ONLY ONE HOTAN IN THE WORLD

دۇنيادا بىرلا خوتەن بار

❁ يەرنامىلىرى

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى

دۇنيادا بىرلا خوتەن بار

ناملىق يۇرۇشلۇك كىتابلار

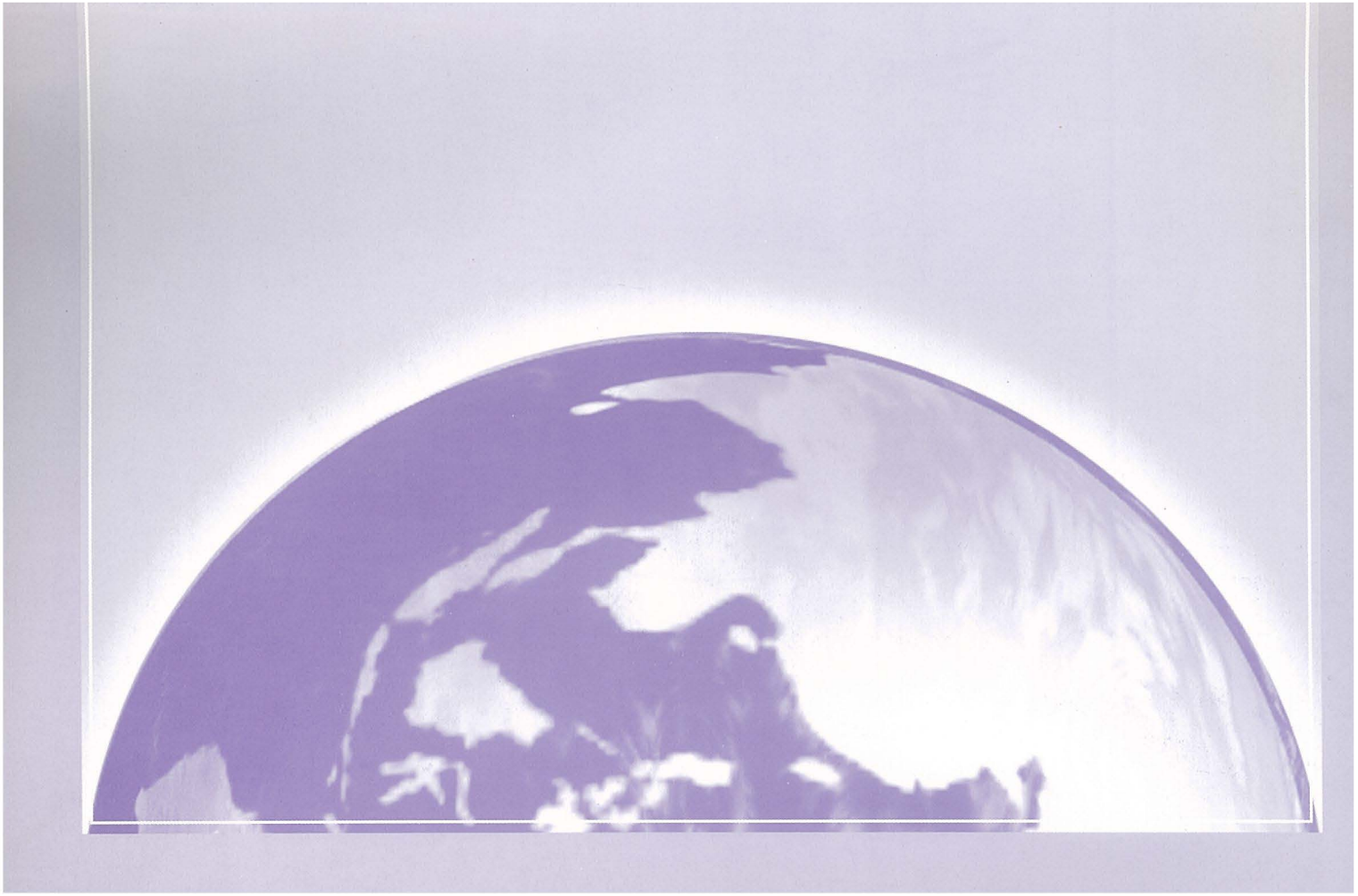
يىللار، ئادەملەر، ۋەقەلەر
مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى، بوستانلىق ۋە ئېكولوگىيە
مەدەنىيەت، مائارىپ، تېبابەت
يىپەكچىلىك، قاشتېشى، گىلەمچىلىك
ئەدەبىيات ـ سەنئەت
ھېكايەتلەر
خەلق قوشاقلىرى (تاللانما)
ئەپسانە ـ رىۋايەتلەر، چۆچەكلەر (تاللانما)
خەلق داستانلىرى
يەر ناملىرى
خوتەن دىئالېكتى
كىتابلار ئۇچۇرى
چەت ئەللىكلەر نەزىرىدىكى خوتەن
كارخانىچىلار

ISBN 7-5631-2039-4
(维文) 定价：29.30元

دۇنيادا بىرلا خوتەن بار

10

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى

دۇنيادا بىرلا خوتەن بار

ONLY ONE HOTAN IN THE WORLD

سەرنامىلىرى

تۈزگۈچى : ئابدۇللا سۇلايمان

BY
ABDULLA SULAYMAN

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرى: پالتاخۇن ئەۋلاخۇن
مەسئۇل كوررېكتورى: قېيۇم تۇرسۇن
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ

دۇنيادا بىرلا خوتەن بار
—— يەر نامىلىرى

تۈزگۈچى: ئابدۇللا سۇلايمان

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى №14، پوچتا نومۇرى: 830046)
شىنخۇا كىتابخانىلىرى تەرىپىدىن سېتىلدۇ
ئۈرۈمچى شەھەرلىك يېڭىيېزىلىق مەتبەئەچىلىك چەكلىك
مەسئۇلىيەت شىركىتىدە بېسىلدى
فورماتى: 880×1230 مم 1/32 باسما تاۋىقى: 15 قىستۇرما ۋاراقى: 2
2006 - يىل 4 - ئاي 1 - نەشرى
2006 - يىل 4 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 3050 — 0001

ISBN 7—5631—2039—4
باھاسى: 29.30 يۈەن

مۇندەرىجە

目 录

مۇقەددىمە 1
خوتەن ۋىلايىتىنىڭ تەبىئىي ئەھۋالى.....
和田地区自然概况 ..... 29...

خوتەن شەھىرى ..... 和田市 ...37
گۈجانباغ كوچا باشقارمىسى (9)① .....
古江巴格街道办事处 44
گۈلباغ كوچا باشقارمىسى (5) 古勒巴格街道办事处 ...47
ناۋاغ كوچا باشقارمىسى (5) 纳瓦格街道办事处 ...48
نۇرباغ كوچا باشقارمىسى (4) 奴尔巴格街道办事处 ...50
لاسكۇي بازىرى (11) ..... 拉斯奎镇 ...51
شورباغ يېزىسى (16) ..... 肖尔巴格乡 ...53
ئىلچى يېزىسى (17) ..... 伊里其乡 ...55
گۈجانباغ يېزىسى (7)..... 古江巴格乡 ...56
ئاقچال باشقۇرۇش رايونى (2) 阿合恰勒管理区 ...57

خوتەن ناھىيىسى ..... 和田县 ...73
باغچى بازىرى (29)..... 巴格其镇 ...83
توساللا يېزىسى (22) ..... 吐沙拉乡 ...85
خانئېرىق يېزىسى (33) ..... 罕艾日克乡 ...88

① بۇ مۇندەرىجىدىكى تىرناق ئىچىگە ئېلىنغان سانلار، ھەر قايسى يېزا ـ بازارلاردىكى مەمۇرىي كەنت (ئاھالە كومىتېتى) لەرنىڭ سانىنى كۆرسىتىدۇ.

لايقا يېزىسى (15) ..... 92 ... 拉依喀乡
بوزاق يېزىسى (22) ..... 94 ... 布扎克乡
يېڭئاۋات يېزىسى (15) ..... 96 ... 英阿瓦提乡
لاڭرۇ يېزىسى (15) ..... 97 ... 朗如乡
سېغىزكۆل يېزىسى (15) ..... 99 ... 色格孜库勒乡
يېڭئېرىق يېزىسى (6) ..... 100 ... 英艾日克乡
تەۋەككۈل يېزىسى (21) ..... 101 ... 塔瓦库勒乡
ئىسلامئاۋات يېزىسى (12) ... 103 ... 伊斯拉木阿瓦提乡
قاشتېشى يېزىسى (12) ..... 105 ... 喀什塔什乡

قاراقاش ناھىيىسى ..... 107 ... 墨玉县
قاراقاش بازىرى (22) ..... 112 ... 喀拉喀什镇
توخۇلا يېزىسى (12) ..... 116 ... 托胡拉乡
زاۋا يېزىسى (34) ..... 119 ... 扎瓦乡
ئاقساراي يېزىسى (23) ..... 124 ... 阿克萨拉依乡
جاھانباغ يېزىسى (20) ..... 128 ... 加汗巴格乡
ئۈرچى يېزىسى (19) ..... 131 ... 乌尔其乡
سايباغ يېزىسى (28) ..... 135 ... 萨依巴格乡
پۈرچاقچى يېزىسى (28) ..... 139 ... 普恰克其乡
ماڭلاي يېزىسى (15) ..... 143 ... 芒来乡
قويچى يېزىسى (25) ..... 147 ... 阔依其乡
ياۋا يېزىسى (22) ..... 150 ... 雅瓦乡
قاراساي يېزىسى (32) ..... 153 ... 喀尔赛乡
كۇيا يېزىسى (30) ..... 158 ... 奎牙乡
تۇۋەت يېزىسى (21) ..... 162 ... 吐外特乡
يېڭىيەر يېزىسى (12) ..... 166 ... 英也尔乡
كاۋاك يېزىسى (23) ..... 168 ... 喀瓦克乡
قاراقاش ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم قۇرۇلۇشلار ۋە ئاسارـ
ئەتىقىلەرنىڭ نامى.....
172...墨玉县部分人工建筑物及古迹名称 .....

قاراقاش ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم تەبىئىي جۇغراپىيىلىك گەۋدىلەرنىڭ نامى 墨玉县部分自然地理实体名称 ... 174

گۇما ناھىيىسى ..... 皮山县 ... 177
گۇما بازىرى (20) ..... 固玛镇 ... 183
دۇۋا بازىرى (9) ..... 杜瓦镇 ... 189
قوشتاغ يېزىسى (16) ..... 阔什塔格乡 ... 193
كىلياڭ يېزىسى (11) ..... 克里阳乡 ... 198
كۆكتېرەك يېزىسى (26) ..... 科克铁热克乡 ... 203
سانجۇ يېزىسى (24) ..... 桑株乡 ... 208
مۇجى يېزىسى (20) ..... 木吉乡 ... 214
موكويلا يېزىسى (21) ..... 木奎拉乡 ... 218
زاڭگۇي يېزىسى (11) ..... 藏桂乡 ... 223
پىشنا يېزىسى (8) ..... 皮西那乡 ... 227
چودا يېزىسى (16) ..... 乔达乡 ... 230
پىيالما يېزىسى (5) ..... 皮亚勒玛乡 ... 233
باشلەڭگەر يېزىسى (6) ..... 巴什兰干乡 ... 235
نەۋئابات تاجىك مىللىي يېزىسى (3) .....
..... 垴阿巴提塔吉克民族乡 ... 238
كەڭقىر قىرغىز مىللىي يېزىسى (4) .....
..... 康克尔柯尔克孜民族乡 ... 242
گۇما ناھىيىلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق
..... فېرمىسى 皮山县国营牧场 ... 245
گۇما ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى .....
..... 皮山县良种繁育场 ... 246
گۇما ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم قۇرۇلۇشلارنىڭ نامى
246 ... 皮山县部分人工建筑物名称.....
گۇما ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم تەبىئىي جۇغراپىيىلىك
گەۋدىلەرنىڭ نامى 皮山县部分自然地理实体名称 ... 248
گۇما ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم ئاسارئەتىقىلەرنىڭ نامى

251 ...皮山县部分名胜古迹名称 .....

253 ... **洛浦县** ..... **لوپ ناھىيىسى**
257 ... 洛浦镇 ..... (18) لوپ بازىرى
263 ... 玉龙喀什镇 ..... (15) يۈرۈڭقاش بازىرى
268 ... 吉亚乡 ..... (19) جىيا يېزىسى
273 ... 布亚乡 ..... (28) بۇيا يېزىسى
278 ... 纳瓦乡 ..... (13) ناۋا يېزىسى
282 ... 山普鲁乡 ..... (25) سامپۇل يېزىسى
291 ... 恰尔巴格乡 ..... (39) چارباغ يېزىسى
297 ... 杭桂乡 ..... (36) ھاڭگىيا يېزىسى
304 ... 多鲁乡 ..... (28) دول يېزىسى
309 ... 拜什托格拉克乡 .....(12) بەشتوغراق يېزىسى
لوپ ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم قۇرۇلۇشلارنىڭ نامى
312 ... 洛浦县部分人工建筑物名称.....
لوپ ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم تەبىئىي جۇغراپىيىلىك
313 ... 洛浦县部分自然地理实体名称... گەۋدىلەرنىڭ نامى

315 ... **策勒县** ..... **چىرا ناھىيىسى**
322 ...策勒镇 ..... (10) چىرا بازىرى
326 ... 策勒乡 .....(20) چىرا يېزىسى
331 ... 固拉合玛乡 .....(21) گۇلاخما يېزىسى
335 ... 达玛沟乡 ..... (17) دامىكۇ يېزىسى
340 ... 恰哈乡 ..... (19) چاقا يېزىسى
346 ... 乌鲁克萨依乡 ..... (8) ئۇلۇغساي يېزىسى
347 ... 奴尔乡 .....(18) نۇرى يېزىسى
353 ... 博斯坦乡 .....(13) بوستان يېزىسى
چىرا ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم قۇرۇلۇشلارنىڭ
358 ... 策勒县部分人工建筑物名称..... نامى
چىرا ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم تەبىئىي جۇغراپىيىلىك

گەۋدىلەرنىڭ نامى ...策勒县部分自然地理实体名称...359
چىرا ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم ئاساسىي تەقسىلەرنىڭ نامى.....
364 ... 策勒县部分古迹名称.....

كېرىيە ناھىيىسى ..... 于田县 365 ...
مۇغاللا بازىرى (17) ..... 木尕拉镇 372 ...
شەنبە بازار بازىرى (12) ..... 先拜巴扎镇 377 ...
جاي يېزىسى (13) ..... 加依乡 380 ...
كۆكيار يېزىسى (14) ..... 科克亚乡 384 ...
ئارىش يېزىسى (9) ..... 阿日希乡 388 ...
ئارال يېزىسى (8) ..... 阿热勒乡 391 ...
سىيەك يېزىسى (12) ..... 斯也克乡 394 ...
توغراغاز يېزىسى (10) ..... 托格日尕孜乡 398 ...
لەڭگەر يېزىسى (14) ..... 兰干乡 401 ...
قاراقىر يېزىسى (13) ..... 喀拉克尔乡 404 ...
شۆول يېزىسى (4) ..... 希吾勒乡 407 ...
ئويتوغراق يېزىسى (12) ..... 奥依托格拉克乡 410 ...
ئاتچان يېزىسى (11) ..... 阿羌乡 413 ...
يېڭىباغ يېزىسى (12) ..... 英巴格乡 417 ...
دەريابويى يېزىسى (1) ..... 达里雅博依乡 420 ...
كېرىيە ناھىيىلىك قوي خوجلىق فېرمىسى.....
428 ... 于田县羊场 .....
..... لايسۇ ئۇرۇقچىلىق مەيدانى
429 ... 拉依苏良种场 .....
..... كونا شەھەر ئىش بېجىرىش باشقارمىسى
432 ... 于田县老城区办事处..... .....
433 .....兰干农场.....لەڭگەر بوز يەر دېھقانچىلىق مەيدانى
قازناق ئاۋۇتاتسىيە كەنتى تەرەققىيات رايونى .....
434 ... 喀孜那克阿航开发区 .....
كېرىيە ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم قۇرۇلۇشلارنىڭ

نامى .....于田县部分人工建筑物名称... 434
كېرىيە ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم تەبىئىي جۇغراپىيىلىك
گەۋدىلەرنىڭ نامى ... 于田县部分自然地理实体名称 437

نىيا ناھىيىسى.....民丰县... 445
نىيا بازىرى (5) ..... 尼雅镇 ... 453
نىيا يېزىسى (8)..... 尼雅乡 ... 453
روكيا يېزىسى (6) ..... 茹克雅乡 ... 454
سالغۇزەك يېزىسى (7) ..... 萨勒吾则克乡 ... 456
يېيىق يېزىسى (6)..... 叶亦克乡 ... 456
ئەندىر يېزىسى (1) ..... 安迪尔乡...457

شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك
14 - دېۋىزىيىسى ... 新疆生产建设兵团农十四师 ... 459
گۇما قارىتاغىز دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى بىر قىسىم يەر
ناملىرى ..... 皮山喀热塔格孜农场名称 ... 459
نۇرى چارۋىچىلىق فېرمىسى ..... 奴尔牧场 ... 462
47-تۇەن مەيدانى ..... 四十七团场 ... 465

خاتىمە 466
پايدىلانمىلار 470

[تەۋسىيلىك ئىلاۋە] بۇ يۇرۇشلۇك كىتابلار جىددىي بېسىلىۋاتقان ئىيۇلنىڭ باشلىرىدا، لوپ ناھىيىسىنىڭ يورۇقچاش بازىرى، جىيا يېزىسى ۋە خوتەن ناھىيىسىنىڭ تۇساللا يېزىسى مەمۇرىي تەۋەلىكىنىڭ خوتەن شەھىرىگە قوشۇۋېتىلگەنلىكى ئېلان قىلىنىدى. باسما سەۋەبىدىن كىتابتا «خوتەن شەھىرى» سەھىپىسىگە تۇساللا يېزىسى، يورۇقچاش بازىرى ۋە جىيا يېزىسى تۇغرىسىدىكى بايانلار جەمئىلەنمىدى. ئوقۇرمەنلەرنىڭ ۋاقىپ بولۇشىنى سورايمەن (ئا).

مۇقەددىمە

يەر ناملىرى ــ مەۋجۇتلۇقىمىزنىڭ بەلگىسى

تەخمىنەن ئالتە-يەتتە مىڭ يىل ئىلگىرى يېڭى تاش قورال دەۋرىگە قەدەم قويغان ھازىرقى خوتەننىڭ① نامى ئىلگىرى-ئاخىر بولۇپ: «قۇستانا، گوستانا، كوستانا، كىستانا، چاشتانا، كھوستانا، ۋاتخا-نا، كھوتان، قەستان، قۇستان، كھوستان، خوستېن ...» (ئاريان، ھىندى پراكرىت مەنبەلىرى ۋە قەدىمكى خوتەن تىلى بويىچە)؛ «يوتـ-قان، يۆتكەن، يۇرتخان، يۇتيەن» (قەدىمكى خەنزۇچە)؛ «قوتان، قوردان، قەسىر قوردان» (قەدىمكى تۇركچە)؛ «ئوتىئانا» (بۇددىچە)؛ «لىيال، ئورتۇن، لى يول» (تۇبۇتچە)؛ «چودان» (ھىندىچە)؛ «يوتان» (پراكرىت تىلىدا)؛ «ئوتئون، خودھون» (ھونچە)؛ «ئۇتېن، ئۇدۇن» («تارىخنامە»، «خەننامە» دە ۋە خاقا-نىيچە ئاتىلىشىدا)؛ «ماچىن، چىنماچىن» (ئىسلام مەنبە-لىرىدە)؛ «ئىلچى، لى چىڭ» (خەنزۇچە تەرجىمىسىدە)؛ «خوتەن» (ھازىرقى ئاتىلىشىدا)؛ «خېتيەن» (خەنزۇچە) دەپ خاتىرىلەنگەن ۋە ئاتالغان.

يۇقىرىقى ناملار ئىچىدە: «قۇستان، گوستان، كھوستان، كھو-تەن، خوتەن، خېتيەن، قوتان، قوردان، چودان ...» دېگەنلەر بىر سۆزنىڭ كۆپ خىل تەلەپپۇز قىلىنىشى ۋە «ئۇدۇن، ئورتىئون، ئورتون، ئوتىئانا، يۇتيەن ...» دېگەنلەر ئوخشاشلا بىر سۆزنىڭ ئاھاڭ

① «خوتەننىڭ قىسقىچە تارىخى»، جۇڭگو قەدىمىي ئەسەرلەر نەشرىياتى، 2002 - يىل 4 - ئاي 1 - نەشرى.

ئۆزگىرىشى بولسىمۇ، بۇ خىل فونېتىكىلىق ئۆزگىرىشلەر بۇ زېمىندا يىراق قەدىمكى دەۋرلەردىن ئوتتۇرا قەدىمكى دەۋرلەرگىچە ياشىغان قەبىلە-قوۋملار، مىللەتلەر تىلىدىكى ئالاھىدىلىكلەر، تىل ئۆتۈشۈش-چانلىق، تەرجىمە ۋە يېزىق جەھەتلەردىكى ئىپادىلىنىش بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك، ئەلۋەتتە.

جۇغراپىيىلىك گەۋدىلەرگە ئىسىم قويۇشتىن ئىبارەت مۇرەككەپ ھادىسە بولغان يەر ناملىرىنىڭ ئاساسىي ئامىلى تەبىئىي، ئىجتىمائىي مۇھىت بولۇپ، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ تۇرلۇك تارىخىي باسقۇچلىرىدا مىللىي ۋە تارىخىي تۈس ئالغان يەر ناملىرى مەۋجۇتلۇقىمىزنىڭ بەلگىسىدۇر. بارلىق مەۋجۇدات، مەخلۇقات ئۆزىگە خاس نام-ئاتالار ئارقىلىق بىر-بىرىدىن پەرقلىنىدۇ، مەۋجۇداتنىڭ يىلتىزى، مەخلۇقاتنىڭ ئىلىق قوينى بولغان يەر-زېمىن ئۈستىدە ياشىغان قوۋم-قەبىلىلەرى، ئۇلۇس-مىللەتلىرىنىڭ بەلگىلىك دائىرىدە پائالىيەت ئېلىپ بارغانلىقى بىلەن ئۆزىگە خاس ناملارغا ئىگە. «قەدىم ئىزى بىراۋنىڭ ماڭغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ (مەھمۇد قەشقەرى)» غانلىقىدەك، ئەجدادلىرىمىز تارىم بوستانلىقىنى ماكان تۇتۇپ ياشاپ، ئىگىلىك تىكلەپ، ئىجاد-ئىختىرا قىلىپ، بۇيۇك تارىم مەدەنىيىتىنىڭ ياراتقۇچىلىرى سۈپىتىدە شانلىق جۇڭخۇا مەدەنىيىتى ۋە پۈتكۈل ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى خەزىنىسىگە قوشقان ئۆچمەس تۆھپىلىرىنى خىلمۇخىل قىممەتلىك مىراسلىرى بىلەن بىرگە، يەر ناملىرى ئارقىلىقمۇ قالدۇرۇپ كەتكەن ھەم قالدۇرۇپ كەلمەكتە.

ئەجدادلىرىمىز قوللانغان يەر ناملىرى، ئۇلارنىڭ قەدىمكى ماكان-لىرى توغرىسىدا مەلۇمات بەرگۈچى مۇھىم تارىخىي ھۆججەت بولۇپ، زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۆز پېتى ياكى فونېتىكىلىق ئۆزگىرىش ياساپ، ئۆزىدە جۇغراپىيە، تارىخ، ئارخېئولوگىيە، تىل، ئۆرپ-ئادەت، ئۇدۇملارنى مۇجەسسەملىگەن ناملار يىراق ئۆتمۈش بىلەن بۈگۈنى، ئېتنىك مەنبە بىلەن كۆپ قاتلامنى، بەلگىلىك ئورۇن بىلەن

كەڭ كەتكەن جايلارنى، تەبئىي جۇغراپىيە بىلەن مەدەنىيەت جۇغراپىيىسىنى بىرلەشتۈرۈپ، تارىخ، ئارخېئولوگىيە، جۇغراپىيە، تىلشۇناسلىق، مىللەتشۇناسلىق، ئىقتىسادشۇناسلىق قاتارلىق پەنلەر بىلەن چېتىشلىق بولغان يەر نامى ئىلمى (Toponymy) نى شەكىللەندۈردى. شۇ ۋەجىدىن تارىم بوستانلىقىدىكى قەدىمىي جايلارنىڭ بىرى بولغان خوتەن يەر ناملىرى ئۇستىدىكى ئىزدىنىشلەرمۇ تارىخىي ۋە رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە.

خوتەن يەر ناملىرىنىڭ قەدىمكى تىل ئاساسى

يازما مەنبەلەرگە ئاساسلانغاندا، يىراق قەدىمكى دەۋرلەردىن ئوتتۇرا قەدىمكى دەۋرلەرگە قەدەر ساك (ساق، ساقا)، سۇغدى (سۇغداق، كانجۇت)، چان (چانرۇڭ)، هون (غۇز)، توخرى (توخار)، تۈيغۇن، روران، ئېفتالىت (ئاق هون)، تۈرك، تۇبۇت، ئۇيغۇر، خەنزۇ، موڭغۇل قاتارلىق قەبىلىلەر ياكى مىللەتلەر خوتەن زېمىنىدا ياشاپ ئاۋۇپ، خوتەننىڭ قەدىمكى مەدەنىيىتىنى يارىتقان[1] بولۇپ، خوتەن يەر ناملىرىدا ئۇلارنىڭ قەدىمكى تىلى ساقلىنىپ قالغان. باشتا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن هازىرقى «خوتەن» نامىنىڭ ئاشۇ دەۋرلەردە ئوخشىمىغان ياكى قىسمەن ئوخشاپ كېتىدىغان ناملار بىلەن ئالماشقانلىقى بۇنىڭ ئىسپاتىدۇر.

بۈگۈنكى خوتەن رايونىدا ئەڭ قەدىمكى يەر ناملىرى، تارىم بوستانلىقىدىكى قەدىمكى شەھەر-قەلئە بەگلىكلىرىنىڭ نامى بىلەن بىللە قېزىلمىلاردا، ۋەسىقىلەردە ساقلىنىپ، مۇهىم تارىخىي هۆججەت سۈپىتىدە تىلغا ئېلىنىدۇ. مەسىلەن: خوتەن رايونىدىن تېپىلىپ، ئارخېئولوگلار تەرىپىدىن «14-نومۇرلۇق كارۋشتىچە ۋەسىقە» دەپ ئاتالغان

① «خوتەننىڭ قىسقىچە تارىخى»، جۇڭجۇ قەدىمكى ئەسەرلەر نەشرىياتى، 2002-يىل 4-ئاي 1-نەشرى، خەتتۈچە، 208-بەت.

غان تارشا پۈتۈكتە: شامىكا ئىسىملىك بىر كىشىنىڭ «جالمادانا ‹Calmadana›» ، «ساجا ‹Saca›» (ئىلاۋە: «جالمادا» خەنزۇچىدىكى «且末» سۆزىنىڭ كارۇشتى تىلىدىكى ئاتىلىشى. «ساجا» — هازىرقى چەرچەن بىلەن نىيا ئارىلىقىدىكى قەدىمىي يۇرت بولۇپ، نامى ئۇيغۇر تىلىدا ساقلىنىپ قالمىغان) «نىنا (Nina)» ، «جادۇتا (Cadota)» دېگەن تۆت يۇرتتىن ئۆتۈپ، «كھوتان ‹Khotan›» غا ئەلچى بولۇپ بارغانلىقى ۋە ئۆزىگە «نىنا» دىن «كھوتان» غىچە مۇھاپىزەتچى (يول باشلىغۇچى) بولۇپ كەلگەن كىشىگە يول خىراجىتى بېرىش تىلغا ئېلىنغان. بۇ ۋەسىقىدىكى يەر ناملىرىدىن «كھوتان» ، «نىنا» ، «جادوتا» (مەشھۇر سەيياھ ماركو-پولو سايا‌ھەتنامىسىدە تىلغا ئالغان «پېن ‹Pin›» ، پېما دېگەن شەھەر. ئارخېئولوگلار بۇ شەھەر خارابىسىنى هازىرقى چىرا ناھىيىسى بىلەن كېرىيە ناھىيىسى ئارىلىقىنىڭ شىمالىدىكى تەكلىماكان قۇملۇقى ئىچىدە دەپ قەيت قىلىشىدۇ) دېگەن ئۇچ يەر نامى بىزگىچە يېتىپ كەلگەن.

«ئۇدۇن رايونىغا ئائىت تۇبۇتچە ۋەسىقىلەر» (مۇشۇ يۇرۇشلۇك كىتابلارنىڭ 13-تومىغا قارالسۇن) نىڭ مازارتاغ 0070-نومۇرلۇق تارشا پۈتۈكىدە: «گۇجاندۇ ‹Gu—zhan—do›» بۇتخانىسىدىكى ئۇدۇنلۇق سارىرنگۇڭ ‹Sar—rng—gong› ...» دېگەن خەتلەر بار. «گۇجاندۇ» دېگەن بۇ نام هازىرقى خوتەن شەھىرىدىكى بىر كوچا ئىسمى باشقارمىسىنىڭ «گۇجانباغ» (جانلىق تىلدا «دۇ» چۈشۈپ قېلىپ، «باغ» كېيىن قوشۇلغان) نامىنىڭ قەدىمكى ۋەسىقىلەردە ئۇچرىشى هېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا: «لاڭرو» (مەنىسى «قوۋۇق قارىشىدىكى ئېقىن» ، مازارتاغ 10095-نومۇرلۇق قەغەز پۈتۈكىنىڭ 2-قۇرىدا ‹ ... مىياڭرو myang—ro قەبىلىسىدىن ... › ، دېگەن خەتلەرنىڭ بارلىقىغا ئاساسەن ‹لاڭرو› دېگەن نام بەلكى ئاشۇ ‹مىياڭرۇ› دېگەن قەبىلە نامىدىن كەلگەن بولۇشى مۇمكىن) ، «زاۋا» (ئەسلىي سۆز

«زابا، زاۋىيا» بولۇپ، مەنىسى «خىلۋەت جاي، خانىقا»)، «ئۇرچى» (مەنىسى «بوز يەر»)؛ «قويچى» (ئەسلىي سۆز «قوچ، قوچى» بولۇپ، مەنىسى «قوچقار»)، «ياۋا» (بىر خىل چېقىر تىكەننىڭ نامى)؛ «كۇيا» (‹كۇي› سۆزى سانسكرىت تىل ئادىتى بويىچە ‹يا› دەپ ئېيتىلىپ ‹كۇيا› بولۇپ كەلگەن. مەنىسى «بازار»)، «گۇما» (گىيومۇ، گىھۇمانا)، «دۇۋا» (ئەسلىي سۆز ‹دۇبە›، مەنىسى «تۇگەنچە، ئاخىرقى ئۇچى، ئاياغ»)، «كىلياك» (مەنىسى «ئۇزۇننىسىغا كەتكەن يەر، تىلدەك سوزۇلغان جاي»)، «سانجۇ» (مەنىسى «سائادەتلىك»)، مۇجى (مەنىسى «بېدە»)، «چودا» (بىر خىل ئوت-چۆپنىڭ نامى)، «ناۋا» (مەنىسى «ئاقتاش»)، «سامپۇل»، «دول» قاتارلىق يەر ناملىرى، ئاخىرى «ئا» بىلەن ئاياغلاشقان يەر ناملىرى، شۇنداقلا كېيىنكى دەۋرلەردە ئاخىرى «كۇي» بىلەن ئاياغلاشقان يەر ناملىرى خوتەن رايونىدىكى ھازىر قوللىنىلىۋاتقان يەر ناملىرىنىڭ بىر قىسمىنى تەشكىل قىلغان بولۇپ، بۇ ناملارنىڭ بەزىلىرى قەدىمكى خوتەن تىلى، بەزىسى ھىندۇ-پراكرىت تىلى، بەزىسى خەنزۇ تىلى، بەزىسى توخرى، تۇبۇت[1]، چان، ھون ۋە باشقا قەبىلەقوۋملەر تىلى ياكى يۇقىرىقى تىللارنىڭ ئارىلاشمىسى، تەلەپپۇز ئۆزگىرىشلىرىدۇر. بۇ يەر ناملىرىنىڭ سۆز تۈزۈلۈشىنى فونېتىكا جەھەتتىن تەھلىل قىلساق، كۆپىنچە ناملارنىڭ ئاخىرى «ئا-ئە»، «س» ، «ي» ، «ل» ، «ئان-ئەن» ، «ق» تاۋۇشلىرى بىلەن تۈگەيدۇ. بۇ ھالەت ئالتاي تىللىرى سىستېمىسىنىڭ شۇنداقلا ئالتاي تىللىرى تەرىپىدىن ئۆزلەشتۈرۈلگەن ھىندۇ-ياۋروپا تىللىرىنىڭ تەسىرىنىمۇ كۆرسىتىدۇ.

ئېنىقكى، بۇددىزم گۇللەنگەن دەۋرلەردىكى بۇ خىل كۆپ مەنىلە-

---

① تۇبۇت ——— تۆۋە، ئېگىزلىك، تۆپىلىك مەنىسىدىن كەلگەن سۆز. قەدىمكى خوتەنده ھازىرقى تىبەتلىكلەرنى «ئېگىزلىك كىشىلىرى، تۆپىدىن كەلگەنلەر» دېگەن جۈملىنى چۈشەنچە بويىچە «تۇبۇتلار» دەپ ئاتىغان. ھازىرمۇ كىرىيە، چىرا قاتارلىق جايلاردىكى ئاھالىلار باش كېيىمنى «تۆپە، تۆپىلىك، تەلپەك دەپ ئاتايدۇ (ت).

لىك، كۆپ قاتلاملىق تىل ئۆتۈشۈش، قوشۇلۇش، ئارىلاشما سۆز ياساش ئادەتلىرىنى مەھمۇد قەشقەرىنىڭ بايانلىرىغا ئاساسەن چۈشەندۈرگەندە. بۇ دەۋرلەردە شىنجاڭ رايونىغا ئوخشاشلا خوتەندىمۇ يەرلىك ئاھالىلەر بىلەن يەنە ھىندى-ياۋروپا، ھىندى-ئىران تىللىرىدا سۆزلىشىدىغان قوۋملەر بولغان. ئۇلارنىڭ تىلى بىللە ئولتۇراقلاشقان خەلقلەرنىڭ تىلى بىلەن ئارىلىشىپ كەتكەن. بۇنداق ئەھۋالنى مەھمۇد قەشقەرى «بۇزۇلغان تۈركىي تىل» دەپ ئاتىغان. بۇ دەۋرلەردىكى تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان خەلقلەر ئۆز زامانداشلىرىنىڭ مەدەنىيەتىدىكى مۇڭاپىق ئىپادىلەشلىرىنى قوبۇل قىلغان (مەھمۇد قەشقەرى «تۈركىي تىللار دىۋانى» 39-بەتكە قارالسۇن). مەسىلەن: خوتەن ۋىلايىتىنىڭ جەنۇبىدىكى شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان غايەت زور تاغلار ئەسلىدە قەدىمكى خوتەن تىلىدا «قورۇ تام» دېگەن نام بىلەن ئاتالغان بولسا، ھىندى-پراكرىت تىلىدا «كھوم-روم» دەپ ئىپادىلەنگەن؛ خەنزۇ تىلىدا «كۇن لۇن» دەپ ئۆزلەشكەن بۇ نام ياۋروپا تىللىرىدا «كو-ئىن-لۇن» دەپ ترانسكرىپسىيە قىلىنغان. ھازىرقى ئۇيغۇر تىلىدا ئەسلىسى ئىپادىلىنىمايدىغان، ياۋروپاچىلاشقان «كوئېنلۇن» دېگەن نام قوللىنىلىدى ھەمدە «قۇرۇم تېغى»، «قارا قۇرۇم تاغلىرى» دەپمۇ ئاتىلىۋاتىدۇ. شۇنداقلا «ئۇدۇن رايونىغا ئائىت تۈبۈتچە ۋەسىقلەر» نىڭ «ئۇدۇن رايونى ۋە شەھەر-بازارلار» قىسمى «(ب) دىنىي رايون ۋە كوچا رايونى» بۆلىكىدىكى مازارتاغ 0096-نومۇرلۇق قەغەز پۈتۈكنىڭ 1-سىدە «... ھانگويا ‹Hang—gu—ya› دېگەن ئۇدۇنلۇق ۋۇندى ‹Vun—de› ...» دېگەن؛ 0010-نومۇرلۇق تارشا پۈتۈكنىڭ باسما شەكىللىك بىر قۇرىدا «ھانگنىيارويو ‹Han—ge—no—yo› ...» دېگەن خەتلەر بار. بۇ ئىككى ۋەسىقىدىكى «ھانگويا»، «ھانگنىيا رويو» سۆزلىمى بۇددىزم دەۋرىدىكى ئىبادەتخانىنىڭ نامى بولۇپ، «ھاڭگىيا» (ھازىرقى لوپ ناھىيىسى ھاڭگىيا يېزىسى) دېگەن «ن» نىڭ «ڭ» غا نۆۋەتلىشىشىدىن باشقا، گرامماتىكىلىق

ماتىكىلىق ئۆزگىرىش ياسىماي بىزگىچە يېتىپ كەلگەن قەدىمكى تىل-
دىكى ناملارنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

خوتەن رايونىدىكى بىر قىسىم يەر ناملىرىدا ساقلىنىپ قالغان قەدىمكى تىل ئاساسىنى ئىزدىگەندە شۇنى نەزەردىن ساقىت قىلىشقا بولمايدۇكى، قەدىمكى خوتەن ئاھالىسىنىڭ تىلى كارۋىشتى يېزىقىنى قوللىنىش مۇناسىۋىتى بىلەن ھىندى-پراكرىت تىلىنىڭ تەسىرىگە، بۇددا نوملىرى تىلىنى قوللىنىش مۇناسىۋىتى بىلەن ھىندى-سانسكرىت تىلىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان بولسىمۇ، ئەمما، تىل تومۇرى ئالتاي تىللىرىنىڭ تارماق تىلى ئىدى. بۇ ھال قەدىمكى خوتەن تىلىنىڭ (بىر قىسىم تەتقىقاتچىلار «خوتەن ساك تىلى» دەپ ئاتىغان تىلىنىڭ) يەر ناملىرى ئارقىلىق ساقلىنىپ كەلگەنلىكى بىلەنمۇ ئىسپاتلىنىدۇ. مەسىلەن، «خوتەن» نامىنى ئالساق، بەزىلەر ئۇنىڭ «كۇھوستان» دەپ ئاتىلىشىدىكى «كھو» ئاريان تىلىدا «ئوغۇز» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ، «ستان» — «ماكان، يۇرت، ئەل» مەنىسىگە ئىگە، بۇ نام كېيىنكى دەۋرلەردە «س» تاشلىنىپ «كھوتان» غا، «ك» تاشلىنىپ «ھوتان» غا؛ «ئا» بىر دەرىجە ئاجىزلىشىپ «ھوتەن» يەكى «خوتەن» دەپ تەلەپپۇز قىلىنغان دەپ قارايدۇ. «سامپۇل» (ھازىرقى لوپ ناھىيىسىنىڭ بىر يېزىسى) دېگەن نامنى ئالساق، «سام» قەدىمكى خوتەن تىلىدا «زام» بولۇپ، مەنىسى «ئورۇن، جاي» دېگەنلىك بولىدۇ. «پۇل، پۇلا» سانسكرىت تىلىدا ‹Pura› «شەھەر» دېگەن مەنىنى بىلدۈرۈپ، ئىككى خىل تىلىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن «زامپۇرا» بولۇپ، دەۋرلەرنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ «سامپۇل» بولۇپ قېلىپلىشىپ قالغان (‹سۇنبۇل› — ‹بۇغداي بېشى› قەدىمكى ئۇيغۇر كالېندارچىلىقىدا 6-ئاينى كۆرسىتەتتى. بۇنى يۇسۇپ خاس ھاجىپ 12 بۇرچنى ئاتىغاندا شۇنداق يازغان. «سامپۇل» دېگەن بۇ جاي نامى ئەنە شۇ «سۇنبۇل» نىڭ فونېتىكىلىق ئۆزگىرىشىمۇقانداق؟) . «كېبرىيە» (ھازىرقى كېبرىيە ناھىيىسى) دېگەن بۇ نامۇ

قەدىمكى خوتەن تىلىدا «قېيا» دەپ ئاتىلىدۇ. «ق» تاۋۇشى ئۇيغۇر تىلىدا تۇراقلىق تاۋۇش بولۇپ، «ئېگىزلىك، تاغ» مەنىسىدىكى «قي» ؛ «دەريا، ئېقىن» مەنىسىدىكى «يا» نىڭ قوشۇلۇشىدىن تۇزۇلگەن. بۇ نامنى يەرلىك ئاھالىلەر «كېيا» ، «قىريا» دەپ تەلەپپۇز قىلسىمۇ ھەمدە ھازىر قېلىپلاشقىنى بويىچە «كېرىيە» دەپ ئاتىسىمۇ، يەنىلا ئەسلىي تىل تومۇرى بولغان «قېيا» نامىدىن چەتنىمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا «ر» تاۋۇشىنىڭ كەلمەسلىكىمۇ بۇ نامنىڭ «قېيا» ، «كېيا» دەپ ئاتالغان قەدىمىي نام ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ.

مەلۇمكى، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىغا سانسكرىت، ساك، توخرى تىللىرىدىن قوبۇل قىلىنغان ئاتالغۇلاردا ھامان ئاھاڭ ئۆزگىرىشى بولغان. سۆز ئاخىرىدىكى سوزۇق تاۋۇش ۋە سۆز ئارىلىقىدىكى بىردىن ئارتۇق ئۇزۇك تاۋۇش قىسقارتىلىپ قوبۇل قىلىنغان ھەمدە بەزى ئۇزۇك تاۋۇشلارنىڭ ئاھاڭى ئۆزگەرتىلگەن. مەسىلەن، «خوتەن» دېگەن نامنىڭ ئۆزئارا مۇنبەدىش بولغان كاروشتى تىلىدىكى «Kuttan» دەپ ئاتىلىشىنى؛ قەدىمكى خوتەن (ساك) تىلىدىكى «Kostana» دەپ ئاتىلىشىنى؛ سانسكرىت تىلىدىكى «Khotan» دەپ ئاتىلىشىنى «قوردان» ، «قوستان» ، «چودان» ، «ئورتۇن» ، «ئۇدۇن» ، «خېتىيەن» دەپ ئاتاشلار بىلەن سېلىشتۇرساق بۇلارنى روشەنلەشتۈرەلەيمىز. ئۇنىڭدىن باشقا «گىھوما-نا» (گۇما) ، «دارماگوپتا» (دامىكۇ) ، «گۇلھەمي» (گۇلاخما) ، «گۇجاندۇ» (گوجان) قاتارلىق يەر ناملىرىدىمۇ؛ «ھاڭكۇيا» (ھاڭگىيا) ، «زاڭكۇيا» (زاڭگۇي) ، «ماكۇيا» (ماكۇي) قاتارلىق («كۇي» سۆزى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا «كوي» بولۇپ، تۈركىيە تۈركچىسىدە «كۆي» بولۇپ كېلىدۇ) يەر ناملىرىدىمۇ بۇ خىل ئاھاڭ ئۆزگىرىش، تاۋۇش قىسقىراش قاتارلىق گرامماتىكىلىق ۋە فونېتىكىلىق ئامىللارنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ھېس قىلىمىز.

خوتەن يەر نامىلىرىنىڭ بىر قىسمى مەھمۇد قەشقەرىنىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى» دا خاتىرىلەنگەن سۆزلۈكلەردە ئۇچرايدۇ. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى تاغ-دەريالارنىڭ نامى، بەزىلىرى ئۆسۈملۈكلەر ۋە ھايۋاناتنىڭ نامى، يەنە بەزىلىرى پېئىللار ۋە سۈپەتداشلاردۇر. بۇ يەر نامىلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپى قەدىمكى خوتەن تىلىدا قويۇلغان ياكى خوتەن تىلىنى مەنبە قىلىپ، باشقا تىللارنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ئارىلاشما نام بولۇپ بىزگىچە يېتىپ كەلگەن. ئۇنىڭدىن باشقا، خوتەن يەر نامىلىرى ئىچىدە باشقا تىللاردىن ئۆزلەشتۈرۈپ قوللىنىلغان نامىلارمۇ بار.

ئېنىقكى، خوتەن يەر نامىلىرى ئىچىدە ئەڭ قەدىمىي بولغان ۋە 10-ئەسىرلەردىن كېيىن قوللىنىلغان بەزى نامىلارنىڭ تىل تەۋەلىكى، مەنىسى قاتارلىقلارنى ئېنىقلاش بىرقەدەر قىيىن. چۈنكى بۇ خىلدىكى يەر نامىلىرى بىلەن ئاتالغان تەۋەلىكتە قەبىلە-قوۋملار ئارىلاش ئولتۇراقلاشقان ياكى زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇلار يەڭگۈشلەنگەن بولغاچقا، يەر نامىلىرىدا مۇرەككەپلىك كېلىپ چىققان. قەدىمكى خوتەن تىلى ۋە باشقا قوۋملەر تىلى بىلەن ئاتالغان يەر نامىلىرىنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تەۋەسىدىكى جايلارغا قارىغاندا، خوتەن رايونىدا كۆپرەك ساقلىنىپ قالغانلىقىمۇ خوتەن يەر نامىلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنىڭ بىرىدۇر.

خوتەن يەر نامىلىرىنىڭ ئەپسانە-رىۋايەت ئاساسى

خوتەن يەر نامىلىرىنى بىۋاسىتە ئىپادىلىگەن ياكى شۇ نامنىڭ ئومۇمىي دائىرىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئاجايىپ گۈزەل ئەپسانە-رىۋايەتلەر بار. بۇ ئەپسانە-رىۋايەتلەر خەلق ئارىسىدا ئەۋلادتىن ئەۋلادقا ئۆتۈپ بىزگىچە يېتىپ كەلگەن بولۇپ، ئۇلاردا، يەر نامىلىرىنىڭ قويۇلۇشى، كەنت-مەھەللىلەر، شەھەر-قەلئەلەر، ئۆستەڭ-تۇغانلارنىڭ بىنا قىلىنىشى، باھادىر ئەزىمەتلەرنىڭ يۈرتىغا بولغان سۆيگۈ-مۇھەب-

بىتى، خەلقنىڭ تۇرلۇك تەبىئي ئاپەتلەر ئۈستىدىن غەلىبە قازىنىش ئىستىكى قاتارلىق مەزمۇنلار ئەكس ئەتكەن.

قەدىمكى خەنزۇ يېزىقىدىكى «تاغ-دەريالار قامۇسى» ناملىق كىتابتا «غەربكە بېرىپ ئۇمايغا ئىلتىجا قىلىش»، «تاشپاقا بىلەن يىلاننىڭ قاشتاش تالىشىشى» قاتارلىق ئەپسانىلار بار. بۇ بەلكى خوتەن نامى بىلەن باغلانغان ئىپتىدائي بايانلار بولسا كېرەك. بۇ ئەپسانىلەردە «قارا قۇرۇم»، «قاشتېشى»، «يۇرۇڭقاش دەرياسى»، «قاراقاش دەرياسى» قاتارلىق ناملار بولۇپ، تەڭرىنىڭ ئۇمايغا قاشتېشى تارتۇق قىلغانلىقى ۋە ئۇنى ئىككى دەريانى تاشلاتقۇزغانلىقى سۆزلىنىدۇ. ئالدىنقى ئەپسانىدىكى «ئۇماي» ئېلىمىزدە كەڭ تارقالغان ئەپسانە بولۇپ، خەنزۇچە مەنبەلەردە «شى ۋاڭمۇ» (西王母) دەپ ئاتالسا، ھىندىستان ئەپسانىلىرىدا «ئۇما»، تۈرك ئەپسانىلىرىدە «ئۇماي» دېيىلىدۇ. بىزدە ھېلىغىچە «ھۇما»، «ھۇما قۇشى» دېگەندەك سۆز ۋە سۆزلەم ئارقىلىق شەرق، غەربتە مەشھۇر بولغان بۇ ئەپسانىدىكى كارامەتلىك شەخس — بۇيۇك ئانىغا، ئۆمۈرگە، بەختسائادەتكە سىمۋول قىلىنىدۇ. ئالىملارنىڭ تەتقىقات نەتىجىسىدىن قارىغاندا، «غەربكە بېرىپ ئۇمايغا ئىلتىجا قىلىش» قاتارلىق «ئۇماي» غا مۇناسىۋەتلىك ئەپسانىلارنىڭ تۇنجى نۇسخىسى قارا قۇرۇم (喀喇昆仑) تاغ رايونىدا پەيدا بولغاچقا، خوتەننى ئىنسانىيەت ئەڭ بۇرۇن ياشىغان قەدىمكى يۇرتلارنىڭ بىرى دېيىشكە بولىدۇ.

«چىن ۋە ماچىن ئەپسانىسى»، «پەرھاد ئۆستىكى ئەپسانىسى»، «‹خوتەن› نامى توغرىسىدا ئون بىر ئەپسانە» قاتارلىقلاردا، ھەرقايسى قوۋم-قەبىلىلەرنىڭ ئۆز توتېمى، ئېتىقادى، تىلى، ئۆرپ-ئادىتى جەھەتلەردىكى پەرقلەرگە ئاساسەن، «خوتەن» نامىنىڭ قويۇلۇشى، مەنىسى، دائىرىسى ھەققىدە ھېكايەتلەر سۆزلىنىدۇ. ئۇلاردا ساددا تەبىئەت قارىشى، ئالەم قارىشى ئەكس ئەتكەن بولۇپ، بۇ ئەپسانىلاردىكى ئاز بىر قىسىم شەخسلەر، ۋەقەلىكلەر ھەر خىل

يېزىقلاردا پۈتۈلگەن تارىخىي يازمىلاردا ئۇچرايدۇ.

خوتەن يەر نامىلرى توغرىسىدىكى ئەپسانە-رىۋايەتلەر ناھايىتى كۆپ. ئۇلار ھازىرقى مەمۇرىي دائىرە بولغان ناھىيە، يېزا، كەنت-مە-ھەللە نامىلرىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىپلا قالماستىن، بۇ نامنىڭ قويۇلۇ-شىغا سەۋەب بولغان مەلۇم تارىخىي شەخس، مەلۇم ۋەقە بىلەن تەبىئىي باغلانغان. خوتەن يەر نامىلرىغا مۇناسىۋەتلىك بۇ ئەپسانە-رىۋايەتلەرنى مەزمۇن جەھەتتىن تۆۋەندىكىدەك ئايرىشقا بولىدۇ (تېكىستىنى «ئەپ-سانە-رىۋايەتلەر، چۆچەكلەر ‹تاللانما›» 8-تومىدىن كۆرۈڭ):

1. مەلۇم دائىرىگە قويۇلغان يەر نامىنى بىۋاستە ئىپادىلەيدىغان ئەپسانە-رىۋايەتلەر؛

2. مەلۇم جاينىڭ ئومۇمىي دائىرىسى ئارقىلىق يەر نامىنى ئىپا-دىلەيدىغان ئەپسانە-رىۋايەتلەر؛

3. ئاھالە نۇقتىسى، شەھەر-قەلئە، لەشكەر-راباتلارنىڭ بىنا قى-لىنىشى توغرىسىدىكى ئەپسانە-رىۋايەتلەر؛

4. تەبىئىي جۇغراپىيىلىك گەۋدىلەرنىڭ نامى توغرىسىدىكى ئەپ-سانە-رىۋايەتلەر؛

5. مەلۇم يەر نامىنىڭ تارىخىي شەخسلەرگە باغلىنىدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان ئەپسانە-رىۋايەتلەر؛

6. مەلۇم يەر نامىنىڭ تارىخىي ۋەقەلەرگە ئاساسەن قويۇلغانلى-قىنى ئىپادىلەيدىغان ئەپسانە-رىۋايەتلەر؛

7. ئېتىقاد، ئۆرپ-ئادەت بىلەن باغلىنىشلىق بولغان يەر نامىلرى توغرىسىدىكى ئەپسانە-رىۋايەتلەر؛

8. تەبىئەت ھادىسىلىرى، ھايۋانات بىلەن باغلىنىشلىق بولغان يەر نامىلرى توغرىسىدىكى ئەپسانە-رىۋايەتلەر؛

9. چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق، ھۈنەر-سەنئەت، سودا-تىجارەتكە باغلىنىشلىق بولغان يەر نامىلرى توغرىسىدىكى ئەپسانە-رىۋايەتلەر؛

10. قوۋم-مىللەتلەرنىڭ كېلىپ ئولتۇراقلىشىشى، كۆچۈشى

مۇناسىۋەتنى بىلەن قويۇلغان يەر ناملىرى توغرىسىدىكى ئەپسانە-رىۋايەتلەر.

بۇلاردىن باشقا يەنە خوتەنىنىڭ ئالاھىدە يەرلىك مەھسۇلاتلىرى، ئۆزگىچە ساياھەت-مەنزىرە نۇقتىلىرى، ئۆزگىچە ئۆرپ-ئادەتلەر، كىيىم-كېچەك، يىمەك-ئىچمەك مەدەنىيىتى، يەرلىك چالغۇ-ئەسۋابلارغا مۇناسىۋەتلىك بولغان ئەپسانە-رىۋايەتلەر ئارقىلىقمۇ مەلۇم دائىرىنىڭ تۇپرىقى، ئىقلىمى ۋە باشقا تۇرلۇك ئىجتىمائىي ئەھۋاللىرىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ چۈشىنىشكە بولىدۇ.

بۇ يەردە شۇنى ئېيتىش لازىمكى، بارلىق ئەپسانە-رىۋايەتلەر، جۈملىدىن خوتەن يەر ناملىرىغا مۇناسىۋەتلىك يۇقىرىقى مەزمۇنلاردىكى ئەپسانە-رىۋايەتلەرگە قارىتا بەزى كىشىلەرنىڭ چۈشەنچىسى بويىچە، بۇ ئەپسانە-رىۋايەتلەرنى «ئاساسسىز گەپ»، «يالغان-ياۋىداق ئويدۇرما» دەپ قاراشقا بولمايدۇ. ئۇلاردا دېگۈدەك ھازىر بىز قوللىنىپ كېلىۋاتقان ياكى دىئالېكت-شېۋە ئادىتىمىز بويىچە قوللىنىپ كېلىۋاتقان يەر ناملىرىدىن باشقا، دەريا-كۆللەر، تارىخىي شەخسلەرنىڭ نامى بار. بەزىلىرىنى خىيالىي توقۇلما دېگەندىمۇ (مەسىلەن، «پەرھاد ئۆستىڭى ئەپسانىسى» غا ئوخشاش)، ئۇنىڭ تەگ-يىلتىزى يەنىلا قەدىمكى خوتەن دىيارىدۇر. شۇڭا خوتەن يەر ناملىرىنىڭ ئاز بىر قىسمىنى ئەپسانە-رىۋايەت ئاساسىغا ئىگە دەيمىز.

خوتەن يەر ناملىرىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئاساسى

خوتەننىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرگەن يەر ناملىرى ئىچىدە تەبىئىي، جۇغراپىيىلىك شەيئىلەرگە (مەمۇرىي رايون ۋە ئاھالىلەر ئولتۇراقلاشقان جايلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئاساسەن قويۇلغان يەر ناملىرى كۆپ سانلىنى تەشكىل قىلىدۇ.

ھەيۋەتلىك قارا قۇرۇم تاغلىرى بىلەن تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ

ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان خوتەن ئۇيغۇرلىرىنىڭ ۋە قاراقاش قاتارلىق 36 دەريا-ئېقىنىنىڭ سۇيى بىلەن كۆكلىگەن چوڭ-كىچىك يۇز نەچچە بوستانلىقتىن تەشكىل تاپقان. يەر تۇزۇلۇشتىكى مۇرەككەپلىك، قۇرغاق ئىقلىم، ئېقىنلارنىڭ يۆتكىلىشى، قۇم كۆچۈش قاتارلىق تەبىئي ئامىللارغا ئاساسەن ئايرىم-ئايرىم قويۇلغان يەر ناملىرىنىڭ خېلى بىر قىسمى بۇاستە تەبىئي، جۇغراپىيىلىك نام بولسا، بىر قىسمى دەريا-ئېقىن، تاغ-تۇرا، تەبىئەت ھادىسىلىرىنىڭ نامى بولۇپ، كېيىنچە يەر نامى سۈپىتىدە مەلۇم دائىرىنى كۆرسەتكەن. بۇ ناملارنى تەبىئي، جۇغراپىيىلىك ئالاھىدىلىك بويىچە تۆۋەندىكىچە كۆرسىتىش-كە بولىدۇ:

1. سۇ بىلەن مۇناسىۋەتلىك يەر ناملىرى. مەسىلەن، «يار بويى»، «ئىككىسۇ»، «لايسۇ»، «لايقا ئۆستەڭ»، «يانبۇلاق»، «ئەنكالى»، «ئەنئېرىق»، «قارا سۇ» (سەھىپە ئېتىبارى بىلەن بۇ كىتاب ئىچىدىن مىسال ئېلىنغان يەر نامىنىڭ قايسى ناھىيە، قايسى يېزا، قايسى كەنت-مەھەللىدە ئىكەنلىكى كۆرسىتىلمىدى. تۆۋەندىمۇ شۇنداق) ... دېگەندەك؛

2. يەر تۇزۇلۇشى — تەبىئي شەكىلگە ئاساسەن قويۇلغان يەر ناملىرى. مەسىلەن، «ئاچايا»، «ئېلەكبېشى»، «ئارىش»، «كۆل-چەكچوڭقۇر»، «قولتۇق مەھەللە»، «ئارال»، «كەڭتۇز»، «ئىلمەك»، «قۇمباسقان»، «قىياقلىق» ... دېگەندەك؛

3. تەبىئي مەنزىرىگە ئاساسەن قويۇلغان يەر ناملىرى. مەسىلەن، «تېرەكلىكسای»، «كەڭكۆل»، «يا چۇشكەن»، «قاقشاللىق»، «دۆڭتېتىر»، «گۈلباغ»، «سېرىغلىق»، «باغجىگەدە»، «قۇمبويى» ... دېگەندەك؛

4. تەبىئي بەلگە — ئالاھىدىلىكلەرگە ئاساسەن قويۇلغان يەر ناملىرى. مەسىلەن، «ئاتباش»، «توغراقمازار»، «قومۇشكۆل»، «دىڭقاش»، «كامار ئېچىق»، «قىزىلسېغىزلىق»، «سۇقباغ»،

«بويۇنئېغىل» ، «دۆڭتاختا» ، «قوشلاش» ... دېگەندەك ؛

5. دەل-دەرەخلەر نامى بىلەن ئاتالغان يەر نامىلرى. مەسىلەن، «سۆگەتئېرىق» ، «چىناباغ» ، «تاللىق» ، «ئۇجمىلىك ئارقا» ، «چىلانباغ» ، «جىگدەقوۋۇق» ، «كۆكتېرەك» ، «ئۆرۈكلۈكتۇز» ، «ياڭاقمەھەللە» ، «قاغا توغراق» ، «ئامۇتلۇق» ... دېگەندەك ؛

6. ئۆسۈملۈك، گۈل-گىياھلارنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان يەر نامىلرى. مەسىلەن، «پۇرچاقمەھەللە» ، «مۇچمەھەللە» ، «چۇڭگۇل-مەھەللە» ، «زاغۇنمەھەللە» ، «قارا ئارپا» ، «شاپلىقتۇز» ، «چىغ-لىق» ، «گۈلتېرىغان كەنت» ، «شېكەرقومۇش مەھەللە» ، «چىلان كەنت» ... دېگەندەك ؛

7. ھەر خىل ھايۋانات نامى بىلەن ئاتالغان يەر نامىلرى. مەسە-لەن، «قوتاز ئېرىق» ، «ئۆچكە بۇلۇڭ» ، «توڭغۇز باستى» ، «تۆگە تايدى» ، «توشقان يايلاق» ، «ئاتكۆيدى» ، «قوچقا ئېغىل» ... دېگەندەك ؛

8) قۇشلار نامى بىلەن ئاتالغان يەر نامىلرى. مەسىلەن، «قاغا مەھەللە» ، «توغاي مەھەللە» ، «سۇندۇك مەھەللە» ، «ھاڭ-غىرتلىق» ، «بۇلبۇلئۆستەڭ» ، «قارچىغا ئۇچقان» ، «قالغاچ مەھەل-لە» ... دېگەندەك ؛

9. روداـمەدەن، كان مەھسۇلاتلىرى نامى بىلەن ئاتالغان يەر نامىلرى. مەسىلەن، «قاشتاش يېزىسى» ، «ئالماس دەريا سى» ، «شا-خار مەھەللە» ، «ئالتۇنچى كەنتى» ، «كانچىئېرىق» ... دېگەندەك ؛

10. تەبىئەت ھادىسىلىرى، ئاسمان جىسىملىرى نامى بىلەن ئاتالغان يەر نامىلرى. مەسىلەن، «بورانمەھەللە» ، «قۇرغاقكەنت» ، «ئوتكەتكەن» ، «قۇيۇندۆڭ» ، «چولپانئېغىل» ... دېگەندەك ؛

11. ھەر خىل رەڭلەر نامى بىلەن ئاتالغان يەر نامىلرى. بۇ ئەنئەنىۋى رەڭ ئۇدۇمىنىڭ يەر نامىلىرىدا ئەكس ئېتىشى بولۇپ، بۇلار تاغ-دالا ، سۇ ، تۇپراق، ئۆسۈملۈك قاتارلىقلار رەڭگىنىڭ سۆزلەم بو-

لۇشىدا ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن، «سېرىقئۆڭ مەھەللە»، «ئاقتېرەك»، «كۆكچى»، «قاراباغ»، «بوزدۆڭ»، «قىزىلئۆڭ» ... دېگەندەك.

خوتەن يەر ناملىرىدا تەبىئي ۋە جۇغراپىيىلىك ناملارنىڭ كۆپ بولۇشى مۇنداق بىرقانچە تەرەپلەر بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك:

بىرىنچى، قاراقۇرۇم تاغلىرى بىلەن تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بۇ ئۇزۇك بوستانلىقلارنىڭ ياشىرىپ تۇرۇشىنىڭ ئەڭ چوڭ ئاساسى سۇدىن ئىبارەت. شۇڭا يىراق ئەجدادلار سۇ، يايلاق قوغلىشىپ تىرىكچىلىك قىلىشىدىن، ئولتۇراقلىشىپ تېرىقچىلىق قىلىشىغىچە؛ مەھەللە-ئايماقلارنى بەرپا قىلىشىدىن شەھەر-قەلئەلەرنى قۇرۇشىغىچە بولغان ھاياتلىق پائالىيىتىدە دەريا-ئېقىنلارغا، يامغۇر-يېشىنگە تېۋىنىپ، ئۆزى ياشىغان دائىرىگە سۇغا مۇناسىۋەتلىك ناملار-نى قويغان.

ئىككىنچى، تەبىئەتنى ئۇلۇغلاپ، مەۋجۇداتنى ئۆزلىرى بىلەن زىچ باغلاش قارىشى. خوتەن يەر ناملىرىدا تەبىئي، جۇغراپىيىلىك ناملارنىڭ كۆپرەك قوللىنىلىشى خەلقىمىزنىڭ تەبىئەت بىلەن بولغان بىرلىكىدە پەيدىنپەي شەكىللەنگەن ئۇدۇم، ئۆرپ-ئادەتلەرنىڭ يەر نام-لىرىدا ئەكس ئېتىشىدۇر.

ئۈچىنچى، يەر ناملىرى بەلگە بولغانكەن، تەبىئي جىسىملار، جۇغراپىيىلىك شەيئىلەر ئېيتىشقا، ئەستە قالدۇرۇشقا كۆپ ئاسان. جەزىملەشتۈرۈشكە بولىدۇكى، مەلۇم دائىرىدە ئاشۇ تەبىئي، جۇغرا-پىيىلىك جىسىملارنىڭ ئىچكى قاتلىمى، ئالاھىدە كۆرۈنۈشى ئۇلارنىڭ تىرىكچىلىكىدە ۋاستىلىك رولىلارنى ئويىنىغانلىقى ئۈچۈن، سۈپەت، پېئىل سۆزلىرىدىن كۆرە تەبىئي، جۇغراپىيىلىك ناملار كۆپرەك قول-لىنىلغان.

تۆتىنچى، خوتەن يەر ناملىرىدىكى تەبىئي، جۇغراپىيىلىك ناملار ئىچىدە دەريا، ئېقىن، كۆل، بۇلاق قاتارلىقلاردىن قالسىلا ھايۋانات،

يايلاق ۋە كۆچمەن چارۋىچىلىققا ئائىت ناملارنىڭ بىرقەدەر كۆپ بولۇشى ئەجدادلارنىڭ شەھەرلىشىشتىن ئىلگىرىلا ئوۋچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغانلىقىنىڭ يەنە بىر جەھەتتىكى ئىسپاتى بولۇشى بىلەن ئوخشاشلا قەدىمىيلىككە ئىگە.

شۇنى ئېيتىش لازىمكى، جۇغراپىيىلىك مۇھىت مەدەنىيەتنىڭ بارلىققا كېلىشى ۋە ئۇنىڭ مەلۇم مەدەنىيەت تىپىغا مەنسۇپ بولۇشىنىڭ ئالدىنقى ئامىلى بولۇپ، تارىم بوستانلىق مەدەنىيىتىنىڭ رايون خاراكتېرلىك مەدەنىيەت بۆلەكنى تەشكىل قىلغان خوتەن رايونىدىكى تەبىئىي ۋە جۇغراپىيىلىك ناملار ئاشۇ بوستانلىق مەدەنىيەت ئېقىمىنىڭ ئۇزۇلمەس تارمىقىدۇر.

خوتەن يەر ناملىرىنىڭ ئىجتىمائىي ئاساسى

خوتەن يەر ناملىرى ئوخشاشلا خوتەن رايونىنىڭ ئىجتىمائىي ئەھۋالىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. خوتەن قەدىمدىن تارتىپ ھىندى بۇددا مەدەنىيىتى، رىم-گرېك مەدەنىيىتى، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك مەدەنىيىتى، ئەرەب-پارس مەدەنىيىتى گىرەلىشىپ كەتكەن يىپەك يولىنىڭ مۇھىم تۈگۈنلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، كۆپ دىنلىق رايون ئىدى. بۇنداق گىرەلىشىش ئىدىئولوگىيىلىك مەدەنىيەت، ئېتنىك خاراكتېر، پسىخىك قۇرۇلما جەھەتلەردىلا ئەمەس، يەر ناملىرىدىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان.

ئىلمىي تەتقىقاتلاردىن مەلۇم بولۇشچە، يېڭى تاش قورال دەۋرىدىكى خوتەنده ياشىغان قەدىمكى ئەجدادلىرىمىز ھازىرقى چىرا يايلاق بەلۋاغلىرى بىلەن يۇرۇڭقاش-قاراقاش قاتارلىق دەريا-ئېقىنلارنىڭ ئاياغ نۇقتىلىرىدا — يەنى تەكلىماكاننىڭ ئىچكىرىسىدىكى چۆكۈندى تۈزلەڭلىكىلەردە ئوۋچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن ھايات كەچۈرگەن. ھازىر بىز ئېيتىپ كېلىۋاتقان «نىيا خارابىسى»، «يۇمىلاققۇم شەھىرى خارابە-

سى» ، «ئوزۇنتات» ، «دەندەنئۆيلۇك» دىن تارتىپ «مازارتاغ قەلئە-سى» گىچە بولغان قەدىمىي خارابىلەرنىڭ خوتەن بوستانلىقىنىڭ شىما-لىدا خۇددى مارجاندەك بىر لىنىيىدە بولۇشى، جەنۇبتىكى قاراقۇرۇم ۋە كوئېنلۇن تاغلىرىنى مەنبە قىلغان دەريا-ئېقىنلارنىڭ باشلىنىش ئېغىزلىرىدا غار-ئۆڭكۇرلۇك خارابىلەرنىڭ بولۇشى بۇ قارىشىمىزنى ئىسپاتلايدۇ.

ئۇۋچىلىقتىن تەدرىجىي چارۋىچىلىق قىلىشقا ئۆتۈپ يايلاق مەدە-نىيىتىنى شەكىللەندۈرگەن ئەجدادلىرىمىزنىڭ تەبىئەت، ئالەم قارىشى ۋە تېۋىنىش-چوقۇنۇش ئادەتلىرى ئۇدۇم سۈپىتىدە داۋاملىشىپلا قال-ماستىن، يەر نامى سۈپىتىدىمۇ بىزگىچە يېتىپ كەلگەن. مەسىلەن، تۇپراقنى ئۇلۇغلاش، سۇنى ئۇلۇغلاش، ئاش-ئوزۇقنى ئۇلۇغلاش، تۇزنى ئۇلۇغلاش، ئۆسۈملۈك، دەل-دەرەخلەرنى ئۇلۇغلاش، مەدەنلەر-نى ئۇلۇغلاش قاتارلىقلارغا ئائىت يەر ناملىرى ۋە باشقىلار.

غەربىي يۇرتنىڭ يازما تارىخى باشلانغان مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 3-ئەسىردىن مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 60-يىلىغا قەدەر بولغان مەزگىللەر-دە «قاشتېشى يولى»نىڭ راۋانلىشىشى، ئۇدۇن خانلىقىدا ئىجتىما-ئىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ بىرقەدەر ئىزچىل بولۇ-شى قاتارلىق ئامىللار مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 5-ئەسىردىن 6-ئەسىرگىچە يايلاق «يىپەك يولى» نىڭ ئاۋاتلىشىشىغا تۈرتكە بولدى. بۇ لىنىيىدە-كى بوستانلىقلاردا ئىجتىمائىي ئىگىلىك راۋاجلىنىپ، ئاھالە نۇقتىلە-رى، بازارلار، شەھەر-قەلئەلەر بارلىققا كەلدى. مىلادىيىدىن ئىلگىرە-كى 242-يىلى قۇرۇلغان ئۇدۇن خانلىقىدىن مىلادىيە 1006-يىلىغىچە بولغان مەڭ يىللار داۋامىدا ۋە خوتەن رايونىدا ئىسلام دىنى ئۇستۇن-لۈكسىز ئېرىشكەندىن تارتىپ ھازىرغىچە بولغان ئۇزاق تارىخىي جەريانلار-دا ھەرقايسى قوۋم-مىللەتلەر بۇ رايوندا بىرلىكتە ياشاپ، زور ئىجتىما-ئىي ئۆزگىرىشلەرنى باشتىن كەچۈردى. مەيلى مىلادىيىدىن بۇرۇنقى دەۋرلەردىكى شامان دىنى بولسۇن ياكى كېيىنكى دەۋرلەردىكى بۇددا

ۋە ئىسلام دىنى بولسۇن باشقا جايلاردىكىگە ئوخشاش خوتەن رايونىدىمۇ بۇ دىنلارنىڭ جەمئىيەت، ئەخلاق، ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتلەرگە كۆرسەتكەن تەسىرى زور بولۇپلا قالماستىن، يەر نامىرىغىمۇ مۇئەييەن تەسىرلەرنى كۆرسەتكەن.

ئارخېئولوگىيىلىك تېپىلمىلار ئىسپاتلىدىكى، خوتەن رايونىدىكى قەدىمىي شەھەر-قەلئەلەرنىڭ بارلىققا كېلىشى، بىر قىسىم مەھەللە-ئا-ھالە نۇقتىلىرىنىڭ بارلىققا كېلىشىدىن كېيىن بولۇپ، ئاھالە نۇقتە-لىرى ياكى شەھەر-قەلئەلەر بولسۇن ئۇلارنىڭ نامى تارىخىي، ئىجتىما-ئىي ئامىللارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ياكى ئاشۇ گەۋدىلەرنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى، خۇسۇسىيىتى ۋە ئومۇمىي دائىرىسىنى ئۆز ئىچىگە ئال-غان. بىزنىڭ خوتەن يەر نامىرىنىڭ ئىجتىمائىي ئاساسى دېگەندە نەزەردە تۇتقىنىمىزمۇ دەل يايلاق مەدەنىيىتى ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن بوستانلىق مەدەنىيىتىنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى ئامىللىرىنىڭ يەر نامى ئارقىلىقمۇ ئەكس ئېتىشىنى كۆرسىتىدۇ، ئەلۋەتتە.

خوتەن يەر نامىرىنىڭ بۇ جەھەتلەردىكى ئىپادىسىنى تۆۋەندىكىچە كۆرسىتىشكە بولىدۇ:

1. ئۇۋچىلىققا ئاساسەن قوللىنىلغان يەر نامىرى. مەسىلەن، «لىنچىتوقاي»، «تۈلكە ئۇۋىسى»، «يولۋاسخانا» ... دېگەندەك.

2. دىنىي ئېتىقادقا ئاساسەن قوللىنىلغان يەر نامىرى. مەسە-لەن، «دارماگۇپتا» (بۇددا ئىبادەتخانىسىنىڭ نامى، ھازىرقى دامە-كۇ)، «گۇجاندۇ» (بۇددا ئىبادەتخانىسىنىڭ نامى، ھازىرقى گۇجان)، «گۇلەھمى» (نوكچىخانا، ھازىرقى گۇلاخما)، «ئىسلامئا-ۋات»، «خانىقا»، «ھەزرىتان»، «ئەزانخانا»، «مەسچىتئالدى»، «ۋەخپىئېبرىق». «خانلىقۇەخپە»، «باخشىئېبرىق»، «شېھىتلى پاشە-شىم» ... دېگەندەك.

3. دىنىي مەرتىۋە، بايلىق، ئەمەل نامى بىلەن ئاتالغان يەر نامىرى. مەسىلەن، «شاھمەھەللە»، «نايىپ مەھەللە»، «ئاتامپا-

شا» ، «شېيخمەھەللە» ، «خانتۇغ» ، «قاراخان» ، «دەرۋىش كەنتى» ، «بايمەھەللە» ، «ھاجى مەھەللە» ، «خوجا دۆڭ» ، «غۇجامكۆلبېشى» ، «تىگىنلا» (ئەسلى سۆز «تېكىن» — شاھزادە) دېگەندەك.

4. قوۋم-قەبىلىلەر نامى قوللىنىلغان يەر ناملىرى. مەسىلەن، «قالۇق» (قارلۇق) ، «قاچۇن» (قاراچىن، قۇچىن) ، «قارا تورۇن» (قارا تۈرك) ، «توخۇلا» (توخرى) ، «تېۋەت» (تۇبۇت، تىبەت) ، «ۇغالىلا» (ئوغۇللار) ، «قالماققۇدۇق» ، «مىلەتئېبرىق» ، «ماچىن» ، «چىنماچىن» ، «ئاتچان» ، «چاڭ ئايماق» (چان، چاڭ) ، «ياچىئېبرىق» (ياۋچى) ، «مەكىت مەھەللەسى» (مەركىت) ، «ياغسىلا» (ئەسلى سۆز ياغمىلا) قاتارلىقلار.

5. مەۋزىي، لەشكىرىي ئاپپاراتلار ۋە ھەربىي ئەسلىھەلەر نامى بىلەن ئاتالغان يەر ناملىرى. مەسىلەن، «يامۇلئېبرىق» (يامۇن) ، «دوغا مەھەللە» ، «ساداق مەھەللە» ، «ئوچاققورۇل» ، «ئەلەمبۇلۇڭ» ، «جاجاڭ مەھەللە» ، «دول» (تىم، تۇرا) ، «ھاسارمەھەللە» (ئەسلىي سۆز «ھېسار» «سېپىل») ... دېگەندەك.

6. چارۋىچىلىققا ئاساسەن قوللىنىلغان يەر ناملىرى. مەسىلەن، «ئاتبازىرى» ، «تايلاقمەھەللە» ، «قوتاز مەھەللىسى» ، «توپاقئۆلدى» ، «قوچقا مەھەللە» ... دېگەندەك.

7. سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشلىرىغا ئاساسەن قوللىنىلغان يەر ناملىرى. مەسىلەن، «تۇغېبشى ئېقىن» ، «كۆتەمە ئېرىق» ، «قوغاچمەھەللە» ... دېگەندەك.

8. دېھقانچىلىققا ئاساسەن قوللىنىلغان يەر ناملىرى. مەسىلەن، «دېھقانتۇغ» ، «بەشخامان» ، «ئارپىلىق» ، «خەلقئاۋات» ، «تېرىم» ، «دانجىلغا مەھەللە» ... دېگەندەك.

9. ئورمانچىلىققا ئاساسەن قوللىنىلغان يەر ناملىرى. مەسىلەن، «جىرىم كەنتى» ، «كۆكتېرەك» ، «تۇخۇمەكلىك» ، «باغۋەن» ...

دېگەندەك.

10. قول ھۈنەرۋەنچىلىككە ئاساسەن قوللىنىلغان يەر نامىرى. مەسىلەن، «يىپەك مەھەللە»، «تۆمۈرچى مەھەللىسى»، «زەگەر مەھەللە»، «قازانچى مەھەللە»، «ئېگەچى»، «قېرىمچىمەھەللە»، «قەغەزچى مەھەللىسى»، «سوپۇن مەھەللە»، «ياغچى مەھەللە»، «خۇمدان كەنتى»، «شايىچىمەھەللە»، «داكىچىمەھەللە»، «جۇۋدىچى كوچىسى» ... دېگەندەك.

11. بىناكارلىق قۇرۇلۇشلارغا ئاساسەن قوللىنىلغان يەر نامىرى. مەسىلەن، «گۈمبەز مەھەللە»، «قوشكۆۋرۈك كەنتى»، «راۋاقئالدى»، «شىپاڭكەنتى»، «ئاقسېپىل»، «ئايۇانلىق»، «چاقچۇق مەھەللە» ... دېگەندەك.

12. سودا-تىجارەتكە ئاساسەن قوللىنىلغان يەر نامىرى. مەسىلەن، «يۈڭبازىرى»، «يىپبازىرى» ... دېگەندەك.

13. فامىلە-لەقەملەرگە ئاساسەن قوللىنىلغان يەر نامىرى. مەسىلەن، «كانـاي مەھەللە»، «چىكچىك مەھەللە»، «توش مەھەللە»، «قوداي مەھەللە»، «ئالىچى مەھەللە»، «پەشتاق مەھەللە»، «تايتاق»، «كۈدۈك»، «كالدي مەھەللە» ... دېگەندەك.

14. قونالغۇ-ئۆتەڭلەرگە ئاساسەن قوللىنىلغان يەر نامىرى. مەسىلەن، «باشلەڭگەر»، «بوغاز لەڭگەر»، «ئۆتەك كەنتى»، «ھەجەرخانلەڭگەر»، «نورۇز لەڭگەر»، «ئۆتەڭكۆل»، «نۇرمەتلەڭگەر» ... دېگەندەك.

15. سانلار ۋە ئۆلچەم بىرلىكلىرىگە ئاساسەن قوللىنىلغان يەر نامىرى. مەسىلەن، «ئاتمىشئېرىق»، «بەشتاش»، «سەككىسەنكەنت»، «توقساندۆك»، «يەتتە تونۇك»، «قىرىقچىلتەن»، «تۇرۇز كەنتى»، «مىڭموكەنتى»، «يەتمىش پاتمان» ... دېگەندەك.

16. ئىلىم-مەرىپەت ئۆگىنىش، ئۇلۇغلاشقا ئائىت يەر نامىرى.

مەسىلەن، «ئەللامە كەنتى»، «خەتچى كەنتى»، «كىتابتاش» ... دېگەنلەردەك.

17. ناخشا-ئۇسسۇل، مۇزىكا ئەسۋابلىرىغا ئاساسەن قوللىنىلغان يەر ناملىرى. مەسىلەن، «غېجەك مەھەللە»، «ئارا مۇقام»، «ناغرا مەھەللە»، «تەمبۇر مەھەللە»، «دۇتار كەنتى»، «دۇمباق-مەھەللە»، «نەغمە چاقا»، «سەنەمچاقا» ... دېگەندەك.

18. سەيلە-سايا‌ھەت، باغلارغا ئاساسەن قوللىنىلغان يەر ناملىرى. مەسىلەن، «راۋاقئالدى»، «دۆڭباغچا»، «سۆگەتبوستان»، «شىپاڭكەنتى»، «گۈلىيار كۆل»، «پەيزىتۇغ»، «كۆتۇۋال مەھەللە» ... دېگەندەك.

19. كۆكتات، مېۋە-چېۋە ئۆستۈرۈشكە ئائىت يەر ناملىرى. مەسىلەن، «چامغۇرلۇق»، «شاپتۇللۇق كەنتى» ... دېگەندەك.

20. تارىخىي شەخسلەر، تارىخىي ۋەقەلەر ھەم كىشىلەر ئىسمىغا ئاساسەن قوللىنىلغان يەر ناملىرى. مەسىلەن، «تېۋەت يېزىسى»، «ئىمامىئەپتەر كەنتى»، «شېرىپباي لەڭگەر»، «سۇلايمانئېرىق»، «ئىبراھىمكۆل»، «ھەسەن-ھۈسەنپاششايىم»، «دادۇتئاكا مەھەللە»، «خەلچە كەنت» ... دېگەندەك.

21. ھەرقايسى قوۋم-مىللەتلەر تىلى ئارىلاش قوللىنىلغان يەر ناملىرى. مەسىلەن، «شاڭمەھەللە»، «زۇڭتال»، «سەنجە»، «خېنى»، «جېين»، «بوشقات»، «ئوگۈيەك»، «جاجاك ئايمىقى»، «لىڭمەھەللە»، «پاڭسا»، «كىچكىسياڭلىس»، «شۇمۇلاك»، «پۇجۇك كەنتى»، «كۇنزىي» ... دېگەندەك.

22. باشقا يۇرتلارنىڭ نامىغا ئاساسەن قوللىنىلغان يەر ناملىرى. مەسىلەن، «كىتىكلا كەنتى»، «دولانئايمىقى»، «بارچۇق كەنتى»، «ئەنجان مەھەللە»، «قاغىلىق ئارىش»، «قازاق مەھەللە»، «مەركىت»، «شىراز مەھەللە» ... دېگەندەك.

23. ئىستىلىستىك ۋاستىلەرگە ئاساسەن قويۇلغان يەر ناملى-

رى. مەسىلەن، «مىسكىنمازار»، «قىزىقدەرۋازا»، «قاراڭغۇ تاغ»، «شىيداق مەھەللە»، «ئايكۇنەس»، «كۇشاتمەھەللە»، «ھالچوڭ»، «ئۇلۇغبەل»، «نۇرئېرىق»، «قېرىغئاچچىغ» ... دېگەندەك.

بۇلاردىن باشقا، تۇرمۇش بۇيۇملىرى، دېھقانچىلىق، قول ھۇنەر-ۋەنچىلىك سايمانلىرىغا ئاساسەن قويۇلغان يەر ناملىرى؛ رەۋەندە-كار-ۋانچىلىق، چار بازارچىلىق، پىششىقلاپ ئىشلەش، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق كەسىپلەرگە ئاساسەن قوللىنىلغان يەر ناملىرى؛ كىشىلەرنىڭ روھىي قىياپىتى، چىراي شەكلىگە ئاساسەن قويۇلغان يەر ناملىرى قاتارلىقلارنى كۆرسىتىشكە بولىدۇ.

خوتەن يەر ناملىرىنىڭ تارىخىي، ئىجتىمائىي ئاساسى كەڭ مەز-مۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغاچقا، يەنە كېلىپ بەزىدە بىر خىل يەر نامى بىرقانچە مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغاچقا، ئۇنى يۇقىرىدا كۆرسىتىل-گەنلەرنىڭ پەقەت بىرىگىلا مەنسۇپ دەپ ئىزاھلاشقا بولمايدۇ.

خوتەن يەر ناملىرىدا تارىخىي، ئىجتىمائىي ۋەقەلەر، قوۋم-مىل-لەتلەرنىڭ قوشۇلۇشى، كۆچۈشى، جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ سۈرئە-تى، كىشىلەرنىڭ روھىي قىياپىتىدىكى ئۆزگىرىشلەر ئەكس ئېتىش بىلەن بىرگە، بۇ ناملار بوستانلىق مەدەنىيىتى بەرپا بولۇشنىڭ ئاساسى بولغان تەبىئىي، جۇغراپىيىلىك ئامىللار بىلەن قوشۇلۇپ كەتكەن. ئۇلاردا مۇنداق ئالاھىدىلىكلەر بار:

بىرىنچى، شەھەر، بازارلار نامىغا قارىغاندا ئىجتىمائىي تۇرمۇش-نىڭ ھەرقايسى قاتلاملىرىغا ئائىت ناملارنىڭ كۆپ بولۇشى.

ئىككىنچى، خوتەن شەھىرىنى مەركەز قىلغان خوتەن ناھىيىسى، لوپ ناھىيىسى، قاراقاش ناھىيىسى تەۋەلىكىدە ھۇنەر-كەسىپكە، باغ-ۋەنچىلىك، بىناكارلىق، سودا-تىجارەت، چار بازارچىلىق قاتارلىقلارغا ئائىت يەر ناملىرىنىڭ كۆپ بولۇشى بىلەن گۇما ناھىيىسى، كېرىيە ناھىيىسى، چىرا ناھىيىسىنىڭ تاغلىق يېزىلىرىدا بۇلارنىڭ ئەكسىچە

چارۋىچىلىق، تاغ-تۇرا، ھايۋانات، ئۆسۈملۈكلەرگە ئاساسلىنىپ قول-لىنىلغان نامىلارنىڭ كۆپ بولۇشى.

ئۇچىنچى، ئۇرۇق، لەقەم نامى قويۇلغان يەر نامىلرىنىڭ بىر قىسىم ناھىيە تەۋەسىدە بولۇپ، باشقا تەۋەلىكتە بولماسلىقى ياكى ئاز بولۇشى.

تۆتىنچى، قەدىمكى قەبىلە، قوۋم-مىللەتلەرنىڭ نامىنى بىۋاستە بىلدۇرىدىغان ئىسىملار ياكى ئۇلارنىڭ تىلىدا قويۇلۇپ، يەرلىك ئاھا-لىلەر تەرىپىدىن شۇ ئاساستا قىسمەن ئۆزگەرتىپ قوللىنىلىۋاتقان يەر نامىلرىنىڭ بولۇشى.

بەشىنچى، بىر خىل نامىنىڭ بىرلا تەۋەلىكتە تەكرار قوللىنىلى-شى. مەسىلەن، «چاقا» (قەدىمكى خوتەن تىلىدىكى «چاقا» سۆزى-نىڭ مەنىسى «ئاھالە نۇقتىسى، كەنت-مەھەللە» بولۇپ، «كەنت» سۆزىمۇ ئوخشاشلا سوغدى تىلىدا «ئاھالە ئولتۇراقلاشقان جاي، كەنت-مەھەللە» دېگەننى بىلدۇرىدۇ) دېگەن نام چىرا ناھىيىسىنىڭ «چاقا يېزىسى» نى كۆرسەتكەندىن باشقا، چىرا ناھىيىسى يەر نامىلىرىدە-مۇ، خوتەن ۋىلايىتى تەۋەلىكىدىمۇ دېگۈدەك ئۇچرىمايدۇ. بىراق، گۇما ناھىيىسىنىڭ ھەرقايسى يېزا (بازار) لىرىدا خاتىرىگە ئېلىنغان «چاقا» دېگەن نام 61 ئورۇنغا باشقا سۆز بىلەن قوشۇلۇپ يەر نامى قىلىپ قوللىنىلغان. يەنە كېرىيە ناھىيىسىدىكى «مۇغاللا بازىرى» نامى بىلەن قاراقاش ناھىيىسى تېۋەت يېزىسىدىكى «مۇغاللا كەن-تى»، كاۋاك يېزىسىدىكى «مۇغال مەھەللە»؛ گۇما ناھىيىسى «پە-يالما يېزىسى» نامى بىلەن قوشتاغ يېزىسىدىكى «پىيالما چاقا مەھەل-لىسى» قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

ئالتىنچى، سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى، بوز يەر ئېچىش مەزمۇن قىلىنغان سۆزلەملەرنىڭ خوتەن ۋىلايىتى تەۋەلىكىدىكى تەكلىماكان گىرۋەكلىرىگە جايلاشقان يېزا-كەنتلەردە ئاھالە ئولتۇراقلاشقان جايلارغا دېگۈدەك نام قىلىپ قويۇلۇشى قاتارلىقلار.

خوتەن يەر ناملىرىدىكى ئۆزگىرىشلەر

قەدىمكى خوتەندە ياشىغان قوۋم-مىللەتلەر ياشاش ئېھتىياجى ۋە تەبىئىي-ئىجتىمائىي شارائىتلار سەۋەبىدىن بۇ زېمىندا ئۇياقتىن-بۇياققا كۆچكەن ۋە ئۇزلۇكسىز كېلىپ ئولتۇراقلاشقان. زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئىجتىمائىي-ئىقتىسادىي تەرەققىيات، تەبىئىي، جۇغراپىيىلىك مۇھىتقا تەسىر كۆرسىتىپلا قالماي، كىشىلەرنىڭ روھىي قىياپىتىگە، تەبىئەت ۋە جەمئىيەت قارىشىغىمۇ زور تەسىرلەرنى كۆرسەتكەنلىكتىن، تۇراقلىققا ئىگە يەر ناملىرىدىمۇ ئۆزگىرىشلەر بولغان. بۇلار ئاساسلىقى مۇنداق بىرقانچە جەھەتلەردە ئىپادىلىنىدۇ:

بىرىنچى، ئوخشاش بىر جايىنىڭ ئوخشىمىغان تارىخىي دەۋرلەردە ئوخشىمىغان ناملار بىلەن ئاتىلىشى. مەسىلەن، «خوتەن» نامىنىڭ مىلادىيىدىن ئىلگىرى «قوستانا»...، بۇددىزىم دەۋرىدە «ئۇدۇن»...، ئىسلام دىنى خوتەندە ئومۇملاشقان 11-ئەسىرلەردىن كېيىن «ماچىن»، «چىنماچىن»...، 16-، 18-ئەسىرلەردە «ئىلچى»...، كېيىنكى دەۋرلەردىن ھازىرغىچە «خوتەن» دەپ ئاتالغىنىغا ئوخشاش.

ئىككىنچى، ئوخشاش بىر يەر نامىنىڭ ئوخشىمىغان تارىخىي-ئىجتىمائىي دەۋرلەردە ئوخشىمىغان دائىرىنى كۆرسىتىشى. مەسىلەن، ھازىرقى كېرىيە ناھىيىسى ۋېي، جىن، غەرب-شىمال سۇلالىلىرى دەۋرىدە غەربىي يۇرتتىكى 36 بەگلىكنىڭ بىرى بولغان رۇئىلۇ بەگلىكىنى كۆرسىتەتتى. كېيىنرەك تارىخچىلار تەرىپىدىن «ئۇزۇنتات» دەپ ئاتالغان ھازىرقى خارابىلىق رۇئىلو بەگلىكىنىڭ مەركىزى بولۇپ، بۇ يەرنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى «خەن سۇلالىسى تارىخى، غەربىي رايون تەزكىرىسى» دە كۆرسىتىلىشىچە «جەنۇب تەرىپى چىرىغا، شەرقىي شىمال تەرىپى كۇسەنگە، غەربىي شىمال تەرىپى ئاقسۇغا تۇتىشىدۇ» دېيىلگەن. رۇئىلو بەگلىكىنىڭ مەركىزى بولغان «ئۇزۇنتات»

يەنى «بىمۇ» (Pin) شەھىرى ھازىرقى چىرا ناھىيىسى كونا دامىكۇ جىلغىسى ئەتراپىدىكى قۇملۇقتا بولۇپ، بۇ يەرلەر ئەسلىدە كەڭ تىنـ ـدۇرما تۇزلەڭلىك ئىدى. 11-ئەسىردىن كېيىن كېرىيىنىڭ تەۋەلىكى ئوخشاشلا ھازىرقى نىيا، كېرىيە، چىرا ۋە لوپ ناھىيىسىنىڭ شەرقىي قىسىملىرىغىچە بولغان. كېرىيە ئۇدۇندا مىلادىيە 1883-يىلى قۇرۇلـ ـغان ئىككى ئايماقنىڭ بىرسى بولۇپ، ھازىرقى چەرچەن ناھىيىسىمۇ كېرىيىنىڭ دائىرىسىدە ئىدى. 1882-يىلى ناھىيە بولۇپ قۇرۇلغان كېرىيە 1903-يىلى لوپ ناھىيىسى تەسىس قىلىنغىچە، 1928-يىلى چىرا ناھىيىسى تەسىس قىلىنغىچە، 1944-يىلى نىيا ناھىيىسى تەـ سىس قىلىنغىچە بولغان تارىخىي دەۋرلەردە خوتەن ۋىلايىتىنىڭ شەرقـ ـدىكى بىپايان دائىرىنى كۆرسىتىپ، بارا-بارا دائىرىسى تارىيىپ ھازىر- قى 15 يېزا (بازار)، 175 مەمۇرىي كەنت، 744 ئاساسلىق تەبىئىي كەنت-مەھەللىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان دائىرىنى كۆرسىتىپ كەلمەكـ ـتە.

ئۇچىنچى، ئوخشاش يەر نامىنىڭ ئوخشاش تارىخىي دەۋردە ئوخـ ـشىمىغان نامىلار بىلەن ئاتىلىشى. بۇ خىل ئەھۋال خوتەننىڭ يېقىنقى زاماندىن 20-ئەسىرنىڭ 80-يىللىرىغىچە بولغان يەر نامىلىرىدا بىرقەدەر گەۋدىلىك بولۇپ كەلگەن، مەسىلەن، گۇاڭشۇينىڭ 8-يىلى (مىلادىيە 1902-يىلى) ھازىرقى لوپ ناھىيىسىنىڭ سامپۇل يېزىسىنىڭ نامى «سامپۇلا مىڭلىكى»، 1934-يىلى «نەنشياڭ»، 1938-يىلى «نەنـ ـشىڭجېن (جەنۇبنى گۈللەندۇرۇش بازىرى)»، 1944-يىلى «بىزلىي يېزىسى»، 1947-يىلى «سامپۇلا بازىرى» دەپ ئاتالغان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن سامپۇل 1950-يىلى لوپ ناھىيىسىنىڭ «3-رايونى»، 1958-يىلى «قىزىلبايراق كوممۇنىسى»، 1979-يىلى «سامپۇل كوممۇنىسى»، 1984-يىلى «سامپۇل يېزىسى» دەپ ئاتالـ ـغان. قاراقاش ناھىيىسى قارا ساي يېزىسىنىڭ نامىنى ئالساقمۇ 1949-يىلىنىڭ ئاخىرىدا «خۇيمېن يېزىسى»، 1952-يىلى «نۇرلۇق

يېزىسى» ، 1956-يىلى «6-رايون» ، 1958-يىلى «قىزىلبايراق كوم-مۇنىسى» ، 1978-يىلى «قاراساي كوممۇنىسى» ، 1984-يىلىدىن كېيىن «قارا ساي يېزىسى» دەپ ئاتالغان. ئوخشاشلا گۈما ناھىيىسى-نىڭ قوشتاغ يېزىسىمۇ 1950-يىلى «گۈما ناھىيە 2-رايون» ، 1958-يىلى «يۆجىن خەلق كوممۇنىسى» . 1978-يىلى «قوشتاغ كوممۇنىسى» ، 1981-يىلى «پىشنا خەلق كوممۇنىسى» ، 1984-يىلى «قوشتاغ يېزىسى» دەپ ئاتالغان.

تۆتىنچى، جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ھەرقايسى تارىخىي باسقۇچ-لىرىدا ئەسلىدىكى يەر نامىنىڭ ئەمەلدىن قالىپ، يېڭى يەر نامىلىر-نىڭ قوللىنىلىشى. بۇ خىل ئەھۋال شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايون-نىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكىگە ئوخشاش خوتەن رايونىدىمۇ ئۇچرايدۇ. يەر نامىلىرىنىڭ ئەسلىدىكىسىنىڭ ئورنىنى يېڭى نامىلارنىڭ ئىگىلىشىدە مۇنداق ئارقا كۆرۈنۈشلەر بار: ئەسلىي يەر نامى يىراق ئۆتمۈشتە شۇ يەردىكى ئاھالە نۇقتىسىغا قارىتا كەمسىتىش مەنىسىگە ئىگە ياكى كۆچۈپ كېلىپ ئولتۇراقلاشقان ئاھالىلەر بىلەن يەرلىك ئاھالىلەر ئوتتۇرىسىدىكى بىر قىسىم سەلبىي ھادىسىلەرنى بىلدۈرىدىغان نام ۋە ياكى تىللاش-سۆكۈش مەنىسىگە ئىگە بولغانلىقتىن، ئارىلىشىپ ئول-تۇراقلاشقان ئاھالىلەرنىڭ ئۆزئارا چۈشىنىشى، كۆيۈنۈشى ۋە ئىناق-لىقنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ ئەسلىي يەر نامى ئىستېمالدىن قالىپ، يېڭى يەر نامى قوللىنىلغان.

ئالاھىدە ئېيتىشقا تېگىشلىكى شۇكى، ئەسىرلەردىن بۇيان خوتەن رايونىدىكى تارىخىي، ئىجتىمائىي ۋەقەلەرنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا كۆرسەتكەن تەسىرىگە ۋە ئاھالىلەرنىڭ چارۋىچىلىق، يېرىم چارۋىچە-لىقتىن دېھقانچىلىققا؛ تارقاق ۋە يىرىك قول ھۈنەرۋەنچىلىكتىن كۆ-لەملەشكەن، نەپىس قول ھۈنەر سەنئەتكە قاراپ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، يەر نامىلىرىنىڭ بىر قىسمى ھەرقايسى دەۋرلەردە ھەر خىل ئاتىلىپ، 20-ئەسىرنىڭ 80-يىللىرىدا ئاساسەن مۇقىملاشقان.

بەشىنچى، يەر ناملىرىنىڭ فونېتىكىلىق شەكلى، شېۋە، تىل ئىشلىتىش ئادىتى جەھەتلىرىدىكى ئۆزگىرىشلەر. خوتەن رايونىنىڭ ھەرقايسى ناھىيە (شەھەر)، يېزا-بازارلىرى ۋە كەنت-مەھەللىلەرنىڭ نامىدا، شۇنداقلا بىر قىسىم تەبىئىي، جۇغراپىيىلىك گەۋدىلەرنىڭ نامىدا بۇ خىلدىكى ئۆزگىرىشلەر ئۇچرايدۇ. مەسىلەن، قاراقاش ناھىيە «توخۇلا يېزىسى»نىڭ نامىدىكى ئەسلىي سۆز «توخرىلا» بولۇپ «ر»، «ئۇ»غا نۆۋەتلىشىپ تەلەپپۇز قىلىنغان. گۇما ناھىيە-سىنىڭ «كىلىياڭ يېزىسى»نىڭ نامى بولغان «كىلىياڭ»نى ئالساق، ئەسلىي سۆز «تىلىيان» بولۇپ، گۇما شېۋىسىدە «تىل» سۆزى «كىل» دەپ تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. «ياڭ» بولسا «يان»نىڭ تەلەپپۇز-دىكى بۇزۇلۇشى ياكى «ڭ»نىڭ «ن»غا نۆۋەتلىشىدۇر.

تارىختىكى بىرقانچە قېتىملىق يەر ناملىرىنى ئۆزگەرتىپ قوللى-نىشقا ئوخشاشلا، 20-ئەسىرنىڭ 60-يىللىرىدىمۇ خوتەن ۋىلايىتى تەۋەسىدىكى مەمۇرىي رايونلارنىڭ ئىسمى ئومۇميۈزلۈك خەنزۇچە ناملار بىلەن ئاتالغان بولۇپ، 1980-يىلىدىن 1984-يىلىغىچە يەنە نامى ئەسلىگە كەلگەن بولسىمۇ، تىل ئىشلىتىش ئادىتى سەۋەبىدىن ھازىرمۇ ئاشۇ يىللاردىكى نامنى ئىشلىتىلىش ئادىتى ساقلىنىپ كېلىۋاتىدۇ. مەسىلەن، جامائەت سورۇنلىرىدا، كوچا-كويلاردا ياشلار ۋە ئوتتۇرا ياشلىق كىشىلەرلا ئەمەس، ياشانغان كىشىلەرمۇ «ئۆزلىرى قەيەرلىك، قەيەردىن كەلدىلە، نەگە بارىلا» دېگەندەك سوئاللارغا «مەن ‹شاڭيۇ› لۇغ» (ھازىرقى خوتەن ناھىيە بۇزاق يېزىسى)، «‹شىيەنفېڭ› دىن كەلدىم» (ھازىرقى خوتەن ناھىيە تەۋەككۇل يېزىسى)، «‹ۋېيشىڭ› غا بارىمەن» (ھازىرقى قاراقاش ناھىيىسى قويچى يېزىسى)، «‹ياۋۇ› غا چىقىلى» (ھازىرقى قاراقاش ناھىيىسى تېۋەت يېزىسى)، «مەن ‹يۆجىڭ› دا تۇغۇلغان» (ھازىرقى خوتەن ناھىيىسى لايقا يېزىسى) دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئەمما، يەر نامى سۆزلەملىرىگە بۇ خىل خەنزۇچە سۆزگە ئۇيغۇرچە گرامماتىكىلىق قوشۇمچىلارنى قوشۇپ ئاتاش پەقەت

خــوتەن دىئالېكتىنىڭ ئىككى تارماق شېۋە بەلۋېغى بولغان خوتەن نــاھىيىسى ۋە قاراقاش ناھىيىسىنىڭ ناھىيە بازىرىغا يىراق بولغان يېزا-كەنتلىرىدىكى ئاھالىلەر قوللانغاندىن باشقا لوپ، چىرا، كېرىيە ناھىيىلىرىدە بۇ خىل تىل ئادىتى يوق دېيەرلىك.

ئالتىنچى، تەبىئىي، جۇغراپىيىلىك مۇھىتتىكى ھەر خىل ئۆزگىرىشلەرگە ئەگىشىپ يەر ناملىرىنىڭ ئۆزگىرىشى. بۇ خىل ئۆزگىرىشلەر يېزا-كەنتلەر نامىدىن كۆرە ناھىيە بازارلىرى، خوتەن شەھرى-نىڭ يول، كوچا-رەستىلىرىدە كۆپرەك ئۇچرايدۇ. چۈنكى 20-ئەسىرنىڭ 80-يىللىرىدىن بۇيان ئېلىمىزدە ئىسلاھاتنىڭ يولغا قويۇلۇشى ۋە چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ شەھەر-بازارلارنىڭ قىياپىتىدە زور ئۆزگىرىشلەر بولدى. كوچا-يوللار قايتىدىن كېڭەيتىلىپ، زامانىۋى بىنالار سېلىندى. دەۋر رىتمى ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش سۈرئىتى، سۈپىتى، ئۇنۇمىگە ماس ھالدا يېڭى، مودا ئىسىملار پەيدا بولۇشقا باشلىدى. بۇ تەرەققىيات ئېقىمى مەلۇم دائىرىنىڭ مەنزىرىسى، تىجارەت نۇقتىلىرى، مەشغۇلات-مۇلازىمەت تۈرى قاتارلىق جەھەتلەرنى ئىخچام، ئاممىباب ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغان يېڭى يەر ناملىرىغا تەقەززا قىلدى. بۇ رېئاللىق ئالدىدا ئەسلىدىكى يەر ناملىرىدىن مۇۋاپىقلىرىنى داۋاملىق ئىستېمال قىلىپ، بىر قىسمىنى يېڭىدىن قويۇشقا ھەمدە يېڭى گەۋدىلەرگە نام بېرىشكە توغرا كەلدى، ئەلۋەتتە (بۇ جەھەتتىكى مىساللارنى مۇشۇ كىتابنىڭ 60-بېتىدىن 71-بېتىگىچە بېرىلگەن «قوشۇمچە 2» ماۋزۇسىدىكى بايانلاردىن كۆرۈڭ).

خوتەن ۋىلايىتىنىڭ تەبىئىي ئەھۋالى①

خوتەن ۋىلايىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان. شەرقىي قىسمى بايىنغۇلىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ چەرچەن ناھىيىسى بىلەن، جەنۇبىي قىسمى ھەيۋەتلىك قاراقۇرۇم تېغى، كوئېنلۇن تېغى ئارقىلىق شىزاڭ ئاپتونوم رايونى بىلەن تۇتىشىدۇ. غەربىي قىسمى ھىندىستان، پاكىستان ئەمەلىي كونترول قىلىپ تۇرغان كەشمىر بىلەن چېگرىلىنىدۇ. چېگرا لىنىيىسى 210 كىلومېتىر، شىمالىي قىسمى بىپايان تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ ئىچكىرىسىگە قەدەر سوزۇلغان. شەرقى ئۇزۇنلۇق "77°03′45 — "85°16′35 بىلەن شىمالىي كەڭلىك "34°11′21 — "39°40′43 قا توغرا كېلىدۇ. شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 670 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 600 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئومۇمىي كۆلىمى 249 مىڭ 146.58 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئېلىمىز زېمىنىنىڭ 2.6%نى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى زېمىنىنىڭ 15% نى تەشكىل قىلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە تاغلىق جايلار تەخمىنەن 33.3%، چۆل جەزىرىلەر 63%نى، تېرىلغۇ يەر ۋە تېرىقچىلىق قىلىشقا بولىدىغان يەر 3.7%نى تەشكىل قىلىدۇ.

خوتەن ۋىلايىتىنىڭ يەر شەكلى جەنۇبتىن شىمالغا ۋە غەربتىن شەرققە قاراپ پەسلەپ بارىدۇ. ئەڭ ئېگىز تاغ چوققىسى خوتەن ناھىيىسى تەۋەسىدىكى ئېچىۋېتىلگەن مۇزلۇق چوققا بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 6638 مېتىر ئېگىز. 249 مىڭ 146.58 كۋادرات كىلومېتىرلىق بۇ زېمىن تەكلىماكان قۇملۇقى تەرىپىدىن چوڭ - كىچىك بىر قانچە

---

① خوتەن ۋىلايىتىنىڭ مەمۇرىي ئەھۋالى، «خوتەن» دېگەن نامنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە مەنىسى توغرىسىدا مۇشۇ كىتابنىڭ 33 - بەتتىن 37 - بەتكىچە ۋە مۇشۇ يۇرۇشلۇك كىتابلارنىڭ «يىللار، ۋەقەلەر، ئادەملەر، تومى (1) نىڭ 1 — 6 - ۋە 31 -، 48 -بەتلەر، 195 — 225 - بەتلەر ھەمدە «ئەپسانە - رىۋايەت، چۆچەكلەر، تومىدىكى مۇناسىۋەتلىك بايانلاردا تەپسىلىي توختالغاچقا، بۇ سەھىپىمىزگە قايتا يازمىدۇق.

يۇز بوستانلىققا ئايرىۋېتىلگەن، بوستانلىقنىڭ تۆت ئەتراپى چۆل - جەزىرە، قۇملۇق بىلەن قاپلانغان. شۇڭا بەزىلەر خوتەننى بىپايان قۇملۇقتىكى «يېشىل مەرۋايىت» دەپ تەرىپلىشىدۇ.

خوتەننىڭ يەر شەكلىنى ئەڭ ئېگىز تاغلىق رايون، ئېگىز تاغلىق رايون، سەل پەسرەك تاغلىق رايون، ئوتتۇراھال تاغلىق رايون، پەس تاغلىق رايون، تاغ ئېتىكىدىكى يانتۇ تۇزلەڭلىك، قۇملۇق رايوندىن ئىبارەت يەتتە خىلغا ئايرىش مۇمكىن.

خوتەن ژىلايىتىنىڭ گېئولوگىيىلىك تۇزۇلۇشى مۇرەككەپ بولۇپ، ئاساسەن ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ: بىرى پەلەمپەي خاراكتېرىنى ئالغان ئويداڭلىق بولۇپ، تارىم ئويمانلىقى بۇ خىل قۇرۇلمىغا كىرىدۇ. يەنە بىرى ئوقۇر خاراكتېرىنى ئالغان ئېگىز - پەسلىك بولۇپ، قاراقۇرۇم تېغى سىستېمىسى بۇ خىل قۇرۇلمىغا كىرىدۇ. تاغ چوققىلىرىنىڭ ئېگىز - پەسلىك پەرقى زور، يالانمىلىقى كۈچلۈك. تاغنىڭ شىمالىي تەرىپى ھەيۋەتلىك بولۇپ، تاغ تىزمىلىرى ناھايىتى كۆپ. تاغنىڭ جەنۇبىي تەرىپى پەسرەك بولۇپ، بۆلۈنۈش دەرىجىسى دېگۈدەك روشەن ئەمەس. قاراقۇرۇم تاغ تىزمىلىرىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنى ھەرىكەتچان جاي دېيىش مۇمكىن. قاراقۇرۇم تېغى پۈتكۈل قەدىمكى، ئوتتۇرا ۋە يېقىنقى دەۋردە كۆتۈرۈلۈشنى ئاساس قىلغان. شىمالىي قاراقۇرۇم تېغى يانتۇلۇققا قاراپ يۇزلەنگەن بولۇپ، ئوتتۇرا ھەرىكەتچان رايوننىڭ شىمالىغا جايلاشقان، تاغنىڭ ئىككى تەرىپى كەسمە بۆلەكتىن ئىبارەت. جەنۇبىي قاراقۇرۇم تېغى يانتۇلۇق ھاسىل قىلغاچقا، قاراقۇرۇم تېغىنىڭ جەنۇبىي تۆپىلىكى دەپ ئاتىلىدۇ.

خوتەن ژىلايىتىنىڭ گېئولوگىيىلىك تارىخىي شارائىتى مۇرەككەپ، تۆپراق تۈرلىرى كۆپ. تۆپراق تۈرلىرىنى قالدۇق تىنما، دۆڭلۈك تىنما، قاراقۇرۇم سېرىق توپىسى، مۇزلۇق تىنمىسى، تۆتىنچى دەۋردە ھاسىل بولغان تاش — كەلكۇن تىندۇرمىسى، تىنما، يالانما تۆپراق ۋە تىندۇرما توپا قاتارلىقلارغا ئايرىش مۇمكىن.

تۆپراقنىڭ ئومۇمىي ئالاھىدىلىكى جەھەتتە فىزىكىلىق يالانمىلىق رولى كۈچلۈك، خىمىيىلىك رولى ئاجىز. شۇڭلاشقا تۇز قاتلىمىنىڭ تۇيۇنۇشى يۇقىرى. ناترىي، ماگنىي، كالتسىي، خلور، سۇلفات قاتار-

لىق ئىگۈنلار نەملىك توپەيلىدىن بىرىكىپ، روشەن توز قاتلىمى ھاسىل قىلغان. بوزلۇق توپا قاتلىمىدا كالتسىيلىق ھادىسە بولۇپ، توپراق-سىنىڭ كالىي مادداسى مول، ئوزۇقلۇق قۇۋۋەت توپلىشى قىيىن. پۇتۇن ۋىلايەتنىڭ تۇپرىقىنى 14 تۇپراق تۇرى، 25 ئىككىنچى دەرىجە-لىك تۇپراق، 33 تۇپراق ئائىلىسى، 75 تۇپراق خىلىغا ئايرىش مۇمكىن. تۇپراقنىڭ پىششىقلىق دەرىجىسى قۇۋۋەت تەركىبىنىڭ يۇ-قىرى - تۆۋەن بولۇشىغا قاراپ، كەنت - مەھەللە ۋە شەھەر - بازارلاردا پەرقلىق جايلاشقان.

خوتەن ۋىلايىتى سۇغىرىلىدىغان دېھقانچىلىق رايونى بولۇپ، سۇ-غىرىشتا ئېقىن سۇ ئاساس، بۇلاق سۇيى قوشۇمچە قىلىنىدۇ. ۋىلايەت تەۋەسىدە تارىم دەرياسىغا تەگلۈك قۇرۇقلۇق ئېقىنىدىن قاراقاش، يۇرۇڭقاش، كېرىيە، گۇما، سانجۇ، نىيا، نۇرى، چىرا دەريالىرى قاتارلىق چوڭ - كىچىك 36 ئېقىن بولۇپ، يىللىق ئومۇمىي سۇ مىقدارى 7 مىليارد 335 مىليون كۇب مېتىر كېلىدۇ. دەريا ئېقىنىدە-كى سۇ مىقدارىنىڭ پەسىل پەرقى ناھايىتى چوڭ. ياز، كۇز پەسلى كەلكۇن مەزگىلى بولۇپ، نۇرغۇن ئېشىندى سۇ تارىم ئويمانلىقىغا قۇيۇلىدۇ. قىش، ئەتىياز پەسلى سۇ قىس مەزگىل بولۇپ، ئەتىيازدا قۇرغاق، سۇ قىس بولۇش ھالىتى شەكىللىنىدۇ.

يەر ئاستى سۇ زاپىسى نىسبەتەن مول بولۇپ، قاراقۇرۇم تېغىدە-كى قار ۋە مۇزنىڭ ئېرىشى يەر ئاستى سۇيىنى تولۇقلايدۇ. يەر ئاستى سۇيىنىڭ مىنېرالىلىشىش دەرىجىسى يۇقىرى، خلور ۋە ناترىيلىق ئە-ئونلار كۆپ. دى كاربونات كىسلاتا قالدۇقى ۋە ماگنىي ئىگۈنلىرى ئاز. يوشۇرۇن سۇ ئورنىنىڭ چوڭقۇرلۇقى يەرنىڭ ئېگىز قاتلىمىدىن تە-دىرجىي ھالدا تۆۋەنلەيدۇ. دەريا سۇلىرى تاغدىن چۈشكەن يەردە يەلپۇگۈچسىمان كەلكۇن تىندۇرما سازلىقى ياكى سۇ سىزىپ چىقىدە-غان بۇلاق ھاسىل بولىدۇ. بۇلاقلارنىڭ بىر روشەن ئالاھىدىلىكى شۇكى، دەريا ئېقىنلىرىنىڭ كەلكۇن مەزگىلى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، بۇلاق سۇيى كەلكۇن ئۆتۈپ يېرىم يىلدىن كېيىن كۆپىيىدۇ، سۇيى قىش ۋە ئەتىياز پەسلىدە بىر قەدەر مول بولۇپ، بۇ ھال ئەتىيازلىق سۇغىرىش مەزگىلىدىكى سۇ ئىشلىتىشكە پايدىلىق.

خوتەن ياۋروپا، ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، پامىر ئېگىزلىكى بىلەن تەڭرىتاغ توسۇپ تۇرغاچقا، غەربىي، شىمالىي ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە سىبىريە سوغۇق ھاۋا كىلىماتى، شۇنىڭدەك نەملىك خوتەنگە ئاسانلىقچە كىرەلمەيدۇ. جەنۇبىي قىسمى قاراقۇرۇم تېغىغا تۇتاشقان بولۇپ، ئاجىز نەم ۋە ئىسسىق ھاۋانى توسۇپ تۇرىدۇ. شۇڭا نەم ھاۋا كەمچىل، تېمپېراتۇرا نىسبەتەن يۇقىرى، ئىقلىمى مۆتىدىل بەلۋاغنىڭ قۇرغاق چۆل ئىقلىمىغا كىرىدۇ. كىلىمات ئالاھىدىلىكى — ئەتىياز پەسلىدە ھاۋانى كۆپىنچە توپا - چاڭ قاپلاپ تۇرىدۇ. ياز پەسلىدە ھاۋا دىمىق ئىسسىق ۋە قۇرغاق بولىدۇ. كۈز پەسلىدە تېمپېراتۇرا ناھايىتى تېز تۆۋەنلەيدۇ. قىش پەسلىدە ھۆل - يېغىن ئاز ھەم قۇرۇق سوغۇق بولىدۇ. تۆت پەسلىنىڭ پەرقى ئېنىق، كېچە - كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، «ئەتىگەندە جۇۋا، چۈشتە كۆڭلەك» دېگەن تەرىپكە ماس كېلىدۇ. قىروسىز مەزگىلى بىر قەدەر ئۇزۇن، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىشى كۈچلۈك. يىل بويى يامغۇر ئىنتايىن ئاز ياغىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى ئارانلا 35 مىللىمېتىرغا، يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2558 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ.

كىلىمات روشەن ھالدىكى ۋېرتىكاللىققا ئىگە بولۇپ، پۈتۈن ۋىلايەتنىڭ كىلىماتىنى ئاساسەن ئۈچ خىل كىلىمات تۈرىگە ئايرىش مۇمكىن: جەنۇبىي قىسمىدىكى تاغلىق رايونلار مۆتىدىل بەلۋاغ ياكى سوغۇق مۆتىدىل بەلۋاغ كىلىماتىغا؛ بوستانلىق — تۈزلەڭلىك رايونلىرى ئىسسىق مۆتىدىل بەلۋاغ قۇرغاق چۆل كىلىماتىغا؛ شىمالىي قىسمىدىكى قۇملۇق تېپىك قۇرۇقلۇق چۆل كىلىماتىغا كىرىدۇ.

قۇياشنىڭ ئومۇمىي چۈشۈش ۋاقتى بىر قەدەر ئۇزۇن بولۇپ، ئالاھىدىلىك جەھەتتە غەربتىن شەرققە، جەنۇبتىن شىمالغا ئۆتۈش ۋاقتى تەدرىجىي كۆپىيىدۇ. قۇياش ئوتتۇرا ھېسابىن بىلەن ھەر كۈادرات سانتىمېتىرغا 131 مىڭ 500 كالورىيە ئىسسىق بېرىدۇ. يىللىق كۈن نۇرى چۈشۈش ۋاقتى 2470 سائەتتىن 2950 سائەتكىچە يېتىدۇ. قىسمەن تاغلىق رايونلاردا ھاۋانىڭ تۈتۈلۈش قاتلىمى بىر قەدەر روشەن، قىش پەسلىدىكى تېمپېراتۇرا تۈزلەڭلىككە قارىغاندا يۇقىرىراق

بولىدۇ.

خوتەن ۋىلايىتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 43.2℃ (1973 - يىل 7 - ئاينىڭ 16 - كۈنى)، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى 28.9℃ - (1967 - يىلى 1 - ئاينىڭ 5 - كۈنى) بولغان. يېغىن ئاز، كىلىماتى ئىللىق، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 11.1℃ تىن 13℃ قىچە بولىدۇ. قۇياش نۇرى بايلىقى مول بولۇپ، تۇزلاڭ رايونلارنىڭ قىروسىز ۋاقتى 300 كۈن ئەتراپىدا بولىدۇ. تاغلىق رايونلارنىڭ ئوغرى ئۇششۇك مەزگىلى تۇزلاڭلىك رايونلاردىن بالدۇراق، ئاخىرقى ئۇششۇك مەزگىلى بىر قەدەر كېيىن بولىدۇ.

خوتەن ۋىلايىتىنىڭ كان مەھسۇلات بايلىقلىرى مول، تۇرى كۆپ. بۇنىڭ ئىچىدە مۇئەييەن زاپىسى بار كان خىللىرىدىن 24 ى، مەھسۇلات بازىسىدىن 43 ى تەكشۈرۈپ تېپىلدى. بۇلار ئاساسلىقى: كۆمۈر، تۆمۈر، ئالتۇن، قاشتېشى، هاك تېشى، كرىستال، گەچ، كۇموش، مىس، سىنىك، گۇڭگۇرت، تۇز، نېفىت، مەرمەر تاش، چىرىمتال قاتارلىقلار.

ۋىلايەت تەۋەلىكىدىكى 13 جايدا تۆمۈر رودىسى بارلىقى ئېنىقلاندى. خوتەندە كېپەك ئالتۇننىڭ تارقىلىشى نىسبەتەن ئومۇمىيۈزلۈك بولۇپ، دائىرىسى كەڭ، سەككىز جايدا كېپەك ئالتۇن بارلىقى ئېنىقلاندى. بەش جايدىكىسىگە دەسلەپكى قەدەمدە باها بېرىلدى. رەڭلىك مېتال ۋە ئاز ئۇچرايدىغان مېتاللارنىڭمۇ مەلۇم زاپىسى بار. ئالتە جايدىن تەبئىي گۇڭگۇرت چىقىدۇ. بۇلاردىن گۇمىدىكى يۇلپۇن تەبئىي گۇڭگۇرت كېنى ۋە داساڭلۇس جىلغىسى تەبئىي گۇڭگۇرت كېنىدىن ئىبارەت ئىككى جايدا كان بايلىقى مەركەزلەشكەن. تۆمۈر كېنىدىن 20 جايدا بولۇپ، هەر قايسى ناهىيىلەرگە كەڭ تارقالغان. تۇز كېنى ئاق تۇز، تاش تۇز، گالۋىنىلىق تۇز دەپ ئۈچ خىلغا ئايرىلىدۇ. ئاق تۇز ئاساسلىقى خوتەن ناهىيىسىنىڭ يېڭىئېرىق تۇزچىلىق مەيدانى، كېرىيە ناهىيىسىنىڭ تۇزچىلىق مەيدانى ۋە قاراقاش ناهىيىسىنىڭ تۇزچىلىق مەيدانىدىن چىقىدۇ. هاك تېشى كەڭ تارقالغان بولۇپ، كۆلىمىمۇ چوڭ. مەسىلەن: دۇۋا هاك تېشى كېنى ئوتتۇرا تىپتىكى، بۇيا هاك تېشى كېنى كىچىك تىپتىكى كان هېسابلىنىدۇ. ئۈچ جايدىن مەرمەر تېشى چىقىدۇ. بۇلار خوتەن قاراڭغۇ

تاغ چۇيشەنلى رايونى، گۇمبىنىڭ كىلياڭ رايونى ۋە كېرىيىنىڭ پولو رايونىدىن ئىبارەت. گەج كېنى قاراقۇرۇم تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكەدىكى جايلارغا كەڭ تارقالغان. نۆۋەتتە يەتتە جايدىن گەج چىقىدىغانلىقى ئېنىقلاندى. بۇ كانلار نۇقتىلىق هالدا گۇمبىنىڭ دۇۋا، خوتەننىڭ بۇيا، لوپنىڭ ئاچچىق قاتارلىق جايلىرىغا تارقالغان. گۇمبىنىڭ كەڭشۈۋە رايونىدىن تارتىپ خوتەننىڭ چوڭ يۇلغۇنلۇققىچە بولغان ئارىلىق ئاق چىرىمتال رايونى هېسابلىنىدۇ. تارىم ئويمانلىقى سۇپىتى ئەلا، زاپىسى مول بولغان نېفىت بايلىقىغا ئىگە. ئاساسلىقى دۇۋا ۋە بۇيا كۆمۈر كانلىرى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە بۇيا كۆمۈرلىكى جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە ئەڭ چوڭ كۆمۈرلۈك، بۇ كاندىن ئېچىشقا بولىدىغان سانائەت كۆمۈر زاپىسى 88 مىليون 430 مىڭ تونىنا بولۇپ، بۇ جاي خوتەننىڭ كۆمۈر بازىسى هېسابلىنىدۇ.

«خوتەننىڭ ئۈچ گۆھىرى» (يىپەكچىلىك، قاشتېشى، گىلەم-چىلىك) نىڭ بىرى بولغان خوتەن قاشتېشى قەدىمدە «قاراقۇرۇم قاشتېشى» دەپ ئاتىلىپ، دۇنياغا داڭ چىقارغان بولۇپ، يۇرۇڭقاش ۋە قاراقاش دەرياسى ئېقىنلىرىدىن، بۇ دەريانىڭ قەدىمكى ئېقىن ئىزلىرىدىن، شۇنىڭدەك گۇما ناهىيىسىدىن نىيا ناهىيىسىگىچە سوزۇلغان قاراقۇرۇم تاغلىرىنىڭ تەسكەي بۆلەكلىرىدىن چىقىدۇ. قاراقۇرۇم قاشتېشى ئاق، قىزىل، سېرىق، يېشىل، سۆسۈن، كۆك، قارا قاشتېشىدىن تەركىب تاپىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدىكى ئاق قاشتېشىنىڭ قوي يېغى رەڭلىكى ئەڭ ئېسىلى هېسابلىنىدۇ.

تارىخىي ماتېرىياللاردىن مەلۇم بولۇشىچە، ئەجدادلىرىمىز بۇنىڭدىن 3000 يىللار ئىلگىرى قاشتېشىنى بۇيۇم، پۇل ئورنىدا ئىشلەتىپ، ئىچكى ئۆلكىلەر بىلەن سودا - سېتىق قىلغان. مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 770 — 221 - يىللىرى ئارىلىقىدا مەيدانغا كەلگەن «تاغ - دەريالار قامۇسى» دا، يېڭى تاش قورال دەۋرىدىن باشلاپلا «قاراقۇرۇم قاشتېشى» نىڭ توخرىلار ئارقىلىق ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئېلىپ بېرىلىدىغانلىقى خاتىرىلەنگەن.

خوتەن ۋىلايىتى تەۋەسىدە ياۋايى هايۋانلاردىن تىبەت ياۋا ئېشەكى، ياۋا قوتاز، ياۋا تۆگە، بۇغا، ياۋا ئات، ياۋا توڭگۇز، بۆرە، چىلبۆرە، ئارقار، كۆكمەت، قىزىل تۈلكە، بۇلغۇن، هىمالايا سۇغۇ-

رى، كۇلرەڭ قۇيرۇقلۇق توشقان، ئۇلار، ئاق بوگوز، بۆكەن، قىرغا-ۋۇل، كەكلىك قاتارلىقلار بار.

ياۋا ئۆسۈملۈك بايلىقى مول بولۇپ، توشقانزەدىكى، قانتېپەر، قار لەيلىسى، رەۋەن، چاكاندا، مەرزەنجۇش، چۇچۇكبۇيا، قىل يو-پۇرماقلىق ئەمەن، يەر مەدىكى، ئوتتۇرا ئاسىيا مورچوپىسى، ئالقات، قېرىقىز، چۇلۇك ئوت قاتارلىقلار بار. يېقىنقى يىللاردا توشقانزەدىكى ئۆستۈرۈش يۇلغۇنلۇق ئېكولوگىيىسى بىلەن بىر گەۋدىلەشتۇرۇلۇپ، كېرىيە، نىيا ناھىيىلىرىنى ئاساس قىلىپ ۋىلايەت بويىچە كۆلەملىك-شىپ، يۇقىرى ئىقتىسادىي ئۇنۇم ۋە مۇھىت قۇرۇلۇشى ئۇنۇمى قولغا كەلتۈرۈلدى.

خوتەن ۋىلايىتىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى 2 مىليون 546 مىڭ 585 مو كېلىدۇ. بۇغداي، كۆممىقوناق، شال ئاساس قىلىنىپ، ئارپا ۋە پۇرچاق قاتارلىق زىرائەتلەر تېرىلىدۇ. ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن پاختا، مايلىق دان ئاساس قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا زىرە قاتارلىق ئاساسلىق دورا ماتېرىياللىرىمۇ بار. خوتەن «مېۋە - چېۋە ماكانى» دېگەن نام بىلەن مەشھۇر. مېۋە تۈرلىرى كۆپ بولۇپ، شاپتۇل، ئاق ئۆرۈك، ئانار ۋە كىشمىش ئۈزۈم، خوتەن قىزىل ئۈزۈمى، قەغەز ياڭاقلىرى مەشھۇر.

بولۇپمۇ پىيالما ۋە چىرا ئانىرى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان زور كۈچ بىلەن كېڭەيتىلىپ، ۋىلايەت بويىچە كۆلەملەشتۈرۈلۈپ، يۇقىرى ئىقتىسادىي ئۇنۇم يارىتىش بىلەن بىرگە، خوتەن ناھىيىسىنى ئاساس قىلغان «ياڭاق بازىسى» قۇرۇلۇشى زور تەرەققىيات ئىستىقبالىغا ئىگە بولدى (خوتەننىڭ تەبىئىي بايلىقلىرى ۋە زېمىنىدا ئۆسىدىغان ئۆسۈم-لۈكلەر، تېرىلىدىغان زىرائەتلەر ۋە باشقىلار توغرىسىدا مۇشۇ يۇرۇش-لۇك كىتابلارنىڭ 2 - تومى 295 - بەتتىن 334 - بەتكىچە بېرىلگەن «خوتەننىڭ بىر قىسىم ماددىي بايلىقلىرى» نامىلىق ماقالىدا تەپسىلىي بايان قىلىنىدى).

چارۋىچىلىقتا «خوتەن قويى» ئاساس قىلىنىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا كالا، ئېشەك، تۆگە قاتارلىقلارمۇ بار.

خوتەن ۋىلايىتىگە يەتتە ناھىيە، بىر شەھەر — 11 بازار، 75 يېزا، تۆت كوچا باشقارمىسى، 1406 كەنت كومىتېتى (2005-يىلدىن كېيىن 1374 كەنت كومىتېتىغا قىسقارتىلغان)، 28 ئاھالە

كومىتېتى قارايدۇ (مەمۇرىي ئورۇنلارنىڭ بۇ سانى 2003—يىلىدىكى ستاتىستىكا ئاساس قىلىنىپ كۆرسىتىلدى. تۆۋەندىمۇ شۇنداق).
تەۋەلىكىگە يەنە شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش ئارمىيىسى 14 - دىۋىزىيە ۋە ئۇنىڭغا قاراشلىق پولك — دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق مەيدانلىرى جايلاشقان.

خوتەن ۋىلايىتىدە ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ، تاجىك، قىرغىز، ئۆزبېك قاتارلىق 24 مىللەتتىن، 434 مىڭ 574 ئائىلە — بىر مىليون 743 مىڭ 813 كىشى ياشايدۇ (بۇ ساندا 2003—يىللىق ستاتىستىكا ئاساس قىلىنغان بولۇپ، ھەر قايسى ناھىيە - شەھەر، يېزا - بازارلارنىڭ نوپۇس مەلۇماتىمۇ شۇنداق). بۇنىڭدىن ئۇيغۇرلار 1 مىليون 685 مىڭ 838 كىشى بولۇپ، ئومۇمىي ئاھالىنىڭ 96.68%نى؛ خەنزۇلار 54 مىڭ 326 كىشى بولۇپ، ئومۇمىي ئاھالىنىڭ 3.12% نى، باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەر 0.21%نى ئىگىلەيدۇ.

خوتەن قەدىمكى «قاشتېشى يولى»نىڭ تۈنجى بېكىتى، قەدىمكى «يېپەك يولى» نىڭ جەنۇبىي لىنىيىسىدىكى مەشھۇر غەربىي دىيار مەدەنىيىتىگە ئىگە گۆھەر زېمىندۇر. ئۇزاق ئەسىرلەردىن بۇيان، ھەر قايسى مىللەتلەر بۇ جايدا ياشىغان، كۆپەيگەن. غەرب، شەرق مەدەنىيىتىمۇ دەل مۇشۇ جايدا ئۇچرىشىپ، بىر گەۋدە بولۇپ شەكىللەنگەن. ھەر قايسى دۆلەت ئەلچىلىرى، سودىگەرلەر ۋە يولۇچىلارنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەي كېلىپ تۇرغان. خوتەن ئىنسانىيەت ئەقىل - پاراسىتىنىڭ جەۋھەرلىرىنى مۇجەسسەملەپ، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان «قارا-قۇرۇم رىۋايىتى»نى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈپ، دۇنياغا مەشھۇر نۇرغۇنلىغان تارىخىي مىراسلارنى قالدۇرۇپ، ئېلىمىز تارىخىدىن مەڭگۈ ئورۇن ئالىدىغان شانلىق نەتىجىلەرنى يارىتقان.

تۆۋەندە خوتەن ۋىلايىتىدىكى ھەر قايسى ناھىيە (شەھەر)، يېزا (بازار) لارنىڭ نامى، تەبىئىي، جۇغراپىيىلىك ئەھۋاللىرى، مەمۇرىي ئۆزگىرىشلىرى، مەمۇرىي كەنتلەر ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنت - مەھەللىلەرنىڭ ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە نامى قىسقىچە تونۇشتۇرۇلىدۇ.

خوتەن شەھىرى 和田市

خوتەن شەھىرى قاراقۇرۇم تاغلىرى بىلەن تەكلىماكان قۇملۇق-قىنىڭ ئوتتۇرىسىغا، يەنى خوتەن - قاراقاش - لوپ بوستانلىقىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان. شەرقى لوپ ناھىيىسى بىلەن، غەرب، جەنۇب، شىمال ئۇچ تەرىپى خوتەن ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىپ، شەرقىي ئۇزۇنلۇق 79°56′40″～79°20″، شىمالىي كەڭلىك 37°14′32″～36°59′50″ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. بۇ زېمىن دېڭىز يۈزىدىن 1450 ～ 1300 مېتىر ئېگىز. ئومۇمىي كۆلىمى 84. 495 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدىغان خوتەن شەھىرىنىڭ شەھەر رايونى 50 كۋادرات كىلومېتىر، قۇرۇلۇش كۆلىمى 15.75 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ.

خوتەن شەھىرى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى خوتەن ۋىلايەتلىك كومىتېتى، خوتەن مەمۇرىي مەھكىمە تۇرۇشلۇق جاي، شۇنداقلا خوتەن ۋىلايىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت، سودا، قاتناش ۋە خەۋەرلىشىش تۇگۇنى، خوتەن ۋىلايىتىنىڭ ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىشىنىڭ كۆزنىكى. شەھەرگە يەنە شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش-قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ يېزا ئىگىلىك 14 - دىۋىزىيىسىنىڭ ئورگانلىرى، خوتەن ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى جايلاشقان.

خوتەن شەھىرىدە ئۇيغۇرلارنى ئاساس قىلغان كۆپ مىللەت ئولتۇراقلاشقان. دائىمىي تۇرۇشلۇق نوپۇس 185 مىڭ، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر نوپۇسى 99 مىڭ، يېزا نوپۇسى 86 مىڭ بولۇپ، ئۇيغۇر ۋە باشقا مىللەتلەر 82.48%نى، خەنزۇلار 17.34%نى ئىگىلەيدۇ. شەھەر مەمۇرىي جەھەتتىن تۆت كوچا ئىش بېجىرىش باشقارمىسى، ئۈچ يېزا، بىر بازار، ئۇلارنىڭ قارمىقىدا 59 كەنت كومىتېتى، 294 تەبىئىي مەھەللە(گۇرۇپپا)نى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ھازىرقى خوتەن شەھىرىنىڭ بەرپا قىلىنىش تارىخى تولىمۇ ئۇزۇن

بولۇپ، «قاشتېشى يولى» نىڭ شەكىللىنىش تارىخى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. بەزى ئالىملار «12 مىڭ يىلنىڭ ئالدىدا كۆركەم، گۈزەل خوتەن قاشتېشى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىككە توشۇلۇشقا باشلىغان» دەپ ھېسابلايدۇ. «ئەڭ كېيىن دېگەندىمۇ بۇنىڭدىن 4، 5 مىڭ يىل ئىلگىرىلا خوتەن قاشتېشى مۇشۇ شەھەرنى باشلىنىش نۇقتىسى قىلىپ شەرق تارمىقى چەرچەن، لوپنۇر، دۇنخۇاڭنى؛ يەنە بىر تارمىقى قەشقەرگە بېرىپ شەرققە بۇرۇلۇپ، كۇچا، تۇرپان، قۇمۇلنى بېسىپ، 〈قاشتېشى يولى〉 نىڭ بۇ ئىككى تارمىقى يۇمىن قوۋۇقى، جيۇچۈەن قاتارلىق جايلاردا تۇتىشىپ داۋاملىق شەرققە سوزۇلۇپ، لەنجۇ، شىئەن، لوياڭ ئارقىلىق ئەنياڭغا بارغان. 〈قاشتېشى يولى〉 نىڭ غەرب بۆلىكى كابۇل، ئىسپاھان، باغدات ئارقىلىق ئوتتۇرا دېڭىزغا تۇتاشقان»[1]. «يىپەك يولى» ئېچىلغاندىن كېيىنمۇ ھازىرقى خوتەن شەھىرى ئوخشاشلا قەدىمكى «يىپەكِ يولى» نىڭ جەنۇبىي يولىدىكى مۇھىم بازار بولغان.

«خوتەن» دېگەن نامنىڭ كېلىپ چىقىشى، مەنىسى ھەققىدە ئاجايىپ گۈزەل ئەپسانە - رىۋايەتلەر بار. بىر قەدەر ئومۇملاشقان «ئۇدۇن» دېگەن نام ئەسلىدە يۇرۇڭقاش ۋە قاراقاش دەريالىرى ئارلىقىدىكى بوستانلىقلاردا قۇرۇلغان خانلىقنىڭ نامى بولۇپ، بەزىلەر ھازىرقى خوتەن شەھىرىنىڭ ئەسلىي ئىسمى «پىل پىل» ئىدى دېيىشىدۇ (بۇ ئىسىم خەلق قوشاقلىرىدا ئۇچرىغاندىن باشقا ھېچقانداق يازما مەنبەلەردە كۆرۈلمەيدۇ). بەزىلەر: «يوتقان» (بۇ پراكرىت تىلىدىكى 〈يوتقان〉، 〈يوتھان〉 سۆزىنىڭ تەلەپپۇز ئۆزگىرىشى بولۇپ، بەزىلەر بۇ نامنى 〈يوتقان〉 ئەمەس بەلكى 〈يۇرتخان〉 يەنى — خان تۇرغان جاي/خان يۇرتى ئىدى، دېيىشىدۇ. شۇنداقلا بۇ سۆز 〈يوتقان〉 ئەمەس، 〈يۇرتقان〉 يەنى قان تۆكۈلگەن يۇرت دېگۈچىلەرمۇ بار) دېگەن نامدىن ئۆزگەرگەن، چۈنكى ھازىرقى خوتەن شەھىرىنىڭ سىرتىدىكى (بۇنىڭدىن تەخمىنەن 1000 يىل بۇرۇن) بۇرزان كەنتى (يوتقان شەھىرى) كۇچلۇك خان تەرىپىدىن 12 - ئەسىردە ۋەيران قىلىنىپ

① «خوتەننىڭ قىسقىچە تارىخى»، جۇڭجۇ قەدىمكى ئەسەرلەر نەشرىياتى، 2002 - يىل ئاپرىل، 1 - نەشرى (خەنزۇچە) دىن ئېلىندى.

غاندىن كېيىن، ئۇ يەردىكى خەلقلەر ھازىرقى ئىلچى دەريانىڭ بويىغا كۆچۈپ كېلىپ ماكانلاشقان، بۇ جاي كېيىن تەرەققىي قىلىپ شەھەر-گە ئايلانغان، بۇنىڭ ئورنى ھازىرقى «سۇ دەرۋازىسى»، «گۈجان دەرۋازىسى» ۋە «ھېيتگاھ دەرۋازىسى» نىڭ ئارىلىقىدا بولۇپ، ئۇ ئىلچى دەريا-سىنىڭ غەربىگە توغرا كېلەتتى، دەيدۇ.

ناھايىتى ئېنىقكى، ھازىرقى خوتەن شەھىرى قەدىمدە «ئىلچى» دەپمۇ ئاتالغان (بۇ ئاساسەن ھازىرقى خوتەن شەھىرى ۋە خوتەن ناھىيىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى). قەدىمكى خەلق قوشاقلىرىدا «خو-تەن دېيتۇ ئىلچىنى، گىلەم دېيتۇ زىلچىنى» دېگەن مىسرالار بار. «ئىلچى» دېگەن نام يازما مەنبەلەردىمۇ تىلغا ئېلىنغان. بۇ نامنىڭ مەنىسى، ئېتىنىك ئۆزگىرىشى توغرىسىدا قاراشلار ئوخشاش ئەمەس.

بەزىلەر «ئىلچى» سۆزى قەدىمكى خوتەن تىلى بولۇپ، «ئايرىلىپ چىققان تارماق» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. مىرزا ئابابەكرى زامانىسىدا (ئۇنىڭ خوتەنگە ھېكىم بەگ بولغان مەزگىلى 1680 - 1670 - يىللار) يۇرۇڭقاش دەرياسىدىن بىر كىچىك دەريا ئېقىنى بۆلۈنۈپ شەھەرنىڭ شەرقىدىن شىمالغا قاراپ ئاقاتتى. كىشىلەر يۇرۇڭقاش دەرياسى بىلەن بۇ تارماق دەريا ئېقىن ئارىلىقىدىكى جايلارنى «ئىلچى» دەپ ئاتاشقان. قەدىمدىن ھازىرغىچە كىشىلەر ئىككى ئېقىن - دەريانىڭ قوشۇلغان جايىنى (يۇرۇڭقاش دەرياسى بىلەن قاراقاش دەرياسى قو-شۇلغان جايىنى) «قوشلاش»، ئىككى ئېقىننىڭ بۆلۈنگەن، ئايرىلغان جايىنى «ئېلىشچى» دەپ ئاتايدۇ، دېيىشىدۇ.

بەزىلەر «ئىلچى» دېگەن نام ئەسلىي «ئارالچە» (كىچىك ئارال) دىن ئۆزگەرگەن، چۈنكى خوتەن شەھىرى ئىككى دەريانىڭ ئوتتۇرىسى-دىكى بىر ئارالچە بولغاچقا، شۇنداق دەپ ئاتالغان، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئارالچە دېگەن سۆز «ئىلچى» دېگەن سۆزگە ئايلىنىپ قالغان، دېيىشىدۇ. گەرچە «ئارالچە» دېگەن بۇ سۆز، بۇ يەرنىڭ جۇغراپىيىسى-گە ماس كەلگەندەك كۆرۈنسىمۇ، «ئارالچە» بىلەن «ئىلچى» ئاھاڭ جەھەتتىن بىر - بىرىگە يېقىنلاشمايدىغان سۆزلەر. «ئىلچى» دېگەن سۆز قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى بولۇپ، «ئەلچى» (دىپلومات) دېگەن بىر خىل ئەمەل نامىنى بىلدۈرسىمۇ، يەر نامىنى بىلدۈرمەيدۇ. «ئىلچى»

سۆزى ئەسلىي «ئىل+ئىچى» دېگەن ئىككى سۆزدىن تۈزۈلۈپ، كېيىنچە ئوتتۇرىدىكى «ئى» ھەرپىي چۈشۈپ قېلىپ، «ئىلچى» بولۇپ قالغان بولۇشى مۇمكىن. «ئىل» قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا ‹ئەل، خەلق، يۇرت، دۆلەت› دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇنىڭغا «ئىچى» قوشۇمچىسى قوشۇلۇپ «ئىلئىچى» بولغان. بۇ ‹ئەل ئىچى، يۇرت ئىچى، ئاۋات جاي› دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. چۈنكى، قەدىمكى زامانداۋ چارۋىچىلىق ئاساس قىلىنغاچقا، كۆپ ساندىكى كىشىلەر ئوتلاق قوغلىشىپ ئەلدىن ئايرىلىپ، چەت - ياقا جايلاردا ياشايتتى، مەھەللە-لەر، يۇرتلار، شەھەرلەر ئاز ئىدى. شۇڭا، ئادەم كۆپ جايلاشقان جايلارنى «ئەل ئىچى» دەپ ئاتىغان.①

مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 60 - يىلى غەربىي خەن سۇلالىسى غەر-بىي يۇرتتا قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى تەسىس قىلغاندىن باشلاپ، تاڭ سۇلالىسى شاڭيۈەن 2 - يىلى (مىلادىيە 675 - يىلى) ۋېيسارا تۈتۈق مەھكىمىسى قۇرۇلغىچە بولغان دەۋرلەردە ھازىرقى خوتەن شەھىرى يەنىلا شەرق بىلەن غەرب مەدەنىيىتى ئۆز ئارا ئۇچرىشىدىغان مۇھىم تۇغۇنلۇك رولىنى ئويناغان. يۇەن سۇلالىسى دەۋرىدە بۇ جايدا ئايغاق-چى باش ئەمىرلەشكەر مەھكىمىسى قۇرۇلغان، چىڭ سۇلالىسى گۈاڭ-شۈينىڭ 9 - يىلى خوتەن بۇۋاستە قاراشلىق ئايمىقى قۇرۇلغان. مىنگونىڭ 17 - يىلى (مىلادىيە 1928 - يىلى) خوتەن ناھىيىسى تەسىس قىلىنغان. 1984 - يىل 18 - ئاۋغۇست خوتەن شەھىرى قۇرۇلغان.

خوتەن شەھىرىنىڭ ئومۇمىي يەر شەكلى جەنۇب تەرىپى ئېگىز، شىمالىي تەرىپى پەس، جەنۇبىي تاغلىق رايونىدىكى ئوتلاقلار، قاراقۇ-رۇم تېغىنىڭ شىمالىدىكى قاتمۇ قات تاغلار ۋە ئۇزۇلمە تاغ رايونلىرىغا جايلاشقان بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 2600～4000 مېتىرغىچە ئېگىز. شەھەر رايونى تەكشى بولۇپ، شىمالىدا بىر قىسىم ئويمانلىق بار، شورباغ بىلەن لاسكوي دېھقانچىلىق مەيدانى يۇرۇڭقاش دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا - تۆۋەن ئېقىنىدىكى تۈتاش كەتكەن ئېگىز - پەس جايلاردىن

① «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى»نىڭ 1992 - يىل 11 - يانۋار سانى.

ئىبارەت. شەرقىي قىسمىنىڭ يەر شەكلى تەكشى، پەس ئورۇنلاردا يىغىندى سۇ (سازلىق) بار، سازلىقنىڭ ئېگىزلىكى دېڭىز يۈزىدىن 1232 دىن 1237 مېتىرگە يېتىدۇ.

يۇرۇڭقاش دەرياسىنىڭ سۈيىدە سۇغىرىلىدىغان بۇ رايوننىڭ يەر ئاستى سۇ بايلىقى مول بولۇپ، بىر قىسىم تەبىئىي بۇلاقلاردىن سىزىپ ھاسىل بولغان كىچىك ئېقىنلار ئارقىلىق دېھقانچىلىق رايونلىرى قىسمەن تەمىنلىنىدۇ.

شەھەر تەۋەلىكىدە: «گازۇن سۇ ئامبىرى» (ئورنى شورباغ يېزا گازۇن كەنتىدە، شەھەرنىڭ غەربىي جەنۇبتىن ئوچ كىلومېتىر يىراقلىققا جايلاشقان. بۇ تۇزلەڭلىك سۇ ئامبىرى 1958 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىنىپ 1978 - يىلى پۈتكەن)؛ «كوئېنلۇن سۇ ئامبىرى» (ئورنى ئىلچى يېزا ئارال كەنتىدە، شەھەرنىڭ شەرقىي جەنۇب تەرىپىدىكى 4 كىلومېتىر ئارىلىققا جايلاشقان. تەبىئىي شەكىللەنگەن تۇزلەڭ ئويمانلىق، بۇ سۇ ئامبىرى 1959 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىنىپ، 1961 - يىلى پۈتكەن)؛ «دوستلۇق سۇ ئامبىرى» (ئورنى خوتەن ناھىيە توساللا يېزىسىدا، بۇلاق سۇيى چىڭقاش ۋە سۇغىرىشنى ئاساس قىلىدىغان كىچىك تىپتىكى بۇ تۇزلەڭ سۇ ئامبىرى 1959 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىنىپ 1961 - يىلى پۈتكەن)؛ «ئىسلامئاۋات سۇ ئامبىرى» (ئورنى خوتەن ناھىيىسىنىڭ سۆكەدۆڭ دېھقانچىلىق مەيدانىدا بولۇپ، شەھەرنىڭ غەربىي شىمالىدىن 128 كىلومېتىر كېلىدىغان بۇ تۇزلەڭ سۇ ئامبىرى 1959 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىنىپ، 1961 - يىلى پۈتكەن) قاتارلىق سۇ ساقلاش مۇئەسسەسىلىرى بار. يەنە شەھەر دېھقانچىلىق رايونىدا يۇرۇڭقاش دەرياسى — مىلىكئاۋات غول ئۆستىكىنى مەركەز قىلغان دۇڭقېڭ غول ئۆستىكى، گازۇن غول ئۆستىكى، لاسكۇي غول ئۆستىكى، لاسكۇي دېھقانچىلىق مەيدانى غول ئۆستىكى، شورباغ دېھقانچىلىق مەيدانى غول ئۆستىكى قاتارلىق سۇغىرىش مۇئەسسەسىلىرى بار.

شەھەر بويىچە دەريا، سۇ ئامبىرى، بۇلاق ۋە قۇدۇقتىن بولۇپ ئومۇمىي سۇ چىقىرىش مىقدارى 130 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ.

خوتەن شەھىرىنىڭ كىلىماتى تىپىك چوڭ قۇرۇقلۇق خاراكتېرى-

دىكى كىلىمات بولۇپ، يازدا قاتتىق ئىسسىق بولىدۇ. قىش پەسلى قاتتىق سوغۇق بولمايدۇ. ئەتىيازدا بوران كۆپ چىقىپ، چاڭ - توزان كۆپ بولىدۇ. تۇزلەڭ رايونلار (ئىسلامئاۋات، خوتەن شەھەر رايونى، تۆۋەندە شۇنداق) نىڭ 7 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېرا-تۇرىسى 25.5℃، 1 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى نۆلدىن تۆۋەن 7℃، ئەڭ يۇقىرى مۇتلەق تېمپېراتۇرىسى 42℃، ئەڭ تۆۋەن مۇتلەق تېمپېراتۇرىسى نۆلدىن تۆۋەن 25℃ بولىدۇ. يىللىق ئوتتۇرا-چە تېمپېراتۇرىسى 12.1℃، يىللىق تېمپېراتۇرا پەرقى 31.2℃، ھۆل - يېغىن مىقدارى 30 مىللىمېتىر، شەھەر رايونى ئېتىزلىرىدىكى سۇنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2200 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگە-لى 222 كۈن ئەتراپىدا، قۇياشنىڭ يىللىق چۈشۈش ۋاقتى 2643.9 سائەت، 12 كۈن ئەتراپىدا ئىسسىق شامال چىقىدۇ. تاغلىق رايوننىڭ (دېڭىز يۈزىدىن 2000～3000 مېتىرغىچە، 3000～4200 مېتىر-غىچە ئېگىز، تۆۋەندە ئوخشاش) ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى نۆل-دىن تۆۋەن 30℃، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 5℃ قا يېتىدۇ. ھۆل - يېغىن 200 مىللىمېتىردىن يۇقىرى، قىروسىز ۋاقتى 120 كۈن ئەتراپىدا، ئىسسىق پەسل 80 كۈن ئەتراپىغا، سوغۇق پەسلى 280 كۈن ئەتراپىغا يېتىدۇ.

خوتەن شەھىرىنىڭ چوڭ - كىچىك 21 پارچە بوستانلىقى ئۈچ خىل كىلىمات رايونىغا، يەنى مۆتىدىل قۇرغاق يېزا ئىگىلىك رايونى، مۆتىدىل يېرىم قۇرغاق يېزا ئىگىلىك رايونى، سوغۇق يېرىم قۇرغاق يېزا ئىگىلىك رايونى دەپ بۆلۈنگەن. يۇرۇڭقاش دەريالىسىنىڭ ئوتتۇرا - تۆۋەن ئېقىنىغا جايلاشقان ئىسلامئاۋات رايونى مۆتىدىل قۇرغاق يېزا ئىگىلىك رايونىغا كىرىدۇ. باھار پەسلىدە دەريادا ئاساسەن سۇ بولمايدۇ. ئاساسەن يېڭىئېرىق سۇ ئامبىرى ۋە «شەرق قىزارىدى» سۇ ئامبىرىنىڭ سۇيىگە تايىنىپ يەر سۇغىرىلىدۇ. شەھەر رايونى يىلىغا ئىككى قېتىم ياكى ئىككى يىلدا ئۈچ قېتىم ھوسۇل ئالىدىغان كىلىمات شارائىتىغا ئىگە بولۇپ، مۆتىدىل بەلۋاغ يېرىم قۇرغاق يېزا ئىگىلىك رايونىغا كىرىدۇ. بۇ رايوننىڭ ئىھاتە ئورمان تۈرى بىر قەدەر تولۇق، سۇغىرىش شارائىتى ياخشى، ئەتىياز پەسلىدىكى نۆۋەت بىلەن

سۇغىرىش ۋاقتى 15 كۈندىن 20 كۈنگە يېتىدۇ. ئۇششۇك ۋاقتى شىمالدىكى ئىسلامئاۋات رايونىغا قارىغاندا كېچىكىپ كېلىپ، بالدۇر يانىدۇ. ھەر خىل ئاپەتلىك كىلىماتنىڭ يەتكۈزىدىغان زىيىنى شىمالىي قىسمىغا قارىغاندا يېنىك بولۇپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا قولايلىق شارائىتقا ئىگە. دېگىز يۈزىدىن 2000～3000 مېتىرغىچە ئېگىز بولغان جايلاردا تېمپېراتۇرا تۆۋەن بولۇپ، كۈزگى بۇغداي مايىسىنىڭ ئۆسۈشىگە پايدىسىز. لېكىن، يازغى بۇغداي باشاقلىرىنىڭ دېنى كۆپ ۋە چوڭ بولۇپ، يۇقىرى مەھسۇلات ئالغىلى بولىدۇ. جەنۇب تەرىپى قاتتىق سوغۇق رايون بولۇپ، بۇ يەرلەر سوغۇق بەلۋاغ قۇرغاق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونىغا كىرىدۇ. ھۆل - يېغىنى ئاز، سۇغىرىش شارائىتى يوق بولۇپ، تېرىقچىلىق قىلىشقا مۇۋاپىق كەلمەيدۇ. ئوت - چۆپلىرى كۆپ بولغان بۇ يەرلەر ياز ۋە كۈز پەسلىدىكى ئەڭ ياخشى ئوتلاق ھېسابلىنىدۇ.

شەھەر بويىچە تېرىلغۇ يەر 75 مىڭ 750 مو بولۇپ، كىشى بېشىغا 0.8 مودىن توغرا كېلىدۇ. يېزا ئاھالىلىرى بۇغداي، قوناق، ماش - پۇرچاق قاتارلىق ئاشلىق زىرائەتلىرىنى تېرىيدۇ. كېۋەز ۋە كۆكتات ئۆستۈرۈش ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. قىزىلگۇل، مېۋە - چېۋە كۆپ چىقىدۇ. ھەر خىل مېۋە سورتلىرى 300 خىلدىن ئاشىدۇ. يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرىدىن قىزىلگۇل ھارىقى، گىلەم، يىپەك-ئەتلەس، قاشتېشى ۋە باشقىلار بار.

شەھەرگە قاراشلىق جەنۇبىي تاغلىق رايونىنىڭ چارۋىچىلىق مەيدانلىرىدا يىلپىز، جەرەن، ئاز سانىدا ياۋا ئېشەك، تۈلكە، بۆرە؛ شىمالدىكى ئورمانچىلىق مەيدانلىرىدا ياۋا توشقان، ياۋا توڭگۇز، ئاز سانىدا تۈلكە ۋە بۆرە بار. سايلىق، دەريا ياقىسىدىكى ئويمان يەر ۋە سىزما سۇ بەلۋاغلىرىدىكى زەيلىكلەردە ياۋايى ئۆسۈملۈكلەردىن: قومۇش، جىغان، چوڭ مېۋىلىك چۇچۇكبۇيا، چىگە، كۆپ شاخلىق يۇلغۇن، ئېگىر، ياپىلاق غوللۇق پىزەك قاتارلىقلار بولۇپ، بۇلارنىڭ قاپلاش نىسبىتى 15%—85% گە يېتىدۇ؛ ئاساسلىق ياۋايى ئۆسۈملۈكلەر-دىن: تۆگە قېرىنى، ئاق يەر ئەمىنى، ياپچان، قوي كۆزى ئوت، بوز

ئوت، قاراقۇرۇم ياۋا كۆدىسى، كىلەپ، سۆسۈن گۈللۈك قىلدىرباش، شالغۇت ئوت، كۈنلۈكسىمان ئەمەن، سوقمچاق ئۇرۇقلۇق چۆچۈكبۇيا، تاغ قامچا ئوت، داۋغان ئوتى، غاز تاپان قاتارلىقلار بار؛ ئاساسلىق ھەمراھ ئۆسۈملۈكلەردىن: تەسكەن، قاراكۆرۈك، قانتېپەر، تەڭرىتاغ چىغىرتمىقى، كەتمرا، سېرىق چېچەكلىك سېغىز... سانجىق قاتارلىقلار بار.

خوتەن شەھىرىگە قاراشلىق جەنۇبتىكى تاغلىق رايوندىن ئالتۇن، قاشتېشى چىقىدۇ. يۇرۇڭقاش دەرياسىدىن چىقىدىغان ئاق قاشتېشىنىڭ سۈپىتى ئەڭ ياخشى بولۇپ، قاشتېشى ئويمىچىلىق ماتېرىيالى قىلىشقا بولىدۇ. شەھەر رايونىنىڭ 120 كىلومېتىر جەنۇبىغا جايلاشقان بۇيا كۆمۈر كانى جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە ئەڭ چوڭ كۆمۈرلۈك بولۇپ، 88 مىليون 430 مىڭ تونىنا كۆمۈر زاپىسىغا ئىگە، بۇنىڭ ئىچىدە 20 مىليون تونىنا كۆمۈرنىڭ ئۇستى قاتلىمى نېپىز بولۇپ، ئۇستى ئوچۇق كان قىلىپ ئېچىشقا بولىدۇ. شەھەر رايونىنىڭ 138 كىلومېتىر غەربىگە جايلاشقان دۆۋا كۆمۈر كېنىنىڭ بايقالغان كۆمۈر زاپىسى 6 مىليون 700 مىڭ تونىنا بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 2150 گورىزۇنتال ئۇستىدىكى زاپاس كۆمۈر مىقدارى 4 مىليون 524 مىڭ تونىنىغا، 2150 گورىزۇنتال ئاستىدىكى زاپاس كۆمۈر مىقدارى 2 مىليون 150 مىڭ تونىنىغا يېتىدۇ. بۇ كان ئېچىلغاندىن بۇيان خوتەنىنى ئېنېرگىيە بىلەن تەمىنلەپ كېلىۋاتقان ئاساسىي بازا بولۇپ كەلدى.

تۆۋەندە خوتەن شەھىرى تەۋەلىكىدىكى كوچا ئىش بېجىرىش باشقارمىلىرى، يېزا (بازار) لارنىڭ مەمۇرىي، جۇغراپىيىلىك ئەھۋاللىرى قىسقىچە تونۇشتۇرۇلىدۇ.

گۈجانباغ كوچا باشقارمىسى 古江巴格街道办事处

گۈجانباغ كوچا ئىش باشقارمىسى خوتەن شەھىرىنىڭ كونا شەھەر رايونىغا جايلاشقان بولۇپ، بىۋاستە قاراشلىق جايلىرى «شەرق شامىلى سودا ساربىيى» ئالدىدىكى «خوتەن يولى»نى پاسىل قىلغان ھالدا

شەرقتە «شەرق شاملى ئۆستىڭى» كۆۋرۈكىگىچە يېتىپ باربدۇ. جەنۇب تەرىپى «بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش يولى» غىچە، شىمال تەرىپى ناۋاغ كوچا ئىش باشقارمىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ئومۇمىي كۆلىمى 7.6 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، بۇ جايدا ۋىلايەت، شەھەر، ناھىيىگە قاراشلىق ئورۇنلاردىن 67 سى، توققۇز ئاھالىلەر كومىتېتى، 34 كەنت - مەھەللە (ئاھالە) گۇرۇپپىسى بار. تەۋەلىكىدە 6624 ئائىلە — 23 مىڭ 715 كىشى ياشايدۇ. كوچا باشقارمىسى ئورگىنى غۇجامكۆلبېشى مەھەللىسىدە. 5762 مو تېرىلغۇ كۆلەمگە ئىگە.

«گۇجانباغ» دېگەن بۇ نامنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە ئېتىنىك مەنىسى ھەققىدە بىر قانچە خىل قاراشلار بار:

1. ئەنگلىيىلىك W.F توماسنىڭ «ئۇدۇن رايونىغا ئائىت تۇبۇتچە ۋەسىقىلەر» (ئەسلىي ئەسەر ئىنگلىزچە بولۇپ، خەنزۇچە تەرجىمىسى «شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» ژۇرنىلىنىڭ 1993 - يىللىق 3 - سانىدا ئېلان قىلىنغان، مۇشۇ يۇرۇشلۇق كىتابلار ‹ چەت ئەللىكلەر نەزىرىدىكى خوتەن› تومىنىڭ 233 — 278 - بەتلەرگە قارالسۇن) ناملىق ماقالىسىنىڭ 1 - بۆلىكى س قىسمى — «بۇتخانا ياكى ئىبادەتخانا» دا: ئۇدۇن رايونىدىن تېپىلغان مازارتاغ 0070 - نومۇرلۇق تارشا پۈتۈكتە (ئوڭ تەرەپ بېشىدىكى خەت يوق قىسمى كەمتۈك. 2.5×12 سانتىمېتر بولۇپ، مۇكەممەل ساقلانغان. باسما شەكىلدە بىر قۇرلا خەت يېزىلغان، خېتى ئېنىق): «گۇجاندۇ <Gu—Zhan—do> بۇتخانىسىدىكى ئۇدۇنلۇق سارىرىنگوك <Sar—ringong>» دېگەن خەت بار، دەپ يەشمە بەرگەن. بۇ يەردىكى «گۇجاندۇ» ھازىرقى «گۇجان» نامىنىڭ تۇنجى بولۇپ يازما مەنبەلەردە ئۇچرىشى، يەنە كېلىپ قەدىمكى ۋەسىقىلەردە خاتىرىلىنىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

2. «گۇجانباغ» دېگەن بۇ نام «جورجان — گورخان خانلىقى نامىدىن كەلگەن» دەيدىغان قاراش.

3. تەزكىرىلەردە كۆرسىتىلىشىچە، بۇ نام ئەسلىي «غۇجامباغ» بولۇپ، قايسىدۇ بىر خوجىنىڭ نامىدىن كەلگەن، 11 - ئەسىرلەردە ئىلچىدا بىنا قىلىنغان تۆت چوڭ باغنىڭ بىرىنىڭ نامىدۇر، دېگەن

قاراش.

يۇقىرىقى ئۇچ خىل قاراش ئىچىدىن «گۈجان» سۆزىنىڭ ئېتىمولوگىيىسىنى بىلىشكە بولمىسىمۇ، خوتەن رايونىدا بۇددىزم ھۆكۈم سۈرگەن مەزگىللەردە داۋاملىدا بۇ ئىسىمنىڭ ئەينى دەۋردىكى بۇتخانا نامى ئىكەنلىكىنى قەيت قىلىشقا بولىدۇ. ئۈچىنچى قاراشقا كەلسەك، 11 - ئەسىرلەردە ئىسلامىيەت خوتەن رايونىدا ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەپ، بۇ رايون «تۈركلىشىش» كە باشلىغاندا، خانلىق تۇرغان مەركىزىي شەھەرلەردە تۈرك ئادىتى بويىچە «چاھارباغ» لار بىنا قىلىنغان (يەركەن، قەشقەر، تاشكەنت، سەرمەرقەند قاتارلىق شەھەرلەردىكىگە ئوخشاش). بۇ باغلارغا ئىسىم قويۇلغاندا جۇغراپىيىلىك ئەھۋالىغا قاراپمۇ، ئەنئەنىۋى تىل ئادىتىگە قاراپمۇ ئىسىم قويۇلغاچقا، ئەسلىدىكى «گۈجاندۇ» دېگەن ئىسىمنىڭ «دۇ» قوشۇمچىسى تەلەپپۇزدا قىسقىراپ «گۈجان» غا «باغ» سۆزى قوشۇلغان.

گۈجانباغ كوچا ئىش باشقارمىسىغا بېيجىڭ شەرقىي يولى، خوتەن يولى، گۈجان جەنۇبىي يولى، جامە يولى قاتارلىق مۇھىم يوللار تەۋە بولۇپ، بۇ يوللارنىڭ بويلىرىغا خوتەن شەھىرىنىڭ مەدەنىيەت، يېمەك - ئىچمەك، كۆڭۈل ئېچىش، مېھمانسارلىرى، قاتناش قاتارلىق تۈرلىرىگە چېتىلىدىغان نۇرغۇن سودا - مۇلازىمەت ئورۇنلىرى مەركەزلەشكەن. شەھەر بويىچە ئەڭ چوڭ ياقۇت سېتىش بازىرى، ئۇيغۇر تېبابەت دورىلىرىنى سېتىش بازىرى ھەم شىنجاڭنىڭ ئىچى - سىرتىغا مەشھۇر بولغان قاشتېشى ئويمىچىلىق زاۋۇتى، ھەممىگە تونۇشلۇق «بائىمەخان توخۇ گۆشى شورپىخانىسى»، ياخشى ئارامگاھ — «كوئېنلۇن باغچىسى» قاتارلىق ئورۇنلار مۇشۇ جايدا.

گۈجانباغ كوچا باشقارمىسى تەۋەلىكىدىكى ئىجتىمائىي رايون، ئاھالە كومىتېتلىرىنىڭ نامى
和田市古江巴格街道办事处社区和居委会名称

غۇجامكۆلبېشى ئىجتىمائىي رايونى	霍加木阔里贝希社区
ھالۇمەھەللە ئىجتىمائىي رايونى	阿鲁买里社区
دۆڭباغ ئىجتىمائىي رايونى	墩巴格社区

英买里社区	يېڭىمەھەللە ئىجتىمائىي رايونى
米斯开尔阔恰社区	مىسكەر كوچىسى ئىجتىمائىي رايونى
克孜克代尔瓦扎社区	قىزىقدەرۋازا ئىجتىمائىي رايونى
墩巴格其社区	دۆڭباغچا ئىجتىمائىي رايونى
瓦克拜社区	ۋەخپە ئىجتىمائىي رايونى
夏勒克买里社区	شاللىق ئىجتىمائىي رايونى
阿鲁居委会	ھالۇ ئاھالە كومىتېتى
墩巴格居委会	دۆڭباغ ئاھالە كومىتېتى
英买里居委会	يېڭىمەھەللە ئاھالە كومىتېتى
米斯开尔阔恰居委会	مىسكەر كوچا ئاھالە كومىتېتى
霍加木阔勒贝什居委会	غوجامكۆلبېشى ئاھالە كومىتېتى
热瓦克阿勒迪居委会	راۋاقئالدى ئاھالە كومىتېتى
克孜克代尔瓦扎居委会	قىزىقدەرۋازا ئاھالە كومىتېتى

گۈلباغ كوچا باشقارمىسى 古勒巴格街道办事处

گۈلباغ كوچا ئىش باشقارمىسىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى تۆت كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، توققۇز ئاسفالت يول، 27 ئاھالىلەر رايونى، غول ئۆتۈشمە كوچا، شۇنىڭدەك پارتىيە - ھۆكۈمەت، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردىن 71 ى بولۇپ، 6594 ئائىلە، 26 مىڭ 376 نوپۇسقا ئىگە. چوڭ تىپتىكى تۆت سودا تۈگۈنى، خەلق مەيدانى، 14 چوڭ رېستوران - مېھمانساراي، تانسىخانا ۋە بەزمىخانا، 12 تورخانا، يەتتە پۇل مۇئامىلە ئورنى، تۆت ئالاقە - ئۇچۇر ئورنى، مەدەنىيەت، مائارىپ ئورۇنلىرى ۋە ئالىي - ئوتتۇرا تېخنىكوم، ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ 11 ى، پۇل مۇئامىلە، ئۇچۇر - ئالاقە، مەدەنىيەت، مائارىپ، يېمەك - ئىچمەك، كۆڭۈل ئېچىش ئورۇنلىرى بىرگەۋدە قىلىنغان شەھەرنىڭ مەركىزىي ئاۋات رايونىدۇر. كوچا باشقارمىسى ئورگىنى گۈلباغ يولى 7 - نومۇرلۇق قورۇدا.

«گۈلباغ» — ئۇيغۇرچە سۆز. تەلەپپۇزدا «گۈلۋاغ» دېيىلىدۇ. 11 - ئەسىرلەردە ئىلچىدا بىنا قىلىنغان تۆت چوڭ باغنىڭ مەركىزىدە-كى يەنە بىر باغنىڭ نامىدىن كەلگەن.

«گۈلباغ» نامى توغرىسىدا مۇنداق دېيىلىدۇ: «ئىلىشىر ھېكىم بەگ سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىدە ‹لوقمان سانى› دەپ نام ئالغان موللا ئىبلىمشاھ ئاخۇنۇم ئەۋلادلىرىدىن بولغان مۇھەممەد سالى ئاخۇنۇم دېگەن تېۋىپنى، لوپ جىيا كەنتىدىن ئىلچى شەھىرى گۈجان ئۆستەڭ بويىغا ئالىي ئىمارەت سېلىپ، كۆچۈرۈپ ئەكىرىپتۇ ۋە ئىمارەتنى ئۇنىڭغا مۇلكى قىلىپ بېرىپ، ئۇنىڭدىن ئىلمىي تېبابەت بىلەن شۇغۇللىنىش ھەم شاگىرت تەربىيىلەشنى ئۆتۈنۈپتۇ. تېبابەتكە ئېھتىياجلىق يەرلىك دورىلارنى تېرىپ ئۆستۈرۈش ئۈچۈن كېتەرلىك يەر ئاجرىتىپ بېرىپتۇ. بۇ يەردە قىزىلگۈل ۋە گۈلسۆسەن قاتارلىق ھەر خىل خاسىيەتلىك گۈللەر، دورىلىق ئۆسۈملۈكلەر تېرىلىپتۇ. كېيىنچە بۇ يەر ‹گۈلئاغ› دەپ ئاتىلىپتۇ».

گۈلباغ كوچا باشقارمىسى تەۋەلىكىدىكى ئىجتىمائىي رايون، ئاھالە كومىتېتلىرىنىڭ نامى
和田市古勒巴格街道办事处社区和居委会名称

مۇيتىخوجا ئىجتىمائىي رايونى	木甫提霍加社区
تامىشا ئىجتىمائىي رايونى	塔木什亚社区
موغا مەھەللە ئىجتىمائىي رايونى	木尕买里社区
غەربىي چوڭ كۆۋرۈك ئىجتىمائىي رايونى	西大桥社区
ئۈرۈمچى جەنۇبىي يولى ئىجتىمائىي رايونى	乌鲁木齐南路社区
يېڭىشەھەر ئاھالە كومىتېتى	英协海尔居委会
موغامەھەللە ئاھالە كومىتېتى	木尕买里居委会
تامىشا ئاھالە كومىتېتى	塔木什亚居委会

ناۋاغ كوچا باشقارمىسى 纳瓦格街道办事处

ناۋاغ كوچا ئىش باشقارمىسى خوتەن شەھىرىنىڭ شەرقىي شىمالىي بۇرجىكى، گۈجان شىمالىي يولىنىڭ ئاخىرقى تۇگۇنگە جايلاشقان بولۇپ، شەھەرنىڭ سودا - سېتىق كۆلىمى جەھەتتىن باشقا تۆت كوچا

ئىش باشقارمىسى ئىچىدە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. باشقارما ئورگىنى ئات بازىرىدا.

«ناۋاغ» — ناربا‌غ — يەنى «ئانارلىق باغ» دېگەن ئىسىمنىڭ قىسقارتىلمىسى بولۇپ، 11 - ئەسىرلەردە ئىلچىدا بىنا قىلىنغان تۆت چوڭ باغنىڭ بىرىنىڭ نامىدىن كەلگەن.

ناۋاغ كوچا ئىش باشقارمىسىنىڭ نامى خوتەن ناھىيىسى خوتەن بازىرى «فەنشيۇ (رېۋىزىئونىزمغا قارشى)» كوچا ئىش باشقارمىسى، بولۇپ، ئەينى چاغدا پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگىنى بىردەك خوتەن ناھىيىسى، خوتەن بازىرىغا قارايتتى. 1984 - يىلىدىن ئىلگىرى بۇ كوچا ئىش باشقارمىسى ئىلچى يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ باشقۇرۇشىغا تەۋە بولغان. 1984 - يىلى خوتەن شەھەرلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندا، «خوتەن شەھەر ناۋاغ كوچا ئىش باشقارمىسى» دەپ نام قويۇلغان.

ناۋاغ كوچا ئىش باشقارمىسىنىڭ كۆلىمى بىر قەدەر چوڭ. بىۋاسىتە قاراشلىق ئورۇنلار شەرقتە خوتەن ۋىلايەتلىك يېزا ئىگىلىك مەكتەپكىچە، غەربتە خوتەن قىزىلگۈل ھاراقچىلىق شىركىتىگىچە بولۇپ، شەرقتىن غەربكىچە بولغان ئۇزۇنلۇقى 12 كىلومېتىر، جەنۇبىتىن شىمالغىچە بولغان كەڭلىكى تەخمىنەن 5.4 كىلومېتىر كېلىدۇ. تەۋەلىكىدە 10 ئاھالىلەر كومىتېتى، 72 ئاھالىلەر ئولتۇراق رايونى (گۇرۇپپىسى) بار. ۋىلايەت، شەھەر، ناھىيىگە قاراشلىق ئورگانلار، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردىن 38 ى، ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكوم ۋە ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپلەر ھەممىدە خوتەن ۋىلايىتىدىكى ئەڭ چوڭ سودا - سېتىق بازىرىمۇ مۇشۇ رايونغا جايلاشقان.

ناۋاغ كوچا ئىش باشقارمىسى تەۋەلىكى ئۇيغۇرلار ئاساس قىلىنغان ئولتۇراق رايونىدۇر. يېقىنقى بىر نەچچە يىلدىن بۇيان، شەھەر ئىگىلىكى ۋە شەھەر قۇرۇلۇشى تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، بۇ يەرلەرنىڭ ئىلگىرى «گىياھ ئونمەيدىغان» بىر قىسىم جايلىرى ھازىرقى ئاھالىلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونغا ئايلىنىپ، دائىم تۇرۇشلۇق ئاھالە 6300 دىن ئارتۇقراقتا، ئومۇمىي نوپۇس 32 مىڭدىن كۆپرەككە يەتتى.

ناۋاغ كوچا ئىش باشقارمىسى تەۋەلىكىدىكى ئىجتىمائىي رايون، ئاھالە كومىتېتلىرىنىڭ نامى
和田市纳瓦格街道办事处社区和居委会名称

ئاغىچىبۇلاق ئىجتىمائىي رايونى	阿格其博拉克社区
مۇنچا كوچا ئىجتىمائىي رايونى	明恰阔恰社区
ئىلەك ئىجتىمائىي رايونى	依来克社区
ھەزسۇلتان ئىجتىمائىي رايونى	艾苏坦社区
لىچىنئاتام ئىجتىمائىي رايونى	里青阿塔木社区
شامالباغ ئاھالە كومىتېتى	夏玛勒巴格居委会
ئاغىچىبۇلاق ئاھالە كومىتېتى	阿格其博拉克居委会
ھېيتگاھ ئاھالە كومىتېتى	艾依提喀居委会
دۆڭكوچا ئاھالە كومىتېتى	墩阔恰居委会
مۇنچا كوچا ئاھالە كومىتېتى	明恰阔居委会
ئاتبازىرى ئاھالە كومىتېتى	阿特巴扎居委会
ھاۋارايى ئىستانسىسىئاھالە كومىتېتى	阿瓦热依斯坦斯居委会
لىچىنئاتام ئاھالە كومىتېتى	里青阿塔木居委会

نۇرباغ كوچا باشقارمىسى 奴尔巴格街道办事处

خوتەن شەھەر نۇرباغ كوچا باشقارمىسى رايونى خوتەن شەھىرىنىڭ ناۋاغ يولىدىكى 11 - نومۇرلۇق ئورۇنغا جايلاشقان، «غەربىي بېيجىڭ يولى» نىڭ شىمالىغا، خوتەن - قاراقاش يولىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. ئۇنىڭ شەرق تەرىپى «مەدەنىيەت يولى» غا، شىمال تەرىپى شۇرباغ يېزىغىسىچە سوزۇلغان بولۇپ، بۇ جايدا ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ قاتارلىق 18 مىللەت ئولتۇراقلاشقان. جەمئىي 5884 ئائىلە-لىك بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسى 20 مىڭدىن ئاشىدۇ. بىۋاستە قاراش-لىق رايون تەۋەسىدە ھەر دەرىجىلىك مەمۇرىي، كارخانا - كەسىپي

ئورۇنلار، مەكتەپلەر بولۇپ 149 ئىدارە - ئورگان بار.

«نۇرباغ» — ئۇيغۇرچە ئىسىم، «يورۇق، نۇرلۇق باغ» دېگەن مەنىگە ئىگە بولۇپ، 11 - ئەسىرلەردە ئىلچىدا بىنا قىلىنغان تۆت چوڭ باغنىڭ بىرىنىڭ نامىدىن كەلگەن.

بۇ كوچا ئىش باشقارمىسى 1985 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلغان. تەۋەلىكىدە تۆت ئاھالىلەر ئولتۇراق رايونى كومىتېتى، 17 ئاھالىلەر ئولتۇراق گۇرۇپپىسى بار.

نۇرباغ كوچا ئىش باشقارمىسى تەۋەلىكىدىكى ئىجتىمائىي رايون، ئاھالە كومىتېتلىرىنىڭ نامى
和田市奴尔巴格街道办事处社区和居委会名称

نۇرباغ ئىجتىمائىي رايونى	奴尔巴格社区
توغراقئالدى ئىجتىمائىي رايونى	托格拉克阿勒迪社区
يېڭىبازار ئىجتىمائىي رايونى	英巴扎社区
ئۇرۇمچى شىمالىي يولى ئىجتىمائىي يولى	乌鲁木齐北路社区
توغراقئالدى ئاھالە كومىتېتى	托格拉克阿勒迪居委会
ناۋاغ ئاھالە كومىتېتى	纳瓦格居委会
يېڭىبازار ئاھالە كومىتېتى	英巴扎居委会

拉斯奎镇 لاسكۇي بازىرى

لاسكۇي بازىرى خوتەن شەھىرىنىڭ شىمالىي شەھەر رايونىغا جايلاشقان بولۇپ، بازارلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى بىلەن شەھەر مەركىزىنىڭ ئارىلىقى يەتتە كىلومېتىر كېلىدۇ. يېڭى ياسالغان 315 - دۆلەت تاشيولى بازارنى كېسىپ ئۆتكەچكە، قاتنىشى ناھايىتى قولايلىق. لاسكۇي بازىرىنىڭ شەرقىدىن غەربكە بولغان ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 10 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغىچە كەڭلىكى تەخمىنەن تۆت كىلومېتىر بولۇپ، شەرقىي شىمال تەرەپتە خوتەن ناھىيىسىنىڭ خانئېرىق،

يېڭىئېرىق يېزىلىرى بىلەن، شەرقىي جەنۇب تەرەپتە خوتەن شەھىرىنىڭ ئىلچى يېزىسى، شورباغ يېزىلىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ئومۇمىي يېر كۆلىمى 40 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، بازارلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى باش‌لاسكۇي كەنتىدە.

«لاسكۇي» — «لاس» يەنى «يىپەك» ياكى تۇر باغلىيالماي قالغان پىلە دېگەن سۆز بىلەن، سانسكرىتچە (قەدىمكى ھىندىچە) «كۇي» — بازار، شەھەر سۆزىنىڭ بىرىكىشىدىن ھاسىل بولغان ئىسىم. «لاس + كۇي» — «يىپەك بازىرى»، «يىپەك شەھىرى»، «پىلىچى» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. «لاسكۇي» نىڭ جۇغراپىيىلىك ئەھۋالى ۋە پىلە بېقىش، يىپەك ئىشلەپچىقىرىش تارىخى جەھەتلەردىنمۇ «يىپەك بازىرى» دېگەن بۇ نام مۇشۇ زېمىنغا تولىمۇ مۇۋاپىق كېلىدۇ.

شۇنى قەيت قىلىپ ئۆتۈش لازىمكى: خوتەن رايونىدا سۆز ئاخىرىغا «كۇي» نامى قوشۇلۇپ يەر - جاي ئىسمى قىلىنغان «لاسكۇي»، «داكۇي»، «ماكۇي»، «زاڭگۇي»، «ھاڭگۇي» (ھازىرقى ئاتىلىشى «ھاڭگىيا») قاتارلىق جايلار بار بولۇپ، بۇ سۆزلەملەرنىڭ ئاخىرىدىكى «كۇي» ئوخشاشلا سانسكرىتچە «بازار، شەھەر» دېگەننى بىلدۈرىدۇ.

لاسكۇي بازىرى مۆتىدىل بەلۋاغ قۇرۇقلۇق قۇرغاق ھاۋا كىلىماتىغا تەۋە بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى ئاز، پارغا ئايلىنىش مىقدارى يۇقىرى، كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى ئۇزۇن ۋە يورۇتۇش يېتەرلىك، ئىسسىقلىق مىقدارى مول، تۆت پەسىل روشەن پەرقلىنىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 12.8℃، ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 40.6℃ قا، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا نۆلدىن تۆۋەن 21.6℃ قا يېتىدۇ. يىللىق قىرووسىز مەزگىل 236 كۈن، بۇ يەرنىڭ يەر ئاستى سۇ بايلىقى مول بولۇپ، خوتەن شەھىرىدىكى بىردىنبىر نەملىك تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون. تۇپرىقى يۇمشاق، تەبىئىي قۇۋۇەتلىك بولۇپ، يېزا ئىگىلىك مۇئەسسەسىلىرى مۇكەممەل بولغان، تارىخى ئۇزۇن دېھقانچىلىق رايونىدۇر.

ۋىلايەتلىك خىش زاۋۇتى، ۋىلايەتلىك سورتلۇق ئۇرۇق بازىسى، توخۇ - ئۆردەك فېرمىسى قاتارلىقلار مۇشۇ بازار تەۋەسىدە. 2002 -

يىل 6 - ئايدا ئاپتونوم رايون بويىچە 25 كىچىك بازارنىڭ نۆقتىلىق قۇرۇلۇشىدىكى ئۆرنەك بازار قاتارىغا كىرگۈزۈلگەن. بۇ بازاردىكى 5197 ئائىلە — 21 مىڭ 206 نوپۇس 11 مەمۇرىي كەنت، 64 مەھەللە گۇرۇپپىسىغا ئايرىلغان.

لاسكۇي بازىرى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت كومىتېتلىرىنىڭ نامى
和田市拉斯奎镇行政村名称

باشلاسكۇي كەنت كومىتېتى	巴什拉斯奎村委会
ئاراغول كەنت كومىتېتى	阿热果勒村委会
دۆڭكوچا كەنت كومىتېتى	墩阔恰村委会
كۆللەك كەنت كومىتېتى	库勒来克村委会
بوستانئالدى كەنت كومىتېتى	博斯坦阿勒迪村委会
چىگەبۇلۇڭ كەنت كومىتېتى	其盖布隆村委会
ئاۋات كەنت كومىتېتى	阿瓦提村委会
قاراسۇ ئاقتاش كەنت كومىتېتى	喀热苏阿克塔什村委会
نەزەرباغ كەنت كومىتېتى	乃扎尔巴格村委会
قوشكۆل كەنت كومىتېتى	阔什库勒村委会
بوزدۆڭ كەنت كومىتېتى	博孜墩村委会

肖尔巴格乡 شورباغ يېزىسى

شورباغ يېزىسى خوتەن شەھىرىنىڭ ئاساسلىق ئاشلىق، كۆكتات، مېۋە - چېۋە ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بولۇپ، ئاساسلىقى بۇغداي، قوناق، كۆكتات، ھۆل مېۋە - چېۋە، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى — گۆش، تۇخۇم قاتارلىق تاۋارلارنى ئىشلەپچىقىرىدۇ. يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى خېنى كەنتىدە. بۇ يېزا 16 مەمۇرىي كەنت، 90 مەھەللە (ئاھالە) گۇرۇپپىسىدىن تەشكىل تاپقان بولۇپ، 5710 ئائىلە — 23

مىڭ 836 نوپۇس بار.

«شورباغ» — «شورتۇپراقلىق باغ، شورلۇق يەر» دېگەن مەنىگە ئىگە بولۇپ، 11 - ئەسىرلەردە ئىلچىدا بىنا قىلىنغان تۆت چوڭ باغنىڭ بىرىنىڭ نامىدىن كەلگەن.

شورباغ يېزىسى مۆتىدىل بەلۋاغ قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى قۇرغاق ھاۋا كىلىماتقا تەۋە بولۇپ، تۆت پەسىل پەرقى ئېنىق، قۇياش نۇرى-نىڭ يىللىق يورۇتۇش ۋاقتى 4433.5 سائەت. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 348 مىللىمېتىر، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 12.8 ℃، يىللىق يېغىندى تېمپېراتۇرىسى 4311.1 ℃، قىروسىز مەزگىل 236 كۈن بولۇپ، سۇ قۇرۇلۇش ئاساسىي مۇئەسسەسەلىرى مۇكەممەل، سۇغىرىش ئىشلىرى ناھايىتى قۇلاي. 17 مىڭ 875 مو تېرىلغۇ كۆلەمگە ئىگە. تۇپرىقى قۇمساڭغۇ، تۇپراقتىكى قېتىشمىلار ئاز، تۇپراقنىڭ ھاۋا ئۆتكۈزۈش سۇپىتى ياخشى، قۇۋۋەتلىك. تۇپرىقىدا ئازوت، فوسفور، كالىي ۋە ئورگانىك ماددىلار، ئاز مىقداردىكى باشقا ئېلېمېنتلار بولۇپ، تۇپرىقى كۆكتات تېرىپ ئۆستۈرۈشكە ۋە باغۋەنچىلىك، چارۋىچىلىق كەسپىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئىنتايىن باب كېلىدۇ.

شورباغ يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە بىر قىسىم مەھەللىلەرنىڭ نامى
和田市肖尔巴格乡行政村和部分自然村名称

خېنى كەنت كومىتېتى	合尼村委会
قۇمباغ كەنت كومىتېتى	库木巴格村委会
شورباغ كەنت كومىتېتى	肖尔巴格村委会
تۆۋەنشورباغ كەنت كومىتېتى	托万肖尔巴格村委会
ئاقتاش كەنت كومىتېتى	阿克塔什村委会
يېڭىباغ كەنت كومىتېتى	英巴格村委会
تېرەكبوستان كەنت كومىتېتى	铁热克吾斯塘村委会
ئايدىڭكۆل كەنت كومىتېتى	阿依丁库勒村委会

گازۇن كەنت كومىتېتى	尕宗村委会
ئاقلەڭگەر كەنت كومىتېتى	阿克兰干村委会
باشتېرەك كەنت كومىتېتى	巴什铁热克村委会
چېدىر كەنت كومىتېتى	其迪尔村委会
باشئاتچۇي كەنت كومىتېتى	巴什阿曲村委会
ئاياغئاتچۇي كەنت كومىتېتى	阿亚格阿曲村委会
ئارال كەنت كومىتېتى	阿尔勒村委会
رەھىمباغ كەنت كومىتېتى	热依木巴格村委会
پاڭمەھەللە كەنت كومىتېتى	旁买里村委会
جاڭگالمەھەللە كەنتى	江尕勒买里村
ھويلا كەنتى	霍伊拉村
چېدىر كەنتى	其迪尔村
لاڭقا كەنتى	朗喀村
ھاجىمەھەللە كەنتى	阿吉买里村
شېيىخ كەنتى	协依赫村

ئىلچى يېزىسى 乡其里伊

ئىلچى يېزىسى خوتەن شەھىرىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، شەھەر مەركىزىگىچە بولغان ئارىلىقى تۆت كىلومېتىر كېلىدۇ. ئومۇمىي كۆلىمى 64.26 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، تەۋەلىكىدىكى 17 كەنت كومىتېتى 77 مەھەللە (ئاھالە) گۇرۇپپىسىدا 7512 ئائىلە — 33 مىڭ 275 نوپۇس بار. يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى قىزىقدەرۋازا كوچىسىغا جايلاشقان.

«ئىلچى» ئۇيغۇرچە سۆز. «ئەل ئىچى» — كىشىلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جاي، كىشىلەر كۆپ يىغىلغان ئورۇن دېگەندەك مەنىلەرگە ئىگە سۆزنىڭ تەلەپپۇز ئۆزگىرىشىدىن كەلگەن (تەپسىلاتى «خوتەن شەھىرى» سەھىپىسىگە قارالسۇن).

ئىلچى يېزىسىدا قىزىلگۇل ئۆستۇرۇش كۆلەملىشىكەن بولۇپ، قىزىلگۇل چايلىرى ۋە گۈلقەنت پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە سېتىش بىرگەۋدىلەشكەن. كۆكتات ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىپ، جۇغرافىيە-

ـلىك ئەۋزەللىكى ئارقىلىق ساياھەتچىلىك ۋەباغۇەنچىلىك تەرەققىي قىلغان.

ئىلچى يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت كومىتېتلىرىنىڭ نامى
和田市伊里其乡行政村名称

قىزىقدەرۋازا كەنت كومىتېتى	克孜克代尔瓦扎村委会
يېڭىبازار كەنت كومىتېتى	英巴扎村委会
ناۋاغ كەنت كومىتېتى	纳巴格村委会
ئاتبازىرى كەنت كومىتېتى	阿特巴扎村委会
شورلۇق كەنت كومىتېتى	硝尔鲁克村委会
تۆۋەنئارال كەنت كومىتېتى	托万阿热勒村委会
شامالباغ كەنت كومىتېتى	夏玛勒巴格村委会
باشئارال كەنت كومىتېتى	巴什阿热勒村委会
توپىچا كەنت كومىتېتى	托甫恰村委会
سەيچى ئاقتاش كەنت كومىتېتى	赛其阿克塔什村委会
ئاراشورلۇق كەنت كومىتېتى	阿热硝尔鲁克村委会
ئاراكەنت كەنت كومىتېتى	阿热坎特村委会
سۆكەدۆڭ كەنت كومىتېتى	苏开墩村委会
ئىگەرچى كەنت كومىتېتى	依盖尔其村委会
ئاقتېرەك كەنت كومىتېتى	阿克铁热克村委会
ياپىلاق كەنت كومىتېتى	亚甫拉克村委会
شورباغ كەنت كومىتېتى	肖尔巴格村委会

گۇجانباغ يېزىسى 古江巴格乡

گۇجانباغ يېزىسى خوتەن شەھىرىنىڭ جەنۇب تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، شەھەر مەركىزى بىلەن بولغان ئارىلىقى 1.5 كىلومېتىر كېلىدۇ، پۈتۈن يېزا تەۋەسىدە يەتتە مەمۇرىي كەنت، 34 مەھەللە گۇرۇپپىسى، 3166 ئائىلە — 12 مىڭ 608 نوپۇس بار. يېزىنىڭ

ئومۇمىي يەر كۆلىمى 9600مو بولۇپ، تېرىلغۇ كۆلىمى 5588 مو، كىشى بېشىغا 0.5 مو يەر توغرا كېلىدۇ.

گۇجانباغ يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت كومىتېتلىرىنىڭ نامى
和田市古江巴格乡行政村名称

گۇلباغ كەنت كومىتېتى	古鲁巴格村委会
تامباغ كەنت كومىتېتى	塔木巴格村委会
تامباغ هويلا كەنت كومىتېتى	塔木巴格霍伊拉村委会
تىگىنلا كەنت كومىتېتى	特根拉村委会
تۆۋەنگۇجان كەنت كومىتېتى	托万古江村委会
يۇقىرىگۇجان كەنت كومىتېتى	龙库日古江村委会
روك كەنت كومىتېتى	如克村委会

ئاقچال باشقۇرۇش رايونى 区理管勒恰合阿

ئاقچال باشقۇرۇش رايونىنىڭ خوتەن شەھىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 120 كىلومېتىر بولۇپ، ئۇ يۇرۇڭقاش دەريا‌سى بىلەن قاراقاش دەريا‌سى ئارىلىقىغا جايلاشقان. شەرقتە يۇرۇڭقاش دەريا‌سىنى بويلاپ لوپ ناھىيىسىنىڭ جىيا يېزىسى بىلەن، جەنۇبتا خوتەن ناھىيىسىنىڭ ئىسلامئاۋات يېزىسى بىلەن، شىمالدا تەكلىماكان قۇملۇقى ئارقىلىق ئاقسۇ ئۆلكىسىنىڭ ئاۋات ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 113 مىڭ 292.1 گېكتار.

«ئاقچال» — «ئارقا» — يەنى جاڭگال دېگەن سۆز (خوتەن ناھىيىسىنىڭ سېغىز كۆل، تەۋەككۇل ۋە ئىسلامئاۋات يېزىلىرىدىكى ئاھالە «جاڭگال»نى «ئارقا» دەيدۇ) بىلەن «چال — يەنى دەريا - ئېقىنلار لاي تاشلاپ سايازلىققا ئايلانغان يەر» دېگەن ئىككى سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن تۈزۈلگەن ئىسىمدۇر. تەلەپپۇزدا «ئا» تاۋۇشىنىڭ قىسقىراپ، «ر» تاۋۇشىنىڭ چۈشۈپ قېلىشى نورمال ئەھۋال.

ئاقچال باشقۇرۇش رايونى 1998 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇ خوتەن شەھىرىنىڭ ئېچىش رايونى. بۇ يەردە سەككىز مەمۇرىي كەنت، 27 ئاھالە گۇرۇپپىسى بار. ئومۇمىي نوپۇسى 4039 نەپەر، ئۇيغۇرلار ئاساسلىق ئولتۇراقلاشقان رايون.

ئاقچال باشقۇرۇش رايونى ئىچكى قۇرۇقلۇق قۇملۇق ھاۋا كىلىمات تىغا تەۋە، قىشتا ھاۋاسى سوغۇق، باھار پەسلىدە ھاۋانىڭ ئىللىشى تېز بولۇپ، تەكشى بولمايدۇ. كۈزلىكى تېمپېراتۇرا تۇراقسىز ھالدا تۆۋەنلەيدۇ ھەم ۋاقتى قىسقا بولىدۇ. كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى ناھايىتى يۇقىرى، قىروسىز مەزگىل 226 كۈن. ئەتىيازدا قۇم - بوران ۋە چاڭ - توزانلىق ھاۋا رايى كۆپ بولۇپ، قۇم - بورانلىق ھاۋارايى 200 كۈندىن ئاشىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 12.8℃، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 34.8 مىللىمېتىر، قۇياشنىڭ يىللىق يورۇتۇش ۋاقتى 65%. قىشتا قار ئاز ياغىدۇ، ئەڭ قېلىن توڭلىغان تۇپراقنىڭ چوڭقۇرلۇقى 70 سانتىمېتىرغا يېتىدۇ. نۇر ۋە ئىسسىقلىق يېتەرلىك، بۇ جاي دەل - دەرەخ ۋە مېۋىلىك باغ، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنى ئۆستۈرۈشكە مۇۋاپىق كېلىدۇ. ئاساسلىق ئاپەت باھار بالدۇر كېلىپ، بوران كۆپ چىقىدۇ. سۇ كەمچىل بولۇپ، قۇم - بوران، چاڭ - توزان كۆتۈرۈلىدىغان كۈن سانىمۇ، ئىسسىق شامالمۇ كۆپ.

بۇ يەردە ئاساسلىقى كېۋەز، بۇغداي، قوناق قاتارلىق دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ. ئايرىم ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن ئۈزۈم، دورا ماتېرىياللىرى، چىلان، قوغۇن قاتارلىقلار تېرىلىدۇ. ھازىر بۇ باشقۇرۇش رايونىدا تېرىلغان چىلان كۆلىمى 10 مىڭ موغا يەتتى. يۇلغۇنلۇق 500 مو بولۇپ، بۇنىڭ 300 موسىغا توشقانزەدىكى كۆچۈرۈلدى. قوغۇن - تاۋۇز تېرىلىدىغان كۆلەم 2000 مو بولۇپ، بۇ جايىنىڭ قوغۇن - تاۋۇزلىرى ئاپتونوم رايونىنىڭ «زىيانسىز يېشىل يېمەكلىك» (تەبىئىي يېمەكلىك) دەپ ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشتى.

[**تۇزگۈچىدىن**] خوتەن شەھىرىنىڭ 19 - ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدىكى تارىخىي ۋەقەلىرىگە شاھىد بولغان بىر قىسىم ئاسار ئەتىقىلىك قۇرۇلۇش

ۋە ئۇلارنى بىنا قىلىشنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىدىن ھەمدە يول، كوچا ناملىرىنىڭ ئۆزگىرىشلىرىدىن بۇ ئۇچ پارچە ئۇچۇر بېرىلدى:

[**قوشۇمچە1**] **خوتەن قەلئەسى (سېپىلى)**. 1859 - يىلى چىڭ سۇلالىسىغا قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، خوتەندە ئاتالمىش «ئىسلام ھۆكۈمىتى» قۇرغان ھەبىبۇللا ھاجى كۈنىشھەر سېپىلىنى سوقتۇرۇپ، ئۇنىڭغا «گۈجان دەرۋازىسى»، «ھېيتگاھ دەرۋازىسى»، «قىزىق دەرۋازىسى»، «سۇ دەرۋازىسى» دەپ تۆت چوڭ دەرۋازا ئورناتقان. بۇ تۆت دەرۋازىنىڭ نامى ھازىرغىچە ساقلانماقتا. سېپىل ئىچىگە ھۆكۈمەت ئىمارەتلىرى، مەسچىتلەرنى ياساتقان. 1890 - يىلى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنىڭ شىنجاڭدىكى باش ئەمەلدارى لىۋجىنتاڭنىڭ بۇيرۇقى بىلەن يېڭىشەھەر سېپىلى ياسالغان. سېپىل ئىچىگە ياموۇل، گازارما، ئاشلىق ئامبارلىرى ئورۇنلاشتۇرۇلغان، بۇ سېپىل 15 يىلدا پۈتكەن. سېپىلنىڭ تۆت دەرۋازىسى بولۇپ، ئۇ «يەركەن دەرۋازىسى»، «كېرىيە دەرۋازىسى»، «قاراقاش دەرۋازىسى»، «توساللا دەرۋازىسى» دەپ ئاتىلاتتى. ئەينى چاغدا سېپىل ئىچى بىلەن «يەركەن دەرۋازىسى» دىن «گۈلباغ» قىچە بولغان ئارىلىقنى ئۇيغۇرلار «يېڭىشەھەر»، خەنزۇلار «خەنچېڭ» (خەنزۇ شەھىرى) دەپ ئاتايتتى. «گۈلباغ» نىڭ تۆۋىنىنى ئۇيغۇرلار «كونىشەھەر»، خەنزۇلار «خۇيچېڭ(回城)» دەپ ئاتايتتى.

خوتەن شەھىرىدىكى مازارلار. 1862 - يىلى ياقۇپبەگ ھەببۇللا ھاجىنى ئاغدۇرۇپ، خوتەننى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ خوتەنگە قويغان ۋالىيسى نىياز ھېكىمبەگ «ئالتۇنمازار»، «خوجا كالان مازىرى»، «ھەزرىتى سۇلتان مازىرى»، كونىشەھەردىكى چوڭ جامە، قورغان (ھەربىي گازارما، ئىمارە) لارنى ناھايىتى چوڭ ۋە ھەيۋەتلىك قىلىپ ياستىپ چىقتى. بۇلارنىڭ بەزىلىرى ھازىرمۇ بار. ئۇنىڭدىن باشقا خوتەن شەھەر ئىچىدە تۆت چوڭ كۆل كولاتتى. بۇ كۆللەردىن ھازىر بىرى قالدى.

«ئالتۇنمازار» قەدىمكى مۇسۇلمان خانلار (قاراخانىيلار) دەۋرىدە ئۆلگەن پادىشاھلارنىڭ قەبرىستانلىقى بولۇپ، بۇنى نىياز ھېكىمبەگ

رىمونت قىلدۇرغان. بۇنىڭ ئىچىدە 12 پادىشاھ، 21 شاھزادە، ئۇلار-نىڭ خانىش ۋە ئاغىچىلىرىنىڭ قەبرىلىرى بار ئىدى.

«ھەزرىتى سۇلتان مازىرى» سەئىدىيە خانلىرىدىن سۇلتان قەدىر-خانىنىڭ قەبرىسى ئىدى. «خوجا كالان مازىرى» خوجىلاردىن خوجا ئىسھاق، مەۋلانە شەمشىدىننىڭ خەلىپىسى خوجا شارى ۋە خوجا كالان-لارنىڭ قەبرىسى ئىدى. «ئەسكەر مازار»، ياقۇبېگ ھەببۇللا ھاجىنى يوقاتقاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرىدىن 40 كىشىنى قۇدۇققا تاشلاپ كۆمگەن جاي ئىدى (نىياز كېرىمى «شىنجاڭنىڭ قەدىمكى كارۋان يوللىرى» ناملىق كىتاب، «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2000 - يىل 11 - ئاي 1 - نەشرى» 195 -، 196 - بەتلەر).

[قوشۇمچە2] خوتەن شەھىرىنىڭ بۇرۇنقى، ھازىرقى ئاساس-لىق يول - كوچىلىرى ۋە يول - كوچا ناملىرىنىڭ ئۆزگىرىشى

خوتەن شەھىرىنىڭ ئىسلامىيەتتىن كېيىنكى دەۋرلەردىكى ئاساس-لىق شەھەر رايونى ھازىر خەلق ئىچىدە «گۈجاندەرۋازا»، «قىزىقدەرۋا-زا»، «سۇ دەرۋازىسى» دەپ ئاتىلىدىغان جايلار ئارىلىقىدا ئىدى. ئۇ دەۋرلەردە خوتەن شەھەر سېپىلى مۇشۇ يەردە بولۇپ، شەھەر سېپىلە-ىدىن سىرتقا چىقمىدىغان تۆت دەرۋازا بولغان؛ جەنۇب تەرەپتىكىسى «گۈجانباغ» تەرەپكە ئېچىلىدىغان بولغاچقا «گۈجاندەرۋازا»، غەرب تەرەپتىكىسى شەھەرنىڭ تازا قىزىيدىغان سودا رايونى بولغاچقا «قىزىق-دەرۋازا»، شىمال تەرەپتىكىسى جامە تەرەپكە قارىغان بولغاچقا «ھېيت-گاھ دەرۋازىسى»، شەرق تەرەپتىكىسى سازلىق ۋە ئۇنىڭ نېرىسىدىكى يورۇقئاش دەريا‌سى تەرەپكە قارىغان بولغاچقا «سۇ دەرۋازىسى» دەپ ئاتالغان.

1878 - يىلى 1 - ئاينىڭ 4 - كۈنى چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرى ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىملىق جەڭ ئارقىلىق ياقۇبېگ ھاكىمىيىتىنىڭ خوتەندىكى قالدۇق كۈچلىرىنى يوقاتتى. 1884 - يىلى چىڭ سۇلالە-سى شىنجاڭدا ئۆلكە تەسىس قىلدى. بۇ چاغدا خوتەن شەھىرىنىڭ كونا سېپىلى بەك كونىراپ، كۆپ جايلىرى ئۆرۈلۈپ چۈشكەن بولغاچ-قا، كونا شەھەرنىڭ غەربىدىن ئۇچ چاقىرىم يىراقلىقتىكى جايغا يېڭى سېپىل سېلىنغان. يېڭى سېپىل قۇرۇلۇشى 1883 - يىلى 11 -

ئاينىڭ 4 ـ كۈنى باشلىنىپ، 1887 ـ يىلى 7 ـ ئايدا پۈتكەن. يېڭى سېپىل سېلىنغاندىن كېيىن، كونا سېپىل تاشلىنىپ قالغان ۋە پەيدىنپەي يىقىلىپ تۈگىگەن بولسىمۇ، كونا سېپىلنىڭ دەرۋازا نامىلىرى نوقۇل يەر نامىغا ئايلىنىپ، خەلق ئارىسىدا ساقلىنىپ قالغان. خوتەن شەھىرىنىڭ يېڭى سېپىلى سېلىنغاندىن كېيىن، شەھەرنىڭ دائىرىسى غەربكە سۇرۇلۇپ، مەمۇرىي ئورگانلار، سودا ئورۇنلىرى، قول سانائەت ئىشخانىلىرى ۋە ئاھالىلەر ئۇلتۇراق ئۆيلىرى پەيدىنپەي كۆپىيىپ، كونا شەھەر بىلەن يېڭى سېپىل ئۆزئارا تۇتۇشۇپ كەتكەن. يېڭىشەھەردىكى «تۆمۇر دەرۋازا» دىن شەرققە سوزۇلغان چوڭ يول «گۈلۈڭ» دىن ئۆتۈپ كونا شەھەرگە تۇتىشاتتى. «گۈلۈڭ» دىن جەنۇبقا سوزۇلغان بىر يول، شىمالغا سوزۇلغان بىر يول بار ئىدى. غەرب ـ شەرق ۋە جەنۇب ـ شىمال يۆنىلىشىدىكى مۇشۇ ئىككى چوڭ يولنىڭ كېسىشكەن نۇقتىسى «گۈلۈڭ» دەپ ئاتىلاتتى. بۇ يەر شەھەرنىڭ مەركىزى، شۇنداقلا قاتناش تۇگۇنى ئىدى.

«گۈلۈڭ» دىن شەرققە سوزۇلغان يول «چايخانا مەكتەپ» ئالدىغا كەلگەندە ئىككىگە ئايرىلاتتى. شەرقىي جەنۇبقا يۆنەلگەن بىرسى «گۈجان يولى» دەپ ئاتىلىپ كونا شەھەرنىڭ «گۈجان دەرۋازىسى» غا تۇتىشاتتى. «گۈجان يولى» دىن جەنۇبقا يۆنەلگەن بىر يول «ئالتۇنلۇق مازار» ۋە شۇ مازاردىكى مەسچىتكە بارىتتى. بۇ كوچا «ئالتۇن كوچىسى» دېيىلەتتى. «ئالتۇن كوچىسى» «ئالتۇنلۇق مازار» ئالدىدا ئىككىگە ئايرىلاتتى، غەربىي جەنۇبقا يۆزلەنگەن يول «مىسكەر كوچىسى» دېيىلەتتى. ئۇنىڭ ئاخىرى «توساللا يولى» غا تۇتىشاتتى. شەرقىي جەنۇبقا يۆنەلگەن بىرسى «ئارىش يولى» غا تۇتىشاتتى. «گۈجاندەرۋازىسى» دىن جەنۇبقا يۆنەلگەن بىر يول بولۇپ «ئارىش يولى» دېيىلەتتى. «گۈجاندەرۋازىسى» دىن شەرققە يۆزلەنگەن بىر يول بولۇپ، يۇرۇڭقاش دەرياسى بويىغا تۇتىشاتتى.

«چايخانا مەكتەپ» ئالدىدا «گوجان يولى» دىن ئايرىلىپ شەرققە سوزۇلغان بىر يول بولۇپ، «قىزىقدەرۋازا يولى» دەپ ئاتىلاتتى. ئەينى چاغدا ئۇ خوتەن شەھىرىدىكى ئەڭ ئاۋات كوچا ئىدى. بۇ يولدىن شەرقىي جەنۇبقا شاخلىغان بىر كىچىك كوچىدا بىرقانچە ئۆيلۈك ئافغا-

نىستانلىق كىشىلەر ئولتۇراقلاشقان بولغاچقا، «كابول كوچىسى» دەپ ئىلىنىدۇ. ئۇ ئۇنىڭ ئاخىرى «گۈجاندەرۋازىسى» غا تۇتىشاتتى. «قىزىل دەرۋازا يولى» دىن شىمالغا شاخلىغان ئىككى كوچا بولۇپ، باشتىكى بىرسى «كەپتەر بازىرى كوچىسى» دەپىلىپ، ئۇنىڭ ئاخىرى ھەيتگاھ مەسچىتى ئالدىدا «لەڭگەر كوچىسى» غا تۇتىشاتتى. ئاياغدىكى بىرىدە بىرقانچە ئائىلىلىك ئەنجانلىق ئۆزبېك كىشىلەر ئولتۇراقلاشقان بولغاچقا «ئەنجان كوچىسى» دەپىلەنىدى. «قىزىلقدەرۋازا يولى» نىڭ ئاخىرى «خوتەن جامەسى» ئالدىدىن ئۆتۈپ، يېزا تەرەپكە كېتەتتى.

«گۈلۈڭاغ» دىن جەنۇبقا سوزۇلغان يول «توساللا يولى» دەپ ئاتىلىپ، ئاخىرى توساللا يېزا تەرەپكە كېتەتتى. «گۈلۈڭاغ» دىن غەربكە سوزۇلۇپ «تۆمۇر دەرۋازا» غا تۇتىشىدىغان يول «گۈلۈڭاغ يولى» دەپىلەتتى. «تۆمۇر دەرۋازا» ئالدىدا يېڭى سېپىلنىڭ شەرقىي تەمىنى بويلاپ شىمالدىن جەنۇبقا يۆنەلگەن بىر يول بولۇپ، «تاناي يولى» دەپىلەتتى. «تاناي يولى» نىڭ شىمالىي ئۇچى «ناۋاغ يولى» غا تۇتىشاتتى. «ناۋاغ يولى» نىڭ شەرقىي ئۇچى «قاراقاش يولى» غا تۇتىشاتىتى. غەربىي ئۇچى يېزىلارغا كېتەتتى. «تاناي يولى» نىڭ جەنۇب بۆلىكىدىن شاخلىغان بىر يول بولۇپ، ئۇ يېڭى سېپىلنىڭ جەنۇبىي تەمىنى بويلاپ سوزۇلۇپ، «تامشىيار» نى كېسىپ ئۆتۈپ باغچى بازىرىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، قاراقاش دەريا‌سى ۋە قاراقاش ناھىيىسىنىڭ زاۋا يېزىسىدىن گۇما ـ يەكەن تەرەپلەرگە كېتەتتى. بۇ يول «يەكەن يولى» دەپ ئاتىلاتتى. يېڭى سېپىلنىڭ «يەكەن دەرۋازىسى» دەپ ئاتىلىدىغان غەربىي دەرۋازىسى ئالدىدىكى يول مۇشۇ يەكەن يولىغا تۇتىشاتتى. «تاناي يولى» نىڭ جەنۇبىي ئۇچىدىن شاخلىغان «توزغاق كوچىسى»، «تامباغ يولى»، «تامشى يولى» قاتارلىق كوچىلار بار ئىدى.

«گۈلۈڭاغ» دىن شىمالغا سوزۇلغان يول ھازىرقى «قىزىل يۇلتۇز سودا مەيدانى» ئالدىدا غەربىي شىمالغا بۇرۇلۇپ، قاراقاش ناھىيىسىگە تۇتاشقان. بۇ يول «قاراقاش يولى» دەپىلەتتى. «گۈلۈڭاغ» دىن شىمالغا ئازراق ماڭغاندىن كېيىن «قاراقاش يولى» دىن شەرقە شاخلىغان بىر كوچا بولۇپ، «مۇنچا كوچىسى» دەپ ئاتىلاتتى. بۇ كوچىنىڭ

ئاخىرى «كەپتەر بازىرى كوچىسى» غا تۇتىشاتتى. «گۈلۈڭاغ» دىن بىر چاقىرىم نېرىدا «قاراقاش يولى» دىن شەرقىي شىمالغا شاخلىغان بىر يول بولۇپ، «ئات بازىرى مەسچىتى» ئالدىدىن ئۆتۈپ، ھازىرقى خوتەن ۋىلايەتلىك خەلق دوختۇرخانىسى تەرەپكە كېتەتتى. بۇ يول «ئات بازىرى يولى» دەپىلەتتى. «ئات بازىرى مەسچىتى» نىڭ يېنىدا «ئات بازىرى يولى» دىن شەرقتە بۇرالغان بىر يول بولۇپ، «قوچاق لەڭگەر يولى» (كۆپىنچە قىسقارتىپ «لەڭگەر يولى») دەپىلەتتى. بۇ يولنىڭ ئاخىرى «ھېيتگاھ مەسچىتى» يېنىدا «كەپتەر بازىرى كوچىسى» بىلەن تۇتىشاتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىجتىمائىي - ئىقتىسادىي تەرەققىياتقا ئەگىشىپ، خوتەن شەھىرىنىڭ كۆلىمى ئىلگىرىكىدىن كۆپ كېڭەيدى. شەھەر يوللىرى كۆپ قېتىم ئۆزگەرتىپ ياسالدى ۋە يېڭىدىن ياسالدى. شەھەر قىياپىتىدە زور ئۆزگىرىشلەر بولدى. شۇ-نىڭغا ئەگىشىپ، شەھەرنىڭ يول- كوچا ناملىرىدىمۇ مۇناسىپ ئۆزگە-رىشلەر بولدى.

1. «بېيجىڭ غەربىي يولى». 20 - ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىدا خوتەن - قەشقەر تاشيولى، قاراقاش ناھىيە بازىرى ئارقىلىق ماڭىدىغان قىلىپ ياسالدى. نەتىجىدە خوتەن شەھىرىنىڭ «تاناي يولى» دىن باش-لىنىپ، باغچى بازىرى ئارقىلىق غەربكە سوزۇلغان «يەكەن يولى» ئاساسى يول بولۇشتىن قېلىپ، يېڭا يولغا ئايلاندى ھەمدە «يەكەن يولى» دېگەن نام ئىستېمالدىن قالدى. 1953 - يىلى يېڭى سېپىلنىڭ شەرق تەرىپىدىكى «يورۇقلاش دەرۋازىسى» بىلەن غەربىدىكى «يەكەن دەرۋازىسى» ئۆرۈۋېتىلىپ، «گۈلۈڭاغ يولى» ئۇزارتىلىپ سېپىل ئىچى-دىن ئۇدۇل كېسىپ ئۆتىدىغان بولدى. 1980 - يىللاردا سېپىلنىڭ غەربىدىكى «تامشىيار» غا زامانىۋى كۆۋرۈك ياسىلىپ «غەربىي چوڭ كۆۋرۈك» دەپ ئاتالدى. يول يەنمۇ ئۇزارتىلىپ خوتەن ۋىلايەتلىك مالىيە - ئىقتىساد مەكتىپىگە قەدەر سوزۇلغان ئاساسىي يول بارلىققا كەلدى ۋە «نۇرباغ غەربىي يولى» دەپ ئاتىلىدىغان بولدى. 1998 - يىلى بۇ يول يەنە كېڭەيتىلىپ ياسالغاندىن كېيىن، «بېيجىڭ غەربىي يولى» دەپ ئاتالدى.

2. «بېيجىڭ شەرقىي يولى». بۇ بۇرۇنقى «گۈجان يولى» بولۇپ، «گۈلۈڭاغ» دىن باشلىنىپ، ھازىرقى خوتەن ۋىلايەتلىك نېفىت شىركىتى ئۈدۈلىغىچە باراتتى. ئۇنىڭ شەرقى شورلۇق بولۇپ، يول يوق ئىدى. 1981 - يىلى بۇ يول شەرققە ئۇزارتىلىپ، دۆلەت تاشيولىغا تۇتاشتۇرۇلدى ۋە «شەرقىي نۇرباغ يولى» دەپ ئاتىلىپ، بىرقانچە قېتىم ئۆزگەرتىپ ياسالغان ئىدى. 1998 - يىلىدىن كېيىن «بېيجىڭ شەرقىي يولى» دەپ ئاتالدى.

3. «ئاچال شەرقىي يولى». خوتەن شەھىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا، غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا قىيپاچ. 1981 - يىلى خوتەن ۋىلايەتلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئالدىدىن خوتەن ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسى ئالدىغىچە 10 مېتىر كەڭلىكتە تاشيول قىلىپ ياسالغان ۋە شۇ جايدىكى بىر كونا كوچىنىڭ نامى بىلەن «شەرقىي ئاچال يولى» دەپ ئاتالغان، 1983 - يىلى ئاسفالت يولىغا ئايلاندۇرۇلغان، 2004 - يىلى قايتا كېڭەيتىپ ياسالغان. 2005 - يىلى شەرقىي تەرىپى ئۇزارتىپ ياسىلىپ، خوتەن ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئالدىغىچە يەتكۇزۇلدى.

4. «ئاچال غەربىي يولى». خوتەن شەھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدا، غەربتىن شەرققە يۇزلەنگەن يول. 1990 - يىللارنىڭ باشلىرىدا خوتەن ۋىلايەتلىك پاختا - چىگە شىركىتىدىن خوتەن شەھەرلىك ج خ ئىدارىسىغىچە بولغان بۆلىكى ياسالغان، 2000 - يىللارنىڭ بېشىدا غەربكە ئۇزارتىلىپ «شورباغ جەنۇبىي يولى» غا تۇتاشتۇرۇلغان.

5. «بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش يولى». خوتەن شەھىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا، غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا يۇزلەنگەن. «شور باغ جەنۇبىي يولى» دىن باشلىنىپ، «مەرھابا يولى» غا تۇتىشىدۇ، ئۇنىڭ نېرىسى «گۈجان جەنۇبىي يولى» غا تۇتىشىدۇ. بۇ يولنىڭ خوتەن شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسىدىن «مەرھابا يولى» غىچە بولغان بۆلىكى بۇرۇن توپا يول ۋە شەھەرلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسىدىن «شورباغ جەنۇبىي يولى» غىچە بولغان بۆلىكى ئىدارىسىدىن ئوتتۇرىلىرىدا ئاسفالت يول قىلىپ ياسالغان ۋە شۇ جايدىكى كونا كوچىنىڭ نامى بىلەن «تامباغ

يولى» دەپ ئاتالغان. 10 ـ بەشىللىق پىلان مەزگىلىدە بۇ يولنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنىڭ جەنۇبىغا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 14 ـ دىۋىزىسىيىسىنىڭ ئورگانلىرى قۇرۇلـ دى، يولمۇ كېڭەيتىپ ياسالدى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ يول «بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش يولى» دەپ ئاتالدى.

6. «قۇرۇلۇش يولى». بۇ يول خوتەن شەھىرىنىڭ جەنۇبىدا، شەرق ـ غەرب يۆنىلىشىدە. شەرقتە «مەرھابا يولى» نىڭ خوتەن ۋىلايەتلىك ئېلېكتر شىركىتى ئالدىدىكى قىسمىدىن باشلىنىپ، غەربتە خوتەن ۋىلايەتلىك بىناكارلىق شىركىتى ئالدىدا «جەنۇبىي تاناي يولى» غا تۇتىشىدۇ. ئەسلى توپا يول ئىدى، 1980 ـ يىلى 10 ـ ئايدا كېڭەيتىلىپ ئاسفالىت يانتۇزۇلغان بۇ يول بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتىگە باردىغان ئاساسلىق يول بولغاچقا، «قۇرۇلۇش يولى» دەپ ئاتالغان.

7. «دۆڭباغ يولى». شەھەرنىڭ شەرقى جەنۇبىدا، غەربتىن شەرققە يۆنەلگەن. «خەلق كىنوخانىسى» يېنىدا «مەرھابا يولى» دىن ئايرىلىپ، خوتەن شەھەرلىك سۇ بىلەن تەمىنلەش ـ چىقىرىش شىركىـ تىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ، «جەنۇبىي گۈجان يولى» غا تۇتىشىدۇ. ئىلگىرى بۇ يەر ئېتىزلىق ئىدى، بۇ يول 1983 ـ يىلى ياسلىپ ئاسفالىت يانتۇزۇلغان ۋە شۇ جايدىكى مەھەللىنىڭ نامى بىلەن ئاتالـ غان.

8. «خەلق كوچىسى». شەھەرنىڭ جەنۇبىدا، شەرقتىن غەربكە يۆنەلگەن. شەرقتە «خەلق كىنوخانىسى» ئالدىدا «مەرھابا يولى» دىن باشلىنىپ غەربكە سوزۇلۇپ، خوتەن ۋىلايەتلىك سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ ئائىلىلىكلەر قورۇسىدا ئاخىرلىشـ ىدۇ. 1970 ـ يىللاردا ياسلىپ ئاسفالىت يانتۇزۇلغان، ئورنى «خەلق كىنوخانىسى» نىڭ يېنىدا يولغاچقا «خەلق كوچىسى» دەپ ئاتالغان.

9. «تەيىبىي شەرقىي يولى». خوتەن شەھىرىنىڭ شەرقىي ـ شىمالىدا، غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا يۆنەلگەن. 1973 ـ يىلى بۇ يولنىڭ «ئات بازىرى» دىن ھېيتگاھقىچە بولغان بۆلىكى (ئەسلىدىـ كى ئەگرى ـ توقاي «ھېيتگاھ يولى») كېڭەيتىلىپ، رۇسلاپ ياسالـ

غان. ھېيتگاھدىن «قارا سۇ يولى» غىچە بولغان بۆلىكى ئەسلىدە ئاساسلىق يول ئىدى. شۇ يىلى «ھېيتگاھ يولى» ئۈزارتىپ ياسىلىپ «ئات بازىرى» ، «چوڭ بازار» ، «قارا سۇ يولى» دىن ئۆتۈپ يورۇقلاش كۆۋرۈكىگە بارىدىغان ئاسفالىت يول ياسالغان. ھەمدە «ھېيتگاھ يولى» دەپ ئاتالغان. بۇ يول ياسالغاندىن كېيىن، 315 - دۆلەت تاشيولىنىڭ «گۈلۈڭاغ» دىن ئۆتۈپ «شەرقىي نۇرباغ يولى» ئارقىلىق لوپقا ماڭىدىغان لىنىيىسى «ھېيتگاھ يولى» غا يۆتكىلىپ، شەھەر-نىڭ قاتناش قىستاڭچىلىقى پەسەيتىلگەن، 10 - بەشىللىق پىلان مەزگىلىدە «ھېيتكا يولى» يەنە بىر قېتىم كېڭەيتىپ ياسالدى ۋە «تەيبىي شەرقىي يولى» دەپ ئاتىلىدىغان بولدى.

10. «تەيبىي غەربىي يولى». خوتەن شەھىرىنىڭ غەربىي شىمالىدا، غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا يۆنەلگەن. بۇ ئەسلىدىكى «قاراقاش يولى» ، شۇنداقلا 315 - دۆلەت تاشيولىنىڭ خوتەن شەھەر ئىچىدىن ئۆتۈپ «ھېيتگاھ يولى» غا تۇتىشىدىغان بىر بۆلىكى ئىدى. 10 - بەشىللىق پىلان مەزگىلىدە يورۇقلاش دەريالىسىدىكى كونا كۆۋرۈكىنىڭ شىمالىغا يەنە بىر كۆۋرۈك سېلىندى. 315 - دۆلەت تاشيولىنىڭ ئەسلىي لىنىيىسى يەنە بىر قېتىم ئۆزگەرتىلىپ ۋىلايەتلىك قاتناش ھەققى يىغىش پونكىتى ئۇدۇلىدىن شەرققە بۇرۇلۇپ، ئىلچى يېزىلىق ھۆكۈمەت يېنىدا جەنۇبقا، ئاندىن شەرقە بۇرۇلۇپ، يورۇقلاش 2 - كۆۋرۈكىگە تۇتىشىدىغان قىلىپ ياسالدى. خوتەن شەھىرىگە كىرمەيدىغان ماشىنىلار مۇشۇ يېڭى لىنىيە بىلەن ماڭىدىغان بولدى. 315 - دۆلەت تاشيولىنىڭ «ھېيتگاھ يولى» دىكى قاتناش ھەققى يىغىش پونكىتلىرى بولغان بۇ بۆلىكى شەھەر يولىغا ئايلاندى ھەمدە «شىمالى تەيبىي يولى» دەپ ئاتىلىدىغان بولدى.

11. «جامە يولى». بۇ يول خوتەن شەھىرىنىڭ شەرقىدە، غەربىتىن - شەرققە يۆنەلگەن. «چايخانا مەكتەپ» ئالدىدا «بېيجىڭ شەرقىي يولى» دىن باشلىنىپ ئەسلىدىكى «قىزىق دەرۋازا يولى» لىنىيىسىنى بويلاپ «گۈجان شىمالى يولى» نى كېسىپ، چوڭ جامەنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ «شەرقىي تەيبىي يولى» غا؛ بىر يول چوڭ جامە نىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ «شەرقىي تەيبىي يولى» غا تۇتىشىدۇ. بۇ يول خوتەن چوڭ

جامەننىڭ ئالدىدىن ئۆتكەچكە، «جامە يولى» دەپ ئاتالغان. 10 ـ بەشىنچى پىلان مەزگىلىدە بۇ يول چاقچۇق يانتۇزۇلغان «پىيادىلەر سودا كوچىسى» قىلىپ ياسالدى.

12. «ناۋاغ يولى». شەھەرنىڭ غەربىي شىمالىدا، شەرقتىن غەربكە يۆنەلگەن. بۇ يول شەرقتە «ئۇچ بۇرجەك باغچا» ئۇدۇلىدىن باشلىنىپ غەربكە سوزۇلۇپ، «تاناي شىمالىي يولى» ۋە تەبىئىي «تامشىيار» نى كېسىپ ئۆتۈپ، «ئۇرۇمچى شىمالى يولى» غا تۇتىشىدۇ. بۇ يولنىڭ شەرقىي بۆلىكى 1980 ـ يىلى، غەربىي بۆلىكى 1990 ـ يىللاردا ياسالىپ شۇ جايدىكى كونا يولنىڭ نامى بىلەن «ناۋاغ يولى» دەپ ئاتالغان.

13. «ياشانغانلار كوچىسى». خوتەن شەھىرىنىڭ غەربىي شىمالىدا، شەرقتىن غەربكە يۆنەلگەن. بۇ يول شەرقتە خوتەن شەھەرلىك 5 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ شىمالىدا «ئۇرۇمچى شىمالىي يولى» دىن باشلىنىپ غەربكە سوزۇلۇپ، «شورباغ شىمالىي يولى» غا تۇتىشىدۇ. بۇ يولنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنىڭ شىمالىدا 1980 ـ يىللاردا خوتەن ۋىلايەتلىك ياشانغان كادىرلار ئولتۇراق رايونى بەرپا قىلىنغاچقا بۇ يول «ياشانغانلار كوچىسى» دەپ ئاتالغان. 10 ـ بەشىنچى پىلان مەزگىلىدە بۇ يولنىڭ شەرقىي يېرىمى ئاسفالت يول قىلىپ ياسالدى.

14. «گۈزە كوچىسى». خوتەن شەھىرىنىڭ غەربىي شىمالىدا، شەرقتىن غەربكە يۆنەلگەن. بۇ كوچا شەرقتە خوتەن ۋىلايەتلىك سۇ ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ يېنىدا «شىمالى ئۇرۇمچى يولى» دىن باشلىنىپ غەربكە سوزۇلۇپ، «شورباغ شىمالىي يولى» غا تۇتىشىدۇ. 10 ـ بەشىنچى پىلان مەزگىلىدە يېڭىدىن ياسىلىپ، ئاسفالت يانتۇزۇلغان.

15. «خەلقئارا پىيادىلەر سودا كوچىسى». خوتەن شەھىرىنىڭ مەركىزىي قىسمىدا، غەربتىن شەرققە يۆنەلگەن. بۇ كوچا خوتەن ۋىلايەتلىك سودا ـ سانائەتنى مەۋرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ ئۇدۇلىدا «دوستلۇق يولى» دىن باشلىنىپ، شەرققە سوزۇلۇپ، «مەرھابا يولى» غا تۇتىشىدۇ. بۇ يەردە بۇرۇن يول يوق ئىدى. 2004 ـ يىلى سودىگەر چاقىرىپ، مەبلەغ جەلپ قىلىپ ياسالغان. بۇ كوچىنىڭ

ئىچكى قىسمىغا ئىككى قەۋەتلىك سودا دۇكانلىرى جايلاشقان بولۇپ، ئۇستى سۇلياۋ ئەينەك بىلەن يېپىلغان. كوچا يولىغا چاقچۇق ياتقۇزۇلغان.

16. «گۈلباغ يەر ئاستى سودا كوچىسى». شەھەرنىڭ مەركىزى قىسمىدا، شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان. شەرقتە خوتەن ۋىلايەتلىك ئاممىۋى مەدەنىيەت سارىيىنىڭ ئالدىدىن باشلىنىپ، «بېيجىڭ غەربىي يولى» نىڭ تېگىدىن غەربكە سوزۇلۇپ، خوتەن ۋىلايەتلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ ئالدىدا تۈگەيدۇ. بۇ كوچىنىڭ ئىچىدە ئىككى كاردور، تۆت قاتار سودا دۇكانلىرى جايلاشقان. 2003 ـ يىلى سودىگەر چاقىرىپ ياسالغان. ھازىر خوتەن ۋىلايىتى بويىچە بىردىنبىر يەر ئاستى سودا كوچىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

17. «شورباغ جەنۇبىي يولى». شەھەرنىڭ غەربىي جەنۇبىدا، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان. بۇ ئەسلىدە 1968 ـ يىلى شورباغ ئۆستەڭنى بويلاپ ئېلىنغان توپا يول ئىدى. 1980 ـ يىلى كېڭەيتىپ ياسىلىپ ئاسفالتلانغان. 1993 ـ يىلى يەنە بىر قېتىم كېڭەيتىلىپ قوش لىنىيىلىك ئاسفالت يول قىلىپ ياسالغان. بۇ يولنىڭ جەنۇبىي ئۇچى «تامباغ يولى»غا، شىمالى ئۇچى خوتەن مۇزېيىنىڭ ئالدىدا «شىمالى شورباغ يولى» غا تۇتىشىدۇ. بۇ يول بەزىدە پۇتۇن لىنىيە بويىچە 2 ـ ئايلانما يول دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

18. «شورباغ شىمالىي يولى». خوتەن شەھىرىنىڭ غەربىي شىمالىدا، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان. 1968 ـ يىلى ياسالغان توپا يول بولۇپ، 1980 ـ يىلى كېڭەيتىپ ئاسفالتلانغان. 1993 ـ يىلى يەنە بىر قېتىم كېڭەيتىلىپ، قوش لىنىيىلىك ئاسفالت يول قىلىپ ياسالغان. جەنۇبىي ئۇچى خوتەن مۇزېيى ئالدىدا «جەنۇبىي شورباغ يولى» بىلەن، شىمالى ئۇچى «تەيىپى غەربىي يولى» بىلەن تۇتىشىدۇ. بۇ ئىككى يول شورباغ يېزىسى تەۋەسىگە، شۇنداقلا شورباغ ئۆستىگى بويىغا جايلاشقانلىقتىن «شورباغ يولى» دەپ ئاتالغان. بەزىدە پۇتۇن لىنىيە بويىچە 2 ـ ئايلانما يول دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

19. «ئۇرۇمچى جەنۇبىي يولى». شەھەرنىڭ غەربىي جەنۇبىدا، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان. بۇ يول 1985 ـ يىلى ياسالغان.

جەنۇبىي ئۇچى «بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش يولى» غا، شىمالىي ئۇچى خوتەن شەھەرلىك ھۆكۈمەت ئالدىدا «بېيجىڭ غەربىي يولى» نى كېسىپ ئۆتۈپ، «ئۇرۇمچى شىمالىي يولى» غا تۇتىشىدۇ. بۇ يول ئەسلىدە «بوستان جەنۇبىي يولى» دەپ ئاتىلاتتى. 1998 ـ يىلىدىن كېيىن نامى ئۆزگەرتىلىپ «ئۇرۇمچى جەنۇبىي يولى» دەپ ئاتالدى.

20. «ئۇرۇمچى شىمالىي يولى». خوتەن شەھىرىنىڭ غەربىي شىمالىدا، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان. 1978 ـ يىلى بىر قىسمى ياسالغان، 1985 ـ يىلى كېڭەيتىپ ۋە ئۆزارتىپ ياسىلىپ ئاسفالتلانغان. جەنۇبىي ئۇچى خوتەن شەھەرلىك ھۆكۈمەت ئالدىدا «ئۇرۇمچى يولى» بىلەن، شىمالىي ئۇچى «تەيىپى غەربىي يولى» بىلەن تۇتىشىدۇ. بۇ يول ئەسلىدە «بوستان شىمالىي يولى» دەپ ئاتىلاتتى، 1998 ـ يىلىدىن كېيىن نامى ئۆزگەرتىلىپ «ئۇرۇمچى شىمالىي يولى» دەپ ئاتالدى.

21. «تاناي جەنۇبىي يولى». خوتەن شەھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدا، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان. جەنۇبىي ئۇچى خوتەن ۋىلايەتلىك قۇرۇلۇش ـ بىناكارلىق شىركىتى ئالدىدا «قۇرۇلۇش يولى» بىلەن، شىمالىي ئۇچى «بېيجىڭ غەربىي يولى» بىلەن تۇتىشىدۇ. بۇ يول ئەسلىدىكى «تاناي يولى» ئاساسىدا ياسالغانلىقتىن «تاناي جەنۇبىي يولى» دەپ ئاتالغان. 2004 ـ يىلى «ئىتتىپاق مەيدانى» ياسالغاندا بۇ يولنىڭ شىمالىي بۆلىكىنىڭ بىر قىسمى مەيدانغا قوشۇلۇپ كەتتى، يول لىنىيىسى بىر ئاز غەربكە سوزۇلۇپ، «ئىتتىپاق مەيدانى» نى ئايلىنىپ ئۆتىدىغان بولدى.

22. «تاناي شىمالى يولى». خوتەن شەھىرىنىڭ غەربىي شىمالىدا، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان. جەنۇبىي ئۇچى جۇڭگو خەلق بانكىسى خوتەن ۋىلايەتلىك تارماق بانكىسى يېنىدا «بېيجىڭ غەربىي يولى» غا، شىمالىي ئۇچى خوتەن ۋىلايەتلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى ئالدىدا «ناۋاغ يولى» نى كېسىپ ئۆتۈپ، «تەيىپى غەربىي يولى» غا تۇتىشىدۇ. ئەسلىدىكى «تاناي يولى» لىنىيىسىگە جايلاشقانلىقى ئۈچۈن «شىمالى تاناي يولى» دەپ ئاتالغان.

23. «مەرھابا يولى». خوتەن شەھىرىنىڭ جەنۇبىدا، جەنۇبتىن

شىمالغا سوزۇلغان. بۇ يول ئەسلىدە شىمالدا خوتەن شەھەر مەركىزىدىكى «گۈلۈڭاغ» دىن جەنۇبقا سوزۇلۇپ توساللا يېزىسىغا بارىدىغان يەتتە مېتىر كەڭلىكتىكى ئەگرى - توقاي توپا يول ئىدى، 1965 - يىلى مۇزلىتىش ئامبىرىغچە بولغان 2.25 كىلومېتىرلىق بۆلىكى 12 مېتىرغا كېڭەيتىلىپ ئاسفالتلانغان، 1983 - يىلى 13 مېتىرغا كېڭەيتىلگەن. مۇزلىتىش ئامبىرىدىن خوتەن ئايرودورمىغچە بولغان بۆلىكىمۇ ئاسفالتلانغان. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ يول «گۈلۈڭاغ» غا تۇتىشىدىغان ئاساسلىق يول يولغاچقا «گۈلۈڭاغ يولى» دەپ ئاتالغان.

10 - بەشىللىق پىلان مەزگىلىدە بۇ يولنىڭ پۈتۈن لىنىيىسى كېڭەيتىلىپ قايتا ياسالدى ۋە «مەرھابا يولى» دەپ ئاتىلىدىغان بولدى.

24. «مەدەنىيەت كوچىسى». بۇ كوچا خوتەن شەھىرىنىڭ مەركىزىدىن قىيپاش شەرقىي شىمالغا سوزۇلغان. «گۈلۈڭاغ» تۆت كوچا ئېغىزىنىڭ شىمالىدىن باشلىنىپ، خوتەن ۋىلايەتلىك خەلق دوختۇرخانىسى ئالدىغىچە بارىدۇ. 1978 - يىلى ئەسلىدىكى ئەگرى يول تۈزلىنىپ ھازىرقى لىنىيىگە كەلتۈرۈلگەن. بۇ كوچىنىڭ بېشىدا خوتەن ۋىلايەتلىك ئاممىۋى مەدەنىيەت ساربىيى، ئاخىرىدا ۋىلايەتلىك پېداگوگىكا مەكتىپى، خوتەن ۋىلايەتلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ، خوتەن ۋىلايەتلىك خەلق دوختۇرخانىسى قاتارلىق مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە ئورگانلىرى بولغاچقا «مەدەنىيەت كوچىسى» دەپ ئاتالغان ھەمدە 1983 - يىلى كەڭلىكى 10 مېتىرغا كېڭەيتىلىپ ئاسفالتلانغان. گەرچە بۇ كوچىنىڭ ئەسلىدىكى «ئات بازىرى يولى» دېگەن نامى ئۆزگەرگىلى 30 يىلچە بولغان بولسىمۇ، خەلق ئىچىدە ھېلىمۇ «ئات بازىرى يولى» ناممۇ قوللىنىلىدۇ. 1982 - يىلى بۇ يولنىڭ ئوتتۇرا بۆلىكىنىڭ غەرب تەرىپىگە «تۆت كوچا مەركىزىي باغچىسى» دېگەن بىر كىچىك باغچا ياسالغان. باغچىنىڭ شەكلى ئۇچبۇلۇڭ شەكلىدە بولغاچقا، خەلق ئىچىدە «ئۇچبۇرجەك باغچا» دەپ ئاتالماقتا.

25. «گۈجان جەنۇبىي يولى». خوتەن شەھىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان. شىمالدا خوتەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئالدىدىن (بۇرۇنقى «گۈجان دەرۋازا» ئەتراپى) باشلىنىپ، جەنۇبتا گۈجان باغ يېزىلىق ھۆكۈمەت قورۇسىنىڭ شىمالىدا

«تامباغ يولى» غا تۇتىشىدۇ. 1980 ـ يىلى ئەسلىدىكى «ئارىش يولى» ئاساسىدا تۈزلىنىپ، ھازىرقى لىنىيىگە كەلتۈرۈلگەن ۋە كەڭلىكى 14 مېتىرغا كېڭەيتىلگەن. 1982 ـ يىلى ئاسفالتلانغان، 2005 ـ يىلى يەنە بىر قېتىم كېڭەيتىلىپ ياسالغان.

26. «گۈجان شىمالىي يولى». خوتەن شەھەر رايونىنىڭ شەرقىي شىمالىدا، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان. خوتەن ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتىنىڭ ئالدىدىكى تۆت كوچا دوقمۇشىدىن باشلىنىپ، شىمالدا ئىلچى يېزا تەرەپكە بارىدۇ. بۇ يولنىڭ «چوڭ بازار» نىڭ جەنۇبىدىكى بۆلىكى ئورنىدا ئەسلى يول بوق بولۇپ، 1978 ـ يىلى ئاھالىلەر كۆچۈرۈلۈپ، 14 مېتىر كەڭلىكتە يول ياسالغان، 1982 ـ يىلى ئاسفالتلانغان، 9 ـ بەشىللىق پىلان مەزگىلىدە قايتا ياسالغان. 10 ـ بەشىللىق پىلان مەزگىلىدە «چوڭ بازار» دىن «ھەزرىتى سۇلتانىم مازىرى» يېنىدىكى كونا يول بويلاپ ئىلچى يېزىسى تەرەپكە بارىدىغان شىمالىي بۆلىكى كېڭەيتىلىپ ياسالغان ۋە ئاسفالتلانغان.

27. «دوستلۇق كوچىسى». خوتەن شەھەر مەركىزىنىڭ جەنۇبىدا، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان. جەنۇبتا «كوئىنلۇن ئولتۇراق رايونى» ئالدىدا «قۇرۇلۇش يولى» دىن باشلىنىپ، شىمالدا خوتەن ۋىلايەتلىك قۇرۇلۇش بانكىسى يېنىدا «بېيجىڭ غەربىي يولى» غا تۇتىشىدۇ. 1980 ـ يىلى ياسلىپ ئاسفالتلانغان.

28. «گۈلۈڭاغ سودا كوچىسى». «گۈلۈڭاغ» شەھەر مەركىزىنىڭ شىمالىدا، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان. جەنۇبتا خوتەن ۋىلايەتلىك شىنخۇا كىتابخانىسىنىڭ غەربىدىكى «بېيجىڭ غەربىي يولى» دىن باشلىنىپ، شىمالدا «ناۋاغ يولى» غا تۇتىشىدۇ. ئىلگىرى بۇ يول «خەلق كۆلۈبى» غا بارىدىغان كىچىك يول ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، «خەلق كۆلۈبى» نىڭ نامى «قەزىل يۇلتۇز كۆلۈبى» غا ئۆزگەرتىلگەچكە (بۇ كۆلۈب 1973 ـ يىلى ئوت كېتىپ كۆيۈپ كەتكەن)، يولنىڭ نامىمۇ شۇنىڭغا ئەگىشىپ «قىزىل يۇلتۇز كوچىسى» دەپ ئاتالغان. 1982 ـ يىلى 8 مېتىرغا كېڭەيتىلگەن، 1990 ـ يىللارنىڭ بېشىدا بۇ كوچا يەنە بىر قېتىم كېڭەيتىلىپ ئاسفالتلانغان. يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئىككى قەۋەتلىك

سودا بىناسى سېلىندى، يولنىڭ ئۇستى سولياۋ تاختايلار بىلەن يېپىلدى. «قىزىل يۇلتۇز» يازلىق كىنوخانىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئورنىغا سودا سارىيى سېلىندى. ھەمدە كوچا نامى «گۈلۈڭ سودا مەركىزى» دەپ ئاتالدى. بۇ ھازىر خوتەن شەھىرىدىكى ئەڭ ئاۋات سودا رايونىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

29. «كەچلىك بازار كوچىسى». خوتەن شەھەر رايونىنىڭ غەربىي جەنۇبىدا، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان. شىمالدا خوتەن ۋىلايەتلىك بىناكارلىق شىركىتىنىڭ ئالدىدا «قۇرۇلۇش يولى» دىن باشلىنىپ، جەنۇبتا «ئاچال غەربىي يولى» غا تۇتىشىدۇ. بۇ يول 1990 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ياسالغان، ئىككى تەرىپىگە ئىككى قەۋەتلىك دۇكانلار سېلىنغان ۋە ئۇستى سولياۋ تاختاي بىلەن يېپىلىپ، كەچلىك بازار قىلىنغان. 2004 - يىلى «ئىتتىپاق مەيدانى» ياسالغاندا بۇ جايدىكى كەچلىك بازار ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يول ئۇستىدىكى تۇۋرۇكلەر ئېلىۋېتىلدى. يولنىڭ ئۇستىمۇ ئېچىۋېتىلدى. ئەمما، خەلق ئىچىدە بۇ يول ھېلىمۇ «كەچلىك بازار كوچىسى» دەپ ئاتىلىۋاتىدۇ.

يېرىم ئەسىردىن بۇيان، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي تەرەققىياتقا ئەگىشىپ خوتەن شەھىرىنىڭ مۇھىتى ۋە شەھەر قۇرۇلۇشىدا زور ئۆزگىرىشلەر بولدى. شەھەرنىڭ كۆلىمى ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى 5.3 كۋادرات كىلومېتىردىن، كېڭىيىپ 15 كۋادرات كىلومېتىر ئەتراپىغا يەتتى. شەھەر كوچىلىرى كەڭ، ئازادە ياسلىپ ئاسفالتلاندى. شەھەر ئىچىدىكى «كەپتەر بازىرى» كوچىسى»، «كابۇل كوچىسى»، «ئالتۇنلۇق كوچىسى»، «مىسكەر كوچىسى» قاتارلىق ئاز سانداكى كىچىك كوچىلاردا ھىلىھەم كونا كوچا، كونا ئۆيلەر ساقلىنىپ قالغان بولسىمۇ، ئاساسلىق چوڭ كوچىلار زامانىۋى تۈسكە كىردى (مۇھەممەتئىمىن سابىر).

خوتەن ناھىيىسى 和田县

خوتەن ناھىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ جەنۇبىي قىسمى، قارا قۇرۇم تاغلىرىنىڭ شىمالىي ئېتىكى، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ جەنۇبى، يۇرۇڭقاش دەرياسى بىلەن قاراقاش دەرياسىنىڭ ئارىلىقىغا جايلاشقان. شەرقتە يۇرۇڭقاش دەرياسى ئارقىلىق لوپ ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شەرقىي جەنۇبىي شىزاڭ ئاپتونوم رايونى بىلەن؛ غەربى قاراقاش دەرياسى ئارقىلىق قاراقاش، گۇما ناھىيىسى بىلەن؛ غەربىي جەنۇبىي ھىندىستان كونترولىۇقىدىكى كەشمىر رايونى بىلەن؛ شىمالىدا تەكلىماكان قۇملۇقى ئارقىلىق ئاۋات ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. شەرقىي شىمالى تەرەپتىن ئۇرۇمچى بىلەن بولغان تاشيول مۇساپىسى 1500 كىلومېتىر، ھاۋا لىنىيىسى 1000 كىلومېتىر كېلىدۇ. خوتەن ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 40 مىڭ 876.80 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، 392 مىڭ 118 مو تېرىلغۇ يەرگە ئىگە. تەۋەلىكىدە بىر بازار، 11 يېزا، 216 كەنت كومىتېتى، 1214 مەھەللە (ئاھالە) گۇرۇپپىسى 63712 ئائىلە — 276 مىڭ 295 نوپۇس بار. ج ك پ خوتەن ناھىيىلىك كومىتېتى، خەلق قۇرۇلتىيى خوتەن ناھىيىلىك كومىتېتى، خوتەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى خوتەن ناھىيىلىك كومىتېتى قاتارلىق ئورگانلار، ناھىيىگە قاراشلىق ئىدارە - بۆلۈملەر، كەسىپىي ئورۇنلار، مەكتەپلەر خوتەن شەھىرىگە جايلاشقان.

خوتەن ناھىيىسى قارا قۇرۇم تېغىنىڭ شىمالىدىن تەكلىماكان قۇملۇقىغا قەدەر سوزۇلغان، ئوتتۇرا قىسمى ئۇزۇك - ئۇزۇك بوستانلىق. يەر شەكلى جەنۇبى كەڭ، شىمالى تار. شەرقتىن غەربكىچە كەڭلىكى 150～20 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 500 كىلومېتىر. جەنۇبىي قىسمى شىمالىي كەڭلىك 34°22′ تىن 37° قىچە بولغان تاغلىق رايونلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ھازىرقى خوتەن ناھىيىسىنىڭ ئورنى قەدىمكى غەربىي يۇرتتىكى 36 بەگلىكنىڭ بىرى بولغان ئۇدۇن بەگلىكى بولۇپ، «خەننامە. غەربىي يۇرت تەزكىرىسى» دە: «ئۇدۇن بەگلىكنىڭ شاھى غەربىي شەھەردە تۇرىدىغان بولۇپ، بۇ يەر چاڭئەندىن 9670 چاقىرىم كېلىدۇ، 3300 تۇتۇن، 19300 نوپۇس، 2400 نەپەر سەرخىل لەشكىرى بار» دەپ قەيت قىلىنغان (خەننامە 3881 - بەتكە قارالسۇن). غەربىي خەن سۇلالىسىدىن شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى مىڭدى زاما-نىغا كەلگۈچە ئۇدۇننى يەركەنلىكلەر ئىداره قىلغان بولۇپ، يۇڭچېڭنىڭ 3 - يىلى (مىلادىيە 60 - يىلى) ئۇدۇن ئاقسۇڭكەكلە-رىدىن دۇمو (都末) قېرىنداشلىرى بىلەن بىرلىكتە يەركەندىن ئەۋەتىلگەن زوراۋان باسقاق سانغۇننى ئۆلتۈرۈۋېتىپ تەخت ئىگىلىگەن بولسىمۇ، ئۇزاق ئۆتمەي ئۇدۇن ئاقسۇڭكەكلىرىدىن ھۇمبا(休莫霸) ئەتراپىدىكى خەنزۇ قوللىغۇچىلىرىنىڭ ياردىمىده دۇمو ئاكا-ئۇكىلار-نى ئۆلتۈرۈپ ئۆزىنى ئۇدۇن شاھى دەپ ئاتىغان ئىدى. ھۇمبا يەركەنگە ھۇجۇم قىلىپ كېتىۋاتقاندا، ئوقيا ئوقى تېگىپ ئۆلگەنلىكتىن، ئۇ-دۇنلۇقلار ھۇمبانىڭ جىيەنى گۇاڭ دې (德广) نى پادىشاھ قىلغان. گۇاڭدې يەركەن شەھەر دەرۋازىسىغچە باستۇرۇپ بارغان ھەمدە بىلىك-خانىنى بىر يىل ئەسىر ئورنىدا تۇتۇپ تۇرغاندىن كېيىن ئۆلتۈرۈۋەتە-كەن، شۇنىڭ بىلەن يەركەن خانىدانلىقى زاۋال تاپقان. ئۇدۇن بولسا غەربىي يۇرتتىكى قۇدرەتلىك ھاكىمىيەتكە ئايلىنىپ، قۇ-مۇد (拘弥国)، چىرا (渠勒)، گۇما (皮山) قاتارلىقلارنى بىرلەشـ-تۈرگەن. «كېيىنكى خەننامە» دە خاتىرىلىنىشچە، ئۇدۇن بىلەن پىشامشان ئەينى دەۋردىكى غەربىي يۇرتنىڭ جەنۇبىي لىنىيىسى، پا-مىرنىڭ شەرقىدىكى ئەڭ قۇدرەتلىك يەرلىك ھاكىمىيەتلەردىن بولغان.

غەربىي خەن سۇلالىسى مەزگىلىدە (مىڭدىنىڭ يوڭچىڭ 4 - يىلى — مىلادىيە 61 - يىلى) ھونلار بەش نەپەر سانغۇننىڭ يېتەكچىلىكىدە ئۇچ تۇمەن لەشكەرنى باشلاپ ئۇدۇنغا كىرگەن.

سۇي سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى تاڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا، ئۇ-دۇنغا غەربىي تۈركلەر ھۆكۈمرانلىق قىلغان، 632 - يىللاردىن باش-لاپ، ئۇدۇن شاھى ۋايجىرا (ۋېسارا، 迟尉) تاڭ سۇلالىسىغا سوۋ-

غات ئەۋەتىپ تۇرغان. ئۇدۇننىڭ تۇبۇتلەرگە قارشىلىق كۆرسىتىش تۆھپىسىگە ئاساسەن، 675 - يىلى تاڭ سۇلالىسى ئۇدۇندا كېرىيە تۇتۇق مەھكىمىسى (毗沙都督府) نى تەسىس قىلغان بولۇپ، قارمىقىدىكى يېزىق ئارقىلىق خاتىرىلەنگەن 10 ئايماق ناملىرىدىن: ئوردىننىڭ شەرقىدىكى ئەنجۇن ئايمىقى (安军州)، شەرقىي جەنۇبىدىكى كۇموش ئايمىقى (银州)، لۇ ئايمىقى (卢州)، جەنۇبىدىن 1300 چاقىرىم كېلىدىغان قاش ئايمىقى (玉州) قاتارلىقلار بولۇپ، داڭلىق شەھەرلەردىن ئۇدۇن شەھىرىدىن سىرت يەنە غەربىي جەنۇبتىن 380 چاقىرىم كېلىدىغان گۇما شەھىرى، شەرقىدىن 300 چاقىرىم كېلىدىغان كەنجۇت شەھىرى (坎城镇)، يەنى قەدىمىي ئۇدۇن خاتىرىلىرىدىكى Phimama شەھىرى، ياكى «بۇيۇك تاڭ سايا‌ھەتنامىسى» دىكى پىھانا شەھىرى (媲摩城)، شەرقىدىن 600 چاقىرىم كېلىدىغان Nina يەنى «بۇيۇك تاڭ سايا‌ھەتنامىسى»دا تىلغا ئېلىنغان نىران شەھىرى (尼壤城)، جەنۇبىدىن 600 چاقىرىم كېلىدىغان غۇز (胡弩) شەھىرى قاتارلىقلار بولغان.

11 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، ئۇدۇن قاراخانىيلارغا تەۋە بولغان. كېيىن يەرلىك ئاھالىلەر تەدرىجىي تۈركلىشىشكە باشلاپ، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغان. شۇنىڭدىن كېيىنكى تارىخىي كىتابلاردا ئۇدۇن شاھى «قاراخان» دەپ ئاتىلىپ، سوڭ سۇلالىسىغا ئولپان تاپشۇرغان. يۇەن سۇلالىسى ھۆكۈمرانلىقى مەزگىلىدە، ئۇدۇن يۇەن سۇلالىسى ئوردا ئىشلىرى بېگى ئارغۇننىڭ سۇيۇرغاللىقىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن. يۇەن سۇلالىسىنىڭ جىڭيۇەن يىللىرىدا ئۇدۇندا خوتەن ھۆدەيچى ئەمىرلەشكەر مەھكىمىسى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، مىڭ يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە ئۇدۇن (于阗) نامى خوتەن (斡端) گە تۇنجى قېتىم ئۆزگەرتىلگەن. مىڭ سۇلالىسى يوڭلې يىللىرىغا كەلگەندە، ئۇدۇن مىڭ سۇلالىسىغا ئولپان تاپشۇرۇپ، ئەسلىدىكى ئۇدۇن نامى قوللىنىلغان. «مىڭ تارىخى. غەربىي يۇرت تەزكىرىسى» دە خاتىرىلىنىشىچە، «ئەينى چاغلاردا ئۇدۇن ناھايىتى زور ۋە قۇدرەتلىك يەرلىك ھاكىمىيەت ئىدى» دېيىلگەن («مىڭ سۇلالىسى تارىخى» 8614 - بەتكە قارالسۇن).

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى يىللىرىدا ئۇدۇن يەنە جۇڭغارلار تەرد-
پىدىن ئىگىلىۋېلىنغان. چىيەنلۇڭنىڭ 20 - يىلى (مىلادىيە
1755 - يىلى) جۇڭغار ئاقسۆڭەكلىرى باستۇرۇلغاندىن كېيىن، جەنۇ-
بىي شىنجاڭ تەۋەسىدە چوڭ - كىچىك خوجىلار توپىلىڭى بولغان.
چىيەنلۇڭنىڭ 22 - يىلى (1757 - يىلى) چىڭ سانغۇنى جاۋخۇيلىن
لەشكەر تارتىپ خوجىلار كونترولۇقىدىكى يەركەنگە بارغاندا، ئىلچى
(ھازىرقى خوتەن شەھىرى ۋە خوتەن ناھىيىسى) قاتارلىق ئالتە شەھەر
بەگلىرى دالالەتنامىگە ئاساسەن بەيئەت قىلغان. چىيەنلۇڭنىڭ 23 -
يىلى (1758 - يىلى) چوڭ - كىچىك خوجىلار يەنە ئىلچىغا لەشكەر
تارتىپ پاراكەندىچىلىك سالغان. 1759 - يىلى چىڭ سانغۇنى فۇدې
لەشكەر باشلاپ ئالتە شەھەرگە يېتىپ بارغان ھەمدە شۇ يىلى چىڭ
سۇلالىسى ئۇدۇندا ئىش بېجىرگۈچى ئامبال تەسىس قىلغە-
ان. ئىلچى (伊里齐)، قاراقاش (哈拉喀什)، يۇرۇڭقاش
(玉陇喀什)، تاغ (塔克)، چىرا (齐尔拉)، كېرىيە
(克拉底雅) قاتارلىق ئالتە شەھەرنى باشقۇرغان. 1883 - يىلى
چىڭ سۇلالىسى خوتەندە ئايماق تەسىس قىلىپ، لوپ ۋە ئۇدۇن
ناھىيىلىرىنى قارام قىلغان. ئايماق مەھكىمىسى تۇرۇشلۇق ئىلچىنىڭ
يەر نامى كېيىن يەنە خوتەن دەپ ئاتالغان. ھەمدە ھازىرقى قاراقاش،
خوتەن، لوپ، چىرا، كېرىيە، نىيا، چەرچەن قاتارلىق يەتتە ناھىيىنى
ئۆز ئىچىگە ئالغان. ئاساسلىق چوڭ ئاھالىلەر رايونلىرىدىن: ئايماق
مەركىزى ئىلچى، شەھەرنىڭ جەنۇبىدىن بىر چاقىرىم كېلىدىغان تو-
سالا (图萨拉)، جەنۇبتىن 225 چاقىرىم كېلىدىغان ھالاڭگۇي
(ھاڭگىيا 哈朗圭)، غەربىدىن 20 چاقىرىم كېلىدىغان بورزان
(奎雅)، غەربىگە 70 چاقىرىم كېلىدىغان كۇيا (伯尔庄)،
شىمالىدىن 40 چاقىرىم كېلىدىغان سۇبار (素巴尔)، شىمالىدىن
95 چاقىرىم كېلىدىغان ھاياش (哈雅什)، شىمالىدىن 115 چاقە-
رىم كېلىدىغان پۇجىي (布华)، غەربىي شىمالدىن 70 چاقىرىم
كېلىدىغان بارماسيار بەھرامسۇيى (巴尔玛斯雅)، غەربىي شىمال-
دىن 90 چاقىرىم كېلىدىغان ماكۇيا (玛库雅)، غەربىي شىمالدىن
140 چاقىرىم كېلىدىغان قاراشەھەر (哈拉沙尔) قاتارلىقلار بو-

لۇپ، 66 مىڭ 277 تۇتۇنگە، 374 مىڭ 681 نوپۇسقا ئىگە ئىدى.

مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى) خوتەن ئايمىقى خوتەن ناھىيىسىگە ئۆزگەرتىلگەن بولۇپ، ئەينى چاغدىكى خوتەن ناھىيىسى ھازىرقى خوتەن ۋە قاراقاشنىڭ بارلىق زېمىنلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. 1919 - يىلى قاراقاش ناھىيىسى مۇستەقىل ناھىيە بولۇپ قۇرۇلغان. 1920 - يىلى خوتەن ناھىيىسىنى مەركەز قىلغان خوتەن ئايمىقى قۇرۇلغان، كېيىن يەنە خوتەن مەمۇرىي رايونى ۋە خوتەن ۋىلايىتىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1959 - يىلى گوۋۇيۈەن يەر نامىنىڭ يېزىلىشىنى ئاددىيلاشتۇرۇشنى نەزەردە تۇتۇپ، ئەسلىدىكى ئاتالغۇسىنى 和田 گە ئۆزگەرتكەن.

ئۇدۇن دېگەن نام ئەڭ دەسلەپتە «تارىخنامە» دە ئۇچرايدۇ. «تارىخنامە. فەرغانە تەزكىرىسى» دە: «شەرقىي تەرىپىدە ئۇدۇن بار، غەربىدىكى ئېقىن غەربكە قاراپ ئېقىپ بالقاش كۆلىگە قۇيۇلىدۇ. شەرقىي تەرىپىدىكى ئېقىن شەرققە قاراپ ئېقىپ لوپنۇر كۆلىگە قۇيۇلىدۇ» دەپ خاتىرىلەنگەن. كېيىنكى تارىخلارنىڭ كۆپىنچىسىدە ئۇدۇن（于阗）نامى ئىشلىتىلگەن بولۇپ، پەقەت «يۈەن سۇلالىسى تارىخى» دا خوتەن（斡端）دەپ ئاتالغان. «يۈەن سۇلالىسى تارىخى. غەربىي شىمالدىكى زېمىنلار تەزكىرىسى»（元史·西北地附录）دىكى «خوتەن»（忽炭）دېگەن ئاتالغۇمۇ بەلكىم ئۇدۇننى كۆرسەتكەن بولۇشى مۇمكىن. 11 - ئەسىردە يېزىلغان «تۈركىي تىللار دىۋانى» دىمۇ udun نىڭ نامى بار. ئۇنىڭدىن باشقا نۇرغۇنلىغان ساياھەتنامە ۋە تەزكىرىلەرمۇ بۇ نامنىڭ ئۇزۇن تارىخىنى ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ. دىققەتكە ئەرزىيدىغىنى: تاڭ دەۋرىدىكى ۋېسارا ھاكىمىيىتى（李氏政权）مەيدانغا كېلىشتىن ئىلگىرىكى ئۇزاق تارىخىي دەۋردە، ئۇدۇنلۇقلارنىڭ قوۋۇم نامى ياكى فامىلىسى ۋېجايا（尉迟）بولۇپ، بۇنىڭ قاچاندىن باشلاپ قاچانغىچە ئىشلىتىلگەنلىكىنى يەنە داۋاملىق تەتقىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى» دا تۇبۇتچە ۋەسىقىلەرگە ئاساسەن ئۇنىڭ خەن دەۋرىدىن باشلانغانلىقى ئېيتىلغان بولۇپ، بۇ بىزنى ۋېجايا（尉迟）ئاتالغۇسىنىڭ udun نىڭ باشقىچە ئاھاڭ تەرجىمىسى ئىكەنلىكىنى

ئاساس بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇنىڭدىن مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 1 - 2 ئەسىر ئارىلىقىدا بۇ يەردە udun ناملىق كىشىلەرنىڭ ئورتاق گەۋدىسى بولغانلىقىغا ھۆكۈم قىلىشقا بولىدۇ. خەنزۇچە ماتېرىياللاردا بەزىلەر ئۇنى «ئۇدۇن» دەپ يازغان بولسا، كېيىن يەنە بەزىلەر «ۋايجارا، ۋېسارا» دەپ تەرجىمە قىلغان بولۇشى، ئالدىنقىسى يەر نامى، كېيىنكىسى جەمەت — قوۋم نامى بولۇپ قالغان بولۇشى تامامەن مۇمكىن.

ئۇنداقتا ئۆتمۈشتە ئۇدۇن (于阗) دەپ ئاتالغان يەر نېمىشقا كېيىن خوتەن (和田) دەپ ئۆزگىرىپ قالدى؟ يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، (于阗) سۆزى udun نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، باشقا بەزى ۋەسىقىلەردە udun سۆزىنى (于阗) دىن باشقا خەتلەر بىلەن ئىپادىلىگەن ئەھۋاللار بار. بۇ خىل ئوخشاش ئاھاڭدىكى ئوخشىمىغان تەرجىمىلەر ئىككى خىل بولۇپ، 于阗 نىڭ يېزىلىشىغا ئوخشاپ كېتىدىغانلىرىدىن 屈丹 ، 于遁 («يېڭى تاڭنامە. غەربىي يۈرت تەزكىرىسى» دە)، 五端 (ياللۇغ چۈساي «غەربكە ساياھەت خاتىرىلىرى» دە)، 兀丹 («يۈەن سۇلالىسىنىڭ مەخپىي تارىخى» دا) قاتارلىقلار بار. ئىككىنچى خىلى 阗于 نىڭ ئاھاڭىدىن خېلى پەرقلىنىپ تۇرىدىغانلىرى بولۇپ، 豁旦 («يېڭى تاڭنامە. غەربىي يۈرت تەزكىرىسى» دە)، 斡端 ، 忽炭 («يۈەن سۇلالىسى تارىخى» دا)، 探赫 («چىەنلۇڭ ئايماق تەزكىرىنامىسى» دا) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

تاڭ سۇلالىسىدىكى راھىب شۈەنزاڭنىڭ «بۇيۇك تاڭ ساياھەتنامىسى» ۋە «يېڭى تاڭنامە. غەربىي يۈرت تەزكىرىسى» دە يەنە kustana دېگەن ئاتالغۇ بولۇپ، «يېڭى تاڭنامە» دە: «ئۇدۇن (于阗) يىراكى قۇستانا (瞿萨旦那)، ھۇننا (涣那) ياكى كھوتەن (屈丹) دەپمۇ ئاتىلىدۇ، شىمالىي دىلار (北狄) مەزگىللىدە يۇدۇن (于遁) دەپ ئاتالغان، غۇزلار (诸胡) خوتېن (豁旦) دەپ ئاتايدۇ» دېگەن ئىبارىلەر بولۇپ، بۇنىڭدىن «قۇستانا» نىڭ پەقەت ئۇدۇننىڭ باشقىچە بىر خىل نامى ئىكەنلىكىنىلا بىلگىلى بولىدۇ. ئەمما «بۇيۇك تاڭ ساياھەتنامىسى» دە پەقەت «قۇستانا»

تىلغا ئېلىنىپ، «ئۇدۇن» نامى تىلغا ئېلىنمىغان. «قۇستانا» سۆزى ھىندى بىراھما تىلىدىكى «ئەمچەك» سۆزىدىن كەلگەن بولۇپ، بۇ بەلكىم دىنىي رىۋايەتلەربىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇشى مۇمكىن. قېزىلمىلاردىن قارىغاندا ۋېي، جىن سۇلالىلىرى دەۋرىدىمۇ «قۇستانا» دېگەن ئاتالغۇ كۆرۈلمەيدۇ. ئەمما يېزىقچە خاتىرىلەنگەن تارىخىي ماتېرىياللار ئىچىدە يەر ناملىرى پۇتۇلگەنلىرىدىن پەقەت «بۇيۇك تاڭ سايا-ھەتنامىسى» لا ساقلانغان بولۇپ، ھالبۇكى، بۇ دەل بۇددىزمنىڭ راۋاج تاپقان مەزگىلى ئىدى، بۇنىڭدىن بۇ ناملارغا بۇددىزمنىڭ تەسىرى چوڭقۇر سىڭگەن دېيىشكە بولىدۇ. غەربكە نوم ئېلىشقا بارغانلار دىنىي تەسىر تۇپەيلىدىن يەرلىك ناملارنىڭ ئالدىغا بىراھماچە ناملارنى قوشۇش-نى بەكمۇ ياقتۇراتتى. مەسىلەن شۇەنزاڭ ئەزەلدىن بار بولغان قاراشە-ھەر (焉耆) نى بىراھما تىلىدا «ئاگنى» (阿耆尼) دەپ ئاتىغان بولۇپ، بۇ سۆز بىراھما تىلىدا «ئوت ئىلاھى» دېگەنلىك بولىدۇ. ئەمما بۇ خىل دىنىي تەسىر تۇپەيلىدىن بارلىققا كەلگەن بىر مەھەل قوللىنىلغان ئىسىملارنى خوتەننىڭ قەدىمىي نامى دېيىشكە بولمايدۇ. شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش لازىمكى، غەربلىكلەرنىڭ چىن سۇلالىسىنى chin ياكى Machin دەپ ئاتىغانلىقى تارىخىي رېئاللىق بولغىنىدەك، كىشى-لەر ئەينى چاغدىكى خوتەننىمۇ «چىن» ياكى «ماچىن» دەپ ئاتاشقان. گەرچە خەنزۇ يېزىقىدىكى ۋەسىقىلەردە بۇنداق خاتىرىلەر بولمىسىمۇ، پارسچە ۋە 11 - ئەسىردىكى قاراخانىيلار سۇلالىسى تارىخنامىلىرىدە بۇ خىل خاتىرىلەر ئۇچراپ تۇرىدۇ. ھەتتا ھازىرقى خوتەندىمۇ «چىن» ياكى «ماچىن» ياكى «چىن ماچىن» دەپ ئاتىلىدىغان يەر ناملىرىنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ. «تۇركىي تىللار دىۋانى» دا ھازىرقى چەرچەننىڭ تۇركچە ئاتىلىشىنىڭ qurqan ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرگەندە، مەھمۇد قەشقىرى چەرچەننىڭ چىنغا بارىدىغان يول ئۈستىدە ئىكەنلىكىنى ئېيتقان بولۇپ، جۇغراپىيىلىك ئورنىدىن قارىغاندا، بۇ يەردىكى چىن-نىڭ دەل ھازىرقى خوتەن ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ (يۇ ۋېيچىڭ «شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇش تەرەققىياتى ۋە يەر ناملىرى تەتقىقاتى» 新疆建置沿革与地明研究 شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1986 - يىل 2 - ئاي نەشرىگە قارالسۇن).

خوتەن ۋىلايىتىنىڭ نامى قىلىنغان بۇ ناھىيىنىڭ نامى توغرىسىدا، خەلق ئارىسىدا ئەڭ ئىپتىدائىي زامانلاردىن بېشارەت بەرگۈچى گۈزەل ئەپسانە - رىۋايەتلەر (مۇشۇ يۇرۇشلۇك كىتابلارنىڭ «خەلق ئەپسانە - رىۋايەتلىرى» تومىنىڭ 8 - بەتتىن 13 - بەتكىچە قارالسۇن) تارقالغان. توپۇنمۇشۇناسلارنىڭ قارىشىچە: «بەزى ناملار قوشنا مىللەتلەرنىڭ تىللىرىدا ئۆزلىرىنىڭ تىل قانۇنىيەتلىرىگە بېقىنىدۇرۇلۇپ، تەلەپپۇزى ئۆزگىرىپ كەتكەنىدەك، «خوتەن» ئەسلىدە «ئۆتېن/ ئۇدۇن» بولۇپ، مىلادىيىنىڭ ئالدى - كەينىدىكى ئەسىرلەردە ھىندۇ - پراكرىت تىلىدا «خوستېن» ياكى «كىھۇستانا»، «يوتان»، تۇبۇتچە «لى يول»، «ئورتۇن»؛ خەنزۇ تىلىدا «يۈتەن - يۈتيەن» قىلىپ ئىپادىلەنگەن؛ 13 - ئەسىردىن كېيىن موڭغۇل تىلىدا بوغۇم بېشىدىكى تاۋۇش بوغۇزدا تەلەپپۇز قىلىنىپ، «خوتېن/ خوتەن» بولۇپ ئۆزلىشىپ قالغانىكەن».

خوتەن ناھىيىسىدە قاراقاش دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا - تۆۋەن ئېقىمىنىڭ شەرقىي ۋادىسىدىكى بوزاق، بورانچى، خانئېرىق، تاسمىچى، سېغىز كۆل قاتارلىق جايلارنىڭ بۇلاق سۇ ئورنى ۋە يۇرۇڭقاش دەرياسى تۆۋەن ئېقىمىنىڭ شەرق ۋە غەرب تەرەپلىرىدىكى بۇلاق سۇ ئورنى بولۇپ، يىللىق بۇلاق سۇ مىقدارى 132 مىليون كۇب مېتىردىن 150 مىليون كۇب مېتىرغىچە كېلىدۇ.

خوتەن ناھىيىسىنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل بەلۋاغ ئىچكى قۇرۇقلۇق چۆل ئىقلىمىغا تەۋە بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى ناھايىتى ئاز، ئەمما پارغا ئايلىنىش مىقدارى چوڭ؛ ياز پەسلى ئۇزۇن، كۇز پەسلى قىسقا؛ قىش كۈنلىرى جۇدۇن ئاز، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ. شۇڭا «ئەتىگەندە چاپان كىيەر، چۈشتە كۆڭلەكچان — كەچلىكى مەش ئالدىدا ئولتۇرۇپ يەيدۇ تاۋۇز خىرامان» دېگەن تەسۋىر، بۇ ناھىيىنىڭ كىلىمات ئۆزگىرىشىگە باب كېلىدۇ.

خوتەن ناھىيىسىنىڭ يەر شەكلى مۇرەككەپ، ھاۋا كىلىمات پەرقى چوڭ بولغانلىقتىن، جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ تۆت ھاۋا كىلىمات بەلۋېغىغا ئايرىشقا بولىدۇ:

1. سوغۇق بەلۋاغ. بۇ دېڭىز يۈزىدىن 3000 مېتىردىن ئېگىز بولغان تاغلىق رايون بولۇپ، ھاۋاسى سوغۇق، پەسىل پەرقى يوق، پــەقەت سوغۇق، ئىسسىق جەھەتتىنلا پەرقلىنىدۇ. ھۆل - يېغىن مىقدارى كۆپ. ئەمما، تەكشى ئەمەس.

2. سوغۇق مۆتىدىل بەلۋاغ. دېڭىز يۈزىدىن 2000 ~ 3000 مېتىرغىچە ئېگىز بولغان بۇ تاغ ئالدى بەلۋېغىدا ھۆل - يېغىن مىقدارى كۆپ، 10℃ تىن يۇقىرى بولغان ھەرىكەتچان يىغىندى تېمپېراتۇرا 3400℃ دىن تۆۋەن.

3. مۆتىدىل بەلۋاغ. دېڭىز يۈزىدىن 1500 ~ 2000 مېتىرگىچە ئېگىز بــولغــان تــاغ ئــالدىدىكى يــەرلــەردە قــىش ۋە ئــەتىيــاز ۋاقتــى ئــوزۇن، يــاز ۋە كــۈز ۋاقتى قىسقــا، يىغىندى تېمپېراتۇرا 1850℃ ~ 9. 4145 بولۇپ، يــىللــىــق ھــۆل - يــىغــىن مــىقــدارى 1. 89 ~ 195 مىللىمېتىرغىچە، قىروسىز مەزگىلى 167 ـ 193 كۈنگىچە.

4. ئىسسىق بەلۋاغ. بۇ دېڭىز يۈزىدىن 1500 مېتىردىن تۆۋەن رايونلارنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى قەدىمكى بوستانلىق ۋە شىمالىي قىـسمىدىكى لايلاتما تۈزلەڭلىكنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كۈننىڭ يورۇتۇشى تولۇق، قىروسىز مەزگىلى ئۇزۇن، ئىسسىقلىق بايلىقى مول. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 1. 12℃، ئــەڭ يــۇقــىرى تــېمــپــېـراتــۇرا 6. 40℃، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 6. 21℃، كۈننىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە يورۇتۇش ۋاقتى 9. 2643 سائەت، 0℃ دىن يۇقىرى بولـغاندىكى زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈش مەزگىلى 284 كۈن، يــىغــىنــدى تېــمــپېــراتــۇرا 1. 4344℃، قىروسىز مەزگىلى 210 كۈن. يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 8. 34 مىللىمېتىر، يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2563 مىللىمېتىر.

زېمىنىدا ئەمەن، قوغچاي، تىپچاق، چىغ، تەسكەن قاتارلىقلار؛ دورا ئۆسۈملۈكلىرىدىن: قانتېپەر، قوچاققۇل، يىلانسىمان قامچا ئوتى، قىل يوپۇرماقلىق ئەمەن، رەۋەن، مەرزەنجۇش، چاكاندا قاتارلىقلار؛ تۈزلەڭلىك رايونلاردا چۆچۈك بۇيا، ئالقات، يەر مەدىكى قاتارلىقلار بار.

خوتەن ناھىيىسى تەۋەلىكىدە ياۋايى ھايۋانلاردىن: قوتاز، ياۋا ئېشەك، جەرەن، بۆرە، تۈلكە، داۋغان، ئۇلار، ياۋا توڭگۇز، ياۋا توشقان، قىرغاۋۇل، كەكلىك قاتارلىقلار بار.

خوتەن ناھىيىسى يېزا ئىگىلىك ئاساس، يېزا ئىگىلىك بىلەن چارۋىچىلىق بىرلەشتۈرۈلگەن ئىقتىسادىي تىپقا مەنسۇپ رايون بولۇپ، بۇغداي، قوناق، پاختا، شال، مايلىق دان زىرائەتلىرى تېرىلىدۇ. مېۋە - چېۋە ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ.

خوتەن ناھىيىسى تەۋەلىكىدە نەچچە ئون خىل دەرەخ سورتلىرى بار بولۇپ، ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدىن تارتىپ ھازىرغىچە بۇ زېمىندا ئەسلىدىكى تەبىئىي ئورمانزارلىقلارنى قوغداش ئاساس قىلىنىپ، زور كۆلەملىك يېشىللاشتۇرۇش قۇرۇلۇشلىرى ئېلىپ بېرىلىدى.

چارلاپ ئېنىقلانغان كان بايلىقىدىن كۆمۈر، چىرىمتال، قاشتېشى، ئالتۇن، ھاك تېشى، نېفىت ۋە بېرىللى، لىتىي، ناترىي، تانتال قاتارلىق ئاز كۆرۈلىدىغان مېتاللار بار. كۆمۈر زاپىسى ئىنتايىن مول.

خوتەن ناھىيىسىنىڭ قاتنىشى قۇلاي، 315 - دۆلەت تاشيولى ناھىيە چېگرىسىنى كېسىپ ئۆتۈپ، غەربتە قەشقەرگە تۇتىشىدۇ. شەرقتە نىيەدىن چىقىپ شىمالدا قۇملۇقنى كېسىپ ئۆتۈپ، كورلا ئارقىلىق ئۈرۈمچىگە بارىدۇ. خوتەن ئايرودرومى ناھىيە چېگرىسى ئىچىگە جايلاشقان بولۇپ، خەلق ئاۋىئاتسىيىسى قۇلايلىققا ئىگە. خوتەن ناھىيىسىنىڭ تەبىئىي مەنزىلىرى ئۆزگىچىلىككە ئىگە بولۇپ، مەدەنىيەت مىراسلىرى ناھايىتى كۆپ. ئۇزۇن تارىخنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن مىللىي يىللىق «ياڭاق پادىشاھى»، نەچچە يۈز يىللىق تارىخقا ئىگە «ئەنجۇر پادىشاھى» بار. ئۇزۇن زامانلاردىن بۇيان ئەينەن ساقلانغان «يوتقان قەدىمىي خارابىسى»، «مەلىكە ئاۋات قەدىمىي شەھەر خارابىسى» قاتارلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى بار.

خوتەن ناھىيىسى ئىنسانىيەت ئەڭ بالدۇر ياشىغان قەدىمكى جايلارنىڭ بىرى، قەدىمكى يىپەك يولىنىڭ جەنۇبىي ئېغىزىدىكى مۇھىم ئۆتەڭ ئىدى. خوتەن ناھىيىسىدە پىلە - ئۇجمىچىلىك ئۇزاق تارىخقا

ئىگە. خوتەن گىلىمى، خوتەن قاشتېشى دۇنياغا داڭلىق، قەدىمدىن بۇيان قاشتېشى ۋە گىلەمچىلىك جەھەتتە مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا شۆھرەت قازانغان.

تۆۋەندە خوتەن ناھىيىسى تەۋەلىكىدىكى بازار - يېزىلارنىڭ مەمۇرىي ۋە جۇغراپىيىلىك ئەھۋاللىرى قىسقىچە تونۇشتۇرۇلىدۇ.

巴格其镇 باغچى بازىرى

باغچى بازىرى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى توققۇز كىلومېتىرلىق جايىدا. غەربتە قاراقاش دەريا‌سى بىلەن قوشنا. يەر مەيدانى 310 كۋادرات كىلومېتىر. يەر شەكلى ئاساسلىقى تۈزلەڭلىك ۋە بوستانلىقلاردىن ئىبارەت. «باغچا» سۆزىنىڭ « 花园 » دېگەن مەنىسى بار.

بۇ بازاردىكى «ئەللامە» كەنتىنىڭ نامى توغرىسىدا مەنبەلەردە مۇنداق دېيىلىدۇ: «ئەللامە» — ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر موللا ئالاھىددىن مۇھەممەد خوتەنى تۇغۇلغان ۋە ياشاپ ئۆتكەن جاي بولۇپ، مۇھەممەد ئىبنىشىر ھېكىم بەگ ئەللامە مۇھەممەد بۇزرۇكۋارغا كۆپ ئەقىدە قىلغانلىقتىن، 1214 - يىلى كۇچلۇك خان تەرىپىدىن قەتلى قىلىنغان بۇ ئالىمنى خاتىرىلەش، ئۇنى مەڭگۈ ياد ئېتىپ تۇرۇش ئۈچۈن 1841 - يىلى كاربۇ كەنتىنى «ئەللامە» دەپ ئاتاشنى ئالاھىدە جاكارلىغان. شۇنىڭدىن بۇيان بۇ كەنت «ئەللامە» دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە.

باغچى بازىرى دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ، 62 مىڭ 316 مو تېرىلغۇ كۆلەمگە ئىگە. بۇغداي، قوناق، پاختا، مېۋە - چېۋە، قول سانائەت، گىلەمچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. بۇ يەرلەر 1930 - يىلى بەش رايونغا، كېيىن يەنە يەتتە رايونغا ئايرىلغان. 1955 - يىلى بەش رايون بولۇپ بىرلەشكەن. 1958 - يىلى «چۇنخۇا» يېزىسى بولغان. 1978 - يىلى «باغچى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى باغچى بازىرى بولۇپ رەسمىي قۇرۇلغان. ھازىر 29

مەمۇرىي كەنت، 214 كەنت - مەھەللە (ئاھالە) گۇرۇپپىسىدا 10 مىڭ 973 ئائىلە — 48 مىڭ 764 نوپۇس بار.

داڭلىق «ياڭاق پادىشاھى» مۇشۇ بازاردا. «ياڭاق پادىشاھى» نىڭ يېشى 600 يىلدىن ئاشقان. ھازىرمۇ يىلىغا 5000 تالدىن ئوشۇق مېۋە بېرىدۇ.

باغچى بازىرى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە بىر قىسىم تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
和田县巴格其镇行政村和部分自然村名称

خوجائېرىق كەنت كومىتېتى	霍加艾日克村委会
بىزىن كەنت كومىتېتى	比曾村委会
ئۇرۇقچىلىق مەيدانى	良种场
خەلچە كەنت كومىتېتى	海勒其村委会
پاياناپ	迫也那普
ئەللامە كەنت كومىتېتى	安拉买村委会
قاشى كەنت كومىتېتى	喀什村委会
ئوتتۇرا قاش	欧吐拉喀什村
تۆۋەن قاش	托万喀什委会
يېزىۋاغ	也扎巴克
سىلىكەنت كومىتېتى	艾斯里坎特村委会
چاقا كەنت كومىتېتى	恰喀村委会
چالباش كەنت كومىتېتى	恰勒巴什村委会
نىشاندا كەنت كومىتېتى	尼响达村委会
كاسپىي كەنت كومىتېتى	喀斯皮村委会
سومىي كەنت كومىتېتى	索米村委会
بۇقەمبەر كەنت كومىتېتى	布坎拜村委会
شېيىتلا كەنتى	协依提拉村
خانلىق ۋەخپە كەنت كومىتېتى	汗勒克瓦合拍村委会
يۇقاقۇن كەنت كومىتېتى	尤喀昆村委会

باش شۇما كەنت كومىتېتى	巴什许玛村委会
شۇما كەنت كومىتېتى	许玛村委会
تۆۋەن شۇما كەنت كومىتېتى	托万许玛村委会
باغچى كەنت كومىتېتى	巴格其村委会
سادىقئاۋات كەنتى	沙地克阿瓦提村
يۇقىرى باغچى كەنتى	尤库巴格其村
سەيدۇي كەنتى	蔬菜队村
ئورمان پونكىت كەنت كومىتېتى	奥尔曼朋开提村委会
بىرىنچى مەيدان	一农场
ئىككىنچى مەيدان	二农场
خۇيزۇدۇي كەنتى	回族队村

توساللا يېزىسى 吐沙拉乡

توساللا يېزىسىنىڭ ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان تۇز لىنىيە ئارد-لىقى 6.3 كىلومېتىر. شەرقى يۇرۇڭقاش دەريا‌سى بىلەن قوشنا، جەنۇبى قۇملۇققا تۇتىشىدۇ. شەرقىي جەنۇبى خوتەن شەھىرى ۋە گۈجانباغ يېزىسى بىلەن، غەربىي بوزاق يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. 40 مىڭ 640 مو تېرىلغۇ كۆلىمىگە ئىگە.

«توساللا» — «توسان» يەنى كۆندۈرۈلمىگەن/ھاللاز ئەتكەك/باشتۇڭ/مۆڭگەك دېگەن مەنىلەرگە ئىگە سۆزگە ‹لار› قوشۇمچىسى-نىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ياسالغان سۆز بولۇپ، تەلەپپۇزدا ‹ن› تاۋۇشى ‹ل› بولۇپ ئېيتىلىپ ‹ر› تاۋۇشى چۈشۈپ قالغان. بۇ نامنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە يىراق ئۆتمۈشتە بۇ جاينىڭ قانداق نام بىلەن ئاتالغانلىقى توغرىسىدا تارىخىي مەنبە تېپىلمىغان بولسىمۇ، يېقىنقى زاماندىكى «توساللا» نامى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان مۇنداق قاراشلار بار:

«چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئوتتۇرا مەزگىللىرىدە تۇرسۇن دېگەن بەتنە-يەت بىر كىشى خوتەنگە بەگ بولغانكەن. ئۇ خەلقتە ئېغىر باج،

ئالۋان - سېلىق سېلىپ قاقشاتقانلىقى ئۈستىگە، ئەكسىيەتچى چىك سۇلالىسى ھۆكۈمىتىگە ئارتۇقچە خۇشامەت قىلىپ، ئۆزىنىڭ ساداقەتـ مەنلىكىنى ئىپادىلىگەنىكەن. ئۇنىڭ بەدىلىگە چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمـ رانلىرى تۇرسۇن بەگكە ۋە ئۇنىڭغا خىزمەت قىلغانلارغا كۆپلەپ ئىمتـ ىياز، ھوقۇق بەرگەنىكەن. بۇنداق ئىمكانىيەتتىن توسالغۇلار كۆپـ رەك بەھرىمەن بولغانىكەن. شۇ چاغدا توسالغۇلار خۇددى يۇگەن سېلىنمىغان توسۇن ئاتتەك، ئەمر - مەرۇپلارنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچـ رىماي، قىلغۇسى كەلگىنىنى قىلىپ ئۆتىدىغان خوتەننىڭ ئەركىلىرى بولغانىكەن. بۇ ئەھۋالغا قاراپ خوتەنلىكلەر بۇ يەردىكىلەرنى «توساڭـ لار» دەپ ئاتاشقانىكەن. كېيىنچە بۇ سۆز، شۇ كىشىلەر ياشايدىغان ئورۇننىڭ نامىغا ئايلانغان بولۇپ، بارا - بارا ئېغىز تىلىدا «توساللا» غا ئۆزگىرىپ كەتكەنىكەن.»

توساللا يېزىسى جۇغراپىيىلىك شارائىت جەھەتتە مۇتىدىل بەلۋاغـ ىنىڭ ئىچكى قۇرۇقلۇق ھاۋزىسىغا كىرىدۇ. قۇياش نۇرى يېتەرلىك. يىللىق ئىسسىقلىق مىقدارى 4672℃، ھۆل - يېغىن مىقدارى 210 مىللىمېتىر ئەتراپىدا. تۇپرىقى كېۋەز، قوناق تېرىشقا، مېۋە - چېۋە ئۆستۇرۇشكە تولىمۇ ماس كېلىدۇ. يېزىنىڭ يول، كۆۋرۈك قۇرۇلۇـ شى ئاساسەن تورلاشتۇرۇلغان. خوتەن ئايرودرومى توساللا يېزىسىغا جايلاشقان بولۇپ، ئۇ خوتەن ۋىلايىتىنىڭ چەت ئەللەر بىلەن ئالاقە قىلىدىغان كۆزنەكلىرىنىڭ بىرى. بۇ يېزىدا 25 مەمۇرىي كەنت، 171 تەبئىي كەنت - مەھەللە (گۇرۇپپا)، 9658 ئائىلە — 42 مىڭ 619 نوپۇس بار.

بۇ يېزىنىڭ «توققۇز گۈمبەز» كەنتى نامىنىڭ كېلىپ چىقىشى ھەققىدە خەلق ئىچىدە مۇنداق سۆزلەر بار:

بەھرام بەگ ئامبالىلىق مەنسىپىدە تۇرغان مەزگىلدە، دۆلەت ئىشـ لىرىغا خەزىنىدىن پۇل ئاجرىتىپ، خەلق ئۈستىدىكى ئالۋان - سېلىقـ لارنى ئازايتىپتۇ. مائارىپنى يۇكسەلدۇرۇشكە مەبلەغ سېلىپ، جامە - مەدرىسىلەرنى كۆپلەپ بىنا قىلدۇرۇپتۇ، ئالىم، ئۆلىما، پېشۋالارنى ھۆرمەتلەپ، ئۇلارنىڭ مەقبەرىسىنى قاتۇرۇپتۇ. ئۇ، شۇ قاتاردا ئالىملارنىڭ قەددىنى كۆتۈرگەن چوڭ بوۋىسى ياقۇپ بەگ (قو-

قەندلىك توپىبشى ياقۇپ بەگ ـــ بەدۆلەت ئەمەس) ، چوڭ دادىسى ئابدۇللا بەگ، دادىسى مەنقۇربان بەگ، مەھەممەد ئېزىز بەگ، ئانىسى فىرەچېھرە ئاغىچا ۋە يۇنۇس بەگلەرنىڭ قەبرىلىرىگە كانتتا قۇببىلىق گۈمبەزلەرنى ياسىتىپتۇ. يەنە شۇ دەۋردىكى ئاي خېنىم قوشكېزەكلەر-گىمۇ بىر گۈمبەز ياساتقانىكەن. بەھرام بەگ ۋاپات بولغاندىن كېيىن، كېيىنكىلەر ئۇنىڭغىمۇ بىر گۈمبەز ياساپتۇ. شۇنىڭ بىلەن گۈمبەزنىڭ سانى توققۇزغا يېتىپتۇ. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ مازارلىق جايلاش-قان كەنتنى كىشىلەر «توققۇز گۈمبەز» دەپ ئاتاپتۇ (بۇ گۈمبەزلەر تاكى 1966 - يىلىغىچە ساق بولۇپ، «قىزىل قوغدىغۇچى» لار تەرىپى-دىن چېقىپ تاشلانغان) .

بۇ يېزىنىڭ «قارامەت» كەنتى نامىنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرى-سىدىمۇ خەلق ئىچىدە مۇنداق سۆزلەر بار:

1780 - يىللاردا خوتەنگە رۇستەم دېگەن ئاچ كۆز، ئىشرەتخور بىر كىشى بەگ بولغانىكەن. ئۇ چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىرىك ئەمەلدار-لىرى بىلەن بىرلىكتە خوتەن خەلقىنى ئېغىر ئالۋان - ياساق، زۇلۇم - سىتەم بىلەن قاتتىق خورلاپتۇ. مۇشۇ مەزگىلدە بەھرام بەگ دېگەن خەلقپەرۋەر، ئادالەت سۆيەر باي بىر بۆلۈك كىشىلەرنى ئەگەشە-تۇرۇپ زۇلۇمغا قارشى چىقىپ، بىر نەچچە قېتىم قوراللىق ھۇجۇم قىلىپ، زوراۋان كۈچلەرگە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپتۇ. رۇستەم بەگ خېلىلا زور ھەربىي ھەرىكەت قوزغاپمۇ بەھرام بەگنى بويسۇندۇرال-مىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ خەلق ئۇستىدىكى ئالۋان-سېلىقنى يەڭ-گىللىتىش، ئۆزىگە تېگىشلىك ئىمتىيازلارنى تولۇقلاپ بېرىش توغرى-سىدىكى بەش شەرتىنى قوبۇل قىلىپ، ئۆز ئارا سۆلھىگە كەپتۇ ۋە رۇستەم بەگ ئاقسۇغا يۆتكىلىپ، بەھرام بەگ خوتەنگە ئامبال بوپتۇ. ئۇ، ئىسيان مەزگىلىدە ئۆزىگە خىزمەت كۆرسەتكەن قارىي ئەخمەت دېگەن كىشىگە بىر نەچچە يۈز ئوتاقچى دېھقان بىلەن بىر بۆلۈك يەرنى مۇكاپات تەرىقىسىدە سۈيۈرغال قىلىپ بېرىپتۇ. كېيىنكى چاغلاردا قارىي ئەخمەت بەگنىڭ يېرى ئورۇنلاشقان كەنت «قارىي ئەخمەت» بارا-بارا «قارامەت» ، «قايامەت» دەپ ئاتىلىپتۇ (بۇ جاي ھازىرقى خوتەن ناھىيە توساللا يېزىسىنىڭ جەنۇبىدا، يەنى خوتەن ئايرودرومىنىڭ شە-مالىدا) .

توساللا يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە بىر قىسىم مەھەللىلەرنىڭ نامى
和田县吐沙拉乡行政村和部分自然村名称

توساللا كەنت كومىتېتى	吐沙拉村委会
توققۇز گۈمبەز	托库孜拱拜孜
چۈجىلە كەنت كومىتېتى	曲结来村委会
جامىدا كەنت كومىتېتى	加木达村委会
سىيا كەنت كومىتېتى	斯亚村委会
كۆك گۈمبەز كەنت كومىتېتى	阔克拱拜孜村委会
قارامەت كەنت كومىتېتى	喀热买提村委会
جالالباغ كەنت كومىتېتى	加拉勒巴格村委会
پۇتلاش كەنت كومىتېتى	普提拉什村委会
قاتچى كەنت كومىتېتى	喀提其村委会
كەنتئېرىق كەنت كومىتېتى	坎特艾日克村委会
سىپسىيا كەنت كومىتېتى	斯普斯亚村委会
ماجا كەنت كومىتېتى	玛加村委会
تۈجۈك كەنت كومىتېتى	吐居克村委会
ھالالباغ كەنت كومىتېتى	阿拉勒巴格村委会
دۆڭ كەنت	墩村
ئاقتىچى كەنت كومىتېتى	阿克提其村
سەكسەن كەنت كومىتېتى	赛克散村委会
چاكەش كەنت كومىتېتى	恰开什村委会
بىرىنچى مەيدان	一农场
ئىككىنچى مەيدان	二农场
چارۋىچىلىق مەيدانى	牧场

خانئېرىق يېزىسى 罕艾日克乡

خانئېرىق يېزىسىنىڭ ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان توزلىنىيە ئارد-

لىقى 17 كىلومېتىر. بۇ يېزا 33 مەمۇرىي كەنت، 156 تەبە-ئىي كەنت - مەھەللە گۇرۇپپىسىدىن تەشكىل قىلىنغان بولۇپ، 8722 ئائىلە — 36 مىڭ 850 نوپۇس بار. ئومۇمىي يەر مەيدانى 100 كۋادرات كىلومېتىر. 50 مىڭ 532 مو تېرىلغۇ كۆلىمىگە ئىگە.

خانئېرىق ئۇيغۇر تىلىدا «خان قازدۇرغان ئېرىق» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. رىۋايەت قىلىنىشىچە: «17 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا خوتەن سەئىدىيە خانلىقىغا قارام مەزگىلىدە، بۇ يەردە بىر بۇلاق بار بولۇپ، سۇيى سۇزۇك ۋە تاتلىقكەن. تۆت پەسىل توختىماي بۇلدۇقلاپ ئېقىپ تۇرىدىكەن. سەئىدىيە خانىدانلىقىنىڭ پادىشاھى ئابدۇرەشىتخان ۋەزىر - ۋۇزرالىرى بىلەن بۇ يەردىن ئۆتكەندە يەرلىك خەلقنى ئېرىق قېزىپ، بۇلاق سۇيىنى باشلاشقا دەۋەت قىپتۇ، مىرزا ئابابەكرى دەۋرىگە كەلگەندە بۇ جايدىن ئۆستەڭ ئېلىنىپتۇ. كىشىلەر ئابدۇرەشىتخانىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن ئېرىقنىڭ نامىنى «خانئېرىقى» دەپ ئاتاپتۇ» دېيىلىدۇ.

1949 - يىلىدىن ئىلگىرى خانئېرىق ئالتە رايون ۋە كېيىنرەك يەتتە رايون بولۇپ شەكىللەنگەن. 1956 - يىلى يەنە ئالتىگە ئىخچاملانغان. بىر قانچە قېتىملىق ئۆزگەرتىشلەردىن كېيىن، 1978 - يىلى «ئاۋانگارت يېزىسى» دەپ ئاتالغان. بۇ يەر ھازىر «خانئېرىق يېزىسى» دەپ ئاتالماقتا.

بۇ يېزا تەۋەلىكىدىكى «يۇقاقۇن»، «ئارا ئون»، «تۆۋەن ئون» دېگەن يەر ناملىرى توغرىسىدا تۆۋەندىكىلەرنى ئىزاھلاپ ئۆتۈش زۆرۈر:

بۇرۇنقى زامانلاردا ھاكىمىيەت دائىرىلىرى يۇرت - ئاۋامنى ئىدارە قىلىشتا ھەر قايسى يۇرتلارنى شۇ يۇرتتىكى ئائىلە سانىغا قاراپ مەمۇرىي دەرىجە - بىرلىكلەرگە ئايرىپ ئىدارە قىلىشنى يولغا قويغان. ئون ئائىلە (تۈتۈن) گە «ئونبېشى»، يۈز ئائىلىگە «يۈز بېشى»، مىڭ ئائىلىگە «مىڭ بېگى» دېگەندەك ئەمەلدارلار تەينىلەنگەن. تەقسىملەش، ئالۋان، ھاشار سېلىقى چېچىش مۇشۇ بىرلىكلەر بويىچە بولغان.

خەلق ئارىسىدا ھازىرمۇ «18 مىڭ خوتەن» ، «ئۇچ مىڭ كېيا» دېگەن ئاتالغۇلار ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئاتالغۇلار ئائىلە سانىغا ئاساسەن مەمۇرىي بىرلىكلەرگە بولۇش تۈزۈمى دەسلەپ يولغا قويۇلغان چاغدا خوتەندە 18 مىڭ ئائىلە، كېرىيىدە ئۇچ مىڭ ئائىلە، يۇقىرىقى كەنت-لەردە 10 دىن ئائىلە بارلىقىنى كۆرسىتىدۇ. مۇشۇ قائىدىگە ئاساسەن «يۇقاقۇن» — «يۇقىرىقى ئون ئائىلە كەنتى» ، «ئارائون» — «ئوتتۇرىدىكى ئون ئائىلە كەنتى» ، «تۆۋەن ئون» — «تۆۋەنكى ئون ئائىلە كەنتى» دېگەنلىك بولۇپ، زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بەزى بوغۇملار قىسقىراپ «يۇقاقۇن» دېگەندەك شەكىلگە كېلىپ قالغان. يەنە بىر جەھەتتىن بۇ ناملار ئەينى دەۋردە ھەم مەمۇرىي ھاكىمىيەت دەرىجىسىنى، ھەم شۇ مەمۇرىي بىرلىكتىكى ئائىلە سانىنى كۆرسىتىدىغان سىياسىي، سان ئاتالغۇسى بولغان. كېيىن ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ مەمۇرىي بىرلىكلەردىكى ئائىلە سانى كۆپىيىپ بارغان بولسىمۇ، بۇ كەنتلەرنىڭ ئىلگىرىكى نامى ساقلىنىپ قالغان. نەتىجىدە، بۇ ئاتالغۇلاردىكى «ئون» دېگەن سۆز سان ئەھمىيىتىنى يوقىتىپ، مەمۇرىي ھاكىمىيەت بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان نام بولۇپ قالغان. يېقىنقى ۋە ھازىرقى دەۋرگە كەلگەندە «ئون» ، «ئەللىك» ، «مىڭ» دېگەندەك ھاكىمىيەت دەرىجە نامىلىرىنىڭ ئەمەلدىن قالىشى بىلەن يۇقىرىقى ناملار سىياسىي ئەھمىيىتىنى يوقىتىپ، يەر نامىنىلا بىلدۈ-رىدىغان نوقۇل جۇغراپىيىلىك ئاتالغۇ بولۇپ قالغان.

بۇ يېزا تەۋەلىكىدە «چاڭ ئايماق» بىر كەنتنىڭ نامى بولۇپ، بۇ ئاتالغۇدىكى «چاڭ» دېگەن سۆز دۆلىتىمىزدىكى بىر قەدىمكى مىللەتنىڭ نامى. دۆلىتىمىزنىڭ تارىخنامىلىرىدە قەيت قىلىنىشىچە، يەندى پادىشاھ چانلارنىڭ ئەجدادى ئىكەن. چانلار باشقا ئىككى قەبىلە ئىتتىپاقى بىلەن بىرلىشىپ دۆلىتىمىزدىكى تۈنجى پادىشاھلىق دۆلەت — شىا سۇلالىسىنى قۇرغان. چانلار دۆلىتىمىزدىكى ناھايىتى كەڭ رايونلارغا تارقالغان بولۇپ، كېيىنچە باشقا مىللەت-لەرگە سىڭىشىپ كەتكەن. جۇملىدىن قەدىمكى ئۇدۇندىمۇ بىر قىسىم

چانلار ماكانلاشقان بولۇپ، كېيىن يەرلىك ئاھالىگە سىڭىشىپ كەتكەن. «چاڭ ئايمىقى» دېگەن كەنت نامىنىڭ بۇگۈنگىچە ساقلىنىپ كەلگەنلىكىگە ئاساسلىنىپ ئەينى زاماندا خوتەنده بىر بۆلۈك چانلارنىڭ ماكانلاشقانلىقىنى ۋە باشقىلار ئۇلار ئولتۇراقلاشقان جايىنى مۇشۇنداق ئاتىغانلىقىنى، كېيىن بۇ مىللىي ئېتنىك نامىنىڭ نوقۇل جۇغرافىيە-لىك يەر نامىغا ئايلىنىپ كەتكەنلىكىنى قەيت قىلىشقا بولىدۇ.

خانئېرىق يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەرنىڭ نامى
和田县罕艾日克乡行政村名称

جىگدە ئېرىق كەنت كومىتېتى	吉格代艾日克村委会
خالتا مەھەللە كەنت كومىتېتى	喀勒塔买里村委会
رەمبال كەنت كومىتېتى	然巴勒村委会
كۇلئېرىق كەنت كومىتېتى	库勒艾日克村委会
تاسمىچى كەنت كومىتېتى	塔斯米其村委会
ئۇچقۇن مەيدان	乌其昆迈丹
باغۋەنچىلىك كەنت كومىتېتى	巴格万其力克村委会
بالاماس كەنت كومىتېتى	巴拉玛斯村委会
يۇقىرى خانئېرىق كومىتېتى	尤库日罕艾日克村委会
چاڭ ئايماق	羌阿依玛克
تۆۋەن خانئېرىق كەنت كومىتېتى	托万罕艾日在村委会
خانئېرىق كەنت كومىتېتى	罕艾日克村委会
خانئېرىق	罕艾日克
پارچە كەنت	帕其村
يۇقاقۇن كەنت كومىتېتى	尤喀温村委会
ئارائۇن كەنت كومىتېتى	阿热温村委会
باشتونۇن	巴什托农

托尕依	توغاي
恰先拜巴扎村委会	چارشەنبە بازار كەنت كومىتېتى
库萨村	كوسا كەنت
夏买里村委会	شاھمەھەللە كەنت كومىتېتى
托万温村委会	تۆۋەن ئون كەنت كومىتېتى
喀尕买里村委会	قاغا مەھەللە كەنت كومىتېتى
拉依喀村委会	لايقا كەنت كومىتېتى
都先拜巴扎村	دۇشەنبە بازار كەنتى
铁木尔其买里村委会	تۆمۇرچى مەھەللە كەنت كومىتېتى
塔依塔克村委会	تايتاق كەنت كومىتېتى
玉如什开村委会	يۈرۈشكە كەنت كومىتېتى
克孜勒艾日克	قىزىلئېرىق
克格孜艾日克村委会	كىگىزئېرىق كەنت كومىتېتى
色日克乌依村委会	سېرىقئۆي كەنت كومىتېتى
恰喀尔村委会	چاقار كەنت كومىتېتى
巴依买里村委会	باي مەھەللە كەنت كومىتېتى
库玛村	قوما كەنتى

拉依喀乡 لايقا يېزىسى

لايقا يېزىسىنىڭ ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان تۇز لىنىيە ئارىلىقى 18 كىلومېتىر. ناھىيىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان. شىمالى باغچى بازىرى ۋە خانئېرىق يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، شەرقتە بوزاق بىلەن قوشنا، غەربى قىسمى قاراقاش دەريا سى بىلەن تۇتىشىدۇ. شەرقىي جەنۇبى قۇملۇق بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن. ئومۇمىي دائىرەسى 150 كۋادرات كىلومېتىر. زېمىن دائىرىسى قاراقاش دەريا ساھىلىلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 30 مىڭ 735 مو تېرىلغۇ كۆلىمىگە ئىگە.

مىڭ يىللاردىن بۇيان كىشىلەر بۇ زېمىندا لاي ئېقىتىپ توغان ياساپ، كەلكۈننىڭ ئالدىنى ئېلىپ، ئۆستەڭلەرنى قېزىپ سۇ باشلاپ كېلىش ئارقىلىق يەر بىنا قىلغان. «لاي ئاقار» سۆزى تەلەپپۇزدا ئۆزگىرىش ياساپ «لايقا» دەپ ئاتالغان.

1949 - يىلىدىن 1957 - يىلىغىچە بۇ يەردىن بۇگۈنكى لاڭرۇ، قاشتېشى يېزىسى بۆلۈنۈپ، خوتەن ناھىيىسىنىڭ توققۇزىنچى رايونى بولغان. 1958 - يىلى يەنە بوزاق يېزىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ يەتتىگە ئىخچاملانغان. 1978 - يىلى بۇ يېزا «يۇقارقى لايقا» ھەم «تۆۋەنكى لايقا» دەپ ئىككىگە بۆلۈنگەن. كېيىن، تەدرىجىي ھالدا «لايقا» دەپلا ئاتىلىدىغان بولغان. ئاھالىلەر دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىپ، باغۋەنچىلىك بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدۇ. بۇ يېزىدا مەشھۇر «ئەنجۇر پادىشاھى» بار.

بۇ يېزىدىكى 17 كەنت كومىتېتى، 125 تەبىئىي كەنت - مەھەللە (گۇرۇپپىسى) دە 6345 ئائىلە — 26 مىڭ 500 كىشى بار.

لايقا يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەرنىڭ نامى
和田县拉依喀乡行政村名称

لايقا كەنت كومىتېتى	拉依喀村委会
بۇدۇي	布队
شاپتۇل ئېرىق	夏普吐鲁艾日克
باش لايقا	巴什拉依喀
يالاقچىلىق	央阿克其勒克村
شاخلىق كەنت كومىتېتى	夏合勒克村
تاللىقئېرىق كەنت كومىتېتى	塔勒克艾日克村委会
تۆۋەن لايقا	托万拉依喀
قومئېرىق كەنت كومىتېتى	库木艾日克村委会

达木提村委会	دامىتى كەنت كومىتېتى
恰喀村	چاقا كەنتى
墩吾斯塘	دۆڭئۆستەك
达奎村委会	داكۇي كەنت كومىتېتى
喀鲁吾依村委会	كالۇۋي كەنت كومىتېتى
农场一大队村	بىرىنچى مەيدان چوك ئەترەت كەنتى
林业队村	ئورمانچىلىق كەنتى
里禽托喀依村委会	لىچىنتۇقاي كەنت كومىتېتى
亚勒古孜吉格代村委会	يالغۇز جىگدە كەنت كومىتېتى
库木喀依干村委会	قومقايغان كەنت كومىتېتى
奥热艾日克村委会	ئورا ئېرىق كەنت كومىتېتى
托帕艾日克村委会	تۆپەئېرىق كەنت كومىتېتى
冬特提村委会	دۆڭتېتىر كەنت كومىتېتى

بوزاق يېزىسى 布扎克乡

بوزاق يېزىسى خوتەن ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى 12.6 كىلومېتىرلىق جايدا بولۇپ، شەرقى توساللا يېزىسى بىلەن، غەربى لايقا يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. جەنۇب تەرىپى قۇملۇققا قەدەر سوزۇلغان. شىمالدا باغچى بىلەن قوشنا. تەۋەلىكىدە 22 مەمۇرىي كەنت 166 مەھەللە گۇرۇپپىسى، 5722 ئائىلە — 24 مىڭ 880 نوپۇس بار.

«بوزاق»— ‹بوز› ، (ئېچىلغان يەر، مەرئا) دېگەن سۆز بىلەن ‹ئاق› سۆزىنىڭ بىرىكىشىدىن تۇزۇلگەن. «بۇزلاق» ، «بوزئاق» نىڭ شېۋە سۆزى. قەدىمقى زامانلاردىلا بۇ زېمىن ئەجدادلىرىمىز تەرىپىدىن ئېچىلىپ ئۆزلەشتۇرۇلۇپ، مۇنبەت ئېكىنزارلىقلارغا ئايلاندۇرۇلغان. ھازىرقى تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 32 مىڭ 321 مو كېلىدۇ. بۇ جايلار 1949 - يىلىدىن ئىلگىرى تۆت رايونغا، 1950 - يىلى يەتتە رايونغا

ئايرىلغان. 1958 - يىلى «يۇقىرى ئېقىن خەلق كوممۇنىسى» تەسىس قىلىنغان. 1961 - يىلى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» يېزىسى دەپ ئاتالغان. 1978 - يىلى «بوزاق» دەپ ئاتالغان. بۇ يېزىدا تۇرلۇك ئاشلىق زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. مېۋە - چېۋىلىرى داڭلىق. ئاھالە- لەر دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك، قول ھۈنەرۋەنچىلىك ۋە سودا - تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

بوزاق يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە بىر قىسىم تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
和田县布扎克乡行政村和自然村名称

جايكەنت كومىتېتى	加依村委会
چېلەك ۋەخپىسى كەنت كومىتېتى	其来克瓦合皮村委会
تېتىر	铁提
ئازۇك	阿孜乌克
ئازنە بازار كەنت كومىتېتى	阿孜乃巴扎村委会
ھالۇ ئېرىق كەنت كومىتېتى	阿鲁艾日克村委会
چاقا	恰喀
كەنتئېرىق	坎特艾日克
كوسا كەنت كومىتېتى	库萨村委会
شوئېرىق	肖尔艾日克
باسىيى كەنت كومىتېتى	巴斯依村委会
تېرەكئېرىق كەنت كومىتېتى	铁热克艾日克村委会
تۆۋەنقاش كەنت	托万喀什村
پەتەككەنت كومىتېتى	拍太克拉村委会
توخۇلا كەنت كومىتېتى	托乎拉村委会
بوزاقكەنت كومىتېتى	布扎克村委会
قۇمكەنت كومىتېتى	库木村委会

قاشكەنت كومىتېتى	喀什村委会
ئاغماق كەنت كومىتېتى	阿格玛克村委会
يايلىغان كەنت كومىتېتى	亚依勒干村委会
قۇمباغ	库木巴格
قۇمقايغان	库木喀依干
تارشىلىق	塔尔什勒克

يېڭىئاۋات يېزىسى 英阿瓦提乡

يېڭىئاۋات يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، تۇز لىنىيە ئارىلىقى 22 كىلومېتىر. غەربىي شىمالى قاراقاش دەريا سى بىلەن، شەرقىي جەنۇبى تەكلىماكان قۇملۇقى بىلەن تۇتىشىدۇ. جەنۇب تەرەپتىن خانئېرىق يېزىسى بىلەن قوشنا. ئومۇمىي يەر مەيدانى 89 كۋادرات كىلومېتىر، 18 مىڭ 400 مو تېرىلغۇ يەر كۆلىمىگە ئىگە. يېزىدىكى 15 مەمۇرىي كەنت، 90 تەبىئىي كەنت - مەھەللە (گۇرۇپپا) دا 5035 ئائىلە — 20 مىڭ 475 نۇپۇس بار.

يېڭىئاۋات (يېڭىدىن گۈللەنگەن جاي) دېگەن مەنىدە. تەخمىنەن 200 يىل بۇرۇن نۇرغۇن ئاھالىلەر بۇ يەرگە كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ، بوز يەر ئېچىپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ، تەدرىجىي كەنت بەرپا بولغان، 1978 - يىلى يېڭىئاۋات يېزىسى بولۇپ شەكىللەنگەن. بۇغداي، قوناق، پاختا بۇ يېزىنىڭ ئاساسلىق زىرائەتلىرى، ئۈزۈمچىلىك ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان.

يېڭىئاۋات يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەرنىڭ نامى
和田县英阿瓦提乡行政村标准名称

تۇگمەنبېشى كەنت كومىتېتى	吐格曼贝什村委会

ئۇيال ئېرىق كەنت كومىتېتى	欧亚勒艾日克村委会
باش جاغلىغ	巴什加格勒格
جاغلىغ	加格勒格
تۇرۇز كەنت كومىتېتى	吐如孜村委会
ئوتتۇرا ئېرىق كەنت كومىتېتى	欧吐拉艾日克村委会
پاچاق كەنت كومىتېتى	帕恰克村委会
ئازنىمچىت كەنت كومىتېتى	阿孜乃米其特村委会
جامباغ كەنت كومىتېتى	江巴格村委会
غەجەك كەنت كومىتېتى	艾吉克村委会
ئوتۇن كەنت كومىتېتى	欧吞村委会
خەتچى كەنت كومىتېتى	海提其村委会
گاۋاش كەنت كومىتېتى	尕巴什村委会
قۇمئېرىق كەنت كومىتېتى	库木艾日克村委会
قالدۇڭ	喀拉墩

朗如乡 لاڭرۇ يېزىسى

لاڭرۇ يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى 38 كىلومېتىرلىق جايغا جايلاشقان. ئومۇمىي يەر كۆلىمى 24700 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، 11 مىڭ 330 مو تېرىلغۇ يەر كۆلىمىگە ئىگە. 14 كەنت كومىتېتى، 50 تەبىئىي كەنت ـ مەھەللىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 3467 ئائىلە — 14 مىڭ 860 نوپۇس بار. «لاڭرۇ» قەدىمكى خوتەن تىلىدا «قوۋۇق قارىسىدىكى ئېقىن» دېگەن مەنىگە ئىگە.

لاڭرۇ تاغلىق رايون بولۇپ، ھىندىستان كونترولىلۇقىدىكى كەشـمىر رايونى بىلەن تۇتىشىدۇ ھەم شىزاڭ بىلەن قوشنا. قاراقاش ناھىيىسى بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ. يېزا تەۋەلىكىدە ئۇچ ئېلېكتر ئىستانسىسى بار. ئۇلۇغئاتا سۇ ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى يېزـ

لىق خەلق ھۆكۈمەتنىڭ 30 كىلومېتىر ئۇستىدە. يېزىنىڭ سۇ مەنبەسى تولۇق، ئېقىن مىقدارى يازدا كۆپ، كۈزدە ئازراق. كېچە - كۈندۈز تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ. يېزا ئاھالىسى يېرىم چارۋىچىلىق، يېرىم دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىدىن بۇغداي، گۈرۈچ، كۆممىقوناق ئۆستۈرۈلىدۇ. ياڭاق، تاۋۇز، ئۆرۈك، شاپتۇل كۆپ چىقىدۇ.

لاڭرۇ يېزا تەۋەلىكىدىكى دەريا - ئېقىنلار، جىلغا - ئېدىرلىقلار ۋە تاغلاردا ناھايىتى مول قاشتېشى زاپىسى بار.

لاڭرۇ يېزىسى مەمۇرىي كەنت ۋە بىر قىسىم مەھەللىلەرنىڭ نامى
和田县朗如乡行政村和部分自然村名称

ئوچاققۇرۇل كەنت كومىتېتى	奥恰克库如勒村委会
پۇجى	甫吉
ئەگرىساي كەنت كومىتېتى	艾格日萨依村委会
پوپۇنا	迫普那村
ئارىغول كەنت كومىتېتى	阿日果勒村委会
تاتلىقسۇ	塔特勒克苏村
داۋزىيا كەنت كومىتېتى	刀孜牙村委会
لاڭرۇ كەنتى	朗如村
تاغمەھەللە كەنت كومىتېتى	塔格买里村委会
قوغاچېبشى	阔尕其巴什
ياپچانلىق	亚甫羌勒克
پەيزاۋات	拍孜阿瓦提
چىگىلىك كەنتى	其干勒克
مېتىز كەنت كومىتېتى	米提孜村委会
نۇسۇي كەنت كومىتېتى	奴遂村委会

پۇشيا كەنت كومىتېتى	普希亚村委会
تېرەكئالدى كەنتى	铁热克阿勒迪

سېغىزكۆل يېزىسى 色格孜库勒乡

سېغىزكۆل يېزىسى تەۋەلىكىدە 14 كەنت كومىتېتى، 47 تەبىئىي كەنت - مەھەللە، 1786 ئائىلە — 8686 نوپۇس بار.

سېغىزكۆل يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە بىر قىسىم مەھەللىلەرنىڭ نامى
和田县色格孜库勒乡行政村和部分自然村名称

سېغىزكۆل كەنت كومىتېتى	色格孜库勒村委会
سۆگەت بوستان كەنت كومىتېتى	苏盖提博斯坦村委会
ئورنىش كەنتى كەنت كومىتېتى	欧尔奴什村村委会
يۇمىلاقكۆل كەنت كومىتېتى	尤木拉克库勒村委会
قۇمباغ كەنت كومىتېتى	库木巴格村委会
غازاڭدۆڭ كەنت كومىتېتى	尕藏墩村委会
قوماچاقا كەنت كومىتېتى	库木恰喀村委会
سېرىغ ئۆي كەنت كومىتېتى	色日克吾依村委会
تاسمىچى كەنت كومىتېتى	塔斯米其村委会
خانئېرىق كەنت كومىتېتى	罕艾日克村委会
يۇقىرى مىياڭخوجا	尤库日米央乎加
تايتاق كەنت كومىتېتى	塔依塔克村委会
ئەلەمبۇلۇڭ كەنت كومىتېتى	艾来木布隆村委会
سېسىقئوت ئوت كەنت كومىتېتى	色斯克欧提村委会
توڭغۇزلۇق	通古孜鲁克

ئوتتۇرا مىياڭخوجا 欧吐拉米央乎加
مىياڭخوجا كەنت كومىتېتى 米央乎加村委会

يېڭئېرىق يېزىسى 英艾日克乡

بۇ يېزىنىڭ ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان تۇز لىنىيە ئارىلىقى 17 كىلومېتىر كېلىدۇ، ئومۇمىي كۆلىمى 110 كۋادرات كىلومېتىر. يېڭئېرىق ئەسلىدە بۇگۇنكى خوتەن شەھىرىگە تەۋە لاسكۇي بازىرىنىڭ 5 - باشقۇرۇش رايونى ئىدى. 1984 - يىل 12 - ئايدا خوتەن ناھىيىسىنىڭ «يېڭئېرىق يېزىسى» بولۇپ قۇرۇلغان. يېزىدا ناھىيە- دىكى ئەڭ چوڭ سۇ ئامبىرى بار. خوتەن شەھەر رايونىغا 18 كىلومېتىر كېلىدىغان بۇ ئامبارنىڭ سۇ مەنبەسى يۇرۇڭقاش ۋە قارا- قاش دەريالىرى بولۇپ، 1963 - يىلى قۇرۇلغان. بېلىق مەھسۇلاتى بىلەن داڭلىق.

«يېڭئېرىق» نامىنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا خەلق ئىچىدە مۇنداق سۆزلەر بار: «مۇھەممەد ئېلىشىر ھېكىم بەگ 1820 - يىللىرى ئوردا ئىشى بىلەن 〈تەۋەككۇل〉 غا كىرىپ قايتىشىدا ئۇچ ئائىلىلىك- تىڭ ئىلچىغا 15 كىلومېتىر كېلىدىغان بىر جايدا سىزىندى سۇدىن پايدىلىنىپ بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇلاردىن ئەھۋال سوراپتۇ. ئۇلار: 〈بىز ئاقسۇنىڭ سايرام دېگەن يېرىدىن بولىمىز، خوتەننىڭ ئەھۋالىنىڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ، مۇشۇ يەردە ياشايلى دەپ كەلسەك، بۇ يەردە سىزىندى سۇلار بار ئىكەن، ئۆلكىگە چىقمايلا ئۆزىمىزگە تۇشلۇق بوز يەر ئېچىپ تېرىپ يەپ ئولتۇدۇق» دەپتۇ. ئېلىشىر ھېكىم بەگ بۇ ئىشتىن سۆيۈنۈپ، بۇ كۆچمەنلەرگە ئىنئام بېرىپتۇ ۋە يېڭىدىن ئېرىق ئېلىپ بېرىشنى، 15 يىلغىچە ھېچقانداق سېلىق ئالماسلىقنى ئەمەلدارلارغا بۇيرۇپتۇ. ئېرىق ئېلىنغاندىن كېيىن بۇ يەرنىڭ نامى 〈يېڭئېرىق〉 دەپ ئاتىلىپ- تۇ. ھازىرقى 〈يېڭئېرىق〉 لىقلار ئاشۇ ئۇچ ئائىلىلىك ئاقسۇلۇقنىڭ

ئەۋلادلىرى ئىكەن.»①

يېڭىئېرىق يېزىسىدا 8704 مو تېرىلغۇ يەر بولۇپ، بۇغداي، كۆممىقوناق، پاختا قاتارلىق ئاساسلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ.

بۇ يېزا تەۋەلىكىدە بەش كەنت كومىتېتى، 23 تەبىئىي كەنت، مەھەللىدە 1607 ئائىلە — 7454 نوپۇس بار.

يېڭىئېرىق يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەرنىڭ نامى
和田县英艾日克乡行政村名称

بازار بويى كەنتى	巴扎博依村
باشقوغاچ كەنت كومىتېتى	巴什阔尕其村委会
بازار بويى مەھەللە كەنت كومىتېتى	巴扎尔博依买里村委会
چوڭتېرەك كەنت كومىتېتى	琼铁热克村委会
يېڭىيەر مەھەللە كەنت كومىتېتى	英也尔买里村委会
چامغۇرلۇق	恰木古鲁克
چارۋىچىلىق مەيدانى	牧场村

تەۋەككۇل يېزىسى 乡塔瓦库勒

تەۋەككۇل يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىدىكى 96 كىلومېتىر-لىق جايدا بولۇپ، شەرقى ھەم شىمالى قۇملۇق بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن. ئىسلامئاۋات يېزىسى بىلەن پارالىلىل. ئومۇمىي يەر مەيدانى 260 كۋادرات كىلومېتىر، 36 مىڭ 900 مو تېرىلغۇ كۆلەمگە ئىگە. تەۋەلىكىدە 18 كەنت كومىتېتى، 83 تەبىئىي كەنت - مەھەللە (گۇ-رۇپپا)، 5062 ئائىلە — 22 مىڭ 445 نوپۇس بار.

«تەۋەككۇل» دېگەن سۆزنى يەر شەكلىنى «ناۋاينىڭ نان تىزىدى-

① «يېڭىئېرىق»، «توسالا»، «قارامەت»، «توققۇز گۈمبەز»، «ئەللامە»، «گۈلباغ» ھەققىدى-كى رىۋايەتلەرنى مەنقاسىم ئابدۇراخمان رەتلىگەن.

غان تەۋىگىگە ئوخشايدىكەن» دەپ «تەۋەڭكۆل» دىن ئۆزگەرگەن دېگۈچىلەرمۇ؛ مۇشۇ يۇرتتىن ئۆتكەن «خوتەن قەيىي» (يولى) نىڭ بويىدىكى چوڭقۇر كۆلگە كارۋانلارنىڭ بىر قانچە تاي تاۋار - دۇردۇنلىرى بۇلاڭ - تالاڭ جەريانىدا چۈشۈپ كەتكەنلىكتىن «تاۋاركۆل» دەپ ئاتىلىپ، تەدرىجىي «تەۋەككۈل» دېيىلىدىغان بولغان دېگۈچىلەرمۇ؛ شۇنىڭدەك «تەۋەككۈل» دېگەن يەر نامى ئەلمىساقتىن بېرى بار ئىدى دېگۈچىلەرمۇ بار.

«تەۋەككۈل» — ئۇيغۇرچە سۆز بولۇپ، «جەزمەلەشتۈرۈش، مۇقىمداش، دو تىكىش، قاتارلىق مەنىلەرگە ئىگە.

بۇ زېمىن 1837 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە ئېچىلىشقا باشلىغان. ئاھالىلەر كۆچۈرۈلۈپ، بوز يەر ئېچىش جەھەتلەردە ئالاھىدە ئېتىبار بېرىش تەدبىرلىرى بەلگىلىنىپ، پەيدىنپەي كەنتلەر كۆپەيتىلگەن. 1864 - يىللاردا تەۋەككۈلنىڭ نوپۇسى 4500 ئەتراپىدا ئىدى. 1949 - يىلىدىن ئىلگىرى بۇ زېمىننىڭ يۈزۈڭقاش دەرياسىنىڭ شەرقىدىكى قىسمى لوپقا، دەريانىڭ غەربىدىكى قىسمى خوتەن ناھىيىسىگە تەۋە بولغان. 1950 - يىلى ئىككى ئورۇن بىرلىشىپ 10 رايوننى شەكىللەندۈرگەن. 1951 - يىلى توققۇزغا ئىخچاملانغان. شۇ چاغدا 7000 نوپۇس بار ئىدى. 1958 - يىلى «ئالتۇن يۇلتۇز يېزىسى» دەپ ئاتىلىپ، 1984 - يىلى ئەسلىدىكى «تەۋەككۈل» گە ئۆزگەرتىلگەن.

بۇ يېزىدا بۇغداي، قوناق، پاختا، مايلىق دان ئۆستۈرۈلىدۇ، قوغۇنى داڭلىق. ئۇرۇم ئۆستۈرۈش ۋە ئۇزۇمچىلىك تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىش كەڭ ئومۇملاشقان.

تەۋەككۈل يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە بىر قىسىم مەھەللىلەرنىڭ نامى
和田县塔瓦库勒乡行政村和自然村标准名称

تەۋەككۈل كەنتى	塔瓦库勒村
قاقشال كەنت كومىتېتى	喀克夏勒村委会

喀拉托格拉克村委会	قارا توغراق كەنت كومىتېتى
英也尔村委会	يېڭىيەر كەنت كومىتېتى
翁村委会	ھوڭ كەنت كومىتېتى
也克先拜巴扎	يەكشەنبە بازار
喀萨普艾日克村委会	قاسساپئېرىق كەنت كومىتېتى
阿尔喀吾斯塘村委会	ئارقا ئۆستەڭ كەنت كومىتېتى
塔尔艾格勒村委会	تارئېغىل كەنت كومىتېتى
博尔赞村委会	بورزان كەنت كومىتېتى
协海尔博依村委会	شەھەر بويى كەنت كومىتېتى
吐沙拉村委会	توساللا كەنت كومىتېتى
玉龙喀什村委会	يۈرۈڭقاش كەنت كومىتېتى
英巴格村委会	يېڭىباغ كەنت كومىتېتى
尤木拉克巴格	يۇمىلاق باغ
阿特贝希村委会	ئاتبېشى كەنت كومىتېتى
巴克墩	باكىدۆڭ
喀特其村委会	قاتچى كەنت كومىتېتى
塔瓦库勒	تەۋەككۈل
阔什诺尔村委会	قوشنو كەنت كومىتېتى
阿克墩村	ئارقا دۆڭ
吐孜亚依拉克村委会	تۇزيايلاق كەنت كومىتېتى

伊斯拉木阿瓦提乡 ئىسلامئاۋات يېزىسى

ئىسلامئاۋات يېزىسى خوتەن ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىدىكى 90 كىلومېتىرلىق جايغا توغرا كېلىدۇ. 12 مەمۇرىي كەنت تەشكىللەنگەن. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئىسلامئاۋات كەنتىگە جايلاشقان.

بۇ يېزىنىڭ نامى «قەدىمدە ئۇدۇن بۇددىستلىرىنىڭ قاراخانىيلار لەشكەرلىرى بىلەن ئۇزۇن يىل جەڭ قىلىپ، ئىسلام دىنى خوتەن رايونىدا ئۆستۈنلۈكنى ئىگىلىگەنلىكىدىن ئىبارەت تارىخىي ئۆزگىرىش-

لەر بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك» دېگۈچىلەرمۇ؛ «مۇھەممەت ئېلىشىر ھېكمىبەگ خوتەنگە بەگ بولغان مىلادىيە 1770 - يىللاردىن كېيىن ئېچىلىپ، گۈلكۈشۇينىڭ 8 - يىللىرى (مىلادىيە 1883 - يىللىرى) ئاۋاتلاشقان» دېگۈچىلەرمۇ؛ شۇنىڭدەك «1933 - يىللاردا ئاھالە كۆچـۈرۈلۈپ ئاۋاتلاشقان» دېگۈچىلەرمۇ بار. ئەمما بۇ يەرلەر قەدىمدە يايلاق بولۇپ، ئۇنىڭ ئېچىلىشى ئاساسەن تەۋەككۈل يېزىسىنىڭ بەرپا بولۇشى بىلەن ئوخشايدۇ.

ئىسلامئاۋات بىلەن تەۋەككۈل 20 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىدىن باشلاپ «ئالتۇن يۇلتۇز» دەپ ئاتىلىپ كەلگەن. 1984 - يىلىدىن بۇيان قاراقاش دەريا‌سىنى پاسىل قىلىپ، دەريانىڭ شەرقى «تەۋەككۈل»، غەربى «ئىسلامئاۋات» دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە. بۇ يېزىدا 3650 ئائىلە — 16 مىڭ 715 نوپۇس بار.

ئىسلامئاۋات يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەرنىڭ نامى
和田县伊斯拉木阿瓦提乡行政村名称

ئىسلامئاۋات كەنت كومىتېتى	伊斯拉木阿瓦提村委会
خالتا بۇلۇڭ	哈勒塔布隆
خانئېرىق كەنت كومىتېتى	罕艾日克村委会
يەتتىچىئېرىق كەنت كومىتېتى	也特其艾日克村委会
ئىسلامئاۋات	伊斯拉木阿瓦提
قۇمئېغىل	库木艾格勒
تاغئېرىق كەنت كومىتېتى	塔格艾日克村委会
شىپاڭ كەنت كومىتېتى	什旁村委会
ئۈزۈنكۆل كەنت كومىتېتى	乌尊库勒村委会
چىگىلىك كەنت كومىتېتى	其克力克村委会
چەللە كەنت كومىتېتى	其里村委会
يامانبۆگ كەنت كومىتېتى	亚曼拜克村委会
لىچىنتوقاي كەنت كومىتېتى	里青托尕依村委会

سېسىقئوت كەنت كومىتېتى 色斯克欧特村委会

قاشتېشى يېزىسى 喀什塔什乡

قاشتېشى يېزىسى خوتەن ناھىيە بازىرىغا 130 كىلومېتىر كېلىدۇ. ناھىيىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان بۇ يېزىنىڭ 12 مەمۇرىي كەنت، 22 تەبىئىي كەنت ـ مەھەللىسىدە 1476 ئائىلە — 5153 نوپۇس بار. ئومۇمىي يەر مەيدانى 13 مىڭ 300 كۋادرات كىلومېتىر. 10 مىڭ 904 مو تېرىلغۇ يەر كۆلىمىگە ئىگە.

بۇ يېزا 1958 ـ يىلى «راكېتا كەنتى» دەپ، 1978 ـ يىلىدىن كېيىن، «قاشتېشى» يېزىسى دەپ ئاتالغان. بۇ تاغلىق رايونىنىڭ يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى دېگىز يۈزىدىن 3300 مېتىر ئېگىزلىككە جايلاشقان. يېزا تەۋەلىكىدىكى تاغ ـ قىيالار ۋە جىلغىلارنىڭ ئوت ـ چۆپى مول بولۇپ، ئاھالىسى چارۋىچىلىقنى ئاساسىي كەسىپ قىلىدۇ. مەمۇرىي رايونىنىڭ ئەڭ ئېگىز يېرى 6285 مېتىر كېلىدۇ. يىل بويى قار، مۇز بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ.

مەشھۇر خوتەن قاشتېشىنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان بۇ يېزىنىڭ مەنزىرىلىك نۇقتىلىرى، مول كان بايلىقى، ئېسىل قاشتېشى قاتارلىق مىڭدىي بايلىقلىرى بار. يىراق دەۋرلەر تارىخىدىن ئۇچۇر بەرگۈچى رېۋايەت ـ ئەپسانىلەرگە باي بولغان بۇ تاغلىق رايوندا، قىممەتلىك دورا ئۆسۈملۈكلىرى، ئەتىۋارلىق ياۋايى ھايۋانلار ۋە ئۇچار قاناتلار بار.

قاشتېشى يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەرنىڭ نامى
和田县喀什塔什乡行政村名称

پىيا كەنتى	皮亚
ھاپاندوك كەنت كومىتېتى	阿番多克村委会
ئومىشا كەنت كومىتېتى	奥木夏村委会

قاراڭغۇتاغ كەنت كومىتېتى	喀让古塔格村委会
كۆكقايلا كەنت كومىتېتى	科克喀依拉村委会
قىزىلىيەر كەنت كومىتېتى	克孜勒也尔村委会
قۇرغاق كەنت كومىتېتى	库尔尕克村委会
لەڭگەر كەنت كومىتېتى	兰干村委会
نىساكەنت كومىتېتى	尼萨村委会
تارساي كەنت كومىتېتى	塔尔萨依村委会
قوي فېرمىسى كەنتى	羊场村
تۇزلۇق كەنت كومىتېتى	吐孜鲁克村委会
قۇمات كەنت كومىتېتى	库玛特村委会

خوتەن ناھىيىسىدە يەنە «باغۋەنچىلىك مەيدانى» (园艺场) بار بولۇپ، بۇ جاي باغچى بازىرى تەۋەسىدە. بۇ مەيدانىدا 209 ئائىلە — 894 نوپۇس، 1750 مو تېرىلغۇ يەر بار.

قاراقاش ناھىيىسى 墨玉县

قاراقاش ناھىيىسى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ جەنۇبىي چېتىگە، قاراقۇرۇم تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە جايلاشقان. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1122 مېتىردىن 3600 مېتىرگىچە كېلىدۇ. يەر شەكلى جەنۇبىي ئېگىز، شىمالى پەس. جەنۇب تەرىپى قاراقۇرۇم تېغى، شىمالى تەرىپى بوستانلىق ۋە قۇملۇق، تەكلىماكان قۇملۇقىغا يەلپۈگۈچ شەكلىدە سوزۇلغان بولۇپ، خوتەن — قاراقاش — لوپ بوستانلىقىنىڭ بىر قىسمى ھېسابلىنىدۇ. شەرقىي تەرىپىدە قاراقاش دەرياسى پاسىل قىلىنىپ خوتەن، لوپ ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. غەرب تەرىپى چۆللۈك ئارقىلىق گۇما ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. جەنۇب تەرىپى قاراقۇرۇم تېغىغا تۇتىشىدۇ. شىمالىي تەرىپى تەكلىماكان قۇملۇقى ئارقىلىق ئاۋات ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. تېرىلغۇ كۆلىمى 520 مىڭ 248 مو كېلىدۇ. شەرقتىن غەربكە كېڭىلىكى 45 كىلومېتىردىن 112.5 كىلومېتىرغىچە، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 319.5 كىلومېتىر كېلىدۇ. پۈتۈن ناھىيىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 25 مىڭ 624.02 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ناھىيە بازىرى خوتەن شەھىرىگە 24 كىلومېتىر كېلىدۇ.

ناھىيە تەۋەسىدە 15 يېزا، بىر بازار، 364 مەمۇرىي كەنت، 1643 كەنت - مەھەللە (گۇرۇپپا) بار. شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى 14 - دىۋىزىيە 47 - تۇەن - مەيدانمۇ قاراقاش تەۋەسىدە.

بۇ زېمىندا ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ قاتارلىق مىللەتلەردىن بولۇپ، 104 مىڭ 440 ئائىلە — 429 مىڭ 160 نوپۇس بار.

قاراقاش زېمىنىنىڭ ئوتتۇرا قىسمى تىنما تۇزلاڭلىك بولۇپ، مۇھىم دېھقانچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ غەربىي قىسمىمۇ تىنما تۇزلاڭلىك، بۇ يەر ناھايىتى كەڭ ئىپتىدائىي توغراقلىق ۋە

يۇلغۇنلۇق. ناهيه تەۋەسىده ئىككى دەريا، توققۇز بۇلاق بار. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 509 كىلومېتىر. سۇغىرىش مەيدانى 19 مىڭ 983 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدىغان قاراقاش دەرياسىنىڭ يىللىق ئېقىن سۇ مىقدارى 1 مىليارد 458 مىليون 540 كۇب مېتىرغا يېتىدۇ.

قاراقاش ناهيىسىنىڭ كىلىماتى چوڭ قۇرۇقلۇق كىلىماتىغا مەنسۇپ. ئاساسىي ئالاھىدىلىكى تۆت پەسىل ئېنىق، ئەتىيازدا تېمپېراتۇرا تېز ئۆزگىرىدۇ، كۈزدە تېز تۆۋەنلەيدۇ. ھۆل - يېغىن ئاز، پارغا ئايلىنىشى تېز. كۈن نۇرى تولۇق، قىروسىز مەزگىلى ئۇزۇن، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، ئەتىياز پەسلىدە بوران كۆپ چىقىدۇ. كۈننىڭ يورۇتۇشى تولۇق، يىللىق يورۇتۇش ۋاقتى 2668.6 سائەت بولۇپ، ئوتتۇرىچە كۈنلۈك يورۇتۇش نىسبىتى 60.3%، قاراقاش ناهيىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ئاساسلىق دېھقانچىلىق رايونىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.6℃، 0℃ تىن چوڭ بولغان يىغىندى تېمپېراتۇرا 4450℃. ھاۋارايى خاتىرىسى قالدۇرۇلغاندىن بۇيانقى ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 1973 - يىل 7 - ئاينىڭ 16 - كۈنى كۆرۈلگەن بولۇپ، 42.7℃ قا يەتكەن. ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 1968 - يىل 12 - ئاينىڭ 7 - كۈنى كۆرۈلگەن بولۇپ، نۆلدىن تۆۋەن 23.7℃قا چۈشكەن. ھۆل - يېغىن ئىنتايىن ئاز، ئوتتۇرا قىسمىدىكى دېھقانچىلىق رايونىدا ئاران 35.2 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. دېھقانچىلىق رايونىدا ئېقىن سۇغا تايىنىپ يەر سۇغىرىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ھاۋارايىدىكى ئاساسلىق ئاپەتلەردىن قۇم - بوران، ئەتىيازلىق جۇدۇن، ئىسسىق شامال، ئەتىيازدىكى قۇرغاقچىلىق قاتارلىقلار بار. ناهيىه تۇپرىقى: لايلاتما تۇپراق، نەم تۇپراق، شاللىق تۇپراق، لايلاتما قۇم تۇپراق، قوڭۇر قۇم تۇپراق، چىم تۇپراق، قۇم تۇپراق، شور تۇپراق ۋە سازلىق تۇپراقتىن ئىبارەت توققۇز خىلغا بۆلۈنىدۇ. بۇنىڭدىن لايلاتما تۇپراق تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 62.4% نى ئىگىلەيدۇ. ناهيىه تۇپرىقىنىڭ ئوغۇت يەتكۈزۈپ بېرىش ئۆتۈشچانلىقى ۋە ئىسسىقلىق يەتكۈزۈش شارائىتى بىر قەدەر ياخشى. لېكىن ئوغۇت ۋە سۇ ساقلاش رولى ناچار، يەرلەر شورلۇقلا مايىل بولۇپ، ئورگانىك مىقدارى تۆ-

ۋەن، ئازوت ئومۇمىيۈزلۈك كەم، فوسفور ئىنتايىن ئاز.

ھاۋا كىلىماتى ۋە تەبىئىي شارائىتى تېرىقچىلىق ۋە چارۋىچىلىققا باب كەلگەنلىكتىن، قاراقاش ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق، شالچىلىق تارىخى ئۇزۇن بولۇپ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئاساس قىلىنىدۇ. ئاساسلىق ئاشلىق زىرائىتى بۇغداي قەدىمدىن بۇيان جەنۇبتىكى تاغلىق جىلغىدىن تارتىپ شىمالدىكى قۇملۇق بويلىرىغىچە بولغان ئارىلىقلاردا ئۆستۈرۈلۈپ كەلمەكتە. قوناق قاراقاش ناھىيىسىنىڭ ئاساسلىق ئاشلىق زىرائىتى، يەنە بۇ ناھىيە خوتەن ۋىلايىتىنىڭ ئاساسلىق پاختىچىلىق رايونى، شۇنداقلا ئاساسلىق پىلىچىلىك رايونى، قاراقاشلىقلارنىڭ ئۇجمە ئۆستۈرۈپ، پىلە بېقىش تارىخى ئۇزۇن.

قاراقاش ناھىيىسى تەۋەلىكىدە ياۋايى ھايۋانلاردىن: بۆرە، چىلبۆرە، قىزىل تۈلكە، ئاق تۈلكە، بۈلغۇن، يىلپىز، تىبەت ياۋا ئېشەكى، يىاۋا قوتاز، ئارقار، كۆكمەت، تاغ ئۆچكىسى، ھىمالايا سۇغۇرى، كۈلرەڭ قۇيرۇقلۇق توشقان، ئۇلار، ئاق بوغۇز بۆكەن، ياۋا ئات، ياۋا توڭگۇز، ياۋا ئۆردەك، كەكلىك، ياۋا تۈلكە، قارا تايغان، بۇغا قاتارلىقلار بار.

ياۋا ئۆسۈملۈكلەردىن: توشقانزەدىكى، قانتېپەر، قار لەيلىسى، رەۋەن، چاكاندا، مەرزەنجۇش، چۇچۇكبۇيا، يەرمەدىكى، ئالقات، قېرىقىز قاتارلىقلار بار.

«قاراقاش» ئۇيغۇرچە سۆز. «قارا» — چوڭ، بۈيۈك، زور، كاتتا دېگەن مەنىلەرنى؛ «قاش» — «قاشتېشى» («تۈركىي تىللار دىۋانى» دىن) نى كۆرسىتىدۇ. بىراق «قاش» سۆزىنىڭ يېقىنقى ئەسىرلەردىن بۇيانقى تىل ئىستېمالىدا دەريا، ئېقىن دېگەن مەنىلىرى بار. بۇ ناھىيىنىڭ ھازىرقى نامى ئەسلىي قاشتېشىدىن ۋە دەريانىڭ نامىدىن كەلگەن بولۇپ، تارىخىي مەنبەلەردە بۇ دەريانىڭ نامى ئەڭ دەسلەپ «تەگلىمسۇ» (达利水 dalishui) دەپ خاتىرىلەنگەن. «قاراقاش» ئاتالغۇسى توغرىسىدا خەلق ئارىسىدا بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان مۇنداق ئۇچ خىل قاراش مەۋجۇت بولۇپ كەلمەكتە.

بىر خىلى: خوتەندىن ئەتىگەنده يولغا چىققان كىشى كەچ كىرىپ دەريانىڭ قېشى قارىيىپ كۆرۈنگەنده بۇ جايغا يېتىپ كەلگەنلىكتىن،

دەريانا «قاراقاش» دەپ نام سىڭىپ قالغان ۋە بۇ نام يۇرتنىڭ نامى بولۇپ قالغانىكەن.

يەنە بىر خىلى: قارا قاشتېشى كۆپ ئۇچرايدىغان بۇ دەريانىڭ بويىدىكى يۇرت — «قاراقاش» دەپ ئاتالغانىكەن.

ئۇچىنچى بىر خىلى: قاراقاشلىقلار ئەتىگەندە خوتەنگە قاراپ يولغا چىقسا، شەرق تەرەپتىكى كۇنىڭ شولىسى ئۇلارنىڭ پېشانىسىنى كۆيدۈرىدىكەن. چۈشتىن كېيىن يۇرتىغا قاراپ يولغا چىقسا، غەرب تەرەپكە ئۆتكەن كۇنىڭ شولىسى ئۇلارنىڭ پېشانىسىنى كۆيدۈرىدىكەن. شۇڭلاشقا ئۇلارنىڭ قارىيىپ قالغان پېشانىسى قېشى بىلەن قوشۇلۇپ «قاراقاش» دەپ ئاتالغانىكەن (قاراقاشلىقلارنىڭ پېشانىسى قارا، لوپلۇقنىڭ گەدىنى قارا، دېگەن تەمسىل شۇ چاغلاردا پەيدا بولغانىكەن).

1762 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە خوتەن جەنۇبىي شىنجاڭدىكى سەككىز شەھەرنىڭ بىرى بولۇپ، قاراقاش 1913 - يىللارغىچە خوتەنىڭ باشقۇرۇشىدىكى ئالتە بەگلىكنىڭ بىرسى بولغان. بۇ چاغلاردا قاراقاش بەگلىكىدە تۆت مىڭلىك بار ئىدى (1000 ئەتراپىدا ئائىلە ياشايدىغان يۇرتلار — بىر مىڭلىك بولاتتى). كېيىن نوپۇسنىڭ كۆپىيىشىگە ۋە يۇرتلارنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ ئالتە مىڭلىككە ئاۋۇغان: زاۋا مىڭلىكى (ھازىرقى زاۋا يېزىسىدىكى جايلار)؛ تاغ مىڭلىكى (سايباغ يېزىسىنىڭ تاغلىق ۋە تاغقا يېقىن جايلىرى)؛ بارامسۇيى (بەھرامسۇيى) مىڭلىكى (ھازىرقى ئاقساراي، جاھانباغ، تۇۋەت يېزىلىرىنىڭ ھەم قاراقاش بازىرىنىڭ بىر قىسىم جايلىرى)؛ كۇيا مىڭلىكى (ھازىرقى كۇيا ۋە ئاقساراي يېزىلىرىنىڭ بىر قىسمى)؛ ماكۇي مىڭلىكى (ھازىرقى قويچى، پۇرچاقچى، توخۇلا يېزىلىرى ھەم قاراقاش بازىرىنىڭ بىر قىسمى)؛ قاراساي مىڭلىكى (ھازىرقى قاراساي، ياۋا يېزىلىرى) دىن ئىبارەت.

1919 - يىلى قاراقاش ناھىيىسى تەسىس قىلىنىپ، ئەسلىدىكى ئالتە مىڭلىك كۆپىيىپ 12 مىڭلىككە يەتكەن. بۇلار: يۇقىرى بارامسۇيى مىڭلىكى (ھازىرقى ئاقساراي يېزىسى)؛ تۆۋەن بارامسۇيى مىڭلىكى (تۇۋەت يېزىسى)، بۇخۇا مىڭلىكى (يېڭىيەر يېزىسى)؛ يۇقە-

رى قاياش مىڭلىكى (قاراقاش بازىرىنىڭ كۆپ قىسمى، پۇرچاقچى ۋە توخۇلا يېزىلىرىنىڭ بىر قىسىم جايلىرى)؛ تۆۋەن قاياش مىڭلىكى (قاراقاش بازىرىنىڭ ۋە پۇرچاقچى، ماڭلاي يېزىلىرىنىڭ بىر قىسىم جايلىرى)؛ يۇقىرى ماكۇي مىڭلىكى (توخۇلا يېزىسىنىڭ، قاراقاش بازىرىنىڭ ئاز بىر قىسىم جايلىرى، پۇرچاقچى يېزىسىنىڭ كۆپ قىسمى)؛ تۆۋەن ماكۇي مىڭلىكى (قويچى يېزىسى، پۇرچاقچى يېزىسىنىڭ ئاز بىر قىسمى)؛ يۇقىرى كۇيا مىڭلىكى (ئاقساراي، كۇيا يېزىلىرىنىڭ بىر قىسىم جايلىرى)؛ تۆۋەن كۇيا مىڭلىكى (كۇيا يېزىسىنىڭ كۆپ قىسمى)؛ قاراساي مىڭلىكى؛ ياۋا مىڭلىكى؛ زاۋا مىڭلىكى (زاۋا، سايباغ يېزىلىرى) قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

1937 - يىلى ماخوسەن خوتەندىن قوغلىۋېتىلگەندىن كېيىن، مىڭلىك تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، رايون، كەنت تۈزۈمى ئورنىتىلىپ، قاراقاشتا سەككىز رايون ۋە 65 كەنت تەسىس قىلىنىپ رايون ۋە كەنت باشلىقلىرى تەيىنلەنگەن.

1944 - يىلىدىن كېيىن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بۇرۇنقى سەككىز رايونىنى سەككىز يېزا - بازارغا ئايرىپ بىۋاستە باشقۇرغان.

1948 - يىلىدىن كېيىن، بۇرۇنقى سەككىز يېزا - بازار بىرلەشتۈرۈلۈپ بىر بازار، 12 يېزا، 88 كەنت تەسىس قىلىنغان.

قاراقاش ناھىيىسىنىڭ قاتنىشى ئىنتايىن قۇلايلىق بولۇپ، 315 - دۆلەت تاشيولى ناھىيە چېگرىسىنى كېسىپ ئۆتۈپ، غەربتە قەشقەرگە بارىدۇ، شەرقتە خوتەنگە تۇتىشىدۇ. خوتەن خەلقئارا ئايرودرومى بىلەن بىر دەريا ئارقىلىقلا بۆلۈنۈپ تۇرغاچقا، ئۆزگىچە ئەۋزەللىككە ئىگە بولۇپ، غەربتە كەڭ كەتكەن قۇم بارخانلىرى، شەرقتە يىراقلارغا يىلان باغرى سوزۇلغان قاشتېشى دەرياسى بار. ئۇنىڭدىن باشقا مەڭ يىللىق تارىخقا ئىگە چىنار دەرىخىنى مەركەز قىلىپ قۇرۇلغان باغچا، شاخلىق قورۇقى، مازارتاغ قەلئەسى قاتارلىق مەدەنىيەت مىراسلىرى بار.

تۆۋەندە قاراقاش ناھىيە تەۋەلىكىدىكى بازار - يېزىلارنىڭ مەمۇرىي، جۇغرافىيەۋى ئەھۋاللىرى قىسقىچە تونۇشتۇرۇلىدۇ.

قاراقاش بازىرى 喀拉喀什镇

قاراقاش بازىرى قاراقاش ناهيىسى ئوتتۇرا قىسمىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان بولۇپ، بازارلىق ھۆكۈمەت ناهيە بازىرىنىڭ غەربىدىكى شىلان مەھەللىسىدە. قاراقاش بازىرى ناهيىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادي، سودا، مەدەنىيەت مەركىزى بولۇپ، ج ك پ قاراقاش ناهيىلىك كومىتېتى، خەلق قۇرۇلتىيى قاراقاش ناهيىلىك كومىتېتى، ناهيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى قاراقاش ناهيىلىك كومىتېتى قاتارلىق ئورگانلار، ناهيىگە قاراشلىق ئىدارە - بۆلۈملەر، كەسىپي ئورۇنلار، مەكتەپلەر مۇشۇ بازارغا جايلاشقان.

بازارنىڭ شەرقى قاراقاش دەرياسى بىلەن، شەرقىي شىمالى قىسمى تۇۋەت يېزىسى بىلەن، جەنۇبىي قىسمى جاھانباغ ۋە توخۇلا يېزىلىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. غەربىي قىسمى ماڭلاي يېزىسى بىلەن قوشنا. زېمىنى شەرقىي ئۇزۇنلۇق 79°43′ - 79°45′ قا، شىمالىي كەڭلىك 37°15′ - 37°18′ قا توغرا كېلىدۇ. تۇپرىقى مۇنبەت، سۇيى مول، ئۆيلەر زىچ، يېرى ئاز، ھەر خىل ھۇنەرۋەن - تىجارەتچىلەر كۆپ ئاۋات يۇرتدۇر. بۇ بازاردىكى 22 كەنت (ئاھالە) كومىتېتى، 90 مەھەللە (ئاھالە) گۇرۇپپىسىدا 8101 ئائىلە — 34 مىڭ 387 نوپۇس بار.

قاراقاش بازىرى 1700 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە بەھرام سۇيى مىڭلىكى (بەھرام سۇيى ئۆستىڭىدىن سۇ ئىچىدىغان يۇرتلار) غا تەۋە بولۇپ، نوپۇسنىڭ كۆپىيىشىگە، يۇرتلارنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، 1919 - يىلىدىن كېيىن قاياش مىڭلىكى تەسىس قىلىنغان ئىكەن. 1937 - يىلىدىن كېيىن 1 - رايونىنى ۋە 3 - رايوننىڭ بىر قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. 1944 - يىلىدىن كېيىن، «ھاياتلىق بازىرى»، «قۇرۇلۇش بازىرى»، «شادلىق يېزىسى»، «ئىسىلىلەر

يېزىسى» دېن ئىبارەت ئىككى بازار، ئىككى يېزا بولدى. 1948 - يىلىدىن كېيىن بىرلەشتۇرۇلۇپ هاياتلىق بازىرى — شادلىق يېزىسى بولدى. 1949 - يىلىدىن كېيىن 1 - رايونىنى ۋە ناهىيە بازىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. 1958 - يىلى «1 - ماي» خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلۇپ 1978 - يىلى قاپاقلا كوممۇنىسى دەپ ئاتالدى. 1984 - يىلى تۇۋەت كوممۇنىسىدىن ئالتە چوڭ ئەترەت، توخۇلا كوممۇنىسىدىن بىر چوڭ ئەترەت قوشۇلۇپ قاراقاش بازىرى تەسىس قىلىندى.

قاراقاش بازىرىنىڭ شەرقى قاراقاش دەرياسىغا تۇتىشىپ، قاراقاش ناهىيە بازىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بازارنىڭ كۆپ قىسمى قاراقاش دەرياسىنىڭ تىنما تۇزلەڭلىكتىكى قەدىمىي بوستانلىققا جايلاشقان، بىر قىسىم زېمىنلىرى دەريانىڭ غەربىي ساهىلىدىكى شاللىقتىن ئىبارەت بولۇپ، قاراقاش ناهىيىسىنىڭ پاختا ۋە ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش رايونى. بازارنىڭ كىلىماتى قۇرۇقلۇق تىپىدىكى ئىللىق مۆتىدىل بەلۋاغ قۇرغاق رايونىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.6℃، ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 42.7℃، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 23.7℃ بولۇپ، يىللىق ئوتتۇرىچە هۆل - يېغىن مىقدارى 36 ـ 37 مىللىمېتىر، يىللىق ئوتتۇرىچە پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2239.1 مىللىمېتىر. يىللىق ئوتتۇرىچە قىروسىز مەزگىل 196 كۈن. تېرىلغۇ يېرى 20 مىڭ 374 مو بولۇپ، ئاساسلىق زىرائەتلەردىن كۆممىقوناق، بۇغداي، مايلىقدان، شال تېرىلىدۇ. شۇنداقلا ئۈزۈم، قوغۇن قاتارلىق ئالاهىدە مەهسۇلاتلار ئۆستۈرۈلىدۇ.

قاراقاش بازىرى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
墨玉县喀拉喀什镇行政村和自然村名称

قاراقاش ناهىيە شەهەر ئىچى 墨玉县城

其乃巴格街	چىنە باغ
古再街	گۇزە
依甫巴扎	يىپ بازىرى
库木洛克	قۇملۇق
喀拉喀什镇	قاراقاش بازىرى
喀帕克拉村委会	قاپاقلا كەنت كومىتېتى
希兰买里	شىلان مەھەللە
松古奇买里	سۇڭگۇچ مەھەللە
巴合西买里	باخشى مەھەللە
托万喀帕克拉村委会	تۆۋەن قاپاقلا كەنت كومىتېتى
墩艾日克买里	دۆڭئېرىق
喀尕买里	قاغا مەھەللە
阿亚格其乃巴格村委会	ئاياغ چىنەباغ كەنت كومىتېتى
其给特买里	چىگىت مەھەللە
喀赞村委会	قازان كەنت كومىتېتى
阔什艾日克买里	قوشئېرىق
怡克求克买里	چاقچۇق مەھەللە
阿依拉买里	ئايلا مەھەللە
喀拉巴格村委会	قارا باغ كەنت كومىتېتى
伯日买里	پور مەھەللە
曲乃克买里	چۆنەك مەھەللە
古冬买里	گۇدۇك مەھەللە
波热村委会	پوراكەنت كومىتېتى
帕夏买里	پاشا مەھەللە
乔如克拉村委会	چورۇقلا كەنت كومىتېتى
亚格其买里	ياغچى مەھەللە
且克满买里	چەكمەن مەھەللە
吐哈买里	توخا مەھەللە
库拉克买里	قۇلاق مەھەللە
喀桑买里	كاساك مەھەللە

瓦拉克买里	ۋاراق مەھەللە
库冬村委会	كۇدۇك كەنت كومىتېتى
帕怡克买里	پاچاق مەھەللە
吐外特艾日克村委会	تۇۋەتئېرىق كەنت كومىتېتى
冬巴克买里	دۇمباق مەھەللە
阿亚格阿特巴什村委会	ئاياغ ئاتباش كەنت كومىتېتى
多克买里	دوك مەھەللە
松盖其买里	سۆڭگەچ مەھەللە
阿特巴什村委会	ئاتباش كەنت كومىتېتى
安江买里	ئەنجان مەھەللە
奥依艾日克买里	ئويئېرىق مەھەللە
阿热巴格村委会	ئاراباغ كەنت كومىتېتى
布再克买里	بوزەك مەھەللە
英协海尔村委会	يېڭىشەھەر كەنت كومىتېتى
墩阔恰	دۆڭ كوچا
阔纳协海尔村委会	كونا شەھەر كەنت كومىتېتى
阿娜尔巴扎	ئاناربازىرى
墩买里	دۆڭ مەھەللە
塔那依贝希村委会	تاناييېشى كەنت كومىتېتى
古则勒买里	گۈزەل مەھەللە
吾依巴格村委会	ئوييباغ كەنت كومىتېتى
墩吾依巴格买里	دۆڭئۈي باغ مەھەللە
硝尔鲁克买里	شورلۇق مەھەللە
克日米其村委会	قېرىمچى كەنت كومىتېتى
协依赫买里	شەيخ مەھەللە
斯孜村委会	سىزى كەنت كومىتېتى
喀木喀克拉买里	قامغاقلا مەھەللە
喀塔买里	قاتار مەھەللە
墩恰喀尔买里	دۆڭچاقار مەھەللە
巴什兰干村委会	باشلەڭگەر كەنت كومىتېتى

قالغاچ مەھەللە 喀勒尕其买里
قۇشقاچ مەھەللە 阔什喀其买里
باي مەھەللە 巴依买里

توخۇلا يېزىسى 托胡拉乡

توخۇلا يېزىسى قاراقاش ناهىيىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شەرقتە جاھانباغ، جەنۇبتا ئاقساراي، كۈيا، غەربتە ماڭلاي يېزىلىرى، شىمالدا قاراقاش بازىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. جەنۇبتىن شىمالغا تۇخۇم شەكلىدە سەل - پەل سوزۇلغان تەكشى يېشىللىقتۇر.

«توخۇلا» دېگەن نام توغرىسىدا يەرلىك كىشىلەر: بۇ يەرنىڭ بازىرىدا توخۇ كۆپ سېتىلغانلىقتىن، «توخۇلار بازىرى» دەپ ئاتالغان دېيىشىدۇ. بىراق، تۈركولوگلار بۇ نامنى «توخار» — «توخرى» نىڭ ئۆزگىرىشى دەپ قارايدۇ. قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا «ھارۋا» (ئارابە) نى «قاڭقى» دەيتتى. بۇ قاتناش قورالىنى ئۇيغۇرلار كەشپ قىلغىنى ئۈچۈن، ئۇيغۇرلارنىڭ مەلۇم قوۋملىرىنى قوشنا قوۋملار «توخرىلار» دەپ ئاتىغان. قەدىمكى ئالتاي تىللىرىدىن «دۆڭ خۇ» (شەرقىي غۇز) تىلىدا «ھارۋا» نى «توخرى» دەيدۇ. غەربكە كۆچۈپ ھاكىمىيەت قۇرغان ئۇيغۇرلارنىڭ بىر قىسمىنى غەربىي ئەللەر «توخار» (توغرىسى «توخرى») دەپ ئاتىغان. 10 - ئەسىردىكى تۇرپان ۋەسىقىلىرىدە «توخرى تىلى» ئۇچرايدۇ①. بىراق زامانلاردىن تارتىپ بۇ جايدا بازار ھەپتىنىڭ تۆتىنچى كۈنى قىزغانلىقتىن، يەنە «پەيشەنبە بازار» دەپمۇ ئاتالغان.

توخۇلا يېزىسىدا 4 مىڭ 684 ئائىلە، 17 مىڭ 827 نوپۇس — بىر بازار، 11 كەنت كومىتېتى 42 كەنت - مەھەللىدە ياشايدۇ.

بۇ يەر 1800 - يىلنىڭ ئالدى - كەينىدە جەنۇبىي قىسمى ماكۈيا مىڭلىكىگە، شىمالىي قىسمى بەھرامسۇيى مىڭلىكىگە تەۋە بولغان.

① ئىمىن تۇرسۇن: «تارىمدىن تامچە»، مىللەتلەر نەشرىياتى 1990 - يىل نەشرى.

ناھىيە تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن غەربىي قىسمى باش بەھرامسۇيى مىڭلىكىگە، شەرق قىسمى باش قايىاش مىڭلىكىگە تەۋە بولغان. 1937 - يىلىدىن كېيىن 1 - رايون، 1944 - يىلىدىن كېيىن مەركىزىي بازار ۋە «مولچىلىق يېزىسى» بولغان. 1948 - يىلىدىن كېيىن «ھاياتلىق بازىرى»، «شادلىق يېزىسى»غا تەۋە بولغان. 1950 - يىلىدىن كېيىن كۆپ قىسمى 11 - رايونغا، ئاز بىر قىسمى 1 - رايونغا تەۋە بولدى. 1956 - يىلىدىن كېيىن 10 - رايون بولدى. 1958 - يىلى «يۇقىرى ئۆرلەش» خەلق كوممۇنىسى (گۇڭشې) قۇرۇلدى. 1978 - يىلى توخۇلا كوممۇنىسى، 1984 - يىلى توخۇلا يېزىسى دەپ ئاتالدى (سەككىز كەنتى جاھانباغ، ماڭلاي يېزىلىرىغا ۋە قاراقاش بازىرىغا تەۋە بولدى).

توخۇلا يېزىسى قاراقاش ناھىيىسى كەلكۇن لاتقا تۇزلەڭلىكى بوستانلىقىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، 17 مىڭ 43 مو تېرىلغۇ يەر بار. تۇپرىقى شال (گۇرۇچ) ئۆستۇرۇشكە ماس كېلىدۇ، غەربىي قىسمى سۇغىرىلىدىغان تۇپراقتىن ئىبارەت. بۇ يېزىنىڭ يىلىلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.6℃، قۇياشنىڭ يىللىق يورۇتۇش ۋاقتى 2650 ـ 2700 سائەت بولۇپ، قىروسىز مەزگىلى 190 كۈن ئەتراپىدا، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 35 مىللىمېتىر ئەتراپىدا. يېزىنىڭ زېمىنى تۇزلەڭلىك بولۇپ، سۇيى ئىلۇۋىك، تېرىلغۇ تارىخى ئۇزۇن. قاراقاش ناھىيىسىنىڭ ئاساسلىق پاختا، ئاشلىق ۋە شال ئىشلەپچىقىرىش رايونى ھېسابلىنىدۇ.

توخۇلا يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
墨玉县托胡拉乡行政村和自然村名称

توخۇلا بازار	托胡拉巴扎
قارىمان كەنت كومىتېتى	喀热满村委会
جىن مەھەللە	津买里
شورلۇق مەھەللە	硝尔鲁克买里

哈拉甫买里	خالاپ مەھەللە
吐鲁姆买里	تۇلۇم مەھەللە
塔什坎特村委会	تاشكەنت كەنت كومىتېتى
塔什坎特买里	تاشكەنت مەھەللە
再盖买里	زەگەر مەھەللە
布古其村委会	بوغۇچچى كەنت كومىتېتى
博热买里	بورا مەھەللە
塔依拉克买里	تايلاق مەھەللە
库休克买里	كوشۇك مەھەللە
多克买里	دوك مەھەللە
巴热特拉村委会	بارتلا كەنت كومىتېتى
乡买里	شاك مەھەللە
帕合特克买里	پاختەك مەھەللە
库提瓦勒买里	كۇتىۋال مەھەللە
包日其村委会	بورچى كەنت كومىتېتى
纳格拉买里	ناغرا مەھەللە
库求克买里	كوچۇك مەھەللە
古热村委会	گورا كەنت كومىتېتى
喀帕克阿依马克	قاپاق ئايمىقى
哈勒塔阿依马克	خالتا ئايمىقى
夏阿依马克	شائايمىقى
巴扎布依村委会	بازاربويى كەنت كومىتېتى
比盖木拉买里	بىگىملا مەھەللە
古热买里	گورا مەھەللە
托胡拉村委会	توخۇلا كەنت كومىتېتى
索孜马克买里	سوزماق مەھەللە
英巴格村委会	يېڭىباغ كەنت كومىتېتى
帕喀尔买里	پاكار مەھەللە
特勒派克买里	تەلپەك مەھەللە
喀拉塔木村委会	قاراتام كەنت كومىتېتى

قالماق مەھەللە 喀勒马克买里
گوش مەھەللە 果什买里
قۇلاق مەھەللە 库拉克买里
تېكە مەھەللە 铁克买里

زاۋا يېزىسى 扎瓦乡

زاۋا يېزىسى قاراقاش ناھىيىسىنىڭ غەربىي جەنۇب تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، ئاقساراي، سايباغ، ئۇرچى، كۇيا يېزىلىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. زېمىنى شەرقىي ئۇزۇنلۇق 79°38′ - 79°34′قا، شىمالىي كەڭلىك 37°17′ - 37°10′ قا توغرا كېلىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1315 - 1350 مېتىر. زېمىنى جەنۇبتىن شىمالغا 14 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە 5.5 كىلومېتىر. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى خوتەن - قەشقەر تاشيول بويىغا جايلاشقان بولۇپ، 10 مىڭ 534 ئائىلە — 45 مىڭ 485 نوپۇسقا ئىگە. تەۋەلىكىدە 34 كەنت كومىتېتى، 161 مەھەللە گۇرۇپپىسى بار. ناھىيە مەركىزى بىلەن بولغان مۇساپىسى 11 كىلومېتىر كېلىدۇ.

قاراقاش ناھىيىسى تەسىس قىلىنىشىنىڭ ئالدى - كەينىدە زاۋا مىڭلىكى خوتەننىڭ بىۋاستە باشقۇرۇشىدىكى جاي بولۇپ، ھەربىي ۋە مەمۇرىي ئورگانلار قۇرۇلغان ھەم خوتەننىڭ دەرۋازىسى بولغان. 1937 - يىلىدىن كېيىن قاراقاش ناھىيىسىنىڭ 6 - رايونى ۋە 8 - رايونىنىڭ بىر قىسمى بولغان. 1944 - يىلىدىن كېيىن «قاتناش يېزىسى» «باي يېزىسى» ۋە «ئىلگىرىلەش يېزىسى» غا ئايرىلدى. 1948 - يىلى «قاتناش يېزىسى»، ئازادلىقتىن كېيىن 4 - رايون بولۇپ، يار بېشى، قۇمئېرىق، باشاقچى، ئۆتەڭ، باشئۇرچى، ئۇرچى، جايتېرەكتىن ئىبارەت يەتتە يېزىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

1958 - يىلى 3 - ۋە 4 - رايون بىرلەشتۇرۇلۇپ «جىددىي ئىلگىرىلەش» كوممۇنىسى قۇرۇلدى (1962 - يىلى ئەسلىدىكى 3 - رايون بۆلۈنۈپ «ئالغا» كوممۇنىسى قۇرۇلدى). 1978 - يىلى زاۋا

كومموٴنىسى، 1984 - يىلى زاۋا يېزىسى دەپ ئاتالدى.

زاۋا توغرىسىدا تارىخىي مەنبەلەر ۋە خەلق ئارىسىدىكى بىر قىسىم رىۋايەتلەردىن مەلۇم بولۇشىچە: قەدىمكى ئىران شاھزادىسى سىياۋۇش كېرىيە دۆلىتىگە كېلىپ پادىشاھ ئابدۇللا شاپۇرغا كۆيئوغۇل بولغان ھەم كېرىيە دۆلىتىنىڭ بىر قىسىم جايلىرىنى باشقۇرغانىكەن. قەدىمكى ئىراندىن كەلگەن زاۋار ئىسىملىك بىر كىشى سىياۋۇشنىڭ يۇرت باشقۇرۇشىغا ۋە بۇ يەردە ئۆستەڭ قېزىشىغا ھەمكارلاشقانىكەن. بۇ كىشىنى خاتىرلەش ئۈچۈن ئۆستەڭنى ئۇنىڭ ئىسمى بىلەن «زاۋار» دەپ ئاتاشقانىكەن. بۈگۈنكى زاۋا دېگەن يەر نامى ئۇنە شۇ «زاۋار» دېگەن سۆزدىن كېلىپ چىققانىكەن.

بەزى كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە: زاۋا دېگەن سۆز — چەت، ياقا، بۇرجەك دېگەن مەنىدىكى «زابا» (ئەرەبچە) دېگەن سۆزدىن تىلىمىزغا ئۆزلەشكەن تەلەپپۇز ئىكەن. ئېنىقكى «زاۋا» سۆزى قەدىمكى خوتەن تىلىدا «زاۋيا» «زابا» دېيىلىپ، «خىلۋەت جاي»، «خانىقا» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ.

ئەپسۇن ئۇرۇشىدىن كېيىن، ۋەتەنپەرۋەر لىن زېشۈي شىنجاڭغا سۈرگۈن قىلىنىپ، شىنجاڭنى ئايلىنىش سەپىرىدە زاۋادا ئىككى كېچە قونغان ۋە خاتىرىسىگە: «زاۋانىڭ تېرەكلىرى يىراقتىن كۆرۈنىدۇ. ئادەملىرى ئېگىز بوي ۋە چېلىشخۇمار، تۈپرىقى يۇمشاق» دەپ يازغان.

ئۆز دەۋرىنىڭ مەشھۇر شائىرى تەجەللىنىڭ بۇ يۇرتقا كېلىۋاتقاندىكى ئاڭلاپ قاراقاشنىڭ ئالىم - ئۆلىمالىرىدىن ئون نەچچە كىشى ئۇنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن زاۋىغا چىقىپتۇ. شۇ يەردە بولغان بىر قېتىملىق مۇتالىئەدە باشقىلار ئۇنى شېئىر ئوقۇپ ببرىشكە تەكلىپ قىپتۇ. تەجەللى ئوقۇغان شېئىرىدا:

«ئۇندا دەردلەرگە دەۋا بار بۇندا ھاجەتلەر راۋا،
ياخشىراقتۇر بەلخ، بۇخارادىن زاۋا.»

دېگەن مىسرالارمۇ بار ئىكەن.

زاۋا يېزىسىنىڭ يەر شەكلى جەنۇبتىن شىمالغا قىيسايغان بولۇپ، جەنۇبىي قىسمى ئېگىز - پەس. تۈپراق قاتلىمى بىر قەدەر نېپىز، يەر ئاستى سۇ ئورنى تۆۋەن. شىمالىي قىسمى تۈز، تۈپراق قاتلىمى

قېلىن، لېكىن يەر ئاستى سۇ ئورنى بىر قەدەر ئېگىز، تۇپراقنىڭ ئىككىلەمچى شورلىشىشى كۆپرەك. 1 - ئايدىكى تېمپېراتۇرىسى 6.3℃، 7 - ئايدىكى تېمپېراتۇرىسى 27.6℃ بولۇپ، ئوتتۇرىچە يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 35 مىللىمېتىر ئەتراپىدا. يىللىق ئوتتۇرىچە پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2239 مىللىمېتىر ئەتراپىدا، قىرسىز مەزگىلى 190 كۈن ئەتراپىدا. تەبىئىي شارائىتى بىر قەدەر ياخشى، قۇياش نۇرى يېتەرلىك، ئىسسىقلىق مەنبەسى مول، دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا مۇۋاپىق كېلىدۇ، تېرىلغۇ كۆلىمى 52 مىڭ 710 مو. بۇ يېزىدا ئاساسلىق بۇغداي، كۆمىسقوناق، كېۋەز، مايلىق دان، قوغۇن - تاۋۇز تېرىلىشتىن سىرت، يەنە ئۈجمە ئۆستۇرۇپ پىلە ئىشلەپچىقىرىلىدۇ.

زاۋا يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
墨玉县扎瓦乡行政村和自然村名称

قوقان كەنت كومىتېتى	阔坎村委会
قوقان مەھەللە	阔坎买里
ياربېشى كەنت كومىتېتى	亚贝希村委会
ياربېشى مەھەللە	亚贝希买里
شاخلىق كەنت كومىتېتى	夏赫勒克村委会
ئېگىز ئېرىق كەنت كومىتېتى	依格孜艾日克村委会
تۇلكە ئۇۋىسى	吐勒开奥维斯
لەڭگەر كەنت كومىتېتى	兰干村委会
لەڭگەر مەھەللە	兰干买里
شەھىدان كەنت كومىتېتى	谢依旦村委会
تىغشۇەن مەھەللە	特格万买里
توغراقمازار كەنت كومىتېتى	托格拉克麻扎村委会
جىگدە ئېرىق مەھەللە	吉格代艾日克买里
قۇمئېرىق كەنت كومىتېتى	库木艾日克村委会

托万兰干买里	تۆۋەن لەڭگەر مەھەللە
萨依奴呼其村委会	ساينۇغوچ كەنت كومىتېتى
萨依奴呼其买里	ساينۇغوچ مەھەللە
米拉买里	مىلا مەھەللە
库台玛村委会	كۆتەمە كەنت كومىتېتى
库台玛艾日克买里	كۆتەمەئېرىق مەھەللە
扎瓦村委会	زاۋا كەنت كومىتېتى
硝尔鲁克艾日克村委会	شورلۇق ئېرىق كەنت كومىتېتى
库台克艾日克村委会	كوتەكئېرىق كەنت كومىتېتى
库台克艾日克买里	كوتەكئېرىق مەھەللە
霍依拉艾日克村委会	هويلا ئېرىق كەنت كومىتېتى
兰干艾日克买里	لەڭگەر ئېرىق مەھەللە
阿热果勒村委会	ئاراغول كەنت كومىتېتى
阿热果勒买里	ئاراغول مەھەللە
巴夏克齐村委会	باشاقچى كەنت كومىتېتى
克其克芒达	كىچىك ماندا
库勒艾日克村委会	كولئېرىق كەنت كومىتېتى
孜代克艾日克	زەدەك ئېرىق
博格达依艾日克村委会	بۇغدايئېرىق كەنت كومىتېتى
墩艾日克	دۆڭئېرىق
赫尼村委会	خېنى كەنت كومىتېتى
铁热克阿依拉村委会	تېرەكئايلا كەنت كومىتېتى
铁热克阿依拉买里	تېرەكئايلا مەھەللە
吾堂村委会	ئۆتەڭ كەنت كومىتېتى
吾堂买里	ئۆتەڭ مەھەللە
玉吉买阿依拉村委会	ئۈجمە ئايلا كەنت كومىتېتى
玉吉买阿依拉买里	ئۈجمە ئايلا مەھەللە
英吾斯塘村委会	يېڭئۆستەڭ كەنت كومىتېتى
兰干买里	لەڭگەر مەھەللە
麻扎阿依拉村委会	مازار ئايلا كەنت كومىتېتى

麻扎阿依拉买里	مازار ئايلا مەھەللە
加依铁热克村委会	جايتېرەك كەنت كومىتېتى
铁热克艾日克买里	تېرەكئېرىق مەھەللە
喀拉买里	كالا مەھەللە
托盖买里	توگە مەھەللە
托盖托格拉克村委会	توگىتوغراق كەنت كومىتېتى
博克买里	بوك مەھەللە
托盖托格拉克买里	توگىتوغراق مەھەللە
吉也克买里	جىيەك مەھەللە
乔坎吉勒尕村委会	چوكانجىلغا كەنت كومىتېتى
奥尔太克买里	غۇرتەك مەھەللە
乔坎吉勒尕买里	چوكانجىلغا مەھەللە
巴什乌尔其村委会	باش ئۇرچى كەنت كومىتېتى
墩艾日克买里	دۆڭئېرىق مەھەللە
喀哈纳买里	كارخانا مەھەللە
布勒买买里	بۇلۇمە مەھەللە
沙布隆买里	سابۇلۇڭ مەھەللە
托甫恰村委会	توپىچا كەنت كومىتېتى
托甫恰买里	توپىچا مەھەللە
胡木旦村委会	خۇمدان كەنت كومىتېتى
帕藏买里	پازاڭ مەھەللە
朱如甫开什买里	جورۇپكەش مەھەللە
巴当买里	باداڭ مەھەللە
塔坎纳买里	تاكان مەھەللە
吾尔其村委会	ئۇرچى كەنت كومىتېتى
奎牙买里	كۇيا مەھەللە
巴拉木苏依村委会	بارامسۇيى كەنت كومىتېتى
巴拉木苏依买里	بارامسۇيى مەھەللە
喀什博依村委会	قاشبۇيى كەنت كومىتېتى
喀克勒克买里	قاقلىق مەھەللە

ئاقلەڭگەر 阿克兰干

ئاقساراي يېزىسى 阿克萨拉依乡

ئاقساراي يېزىسى قاراقاش ناهىيىسىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، غەربتىن شەرققە كەڭلىكى بەش كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 12 كىلومېتىر، ئومۇمىي دائىرىسى 60 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. شىمالىدا ماڭلاي، كۇيا، غەربتە زاۋا، غەربىي جەنۇبتا سايباغ، شەرقتە جاھانباغ يېزىلىرى بىلەن ۋە قاراقاش دەرياسى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ناهىيە بازىرىغا 13 كىلومېتىر كېلىدۇ. 6542 ئائىلە — 24 مىڭ 106 نوپۇسقا ئىگە بۇ يېزىنىڭ تەۋەلىكىدە 23 كەنت كومىتېتى، 98 مەمۇرىي مەھەللە گۇرۇپپىسى بار.

ئاقساراي يېزىسىنىڭ زېمىنى شەرقىي ئۇزۇنلۇق ′79°43 - ′79°34 قا، شىمالىي كەڭلىك ′37°13 - ′37°05 قا توغرا كېلىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1335 - 1400 مېتىر بولۇپ، يەر يۈزىنىڭ جەنۇبى ئېگىز، شىمالى پەس. شىمالىي قىسمى كەڭ، جەنۇبىي قىسمى تار بولۇپ، تەتۇر ئۇچبۇلۇڭ شەكلىگە ئوخشايدۇ.

يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئورگىنى ئارىباغ كەنتىگە جايلاشقان بولسىمۇ، نەچچە يۈز يىللاردىن بۇيان يىراق - يېقىنلارغا تونۇلغان مەشھۇر يۇرت ئاقساراينىڭ نامى بۇ يېزىنىڭ ئىسمى قىلىنغان. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئىلگىرى بۇ يەر بىر جەزىرە بولۇپ، «ئاقساي» (گىياھ ئۇنمەيدىغان يەر) دەپ ئاتالغان. كېيىن كىشىلەر بىر - بىرلەپ ئولتۇراقلىشىپ ئاۋاتلاشقان ھەمدە ھازىرقى بوستانلىققا ئايلانغان. كىشىلەر بۇ يەردە ئايۇزان - سارايلىق ئۆيلەرنى سالغان ھەمدە بۇ يەرنىڭ جاپالىق ئۆتمۈشىنى نەزەردە تۇتۇپ «ئاقساراي» دەپ ئاتاشقان.

بۇ يېزىنىڭ دائىرىسى 1920 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە بەھرام-

سۈيى مىكلىكىگە تەۋە بولۇپ، 1936 - يىلىدىن كېيىن كۆپ قىسمى 1 - رايونغا، ئاز بىر قىسمى 6 - رايونغا تەۋە بولدى. 1944 - يىلىدىن كېيىن ئاساسىي قىسمى «پەزىلەت» يېزىسىغا، كىچىك بىر قىسمى «مولچىلىق» يېزىسىغا تەۋە بولدى. 1948 - يىلى بىرلىككە كېلىپ «پەزىلەت» يېزىسى بولدى. 1950 - يىلىدىن كېيىن 2 - رايون بولۇپ، ئاقساراي، چوناقلا، ئېلىشبېشى، گۈلباغ، قۇمباغدىن ئىبارەت ئالتە يېزىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. 1956 - يىلى 1 - رايوندىن ئىشقىلا، 11 - رايوندىن ئۇزۇنئېرىق 2 - رايونغا تەۋە قىلىپ سەككىز يېزىغا كۆپەيگەن. 1958 - يىلى «سەكرەش» كوممۇنىسى، 1978 - يىلى «ئاقساراي» كوممۇنىسى، 1984 - يىلىدىن ئېتىبارەن «ئاقساراي يېزىسى» دەپ ئاتالدى.

بەھرامسۈيى، ماكۇي، كۇيا، زاۋا ئۆستەڭلىرىنىڭ بۇ يېزا دائىرىسىدىن كېسىپ ئۆتكەنلىكى، بۇ يېزىنىڭ ئېتىز - ئېرىقلارنى پىلانلاش، رەتلەش ئىشلىرىغا بەلگىلىك ئوڭۇشسىزلىقلارنى كەلتۈرگەن بولسىمۇ، ئەمگەكچان ئاقساراي خەلقى ئېتىزلىقلارنى سالالاشتۇرۇش، سۇغىرىشنى يۇرۇشلەشتۈرۈش بىلەن يىلمۇ يىل شۇغۇللىنىپ، سۇ مەنبەسى مول بولغان پايدىلىق ئىمكانىيەتنى ياراتتى.

ئاقساراي يېزىسىنىڭ تۈپرىقى لاتقىلاشقان تۈپراق بولۇپ، 25 مىڭ 686 مو ئەتراپىدىكى تېرىلغۇ يەرنىڭ شەرقىي شىمالى قىسمى شاللىق. بۇ يەرنىڭ كىلىماتى چوڭ قۇرۇقلۇق تىپىدىكى ئىللىق مۆتىدىل بەلۋاغ قۇرغاق رايونغا تەۋە. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.44℃، ھۆل - يېغىن مىقدارى 35 مىللىمېتىر ئەتراپىدا، قىروسىز مەزگىلى 190 كۈن ئەتراپىدا. بۇ يېزىنىڭ تەبىئىي يېزا ئىگىلىك مۇھىتى قاراقاش ناھىيىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى باشقا يېزىلارغا يەتمەيدۇ، بىراق يېقىنقى يىللاردا ئېلىپ بېرىلغان يېزا ئىگىلىك مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشىنىڭ زور قەدەمدە ئېلىپ بېرىلىشى بىلەن، شارائىتتىدا زور ئۆزگىرىشلەر بولۇپ، يەرلىرى تەپتەكشى، ئورمانلىرى بۈك - باراقسان، ئېرىق - ئۆستەڭلىرى يۇرۇشلەشكەن مەنزىرە ۋۇجۇدقا

كەلدى. بىر ئەسىرگە يېقىن تارىخقا ئىگە داڭدار «قەدىمىي چىنار» دەرىخى مۇشۇ يېزىنىڭ گۈلباغ كەنتىدە. بۇ دەرەخنىڭ ئېگىزلىكى 30 مېتىر، بۇ دەرەخ ھازىرمۇ شاخلاپ باراقسانلىشىۋاتىدۇ ھەمدە چىنارنى مەركەز قىلغان سايا‌ھەت باغچىسى بەرپا قىلىنىپ، ئۆزگىچە سايا‌ھەت مەنزىرىسى شەكىللەندى.

ئاقساراي يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
墨玉县阿克萨拉依乡行政村和自然村名称

ئاراباغ مەھەللە	阿热巴格买里
ئېلىشبېشى كەنت كومىتېتى	艾力什贝希村委会
ساقال ئايمىقى	萨喀勒阿马克
باش ئاراغول كەنت كومىتېتى	巴什阿热果勒村委会
تەلپەك مەھەللە	塔勒帕克买里
ئارامازار كەنت كومىتېتى	阿热麻扎村委会
سۆگەتئېرىق	苏格特艾日克买里
ئۇجملىك كەنت كومىتېتى	玉吉米力克村委会
خارەت مەھەللە	哈热提买里
تاقايلا كەنت كومىتېتى	塔喀依拉村委会
تاقايلا مەھەللە	塔喀依拉买里
تۆۋەن چولاقلا كەنت كومىتېتى	托万乔拉克拉村委会
چولاقلا مەھەللە	乔拉克拉买里
كەتمە كەنت كومىتېتى	开特麦村委会
كەتمە مەھەللە	开特麦买里
گولدە مەھەللە	古勒代买里
باغئېرىق كەنت كومىتېتى	巴格艾日克村委会
گۈلباغ كەنت كومىتېتى	古勒巴格村委会

其那吐维买里	چىنار تۆۋى
阿鲁艾日克村委会	ھالۇئېرىق كەنت كومىتېتى
海力派买里	خەلپە مەھەللە
阿热巴格村委会	ئاراباغ كەنت كومىتېتى
克提克拉村委会	كىتىكلا كەنت كومىتېتى
哈勒塔买里	خالتا مەھەللە
萨喀勒买里	ساقال مەھەللە
巴什依希塔其村委会	باش ئىشتاچى كەنت كومىتېتى
阿热希买里	ئارىش مەھەللە
果什买里	گوش مەھەللە
阿亚格依希塔其村委会	ئاياغ ئىشتاچى كەنت كومىتېتى
帕热其买里	پاراچ مەھەللە
乌尊艾日克村委会	ئۇزۇنئېرىق كەنت كومىتېتى
色日克买里	سېرىق مەھەللە
巴什吐喀其拉村委会	باش توقاچلا كەنت كومىتېتى
吐喀其拉村委会	توقاچلا كەنت كومىتېتى
托喀买里	توكار مەھەللە
巴什库木巴格村委会	باشقۇمباغ كەنت كومىتېتى
帕热克买里	باراق مەھەللە
阿亚格库木巴格村委会	ئاياغقۇمباغ كەنت كومىتېتى
库勒买里	كۆل مەھەللە
托帕克买里	توپاق مەھەللە
果直买里	گۇش مەھەللە
巴什吉勒尕村委会	باشجىلغا كەنت كومىتېتى
库买阿依马克	كۇمە ئايمىقى
阿亚格吉勒尕村委会	ئاياغجىلغا كەنت كومىتېتى
哈芒阿依马克	خامان ئايمىقى
台力外村委会	تەلۋە كەنت كومىتېتى

شائايمىقى	夏阿依马克
ماتاك ئايمىقى	麻糖阿依马克
يىكچى ئايمىقى	依克其阿依马克
دولان ئايمىقى	多兰阿依玛克
هالۇ ئايمىقى	阿鲁阿依马克
قاقچى ئايمىقى	喀克其阿依马克
توغرا ئايمىقى	托格热阿依马克

جاهانباغ يېزىسى 加汗巴格乡

شەرقتىن غەربكە بەش كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا 15 كىلومېتىر سوزۇلغان بۇ يېزا شىمالدا قاراقاش بازىرى، غەربتە توخۇلا ۋە ئاقساراي يېزىلىرى بىلەن، جەنۇبتا ھەم شەرقتە قاراقاش دەرياسى بىلەن ياندىشىپ تۇرىدۇ، قاراقاش ناھىيە بازىرىنىڭ توققۇز كىلومېتىر جەنۇبىدا. زېمىنى شەرقىي ئۇزۇنلۇق 79°44′ – 79°41′ قا، شىمالىي كەڭلىك 37°15′ – 37°06′ قا توغرا كېلىدۇ.

بۇ يەرلەر 1900 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە بەھرامسۇيى مىڭلىكىگە، 1930 - يىللىرى يۇقىرى بەھرامسۇيى مىڭلىكىگە تەۋە بولدى. 1940 - يىللىرى 1 - رايوننىڭ داراسكال، ئىشقىلا كەنتلىرىنىڭ دائىرىسىدە بولدى. 1950 - يىلىنىڭ ئالدىدا «مولچىلىق» ۋە «پەزىلەت» يېزىلىرىغا تەۋە بولدى. 1956 - يىلىغىچە دۆڭداراسكال، داراسكال، ئىشقىلا، ئىشتاچى، ئېلىشبېشى يېزىلىرى دەپ ئاتالدى. 1958 - يىلىدىن كېيىن باش تەرەپلىرى «جىددىي ئىلگىرىلەش»، ئاياغ تەرەپلىرى «يۇقىرى ئۆرلەش» كوممۇنىسىغا تەۋە بولدى. باش تەرەپلىرى 1962 - يىلىدىن كېيىن «ئالغا» كوممۇنىسىغا، 1978 - يىلىدىن كېيىن ئاقساراي كوممۇنىسىغا تەۋە بولدى. 1984 - يىلى ئاقساراي ۋە توخۇلا يېزىلىرىدىن بۆلۈنۈپ ھازىرقى دائىرىسىدە جاھانباغ يېزىسى قۇرۇلدى.

جاھانباغ يېزىسىدا 5803 ئائىلە — 22 مىڭ 196 نوپۇس بو-

لۇپ، تەۋەلىكى 20 مەمۇرىي كەنت، 90 مەھەللە گۇرۇپپىسىغا ئايرىلغان. ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 27 مىڭ 123 موسى تېرىم يەرنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ يېزا تىنما بەلۋاغىنىڭ ئوتتۇرا - تۆۋەن قىسمىدىكى لاتقىلىقىنىڭ لېۋىگە جايلاشقان بولۇپ، تۇپرىقى قۇم - تاش ئارىلاش، شورلاشقان شاللىق تۇپراقتىن ئىبارەت. ئاز بىر قىسمى سۇغىرىلىدۇ. كىلىماتى ئىللىق مۆتىدىل بەلۋاغ قۇرغاق كىلىماتىغا كىرىدۇ. يەر شەكلى تەكشى، سۇ مەنبەسى مول، ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 11.6℃، ئوتتۇرىچە يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 35 ملليمېتىر ئەتراپىدا، قىروسىز مەزگىلى 180 كۈن ئەتراپىدا، شال تېرىشقا مۇۋاپىق كېلىدۇ.

جاھانباغ يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
墨玉县加汗巴格乡行政村和自然村名称

墩巴格村委会	دۇڭباغ كەنت كومىتېتى
墩巴格买里	دۇڭباغ مەھەللە
求那克拉村委会	چۇناقلا كەنت كومىتېتى
恰喀尔村委会	چاقار كەنت كومىتېتى
库恰博依	كۇچا بوي
库木博依	قۇمبويى
阿依玛克村委会	ئايماق كەنت كومىتېتى
阿依玛克买里	ئايماق مەھەللە
阿鲁阿依拉	ھالۇ ئايلا
其格勒克阿鲁	چىغلىق ھالۇ
阿亚格阿依马克	ئاياغئايماق
阿克萨拉依村委会	ئاقساراي كەنت كومىتېتى
通古孜阿依玛克	توڭگۇز ئايمەقى
伊来克布依	ئىلەكبۇيى
墩艾日克村委会	دۇڭئېرىق كەنت كومىتېتى

墩买里	دۆڭمەھەللە
加汗巴格村委会	جاھانباغ كەنت كومىتېتى
库拉买里	كۇلا مەھەللە
萨得拉其买里	ساتىراش مەھەللە
堆外买里	دۇۋە مەھەللە
帕其喀亚什村委会	پارچە قاياش كەنت كومىتېتى
吐格曼买里	تۇگمەن مەھەللە
巴什恰尔巴格村委会	باش چارباغ كەنت كومىتېتى
包代克买里	بودەك مەھەللە
库冬买里	كۇدوك مەھەللە
恰尔巴格村委会	چارباغ كەنت كومىتېتى
恰帕克买里	چاپاق مەھەللە
帕合帕克买里	پاخپاق مەھەللە
冬木巴克买里	دومباق مەھەللە
墩阿热希村委会	دۆڭئارىش كەنت كومىتېتى
巴合夏阿依马克	باخشى ئايمىقى
安江阔恰	ئەنجان كوچا
科台克买里	كۆتەك مەھەللە
巴什依希克拉村委会	باش ئىشقىلا كەنت كومىتېتى
乔喀买里	چۇقا مەھەللە
依西克拉村委会	ئىشقىلا كەنت كومىتېتى
喀日阿依马克	قارىئايماق
依来克博依	ئىلەكبويى
加江阿依马克	جاجاك ئايمىقى
英买里	يېڭى مەھەللە
喀拉库其喀其拉村委会	قارا قۇشقاچلا كەنت كومىتېتى
其格乃克买里	چىگىنەك مەھەللە
吐喀买里	توكار مەھەللە
乔库尔买里	چوقۇر مەھەللە
托万乌尊艾日克村委会	تۆۋەن ئۇزۇنئېرىق كەنت كومىتېتى

克其尔买里	قىچىر مەھەللە
吐喀依买里	تۇقاي مەھەللە
哈达买里	خادا مەھەللە
墩霍伊拉村委会	دۆڭھويلا كەنت كومىتېتى
白克买里	بېقى مەھەللە
托帕克买里	توپاق مەھەللە
巴什达拉斯喀勒村委会	باشداراسكال كەنت كومىتېتى
吾依那克买里	ئويناق مەھەللە
达里亚布依	دەريا بويى مەھەللە
布拉克村委会	بۇلاق كەنت كومىتېتى
喀拉买里	قارا مەھەللە
达拉斯喀勒村委会	داراسكال كەنت كومىتېتى
托万买里	تۆۋەنمەھەللە
墩买里	دۆڭمەھەللە
吐格曼贝希买里	تۇگمەنبېشى
达里亚博依村委会	دەريابويى كەنت كومىتېتى
再其买里	زەيچى مەھەللە
托喀买里	توكار مەھەللە
英也尔	يېڭىيەر
泡希喀勒买里	پوشكال مەھەللە

乌尔其乡 ئۇرچى يېزىسى

ئۇرچى يېزىسى قاراقاش ناھىيىسىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە مەركىزىدىن 16.5 كىلومېتىر كېلىدۇ. شەرقىي شىمال قىسمى كۆيا يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ئوتتۇرىسىدىن قاراشاي ئۆستىگى كېسىپ ئۆتىدۇ. شەرقىي جەنۇبى قىسمى زاۋا يېزىسى بىلەن قوشنا بولۇپ، شىمالىي ۋە شەرقىي شىمالى قىسىملىرى قاراشاي، ياۋا يېزىلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. غەربىي

جەنۇب قىسىملىرى چېكىلىك ۋە پىيالما قۇملۇقلىرى بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ. زېمىنى شەرقىي ئۇزۇنلۇق 79°34′ - 79°31′ قا، شىمالىي كەڭلىك 37°21′ - 37°11′ قا توغرا كېلىدۇ. جەنۇبتىن شىمالغا 17 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە تەخمىنەن بەش كىلومېتىر كېلىدۇ. ئومۇمىي يەر كۆلىمىدىن تېرىلغۇ يەر 26 مىڭ 658 مونى ئىگىلەيدۇ.

«ئۇرچى» نامى مەنىسى «بوزيەر» دېگەنلىك بولۇپ، بۇ سۆز يەنە موڭغۇل تىلىدا «يايلاق» دېگەن مەنىلەرگە ئىگە دېگۈچىلەرمۇ بار. «ئۇرچى» دېگەن بۇ نام 19 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىدىن باشلاپ قوللىنىلغان بولۇپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈي يىللىرىغا توغرا كېلىدۇ. ئەينى يىللاردا بۇ يەر ئادەم ئاياغ باسمايدىغان قۇملۇق بولۇپ، خوتەننىڭ ئەمەلدارى ھاجى تۆڭلىك ھاشار توپلاپ بوستانلىقنى كېڭەيتىش يۈزىسىدىن، ھازىرقى زاۋا يېزىسىنىڭ شىمالىدىكى كەڭ كەتكەن بوز يەرلەرنى ئېچىپ، ھەممىسىگە «ئۇرچى» دەپ نام بەرگەن. چىڭ سۇلالىسى مەزگىلىدە ۋە ناھىيە قۇرۇلۇشىنىڭ ئالدى - كەينىدە زاۋا مىڭلىكىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان.

1958 - يىلىدىن باشلاپ بۇ جايغا «1 - ماي» (ھازىرقى قاراقاش بازىرى)، «نۇرلۇق» (ھازىرقى كۇيا يېزىسى) «سەكرەش» (ھازىرقى ئاقساراي يېزىسى)، «جىددىي ئىلگىرىلەش» (ھازىرقى زاۋا يېزىسى) كوممۇنىلىرى بىر نەچچە يۈز ئائىلىلىك دېھقانلارنى كۆچۈرۈپ ئولتۇراقلاشتۇرۇپ ئۆز ئالدىغا دېھقانچىلىق مەيدانى قۇردى. 1975 - يىلى پۈتۈن دېھقانچىلىق مەيدانى بىرلەشتۇرۇلۇپ «شەرق شامىلى» كوممۇنىسى تەسىس قىلىندى. بۇ يېڭى يۇرت زاۋا يېزىسىنىڭ ئۇرچى دېگەن يېرىگە تۇتاش بولغانلىقى ھەم ئۇرچىنىڭ بىر قىسمى بۇ يېزىغا تەۋە قىلىنغانلىقتىن 1984 - يىلى بۇ يېزىغا «ئۇرچى» دەپ نام بېرىلدى.

بۇ يېزىدا 3097 ئائىلە — 15 مىڭ 480 نوپۇس بولۇپ، تەۋەلىكىدە 19 مەمۇرىي كەنت، 89 مەھەللە گۇرۇپپىسى بار.

ئۇرچى يېزىسىنىڭ تۇپراق ئۇنۇمدارلىقى تۆۋەن، تېرىلغۇ ۋاقتى قىسقا، تۇپرىقى قۇمساڭغۇ، يېزىنىڭ ئەتراپى كەڭ كەتكەن ئوتلاقلار-دىن ئىبارەت بولۇپ، غەربىي تەرىپىنى قۇم بارخانلىرى ئوراپ تۇرىدۇ. قۇم - بوراننىڭ تەھدىتى زور، شورلۇق ئويمانلار كۆپ، پۈتكۈل

تۇپراقنىڭ قۇملىشىشى يۇقىرى، يېتىلىشى ناچار، ئۇنۇمدارلىقى تۆ-ۋەن، ئوزۇقلۇقى كەمچىل، ئوزۇقلۇق ۋە نەملىكنى ساقلىشى ناچار، بەزى جايلارنىڭ يەر ئاستى سۇ ئورنى يۇقىرى بولۇپ، ئىككىلەمچى شورلىشىشى بىر قەدەر ئېغىر. لېكىن، «شەرق شامىلى» سۇ ئامبىرى بولغاچقا، سۇغىرىش ئەۋزەللىكى يۇقىرى، قۇرغاقچىلىقنىڭ تەھدىتى يېنىك. بۇ يېزىنىڭ 1 - ئايدىكى تېمپېراتۇرىسى ℃ 2- - ℃ 7- قىچە، 7 - ئايدىكى تېمپېراتۇرىسى ℃ 24، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا ℃ 24-، ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا ℃ 40 بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 35 مىللىمېتىردىن تۆۋەن، پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2200 مىللىمېتىر، يىللىق قىروسىز مەزگىلى 200 - 210 كۈنگىچە. 7 بالدىن يۇقىرى غەربىي شىمال شامىلى كۆپ چىقىدۇ. ئەڭ يۇقىرى شامال كۈچى 10 بالغا يېتىدۇ.

ئۇرچى يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
墨玉县乌尔其乡行政村和自然村标准名称

قوشئاۋات	阔希阿瓦提买里
تاۋبغاز كەنت كومىتېتى	塔瓦阿孜村委会
خەلپە مەھەللە	海力派买里
ئامبار بويى مەھەللە	昂巴博依买里
قويچى مەھەللە	阔依其买里
قاراقىر كەنت كومىتېتى	喀热克村委会
دۆڭمەھەللە	墩买里
شەيخمەھەللە	协依赫买里
سېرىغلىق مەھەللە	色日克勒克买里
سېرىغلىق كەنت كومىتېتى	色日克勒克村委会
قاغا مەھەللە	喀尕买里
پاتا ئېغىل كەنت كومىتېتى	帕塔艾格勒村委会
كاللەك	喀拉克买里

曲库吉勒尕村委会	چوقۇ جىلغا كەنت كومىتېتى
吐勒开买里	تۇلكە مەھەللە
托格拉克阿勒迪村委会	توغراقئالدى كەنت كومىتېتى
喀勒太克买里	كالتەك مەھەللە
米来提艾日克村委会	مىللەتئېرىق كەنت كومىتېتى
库勒贝希买里	كۆلبېشى
塔勒克买里	تاللىق مەھەللە
塔勒克巴格买里	تاللىقباغ مەھەللە
其格希热木买里	چىگە شىرەم مەھەللە
斯拉木阿瓦提村委会	ئىسلامئاۋات كەنت كومىتېتى
恰依买里	چاي مەھەللە
乌尔其村委会	ئۇرچى كەنت كومىتېتى
塔拉木买里	تارام مەھەللە
阿瓦提村委会	ئاۋات كەنت كومىتېتى
伊斯拉木阿瓦提买里	ئىسلامئاۋات مەھەللە
阿瓦提坎特	ئاۋات مەھەللە
阔什阿瓦提村委会	قوشئاۋات كەنت كومىتېتى
吉里尕买里	جىلغا مەھەللە
古勒克吾斯塘买里	گۈللۈق ئۆستەڭ مەھەللە
阿亚格买里	ئاياغ مەھەللە
闸口贝希买里	زاكۇبېشى مەھەللە
萨亚提买里	سايات
喀什博依买里	قاشبويى مەھەللە
亚勒吾孜吾喀尔村委会	يالغۇز ئوقار كەنت كومىتېتى
喀亚什买里	قاياش مەھەللە
协海尔买里	شەھەر مەھەللە
弹布尔买里	تەمبۇر مەھەللە
排太克来村委会	پەتەكلە كەنت كومىتېتى
帕合塔买里	پاختا مەھەللە
喀什博依	قاشبويى

ئارقا ئۆستەڭ مەھەللە	阿尔喀吾斯塘买里
تۇگمەنبېشى كەنت كومىتېتى	推格曼贝西村委会
چاپاق مەھەللە	恰帕克买里
شېكەر قومۇش كەنت كومىتېتى	西砍儿库木什村委会
تېرەكبوستان كەنت كومىتېتى	铁热克博斯坦村委会
كونچىلا مەھەللە	昆其拉买里
سۇپۇن مەھەللە	苏朋买里
سېغىزلىق كەنت كومىتېتى	色合孜勒克村委会
تەلپەك مەھەللە	太勒帕克买里
ياغ مەھەللە	亚格买里
ئاقتىكەن مەھەللە	阿克提坎买里
قاراڭغۇ توغراق كەنت كومىتېتى	喀良古托格拉克村委会
باغۋەن	巴格万
توكار جاڭگال	吐喀江尕勒

萨依巴格乡 سايباغ يېزىسى

سايباغ يېزىسى قاراقاش ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان بو-لۇپ، ناھىيە مەركىزىگە 27 كىلومېتىر كېلىدۇ. تەۋەلىكىدە 7226 ئائىلە — 28 مىڭ 528 نوپۇس، 27 كەنت كومىتېتى، 177 مەھەللە گۇرۇپپىسى بار. بۇ يېزىنىڭ تاغلار ئارىسى — دەريا بويلىرىدىكى بوستانلىقلار كۆپ قىسىم زېمىنىنى ئىگىلەيدۇ. شىمال، غەربىي شىمال تەرەپلىرى ئاقساراي، زاۋا يېزىلىرى بىلەن، غەرب تەرىپى ساي - ئېدىر-لار بىلەن، جەنۇب تەرىپى قاراقۇرۇم تاغ تىزمىلىرى بىلەن، شەرق تەرىپى قاراقاش دەرياسى بىلەن گىرەلىشىدۇ. زېمىنى شەرقىي ئۇزۇن-لۇق 79°43′ - 79°36′ قا، شىمالىي كەڭلىك 37°08′ - 36°52′ قا تۇغرا كېلىدۇ. يەر شەكلى جەنۇبتىن شىمالغا قىيپاچ سوزۇلغان بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1345 - 1860 مېتىر، تەكشىلىك پەرقى زور. بۇ يېزىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى «ئۇلۇغئاتا» دەريا قىنىغا

تۇتىشىدىغان يەرلىرىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1861 مېتىر كېلىدۇ.

سايباغ دېگەن ئاتالغۇ توغرىسىدا مۇنداق ئىككى خىل رىۋايەت مەۋجۇت بولۇپ كەلمەكتە. بىر خىلى: مىڭ يىللار ئىلگىرى بۇ جاي بىپايان تاشلىق ساي بولۇپ، ئاھالىلەر ناھايىتى شالاڭ ئولتۇراقلاشقانىكەن. بۇ كىشىلەر ئۆزۈن مۇددەت جاپالىق مېھنەت سىڭدۈرۈپ، سايلىقلاردا تېرىقچىلىق قىلغان ھەم ئۇزۇم، ياڭاق، ئەنجۇر، ئانار، شاپتۇل، ئۆرۈك قاتارلىق مېۋىلەرنى يېتىشتۇرگەن، سايباغ دېگەن ئاتالغۇ شۇنىڭدىن كېلىپ چىققانىكەن. يەنە بىر خىلى: ئىسلام دىنىنى تارقاتقۇچىلار بۇ جايدا بۇددىستلار بىلەن دەھشەتلىك ئۇرۇش قىپتۇ. ھەر ئىككى تەرەپ يا ئالغا ئىلگىرىلىيەلمەپتۇ ياكى چېكىنمەپتۇ. ئىسلام قوشۇنلىرى يەرلىك خەلقنى باغ بىنا قىلىپ بېرىش ئۈچۈن ئۆزلىرى ئېلىپ كەلگەن ھەر خىل ئۇزۇم ئۇرۇقلىرىنى تېرىپ ياشارتىپتۇ. بىر قېتىملىق جەڭدە ئىسلام قوشۇنلىرى يېڭىلىپ، چېكىنمەكچى بوپتۇ. بىرەيلەن سەردارىدىن:

— ئۇزۇم تاللىرىنى خاۋارىچلارغا (بۇددىستلارنى دېمەكچى) قالدۇرغىچە يۇلۇۋەتمەيلىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ، سەردار ئويلىنىۋېلىپ:

— سايۋا ئۇزۇم يېتىشتۇرمەك ئاسان ئەمەس، سايۋىنى تۇۋىدىن كېسىۋېتىڭلار. باشقا ئۇزۇم تاللىرىنى يۇلۇۋېتىڭلار، — دەپتۇ. ئەسكەرلەر ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ. كېيىنكى يىلى ئىسلام قوشۇنلىرى بۇرۇنقىدىن بىر نەچچە ھەسسە كۆپىيىپ كېلىپ بۇ جايىنى ئىگىلەپتۇ. بۇ جايدا دەسلەپتە سايۋىلىك باغ كۆزگە چېلىققانلىقتىن بۇ يەر «سايۋا باغ» دەپ ئاتىلىپ، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن «سايباغ» قا ئۆزگىرىپ قالغانىكەن.

قاراقاش ناھىيىسى تەسىس قىلىنىشىنىڭ ئالدى - كەينىدە بۇ يۇرت تاغ مىڭلىكى دەپ ئاتىلىپ خوتەننىڭ بىۋاستە باشقۇرۇشىدا بولغانىكەن. 1927 - يىلىدىن كېيىن قاراقاش ناھىيىسىنىڭ 8 - رايونى بولدى. 1944 - يىلىدىن كېيىن ھازىرقى 1 -، 2 -، 3 - ئۇچاستىكىلار (تاغلىق كەنتلەر) «خەلق يېزىسى»؛ 4 -، 5 -، 6 - ئۇچاستىكىلار (تۈزلەڭلىكلەر) «ئامانلىق يېزىسى» دېيىلىپ،

1948 - يىلى بۇ ئىككى يېزا بىرلەشتۇرۇلۇپ «خەلق يېزىسى» بولدى. 1950 - يىلىدىن كېيىن 3 - رايون بولۇپ، قوشلۇق، سايباغ، توقاييار، تۇزاقچى، ئۇچات، ئۇزۇنئارالدىن ئىبارەت ئالتە يېزىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. 1958 - يىلى 4 - رايون (زاۋا) بىلەن قوشۇلۇپ «جىددىي ئىلگىرىلەش» خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلدى. 1962 - يىلى ئۆز ئالدىغا ئايرىلىپ چىقىپ «ئالغا» خەلق كوممۇنىسى بولدى. 1978 - يىلى سايباغ كوممۇنىسى، 1984 - يىلى بىر ئۇچاستىكا (ئۇچ كەنت) ئايرىۋېتىلىپ سايباغ يېزىسى دەپ ئاتالدى.

سايباغ يېزىسىدىكى تاغلىق يەرلەرنىڭ 1 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ℃ 5.8-، 7 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ℃ 27.2 بولۇپ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا ℃ 9.4 ئەتراپىدا. ھۆل - يېغىن مىقدارى پۈتۈن ناھىيە بويىچە ئەڭ يۇقىرى بولۇپ، ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 84.7 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئەڭ كۆپ بولغاندا 25.3 كۈن قار ياغىدۇ. لېكىن قىروسىز مەزگىلى ئاران 160 كۈنگە يېتىدۇ. سايباغ يېزىسى غەربىي شىمال شامىلى ئېغىزىدا بولغانلىقتىن، ھەر يىلى يەتتە بالدىن يۇقىرى شامال بىر قېتىم كۆپ چىقىدۇ. ئەڭ يۇقىرى شامال كۈچى 10 بالغا يېتىدۇ. كىلىماتى ئىللىق مۆتىدىل بەلۋاغنىڭ قۇرغاق قۇملۇق كىلىماتىغا تەۋە بولۇپ، سۇغىرىلىدىغان دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى ناچار، توسالغۇ ئامىللار بىر قېتىم كۆپ. بۇ يېزا ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 29 مىڭ 490 موسى تېرىلىدىغان كۆلەمدۇر.

سايباغ يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
墨玉县萨依巴格乡行政村和自然村名称

ئىمامى ئەپتەر بازىرى	伊玛目艾甫塔尔巴扎
ئۇلۇغئاتا كەنت كومىتېتى	乌鲁格阿塔村委会
بەكئاچما	贝克阿其玛
يېڭىئاۋات كەنت كومىتېتى	英阿瓦提村委会

博斯坦托格拉克村委会	بوستانتوغراق كەنت كومىتېتى
博斯坦托格拉克	بوستانتوغراق
普喀村委会	پوكا كەنت كومىتېتى
亚格买里	ياغ مەھەللە
库遂村委会	كۇسۇي كەنت كومىتېتى
克里亚买里	كېرىيا مەھەللە
乌尊阿热勒村委会	ئۇزۇنئارال كەنت كومىتېتى
塔尕尔买里	تاغار مەھەللە
巴什乌恰特村委会	باشئوچات كەنت كومىتېتى
尧尕买里	يورغا مەھەللە
乌恰特村委会	ئوچات كەنت كومىتېتى
墩阔恰	دۆڭكوچا
巴什吐扎克其村委会	باشتۇزاقچى كەنت كومىتېتى
希万布依	شىۋەنبويى
硝尔鲁克买里	شورلۇق
吐扎克其村委会	تۇزاقچى كەنت كومىتېتى
布亚克买里	بۇياق مەھەللە
库木勒克村委会	قۇملۇق كەنت كومىتېتى
库木勒克坎堤	قۇملۇق كەنت
喀勒太克买里	كالتەك مەھەللە
都塔尔村委会	دۇتار كەنت كومىتېتى
古江买里	گۇجان مەھەللە
托格热苏村委会	توغراسۇ كەنت كومىتېتى
托胡那克买里	توخۇناق مەھەللە
阿拉勒买里	غارال مەھەللە
塔什勒克村委会	تاشلىق كەنت كومىتېتى
博斯坦买里	بوستان مەھەللە
托喀亚村委会	تۇقاييار كەنت كومىتېتى
夏拉克买里	شالاق مەھەللە
塔木勒克村委会	تاملىق كەنت كومىتېتى

沙依提买里	سايىت مەھەللە
阔塔孜萨依巴格村委会	قوتاز ساياباغ كەنت كومىتېتى
推外萨依巴格	دۇۋە ساياباغ
坡姜尕勒	بوجاڭگال
海力派萨依巴格村委会	خەلپە ساياباغ كەنت كومىتېتى
海尔派买里	خەلپە مەھەللە
伊玛目艾甫塔尔村委会	ئىمامى ئەپتەر كەنت كومىتېتى
阿亚格买里	ئاياغ مەھەللە
克西拉克村委会	قىشلاق كەنت كومىتېتى
帕喀尔买里	پاكار مەھەللە
阔什鲁克村委会	قوشلۇق كەنت كومىتېتى
喀克托买里	قاقتۇ مەھەللە
塔木艾格勒村委会	تامئېغىل كەنت كومىتېتى
塔尕克买里	تاغاق مەھەللە
塔什艾格勒村委会	تاشئېغىل كەنت كومىتېتى
泡买里	پور مەھەللە
塔坎买里	تاكان مەھەللە
康帕村委会	كامپا كەنت كومىتېتى
其格勒克村委会	چىغلىق كەنت كومىتېتى
尤木拉克萨其坎	يۇمىلاق ساچقان مەھەللە
马依丁库勒贝希	مايدىنكۆلبېشى

普恰克其乡 يېزىسى پۇرچاقچى

پۇرچاقچى يېزىسى قاراقاش ناھىيىسىنىڭ غەربىگە جايلاشقان تەكـ
شى بوستانلىق بولۇپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئورگىنى پۇرچاقچى
كەنتىگە سېلىنغانلىقتىن، پۇرچاقچى يېزىسى دەپ ئاتالغان. ناھىيە
مەركىزى بىلەن ئارىلىقى ئالتە كىلومېتىر كېلىدۇ. شىمالدا قاراساي،
غەربىي جەنۇبتا كۇيا، شەرقىي جەنۇبتا ماڭلاي، شىمال ۋە شەرقتە

تۇۋەت ۋە قويچى يېزىلىرى بىلەن، شەرقىي شىمال تەرەپتە قاراقاش بازىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

پۈرچاقچى يېزىسى شەرقىي ئۇزۇنلۇق 79°44′ - 79°39′ قا، شىمالىي كەڭلىك 37°26′ - 37°16′ قا توغرا كېلىدۇ. تېرىلغۇ كۆلىمى 35 مىڭ 750 مو كېلىدۇ. تەۋەلىكىدە 7679 ئائىلە — 31 مىڭ 579 نوپۇس، 28 كەنت كومىتېتى — 132 مەھەللە گۇرۇپپىسى بار.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، «پۈرچاقچى» دېگەن نام ئەسلىدە پۈرچاق تېرىغۇچىلار دېگەنلىك بولۇپ، بۇ يەرنىڭ دېھقانلىرى ئىلگىرى سېرىق پۈرچاقنى كۆپ تېرىش بىلەن نام چىقارغان.

بۇ يېزا ئىلگىرى كۇيا مىڭلىكىگە تەۋە ئىدى، قاراقاش ناهىيىسى تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن باش كۇيا مىڭلىكىگە تەۋە بولدى. 1937 - يىلىدىن كېيىن بىر قىسمى 3 - رايونغا، يەنە بىر قىسمى 5 - رايونغا تەۋە بولدى. 1944 - يىلىدىن كېيىن «ئىشەنچ»، «بايلىق»، «خاتىرجەملىك» دىن ئىبارەت ئۇچ يېزا بولدى. 1948 - يىلى «ئىشەنچ» يېزىسىغا بىرلەشتۇرۇلۇپ پۈرچاقچى، كاسا، قۇدۇقلا، تۇگمەنئېرىق، جاي، بودا، كاسا، شاخلىق كەنتلىرىنى باشقۇردى. 1950 - يىلىدىن كېيىن 9 - رايون بولۇپ قۇدۇقلا، پۈرچاقچى، باشجاي، ئايلاغجاي، كاسا، تۇگمەنئېرىق يېزىلىرىنى باشقۇردى. 1956 - يىلىدىن كېيىن 8 - رايون بولۇپ، يۇقىرىدىكى ئالتە يېزىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. 1958 - يىلى 9 - رايون بىلەن قوشۇلۇپ «راكېتا» كوممۇنىسى قۇرۇلدى. 1984 - يىلىدىن كېيىن پۈرچاقچى يېزىسى دەپ ئاتالدى.

پۈرچاقچى يېزىسىنىڭ ئورنى لانقا تۆزلەڭلىككە جايلاشقان بولۇپ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.6℃، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 35 مىللىمېتىر ئەتراپىدا. قىروسىز مەزگىلى 190 كۈن ئەتراپىدا بولۇپ، تۇپراقتىكى ئورگانىك ماددىلار 0.84% كە يېتىدۇ. ماكۇيا ئۆستىكى يېزىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتىدۇ. بۇ يەرنىڭ تۇپرىقى مۇنبەت، سۇ مەنبەسى مول، ئاھالىسى زىچ بولۇپ، ناهىيىنىڭ ئاشلىق، پاختا، يىلە ئىشلەپچىقىرىش رايونى، شۇنداق

داقلا يىراق - يېقىندا نامى بار پاختا ماكانى.

پۇرچاقچى يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
墨玉县普恰克其乡行政村和自然村名称

普恰克其买里	پۇرچاقچى مەھەللە
库勒艾日克村委会	كۆلئېرىق كەنت كومىتېتى
塔尔夏买里	تارشا مەھەللە
库热克买里	كۇراك مەھەللە
巴什库都克拉村委会	باش قۇدۇقلا كەنت كومىتېتى
吐休克买里	تۇشۇك مەھەللە
冬巴克买里	دۇمباق مەھەللە
协依合买里	شەيخ مەھەللە
喀勒克买里	كاللەك مەھەللە
阿勒吞其村委会	ئالتۇنچى كەنت كومىتېتى
巴什普恰克其村委会	باش پۇرچاقچى كەنت كومىتېتى
海力派买里	خەلپە مەھەللە
欧特拉普恰克其村委会	ئوتتۇرا پۇرچاقچى كەنت كومىتېتى
帕提其买里	پادىچى مەھەللە
诺合塔买里	نوختا مەھەللە
喀拉买里	قارا مەھەللە
庞买里	پاك مەھەللە
阿亚格普恰克其村委会	ئاياغ پۇرچاقچى كەنت كومىتېتى
阿克沙喀勒买里	ئاقساقال مەھەللە
安江买里	ئەنجان مەھەللە
多克买里	دوك مەھەللە
阿亚格库都克拉村委会	ئاياغ قۇدۇقلا كەنت كومىتېتى
尧尕买里	يورغا مەھەللە
巴勒达克买里	بالداق مەھەللە

喀沙居买巴扎村委会	كاسا جۇمە بازار كەنت كومىتېتى
喀沙居买巴扎买里	كاسا جۇمە بازار مەھەللە
恰塔克买里	چاتاق مەھەللە
托帕克买里	توپاق مەھەللە
喀勒迪买里	كالدي مەھەللە
布达村委会	بۇدا كەنت كومىتېتى
喀赞买里	قازان مەھەللە
馕依买斯买里	نان يېمەس مەھەللە
开日克买里	كەرەك مەھەللە
推格曼艾日克村委会	تۇگمەنئېرىق كەنت كومىتېتى
斜外提买里	شەرۋەت مەھەللە
塔孜买里	تاز مەھەللە
吐格曼艾日克买里	تۇگمەنئېرىق مەھەللە
恰盘可其	چاپان كۇچا
喀勒帕克买里	قالپاق مەھەللە
塔尕尔买里	تاغار مەھەللە
巴什亚尕其村委会	باش ياغاچچى كەنت كومىتېتى
喀万买里	قاۋان مەھەللە
吐休克买里	تۆشۈك مەھەللە
木休克买里	مۇشۈك مەھەللە
喀勒台克买里	كالتەك مەھەللە
欧特拉亚尕其村委会	ئوتتۇرا ياغاچچى كەنت كومىتېتى
曲吉买里	چۇجە مەھەللە
阿亚格亚尕其村委会	ئاياغ ياغاچچى كەنت كومىتېتى
帕恰克买里	پاچاق مەھەللە
阿亚格推格曼艾日克村委会	ئاياغ تۇگمەنئېرىق كەنت كومىتېتى
库力其买里	كولىچى مەھەللە
萨让买里	سارائ مەھەللە
墩阿其玛村委会	دۆڭئاچما كەنت كومىتېتى
哈拉甫买里	خالاپ مەھەللە

霍依拉库勒村委会	هويلا كۆل كەنت كومىتېتى
玛依蒙其买里	مايمۇنچى مەھەللە
墩买里村委会	دۆڭ مەھەللە كەنت كومىتېتى
泡其买里	پوچى مەھەللە
墩代克买里	دۆندەك مەھەللە
墩加依苏	دۆڭجايسۇ
巴什加依村委会	باشجاي كەنت كومىتېتى
曲那依买里	چوناي مەھەللە
阿亚格加依村委会	ئاياغجاي كەنت كومىتېتى
库台克买里	كۇتەك مەھەللە
布达夏力克村委会	بودا شاخلىق كەنت كومىتېتى
恰鲁买里	چالۇ مەھەللە
喀沙夏赫勒克村委会	كاساشاخلىق كەنت كومىتېتى
冷买里	لىك مەھەللە
英库勒村委会	يېڭىكۆل كەنت كومىتېتى
阿勒台乌依买里	ئالتە ئۆي مەھەللە
玉吉米力克村委会	ئۇجمىلىك كەنت كومىتېتى
前墩村委会	چەندۆڭ كەنت كومىتېتى
恰鲁买里	چالۇ مەھەللە
巴什前墩村委会	باشچەندۇڭ كەنت كومىتېتى
前墩买里	چەندۆڭ مەھەللە
阿亚克前墩村委会	ئاياغ چەندۆڭ كەنت كومىتېتى
巴什奥依库勒村委会	باش ئۆيكۆل كەنت كومىتېتى
古鲁斯坦买里	گۇلىستان مەھەللە
欧特拉奥依库勒村委会	ئوتتۇرا ئۆيكۆل كەنت كومىتېتى
阿亚格奥依库勒村委会	ئاياغ ئۆيكۆل كەنت كومىتېتى
奥依库勒买里	ئۆيكۆل مەھەللە

芒来乡 ماڭلاي يېزىسى

ماڭلاي يېزىسى قاراقاش ناھىيىسىنىڭ مەركىزي قىسمىغا

جايلاشقان تۇزلەك بوستانلىق بولۇپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ماڭ-لاي كەنتىگە جايلاشقان. ناهىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئورگىنى بىلەن ئارىلىقى 4.5 كىلومېتىر كېلىدۇ. 4831 ئائىلە — 20 مىڭ 724 نوپۇسى بار بۇ يېزا تەۋەلىكى 15 كەنت كومىتېتى 76 مەمۇرىي مەھەللىگە ئايرىلغان بولۇپ، زېمىنى شەرقىي گۇ-زۇنلۇق 79°43′ - 79°39′ قا، شىمالىي كەڭلىك 37°18′ - 37°15′ قا توغرا كېلىدۇ. كۆلىمى 20 كۋادرات كىلومېتىر. «ماڭلاي» تۇر-كىي سۆز (مەنىسى پېشانە، كۈنگەي) بولۇپ، بۇ زېمىن قاراقاش بوستانلىقىنىڭ ئوتتۇرىسىغا (مەركىزىگە) توغرا كەلگەنلىكى ئۈچۈن، مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان. موڭغۇللار زامانىسىدىكى يازما مەنبەلەردە تەكلىماكاننىڭ جەنۇبىي قىسىملىرى «مآڭلاي سۆيە» دەپ خاتىرىلەن-گەن.

ماڭلاي يېزىسى شەرقتە قاراقاش بازىرى، جەنۇبتا توخۇلا، غەربتە كۇيا، شىمالدا پۇرچاقچى يېزىلىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. 1870 - يىللىرىنىڭ ئالدى - كەينىدە بۇ جاي ماكۇي مىڭلىكىگە تەۋە ئىدى. 1919 - يىلىدىن ئېتىبارەن شەرق قىسمى قاياش مىڭلىكىگە، غەرب قىسمى ماكۇي مىڭلىكىگە تەۋە بولدى. 1937 - يىلىدىن كېيىن 3 - رايونغا تەۋە بولۇپ، قاياش، ئاقتام، ئالتۇنچى، ماڭلاي، تاخسا كەنتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. 1944 - يىلىدىن كېيىن «شادلىق يېزىسى» غا ۋە «يېڭى ھايات» يېزىسىغا تەۋە بولدى. 1950 - يىلىدىن كېيىن جەنۇب قىسمى 8 - رايونغا، شىمال قىسمى 9 - رايونغا تەۋە بولدى. 1984 - يىلى قاراقاش بازىرىدىن ئالتۇنچى، ئاقتام، چىنباغ، داخان، قاياش، قاقلىق كەنتلىرى؛ پۇرچاقچى يېزىسىدىن باش قارىلا، تۆۋەن قارىلا، قۇرغۇي، بۇدۇشوق، بازار بويى، چاقار كەنتلىرى؛ توخۇلا يېزىسىدىن باش ماڭلاي، تۆۋەن ماڭ-لاي، تاخسا كەنتلىرى ئايرىپ ئېلىنىپ ماڭلاي يېزىسى تەسىس قىلىن-غان.

ماڭلاي يېزىسىنىڭ يېرى تەكشى، تۇپراق قاتلىمى قېلىن، ئاھا-لىسى زىچ، بايلىقى مول بولۇپ، يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىش تارىخى ئۇزۇن. ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 19 مىڭ 519 موسىنى

تېرىلىدىغان كۆلەم ئىگىلەيدۇ. كىلىماتى نۇر ۋە ئىسسىقلىققا تويۇنغان چوڭ قۇرۇقلۇق قۇرغاق مۆتىدىل بەلۋېغىغا تەۋە. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.6℃ ئەتراپىدا، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 35 مىللىمېتىر ئەتراپىدا، ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 41℃ قا يېتىدۇ. قىروسىز مەزگىلى 180 كۈن ئەتراپىدا بولۇپ، ئۇنۇمدارلىقى يۇقىرى بولغان سۇغىرىلىدىغان تۇپراقتىن ئىبارەت. شورلىشىشنىڭ تەھدىتى يېنىك، كۆلىمىمۇ ئاز. ئاساسلىقى بۇغداي، كۆممىقوناق، پاختا ۋە پىلە ئىشلەپچىقىرىلىدۇ.

ماڭلاي يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
墨玉县芒来乡行政村和自然村名称

ماڭلاي كەنت كومىتېتى	芒来村委会
سېرىق مەھەللە	色日克买里
قۇچقاچ ئايمىقى	库其喀奇阿依马克
توكار ئايمىقى	托喀阿依马克
كالا ئايمىقى	喀拉阿依马克
تۆۋەن ماڭلاي كەنت كومىتېتى	托万芒来村委会
مۇشۇك ئايمىقى	木许克阿依马克
ماڭقا ئايمىقى	芒喀阿依马克
مىياڭ ئايمىقى	米秧阿依马克
خالاپ ئايمىقى	哈拉甫阿依马克
تاقسا كەنت كومىتېتى	塔克沙村委会
قاتراپ ئايماق	喀提拉甫阿衣马克
گوزە ئايماق	古再阿衣马克
توشقان ئايماق	托什坎阿依马克
ساچقان ئايماق	沙其坎阿依马克
بازاربويى كەنت كومىتېتى	巴扎博依村委会
سەيشەنبە بازار	赛先拜巴扎

喀勒塔巴扎	كالتا بازار
布都许克村委会	بودۇشۇغ كەنت كومىتېتى
木其买里	مۇچ مەھەللە
帕喀买里	پاكار مەھەللە
恰热买里	چارا مەھەللە
喀勒克买里	كاللەك مەھەللە
曲浪阿依马克	چۇراڭ ئايمىقى
恰喀尔村委会	چاقار كەنت كومىتېتى
恰喀尔买里	چاقار مەھەللە
巴什喀日拉村委会	باش قارىلا كەنت كومىتېتى
托帕克买里	توپاق مەھەللە
培黑买里	بىخ مەھەللە
喀拉艾日克	قارا ئېرىق
格勒代买里	گولدە مەھەللە
库热克买里	كۇراك مەھەللە
阿亚格喀日拉村委会	ئاياغ قارىلا كەنت كومىتېتى
拉甫买里	لاپ مەھەللە
丘喀买里	چۇقا مەھەللە
库尔桂村委会	قۇرغۇي كەنت كومىتېتى
库尔桂买里	قۇرغۇي مەھەللە
帕克兰村委会	پاقلان كەنت كومىتېتى
帕克兰买里	پاقلان مەھەللە
其乃巴格村委会	چىنە باغ كەنت كومىتېتى
海尔派买里	خەلپە مەھەللە
阿克塔木村委会	ئاقتام كەنت كومىتېتى
格恰买里	گاچا مەھەللە
亚格其买里	ياغچى مەھەللە
纳瓦依买里	ناۋاي مەھەللە
强尕买里	چاڭگو مەھەللە
托万阿克塔木村委会	تۆۋەنئاقتام كەنت كومىتېتى

قوغاچ مەھەللە	库尕其买里
قارا مەھەللە	喀拉买里
ياغچى كەنت كومىتېتى	亚格其村委会
كوت مەھەللە	库特买里
چاقان مەھەللە	恰坎买里
قاياش كەنت كومىتېتى	喀亚什村委会
ھالۇ ئالدى مەھەللە	阿鲁阿勒迪买里
ئارىيىش مەھەللە	阿里希买里
ئۇجمىلىك مەھەللە	玉吉买勒克买里
ماكوي قاقلىغ كەنت كومىتېتى	马奎喀克勒克村委会
گۇمبەز مەھەللە	拱拜孜买里
ماتاق مەھەللە	麻塘买里
دۆڭ مەھەللە	墩买里

阔依其乡 قويچى يېزىسى

قويچى يېزىسى قاراقاش ناھىيىسىنىڭ شىمالىدىكى يېشىللىق بىلەن قۇملۇق گىرەلىشىپ تۇرغان تۇزلەڭلىكتۇر. بۇ يېزا غەرب ۋە جەنۇبتا پۇرچاقچى، شەرقتە تۇڭەت يېزىسى ھەم شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى 14 - دېۋىزىيە 47 - تۇەننىڭ بىر قىسمى بىلەن، شەرقىي شىمالىدا يېڭىيەر يېزىسى بىلەن، شىمالىدا تەكلىماكان قۇملۇقى بىلەن گىرەلىشىپ تۇرىدۇ. زېمىنى شەرقىي ئۇزۇنلۇق 79°45′ - 79°41′ قا، شىمالىي كەڭلىك 37°25′ - 37°19′ قا توغرا كېلىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1317 ~ 1337 مېتىر كېلىدۇ. تەۋەلىكىدە 25 كەنت كومىتېتى، 104 مەھەللە گۇرۇپپىسى، 5278 ئائىلە — 23 مىڭ 895 نوپۇس بار.

كىشىلەر: «بۇ يېزىنىڭ ھەممە يەرلىرى ئوت - چۆپلۈك يايلاق بولغانلىقى، كىشىلىرى بۇرۇندىنلا قوينى جىق بېقىشقا ئادەتلەنگەنلىكى ئۈچۈن بۇ يۇرت «قويچى» دەپ ئاتالغان» دېيىشىدۇ. ئەمما، «قوي-

چى» دېگەن بۇ نام زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن تەلەپپۇز جەھەتتە ئۆزگە-رىش ياسىغان بولۇشى، ئەسلىسى «قوچى» — يەنى «قوچ» بولۇشى مۇمكىن. «تۈركىي تىللار دىۋانى» دا «قوچ — قوچقار. ئوغۇزچە» (1 - توم، 421 - بەت) دەپ ئىزاھلانغان. ئەجدادلىرىمىز «قوچ»، يەنى «قوچقار» نى ئەرلەرنىڭ ئىسمى قىلىپمۇ قوللانغان. يۇقىرىدىكى ئىككى خىل قاراش بىر - بىرسىگە تولىمۇ يېقىن كېلىدۇ.

قويچى، ناھىيە قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ۋە كېيىن ماكۇيا مىڭلى-كىگە تەۋە بولۇپ، 1937 - يىلىدىن كېيىن 3 - رايونىڭ باشقۇرۇشى-دا بولدى. 1944 - يىلىدىن كېيىن ئاساسىي قىسمى «مۇنبەت» يېزىسىغا، ئاز بىر قىسمى «ئىشەنچ» يېزىسىغا قاراشلىق بولدى. 1948 - يىلىدىن كېيىن «مۇنبەت» يېزىسى باشقۇردى.

1950 - يىلىدىن كېيىن 10 - رايون بولۇپ، قازاق، كۆكيار، يېڭىئۆستەڭ، تۆتلۇق، تۆۋەن تۆتلۇق، باچۇقتىن ئىبارەت ئالتە يېزى-نى باشقۇردى. 1956 - يىلىدىن كېيىن 9 - رايون بولدى. 1958 - يىلى 8 - رايونغا قوشۇلۇپ «راكېتا» كوممۇنىسى بولدى. 1982 - يىلى «راكېتا» كوممۇنىسىدىن ئايرىلىپ «قويچى كوممۇنى-سى» بولۇپ، 1984 - يىلىدىن باشلاپ قويچى يېزىسى دەپ ئاتالدى.

بۇ يېزىنىڭ شىمالىدىكى چىراغدۆڭ، قوشماق، سەككىز پارچە، چىلان، يېڭىگۈل قاتارلىق كەنتلەر 1960 - يىلىدىن كېيىنكى بوز يەر ئېچىش دولقۇنىدا بارلىققا كەلگەنلىكتىن، تۈپراقنىڭ سۇ ۋە ئو-غۇتنى ساقلاش ئىقتىدارى ئاجىزبولسىمۇ، يىلدىن يىلغا ياخشى-لىنىپ، 1995 - يىلىغا كەلگەندە ئۇنۇملۇك تۈپراققا — مول هوسۇللۇق باغ - ئېتىزلارغا ئايلاندى. ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 25 مىڭ 860 موسى تېرىلىدىغان كۆلەمدۇر. بۇ يەرلەرنىڭ يورۇقلۇق ۋە ئىسسىقلىق مەنبەسى مول بولۇپ، يامغۇر ئاز ياغىدۇ. يىللىق ئوتتۇ-رىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 35 مىللىمېتىر ئەتراپىدا، يىللىق پارغا ئايلىنىشى 2200 مىللىمېتىردىن يۇقىرى، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11℃ - 12℃ ئەتراپىدا. يىللىق قىروسىز مەزگىل 190 - 210 كۈنگىچە بولۇپ، دېھقانچىلىققا باب كېلىدۇ. ئاساسلىقى بۇغداي، كۆممىقوناق، پۇرچاق تۇرىدىكى زىرائەتلەر، مايلىق دان،

قوغۇن - تاۋۇز ۋە كۆكتات تېرىلىدۇ. شىمالىي قىسمىدا چارۋىچىلىق ۋە پىلىچىلىكنى راۋاجلاندۇرۇش بىر قەدەر مۇۋاپىق.

قويچى يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
墨玉县阔依其乡行政村和自然村名称

قويچى مەھەللە	阔依其买里
قازاق كەنت كومىتېتى	哈萨克村委会
كاساڭ مەھەللە	喀桑买里
پاتىچى مەھەللە	帕提其买里
ھاللاڭ مەھەللە	阿浪买里
ئاياغقازاق كەنت كومىتېتى	阿亚格哈萨克村委会
پاخال مەھەللە	帕哈勒买里
پەتەك مەھەللە	派太克买里
سوقىچى مەھەللە	苏克其买里
باخشى كەنت كومىتېتى	巴克西村委会
باخشى مەھەللە	巴克西买里
ساقال مەھەللە	萨喀勒买里
لوخان كەنت كومىتېتى	老汉村委会
لوخان مەھەللە	老汉买里
كۆكيار كەنت كومىتېتى	科克亚村委会
ئۆتەڭ مەھەللە	吾堂买里
چاڭگۇ كەنت كومىتېتى	强古村委会
چاڭگۇ مەھەللە	强古买里
يېڭئۆستەڭ كەنت كومىتېتى	英吾斯塘村委会
كۇشات مەھەللە	库夏提买里
كونا ئۆستەڭ كەنت كومىتېتى	阔纳吾斯塘村委会
گۇما مەھەللە	古玛买里
كۆلئېرىق كەنت كومىتېتى	库勒艾日克村委会

再盖尔村委会	زەرگەر كەنت كومىتېتى
再盖买里	زەرگەر مەھەللە
夏哈尔村委会	شاخار كەنت كومىتېتى
夏哈尔买里	شاخار مەھەللە
吐特鲁克村委会	تۇتلۇق كەنت كومىتېتى
迪万买里	دىۋەك مەھەللە
艾热恰克村委会	ھەرەچاقا كەنت كومىتېتى
布朗买里	بوران مەھەللە
巴丘克村委会	بارچۇق كەنت كومىتېتى
亚格其买里	ياغچى مەھەللە
夏普克村委会	شاپۇق كەنت كومىتېتى
来来克买里	لەلەك مەھەللە
孜瓦村委会	زىۋا كەنت كومىتېتى
恰木古买里	چامغۇر مەھەللە
墩艾日克村委会	دۆڭئېرىق كەنت كومىتېتى
帕勒瓦什买里	پالۋاش مەھەللە
阔希马克村委会	قوشماق كەنت كومىتېتى
阔希马克买里	قوشماق مەھەللە
沙达克村委会	ساداق كەنت كومىتېتى
博尕孜买里	بوغاز مەھەللە
阿亚格赛克孜帕且村委会	ئاياغ سەككىز پارچە كەنت كومىتېتى
其朗村委会	چىلان كەنت كومىتېتى
英古勒村委会	يېڭگۇل كەنت كومىتېتى
哈拉甫买里	خالاپ مەھەللە

雅瓦乡 ياۋا يېزىسى

بۇ يېزا قاراقاش ناهيىسىنىڭ غەربىي شىمال تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، ناهيە مەركىزى بىلەن ئارىلىقى 25 كىلومېتىر كېلىدۇ.

جەنۇب تەرىپى ئۇرچى، شەرق تەرىپى قاراشاي، غەرب تەرىپى چىگىلىك چۆللۇكى ئارقىلىق گۇما ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىپ، شىمال تەرەپى تەكلىماكان قۇملۇقى بىلەن گىرەلىشىپ كېتىدۇ. زېمىنى شەرقىي ئۇزۇنلۇق 79°34′ ـ 79°80′ قا، شىمالىي كەڭلىك 37°20′ ـ 37°35′ قا توغرا كېلىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 1286 ـ 1317 مېتىر ئېگىز. تەۋەلىكىدە 22 كەنت كومىتېتى، 111 مەھەللە، 5651 ئائىلە ـــ 29 مىڭ 134 نوپۇس بار.

نەچچە يۈز يىللار بۇرۇنقى ياۋا ئۆستىكى قاراقاش دەرياسىنىڭ تاشقىنىدىن ھاسىل بولغان بىر ئېقىن ئىدى. ئېقىننىڭ ئىككى تەرەپىدىكى مۇنبەت تۇپراقتا ئوت ـ چۆپلەر قويۇق ئۆسكەن بولۇپ، ياۋايى ھايۋانات، ئۇچار قۇشلار كۆپ ئۇچرايدىغانلىقى ئۈچۈن بۇ جايلار «ياۋا» دەپ ئاتالغانىدى.

مەھمۇد قەشقىرىنىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى» دا «ياۋا» بىر خىل چېقىر تىكەننىڭ نامى دېيىلگەن. قارىغاندا «ياۋا» سۆزى ساك (سوغدى) تىلى ياكى پراكرىت تىلى بولسا كېرەك.

1919 ـ يىلىدىن كېيىن ياۋا ئۆز ئالدىغا مىڭلىك بولغان. 1937 ـ يىلىدىن كېيىن 7 ـ رايون، 1944 ـ يىلىدىن كېيىن ئىككى يېزا (ئۇيغۇر يېڭى يېزىسى، مۇستەقىل يېزا)، 1948 ـ يىلىدىن كېيىن «نۇرلۇق» يېزىسى بولدى. ئازادلىقتىن كېيىن 7 ـ رايون بولۇپ مىڭمو، باشئاۋات، چارشەنبە بازار، چېلەك، بۇلاق يېزىلىرىنى باشقۇردى. 1956 ـ يىلىدىن كېيىن 5 ـ رايون بولدى. 1958 ـ يىلى 6 ـ رايونغا (قاراسايغا) قوشۇلۇپ «قىزىلبايراق» كوممۇنىسى بولدى. 1962 ـ يىلى ئۆز ئالدىغا «قىزىل يۇلتۇز» كوممۇنىسى بولدى. 1978 ـ يىلىدىن كېيىن ياۋا كوممۇنىسى، 1984 ـ يىلىدىن كېيىن ياۋا يېزىسى دەپ ئاتالدى.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، دېھقانچىلىقى گۈللەنگەن بۇ يېزىنىڭ تەكشى زېمىنىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.7 ℃، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 1.26 ℃ ـ ئەتراپىدا، ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 40.3 ℃ قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 25 مىللىمېتىر،

پارلىنىشى 2240 مىللىمبىتىردىن يۇقىرى بولۇپ، بۇغداي، قوناق، پاختا قاتارلىق ئاساسلىق دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. ئو-مۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 47 مىڭ 676 موسى تېرىلىدىغان كۆلەمنى ئىگىلەيدۇ. چارۋىچىلىقى قاراقاش ناهىيىسى بويىچە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ.

ياۋا يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
墨玉县雅瓦乡行政村和自然村名称

جۇمە بازار	居马巴扎
مىڭمو كەنت كومىتېتى	明亩村委会
باشئېرىق كەنت كومىتېتى	巴什艾日克村委会
دېھقان مەھەللە	迪汗买里
زاغۇنئاۋات مەھەللە	扎滚阿瓦提买里
قوغداي كەنت كومىتېتى	库格达依村委会
پاكار مەھەللە	帕喀买里
ھالۇئايلا كەنت كومىتېتى	阿鲁阿衣拉村委会
چىماق مەھەللە	其马克买里
شاخلىق كەنتى كەنت كومىتېتى	夏合勒克坎特村委会
دەزمال مەھەللە	代孜马勒买里
شاخلىق كەنت كومىتېتى	夏合勒克村委会
بوستان مەھەللە	博斯塘买里
باشئاۋات كەنت كومىتېتى	巴什阿瓦提村委会
باقى مەھەللە	巴克买里
جۇمە بازار كەنت كومىتېتى	居马巴扎村委会
تاغدۆڭ كەنت كومىتېتى	塔格墩村委会
دۆڭمەھەللە	墩买里
بىخلىق كەنت كومىتېتى	比合勒克村委会
ئاۋاپىمەھەللە	阿瓦甫买里

阿热勒克村委会	غاراللىق كەنت كومىتېتى
萨让买里	ساراڭ مەھەللە
汤先希村委会	تەشەش كەنت كومىتېتى
喀拉买里	قارا مەھەللە
加依铁热克艾日克村委会	جايتېرەك ئېرىق كەنت كومىتېتى
艾则勒买里	غەزەل مەھەللە
阔什科瑞克村委会	قوشكۆۋرۈك كەنت كومىتېتى
于西特买里	ئۈشتە مەھەللە
恰先拜巴扎村委会	چارشەنبە بازار كەنت كومىتېتى
皮牙曼买里	پىيالما مەھەللە
托特艾格勒村委会	تۆتئېغىل كەنت كومىتېتى
帕衣怕克拉买里	پاپياقلا مەھەللە
其来克村委会	چېلەك كەنت كومىتېتى
其来克买里	چېلەك مەھەللە
库来克村委会	كۆللەك كەنت كومىتېتى
哈勒塔买里	خالتا مەھەللە
依朗古鲁克村委会	يىلاڭگولۇق كەنت كومىتېتى
依朗古鲁克买里	يىلاڭگولۇق مەھەللە
巴格吉格代村委会	باغجىگدە كەنت كومىتېتى
翁买里	هوك مەھەللە
阿克切坎勒村委会	ئاقچىغىل كەنت كومىتېتى
帕克兰买里	پاقلان مەھەللە
胡木丹村委会	خۇمدان كەنت كومىتېتى
胡木丹买里	خۇمدان مەھەللە
英阿瓦提村委会	يېڭئاۋات كەنت كومىتېتى
库萨克买里	قۇساق مەھەللە

قاراساي يېزىسى 乡喀尔赛

قاراساي يېزىسى قاراقاش ناھىيىسىنىڭ غەربىي شىمال تەرىپىگە

جايلاشقان بولۇپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئورگىنى بىلەن ناھىيە مەركىزىنىڭ ئارىلىقى 33 كىلومېتىر كېلىدۇ. شىمالىدا تەكلىماكان قۇملۇقى بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن بولۇپ، باشقا تەرەپلىرى قويچى، پۇرچاقچى، كۇيا، ياۋا يېزىلىرى ھەم شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش ئارمىيىسى 14 - دېۋىزىيىسىنىڭ 47 - تۇەنى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يېزىنىڭ شەكلى جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان بولۇپ، خۇددى سۆگەت يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ. تەۋەلىكىدە بىر بازار، 32 كەنت كومىتېتى — 158 مەھەللە گۇرۇپپىسى، 9159 ئائىلە — 36 مىڭ 860 نوپۇس بار. زېمىنى شەرقىي مېرىدىئان 79°40′ - 79°33′ قا، شىمالىي كەڭلىك 37°34′ - 37°23′ قا توغرا كېلىدۇ.

«قاراساي» دېگەن ئاتالغۇنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا مۇيسىپىتلەرنىڭ پىكرى بىردەك ئەمەس. بەزىلەر: «‹قارا› — چوڭ، زور، بۇيۇك، كاتتا دېگەن سۆز بولۇپ، بۇ جاينىڭ ئەسلىدە بىپايان ساي بولغانلىقىغا قارىتىلغان» دېسە، يەنە بەزىلەر: «بۇ يۇرت ئەزەلدىنلا قاراسۇ (بۇلاق سۇلىرىدىن يىغىلغان ئېقىن) بىلەن كۆكەرگەنلىكتىن، يۇرت نامىمۇ ‹قاراسۇ› دەپ ئاتالغان. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ‹قاراسۇ› دېگەن سۆز ‹قاراساي› غا ئۆزگىرىپ كەتكەن» دېيىشىدۇ.

1760 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە قاراقاشتا ئالتە مىڭلىك بولۇپ، ياۋا بىلەن قاراساي قوشۇلۇپ قاراساي مىڭلىكى دەپ ئاتىلاتتى. 1919 - يىلىدىن كېيىن قاراساي ئۆز ئالدىغا مىڭلىك بولدى. 1937 - يىلىدىن كېيىن قاراساي، ياۋا قوشۇلۇپ 7 - رايون بولۇپ قاراساي، غازىغىل، خوشبۇلاق، خۇشئاۋات، يېڭىئاۋات، خاندىئاۋات، باشئاۋات كەنتلىرىنى باشقۇردى.

1949 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قاراساي بىلەن ياۋا بىرلەشتۇرۇلگەن ھالدا «خۇيمىن» بازىرى، «نۇرلۇق» يېزىسى، ئۇيغۇر يېڭى يېزىسى، مۇستەقىل يېزىدىن ئىبارەت تۆت يېزىغا بۆلۈپ باشقۇرۇلدى.

ئازادلىقتىن كېيىن ياۋا، قاراساي بىرلەشتۇرۇلۇپ ناھىيىدىكى ئون ئىككى يېزىنىڭ بىرسى — «نۇرلۇق» يېزىسى بولۇپ، تامباغ، بۇلاق، خۇشئاۋات، چېلەك، ياۋا بازىرى، باشئاۋات، ئاقئاۋات كەنتلىرىنى باشقۇردى.

1956 - يىلى قاراشاي ئۆز ئالدىغا 6 - رايون بولۇپ غازىغىل، شالدىراق، قومۇشكۆل، يېڭىئاۋات، خانئاۋات يېزىلىرىنى باشقۇردى.

1958 - يىلى ياۋىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىپ «قىزىلبايراق» كوممۇنىسى قۇرۇلدى. 1978 - يىلى قاراشاي كوممۇنىسى، 1984 - يىلى قاراشاي يېزىسى دەپ ئاتالدى. بۇ يېزىنىڭ باغ - ئېتىزلىرى يەتتە-چى - سەككىزىنچى ئايلاردىكى كەلكۇن پەسلىدىن باشقا چاغلاردا زاۋا، ئاقساراي، كۆيا يېزىلىرىنىڭ چېگرىسىدىكى «قاراشاي سۇ ئامبىرى» نىڭ سۇيى بىلەن كۆكسۇپ كەلمەكتە. ئاقساراي ۋە زاۋا يېزىلىرىنىڭ باش تەرىپىدىكى بايتۇگمەن دېگەن جايدىن باشلانغان بۇلاق ۋە سىزىندى سۇ ئېقىنى «قاراشاي سۇ ئامبىرى» نىڭ بىر مۇھىم سۇ مەنبەسىدۇر. بۇ سۇ ئامبىرىدىن باشلانغان قاراشاي ئۆستىڭمۇ ئىككى تەرەپتىكى نۇرغۇن بۇلاق ۋە سىزىندى سۇلارنى ئۆزىگە قوشۇپ ئاقىدۇ.

1950 - يىلى قاراشاي يېزىسىدا 2780 ئائىلە — 9200 نوپۇس، 26 مىڭ مو تېرىلغۇ يەر بار ئىدى.

قاراشاي يېزىسىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 7.11℃، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 26.1℃- ئەتراپىدا، ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 40.3℃ قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 23.6 مىللىمېتىر، پارلىنىشى 2625.3 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىل 190 كۈن، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 59 مىڭ 104 موسى تېرىلىدىغان كۆلەمدۇر. دېھقانچىلىقى گۈللەنگەن. بۇغداي، قوناق، پاختا ۋە مايلىق دان تېرىلىدۇ. ئاھالىلار دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە قوشۇمچە ئىگىلىكلەر بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

قاراشاي يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
墨玉县喀尔赛乡行政村和自然村名称

قاراشاي بازار	喀尔赛巴扎
ئارال كەنت كومىتېتى	阿热勒村委会
شىلان ئايمىقى	希兰阿依马克

夏勒克艾日克村委会	شاللىق ئېرىق كەنت كومىتېتى
恰奇库木买里	چاچقۇم مەھەللە
去开村委会	چۈكە كەنت كومىتېتى
塔孜买里	تاز مەھەللە
墩买里村委会	دۆڭمەھەللە كەنت كومىتېتى
康都克买里	كاندۇك مەھەللە
皮西乃什村委会	پىشىشنەش كەنت كومىتېتى
皮西乃什买里	پىشىشنەش مەھەللە
派海孜墩村委会	پەغەز دۆڭ كەنت كومىتېتى
库沙克买里	قوساق مەھەللە
塔热木村委会	تارام كەنت كومىتېتى
苏达买里	سودا مەھەللە
阔什铁热克村委会	قوشتېرەك كەنت كومىتېتى
乔喀买里	چۈقا مەھەللە
拍先拜巴扎村委会	پەيشەنبە بازار كەنت كومىتېتى
特热买里	تېرە مەھەللە
巴格其村委会	باغچى كەنت كومىتېتى
夏哈买里	شاخار مەھەللە
昆其村委会	كۆنچى كەنت كومىتېتى
昆其阿依玛克	كۆنچى ئايمىقى
布拉克村委会	بۇلاق كەنت كومىتېتى
布拉克买里	بۇلاق مەھەللە
央塔克艾格勒	يانتاق ئېغىل
艾普艾格勒买里	ھۆپئېغىل مەھەللە
哈塔村委会	ھاتتا كەنت كومىتېتى
哈塔买里	ھاتتا مەھەللە
尕孜艾格勒村委会	غاز ئېغىل كەنت كومىتېتى
艾吉克买里	غەجەك مەھەللە
库木什库勒村委会	قۇمۇشكۆل كەنت كومىتېتى
库如克买里	قۇيرۇق مەھەللە

帕万买里村委会	پاۋانمەھەللە كەنت كومىتېتى
甫鲁克买里	پۇلۇق مەھەللە
特日木村委会	تېرىم كەنت كومىتېتى
兰干买里	لەڭگەر مەھەللە
甫卜克买里	پۇپۇك مەھەللە
曲库艾格勒	چۇقۇ ئېغىل
托帕克奥勒迪艾坎	توپاق ئولدى ئېقىن
夏勒迪让村委会	شالدىراق كەنت كومىتېتى
马依马克买里	مايماق مەھەللە
台吐尔库勒村委会	تەتۇركۆل كەنت كومىتېتى
苏库恰克买里	سوقۇچاق مەھەللە
库银墩村委会	قويۇندۆڭ كەنت كومىتېتى
喀格孜买里	قەغەز مەھەللە
古什库都克买里	گوشقۇدۇق مەھەللە
吐孜鲁克阿喀村委会	توزلۇق ئارقا كەنت كومىتېتى
库台克墩买里	كوتەكدۆڭ مەھەللە
尧勒瓦斯哈纳村委会	يولۇاسخانا كەنت كومىتېتى
强尕买里	چاڭگا مەھەللە
吉格代库都克村委会	جىگدە قۇدۇق كەنت كومىتېتى
勒喀帕克买里	قالپاق مەھەللە
喀让古鲁克买里	قاراڭغۇلۇق مەھەللە
台吐尔库勒买依旦村委会	تەتۇركۆل مەيدان كەنت كومىتېتى
台吐尔库勒买里	تەتۇركۆل مەھەللە
依提帕克村委会	ئىتتىپاق كەنت كومىتېتى
央杜马买里	ياندۇرما مەھەللە
尤勒滚墩村委会	يۇلغۇندۆڭ كەنت كومىتېتى
尤勒滚墩买里	يۇلغۇندۆڭ مەھەللە
吐喀江尕勒村委会	توكۇرجاڭگال كەنت كومىتېتى
吐喀江尕勒买里	توكۇرجاڭگال مەھەللە
阔恰尤勒滚村委会	كۇچايۇلغۇن كەنت كومىتېتى
阔恰尤勒滚买里	كۇچا يۇلغۇن مەھەللە

ئايدىڭكۆل كەنت كومىتېتى 阿依墩库勒村委会
قاراساي كالا فېرمىسى 喀尔赛镇牛场
قاراساي باغۋەنچىلىك مەيدانى 喀尔赛园艺场

كۇيا يېزىسى 奎牙乡

كۇيا يېزىسى قاراقاش ناهيىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، ناهيىه مەركىزىدىن غەربىي شىمالغا 10 كىلومېتىر كېلىدۇ. زېمىنى شەرقىي مېرىدىئان 79°39′ - 79°35′ قا، شىمالىي كەڭلىك 37°21′ - 37°13′ قا توغرا كېلىدۇ. ئاقساراي، زاۋا، ئۇرچى، ياۋا، قاراساي، پۇرچاقچى، ماڭلاي يېزىلىرى بىلەن چېگرىداش. تەۋەلىكىدە بىر بازار، 30 كەنت كومىتېتى، 162 مەھەللە گۇرۇپپىسى، 8419 ئائىلە — 38 مىڭ 565 نوپۇس بار.

تارىخىي مەنبەلەرگە قارىغاندا، مىڭ يىللار مۇقەددەم، بۇ جايلار قەدىمكى كېرىيە بەگلىكىگە تەۋە بولغانىكەن. قەدىمكى پېرسىيە (پارس) دىن كېرىيىگە كەلگەن كۇيۇر دېگەن كىشى كېرىيە پادىشاهى ئابدۇللا شاپۇرنىڭ كۇيئوغلى سىياۋۇشنىڭ بۇ يېزىدا ئۆستەڭ قېزىشقا يارەملەشكەنىكەن. بۇ كىشىنى ياد ئېتىپ تۇرۇش ئۈچۈن ئۆستەڭ-نى، ئۆستەڭنىڭ ئىككى تەرىپىدە بىنا بولغان يۇرتلارنى «كۇيۇر» دەپ ئاتالغانىكەن. «كۇيۇر» دېگەن ئاتالغۇ يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن كىشى-لەر تىلىغا «كۇيا» دەپ ئۆزگىرىپ قالغانىكەن. يەنە بىر ئېيتىلىشتا، «كۇيا» — «كۇي» (بازار) دېگەن سۆزنىڭ سانسكرىت تىل ئادىتى بويىچە «يا» قوشۇپ ئېيتىلىپ «كۇيا» بولۇپ قالغان، دېيىلىدۇ.

1919 - يىلىدىن بۇرۇن كۇيا مىڭلىكى (مىڭ ئۆيلۈك) قاراقاش بەگلىكىگە تەۋە بولۇپ، شۇ يىلى قاراقاش ناهيىسى تەسىس قىلىنغا-دىن كېيىن ئۆز ئالدىغا مىڭلىك بولغانىكەن. 1937 - يىلىدىن كېيىن 7 - رايون بولغان، 1944 - يىلىدىن كېيىن «يېڭى هايات»، «مەڭگۈ ئامان»، «پاراۋان» يېزىلىرىغا بۆلۈنگەن. 1948 - يىلىدىن كېيىن «پاراۋان» يېزىسى بولغان، 1949 - يىلىدىن كېيىن 7 - ۋە 8 - رايون بولۇپ، ئاچچىغۇي، هالۇ، كۇيا، پاۋان، قاراقوزۇق، ماڭلاي قاتارلىق 14 يېزىغا ئايرىلغانىكەن (ئۇ چاغدىكى

بىر يېزا چوڭراق بىر كەنتكە ياكى بىر نەچچە كىچىك كەنتكە باراۋەر ئىدى).

1956 - يىلى 7 - ۋە 8 - رايون بىرلەشتۈرۈلۈپ 7 - رايون دەپ ئاتالدى. 1958 - يىلى «نۇرلۇق» خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلغاندا بىر قىسىم كەنت - مەھەللىلىرى چېگرىداش كوممۇنىلارغا تەۋە قىلىندى. 1984 - يىلى «كۇيا يېزىسى» غا ئۆزگەرتىلدى.

كۇيا يېزىسىنىڭ زېمىنى دېڭىز يۈزىدىن 1311 - 1340 مېتىر ئېگىز. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.6℃ بولۇپ، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 23.7℃- ئەتراپىدا، ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 42.7℃ قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 35.6 مىللىمېتىر، پارلىنىشى 2239.1 مىللىمېتىر، قۇياشنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە يورۇتۇش مەزگىلى 2654.6 سائەت. قىروسىز مەزگىل 190 كۈن بولۇپ، ئىككى پەسلىدە زىرائەت تېرىشقا مۇۋاپىق كېلىدۇ. ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 48 مىڭ 33 موسى تېرىلىدىغان كۆلەمدۇر. ئىگىلىكى دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىدىغان بولۇپ، قاراقاش ناھىيىسىنىڭ ئاشلىق، پاختا، قوغۇن - تاۋۇز ئىشلەپچىقىرىش رايونى. ئاساسلىقى بۇغداي، كۆممىقوناق، شال، پاختا ئىشلەپچىقىرىلىدىغان بولۇپ، ئالاھىدە مەھسۇلاتلاردىن شاپتۇل، ئۆرۈك، نەشپۈت، قوغۇن قاتارلىقلار بار. يەرلىك ھۇنەر - سەنئەت مەھسۇلاتىدىن كۇيا پىچىقىنىڭ نامى مەشھۇر.

كۇيا يېزىسى خوتەن ۋىلايىتىدىكى تۆت چوڭ مەشرەپ تۇرىنىڭ بىرى بولغان «پېرە مەشرىپى» ئاساسلىق تارقالغان ۋە ساقلىنىپ قالغان رايون ھېسابلىنىدۇ.

كۇيا يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
墨玉县奎牙乡行政村和自然村名称

كۇيا بازىرى	奎牙巴扎
دېھقان كەنت كومىتېتى	迪汗村委会
قاغا ئايمىقى	喀尕阿依玛克

帕万村委会	پاۋان كەنت كومىتېتى
帕万买里	پاۋان مەھەللە
希热阿依玛克	شىرە ئايمىقى
木扎依阿依玛克	مۇزاي ئايمىقى
苏安巴村委会	سۇئامبار كەنت كومىتېتى
帕恰克买里	پاچاق مەھەللە
喀瓦阿依玛克	كاۋا ئايمىقى
得尔为西村委会	دەرۋىش كەنت كومىتېتى
托格热买里	توغرا مەھەللە
喀克勒克村委会	قاقلىق كەنت كومىتېتى
托帕克阿依玛克	توپاق ئايمىقى
喀克阿依玛克	قاق ئايمىقى
喀克勒克买里	قاقلىق مەھەللە
喀拉阔足克村委会	قاراقوزۇق كەنت كومىتېتى
尧里其买里	يولچى مەھەللە
阔什艾日克村委会	قوشئېرىق كەنت كومىتېتى
库买阿依玛克	كۇمە ئايمىقى
曲吉阿依玛克	چۇجە ئايمىقى
奎牙村委会	كۇيا كەنت كومىتېتى
托尕依买里	توغاي مەھەللە
木休克买里	مۇشۇك مەھەللە
萨亚特村委会	سايات كەنت كومىتېتى
喀拉阿依玛克	قارا ئايمىقى
其甫坎村委会	چىپقان كەنت كومىتېتى
希达克买里	شىداق مەھەللە
哈鲁村委会	ھالۇ كەنت كومىتېتى
其格代克买里	چىگدەك مەھەللە
都先拜巴扎村委会	دۇشەنبە بازار كەنت كومىتېتى
英吉克买里	ئىنجىق مەھەللە
阿其克乌依买里	ئاچچىغئۆي مەھەللە

古勒其村委会	گۈلچى كەنت كومىتېتى
帕喀尔阿依玛克	پاكار ئايمىقى
萨阿依玛克	سائايمىقى
阿其克乌依村委会	ئاچچىغئۆي كەنت كومىتېتى
恰依买里	چاي مەھەللە
阿特艾格勒村委会	ئاتئېغىل كەنت كومىتېتى
艾依克买里	ئېيىق مەھەللە
巴什喀依古鲁克村委会	باشقايغۇلۇق كەنت كومىتېتى
喀勒马克买里	قالماق مەھەللە
庞沙	پاڭسا
欧特拉喀依古鲁克村委会	ئوتتۇرا قايغۇلۇق كەنت كومىتېتى
哈盘买里	خاپان مەھەللە
墩买里	دۆڭمەھەللە
托万喀依古鲁克村委会	تۆۋەنقايغۇلۇق كەنت كومىتېتى
托喀阿依玛克	توكار ئايمىقى
玉吉米力村委会	ئۈجمىلىك كەنت كومىتېتى
库尕其买里	قوغاچ مەھەللە
且买克来村委会	چەمەكلە كەنت كومىتېتى
泡买里	پور مەھەللە
阔什科瑞克村委会	قوش كۆۋرۈك كەنت كومىتېتى
洪代克买里	خوندەك مەھەللە
喀拉买里	قارا مەھەللە
尕对村委会	گادۇي كەنت كومىتېتى
恰帕克买里	چاپاق مەھەللە
昆其买里	كۆنچى مەھەللە
依勒瓦村委会	يىلۋا كەنت كومىتېتى
帕朗买里	پاراڭ مەھەللە
帕合太克村委会	پاختەك كەنت كومىتېتى
哈热特买里	خارەت مەھەللە
喀热拉村委会	قارىلا كەنت كومىتېتى

托喀买里	توكار مەھەللە
托帕克阿其玛村委会	توپاقئاچما كەنت كومىتېتى
多勒买里	دولمەھەللە
阿其玛村委会	ئاچما كەنت كومىتېتى
都万买里	دۇۋەن مەھەللە
阿亚克阿其玛村委会	ئاياغئاچما كەنت كومىتېتى
帕朗买里	پالاڭ مەھەللە

吐外特乡 تۇۋەت يېزىسى

تۇۋەت يېزىسى قاراقاش ناهيىسىنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، زېمىنى شەرقىي مېرىدىئان 79°44′ ـ 79°39′ قا، شىمالىي كەڭلىك 37°26′ ـ 37°16′ قا توغرا كېلىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1317 ـ 1337 مېتىر كېلىدۇ. تەۋەلىكىدە 21 كەنت كومىتېتى، 81 مەھەللە گۇرۇپپىسى، 5373 ئائىلە ـــ 21 مىڭ 846 نوپۇس بار.

«تۇۋەت» دېگەن سۆز ئەسلىي «تىبەت» دېگەن سۆزنىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، بۇ يەردە «تۇۋەت مازار» دېگەن بىر مازار بار. مويسىپىتلارنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ مازارغا ئۆلۈپ كەتكەن تۇبۇتلەر دەپنە قىلىنغانىكەن. لېكىن، بۇنى يەنە ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئىسپاتلاشقا توغرا كېلىدۇ.

تۇۋەت قەدىمكى دەۋرلەردە كېرىيە بەگلىكى تەۋەلىكىدىكى بىر يۇرت بولۇپ، 1900 ـ يىلىدىن ئىلگىرى خوتەنگە قاراشلىق قاراقاش بەگلىكىنىڭ بەھرامسۇيى مىڭلىكىگە تەۋە بولغانىكەن. 1919 ـ يىلىدىن كېيىن بۇ يەرنىڭ كۆپ قىسمى كۇيا مىڭلىكىگە، ئاز بىر قىسمى بەھرامسۇيى مىڭلىكىگە تەۋە بولغان. 1937 ـ يىلىدىن كېيىن 2 ـ رايون، 1944 ـ يىلىدىن كېيىن «كۆيۇمچان»، «ئېسىللەر»، «ئامانلىق»، «قىزىقىش» دىن ئىبارەت تۆت يېزىغا ئايرىلغان. 1948 ـ يىلى تۆت يېزا بىرلەشتۇرۇلۇپ «ئېسىللەر»، «ئامانلىق» دېگەن ئىك ـ

كى يېزا بولغان. 1950 - يىلىدىن كېيىن 12 - ۋە 13 - رايون بولۇپ، 1956 - يىلى بىرلەشتۇرۇلۇپ 11 - رايون دەپ ئاتالغان. 1958 - يىلى «تىنچلىق كوممۇنىسى» قۇرۇلۇپ، 1966 - يىلى «ئەلەمگە ماھىر كوممۇنىسى» دەپ؛ 1978 - يىلى «تۇۋەت كوممۇنىسى» دەپ، 1984 - يىلىدىن كېيىن «تۇۋەت يېزىسى» دەپ ئاتالغان.

يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئورگىنى ئەسكى (كونا) كەنتىگە جايلاشقان بولسىمۇ، نام - شەرىپى قەدىمدىن تارتىپ يېقىن - يىراقلارغا تارقالغان تۇۋەت كەنتىنىڭ نامى يېزىنىڭ نامى قىلىندى.

تۇۋەت يېزىسىنىڭ تۇپرىقى مۇنبەت، تۇپراق قاتلىمى قېلىن بولۇپ، كىلىماتى ئىللىق مۆتىدىل بەلۋاغنىڭ قۇرغاق رايون كىلىماتىغا تەۋە. ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 32 مىڭ 162 موسى تېرىلىدىغان كۆلەمدۇر. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.6℃، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 1.26℃- ئەتراپىدا، ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 3.40℃ قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 2.35 مىللىمېتىر، پارلىنىشى 2239 مىللىمېتىردىن يۇقىرى، قىروسىز مەزگىلى 190 كۈن ئەتراپىدا. ئىسسىقلىق ۋە يورۇقلۇقى يېتەرلىك، كېچە - كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، قۇياشنىڭ يىللىق يورۇتۇش ۋاقتى 2655 سائەت ئەتراپىدا.

بۇ يەردە يەنە «ئەسكەر مازار» دېيىلىدىغان بىر مازار بولۇپ، مىلادىيە 11 - ئەسىردە ئىسلام غازاتچىلىرى شەرققە يۈرۈش قىلىپ خوتەنگە دەسلەپ كىرگەن مەزگىللەردە، جەڭدە قازا قىلغانلارنىڭ جەسىتى بۇ يەرگە دەپنە قىلىنغان. ھەر ھەپتىنىڭ جۈمە كۈنلىرى بۇ يەردە تاۋاپچىلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدۇ. باشقا ناھىيىلەردىن كېلىپ تاۋاپ قىلغۇچىلارمۇ بار.

تۇۋەت يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
墨玉县吐外特乡行政村和自然村名称

پەيشەنبە بازار	排先拜巴扎

吐外特艾日克村委会	تۇۋەتئېرىق كەنت كومىتېتى
尧达西买里	يولداش مەھەللە
玉代克买里	ئۆدەك مەھەللە
曲库买里	چۇقۇ مەھەللە
阔依买里	قوي مەھەللە
萨拉木村委会	سايرام كەنت كومىتېتى
萨拉木买里	سايرام مەھەللە
托帕克买里	توپاق مەھەللە
那瓦依买里	ناۋاي مەھەللە
库木艾日克村委会	قۇمئېرىق كەنت كومىتېتى
坎其库那克买里	كەنچى قوناق
艾则勒买里	غەزەل مەھەللە
恰尔巴格村委会	چارباغ كەنت كومىتېتى
哈热提买里	خارەت مەھەللە
加瓦买里	جاۋا مەھەللە
库休克买里	كوشوك مەھەللە
瓦达克买里	ۋاتاق مەھەللە
居格达依买里	جوغداي مەھەللە
阿克吾斯塘村委会	ئاقئۆستەڭ كەنت كومىتېتى
萨亚特村委会	سايات كەنت كومىتېتى
阿克买里	ئاق مەھەللە
吐胡买里	تۇخو مەھەللە
布勒加勒克买里	بولجالىق مەھەللە
西热买里	شىرە مەھەللە
库特来姆村委会	كۆتىرەم كەنت كومىتېتى
协依合买里	شەيىخ مەھەللە
同买里	توڭ مەھەللە
奥依村委会	ئويكەنت كومىتېتى
杜朗买里	دۇلان مەھەللە

喀萨普买里	قاسساپ مەھەللە
胡瓦乃买里	خۇۋانە مەھەللە
喀拉库勒买里	قارا كۆل مەھەللە
苏甫拉村委会	سوپىلا كەنت كومىتېتى
安江买里	ئەنجان مەھەللە
帕喀买里	پاكار مەھەللە
墩村委会	دۆڭكەنت كومىتېتى
丁喀西买里	دىڭقاش مەھەللە
色日克托格拉克村委会	سىرىغتوغراق كەنت كومىتېتى
萨勒加买里	سالجا مەھەللە
喀拉亚尕其村委会	قارايا غاچ كەنت كومىتېتى
央阿克买里	ياڭاق مەھەللە
塔尕尔买里	تاغار مەھەللە
库木博依村委会	قۇمبويى كەنت كومىتېتى
库木博依买里	قۇمبويى مەھەللە
喀勒马克买里	قالماق مەھەللە
琼艾日克村委会	چوڭئېرىق كەنت كومىتېتى
琼艾日克买里	چوڭئېرىق مەھەللە
罕勒克艾日克村委会	خانلىقئېرىق كەنت كومىتېتى
尕拉格特买里	گالاگىت مەھەللە
苏盖特力克村委会	سۆگەتلىك كەنت كومىتېتى
库木艾日克买里	قۇمئېرىق مەھەللە
阿勒多斯村委会	ھالدۇس كەنت كومىتېتى
阿勒多斯买里	ھالدۇس مەھەللە
乌尊艾日克村委会	ئۇزونئېرىق كەنت كومىتېتى
乌尊艾日克买里	ئۇزونئېرىق مەھەللە
木尕拉村委会	موغاللا كەنت كومىتېتى
吾堂买里	ئۆتەڭ مەھەللە
托喀尔村委会	توكار كەنت كومىتېتى

يالغۇز توغراق كەنت كومىتېتى	亚勒古孜托格拉克村委会
توكار مەھەللە	托喀尔买里
ناغرا كەنت كومىتېتى	纳格拉村委会
تاغار مەھەللە	塔尕尔买里

يېڭىيەر يېزىسى 乡英也尔

يېڭىيەر يېزىسى قاراقاش ناهيىسىنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شەرقتە قاراقاش دەرياسىغا، جەنۇبتا تۇۋەت، غەربىي جەنۇبتا قويچى يېزىلىرىغا، غەربتە 47 - تۇەننىڭ 1 -، 2 - لىەنلىرىگە، غەربىي شىمالدا تەكلىماكان قۇملۇقىغا، شىمالدا كاۋاك يېزىسىغا تۇتىشىدۇ. ناهىيە مەركىزى بىلەن يېزىلىق خەلق هۆكۈمىتى ئورگىنىنىڭ ئارىلىقى 12 كىلومېتىر كېلىدۇ. زېمىنى شەرقىي مېرىدىئان 79°55′ - 79°44 قا، شىمالىي كەڭلىك 37°33′ - 37°22′ قا توغرا كېلىدۇ. بوستانلىق كۆلىمى 35 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، تېرىلغۇ يېرى 21 مىڭ 268 مو، تەۋەلىكىدە 12 كەنت كومىتېتى، 41 مەھەللە گۇرۇپپىسى، 2652 ئائىلە — 10 مىڭ 596 نوپۇس بار.

بۇ يېزىنىڭ كۆپ قىسمى يېقىنقى 200 يىلدىن بۇيان ئېچىپ تېرىلغان يېشىللىقتۇر. بۇ يېزىنىڭ دائىرىسى 1919 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە تۆۋەن بەهرامسۇيى ۋە كۇيا مىڭلىكلىرىگە تەۋە ئىدى. 1937 - يىلىدىن كېيىن 2 - رايوننىڭ ئەسكى ۋە يېڭىيەر كەنتلىرى تەۋەلىكىدە بولدى. 1950 - يىلىدىن كېيىن 13 - رايوننىڭ ئەسكى، يېڭىيەر، سوقۇلۇق يېزىلىرى بولدى، 1956 - يىلىدىن كېيىن 11 - رايوننىڭ تەۋەلىكىدە بولدى. 1958 - يىلى «تۇۋەت» يېزىسىغا قوشۇلۇپ «تىنچلىق» كوممۇنىسى قۇرۇلدى. 1972 - يىلىدىن كېيىن ئاياغ قىسمى «شەرق قىزاردى» كوممۇنىسىغا، ئوتتۇرا قىسمى ياڭاقچىلىق مەيدانىغا ئايرىۋېتىلدى، 1984 - يىلى هازىرقى دائىرىسى بىلەن «يېڭىيەر» يېزىسى تەسىس قىلىندى.

قاراقاش بوستانلىقىنىڭ شىمالىي تىنما تۇزلەڭلىكىگە جايلاشقان

بـۇ يېزىنىڭ يېرى تۇز، تۇپرىقى قوڭۇررەڭ بوز تۇپراق، كىلىماتى قـۇرغاق بولۇپ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.7℃، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 26.1℃-، ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 40.3℃ قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 36.2 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 177 كۈن بولۇپ، ئاھالىلار دېھقانچىلىقنى ئاساس، چارۋىچىلىق ۋە باغۋەنچىلىكنى قوشۇمچە قىلىدۇ، ئاساسلىقى كۆممىقوناق، بۇغداي، پاختا، بېدە، ئاق كىشمىش ئىشلەپچىقىرىدۇ، قوي ۋە كالا بېقىلىدۇ.

يېڭىيەر يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
墨玉县英也尔乡行政村和自然村名称

ئىمامى ئەسكەر كەنت كومىتېتى	依玛目艾斯开尔村委会
جۇرۇپكەش مەھەللە	久甫开西买里
قۇمىيلاغ كەنت كومىتېتى	库木亚依拉克村委会
كۇس مەھەللە	库斯买里
قاراباغ كەنت كومىتېتى	喀拉巴格村委会
توزسىز مەھەللە	吐孜斯孜买里
لەلەك كەنت كومىتېتى	力来克村委会
جانان مەھەللە	加朗买里
ئاقئۆستەڭ كەنت كومىتېتى	阿克吾斯塘村委会
شەھىدان مەھەللە	协依坦买里
مىلىكاۋات كەنت كومىتېتى	米力克阿瓦提村委会
ھالدۇس مەھەللە	艾尔多斯买里
قوشقوغاچ كەنت كومىتېتى	阔什阔尕其村委会
قالماق مەھەللە	喀勒马克买里
سەككىز پارچە كەنت كومىتېتى	赛克孜帕且村委会
سەككىز پارچە	赛克孜帕且买里

英也尔村委会	يېڭىيەر كەنت كومىتېتى
苏库鲁克买里	سوكۇلۇق
苏库鲁克村委会	سوكۇلۇق كەنت كومىتېتى
依坎库勒	يىكەنكۆل
阔依克艾格勒村委会	كۆيۈكئېغىل كەنت كومىتېتى
喀勒甫克买里	كالپۇك
阔依克艾格勒买里	كۆيۈكئېغىل مەھەللە

كاۋاك يېزىسى 喀瓦克乡

كاۋاك يېزىسى قاراقاش ناهيىسىنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، ناهيىە بازىرىغا 52 كىلومېتىر كېلىدۇ. زېمىنى شەرقىي مېرىدىئان 80°17′ - 79°53′ قا، شىمالىي كەڭلىك 37°52′ - 37°34′ قا توغرا كېلىدۇ. تېرىم يەر 24 مىڭ 427 مو، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا -27.5℃ ئەتراپىدا، ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 39.9℃ قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 11.4 مىللىمېتىر ئەتراپىدا، قىروسىز مەزگىل 180 كۈن ئەتراپىدا. يېزا تەۋەلىكىدە 23 كەنت كومىتېتى، 67 مەھەللە گۇرۇپپىسى، 2682 ئائىلە — 9704 نوپۇس بار.

نەچچە ئەسىر ئىلگىرى بۇ يەرلەر بىر پارچە توغراقلىق بولۇپ، كىشىلەر بۇ يەردە قاراقاش دەرياسىنى بويلىتىپ ئوتۇن كېسىپ، يەر ئېچىپ بىر پارچە بوستانلىق بەرپا قىلغان. بۇ يەردىن ئاقسۇغا ئۆتىدىغان بىر يول بارلىققا كەلتۈرگەن ھەمدە بۇ يولنى «كاۋاك» دەپ ئاتىغان، مەنىسى «توغراقلىق ئارىسىدىكى بوشلۇق» دېگەنلىك بولۇپ، بۇ يەر ئىلگىرى كىشىلەر پاناھلىنىدىغان يەر بولغانلىقتىن «كاۋاك» دەپ ئاتالغان دېگۈچىلەرمۇ بار. «كاۋاك» ئىلگىرى بىپايان جەزىرە بولۇپ، پەقەت توغراق، يۇلغۇن، يانتاق ۋە قومۇش قاتارلىق ياۋايى ئۆسۈملۈكلەرلا ئۆسەتتى. كېيىن كىشىلەر مۇشۇ يەردىن يول بەرپا قىلىپ سودا - سېتىق بىلەن شۇغۇللانغان، بۇ يەر ھازىرمۇ خوتەندىن ئاقسۇغا ئۆتىدىغان مۇھىم يول ھېسابلىنىدۇ.

بۇ يەرلەردە 1975 - يىلى «راكېتا» كوممۇنىسىغا تۇزلۇقئۇتاغ، «تىنچلىق» كوممۇنىسىنىڭ كاۋاك، «يۇقىرى ئۆرلەش» كوممۇنىسىنىڭ لەمپە دېھقانچىلىق مەيدانلىرى بىرلەشتۇرۇلۇپ «شەرق قىزاردى» كوممۇنىسى قۇرۇلغان. 1984 - يىلى «كاۋاك يېزىسى» دەپ ئاتالغان.

كاۋاكنىڭ زېمىنى سوزۇنچاق، يېرى تەكشى، ئۇچ تەرىپىنى قۇم بارخانلىرى ئوراپ تۇرىدۇ. تۇپرىقى قۇمساڭغۇ، كىلىماتى قۇرغاق، كېچە - كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى زور. لېكىن سۇ كەمچىل بولغانلىقتىن، قۇياش نۇرىدىن پايدىلىنىش يېتەرلىك ئەمەس. بوستانلىق ئەتراپىدا قاراقاش دەرياسىنى بويلاپ سوزۇلغان 1 مىليون 200 مىڭ مو ئەتراپىدىكى توغراقلىق، ئىپتىدائىي ئورمانلىق قوغداش رايونى قىلىنغان. بۇ يەر قاراقاش ناھىيىسىنىڭ چۇچۇكبۇيا، توشقانزەدىكى ئۆستۇرۇش بازىسى.

كاۋاكنىڭ تەخمىنەن 158 كىلومېتىر شىمالىدا، تارىم ئويمانلىقىنىڭ غەربىي شىمال قىسمىغا توغرا كېلىدىغان يەردە، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى مىڭ مېتىردىن ئاشىدىغان، زەرەپشان دەرياسىنىڭ شەرقىدىن خوتەن دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا توغرىسىغا سوزۇلۇپ كىرگەن بىر ھەيۋەتلىك تاغ تىزمىسى بار، بۇ نامى مەشھۇر بولغان مازار تاغدۇر. تاغنىڭ خوتەن دەرياسى قىرغىقىغا يېقىن جايىدا ئىككى تۇمشۇق بولۇپ، بىر تەرىپى قىزىل، يەنە بىر تەرىپى ئاق، شۇڭا خەنزۇلار بىرنى «ئاق تۇمشۇق»، بىرنى «قىزىل تۇمشۇق» دەپ، بۇ تاغنى «قىزىل - ئاق تاغ» دەپ ئاتايدۇ. تاغنىڭ قىزىل تۇمشۇقىدا بىر قەدىمكى قەبرە بار، ئېيتىشلارغا قارىغاندا، بۇ ئىسلامىيەت قوغدىغۇچىلىرىدىن مارجاننىڭ قەبرىسى ئىكەن، يەنە بۇ جايدا قەدىمكى تۆمۇر تاۋلاش ئوچىقىنىڭ خارابىسى، ھەزرىتى ئەلى نامىغا تىوقۇلغان ئەپسانە - رىۋايەتلىك قەدىمكى ئىزلار بار. بۇ مەشھۇر سەيلىگاھ بولۇپ، تاۋاپ قىلىدىغانلار ھازىرمۇ كېلىپ تۇرىدۇ. كىشىلەرنىڭ پەرەز قىلىشىچە، مازارتاغ «سۇڭنامە» دە قەيت قىلىنغان ئۇدۇن بەگلىكىنىڭ شىمالىي چېگرىسىدىكى «ئەنبىيالار ئۆتكى» بولۇپ، قىزىل تۇمشۇق

تىكى قەدىمىي قەلئەنىڭ ئىزناسى ئىلگىرىكىلەر تەرىپىدىن تاڭ سۇلالە-سىغا تەۋە خارابە دەپ بېكىتىلگەن. بۇ قاراقاش ناهيىسىدىكى مۇھىم مەدەنىيەت يادىكارلىقىدۇر.

كاۋاك يېزىسىغا قاراشلىق تۈزلۈق ئوتاغ كەنتى قاراقاش ناهيە-سىنىڭ ئەڭ شىمالىدىكى كەنت بولۇپ، ناهيە بازىرىدىن 82 كىلومې-تىر كېلىدۇ. زېمىنى شەرقىي مېردىئان 80°22′ - 80°12′ قا، شىما-لىي كەڭلىك 37°57′ - 37°47′ قا توغرا كېلىدۇ. شەرقىي تەرىپى قاراقاش دەرياسىغا، جەنۇبى كاۋاك يېزىسىغا، غەربى ۋە شىمالى تەكلە-ماكان قۇملۇقىغا تۇتىشىدۇ. تۈزلۈق ئوتاغ «شورلۇق ئارامگاه» دې-گەن مەنىده بولۇپ، يۇز نەچچە يىللار ئىلگىرى سودا - سېتىق بىلەن ئاقسۇ - خوتەن ئارىلىقىدا يۈرۈش قىلغان سودىگەر كارۋانلار توختاپ ئارام ئالىدىغان يەر ئىدى. بۇ يەر 1958 - يىلى ئۆزلەشتۈرۈلۈپ تېرىلغۇ قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئىلگىرى چارۋىچىلىق مەيدانى قىلىنغان. 20 - ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىدا تۈزلۈق ئوتاغ كوپېراتسى-يىسىگە قاراشلىق دېهقانچىلىق مەيدانى بولغان.

تۈزلۈق ئوتاغنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1200 مېتىر، كۆپ قىسمى قوڭۇر تۇپراق. كىلىماتى چوڭ قۇرۇقلۇق ئىللىق مۆتىدىل بەلۋاغ قۇرغاق رايونىغا تەۋە بولۇپ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 7.11 ℃، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى 27.5 ℃-ئەتراپىدا، ئەڭ يۇقە-رى تېمپېراتۇرا 39.9 ℃ قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 11.4 مىللىمېتىر، پارلىنىشى 2700 مىللىمېتىر، قۇياشنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە يورۇتۇش مەزگىلى 2700 سائەت. قىروسىز مەزگىل 169 كۈن بولۇپ، يېزا تەۋەسىده زور كۆلەملىك توغراقلىقلار بار. چۇچۇك-بۇيا قاتارلىق دورىلىق ماتېرىياللار كۆپ چىقىدۇ. تېخى ئېچىلمىغان زور مىقداردىكى مۇنبەت تۇپراق بايلىقى بار.

كاۋاك يېزىسى ئىگىلىكىده دېهقانچىلىقنى ئاساس، چارۋىچىلىق، باغۋەنچىلىكنى قوشۇمچە قىلىدۇ. قوناق، بۇغداي، قوغۇن - تاۋۇز، ئاق كىشمىش ئىشلەپچىقىرىدۇ. سۇغىرىشتا ئاساسەن قاراقاش دەريا-سىنىڭ كەلكۈنىدىن زاپاس ساقلىۋالغان سۇيىدىن پايدىلىنىدۇ. تۇز-

لۇق ئوتاغ سۇ ئامبىرى يېزا تەۋەسىدىكى 8000 مو تېرىلغۇ يەرنى سۇغىرىشتىكى ئاساسىي مەنبەدۇر.

كاۋاك يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
墨玉县喀瓦克乡行政村和自然村名称

كاۋاك مەھەللە	喀瓦克买里
جەگە كەنت كومىتېتى	基盖村委会
توخۇ مەھەللە	托胡买里
بىر ئېغىز كەنت كومىتېتى	比尔艾格孜村委会
ئاتباش مەھەللە	阿特巴什买里
كاۋاك كەنت كومىتېتى	喀瓦克村委会
باشكاۋاك كەنت كومىتېتى	巴什喀瓦克村委会
مۇغال مەھەللە	木尕勒买里
شاختاشلام كەنت كومىتېتى	夏合塔什拉木村委会
پەيشەنبە بازار	拍先拜巴扎
چىنار كەنت كومىتېتى	其那村委会
پىلىش مەھەللە	派里稀买里
ھاجىئېغىل كەنت كومىتېتى	阿吉艾格勒村委会
چوڭكۆلبېشى	琼库勒贝希
باش ھاجى ئېغىل كەنت كومىتېتى	巴什阿吉艾格勒村委会
قوچقار مەھەللە	阔什喀尔买里
قوغۇنلۇق ئارىش كەنت كومىتېتى	阔滚鲁克阿日希村委会
شىر مەھەللە	希尔买里
دۆڭكۆل كەنت كومىتېتى	墩库勒村委会
قاپاق مەھەللە	喀帕克买里
دەرۋازا يۇلغۇن كەنت كومىتېتى	代尔瓦扎尤勒滚村委会
قاسساپ مەھەللە	喀萨甫买里
شاخ ئېغىل كەنت كومىتېتى	夏合艾格勒村委会
تۆكار مەھەللە	托喀尔买里

兰帕村委会	لەمپە كەنت كومىتېتى
哈热提买里	خارەت مەھەللە
拉依库勒村委会	لايكۆل كەنت كومىتېتى
喀勒玛克买里	قالماق مەھەللە
其格勒克村委会	چىغلىق كەنت كومىتېتى
恰康买里	چاقان مەھەللە
恰鲁库都克村委会	چالۇ قۇدۇق كەنت كومىتېتى
帕恰克买里	پاچاق مەھەللە
博斯坦托格拉克村委会	بوستانتوغراق كەنت كومىتېتى
萨其坎买里	ساچقان مەھەللە
吐孜鲁克奥塔克村委会	تۇزلۇقئوتاغ كەنت كومىتېتى
再改买里	زەرگە مەھەللە
亚勒吾孜托格拉克村委会	يالغۇز توغراق كەنت كومىتېتى
乌尊买里	ئۇزۇن مەھەللە
阿其克村委会	ئاچچىق كەنت كومىتېتى
开热克买里	كەرەك مەھەللە
乃再尔巴格村委会	نەزەرباغ كەنت كومىتېتى
吐克买里	توك مەھەللە
夏勒艾格勒村委会	شالئېغىل كەنت كومىتېتى
库日桂买里	قۇرغۇي مەھەللە
玛亚克墩村委会	مايادۆڭ كەنت كومىتېتى
加依桑买里	جايساك مەھەللە
吾斯塘艾格孜	ئۆستەك ئاغزى
玛雪特	مەشۇت
阿克提坎	ئاقتىكەن

قاراقاش ناهيىسىدىكى بىر قىسىم قۇرۇلۇشلار ۋە ئاسارئەتىقىلەرنىڭ نامى
墨玉县部分人工建筑物及古迹名称

雅瓦引水渠	ياۋا سۇ باشلاش ئۆستىكى

雅瓦灌溉干渠	ياۋا سۇغىرىش ئۆستىڭى
跃进总干渠	ئىلگىرىلەش باش ئوق ئۆستىڭى
引洪大干渠	كەلكۇن ئوق ئۆستىڭى
萨依巴格干渠	سايباغ ئوق ئۆستىڭى
吐孜鲁克奥达克干渠	تۇزلۇقئوتاغ ئوق ئۆستىڭى
喀尔赛引水渠	قاراساي سۇ باشلاش ئۆستىڭى
东风水库	شەرق شامىلى سۇ ئامبىرى
雅瓦一水库	ياۋا 1 - سۇ ئامبىرى
雅瓦二水库	ياۋا 2 - سۇ ئامبىرى
喀尔赛水库	قاراساي سۇ ئامبىرى
喀尔赛二水库	قاراساي 2 - سۇ ئامبىرى
新建水库	يېڭى قۇرۇلۇش سۇ ئامبىرى
墨玉县总分水闸	قاراقاش ناھىيە باش ئېلىشىشى
水库引洪闸	سۇ ئامبىرى كەلكۇن ئېلىشىشى
央塔克闸口	يانتاق ئېلىشىشى
马奎牙干渠	ماكۇيا ئوق ئۆستىڭى
扎瓦干渠	زاۋا ئوق ئۆستىڭى
奎牙干渠	كۇيا ئوق ئۆستىڭى
巴拉木苏渠	بەھرامسۇيى ئوق ئۆستىڭى
兰帕干渠	لەمپە ئوق ئۆستىڭى
胜利干渠	غالىبىيەت ئوق ئۆستىڭى
巴夏克其渠	باشاقچى سۇغىرىش ئۆستىڭى
喀尔赛灌区干渠	قاراساي سۇغىرىش ئۆستىڭى
雅瓦引洪渠	ياۋا كەلكۇن ئۆستىڭى
喀和公路	قەشقەر - خوتەن تاشيولى
墨玉大桥	قاراقاش چوڭ كۆۋرۈكى
光明桥	نۇرلۇق كۆۋرۈكى
芒来桥	ماڭلاي كۆۋرۈكى
五一大桥	1 - ماي چوڭ كۆۋرۈكى
兰干桥	لەڭگەر كۆۋرۈكى

艾依特喀清真寺	ھېيتگاھ مەسچىتى
夏合勒克庄园	شاخلىق قورۇقى
依马目艾铺塔尔麻扎	ئىمامى ئەپتەر مازىرى
依马目再丁麻扎	ئىمامى زەيدىن مازىرى
一站	1 - پونكىت
二站	2 - پونكىت
其乃麻青	چىنماچىن
麻扎塔格	مازارتاغ
阿特巴什水库	ئاتبېشى سۇ ئامبىرى
吐孜鲁克奥达克水库	تۇزلۇقئوتاغ 1 - سۇ ئامبىرى
吐孜鲁克奥达克二水库	تۇزلۇقئوتاغ 2 - سۇ ئامبىرى
兰帕水库	لەمپە سۇ ئامبىرى
墩库勒水库	دۆڭكۆل سۇ ئامبىرى
东风一号公路	شەرق شامىلى 1 - نومۇرلۇق تاشيولى
喀尔赛 2 号公路	قاراساي 2 - نومۇرلۇق تاشيولى
雅瓦 2 号公路	ياۋا 2 - نومۇرلۇق تاشيولى
喀瓦克 3 号公路	كاۋاك 3 - نومۇرلۇق تاشيولى
跃进 4 号公路	ئىلگىرىلەش 4 - نومۇرلۇق تاشيولى
阔依其公路	قويچى تاشيولى

قاراقاش ناهىيىسىدىكى بىر قىسىم تەبىئىي جۇغراپىيىلىك گەۋدىلەرنىڭ نامى
墨玉县部分自然地理实体名称

巴什艾格勒	باشئېغىل
亚玛江尕勒	يامانجاڭگال
艾格孜	ئېغىز
苏尊代	سۇزۇندە
喀拉阿斯特	كاللا ئاستى

格勒姆亚依迪	گىلەمىيايدى
硝恰克玛	شورچاقما
塔克阿勒迪	تاغئالدى
奥尔特玛姜	ئورتا مارجان
阿亚格玛姜	ئاياغ مارجان
玛姜	مارجان
库西拉希	قوشلاش
赫拉宛	خىراۋان
其朗库勒	چىلانكۆل
昆仑山	كوئېنلۇن (قۇرۇم) تېغى
干基塔格	گەنجىتاغ
喀拉喀什河	قاراقاش دەرياسى
苏格萨依	سۇكە ساي
喀拉墩	قارادۆڭ
基尔尕	جىلغا
克孜勒色格孜亚	قىزىلسېغىز يار
哈达勒克	خادىيلىق
色日克塔什宁依奇	سېرىقتاش ئىچى
阿尔克乃斯	ئاراكۆنەس
阿其克苏	ئاچچىقسۇ
尤库日艾格勒	يۇقىرىئېغىل
巴什艾格勒	باشئېغىل
库希达坂	قوشداۋان
萨勒瓦勒克	سالۋالىق
其那	چىنار
托喀依亚	تۇقاييار
亚尕其	ياغاچ
阿鲁艾日克	ھالۇ ئېرىق
加依铁热克	جايتېرەك
夏合勒克	شاخلىق

阿亚格恰喀	ئاياغ چاقار
马亚克墩	مایاقدۆڭ
库拉墩	كۇلادۆڭ
萨阳塔克	سایانتاق
琼达希	چوڭداش
喀沙	كاسا
阔依其	قويچى
铁热木也尔	تېرىمىيەر
阿其克	ئاچچىق
依西克阿勒迪喀什	ئېشەكھاردى قاش
巴什阿瓦提	باشئاۋات
阔希阿瓦提	قوشئاۋات
克亚客库木	قىياققۇم
赛格孜勒克	سېغىزلىق
达希库木鲁克	داشقۇملۇق
阔希库勒	قوشكۆل
麻扎库木鲁克	مازارقۇملۇق
阿喀吾斯塘	ئارقا ئۆستەڭ
其格列克	چىگلىك
喀克夏勒克	قاقشاللىق
跑哈克库木	پوقاققۇم
喀萨库勒	كاساكۆل
台吐尔吾斯塘	تەتۇر ئۆستەڭ
阿热瓦库木	ھارۋاقۇم
喀什艾格勒	قاشئېغىل

گۇما ناھىيىسى 皮山县

گۇما ناھىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ جەنۇبىغا، قاراقۇرۇم تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە جايلاشقان بولۇپ، يەر شەكلى جەنۇبى ئېگىز، شىمالى پەس. شەرق تەرىپى قاراقاش، خوتەن ناھىيىسى بىلەن، غەرب تەرىپى قاغىلىق ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. شىمالدا مەكىت، مارالبېشى ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. ناھىيىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 39 مىڭ 819.75 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، بۇنىڭدىن قۇملۇق 39.5% نى، تۇزلەڭلىك 6% . 22 نى، تاغلىق 37.9% نى ئىگىلەيدۇ. ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 453 مىڭ 210 موسى تېرىلىدىغان كۆلەمدۇر.

گۇما ناھىيىسى قارىمىقىدا ئىككى بازار، 13 يېزا، 198 كەنت كومىتېتى، 677 تەبئىي كەنت (مەھەللە)، ناھىيىگە قاراشلىق ئىدارە - ئورگانلار، مەكتەپلەر، كەسىپىي ئورۇنلار ۋە كان - كارخانىلار بار. شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش ئارمىيىسى 14 - دېۋىزىيە-نىڭ «قاراتاغنىز دېھقانچىلىق مەيدانى»، شۇنىڭدەك يېڭىدىن قۇرۇلغان تۇەن - مەيدانلار بۇ ناھىيە تەۋەسىدە. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تۇرۇشلۇق جاي گۇما بازىرى گۈلباغ يولىنىڭ شىمالىي تەرىپىدە بو-لۇپ، ئۇرۇمچى شەھىرى بىلەن بولغان تۇز لىنىيىسى 1015 كىلومې-تىر.

گۇما ناھىيىسىدە ئۇيغۇر، خەنزۇ، تاجىك قاتارلىق مىللەتلەردىن 53 مىڭ 873 ئائىلە — 220 مىڭ 919 نوپۇس بار.

گۇما ئەڭ قەدىمكى يۇرتلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ قەدىمكى يىپەك يولىدىكى مۇھىم ئۆتەڭلەرنىڭ بىرى. گۇمىدىن قەشقەر، خوتەن، تىبەت ۋە ھىندىستانلارغا بارىدىغان يوللار بار ئىدى. ناھىيىنىڭ نامى خەنزۇچىدا «皮山（پىشەن）» دېيىلىدۇ. «皮山（پىشەن）» دې-

گەن ئاتالغۇ غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى قەدىمكى بەگلىكنىڭ نامى بولۇپ، تەخمىنەن 3 - ئەسىردىن ئىلگىرى تارىم ئويمانلىقى بويلىرىدا شەكىللەنگەن قۇرغاردىكى 36 بەگلىكنىڭ بىرى ئىدى. نامى ئۇچ پادىشاھلىق دەۋرىدە خەنزۇچە 皮穴国 (پىشۇە بەگلىكى)، شىمالىي ۋېي سۇلالىسى دەۋرىدە 蒲山国 (پۇشەن بەگلىكى) دەپ ئاتالغان. «قۇرغار تەزكىرىسى» دە 皮什南 (پىشىنەن) دەپ ئېلىنىپ، بۇ سۆز ئېتنىك ئوقۇلۇپ 皮山 (پىشەن) بولۇپ قالغان» دېيىلگەن. «چىنىدىكخوڭ ۋە قۇرغار تەزكىرىسى» دە 皮什靡 (پىشىيا) دەپ يېزىلغان. گۇاڭشۇينىڭ 28 - يىلى (1902 - يىلى) چىڭ خانىدانلىقى قاغىلىقىتىن گۇما، سانجۇ ئىككى چوڭ كەنتنى ئاجرىتىپ مەزكۇر ناھىيىنى تەسىس قىلغاندا، ئۇنىڭغا قەدىمكى پىشەن بەگلىكىنىڭ نامىنى ناھىيە نامى قىلىپ قوللانغان.

توپونىمشۇناسلار (‹توپۇل› — ئورۇن - يەر، ‹ئونومو› — نام - ئاتالغۇ) «گۇما» دېگەن بۇ نامنى «قۇم ئاق» دىن ۋە قەدىمكى تىلدا «قاينام»، «يۆگەم» مەنىسىدىكى «گھۇمانا» دىن ئۆزگەرگەن دەپ ئىزاھ بېرىدۇ. ئەنگلىيىلىك W.F تۇماسنىڭ «ئۇدۇن رايونىغا ئائىت تۇبۇتچە ۋەسىقىلەر» (مۇشۇ يۇرۇشلۇك كىتابلار «چەت ئەللىك-لەر نەزىرىدىكى خوتەن» تومىنىڭ 233 — 278 - بەتلىرى) نامىلىق ئەسەرنىڭ 3 - بۆلىكىدە «گيۇمۇ» <Gyu—mo>نى جاي نامى دەپ كۆرسىتىپ (بۇ مەنبە ئاۋرىل ستەيىننىڭ «ئاسىيا كىندىكى» نامىلىق كىتابنىڭ 170 -، 174 ۋە 203 - بەتلىرىدە ئۇچرىغان): «بۇ يەرنىڭ ئورنى تۇبۇتلەر زېمىنىدىكى ئوتلاق ساھىل <Gling—rings> بىلەن ئىلاھىي تاغ (مازار تاغ Mazar—tag) ئارىلىقىغا جايلاشقان. بۇ جايىنىڭ خەنزۇچە ئاتىلىشىمۇ <Ku—mo> («ئاسىيا كىندىكى» نامىلىق كىتابنىڭ 835 - بېتىگە قارالا) بولۇپ، ئۇ بەلكىم ئۇدۇن بىكى گۇما <Guma> بوستانلىقى بولۇشى مۇمكىن» دەپ يازىدۇ. بۇ ئىلمىي ئىسپاتلاردىن قارىغاندا، «گۇما» دېگەن نام «گيۇمۇ» دىن ئۆزگەرگەن بولسا كېرەك. تۇركچە - ئېنگىلىزچە لۇغەت» (ئىستامبۇل 1979 - نەشرى) دە «گۇما» — تۇركچە سۆز، مەنىسى «ئوڭچى كەپسى» دەپ ئىزاھلانغان. بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ «گۇما» سۆزى

«قۇما» دىن ئۆزگەرگەن، چۈنكى بۇ زېمىنىدىكى ئولتۇراق ئۆيلەر خۇددى قۇمغا ئوخشاش ۋادەكلەپ - توقۇلۇپ سېلىنغان، دېگەن قاراشلىرى بىلەن «ئوۋچى كەپسى» دېگەن مەنە ئاساسەن يېقىن كېلىدۇ. يەنە بىر ئېيتىلىشتا، «گۇما» دېگەن نام قەدىمكى خوتەن تىلىدا سۆزلىشىدىغان يەرلىك مىللەتلەر بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇ تۇركلەشكەن قەدىمكى خوتەن تىلى بولۇشى كېرەك، دېگەن قاراشتىن ئىبارەت.

هازىرقى گۇما ناهىيە بازىرىنىڭ 140 كىلومېتىر شىمالىدىكى تەكلىماكان قۇملۇقى ئىچىدە «ياغاچ ئۆي قەدىمكى شەھىرى» خارابىسى بار. بۇ شەھەرنىڭ بىنا بولغان ۋاقتى مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 206 - يىلىغا توغرا كېلىدۇ. تەكشۈرۈپ ئىسپاتلىنىشىچە، گۇمىنىڭ ئەسلىي ئورنى «ياغاچ ئۆي قەدىمكى شەھىرى» نىڭ دەل ئۆزى بولۇپ، ئېكولوگىيىلىك ئۆزگىرىش سەۋەبىدىن كىشىلەر سۇ قوغلىشىپ هازىرقى گۇما، قوشتاغ، سانجۇ دەريالىرى ۋادىسىغا كۆچكەن. جەنۇبىي ۋە شىمالىي سۇلالىلەر دەۋرىدە، گۇما بەگلىكى ئۇدۇنغا قوشۇۋېتىلىپ، ئۇدۇن بەگلىكىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلانغان. 1902 - يىلى ناهىيە تەسىس قىلىنغان. 1950 - يىلى 3 - ئايدا گۇما ناهىيىلىك خەلق هۆكۈمىتى قۇرۇلغان. 1958 - يىلى گۇما ناهىيىسىدە يەتتە خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلغان. 1984 - يىلى 10 - ئايدا كوممۇنا ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يېزا تەسىس قىلىنغان.

شىنجاڭدىكى ئەڭ قەدىمكى بوستانلىقلارنىڭ بىراپىيىلىك ئورنى شەرقىي ئۇزۇنلۇق 79°38′ — 79°31′ ۋە شىمالىي كەڭلىك 39°01′ — 35°22′ ئارىلىقىدا بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1350 مېتىر كېلىدۇ. بۇ زېمىنىنىڭ ئۇرچۇققا ئوخشاش يەر شەكلىنى ئاساسەن بەش بەلۋاغقا ئايرىشقا بولىدۇ:

1. ئېگىز تاغلىق بەلۋاغ. يەنى قار - مۇزلۇق بەلۋاغ دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ شەيدۇللا، سۆگەتتاغ، قاراسۇ تېغى ئەتراپىنى كۆرسىتىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 5000 مېتىر ئېگىز بۇ جايدىكى ئېگىز چوققىلاردا يىلىۋىي قار ئېرىمەيدۇ. ئادەم ياشىمايدۇ، يەنە زور مۇزلۇقلار جايلاشقان دېڭىز يۈزىدىن 4500 ~ 3500 مېتىر كېلىدىغان جايلاردا قۇرغاق

ئوتلاق يېپىنچىلىرى بولۇپ، ئۇلار قار سۈلىرى سىڭىپ كەتكەن تاغ قاپتاللىرى ۋە جىلغىلارغا بەلۋاغسىمان ھالدا جايلاشقان.

2. ئوتتۇرا تاغلىق بەلۋاغ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3500 ~ 2500 مېتىر كېلىدۇ. تاغ گەۋدىسىنىڭ كۆپ قىسمى قىياتاشتىن تەركىب تاپقاچقا، مۇرەككەپ شەكىل ھاسىل قىلغان. ئېگىز تاغدىكى ئوت ۋە يېپىنچىلار بەلۋاغ شەكلىدىكى يەرلەر بولۇپ، ئاساسىي يايلاق ھېسابلىنىدۇ.

3. تاغ باغرىدىكى جىلغىلىق بەلۋاغ. ئاساسلىقى دۈۋا، سانجۇ، قوشتاغ، ئىسسىسلا، كىلياك قاتارلىق يېزا - بازارلار. بۇ جايلار دېڭىز يۈزىدىن 2500 ~ 1400 مېتىر ئېگىز. بۇ بەلۋاغدا جىلغا كۆپ، ھاۋا كىلىماتى بىر قەدەر سوغۇق، ھۆل - يېغىن كۆپ، بىر قەدەر ياخشى بولغان تەبىئي ئوتلاق بولۇپ، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىققا باب كېلىدۇ.

4. تۈزلەڭلىك بەلۋاغ. بۇلار گۈما، كۆكتېرەك، موكويلا يېزا - بازارلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىز-لىكى 1400 ~ 1200 مېتىرغىچە بولۇپ، تېرىلغۇ يەرلىرى بىر - بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن، ئېرىق ئۆستەڭلىرى بىر - بىرىگە گىرەلەشكەن، بۇ جايلار ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ.

5. قۇملۇق بەلۋاغ. شىمالىي قىسمىدىكى دېڭىز يۈزىدىن 1200 مېتىر ۋە ئۇنىڭدىن تۆۋەن رايونلار بولۇپ، بۇ بەلۋاغنىڭ سۇيى قىس، كۆچمە قۇم كۆپ، ئايرىم ساندىكى يەر ئاستى سۇيى ئېگىز بولغان جايلاردا ئاندا - ساندا قومۇش، يۇلغۇن، توغراق قاتارلىقلار ئۆسىدۇ.

ناھىيە تەۋەلىكىدە ئاساسلىق تاغلاردىن پاسالىق تېغى بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 5708 مېتىر ئېگىز، لەيلىچۇق تېغى 5032 مېتىر، گەنجىتاغ تېغى 1921 مېتىر، قوشتاغ 2902 مېتىر، جايقىر تېغى 2375 مېتىر، يادەنچى تېغى 1957 مېتىر ئېگىز.

گۈما ناھىيىسىدە بەش دەريا بار. بۇنىڭ ئىچىدە بىر قەدەر چوڭراق بولغىنى: قوشتاغ دەرياسى (گۈما دەرياسى)، سانجۇ دەرياسى، دۈۋا دەرياسىدىن ئىبارەت.

گۈما ناھىيىسى چوڭ قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى مۆتىدىل بەلۋاغ-

ىنىڭ قۇرغاق قۇملۇق كىلىماتىغا تەۋە بولۇپ، ياز پەسلىدە قاتتىق ئىسسىق بولىدۇ، قىش پەسلىدە سوغۇق ئانچە قاتتىق بولمايدۇ. ھۆل - يېغىن ناھايىتى ئاز، كۈن نۇرى كۆچلۈك، ئىسسىق لىق بايلىقى مول، كېچە - كۈندۈز ئوتتۇرىسىدىكى تېمپېراتۇرىنىڭ پەرقى چوڭ.

يەر شەكلى پەرقى تۈپەيلىدىن، ناھىيە زېمىنىنى ئۈچ كىلىمات رايونىغا ئايرىشقا بولىدۇ.

1. جەنۇبىي قىسمىدىكى تاغلىق رايون. دېڭىز يۈزىدىن 3900 مېتىر ئېگىزلىكتىكى بۇ تاغلىق رايوندا يىل بويى قار ئېرىمەيدۇ. يىللىق ئوتتۇرچە تېمپېراتۇرىسى 6℃، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 36.6 مىللىمېتىر.

2. ئوتتۇرا تاغلىق بەلۋاغ. يامغۇر، قار بىر قەدەر كۆپ، ياز پەسلىدە مۆلدۈر ۋە قاتتىق يامغۇر ياغىدۇ. سەل پەيدا بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 189.9 مىللىمېتىر بولۇپ، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا باب كېلىدۇ.

3. تۈزلەڭلىك بەلۋاغ. كۈن نۇرى بايلىقى مول، ھۆل - يېغىنى ئاز، كۈننىڭ چۈشۈش ۋاقتى ئۈزۈن، ئەتىيازدا دائىم قۇرغاقچىلىق بولۇپ تۇرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرچە تېمپېراتۇرا 11.8℃، مۇتلەق يۇقىرى تېمپېراتۇرا 41℃، مۇتلەق تۆۋەن تېمپېراتۇرا -22.9℃، يىللىق كۈننىڭ يورۇتۇش ۋاقتى 2466.8 سائەت، قىروسىز ۋاقتى 217 كۈن، ھۆل - يېغىن مىقدارى 51.3 مىللىمېتىر، يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2412.9 مىللىمېتىر. 5 - ئايدىن 9 - ئايغىچە بوران پەسلى بولىدۇ. دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، پىلە - ئۈجمىچىلىك ۋە باغۋەنچىلىكنى راۋاجلاندۇرۇشقا باب كېلىدۇ.

گۇما ناھىيىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسىم تاغلىق رايونلىرىدا كوئېنلۇن ئارچىسى، يۇلغۇن، تاغ سۆگىتى، تۈخۈمەك قاتارلىق دەرەخلەر ئۆسىدىكەن تەبىئىي ئورمان رايونى 40 مىڭ مو ئەتراپىدا بولۇپ، شىمالىي قىسمىدىكى قۇملۇقنىڭ گىرۋىكىدە كۆپىيىۋاتقان 60 مىڭ مو ئەتراپىدىكى ئىپتىدائىي توغراقلىق بار. پەس تاغلىق رايون، يەنى تۈزلەڭلىك

ۋادىدا تېرەك، سۆگەت، جىگدە تىكىلىپ ئۆستۈرۈلىدۇ ھەمدە ئەرمەدۇن، قارىياغاچ، ئاكاتسىيە دەرەخلىرى قوشۇمچە تىكىلىدۇ. ياڭاق، ئۈزۈم، ئالما، شاپتۇل، ئۆرۈك، ئۈجمە، نەشپۈت ئۆستۈرۈش ئاساس قىلىنىدۇ. سۈنئىي ئورمان ئۆستۈرۈشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلگەن.

دورا ئۆسۈملۈكلىرىدىن: توشقانزەدىكى، چۇچۇكبۇيا، پاقا يوپۇرمىقى، قوموش يىلتىزى، قانتېپەر، مامۇرانچىن، ۋاسالغۇ، تۇخۇمەك چېچىكى، قار لەيلىسى قاتارلىقلار بار.

ھايۋاناتتىن: كۆكمەت، كېپىنەك، داۋغان، سۈلەيسۈن، جەرەن، يۇا توشقۇز، تۈلكە، ياۋا توشقان، كىرپە، بۆرە قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار؛ بۈركۈت، قارچىغا، ئاق قوتان، سېغىزخان، تۇرۇلغا، قۇشقاچ، كاككۇك، تۆمۈر تۇمشۇق، مۇشۇكياپىلاق (ھۇۋقۇش)، ئۇلار، ياۋا توخۇ، قاغا قاتارلىق قۇشلار؛ كېپىنەك، يىڭناغۇچ، ياچىۋەك، قارا چېكەتكە، ئۆمۈچۈك، چارپاقا، چۆل كەسلەنچۇكى، سازاڭ، چاريلان قاتارلىقلار؛ تىرىسكا بېلىقى، ئۇششاق راك، كىچىك ئاق بېلىق قاتارلىقلار بار.

دەسلەپكى تەكشۈرۈشكە ئاساسلانغاندا، ناھىيە تەۋەسىدە ماگنىت دورىسى زاپاس مىقدارى 11 مىليون 550 مىڭ تونىنا ئەتراپىدا، گەج زاپاس مىقدارى 50 مىليون تونىنا ئەتراپىدا، گۈڭگۈرت زاپاس مىقدارى 56 مىڭ تونىنا، ئاق چىرىمتال زاپاس مىقدارى بىر مىليون 80 مىڭ تونىنا ئەتراپىدا، مانگان زاپاس مىقدارى بىر مىليون 490 مىڭ تونىنا ئەتراپىدا، قاشتېشى زاپاس مىقدارى بەش مىليون تونىنا ئەتراپىدا بولۇپ، ھازىر كۆمۈر، گۈڭگۈرت، گەج، قاشتېشى قاتارلىقلار قېزىلماقتا.

گۈما يېزا ئىگىلىك ناھىيىسى بولۇپ، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق تارىخى ئۇزۇن. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن گۈما خەلقىنىڭ تەبىئەتنى ئۆزگەرتىپ، قۇمنى تىزگىنلەپ، بوز يەر ئېچىپ ئېتىز بىنا قىلىشتەك قەھرىمانلىق ئىش ئىزلىرى ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 50 - يىللىردا پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋە گوۋۇيۈەنىنىڭ تەقدىرلىشىگە سازاۋەر بولغانىدى. ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 60 - يىللى-

رىنىڭ بېشىدا يەنە غەربىي شىمال رايونىدىكى يېزا ئىگىلىكىدە «40 قىزىل بايراقدار» نىڭ بىرى بولۇپ، «جانلىق، تېتىك گۈمبەزلەر» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشكەن.

گۈما ناھىيىسى خوتەننىڭ غەربىي چوڭ دەرۋازىسى بولۇپ، 315 - دۆلەت تاشيولى ناھىيە چېگرىسىنى كېسىپ ئۆتۈپ، غەربتە قەشقەر بىلەن، شەرقتە خوتەن بىلەن تۇتىشىدۇ. گۈما ناھىيىسىنىڭ ساياھەت بايلىقى مول، جۇغراپىيىلىك مۇھىتى ئەۋزەل بولۇپ، قۇمـلۇق، بوستانلىق، تاغلىق ۋە دۆڭلۇكلەر گىرەلەشكەن ئالاھىدىلىكنى شەكىللەندۈرگەن. ساياھەت مەنزىرىلىك جايلىرىدىن: «گۈما جامەسى»، «تۇردى ھاجى قورۇقى»، «سانجۇ قىيا تاش سۈرەتلىرى»، تاش قاتما تاغ، كېچەك دەريا ساھىلى، پىيالما ئون مىڭ مولۇق ئانارلىق ئېچىش رايونى قاتارلىقلار بار.

تۆۋەندە گۈما ناھىيىسى تەۋەلىكىدىكى يېزا - بازارلارنىڭ تەبىئىي ۋە جۇغراپىيىلىك ئەھۋاللىرى قىسقىچە تونۇشتۇرۇلىدۇ.

گۈما بازىرى 固玛镇

گۈما بازىرى 1957 - يىلى تەسىس قىلىنغان، 1958 - يىلى كوممۇنالاشقاندا ئۆزلۈكىدىن ئەمەلدىن قالىدى، ئۇنىڭغا تەۋە جايلار «شۇگۇاڭ» خەلق كوممۇنىسىغا قوشۇۋېتىلگەن. 1984 - يىل 10 - ئايدا ھاكىمىيەت بىلەن كوممۇنا ئايرىلغاندا گۈما بازىرى قايتا تەسىس قىلىنغان. 1985 - يىل 10 - ئايدا نىشاندا يېزىسى بىلەن بىرلەشتۇرۇلۇپ «پىشەن جېن» دەپ ئاتالغان. 1986 - يىلى «گۈما بازىرى» غا ئۆزگەرتىلگەن. ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ھۆكۈمەت مۇشۇ جايدا.

گۈما بازىرىنىڭ دائىرىسى شەرقىي مېرىدىئان 77°37′ بىلەن 79°38′ ئارىلىقىدا، شىمالىي پاراللىل 35°22′ بىلەن 39°01′ ئارىلىقىدا تۇرىدۇ. جەنۇبىدىن شىمالىغىچە ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 40 كىلومېتىر، شەرقىدىن غەربىگىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 15 كىلومېتىر كېلىدۇ.

ـدۇ. قارىمىقىدىكى 20 كەنت (ئاھالە) كومىتېتى، 82 مەھەللە (ئاھالە) گۇرۇپپىسىدا 5240 ئائىلە — 22 مىڭ 158 كىشى ياشايدۇ.

گۇما بازىرى گۇما ناھىيىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى بوستانلىق رايونغا جايلاشقان، زېمىنى گۇما دەريا ئېقىنلىرى شەكىللەندۈرگەن تاشقىن لاتقىلىق تىندۈرما تۈزلەڭلىكتىن ئىبارەت. ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 32 مىڭ 842 موسى تېرىلىدىغان كۆلەم ھېسابلىنىدۇ. تۆت ئەتراپىنىڭ كۆپ قىسمى چۆل سايلىق. چېگرىسى ئىچىدە ئۇ يەر - بۇ يەردە سازلىق بار. دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1300 ~ 1400 مېتىرغىچە كېلىدۇ. ئىقلىمى چوڭ قۇرۇقلۇق كىلىماتىغا ياتىدۇ. تۆت پەسىل ئېنىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. كۈندۈز بىلەن كېچىنىڭ تېمپېراتۇرىسىدىكى پەرق چوڭ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 11.8℃، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 25.3℃، 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 6.1℃-، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 51.3 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىل ئوتتۇرا ھېسابىلەن 217 كۈن، يىل بويى غەربىي شىمال شامىلى چىقىدۇ. قۇرغاق ئىسسىق، چاڭ - توزانلىق بوران بۇ رايوندىكى ئاساسلىق تەبىئىي ئاپەت ھېسابلىنىدۇ.

بازار دائىرىسىدىكى تۈزلەڭ بوستانلىق ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 92% نى ئىگىلەيدىغان بولۇپ، گۇما ناھىيىسىدىكى ئاساسلىق دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ بىرى. ئاساسلىقى بۇغداي، كۆمىقوناق، پاختا، ماش پۇرچاق، زاغۇن، زاراڭزا قاتارلىق مايلىق زىرائەت تېرىلىدۇ.

ياپچان سۇ ئامبىرىدىن كېلىدىغان نىشاندا ئۆستەڭنىڭ سۇيى بىلەن گۇما بازىرى دائىرىسىدىكى دېھقانچىلىق قىلىنىدىغان يەرلەر سۇغىرىلىدۇ. ھاۋا كىلىماتى ۋە قۇم - شورلۇق تىندۈرما تۈپراقلىق ئالاھىدىلىكىگە ماس كەلگەچكە، بازار دائىرىسىدە ماتېرىيال ئورمىنى، ئوتۇنلۇق ئورمان، ئۇجمە ئورمىنى باغلىرىنى يېتىشتۇرۇش ۋە تىكىش ئومۇملاشقان. ئورمان تۈرلىرى تېرەك، سۆگەت، شاپتۇل، نەشپۈت، ئۆرۈك، ئۇجمە، ئالما، ياڭاق قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بوستانلىقنىڭ گىرۋەكلىرى سايلىق چۆل بولۇپ، بۇ يەرلەردە جىگدە، يۇلغۇن،

يانتاق، چىغ قاتارلىق قۇمنى مۇقىملاشتۇرىدىغان، قۇرغاقچىلىققا چىدامليق ئۆسۈملۈكلەر بار. بۇ يەرلەر يەنە بازار تەۋەسىدىكى پەسىل خاراكتېرلىك چارۋىچىلىق نۇقتىسىرى ھېسابلىنىدۇ. دائىرىسىدىن چۆچۈكبۇيا، بۆرە سامسىقى چىقىدۇ.

گۇما بازىرى تەۋەلىكىدىكى يول، مەۋرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
皮山县皮山镇行政区划和自然村名称

گۇما بازىرى	固玛镇
شىمالىي گۇما يولى	固玛北路
جەنۇبىي گۇما يولى	固玛南路
يېڭىئۆستەڭ يولى	英吾斯塘路
بوستان يولى	博斯坦路
جاھانباغ يولى	加罕巴格路
سايباغ يولى	萨依巴格路
يېڭىبازار يولى	英巴扎路
گۈلباغ يولى	古勒巴格路
خانىقا يولى	哈尼喀路
كونابازار يولى	阔纳巴扎路
ئوردىيان يولى	欧地央路
بازاريار يولى	巴扎亚路
جاۋاقۇم يولى	加瓦库木路
گۇما ناھىيە بازىرى سودا مەركىزى	皮山县集市贸易中心
نىشاندا كەنت كومىتېتى	尼向达村委会
خارەتمەھەللە	哈热提买里
جاي	加依
بوياقمەھەللە	博亚克买里
ھويلامەھەللە	霍依拉买里
ئاستا قوش كەنت كومىتېتى	阿斯提阔什村委会

阿特恰普玛	ئاتچاپما
库拉买里	كۇلامەھەللە
阿萨尔	ھاسار
阔叶克买里	كويەكمەھەللە
散加村委会	سانجار كەنت كومىتېتى
散加库勒贝希	سانجار كۆلبېشى
散加	سانجار
亚巴格	يارباغ
巴什散加	باش سانجار
阿热亚村委会	ئارايار كەنت كومىتېتى
喀乃恰喀	كانايچاقا
其克尔买里	چېقىرمەھەللە
博热其买里	بورىچىمەھەللە
喀勒玛克买里	قالماقمەھەللە
克什拉克阿勒迪村委会	قىشلاقئالدى كەنت كومىتېتى
喀玛尔艾其克	كامارئېچىق
龙喀尔克买里	يۇقارقىمەھەللە
兰干艾日克	لەڭگەرئېرىق
喀吉艾日克	كاجئېرىق
吐格曼贝希村委会	تۇگمەنبېشى كەنت كومىتېتى
萨让买里	ساراڭمەھەللە
帕格尔买里	پاگىرمەھەللە
阿亚格买里	ئاياغمەھەللە
克尔塔什村委会	قىرتاش كەنت كومىتېتى
旁买里	پاڭمەھەللە
克尔塔什	قىرتاش
琼库孜买里	چوڭكۆزمەھەللە
托喀依阔恰	توقايكوچا
亚普羌村委会	ياپچان كەنت كومىتېتى
瓦合拍艾日克	ۋەخپەئېرىق

吾其鲁克墩	ئۇچلۇقدۇڭ
江尕勒买里	جاڭگالمەھەللە
喀拉吉勒尕	قاراجىلغا
英巴扎村委会	يېڭىبازار كەنت كومىتېتى
库木艾日克	قۇمئېرىق
喀拉买里	قارامەھەللە
当吉格买里	دانجىغمەھەللە
帕恰克买里	پاچاقمەھەللە
色提日克村委会	سېيىتئېرىق كەنت كومىتېتى
色提日克	سېيىتئېرىق
亚朗买里	يالاڭمەھەللە
多拉克买里	دوراقمەھەللە
莱其买里村委会	سەيچىمەھەللەكەنت كومىتېتى
英巴扎	يېڭىبازار
拍台克买里	پەتەكمەھەللە
昆其买里	كۆنچىمەھەللە
萨干村委会	ساغان كەنت كومىتېتى
吐木休克恰喀	تۇمشۇقچاقا
阿孜麻贝希	ئازمابېشى
喀日恰喀	قارىچاقا
喀尕托格拉克	قاغاتوغراق
阔拉恰喀	كويلاچاقا
博斯坦托格拉克村委会	بوستانتوغراق كەنت كومىتېتى
博斯坦托格拉克	بوستانتوغراق
曼赛皮	مەنسەپپى
麻扎霍加木	مازارخوجام
库若勒	قورۇل
博斯坦艾日克村委会	بوستانئېرىق كەنت كومىتېتى
买里艾日克	مەھەللەئېرىق
库木艾日克	قۇمئېرىق

托格拉艾日克	توغرائېرىق
阿亚格买里	ئاياغمەھەللە
托格拉艾日克村委会	توغرائېرىق كەنت كومىتېتى
海力派恰喀	خەلپەچاقا
阔扎买里	كوزامەھەللە
索喀巴什买里	سوقاباش مەھەللە
巴什托格拉艾日克	باش توغرائېرىق
古勒巴格村委会	گۈلباغ كەنت كومىتېتى
吉勒尕艾日克	جىلغائېرىق
古勒巴格	گۈلباغ
萨勒普买里	سالپۇمەھەللە
羌尕买里	چاڭگامەھەللە
克其克亚村委会	كىچىكيار كەنت كومىتېتى
古古特恰喀	گۈگۈتچاقا
协依合买里	شېيىخمەھەللە
其木盖买里	چىمگەرمەھەللە
帕喀加依	پاكارجاي
吐木休克阿勒迪村委会	تۇمشۇقئالدى كەنت كومىتېتى
龙喀克买里	يۇقارقىمەھەللە
托万买里	تۆۋەنمەھەللە
欧吐拉喀什村委会	ئوتتۇراقاش كەنت كومىتېتى
坡买里	پومەھەللە
兰干	لەڭگەر
古古特买里	گۈگۈتمەھەللە
乌堂村委会	ئۆتەڭ كەنت كومىتېتى
乌堂	ئۆتەڭ
欧依散加	ئويسانجار
吐胡买克力克	تۇخۇمەكلىك
其干勒克	چىغانلىق

دۇۋا بازىرى 杜瓦镇

دۇۋا بازىرى گۈما ناھىيىلىك ھۆكۈمەت جايلاشقان گۈما بازىرى. نىڭ شەرقىي جەنۇبىغا 105 كىلومېتىر كېلىدۇ، شەرق تەرەپتە قارا-قاش ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، غەربتە سانجۇ يېزىسى، شىمالدا خوتەن - قاغىلىق تاشيولى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبتا خوتەن ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شەرقىدىن غەربىگىچە كەڭلىكى 35 كىلومېتىر، جەنۇبىدىن شىمالىغىچە ئۇزۇنلۇقى 140 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئومۇ-مىي يەر مەيدانى 4900 كۋادرات كىلومېتىر. ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 7505 موسى تېرىلىدىغان كۆلەمنى ئىگىلىگەن بۇ بازار قارىمىقىدىكى توققۇز كەنت كومىتېتى، 24 مەھەللە (ئاھالە) گۇرۇپپىسىدا 1553 ئائىلە — 6458 كىشى ياشايدۇ.

1984 - يىل 10 - ئايدا زاڭگۇي خەلق كوممۇنىسىدىن دۇۋا باشقۇرۇش رايونىنى ئايرىپ دۇۋا بازىرى تەسىس قىلىنغان. بازارلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئورنى جايباغ كەنتىدە.

«دۇۋا» ئۇيغۇرچە سۆز بولۇپ، «دۇئا» سۆزىنىڭ يەرلىك شېۋىدە ئاتىلىشى دەپ رىۋايەت قىلىنىسىمۇ (مۇشۇ يۇرۇشلۇك كىتابلارنىڭ «خەلق ئەپسانە - رىۋايەت، چۆچەكلىرى» گە قاراڭ)، تىلشۇناسلار «بۇ قەدىمكى تىلدا ‹دۇبە› بولۇپ، ‹تۇگەنچە›، ‹ئاخىرقى ئۇچى›، ‹ئاياغ› دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. زامانىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن، تەلەپپۇزدا ‹دۇۋا› بولۇپ كەتكەن. ئۇيغۇر تىلىدا ‹ب› نىڭ ‹پ› ھەم ‹ۋ› بىلەن نۆۋەتلىشىش قانۇنىيىتى بار» دەپ قارايدۇ.

بازار دۇۋا دەريا سۈ تاغ - دەريا ئېقىنىنىڭ بويىغا جايلاشقان بولۇپ، يەر تۈزۈلۈشى ئېگىز - پەس. دۇۋا دەريا بازارنى كېسىپ ئۆتۈپ شىمالدا «شورلۇق سۇ ئامبىرى» غا ئېقىپ كىرىپ، پىيالما ئۆستىكى ئارقىلىق قۇملۇققا قۇيۇلىدۇ.

بۇ بازارنىڭ ھاۋا كىلىماتى سانجۇ يېزىسى بىلەن ئوخشاپ كېتى-دۇ. يېرى قۇم تۈپراق. دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. قوشۇمچە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئاساسلىقى بۇغداي، كۆممىقوناق،

ئارپا، مايلىق دان ۋە پۇرچاق، بېدە ئىشلەپچىقىرىدۇ. چارۋىچىلىقتا قوي، كالا بېقىشنى ئاساس قىلىدۇ. يەنە ئات، تۆگە، ئېشەك قاتارلىقلارمۇ بار. سۇنئىي ئورمان يېتىشتۇرۇشنى ئاساس قىلىدۇ. ئاساسلىق تېرەك، سۆگەت، جىگدە، ئۆرۈك دەرەخلىرى ھەم ئاز ساندا ياڭاق دەرەخلىرى بار.

بازار دائىرىسىدە كۆمۈر، گەچ كانلىرى بار. دورا ئۆسۈملۈكلىرىدىن قانتېپەر، يەر مەدىكى، چۇچۇكبۇيا، چاكاندا، ئىت ياڭقى قاتارلىقلار بار. تۈلكە، كېيىك، داۋغان، توشقان، ئۇلار، كەكلىك، قارچىغا قاتارلىق ياۋايى ھايۋان ۋە ئۇچار قۇشلار بار.

دۇۋا بازىرى دائىرىسىدە خوتەن ۋىلايەتلىك سانائەت شىركىتى دۇۋا سىمونت زاۋۇتى، دۇۋا كۆمۈر كانى، دۇۋا ئېلېكتر ئىستانسىسى قاتارلىق ۋىلايەتكە بىۋاستە قاراشلىق كان - كارخانىلار بار.

دۇۋا بازىرى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتۇە ئاساسلىق تەبىئي كەنتلەرنىڭ نامى
皮山县杜瓦镇行政村和自然村名称

دۇۋا بازىرى	杜瓦镇
دۇۋا كەنت كومىتېتى	杜瓦村委会
جايباغ	加依巴格
ئۆرۈكلۈك	玉瑞克吕克
دۇۋا	杜瓦
دۆڭباغ	墩巴格
كونامەھەللە	阔纳买里
دۆ كەنت كومىتېتى	都村委会
دۆ	都
يارقىر	亚克尔
كالتاساي	喀勒塔萨依
سانجۇ ئېغىزى	桑株艾格孜
نورباش	诺尔巴什

克孜勒色格孜勒克	قىزىلسىغىزلىق
拉木斯村委会	لامۇس كەنت كومىتېتى
硝尔鲁克村委会	شورلۇق كەنت كومىتېتى
先拜巴扎	شەنبەبازار
克孜勒巴格	قىزىلباغ
萨依巴格	ساييباغ
拉依喀	لايقا
硝尔鲁克	شورلۇق
克孜勒都维	قىزىلدۆۋە
塔什艾日克村委会	تاشئېرىق كەنت كومىتېتى
欧尔那	ئورنا
塔什艾日克	تاشئېرىق
帕依喀	پايكا
科台克力克村委会	كۆتەكلىك كەنت كومىتېتى
科台克力克	كۆتەكلىك
芒萨	ماڭسا
朗喀	لاڭقا
苏那克	سۇناق

داۋا بازىرى تەۋەلىكىدىكى بىر قىسىم تەبىئىي جۇغراپىيىلىك گەۋدىلەرنىڭ نامى

库斯塔艾格孜	كوستائېغىزى
托满	تومان
克孜勒塔什	قىزىلتاش
布尔汉	بۇرھان
亚玛斯阿尔皮勒克	ياماس ئارپىلىق
丘库朗艾格孜	چۇكۇلاڭئېغىز
亚玛斯艾格孜	ياماسېغىز
亚尤提	ياريۇت

阔拉木科其坎	قۇرامكۆچكەن
库什喀奇布拉克	قۇشقاچبۇلاق
斯米孜霍吞	سېمىزخوتۇن
托帕吐维	توپاتۇۋى
阿勒瓦斯提翁库尔	ئالۋاستىئۆڭكۇر
吾遵阿热	ئۇزۇنئارا
库仑吐孜	قۇلۇنتۇز
索库恰克	سوقىچاق
叶玉提喀拉艾格勒	يەرىۋت قارائېغىل
乔克拉	چوكلا
色日克玉瑞克	سېرىقئۆرۈك
艾日克	ئېرىق
亚玛斯阿尔皮勒克	ياماسئارپىلىق
吐孜鲁克	تۇزلۇق
夏合巴斯坎	شاخباسقان
亚依拉克艾格勒	يايلاقئېغىل
吐孜阔什拉格	تۇز قوشلاغ
阔拉木艾格勒	قۇرامئېغىل
阿依库乃斯	ئايكۇنەس
色日克塘来	سېرىقتەڭلە
科克尤特	كۆكيۇرت
喀勒塔达坂	كالتاداۋان
阔尕其艾格勒	قوغاچئېغىل
喀拉亚普羌	قارايايچان
苏麻	سوما
阔什喀尔吐孜	قوشقارتۇز
吾如什喀克	ئۇرۇشقاق
喀尔勒克阿特克尔	قارلىق ئاتقىر
喀让尕孜	قاراڭغاز
阿克木纳	ئاقمۇنار

苏那克库孜	سۇناققۇز
莫蒙鲁克	مومۇنلۇق
翁库尔开什	ئۆڭكۇركەش
亚干	يارغان
桑里斯依先其	ساڭلىسئىشەنچى
桑里斯翁库尔	ساڭلىسئۆڭكۇر
萨尼古都桑翁库尔	سانىغۇدوساڭئۆڭكۇر
米勒开什吐孜克尔	مىلكەش تۇزقىر
都桑托尔艾格勒	دوساڭ تۆرئېغىل
克其克桑里斯	كىچىكساڭلىس
亚扎古	يازاغۇ
桑里斯托尔艾格勒	ساڭلىستۆرئېغىل
桑里斯亚瓦勒格	ساڭلىسياۋلىق
恰瓦阿特克尔	چاۋار ئاتقىر
库斯塔塘来	كوستاتەڭلە
亚勒克克尔	يارلىققىر
阿尔喀吐孜艾格勒	ئارقا تۇزئېغىل
派尔瓦	پەرۋا
亚普羌克尔	ياپچاقىر
喀尔勒克阿克塔什	قارلىق ئاقتاش
通巴什	توڭباش
阔塔孜恰勒古翁库尔	قوتازچالغۇ ئۆڭكۇر
巴什艾格勒	باشئېغىل
吾鲁格亚依拉克	ئۇلۇغياياق
塔尔艾格孜	تار ئېغىز

قوشتاغ يېزىسى 乡格塔什阔

قوشتاغ يېزىسى گۈما بازىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا 37 كىلومېتىر

كېلىدۇ. شەرق تەرىپى سانجۇ يېزىسى بىلەن، غەرب تەرىپى پىشنا ۋە باشلەڭگەر يېزىلىرى بىلەن، شىمال تەرىپى ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدان بىلەن، جەنۇب تەرىپى نەۋئابات تاجىك مىللىي يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شەرقىدىن غەربىگىچە ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 3. 31 كىلومېتىر، جەنۇبىدىن شىمالىغىچە ئوتتۇرىچە ئۇزۇنلۇقى 3. 49 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 1543 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ كۆلىمى 36 مىڭ 950 مو كېلىدۇ. قارىمىقىدىكى 16 كەنت كومىتېتى — 44 مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 2920 ئائىلە — 12 مىڭ 262 كىشى ياشايدۇ. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئورنى شاپچاقا كەنتىدە.

ئېيتىلىشىچە، دىن تارقاتقۇچى ئىمامىلاردىن ھەممەل شېرىپ ۋە ئوبۇل يۈسۈپ ھەمەدانى قاتارلىقلار بۇ جايغا كەلگەندە، خۇش ھاۋالىق، گۈزەل مەنزىرىلەرگە زوقلىنىپ: «خۇش ئوتاغ» دەپ ماختىغان ئىكەن. يەرلىك كىشىلەر بۇنى مۇقەددەس سۆز بىلىپ، بۇ يەرگە نام قىلىۋالغان ئىكەن. «خۇش ئوتاغ» دېگەن بۇ نامنى، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ ئاخىرقى ۋەكىللىرىدىن ھۈسەينىخان تەجەللىي ۋە ئىسمايىل ھاجىلارنىڭ يازمىلىرىمۇ ئىسپاتلايدۇ. كېيىنچە بۇ سۆز «قوشتاغ» قا ئۆزگىرىپ، ھازىرغىچە داۋاملاشقانىكەن.

چىڭ خاندانلىقى گۇاڭشۈينىڭ 18 - يىلى (1893 - يىلى) قوشتاغ قاغىلىق ناھىيىسىگە تەۋە بولغان گۇمىدىكى 36 كەنتنىڭ بىرى ئىدى. گۇاڭشۈينىڭ 28 - يىلى (1902 - يىلى) گۇما، سانجۇ ئىككى چوڭ كەنتنى قاغىلىقتىن ئايرىپ گۇما ناھىيىسىنى تەسىس قىلغاندا گۇمىغا قاراشلىق بولغان. كېيىن قوشتاغ رايونى دەپ ئاتالغان. 1950 - يىلى «گۇما ناھىيە 2 - رايون» دەپ ئاتالغان. 1956 - يىلى 8 - رايوننى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، بۇ رايوننىڭ بورا دېگەن جايلىرى قاغىلىق ناھىيىسىگە قارىغاندىن باشقا، قالغان قىسىملىرىنى 2 - رايونغا قوشۇۋەتكەن. 1958 - يىلى «يۆجىن خەلق كوممۇنىسى» بولۇپ قۇرۇلغان. 1978 - يىلى «قوشتاغ خەلق كومۇنىسى» دەپ ئاتالغان. 1981 - يىلى ئۇنىڭدىن پىشنا ۋە باشلەڭگەر باشقۇرۇش رايونلىرى بىلەن سازام چوڭ ئېترىتى ئايرىلىپ «پىشنا

خەلق كومموۇنىسى» بولۇپ قۇرۇلغان. 1984 - يىلى «قوشتاغ يېزا» قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەسىس قىلىنغان.

يېزىنىڭ شەرقىي ۋە جەنۇبىي تەرەپلىرىنى قاتمۇ قات تاغلار توسۇپ تۇرىدۇ. تاغ جىلغىلىرى گىرەلىشىپ كەتكەن. يەر تۈزۈلۈشى شىمالغا قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ. دەريا - ئېقىنلىرى ۋە كەلكۇن لاتقىلىرىنىڭ تىندۇرمىلىرىدىن هاسىل بولغان شىمالىي قىسمىدىكى يەلپۇگۇچسىمان تۈزلەڭلىكنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3000 ~ 1500 مېتىر كېلىدۇ. جەنۇبىي قىسمىدىكى كوئېنلۇن تېغىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن بۇ يېزىنىڭ هاۋا كىلىماتىدىكى پەرق بىر قەدەر چوڭ بولسىمۇ، يەنىلا قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى كىلىماتقا كىرىدۇ. كۈندۈز بىلەن كېچىنىڭ تېمپېراتۇرىسىدىكى پەرق چوڭ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 9.3℃. ئەڭ ئىسسىق بولغاندا (7 - ئايدا) 22℃ بولىدۇ. ئەڭ سوغۇق بولغاندا (1 - ئايدا) 8℃ - بولىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە هۆل - يېغىن مىقدارى بىر قەدەر كۆپ. قىروسىز مەزگىلى 210 كۈن ئەتراپىدا. هاۋارايى جەهەتتىكى ئاساسلىق تەبىئىي ئاپەتلەر ئۇششۇك ۋە بوراندىن ئىبارەت.

قوشتاغ دەريا سىستېمىسى ئاساسىي سۇغىرىش مەنبەسى بولۇپ، بۇ دەريا قاراقۇرۇم تاغلىرىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىن باشلىنىپ، شەرقىي شىمالغا قاراپ ئېقىپ، پۈتۈن يېزىنى قىيىپاش كېسىپ ئۆتۈپ، گۇما بازىرى تەۋەسىدىكى «ياپچان سۇ ئامبىرى» غا قۇيۇلىدۇ. يۇقىرى ئېقىمدا «ئاقشور» ۋە «كەڭەز» سۇ ئامبارلىرى بولۇپ، ئۇلاردا كىچىك تىپتىكى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى قۇرۇلغان. تۆۋەن ئېقىمدا قوشتاغ كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلغان. بۇ دەريانىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 160 كىلومېتىر.

قوشتاغ يېزىسى دېهقانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلىرىمۇ بىر قەدەر تەرەققىي قىلغان. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىقى بۇغداي، كۆممىقوناق، مايلىق دان ۋە پۇرچاق ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. قوشۇمچە ئارپا، بېدە، قوغۇن - تاۋۇز، ئوتياش قاتارلىقلارنى تېرىيدۇ.

چارۋىچىلىقتا قوي، كالا بېقىشنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن

باشقا ئات، تۆگە، ئېشەك، قوتاز قاتارلىقلارمۇ بار.

قوشتاغنىڭ جەنۇبىدىكى ئوتتۇرا قىسىم جىلغىلاردا كوئېنلۇن ئارچىسى، قىزىل قېيىن قاتارلىق سۇ مەنبەسىنى ساقلايدىغان تەبىئىي ئورمانلىقلار بار. ئەڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى ئېگىز تاغلىق ئويمان ئوتلاقلىق رايون ھېسابلىنىدۇ. شىمالىي قىسمىدىكى يەلپۇگۈچسىمان تىندۇرما لاتقىلىق تۈزلەڭلىكلەر سۇنئىي يېتىشتۇرۇلگەن ئورمان رايونى بولۇپ، ئاساسلىقى تېرەك، سۆگەت، جىگدە، ياڭاق، ئۆرۈك، ئالما، ئۈجمە، نەشپۈت قاتارلىقلار بار.

يېزا تەۋەسىدىن قانتېپەر، رەۋەن، گۈلاب، گۈلبىنەپشە، بۈزەنجى، سانا قاتارلىق دورا ئۆسۈملۈكلىرى چىقىدۇ. جەنۇبىي قىسىم تاغلىرىدىكى ئورمانلىقلاردا كېيىك، قوتاز، داۋغان، تۈلكە، توشقان، بۆرە قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار ۋە ئۇلار، كەكلىك، قاغا، قارچىغا، كۇرۇشكەل (ياۋا كەپتەر) قاتارلىق ياۋايى ئۇچار قاناتلار بار. تاغلىق رايوندا گۈڭگۈرت كېنى بار، تاشتۆز زاپىسى بىر قەدەر مول.

قوشتاغ يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتۈە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
皮山县阔什塔格乡行政村和自然村名称

شاپچاقا	夏普恰喀
قوشتاغ كەنت كومىتېتى	阔什塔格村委会
بايكوچا	巴依阔恰
مانداركوچا	芒达阔恰
سۆگەتلىك كەنت كومىتېتى	苏盖特力克村委会
تورغايچاقا	托尕依恰喀
ئازماباش	阿孜玛巴什
سۆگەتلىك	苏盖特力克
سايتۆگمەن	萨依吐格曼
خالتاچاقا	哈勒塔恰喀
چوناقچاقا	乔那克恰喀

博斯坦村委会	بوستان كەنت كومىتېتى
吉热木恰喀	جىرىمچاقا
博斯坦	بوستان
乔那克买里	چوناقمەھەللە
阿孜干阿勒迪村委会	ئازغانئالدى كەنت كومىتېتى
阿孜干阿勒迪	ئازغانئالدى
喀勒台克恰喀	كالتەكچاقا
萨依博斯坦	سايبوستان
皮西那提日木	پىشناتېرىم
塔孜滚博依	تازغۇنبويى
加依纳古特村委会	جاياناغۇت كەنت كومىتېتى
加依	جاي
阿其玛克	ئاچماق
纳古特	ناغۇت
墩买里	دۆڭمەھەللە
托喀皮依克	توكۇرپېيىك
苏勒尕孜村委会	سۇلىغاز كەنت كومىتېتى
苏勒尕孜	سۇلىغاز
巴什苏勒尕孜	باش سۇلىغاز
亚尔艾格勒	يارئېغىل
其格勒克村委会	چىغلىق كەنت كومىتېتى
坡斯台克恰喀	پوستەكچاقا
皮亚勒玛恰喀	پىيالماچاقا
博木尕村委会	بومۇغا كەنت كومىتېتى
阿克吾斯塘	ئاقئۆستەڭ
墩买里	دۆڭمەھەللە
津恰喀	جىنچاقا
旁恰喀	پاڭچاقا
吐格曼博依村委会	تۇگمەنبويى كەنت كومىتېتى
吐格曼博依	تۇگمەنبويى

ماندارلىق	芒达勒克
يالغۇزجىگدە	亚勒古孜吉格代
تېرەكئالدى كەنت كومىتېتى	铁热克阿勒迪村委会
تېرەكئالدى	铁热克阿勒迪
چىغانباغ	其干巴格
توقايجىگدە	托喀依吉格代
قىشلاق كەنت كومىتېتى	克什拉克村委会
قىشلاق	克什拉克
ئاچما	阿其玛
بۇجىگدە	布吉格代

كىلياك يېزىسى 克里阳乡

گۇما ناھىيىسىنىڭ بۇ يېزىسى 1986 - يىل 12 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق قۇرۇلغان بولۇپ، ئەسلىدە قوشتاغ يېزىسىنىڭ تەۋەلىكىدە بولۇپ كەلگەن بىر قىسىم جايلار جۇغراپىيىلىك جايلىشىش جەھەتلەردىكى ئەۋزەللىكى بىلەن كىلياك يېزىسىغا تەۋە قىلىنغان. تەۋەلىكىدىكى 11 كەنت كومىتېتى، 27 مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 1357 ئائىلە — 5605 كىشى ياشايدۇ. تېرىلغۇ كۆلىمى 19 مىڭ 116 مو كېلىدۇ. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى كىلياك كەنتىدە.

بۇ يېزىنىڭ ھاۋا كىلىماتى، تەبىئىي شارائىتى، سۇغىرىش ئىشلىرى، تەبىئىي بايلىقلىرى ۋە مەھسۇلاتلىرى قوشتاغ بىلەن ئوخشاش. بىر قىسىم تەبىئىي كەنتلىرى دېھقانچىلىقنى ئاساس، چارۋىچىلىقنى قوشۇمچە ئىگىلىك قىلسا، بىر قىسىم مەھەللە - كەنتلىرى چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ.

«كىلياك» ئۇيغۇرچە سۆز بولۇپ، گۇما شېۋىسىدە «تىل»نى «كىل» دەپ تەلەپپۇز قىلىدۇ (م: «مېنى تىللىدى» دېگەننى «مېنى كىللىدى» دېگەندەك). «ياك» مۇ «يان» نىڭ بۇزۇلغان تەلەپپۇزى.

بۇ يېزا «تىلدەك سوزۇلغان جاي» ، «ئۇزۇنسىغا كەتكەن يەر» بولۇپ، بۇ نام ئەشۇ جۇغراپىيىلىك تۈزۈلۈشكە ماس كېلىدۇ.

تەبىئىي ئەۋزەللىككە ئىگە بولغان كەنت - مەھەللىلىرىنىڭ خىلمۇخىل رېۋايەتلىرى بار. مەسىلەن، «يۇلغۇنجاي» نىڭ نامىنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا «يەكەن سەئىدىيە خانلىقىنىڭ شاھزادىسى لېتىپ ئاتاخان تىبەتكە ئۇرۇش قىلغىلى بېرىپ قايتىپ كېلىشىدە مۇشۇ جايدا ۋاپات بولغاچقا، ئۇنىڭ ياتقان مازىرىدىن بۇك - باراقسان يۇلغۇن كۆكلەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن «يۇلغۇنلۇق مازار» دەپ ئاتىلىپ، ۋاقىتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن يۇلغۇنجاي دەپ ئاتىلىپتۇ» دېيىلسە؛ «قارامان» كەنتى توغرىسىدا: «بۇ ئەسلىي «قارا يامان» دېگەن سۆز بولۇپ، بۇرۇندا مۇقەررەپ دەيدىغان بىر مىڭبېشى بۇ يەرگە زىندان سېلىپ، بىگۇناھ پۇقرالارنى سولاپ قويۇپ، مەجبۇرىي بىنەم ئاچقىلى سالغاندا، پۇقرالار قارشىلىق بىلدۈرۈپ «قارا يامان» دەپ دادلىغان. كېيىنچە بۇ يەردە كەنت پەيدا بولغان ۋە «قارامان» بولۇپ قالغان» دېيىلىدۇ؛ «كۈتام» كەنتىنىڭ ئىسمىنىڭ مەنىسى «قۇرۇق تام» بولۇپ، مەشھۇر ئالىم ھۈسەينخان تەجەللىي بۇ جايلارنى ئارىلىغاندا ئادەم ئولتۇرمايدىغان جاي ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، «قۇرۇق تام» دەپتەكەن؛ بۇ سۆز كەنت نامى بولۇپ قىسقارتىلىپ «كوتام» بولغان، يەنە بۇ «كۆھتام» — تاغ تام دېگەن مەنىدە» دېيىلىدۇ.

بۇ يېزىنىڭ ھەر قايسى كەنتلىرىدە بۇغداي، قوناق، مايلىق دان تېرىلىدۇ. چارۋىچىلىقى قوي بېقىشنى ئاساس قىلىپ، يەنە كالا، ئات، ئېشەك، تۆگە قاتارلىقلار بېقىلىدۇ. يېزىنىڭ ئاسفالت يولى ناھىيە بازىرىغا يېتىپ بارىدۇ.

كىلىياڭ يېزىسىدا خوتەن خەلق مەشرەپلىرىنىڭ تۆت چوڭ تۈرىنىڭ بىرى بولغان «كىلىياڭ مەشرىپى» مۇشۇ رايونغا ۋە ئەتراپىتىكى قوشناڭ، باشلەڭگەر يېزىلىرىغا تارقىلىپ، ھازىرغىچە ساقلىنىپ كەلگەن. بۇ مەشرەپ تۇرىدە خوتەن خەلق مەشرەپلىرىنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى ساقلانغاندىن سىرت، بىر قىسىم دولان ئاھاڭلىرى ۋە دولان ئۇسسۇللىرى ئارىلىشىپ، بىر خىل ئارىلاش مەشرەپ شەكىللەنگەن.

كىلياك يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
皮山县克里阳乡行政村和自然村名称

阿克其格村委会	ئاقچىغ كەنت كومىتېتى
米斯开尔恰喀	مىسكەرچاقار
巴什恰喀	باشچاقا
库塔木	كۇتام
兰干	لەڭگەر
塔合塔科瑞克村委会	تاختاكۆۋرۈك كەنت كومىتېتى
旁克尔	پاڭقىر
阿尔喀恰喀	ئارقاچاقا
依希塔其	ئىشتاچى
托万恰喀村委会	تۆۋەنچاقا كەنت كومىتېتى
托万恰喀	تۆۋەنچاقا
坎特依其	كەنتئىچى
诺尔拉克	نورلاق
克孜勒塔格	قىزىلتاغ
克里阳村委会	كىلياك كەنت كومىتېتى
沃吐拉恰喀	ئوتتۇراچاقا
阿其克阿勒玛	ئاچچىقئالما
墩库勒村委会	دۆڭكۆل كەنت كومىتېتى
墩库勒	دۆڭكۆل
品尼	پىننى
依力什巴什	ئېلىشبېشى
尤勒滚加依村委会	يۇلغۇنجاي كەنت كومىتېتى
尤勒滚加依	يۇلغۇنجاي
普混达	پۇخۇندا
央都玛	ياندۇرما

依斯法罕村委会 ئىسپاھان كەنت كومىتېتى
依斯法罕 ئىسپاھان
喀热曼村委会 قارامان كەنت كومىتېتى
喀热曼 قارامان
喀热苏村委会 قاراسۇ كەنت كومىتېتى
巴依都维 بايدۆۋە
巴什吐格曼 باشتۇگمەن
加帕尔库木 جاپپارقۇم
克依克其村委会 كېيىكچى كەنت كومىتېتى
索喀巴格 سوقاباغ
墩恰喀 دۆڭچاقا
吾勒巴格村委会 ئۇلباغ كەنت كومىتېتى
央阿克勒克 ياڭاقلىق
吾勒巴格 ئۇلباغ
阿热普 ھاراپ
亚开其克村委会 ياركېچىك كەنت كومىتېتى
亚开其克 ياركېچىك
克依克吐孜 كېيىكتۇز
英比纳木 يېڭىبىنام
塔拉格 تارلاغ
喀热曼 قارامان
克孜勒艾格勒 قىزىلئېغىل
托什坎勒克 توشقانلىق
协合阿吉托尔艾格勒 شېيىخھاجىم تۆر ئېغىلى
阿尔其勒克 ئارچىلىق
吾其艾格勒 ئۇچئېغىل
阔什塔格芒达勒克 قوشتاغ ماندارلىق
塘力曲克 تەڭلىچۈك
再吐孜 زەيتۇز

吉格代力克库孜	جىگدىلىكقۇز
阿热墩	ئارادۆڭ
坡赛克亚瓦勒克	پوسەكياۋلىق
科克买克力克	كۆكمەكلىك
阔什塔格科克艾格勒	قوشتاغ كۆكئېغىل
介外勒台	جەۋەلتە
苏孜干艾格勒	سۇزگەئېغىل
阔什塔格央艾格勒	قوشتاغ يانئېغىل
亚普羌艾格勒	ياپچانئېغىل
乔喀巴什	چوققاباش
喀拉克尔	قاراقىر
喀勒玛艾格勒	قالمائېغىل
依吉勒玛艾格勒	ئېجىلمائېغىل
麻扎克尔	مازارقىر
拜什托格拉克	بەشتوغراق
克赛克	كېسەك
巴什艾格勒	باشئېغىل
阿其克博云艾格勒	ئاچچىق بويۇنئېغىل
托盖博云	تۆگەبويۇن
普塔克	پۇتاق
克其克阿特克尔	كىچىك ئاتقىر
阿特克尔	ئاتقىر
苏特克尔	سۇتقىر
阔什艾格勒	قوشئېغىل
艾斯尔里克	ئەسىرلىك
翁库尔艾格勒	ئۆڭكۇرئېغىل
亚尔艾格勒	يارئېغىل
恰坎得勒克	چاكاندىلىق
托格热塔什	توغراتاش

قوشقۇنلۇق 阔什昆鲁克

كۆكتېرەك يېزىسى 乡克铁热克科

كۆكتېرەك يېزىلىق ھۆكۈمەت ناھىيىلىك ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق ئورۇننىڭ شىمالىغا ئوچ كىلومېتىر كېلىدىغان تۇزلەڭ ۋادىغا جايلاشقان. شەرق تەرىپى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش ئارمىيىسى 14 - دىۋىزىيە گۈما قارىتاغىز دېھقانچىلىق مەيدانىغا تۇتىشىدۇ، غەرب تەرىپى قاغىلىق ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، شىمال تەرەپى تەكلىماكان قۇملۇقى ئارقىلىق مارالبېشى، مەكىت ناھىيىلىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، جەنۇب تەرىپى گۈما بازىرىغا تۇتىشىدۇ. شەرقىدىن غەربىگىچە كەڭلىكى 40 كىلومېتىر، جەنۇبىدىن شىمالىغىچە ئۇزۇنلۇقى 140 كىلومېتىر كېلىدۇ، قارىمىقىدىكى 26 كەنت كومىتېتى، 102 مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 7187 ئائىلە — 32 مىڭ 258 كىشى ياشايدۇ. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى تۇماقمەھەللىدە.

ئەسلىدە بۇ يەرلەر قۇملۇق، سازلىق بولۇپ، توغراق، يۇلغۇن، قومۇشلار ئۆسىدىكەن. ئېيتىشلارغا قارىغاندا «شاۋاز غوجا» ئاتلىق بىر كىشى ئەڭ بۇرۇن بۇ يەرگە كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ، بىر كۆل كولاپ، ئەتراپىغا تېرەك سالغان ئىكەن، كېيىنچە خىيابان تېرەكلىك ئەتراپلىرىدا كەنت شەكىللىنىپ «كۆكتېرەك» دەپ ئاتالغان ئىكەن.

1949 - يىلىدىن ئىلگىرى بۇ يەر «بازار تۆۋەن رايونى» دەپ ئاتالغان. 1950 - يىلى 3 - رايون دەپ ئاتىلىپ قارىمىقىدا بەش يېزا بولغان. كېيىن ھەمكارلىق گۇرۇپپا، باشلانغۇچ كوپېراتىپ، ئالىي كوپېراتىپلار قۇرۇلغان. 1958 - يىلى «ۋېيشىڭ خەلق كوممۇنىسى» بولۇپ قۇرۇلغان. 1978 - يىلى «كۆكتېرەك خەلق كوممۇنىسى» دەپ ئاتالغان. 1984 - يىل 10 - ئايدا «كۆكتېرەك يېزىسى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن.

تارىم ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىي گىرۋىكىگە جايلاشقان بۇ يېزىنىڭ

شەرقىي شىمال قىسمىنىڭ كۆپىنچىسى قۇملۇق، سازلىق؛ غەربىي قىسمى سايلىق دەشت؛ جەنۇبىي قىسمى دېھقانچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ. يەر تۈزۈلۈشى تۈزلەڭ بولۇپ، شىمال تەرەپكە سەل پەسىيىپ بارىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1400 ～ 1200 مېتىر، ھاۋا كىلىماتى قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى كىلىماتقا كىرىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.8℃، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا (7 - ئىيىدا) 25.3℃، ئەڭ تۆۋەن بولغاندا (1 - ئايدا) 6.1℃- بولىدۇ. قىرۇسىز مەزگىلى 217 كۈن، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 51.3 مىللىمېتىر. ئاساسلىق تەبىئىي ئاپەتلەر قۇرغاقچىلىق، بوران ۋە ئۇششۇكتىن ئىبارەت.

بۇ يېزا ئاھالىسى دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. قوشۇمچە ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئومۇمىي يەر كۆلىمى 49 مىڭ 658 موسى تېرىم يەر بولۇپ، ئاساسلىقى بۇغداي، كۆممىقوناق، پۇرچاق تۇرىدىكى زىرائەتلەر ئىشلەپچىقىرىلىدۇ؛ ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن پاختا، مايلىق دان، قوغۇن - تاۋۇز، ئوتياش ۋە بېدە قاتارلىقلار بار. ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرىدىن ئۇزۇم، ئۆرۈك، ياڭاق ۋە قوغۇن قاتارلىقلار بار. ئۇنىڭدىن باشقا تېرىگە ئىش قوشۇش، ياغاچ سايمانلارنى ياساش، كىيىم تىكىش ۋە پىلە بېقىش قاتارلىق ئائىلە قوشۇمچە كەسىپلىرى بىر قەدەر راۋاجلانغان.

ئورمانچىلىقتا: سۇنئىي ئورمان يېتىشتۇرۇشنى ئاساس قىلىدۇ. ئاساسلىقى تېرەك، سۆگەت، جىگدە، ئۆرۈك، شاپتۇل، ئالما ھەم ئاز ساندا ياڭاق دەرەخلىرى بار.

كۆكتېرەك يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
皮山县科克铁热克乡行政村和自然村名称

تۇماقمەھەللە	吐玛克买里
كۆكتېرەك كەنت كومىتېتى	科克铁热克村委会
قوغاچئېرىق	阔尕其艾日克

喀尕当买里	قاغادان مەھەللە
加玛勒克孜	جامالقىز
欧地央村委会	ئوردىيان كەنت كومىتېتى
海里派买里	خەلپەمەھەللە
喀赞其买里	قازانچىمەھەللە
阿克扎热提勒克	ئاقزاراتلىق
普其喀克买里	پۇچقاقمەھەللە
切克赛买里	چەكسىمەھەللە
库木勒村委会	قۇمۇل كەنت كومىتېتى
瓦拉克买里	ۋالاقمەھەللە
帕唐买里	پاتاڭمەھەللە
阿布达勒买里	ئابدالمەھەللە
托合玛克买里村委会	توقماقمەھەللە كەنت كومىتېتى
托合玛克买里	توقماقمەھەللە
恰热克买里	چارەكمەھەللە
央阿克勒克村委会	ياڭاقلىق كەنت كومىتېتى
央阿克勒克	ياڭاقلىق
帕格尔买里	پاگىرمەھەللە
阿合玛克买里	ئاخماقمەھەللە
英坎特村委会	يېڭىكەنت كەنت كومىتېتى
喀斯坎买里	قاسقانمەھەللە
恰塔克买里	چاتاقمەھەللە
艾木拜尔开皮斯	ئەمبەر كەپىسى
阿木特鲁克	ئامۇتلۇق
阿勒瓦斯提墩	ئالۋاستىدۆڭ
拉依喀村委会	لايقا كەنت كومىتېتى
阿其克买里	ئاچچىقمەھەللە
库木买里	قۇممەھەللە
都木拜买里	دۇمبەمەھەللە
阔恰艾日克	كوچائېرىق

司叶买里	سىيەمەھەللە
曲吕克买里	چۈلۈكمەھەللە
托普买里村委会	توپمەھەللە كەنت كومىتېتى
帕让买里	پاراڭمەھەللە
托普买里	توپمەھەللە
科木尔恰喀	كۆمۈرچاقا
拜什欧塔格	بەشئوتاغ
库木艾日克村委会	قۇمئېرىق كەنت كومىتېتى
科台克巴格	كۆتەكباغ
且克曼买里	چەكمەنمەھەللە
阔恰克玉吉买里克村委会	قوچاقئۇجمىلىك كەنت كومىتېتى
加依	جاي
艾曼买里	ئەمەنمەھەللە
科克塔格村委会	كۆكتاغ كەنت كومىتېتى
喀库克买里	كاككۇكمەھەللە
帕依提玛买里	پايتما مەھەللە
孜瓦买里	زىۋامەھەللە
玛依玛克买里	مايماقمەھەللە
哈勒塔买里	خالتامەھەللە
巴扎亚村委会	بازاريار كەنت كومىتېتى
哈萨克买里	قازاقمەھەللە
杜吾拉买里	دۇۋۇلامەھەللە
萨依巴格	سايباغ
科克亚村委会	كۆكيار كەنت كومىتېتى
库勒达买里	كولدارمەھەللە
须买克买里	شۇمەكمەھەللە
乔那克买里	چوناقمەھەللە
阿亚格亚村委会	ئاياغيار كەنت كومىتېتى
其拉克买里	چىلاقمەھەللە
协依提里克	شېھىتلىك

硝尔鲁克	شورلۇق
阿热库木村委会	ئاراقۇم كەنت كومىتېتى
阿热买里	ئارامەھەللە
墩买里	دۆڭمەھەللە
塔孜买里	تازمەھەللە
托格拉克塔村委会	توغراقتار كەنت كومىتېتى
喀萨买里	كاسامەھەللە
乔格代克买里	چۇغدەكمەھەللە
托格拉克塔	توغراقتار
坡赛克买里	پوسەكمەھەللە
尤库日库木库勒村委会	يۇقىرى قۇمكۆل كەنت كومىتېتى
木须克买里	مۇشۇكمەھەللە
其克尔买里	چېقىرمەھەللە
尕孜买里	غازمەھەللە
巴当库勒贝希	باداك كۆلبېشى
多兰买里村委会	دولانمەھەللە كەنت كومىتېتى
希买里	شىمەھەللە
多兰买里	دولانمەھەللە
夏勒迪尔买里	شالدىرمەھەللە
拜勒库木村委会	بەلقۇم كەنت كومىتېتى
央阿克巴格	ياڭاقباغ
布尕买里	بۇغامەھەللە
阿特库其买里	ئاتقۇچمەھەللە
喀尕买里村委会	قاغامەھەللە كەنت كومىتېتى
喀尕买里	قاغامەھەللە
加拉买里	جالامەھەللە
须买克比纳木	شۇمەكبىنام
阿热买里村委会	ئارامەھەللە كەنت كومىتېتى
博亚克买里	بويامەھەللە
喀什喀买里	قاشقامەھەللە

台吐尔买里	تەتۇرمەھەللە
苏盖特里克库勒贝希	سۆگەتلىك كۆلبېشى
帕特曼勒克村委会	پاتمانلىق كەنت كومىتېتى
帕特曼勒克	پاتمانلىق
海里派买里	خەلپەمەھەللە
吉格代买里	جىگدەمەھەللە
托万库木库勒村委会	تۆۋەن قۇمكۆل كەنت كومىتېتى
克其尔买里	قېچىرمەھەللە
拜什力克	بەشلىك
恰帕克买里	چاپاقمەھەللە
阿克欧吞农场	ئاقئوتوڭ دېھقانچىلىق مەيدانى
阿热库木吐格贝希牧场	ئاراقۇم تۇغبېشى چارۋىچىلىق مەيدانى
喀特亚尔(农点)	قاتيار
果勒托格拉克(林点)	غولتوغراق
恰克玛(林点)	چاقما

桑株乡 سانجۇ يېزىسى

سانجۇ يېزىلىق ھۆكۈمەت گۇما ناھىيىلىك ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق ئورۇننىڭ شەرقىي جەنۇبىغا 50 كىلومېتىر كېلىدۇ. قاراقۇرۇم تېغىنىڭ شىمالى ئېتىكىدىكى پەس دەريا ئېقىنىنىڭ ئىچىگە جايلاشقان. شەرق تەرىپى زاڭگۇي يېزىسى، دۇڭا بازىرى بىلەن؛ غەرب تەرىپى قوشتاغ يېزىسى بىلەن؛ شىمال تەرىپى مۇجى يېزىسى بىلەن؛ جەنۇب تەرىپى كەڭقىر قىرغىز مىللىي يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شەرقىدىن غەربىگىچە ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 45 كىلومېتىر، جەنۇبىدىن شىمالىغىچە ئوتتۇرىچە ئۇزۇنلۇقى 61.5 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر مەيدانى 2767.5 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ، بۇ كۆلەمنىڭ 52 مىڭ 615 موسى تېرىلغۇ يېرىدۇر. قارىمىقىدىكى 24 كەنت كومىتېتى — 100 مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 6442 ئائىلە — 27 مىڭ 166 نوپۇس بار.

12 ئورۇندا چارۇچىلىق نۇقتىسى بار. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئورنى سانجۇ كەنتىدە.

رىۋايەت قىلىنىشىچە، ناھايىتى ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى بۇ يەردە ئاھالە شالاڭ بولۇپ، كېيىنچە كىشىلەر سۇ ۋە ئوتلاق قوغلىشىپ، تېرىلغۇ يەر ئىزلەپ ئارقا- ئارقىدىن بۇ يەرگە كېلىپ، سانجۇ دەرياسى- نىڭ ئىككى قىرغىقىدا ئولتۇراقلىشىپ كەنت ھاسىل قىلغان ئىكەن. يەرلىك كىشىلەر بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان بولۇپ، مۇسۇلمانلار تەرىپىدىن «سانسىز جوھۇت» دەپ قارىلىپ، كېيىن «سانجۇ» دېگەنگە ئۆزگىرىپ قالغان ئىكەن. بىر ئېيتىلىشتا: «سانجۇ» زاڭزۇچە سۆز بولۇپ، «سائادەتلىك» دېگەن مەنىدە ئىكەن. يەنە «قۇرغارنىڭ بىر تىللىق تەپسىلاتى» ناملىق كىتابتا: «بۇ جاي ھەر قايسى مىللەت سودىگەرلىرى ئۆتىدىغان چېگرا بولۇپ، بۇرۇندا مۇسۇلمانلار بۇ يەردە تۇرۇپ چېگرىدىن ئۆتكەن سودىگەرلەرنىڭ سانىنى ئېلىپ باج ئالغان، شۇ سەۋەبتىن ‹ساناغۇ› دەپ ئاتالغان. ‹سانا› ـــ ئادەملەرنى سانـ- ىغانىنى بىلدۈرىدۇ، كېيىن بۇ سۆز ‹سانجۇ› دېگەنگە ئۆزگـ- ىرىپ كەتكەن»، دەپ ئىزاھلانغان.

«سانجۇ» ئەسلىدە قاغىلىق تەۋەلىكىدىكى بىر چوڭ كەنت بو- لۇپ، مىلادىيە 1902 - يىلى گۇما ناھىيىسى تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن گۇما ناھىيىسىگە قارىغان. «شىنجاڭدىكى تۆت مەزھەپ تەزكە- رىسى» دە: «قاغىلىق ناھىيىسى قارىمىقىدىكى مۇسۇلمانلار كەنتى 14 جايدا، گۇما كەنتى شەھەرنىڭ شەرقىدىن 230 چاقىرىم كېلىدىغان جايدا، سانجۇ كەنتى شەھەرنىڭ شەرقىدىن 280 چاقىرىم كېلىدىغان جايدا ... » دېيىلسە، خۇاڭ ۋېنبى يازغان «تارىم ئويمانلىقىدىكى ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش خاتىرىسى» دە: «چىڭ خانىدانلىقى گۈاڭشۈينىڭ 9 - يىلى ئۆلكە - ناھىيىلەر تەسىس قىلغاندا، قاغىلىق- نىڭ گۇما، سانجۇ ئىككى چوڭ كەنتى ئايرىپ چىقىلىپ گۇمىغا تەۋە قىلىنغان» دەپ خاتىرىلەنگەن. 1949 - يىلىدىن ئىلگىرى بۇ يەر «سانجۇ رايونى» دەپ ئاتالغان. 1950 - يىلى «گۇما ناھىيە 4 - رايـون» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1958 - يىلى «1 - ئۆكتەبر خەلق كومـمۇنىسى» بولۇپ قۇرۇلغان. 1960 - يىلى «سانجۇ خەلق كومـمۇ-

نىسى» دەپ تۇزىتىلگەن، 1984 - يىل 10 - ئايدا سانجۇ يېزىسى قىلىپ تەسىس قىلىنغان.

بۇ يېزىنىڭ شەرق، غەرب، جەنۇب ئۇچ تەرىپىنى تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ، يەر تۇزۇلۇشى شىمالغا قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ، تاغلىق جايلار ۋە دەريا - ئېقىنلار كۆپ، ھەمدە ئاز ساندا شورلۇق، سازلىق بار. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 5500 ~ 1700 مېتىر. ئۆز دائىرىسىدىكى ئەڭ ئېگىز چوققىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 5500 مېتىر كېلىدۇ. ئىقلىمى قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى كىلىماتقا كىرىدۇ، يىللىق ئوتتۇرچە تېمپېراتۇرىسى 1.10℃، ئەڭ ئىسسىق بولغاندا (7 - ئايدا) 37℃، ئەڭ سوغۇق بولغاندا (1 - ئايدا) 22.9℃- بولىدۇ. قىروسىز مەزگىلى 180 كۈن، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى بىر قەدەر كۆپ. ھاۋا كىلىماتىدىكى ئاساسلىق تەبىئىي ئاپەتلەر بوران، ئۇششۇك ۋە سۇ ئاپىتىدىن ئىبارەت.

بۇ يېزىنىڭ 55 مىڭ مو ئەتراپىدىكى يېرى سانجۇ دەريا‌سى ۋە پوسكا دەريا‌سىنىڭ سۇيى بىلەن سۇغىرىلىدۇ.

بۇ يېزا دېھقانچىلىقىنى ئاساس قىلىپ، قوشۇمچە ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، قىسمەن جايلىرى يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ. دېھقانچىلىقتىكى ئاساسىي مەھسۇلاتى بۇغداي، كۆممىقوناق، پۇرچاق. ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن مايلىق دان، بېدە ھەمدە ئاز مىقدارda قوغۇن - تاۋۇز بار.

چارۋىچىلىقتا قوي، كالا بېقىشنى ئاساس قىلىپ ئات، تۆگە، قوتاز، ئېشەك قاتارلىقلارمۇ بېقىلىدۇ. دائىرىسىدىكى يايلاقلاردا ياپچان، سېرىغ، كەلەپ، سېرىقئوت ھەم چىغ قاتارلىقلار ئۆسىدۇ.

شىمالىي قىسمىدىكى دەريا ئېقىنى ۋە تۇزلەڭلىكلەردىكى سۇنئىي ئورمان رايونىدا ئاساسلىقى تېرەك، سۆگەت، ياڭاق، جىگدە، ئۆرۈك قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ، ياڭىقى ئەڭ ياخشى بولۇپ، «ياڭاق يۇرتى» دېگەن نامى بار. ئۆرۈكلىرىنىڭ سۇپىتى يۇقىرى، تۇرى 20 خىلدىن ئاشىدۇ، گۈلىسى داڭلىق. جەنۇبىي قىسىم تاغ قاپتاللىرىدا ۋە جىلغىلاردا كوئېنلۇن ئارچىسى تەبىئىي ئورمانزارلىقلىرى بار.

تاغدىكى ئورمانلىقلاردا كېيىك، داۋغان،تۈلكە، سۇلەيسۇن قاتارلار

لىق ياۋايى ھايۋانلار ھەم ئۇلار، كەكلىك، قارچىغا، ئۆردەك، ياۋاغاز ۋە ياۋاكەپتەر قاتارلىق ئۇچار قاناتلار بار.

دائىرىسىدىن قانتېپەر، چۈچۈكبۇيا، يەرمەدىكى، رەۋەن، ياۋا زىرە، بىنەپشە ۋە يۇرەكئوت چىقىدۇ. «ھەينەزەر» دېگەن جايدا چىرىم-تال، خرۇستال بار. «قىزىلئېغىل» دېگەن جايدا كۆمۈر، گەج، گۈڭگۇرت قاتارلىق كانلار بار.

سانجۇ يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
皮山县桑株乡行政村和自然村名称

سانجۇ كەنت كومىتېتى	桑株村委会
سانجۇ	桑株
ئازمابېشى	阿孜玛贝希
ئويچاقا	奥依恰喀
قاراقچىئۆڭكۇر	喀拉克其翁库尔
باش ساۋا كەنت كومىتېتى	巴什萨瓦村委会
قىيىغئازما	克依格阿孜玛
باش ساۋا	巴什萨瓦
تاشئېرىق	塔什艾日克
قاچىلا	喀其拉
ئاياغ ساۋاكەنت كومىتېتى	阿亚格萨瓦村委会
ئاياغ ساۋا	阿亚格萨瓦
يارلىقچاقا	亚勒克恰喀
قورغان	库尔干
كورلەڭگەر	库尔兰干
لەڭگەر	兰干
دۆڭچاقا كەنت كومىتېتى	墩恰喀村委会
دۆڭچاقا	墩恰喀
ئۇجمەئالدى	玉吉买阿勒迪
تۆگەتاتا	托盖塔塔

加依铁热克村委会	جايتېرەك كەنت كومىتېتى
吉热木铁热克	جىرىمتېرەك
吉勒尕	جىلغا
加依铁热克	جايتېرەك
色依提拉村委会	سېيىتلا كەنت كومىتېتى
色依提拉	سېيىتلا
其开恰喀	چىكەچاقا
喀勒台克恰喀	كالتەكچاقا
比纳木	بىنام
铁热克恰喀村委会	تېرەكچاقا كەنت كومىتېتى
铁热克恰喀	تېرەكچاقا
坡坎恰喀	پوكانچاقا
阔纳库尔干	كوناقورغان
克孜勒其曼	قىزىلچىمەن
艾日格勒村委会	ئېرىغىل كەنت كومىتېتى
艾日格勒	ئېرىغىل
苏皮铁热克	سوپىتېرەك
塔什勒克	تاشلىق
阔纳巴扎	كونابازار
哈尼喀村委会	خانىقا كەنت كومىتېتى
哈尼喀	خانىقا
恰坎达	چاكاندا
买得日斯	مەدرىس
恰木古塔格	چامغۇرتاغ
巴什坡斯喀村委会	باش پوسكا كەنت كومىتېتى
巴什坡斯喀	باش پوسكا
塔格其	تاغچى
科克巴什	كۆكباش
克孜勒艾格勒	قىزىلئېغىل
冬巴克	دۇمباق
阿亚格坡斯喀村委会	ئاياغ پوسكا كەنت كومىتېتى
协依合拉	شېيىخلا

莫莫兰干	مومولەڭگەر
喀尕吐格	قاغاتۇغ
墩巴格村委会	دۆڭباغ كەنت كومىتېتى
墩巴格	دۆڭباغ
加依吐孜	جايتۇز
拜什哈曼	بەشخامان
克孜勒加依	قىزىلجاي
木尕拉村委会	مۇغاللا كەنت كومىتېتى
木尕拉	مۇغاللا
硝尔库勒	شوركۆل
巴斯喀克村委会	باسقاق كەنت كومىتېتى
巴斯喀克	باسقاق
阿克提坎吉	ئاقتىكەنجى
塔吾尕孜	تاۋۇغاز
恰斯喀木村委会	چاسكام كەنت كومىتېتى
恰斯喀木	چاسكام
吐格曼巴什	تۇگمەنباش
孜合勒克	زىخلىق
托格热塔孜滚村委会	توغراتازغۇن كەنت كومىتېتى
托格热塔孜滚	توغراتازغۇن
玉瑞克吕克兰干	ئۆرۈكلۈكلەڭگەر
开特买里克	كەتمىلىك
库木艾格勒村委会	قۇمئېغىل كەنت كومىتېتى
库木艾格勒	قۇمئېغىل
赛乃木恰喀	سەنەمچاقا
阿热萨依村委会	ئاراساي كەنت كومىتېتى
阿热萨依	ئاراساي
库木巴格村委会	قۇمباغ كەنت كومىتېتى
库木巴格	قۇمباغ
塔木艾格勒	تامئېغىل
阔尕其拉克	قوغاچلاق
托格拉克艾格勒	توغراقئېغىل

江尕勒巴格村委会	جاڭگالباغ كەنت كومىتېتى
江尕勒巴格	جاڭگالباغ
恰坎得勒克	چاكاندىلىق
喀拉墩农场	قارادۆڭ دېھقانچىلىق مەيدانى
喀拉墩	قارادۆڭ
海勒克阿瓦提	خەلقئاۋات
克孜勒乔克农场	قىزىلچوققا دېھقانچىلىق مەيدانى
艾然代亚勒克农场	ئەرەندەيارلىق دېھقانچىلىق مەيدانى
坎其农场	كانچى دېھقانچىلىق مەيدانى
布那克农场	بۇناق دېھقانچىلىق مەيدانى
库木什鲁克	قومۇشلۇق
苏依其库兰干	سۇئىچكۇ لەڭگەر
乌拉木	ئۇلام
托喀依艾格勒	توقايئېغىل
亚瓦勒克	ياۋلىق
阿其克	ئاچچىق
阿克塔什	ئاقتاش
乌遵克尔	ئۇزۇنقىر
喀拉库孜	قاراقۇز
亚依拉克乌什开	يايلاقئۆشكە
阔什喀尔贝希	قوشقاربېشى
阿特拉木	ئاتلام
喀克恰勒	كاكچال
布维开木拜尔	بۇۋنقەمبەر

木吉乡 مۇجى يېزىسى

مۇجى يېزىسى گۇما ناھىيىلىك ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق ئورۇننىڭ شەرقىگە 33.5 كىلومېتىر كېلىدۇ. شەرقتە زاڭگۇي يېزىسى بىلەن، غەربتە چودا يېزىسى بىلەن، شىمالدا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى گۇما چارۋىچىلىق مەيدانى بىلەن، جەنۇبتا سانجۇ يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

دۇ. شەرقىدىن غەربىگىچە ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 12 كىلومېتىر، چەنۇ-بىدىن شىمالىغىچە ئوتتۇرىچە ئۇزۇنلۇقى 202 كىلومېتىر كېلىدۇ. قارىمىقىدىكى 20 كەنت كومېتېتى — 62 مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 4568 ئائىلە — 19 مىڭ 499 كىشى ياشايدۇ. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى ئازغانياغ كەنتىدە.

مۇجي — «قۇرىغاردىكى جاي ناملىرى» دېگەن كىتابتا «木济» دەپ يېزىلغان. مۇجى دېگەن سۆز ئەرەبچە «موج» (مەۋج) دېگەن سۆزنىڭ ئاھاڭ ئۆزگىرىشىدىن ھاسىل بولغان بولۇپ، مەنىسى «دولقۇن»، ئۇنىڭ ئىستېمال مەنىسى «ئاۋاتلاشماق». «قۇرىغارنىڭ بىر تىللىق تەپسىلاتى»دا: «مۇجى مۇسۇلمانچە تىل بولۇپ، ‹ياقا يۈرت›، ‹ئايرىلىپ تۇرىدىغان چەت، خىلۋەت جاي› دېگەن مەنىدە»، دەپ ئىزاھات بېرىلگەن. بەزىلەر «مۇجى» — مەۋج ئۇرۇپ تۇرغان يەر دېگەن مەنىدە، دەيدۇ. بىراق، تىلشۇناسلار: «قەدىمكى تىلدا (دەرۋەقە قەدىمكى ئالتاي تىللىرىنىڭ بىرىدە) ‹مۇجى› ‹ئارپا› مەنىسىنى بىلدۇرىدۇ؛ ‹مۇچۇ› ~ ‹بورچۇ› بولسا ‹ئۇزۇم› يەنى ‹بور› مەنىسىنى بىلدۇرىدۇ» دەپ قارايدۇ. «مۇجى» قەدىمكى جورجىت تىلىدا «بېدە» دېگەن سۆزدۇر.

بۇ جاي 1949 - يىلىدىن ئىلگىرى «مۇجى رايونى» دەپ ئاتالغان، 1950 - يىلى «گۇما ناھىيە 5 - رايون» دەپ ئاتىلىپ، قارىمىقىدا غازچاقا، چودا، باغلا، يېڭىياغ، گولادىن ئىبارەت بەش يېزا تەسىس قىلىنغان. 1955 - يىلى 32 باشلانغۇچ كوپېراتىپ تەسىس قىلىنغان. 1956 - يىلى 26 ئالىي كوپېراتىپقا ئۆزگەرتىپ تەسىس قىلىنغان. 1958 - يىلى «1 - ئاۋغۇست خەلق كوممۇنىسى» بولۇپ قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ قارىمىقىدا 24 چوڭ ئەترەت بولغان. 1969 - يىلى «1 - ئاۋغۇست خەلق كوممۇنىسى ئىنقىلابىي كومېتېتى» دەپ ئاتالغان. 1978 - يىلى مۇجى خەلق كوممۇنىسى دەپ ئاتالغان. 1984 - يىلى 10 - ئايدا مۇجى يېزىسى دەپ ئاتالغان.

بۇ يېزا ئىچكى قۇرۇقلۇقنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان بولۇپ، يەر تۇزۇلۇشى تۇزلەڭ، جەنۇبتىن شىمالغا پەسىيىپ بارىدۇ، ئۇچ تەرىپىنى قۇملۇق ئوراپ تۇرىدۇ. ئوتتۇرا، جەنۇب قىسىملىرى سۇغا-

رىلىدىغان رايون ھېسابلىنىدۇ. ئارىلىقىدا ئازراق سازلىق، شورلۇق بار بولۇپ، شال تېرىغىلى بولىدۇ. ھاۋا كىلىماتى قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى كىلىماتقا كىرىدۇ. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.6℃، ئەڭ ئىسسىق بولغاندا (7 - ئايدا) ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 24.9℃، ئەڭ تۆۋەن بولغاندا (1 - ئايدا) ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 6.6℃- بولىدۇ. قىروسىز مەزگىلى 210 كۈن. يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 51 مىللىمېتىر. ھاۋا كىلىماتىدىكى ئاساسلىق تەبىئىي ئاپەتلەر قۇرغاقچىلىق، بوران ۋە ئۇششۇك.

بۇ يېزىنىڭ 54 مىڭ 91 مو تېرىلغۇ يېرىنىڭ ئاساسلىق مەھسۇلاتى بۇغداي، كۆممىقوناق؛ ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن پۇرچاق تۇرلىرى ھەمدە پاختا، مايلىق دان، قوغۇن - تاۋۇز، مېۋە، بېدە قاتارلىقلار بار.

ئورمانچىلىقتا ئاساسلىقى سۈنئىي ئورمان يېتىشتۇرۇلىدۇ، تېرەك، سۆگەت، جىگدە، ئۆرۈك، شاپتۇل ھەمدە ئاز مىقداردا ياڭاق دەرەخلىرى بار. يېزا دائىرىسىدە قوموش كۆپ چىقىدۇ. چۇچۇكبۇيا، بۆرىسامىسىقى قاتارلىق دورا ئۆسۈملۈكلىرى بار. ياۋايى ھايۋانلاردىن ياۋا توشقۇز، داۋغان، تۈلكە، ياۋا ئۆردەكلەر بار.

مۇجى يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
皮山县木吉乡行政村和自然村名称

ئازغانباغ كەنت كومىتېتى	阿孜干巴格村委会
ئازغانباغ	阿孜干巴格
پاشاچاقا	帕夏恰喀
لوشگا كەنت كومىتېتى	龙尕村委会
ھەجەرخانلەشگەر	艾加汗兰干
لوشگا	龙尕
يېڭىباغ كەنت كومىتېتى	英巴格村委会
يېڭىباغ	英巴格

曲许尔盖亚	چۇشۇرگەيار
欧热艾格勒	ئورائېغىل
阔纳萨依巴格村委会	كونا ساياغ كەنت كومىتېتى
丁干恰喀	دىڭگانچاقا
玛依玛克恰喀	مايماقچاقا
曲吕克吕克	چۇلۇكلۈك
阔纳萨依巴格	كونا ساياغ
巴什铁热克村委会	باشتېرەك كەنت كومىتېتى
巴什铁热克	باشتېرەك
玉吉米力克村委会	ئۇجمىلىك كەنت كومىتېتى
阔纳巴扎	كونابازار
玉吉米力克	ئۇجمىلىك
尕孜恰喀村委会	غازچاقا كەنت كومىتېتى
尕孜恰喀	غازچاقا
塔尕克恰喀	تاغاقچاقا
提提恰喀	تېتىچاقا
木吉村委会	مۇجى كەنت كومىتېتى
木吉	مۇجى
托喀恰喀	توكۇرچاقا
阔纳吐格曼村委会	كوناتۇگمەن كەنت كومىتېتى
阔纳吐格曼	كوناتۇگمەن
台勒外恰喀	تەلۋەچاقا
帕夏恰喀	پاشاچاقا
萨依库勒贝希村委会	سايكۆل بېشى كەنت كومىتېتى
萨依库勒贝希	سايكۆل بېشى
吾尤勒干	ئويۇلغان
萨依巴格村委会	ساياغ كەنت كومىتېتى
托格热艾日克	توغرائېرىق
库木托喀依	قۇمتوقاي
塔什坎特	تاشكەنت

萨依巴格	سايباغ
阿亚格巴格拉村委会	ئاياغ باغلا كەنت كومىتېتى
阿亚格巴格拉	ئاياغ باغلا
博亚克恰喀	بوياقچاقا
恰坎得勒克	چاكاندىلىق
巴格拉村委会	باغلا كەنت كومىتېتى
巴格拉	باغلا
巴什巴格拉村委会	باش باغلا كەنت كومىتېتى
帕万恰喀	پاۋانچاقا
吐勒开恰喀	تۆلكەچاقا
喀勒塔托格拉克	كالتاتوغراق
阿热江尕勒村委会	ئاراجاڭگال كەنت كومىتېتى
阿热江尕勒	ئاراجاڭگال
龙尕尔肯	لوڭگائېقىن
阿萨尔村委会	ھاسار كەنت كومىتېتى
阿萨尔	ھاسار
曲普恰喀	چۆپچاقا
汉吐格农场	خانتۇغ دېھقانچىلىق مەيدانى
塔提让林场	تاتىراك ئورمانچىلىق مەيدانى
沃尔塔吐格曼	ئورتاتۆگمەن

موكويلا يېزىسى 木奎拉乡

موكويلا يېزىسى گۇما ناھىيىلىك ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق ئورۇننىڭ شەرقىگە 10.5 كىلومېتىر كېلىدۇ. شەرق تەرەپتە چودا يېزىسى، غەرب تەرەپتە گۇما بازىرى بىلەن، شىمالدا شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى 14 - دىۋىزىيە گۇما قاراتاغىز دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن، جەنۇب تەرىپى سانجۇ يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شەرقىدىن غەربىگىچە ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 20 كىلومېتىر،

جەنۇبىدىن شىمالىغىچە ئۇزۇنلۇقى 40 كىلومېتىر. ئومۇمىي يەر مەيدانى 558 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. قارىمىقىدىكى 21 كەنت كومىتېتى، 72 تەبىئىي كەنتتە 4038 ئائىلە — 16 مىڭ 657 نوپۇس بار. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى جاڭگالمەھەللە كەنتىدە.

«موكويلا» دېگەن سۆز «مەكىلە» نىڭ ئاھاڭ ئۆزگىرىشى بولۇپ، مەنىسى «ئاشلىق ماكانى». ئەمما بىر قىسىم كىشىلەر: «موكويلا» — «موك ھويلا» - يەنى «ھويلا - ئارامىلار كۆپ ۋە قويۇق جايلاشقان يەر» دېگەن مەنىدىكى ئىككى سۆزنىڭ قىسقارتىلمىسى ۋە تەلەپپۇز ئۆزگىرىشىدىن كەلگەن دەپ قارايدۇ. «موك ھويلا» بىلەن «مەكىلە» (ئاشلىق ماكانى) بىر - بىرىگە يېقىن كېلىدۇ. رېۋايەت قىلىنىشىچە، بۇندىن 700 نەچچە يىللار ئىلگىرى ھازىرقى تۆمۇر ئاخۇن قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى بۇ جايلارنى ئېچىپ كەنت قىلغان. ھەر يىلى مول ھوسۇل ئېلىنىپ ئاشلىق كۆپ چىققانلىقى ئۈچۈن، شۇنداق نام قويغان.

موكويلا 1949 - يىلىدىن ئىلگىرى بازار يۇقىرى رايونىغا قاراشلىق بولغان. 1950 - يىلى «گۈما ناھىيە 6 - رايون» بولغان. 1958 - يىلى «راكېتا خەلق كوممۇنىسى» بولۇپ قۇرۇلغان. 1978 - يىلى «موكويلا خەلق كوممۇنىسى» دەپ ئاتالغان. 1984 - يىل 10 - ئايدا موكويلا يېزا قىلىپ تەسىس قىلىنغان.

بۇ يېزا تۇزلەڭلىككە جايلاشقان بولۇپ، يەرلىرى تۇز، يەر شەكلى شىمالغا قاراپ پەسىيىپ ئۇزۇنچاق ھالەتتە سوزۇلغان. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1300 ～ 1700 مېتىرغىچە كېلىدۇ. ئىقلىمى قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى كىلىماتقا ياتىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.8℃ بولۇپ، ئەڭ ئىسسىق بولغاندا (7 - ئايدا) ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 25.4℃، ئەڭ تۆۋەن بولغاندا (1 - ئايدا) ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 6℃- بولىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 50 مىللىمېتىر، قىروسىز مەزگىلى 218 كۈن. ھاۋا كىلىماتىدىكى ئاساسلىق تەبىئىي ئاپەتلەر قۇرغاقچىلىق، بوران، قۇرۇق ئىسسىق شامالدىن ئىبارەت.

يېزا بويىچە ئومۇمىي تېرىم يەر كۆلىمى 62 مىڭ 101 مودىن ئارتۇق بولۇپ، قوشتاغ دەريا سىنىڭ سۈيى بىلەن سۇغىرىلىدۇ. ئاھالىلەر دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىپ ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئاساسلىق مەھسۇلاتى بۇغداي، كۆممىقوناق، پاختا، مايلىق دان. قوشۇمچە پۇرچاق تۇرىدىكى زىرائەتلەر، قوغۇن - تاۋۇز، ئوتياش، بېدە قاتارلىقلار تېرىلىدۇ، پىلە بېقىلىدۇ. تېرەك، ئۇجمە، جىگدە، شاپتۇل، ئامۇت، ئۆرۈك، ياڭاق دەرەخلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. دائىرىسىدىن رەۋەن، چۇچۇكبۇيا، بۆرىسامسىقى قاتارلىق دورا ئۆسۈملۈكلىرى چىقىدۇ. ياۋا توخۇز، ياۋا توشقان، كەپتەر قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار بار. ئالاھىدە مەھسۇلاتى: شاپتۇل، نەشپۈت، ئۈزۈم. پىلە بېقىش، بورا توقۇش، كىيىم تىكىش، ياغاچ سايمانلارنى ياساش قاتارلىق ئائىلە قول سانائىتى بىر قەدەر تەرەققىي قىلغان.

موكويلا يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتۇە تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
皮山县木奎拉乡行政村和自然村名称

جاڭگالمەھەللە	江尕勒买里
كونابازار كەنت كومىتېتى	阔纳巴扎村委会
كونابازار	阔纳巴扎
بازارئېرىق	巴扎艾日克
ناغۇت كەنت كومىتېتى	纳古特村委会
جىلغامەھەللە	吉勒尕买里
ئاقتىكەن	阿克提坎
ماندارلىق	芒达勒克
قاقمەھەللە	喀克买里
غولمەھەللە	果勒买里
تۆۋەنمەھەللە كەنت كومىتېتى	托万买里村委会
ئېغىلدۆڭ	艾格勒墩
مەھەللەئېرىق	买里艾日克

库达库勒	كانداكۆل
托吾拉买里	توۋرامەھەللە
喀来克买里	كاللەكمەھەللە
木乃克买里村委会	مونەكمەھەللە كەنت كومىتېتى
哈热提买里	خارەتمەھەللە
科木尔恰格	كۆمۇرچاقا
木乃克买里	مونەكمەھەللە
麻扎墩村委会	مازاردۆڭ كەنت كومىتېتى
麻扎墩	مازاردۆڭ
麻扎吉格代	مازارجىگدە
亚普拉克恰喀	ياپىلاقچاقا
古勒巴格	گۈلباغ
希达克恰喀	شىداقچاقا
霍依拉买里村委会	ھويلامەھەللە كەنت كومىتېتى
克依格艾日克	قېيىغئېرىق
阿孜尼巴扎	ئازنابازار
霍依拉艾日克	ھويلائېرىق
库木艾日克	قۇمئېرىق
喀合夏勒村委会	قاقشال كەنت كومىتېتى
喀合夏勒	قاقشال
托喀依	توقاي
乔特拉	چوتلا
达里格村委会	دالىغ كەنت كومىتېتى
库勒艾日克	كۆلئېرىق
其木盖买里	چىمگەرمەھەللە
萨依艾日克	سايئېرىق
加依苏盖特	جايسۆگەت
兰干村委会	لەڭگەر كەنت كومىتېتى
博孜艾肯	بوزئېقىن
托尕依买里	تورغايمەھەللە

萨孜买里	سازمەھەللە
帕格尔买里	پاگىرمەھەللە
吐孜鲁克村委会	تۇزلۇق كەنت كومىتېتى
吐孜鲁克	تۇزلۇق
代尔瓦扎库木	دەرۋازاقۇم
亚艾日克	يارئېرىق
喀拉玉吉买阿勒迪	قارائۇجمە ئالدى
塔什坎特村委会	تاشكەنت كەنت كومىتېتى
塔什坎特	تاشكەنت
英艾日克博依	يېڭئېرىق بويى
艾提喀尔村委会	ھېيتكا كەنت كومىتېتى
艾提喀尔	ھېيتكا
羌尕买里	چاڭگامەھەللە
霍依拉买里	ھويلامەھەللە
喀萨买里村委会	كاسامەھەللە كەنت كومىتېتى
喀萨买里	كاسامەھەللە
萨木萨克布隆	سامساقبۇلۇڭ
阔向买里村委会	كوشاڭمەھەللە كەنت كومىتېتى
阔向买里	كوشاڭمەھەللە
艾格勒买里	ئېغىلمەھەللە
英吾斯塘博依村委会	يېڭئۆستەڭ بويى كەنت كومىتېتى
库木恰克买里	قۇمچاقمەھەللە
希尔买里	شىرمەھەللە
恰塔克阿孜麻	چاتاقئازما
先拜巴扎村委会	شەنبەبازار كەنت كومىتېتى
先拜巴扎	شەنبەبازار
喀勒塔恰喀	كالتاچاقا
阿亚格苏勒尕孜良种场	ئاياغ سۇلىغاز ئۇرۇقچىلىق مەيدانى
阿亚格苏勒尕孜	ئاياغ سۇلىغاز
索喀库勒	سوقاكۆل

尤勒滚鲁克园艺场	يۇلغۇنلۇق باغۋەنچىلىك مەيدانى
喀勒塔吐格曼	كالتاتۇگمەن
合尼	خېنى
英艾日克农场	يېڭئېرىق دېھقانچىلىق مەيدانى
英艾日克	يېڭئېرىق
英比纳木	يېڭبېنام
托格切克	تۆگمچەك
提木	تىم
木孜鲁克	مۇزلۇق
英库都克	يېڭقۇدۇق
奥尔曼	ئورمان

藏桂乡 زاڭگۇي يېزىسى

زاڭگۇي يېزىسى گۈما ناھىيىلىك ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ شەرقىگە 67 كىلومېتىر كېلىدۇ. شەرقتە پىيالما يېزىسى بىلەن، غەربتە مۇجى يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ؛ شىمالدا قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ مەكىت ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ؛ جەنۇبتا سانجۇ يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شەرقىدىن غەربىگىچە كەڭلىكى 19 كىلومېتىر، جەنۇبىدىن شىمالىغىچە ئۇزۇنلۇقى 45 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 855 كۋادرات كىلومېتىر. قارىمىقىدىكى 11 كەنت كومىتېتى — 45 مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 3150 ئائىلە — 13 مىڭ 81 نوپۇس بار. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى دەڭبويى كەنتىدە.

زاڭگۇي «شىنجاڭ تەزكىرىسى. 4 - جىلد» دە 雅固章 (جاڭگۇيا)» شۇنداقلا 桂雅装 (جۇاڭگۇيىيا) دەپ يېزىلغان. زاڭگۇي قەدىمكى ئۇدۇننىڭ بۇددا دىنى مەركەزلىرىنىڭ بىرى ئىدى، بۇ يەردە ئىبادەتخانىلار ئەڭ دەسلەپ سېلىنغان. بەزىلەر: «زاڭگۇي دېگەن سۆز ئەسلىي «زەنگويار» بولۇپ، «چىرايلىق قىز» دېگەن مەنىدە» دەيىشىدۇ. بۇ ئىسمىنى مۇھەممەد سىدىق زەلىلى ئۆزىنىڭ

«سەپەرنامە» دېگەن ئەسىردە «زەنگويا» - يېشىللىق يەر «زەڭگەر — يېشىل، يا — قىر، ئېقىن، دەپ كۆرسەتكەن. قەيت قىلىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىكى شۇكى، خوتەن رايونىدىكى «كۇي» نامى بىلەن ئاتىلىدىغان جايلارغا ئوخشاش «زاڭگۇي» مۇ ئەسلىي «زاڭكۇي» ياكى بۇددىزم ئادىتى بويىچە «زاڭگويا» بولسا كېرەك.

چىڭ خانىدانلىقى گۇاڭشۇي خاننىڭ 18 - يىلى (1892 - يىلى) زاڭگۇي زېمىنى قاغلىق ناھىيىسى قارىمىقىدىكى گۇما 36 كەنتىنىڭ بىرى بولغان. گۇاڭشۇينىڭ 28 - يىلى (1902 - يىلى) بۇ جاي گۇما ناھىيىسىگە قارىغان، كېيىن «زاڭگۇي رايونى» دەپ ئاتالغان. 1950 - يىلى «7 - رايون» قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەسىس قىلىنغان. 1958 - يىلى «بەخت خەلق كوممۇنىسى» بولۇپ قۇرۇلغان. 1978 - يىلى «زاڭگۇي خەلق كوممۇنىسى» دەپ ئاتالغان. 1984 - يىل 10 - ئايدا ئەسلىدىكى زاڭگۇي باشقۇرۇش رايونى تەۋەسىدىكى جايلار زاڭگۇي يېزىسى بولۇپ تەسىس قىلىنغان.

پوسكا دەريا ئېقىنى شەكىللەندۈرگەن يەلپۇگۇچسىمان تىندۈرما لاتقىلىق بوستانلىققا جايلاشقان بۇ يېزىنى قۇملۇق چۆللەر ئوراپ تۇرىدۇ. يەر تۈزۈلۈشى تۈزلەڭ. ھاۋا كىلىماتى چوڭ قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى قۇرغاق كىلىمات بولۇپ، بوران كۆپ چىقىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.6℃، ئەڭ ئىسسىق بولغاندا (7 - ئايدا) ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 24.9℃، ئەڭ سوغۇق بولغاندا (1 - ئايدا) ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 6℃- بولىدۇ. قىروسىز مەزگىلى 215 كۈن. ئاساسلىق تەبىئىي ئاپەتلەر قۇرغاقچىلىق، بوران ۋە ئۇششۇك.

ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 34 مىڭ 884 موسى تېرىلىدىغان يەرلەر بولۇپ، ئاساسلىقى بۇغداي، كۆممىقوناق؛ ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن پاختا، مايلىق دان ۋە پۇرچاق تۇرىدىكى زىرائەتلەر؛ قوغۇن - تاۋۇز، مېۋە، ئوتياش، ئارپا، بېدە قاتارلىقلار تېرىلىدۇ.

چارۋىچىلىقتا قوي، كالا بېقىشنى ئاساس قىلىدۇ. قوشۇمچە ئات، تۆگە، ئېشەك قاتارلىقلارمۇ بار. ئۇچ مىڭ مو ئەتراپىدىكى يايلاقلىرىدا ياپچان، سېرىقئوت، سىرتئوت، سېرىغ قاتارلىقلار ئۆسىدۇ.

ئورمانچىلىقتا سۈنئىي ئورمان بەرپا قىلىشنى ئاساس قىلغان بولۇپ، تېرەك، سۆگەت، جىگدە ۋە ئۇجمە دەرەخلىرى بار. ئانار، ياڭاق، ئۆرۈك قاتارلىقلارمۇ ئۆستۈرۈلىدۇ. دائىرىسىدە چۇچۇكبۇيا، چاكاندا، ئىت ياڭىقى قاتارلىق تېببىي دورا ئۆسۈملۈكلىرى؛ ياۋا توڭگۈز، داۋغان، توشقان قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار بار.

زاڭگۈي يېزىسى تەۋەلىكىدىكى «قوشكۆل»، «بۇتلۇق» قەدىمكى ئاسارئەتتىقە خارابىلىرى ۋىلايەت دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ھېسابلىنىدۇ. يەنە «سۇلتان سىدىق بۇغراخان مازىرى»، «خوجا ئوبۇلقاسىم مازىرى» قاتارلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورۇنلىرى ۋە مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى قەدىمكى «پىشا» (گۇما) بەگلىكىنىڭ خارابىسى (چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇي يىللىرى بۇ جايدىن بىر مۇنچە ئاسارئەتىقىلەر قېزىۋېلىنغان) بار.

زاڭگۈي يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
皮山县藏桂乡行政村和自然村名称

يىڭئۆستەڭ كەنت كومىتېتى	英吾斯塘村委会
دەڭبويى	当博依
يىڭئۆستەڭ	英吾斯塘
بوستانئېرىق	博斯坦艾日克
كۆلئېرىق كەنت كومىتېتى	库勒艾日克村委会
كالتەكنور ئېرىق	喀勒台克诺尔艾日克
ساي	萨依
كۆلئېرىق	库勒艾日克
تاتىراڭئېرىق	塔提让艾日克
كونابازار	阔纳巴扎
بوستانكۆل	博斯坦库勒
ياربويى كەنت كومىتېتى	亚博依村委会
ياربويى	亚博依

阿尔喀亚	ئارقايار
托格热艾日克	توغرائېرىق
吉格代吾斯塘	جىگدەئۆستەڭ
英买里	يېڭىمەھەللە
吉勒尕	جىلغا
英其开艾日克村委会	ئىنچىكەئېرىق كەنت كومىتېتى
英其开艾日克	ئىنچىكەئېرىق
塔什库勒贝希	تاشكۆل بېشى
当巴格	دەڭباغ
古里亚库勒	گۈلياركۆل
乌堂库勒	ئۆتەڭكۆل
亚村委会	يار كەنت كومىتېتى
亚	يار
索喀库勒贝希	سوقاكۆل بېشى
亚库勒贝希	ياركۆل بېشى
尤勒滚鲁克	يۇلغۇنلۇق
塔提让村委会	تاتىراڭ كەنت كومىتېتى
塔提让	تاتىراڭ
库木巴格	قۇمباغ
琼库勒贝希	چوڭكۆل بېشى
代尔瓦扎库勒贝希	دەرۋازاكۆل بېشى
英阿瓦提	يېڭئاۋات
贡迪勒克兰干村委会	گۇندىلىقلەڭگەر كەنت كومىتېتى
兰干	لەڭگەر
贡迪勒克	گۇندىلىق
兰帕阿勒迪	لەمپەئالدى
库木博依村委会	قۇمبويى كەنت كومىتېتى
库木博依	قۇمبويى
代尔瓦扎买里	دەرۋازامەھەللە
乃格买恰喀	نەغمەچاقا

بۇلاق كەنت كومىتېتى	布拉克村委会
بۇلاق	布拉克
بۇيىلىق	布依勒克
زاڭگۇيبۇلاق	藏桂布拉克
يامانيار دېھقانچىلىق مەيدانى	亚曼亚农场
يامانيار كالا فېرمىسى	亚曼亚牛场
ئاچاقاش چارۋىچىلىق مەيدانى	阿恰喀什牧场
باشساي ئورمانچىلىق مەيدانى	巴什萨依林场
تېكىلىك	铁克里克

پىشنا يېزىسى 皮西那乡

پىشنا يېزىسى گۇما ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىگە تۇز سىزىق ئارىلىقى 30 كىلومېتىر كېلىدىغان جىلغا ئىچىگە جايلاشقان بولۇپ، شەرق تەرىپى گۇما بازىرى ۋە ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى بىلەن، غەرب تەرىپى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ قاغىلىق ناھىيىسى بىلەن، جەنۇب تەرىپى قوشتاغ يېزىسى بىلەن، شىمال تەرىپى خوتەن - قاغىلىق تاشيولى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شەرقىدىن غەربىگىچە ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 25 كىلومېتىر، جەنۇبىدىن شىمالغىچە ئوتتۇرىچە ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 35 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر مەيدانى 845 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە 14 مىڭ 324 مو تېرىلىدىغان يەر بار. قارىمىقىدىكى سەككىز كەنت كومىتېتى، 32 مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 1643 ئائىلە — 6578 كىشى ياشايدۇ. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى ئارامەھەللە كەنتىدە.

رىۋايەتلەردىن قارىغاندا: بۇنىڭدىن تەخمىنەن 750 يىللار ئىلگىرى بۇ يەرگە ئادەم كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ كەنت بولۇپ، نامىنى «پىشا» قويغان. بۇ پارسچە سۆز بولۇپ، تەدرىجىي تۇرده «پىشنا» غا ئۆزگىرىپ قالغان، مەنىسى: «ئوتلاق».

پىشنا ئەسلىدە گۇمىدىكى 36 كەنتنىڭ بىرى بولۇپ، قاغىلىق

ناھىيىسىگە قارىغان. چىڭ سۇلالىسى گۈاڭشۈينىڭ 28 - يىلى (1902 - يىلى) گۇما ناھىيىسىگە تەۋە قىلىنغان. 1949 - يىلدىن ئىلگىرى بۇ جايلار «پىشنا رايون» دەپ ئاتالغان. 1950 - يىلى «8 - رايون» دەپ ئاتالغان، 1956 - يىلى رايون مەمۇرىيىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ «بورا» كەنتى قاغىلىق ناھىيىسىگە قالغاندىن سىرت، قالغان زېمىنى 2 - رايون (ھازىرقى قوشتاغ يېزىسى) غا قوشۇۋېتىلگەن. 1981 - يىلى قوشتاغ كوممۇنىسىنىڭ پىشنا، باش-لەڭگەر باشقۇرۇش رايونلىرى ۋە سازام دادۇيى ئايرىپ چىقىلىپ «پىشنا خەلق كوممۇنىسى» قىلىپ تەشكىللەنگەن. 1984 - يىل 10 - ئايدا «پىشنا يېزا» دەپ ئۆزگەرتىلگەن، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، باشلەڭ-گەر باشقۇرۇش رايونى بۆلۈنۈپ چىقىپ، «باشلەڭگەر يېزا» بولۇپ قۇرۇلغان.

پىشنا يېزىسىنىڭ غەربىي جەنۇب ياقىسىدا قات - قات تاغلار سوزۇلۇپ تۇرىدۇ، شەرق ۋە شىمال تەرىپى پەس تاغلىق ۋادا بولۇپ، كۆپىنچە جايلىرى چۆل - دەشت، يەر تۈزۈلۈشى ئويمان، شىمالغا قاراپ تۇزلەڭلىشىپ پەسىيىپ بارىدۇ، ئۇنىڭ تېرىقچىلىق رايونى جە-نۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان تار بىر جىلغىنىڭ ئىچىگە جايلاشقان بو-لۇپ، كۆپىنچە جايلىرى تاشلىق ساي، ئارىلىقىدا شورلۇق يەرلەر بار. ئىقلىمى چوڭ قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى كىلىماتقا كىرىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 9.3℃، ئەڭ ئىسسىق بولغاندا (7 - ئايدا) ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 22℃، ئەڭ سوغۇق بولغاندىكى (1 - ئايدا) ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 7.8℃- بولىدۇ، قىروسىز مەزگىلى 217 كۈن ئەتراپىدا. ھاۋا كىلىماتىدىكى ئاساسلىق تەبىئىي ئاپەت ئۇششۇك ھې-سابلىنىدۇ. دېھقانچىلىق ئاساس قىلىنىپ، دېھقانچىلىق، ئورمانچى-لىق، چارۋىچىلىق بىرلەشتۈرۈلگەن. ئاساسلىقى بۇغداي، كۆممىقو-ناق، مايلىق دان، قوشۇمچە بېدە، پۇرچاق تۇرىدىكى زىرائەتلەر ئۆستۈ-رۈلىدۇ، قوغۇن - تاۋۇز تېرىلىدۇ ۋە پىلە بېقىلىدۇ.

سۇنئىي ئورمان ئاساس قىلىنىپ، تېرەك، سۆگەت، ئۇجمە، جىگدە ھەم ئالما، نەشپۈت، ئۈزۈم، چىلان، ئالۇچا قاتارلىق مېۋىلىك دەرەخلەر بار. ياڭاق، ئۆرۈك، شاپتۇلى ئەڭ ياخشى، ئالاھىدە مەھسۇ-

لاتى خورما گۈلە، مېغىز.

پىشنا ېيزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
皮山县皮西那乡行政村和自然村名称

皮西那村委会	پىشنا كەنت كومىتېتى
阿热买里	ئارامەھەللە
加依托格拉克村委会	جايتوغراق كەنت كومىتېتى
加依托格拉克	جايتوغراق
曲普尔恰喀	چۇپۇرچاقا
吐格曼巴什	تۇگمەنباش
吾喀什村委会	ئۇقاش كەنت كومىتېتى
吾喀什	ئۇقاش
央杜麻	ياندۇرما
布拉克贝希村委会	بۇلاقبېشى كەنت كومىتېتى
纳古特	ناغۇت
布拉克贝希	بۇلاقبېشى
库木恰喀	قۇمچاقا
央塔克村委会	يانتاق كەنت كومىتېتى
吾斯塘博依	ئۆستەڭبويى
阔塘恰喀	كوتاڭچاقا
阿尔喀恰喀	ئارقاچاقا
阿其麻村委会	ئاچما كەنت كومىتېتى
阿其麻	ئاچما
其格勒克艾日克	چىغلىقئېرىق
阿孜干村委会	ئازغان كەنت كومىتېتى
阿孜干	ئازغان
吾斯塘恰喀	ئۆستەڭچاقا
英巴格	يېڭىباغ
墩买里	دۆڭمەھەللە

ئاياغ ئازغان كەنت كومىتېتى	阿亚格阿孜干村委会
سېرىقچاقا	色日克恰喀
توغرائېرىق	托格拉艾日克
ياربويى	亚博依
كالتايار	喀勒塔亚
پىشنائېقىن	皮西那艾肯
يېڭىبىنام	英比纳木

چودا يېزىسى 乔达乡

چودا يېزىسى گۇما ناھىيە بازىرى تۇرۇشلۇق ئورۇننىڭ شەرقىگە 29.7 كىلومېتىر كېلىدىغان تۇزلەڭلىككە جايلاشقان. شەرقتە مۇجى يېزىسى بىلەن، شىمالدا ناھىيە ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق مەيدانى بىلەن، جەنۇبتا خوتەن - قاغىلىق تاشيولى بىلەن، غەربتە موكويلا يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شەرقىدىن غەربىگىچە ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 10 كىلومېتىر، جەنۇبىدىن شىمالىغىچە ئوتتۇرىچە ئۇزۇنلۇق 220 كىلومېتىر، يەر مەيدانى تەخمىنەن 2200 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ، بۇ كۆلەمنىڭ 33 مىڭ 65 موسى تېرىلىدىغان كۆلەم ھېسابلىنىدۇ. قارىمىقىدىكى 14 كەنت كومىتېتى — 44 مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 2494 ئائىلە — 10 مىڭ 800 كىشى ياشايدۇ. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى سۇلۇقيار كەنتىدە.

رېۋايەتتىن قارىغاندا، تەخمىنەن مىڭ يىللار ئىلگىرى بۇ يەردە يەتتە ئۆيلۈك ئادەم بولۇپ، بىر تاغار ئاق ئۆندا بىر كۆمەچ پىشۇرۇپ، يولدىن ئۆتكەن ئىمامىلارنى كۈتۈۋالغان. ئىمامىلار بۇنى كۆرۈپ: «بىز يەنە بىر كۈن تۇرغۇدەك بولساق، سىلەر چىدىيالامسىلەر؟» دەپ سورىغاندا، ئۇلار «چىدايمىز، چىدايمىز» دەپ جاۋاب بېرىشكەن ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن كېيىنچە بۇ سۆز بۇ يۇرتنىڭ نامى بولۇپ قاپتىكەنمىش. بىراق، «چودا»، «تۈركىي تىللار دىۋانى» دا بىر خىل ئوت - چۆپنىڭ نامى دەپ كۆرسىتىلگەن. مۇھەممەد سىدىق زەلىلىنىڭ «سەپەرنامە» نامىلىق ئەسىرىدە «چودا» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى «يېڭى ئۆستەڭ»

دەپ قەيت قىلىنغان.

بۇ يەر ئەسلىدە مۇجى خەلق كوممۇنىسىنىڭ چودا باشقۇرۇش رايونى بولۇپ، 1984 - يىل 10 - ئايدا بۆلۈنۈپ چىقىپ، چودا يېزىسى بولۇپ تەسىس قىلىنغان.

يېزىنىڭ يەر تۈزۈلۈشى بىر قەدەر تۈزلەڭ، جەنۇبتىن شىمالغا پەسىيىپ بارىدۇ، جەنۇبىي چۆل - دەشتلىك، غەرب ۋە شىمال تەرىپى قۇم بارخانلىق. ئوتتۇرا قىسمى سۇغىرىلىدىغان رايون، ئارىلىقىدا سازلىق، شورلۇق بار بولۇپ، شال تېرىغىلى، بېلىق باققىلى بولىدۇ. ھاۋا كىلىماتى قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى كىلىماتقا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.6℃، ئەڭ ئىسسىق بولغاندا ئوتتۇرىچە (7 - ئايدا) 24.9℃، ئەڭ تۆۋەن بولغاندا ئوتتۇرىچە (1 - ئايدا) 6.6℃- بولىدۇ، قىروسىز مەزگىلى 210 كۈن، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 51 مىللىمېتىر. ھاۋا كىلىماتىدىكى ئاساسلىق تەبىئىي ئاپەتلەر قۇرغاقچىلىق، بوران ۋە ئۇششۇك.

چودا ئۆستىڭى مۇجى ئۆستەڭگە تۇتاشتۇرۇلغان بولۇپ، سانجۇ دەريا سىنىڭ سۇيى ئارقىلىق پۈتۈن يېزىدىكى تېرىلغۇ يەرلەر سۇغىرىلىدۇ. ئاھالىلار دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىپ، قوشۇمچە ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئاساسلىق مەھسۇلاتى بۇغداي، كۆممىقوناق، قوشۇمچە مايلىق دان، كېۋەز، قوغۇن - تاۋۇز، بېدە قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى تېرىيدۇ. سۈنئىي ئۇسۇلدا دەرەخ تىكىشنى ئاساس قىلىدۇ. تېرەك، سۆگەت، جىگدە دەرەخلىرى، ئۆرۈك، شاپتۇل، ئۈجمە ھەمدە ياڭاق قاتارلىق مېۋىلىك دەرەخلەر بار. دائىرىسىدىن قوموش كۆپ چىقىدۇ. بۆرىسامسىقى، چۈچۈكبۇيا قاتارلىق دورا ئۆسۈملۈكلىرى بار. ياۋا توشقۇز، داۋغان، تۈلكە ۋە ياۋا ئۆردەك قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار بار.

چودا يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
皮山县乔达乡行政村和自然村名称

亚依勒干村委会	يايلىغان كەنت كومىتېتى

苏鲁克亚	سۇلۇقيار
亚依勒干	يايلىغان
色外特恰喀村委会	سېۋەتچاقا كەنت كومىتېتى
色外特恰喀	سېۋەتچاقا
塔克郎恰喀	تاكىلاڭچاقا
果拉村委会	گولا كەنت كومىتېتى
果拉	گولا
青格里克村委会	چىڭگىلىك كەنت كومىتېتى
青格里克	چىڭگىلىك
巴什布拉克村委会	باشبۇلاق كەنت كومىتېتى
巴什布拉克	باشبۇلاق
喀来克恰喀	كاللەكچاقا
结依乃克村委会	جەينەك كەنت كومىتېتى
结依乃克	جەينەك
萨依	ساي
托格拉亚	توغرايار
恰尔巴格村委会	چارباغ كەنت كومىتېتى
恰尔巴格	چارباغ
巴什乔达村委会	باش چودا كەنت كومىتېتى
美其特阿勒迪	مېچىتئالدى
汉腰勒	خانيول
巴什萨依	باشساي
阿亚格乔达村委会	ئاياغ چودا كەنت كومىتېتى
拜什巴格	بەشباغ
克尔巴什恰喀	قىرباش چاقا
托万恰喀	تۆۋەنچاقا
乔达兰干村委会	چودالەڭگەر كەنت كومىتېتى
乔达兰干	چودالەڭگەر
巴格阿孜玛	باغئازما
比代艾日克	بېدەئېرىق

توقاي	托喀依
باشلاقبېنام كەنت كومىتېتى	巴什拉克比纳木村委会
باشلاقبېنام	巴什拉克比纳木
پەغەزتوغراق دېھقانچىلىق مەيدانى	帕格孜托格拉克农场
پەغەزتوغراق چارۋىچىلىق مەيدانى	帕格孜托格拉克牧场
پەغەزتوغراق	帕格孜托格拉
ياركەنتى	亚坎特

پىيالما يېزىسى 皮亚勒玛乡

پىيالما يېزىسى گۈما ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ شەرقىگە 99.8 كىلومېتىر كېلىدۇ. شەرقتە قاراقاش ناھىيىسىگە تۇتىشىدۇ، غەربتە زاڭگۈي يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، شىمالدا مەكىت ناھىيىسىگە ئۇلىنىدۇ، جەنۇب تەرىپى چاكۇ - قاغىلىق تاشيولىدا توختايدۇ. شەرقىدىن غەربىگىچە ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 18 كىلومېتىر، جەنۇبىدىن شىمالىغىچە ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 240 كىلومېتىر كېلىدۇ، ئومۇمىي يەر مەيدانى 4320 كۋادرات كىلومېتىر. قارىمىقىدىكى بەش كەنت كومىتېتى، 13 مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 1528 ئائىلە — 5771 كىشى ياشايدۇ. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى تاۋۇز ئۆستەڭ كەنتىدە.

«پىيالما» دېگەن بۇ ئىسىمنى بەزىلەر: «پىر ئالمىغان» دېگەن سۆزنىڭ شېۋە ئۆزگىرىشىدىن كېلىپ چىققان دېسە، يەنە بەزىلەر: «پىيالما دېگەن سۆز ئەسلىي ‹بىر ئالما› دېگەن سۆز ئىدى» دېگۈچىلەرمۇ بار. بۇ جايلار 1950 - يىلىدىن كېيىن 7 - رايونىنىڭ پىيالما يېزىسى بولغان. 1958 - يىلى «بەخت» خەلق كوممۇنىسىنىڭ پىيالما باشقۇرۇش رايونى بولغان. 1984 - يىل 10 - ئايدا زاڭگۈي كوممۇنىسىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، يېزا بولۇپ قۇرۇلغان.

پىيالما يېزىسىنىڭ شىمالى تارىم ئويمانلىقىغىچە، جەنۇبى چاكۇ - قاغىلىق تاشيولىغىچە بولۇپ، تۆت ئەتراپىنى دەشت ئوراپ تۇرىدۇ. زېمىنى قۇملۇق تۇزلەڭلىك. ھاۋا كىلىماتى چوڭ قۇرۇقلۇق

خاراكتېرىدىكى كىلىمات بولۇپ، قۇرغاق، بوران كۆپ چىقىدۇ. يىلـ
لىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.6℃، ئەڭ ئىسسىق (7 - ئايدا)
بولغاندا ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 24.9℃، ئەڭ سوغۇق (1 - ئايدا)
بولغاندا ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 6℃- بولىدۇ. قىروسىز مەزگىلى 215
كۈن ئەتراپىدا بولىدۇ. ئاساسلىق تەبىئىي ئاپەتلەر قۇرغاقچىلىق،
بوران، ئۇششۇك ۋە قۇرت ئاپىتىدىن ئىبارەت.

بۇ يېزا يەر كۆلىمىنىڭ 16 مىڭ 672 موسى تېرىلىدىغان كۆلەم
بولۇپ، يېزا دائىرىسىدىكى غول ئۆستەڭنىڭ ئۇزۇنلۇقى 6.18 كىلو-
مېتىر؛ ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 7 مېتىر، دۇڭا دەريا سىدىن «شورلۇق
سۇ ئامبىرى» غا چۈشكەن سۇ باشلاپ كېلىنىدۇ. يەرلىرى قۇم توپراق-
لىق بولۇپ، بىر قەدەر ئۇنۇملۇك. ئاھالىلەر دېھقانچىلىقىنى ئاساس
قىلىدۇ. قوشۇمچە ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە پىلىچىلىك بىلەن
شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىقى بۇغداي، كۆممىقوناق،
پاختا ۋە پۇرچاق تۇرىدىكى زىرائەتلەرنى ئىشلەپچىقىرىدۇ. قوشۇمچە
قوغۇن - تاۋۇز، مېۋە، ئوتياش، بېدە قاتارلىقلارنى تېرىيدۇ. چارۋە-
چىلىقتا قوي، كالا بېقىشنى ئاساس قىلىدۇ. قوشۇمچە ئات، تۆگە،
ئېشەك قاتارلىقلار بار.

ئورمانچىلىقتا ئاساسلىقى تېرەك، سۆگەت، جىگدە ۋە ئۇجمە،
ياڭاق، ئۆرۈك، ئالما قاتارلىقلارنى تىكىدۇ. ئانار ئەڭ كۆپ چىقىدۇ.
يېقىنقى يىللاردا ئانارلىقلار كۆلەملەشتۈرۈلۈپ، ۋىلايەت تەۋەسى ۋە
ئاپتونوم رايون دائىرىسىدە مەھسۇلاتلىرى سېتىلماقتا.

يېزا دائىرىسىدە «ساچقانلىق ئىبادەتخانا» قەدىمكى شەھىرى خارا-
بىسى بىلەن، «قۇمات پاششىيىم» خارابىسى بار بولۇپ، ناھىيە دەرد-
جىلىك قوغدىلىدىغان ئاسارئەتىقە ئورۇنلىرى ھېسابلىنىدۇ.

پىيالما يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
皮山县皮亚勒玛乡行政村和自然村名称

پىيالمائۆتەڭ كەنت كومىتېتى	皮亚勒玛乌堂村委会
تاۋۇزئۆستەڭ	塔吾孜吾斯塘

乌堂	ئۆتەڭ
巴扎艾日克	بازارئېرىق
当博依吾斯塘	دەڭبويى ئۆستەڭ
阿亚格坎特	ئاياغكەنت
加依塔什村委会	جايتاش كەنت كومىتېتى
加依塔什	جايتاش
尤喀尔克买里	يۇقارقىمەھەللە
兰干库勒村委会	لەڭگەركۆل كەنت كومىتېتى
霍依拉库勒	ھويلاكۆل
吐格曼博依	تۇگمەنبويى
塔提让阿勒迪	تاتىراڭئالدى
库木博依	قۇمبويى
阿热江尕勒	ئاراجاڭگال
喀塔尔墩农场	قاتاردۆڭ دېھقانچىلىق مەيدانى
阔纳喀热亚	كونا قارايار

巴什兰干乡 باشلەڭگەر يېزىسى

باشلەڭگەر يېزىسى گۈما ناھىيىلىك ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق ئورۇنـ-
نىڭ غەربىي جەنۇبىغا 1 . 47 كىلومېتىر كېلىدۇ ، تاغ ئالدى رايونىدىـ-
كى تار ئۇزۇنچاق جىلغا ۋادىسىغا جايلاشقان . شەرقتە پىشنا يېزىسى
بىلەن ، غەربتە قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ قاغىلىق ناھىيىسى بىلەن ، شىمالـ-
دا خوتەن - قاغىلىق تاشيولى بىلەن ، جەنۇبتا نەۋئاباد تاجىك مىللىي
يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ . شەرقىدىن غەربىگىچە ئوتتۇرچە
كەڭلىكى تەخمىنەن 23 كىلومېتىر ، جەنۇبىدىن شىمالىغىچە ئوتتۇرـ-
چە ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 120 كىلومېتىر . ئومۇمىي يەر مەيـ-
دانى 7 . 137 كۋادرات كىلومېتىر . قارىمىقىدىكى بەش كەنت كومىتـ-
تى ، 16 مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 1189 ئائىلە — 4598 نوپۇس بار .
يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئورنى لەڭگەر كەنتىدە .

ئۇيغۇرچە «يول ئۇستىدىكى ئۆتەڭ، تۇنجى قونالغۇ» دېگەن مەنىدىكى ئىسىم قويۇلغان بۇ يېزا ئۆزى تۇرۇشلۇق كەنتنىڭ نامى بىلەن «باشلەڭگەر يېزا» دەپ ئاتالغان. 1949 - يىلىدىن كېيىن 8 - رايونغا تەۋە بولغان. 1958 - يىلى «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» خەلق كوممۇنىسىنىڭ باشلەڭگەر باشقۇرۇش رايونى بولغان. 1981 - يىلى پىشنا كوممۇنىسىغا تەۋە بولغان. 1984 - يىل 10 - ئايدا بۆلۈنۈپ چىقىپ باشلەڭگەر يېزىسى تەسىس قىلىنغان.

بۇ يېزىنىڭ غەرب، جەنۇب تەرەپلىرىدە قات - قات تاغلار سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. شەرق، شىمال تەرىپى پەس تاغلىق رايونىنىڭ يەلپۈگۈچسىمان تىندۇرما لاتقىلىق چۆل - تاشلىق ۋادىسىدا. يەر تۇزۇلۇشى ئويمان. شىمالغا قاراپ سەل پەسىيىپ بارىدۇ، بىر قەدەر تۇزلەڭ. دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشقا قۇلاي. ئىقلىمى چوڭ قۇرۇقلۇق كىلىماتىغا ياتىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 9.3℃، ئەڭ ئىسسىق بولغاندا (7 - ئايدا) 22℃، ئەڭ سوغۇق بولغاندا (1 - ئايدا) ئوتتۇرىچە 7.8℃ - بولىدۇ، قىروسىز مەزگىلى 180 كۈن ئەتراپىدا. ئاساسلىق تەبىئىي ئاپەت — ئۇششۇك.

ئاھالىلار دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. قوشۇمچە چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. تېرىلغۇ كۆلەم 18 مىڭ 468 مو بولۇپ، قوشتاغ دەرياسىنىڭ سۇيى بىلەن سۇغىرىلىدۇ. ئاساسلىق مەھسۇلاتى بۇغداي، كۆممىقوناق، مايلىق دان، پۇرچاق تۇرىدىكى زىرائەتلەر. قوشۇمچە بېدە تېرىيدۇ.

ئورمانچىلىقتا سۈنئىي ئورماننى ئاساس قىلىدۇ. تېرەك، سۆگەت، جىگدە ھەمدە ياڭاق، ئۆرۈك، ئالما قاتارلىقلارنى تىكىدۇ.

باشلەڭگەر يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
皮山县巴什兰干乡行政村和自然村名称

باشلەڭگەر كەنت كومىتېتى	巴什兰干村委会
لەڭگەر	兰干

萨干	ساغان
萨扎木村委会	سازام كەنت كومىتېتى
琼库尔恰喀	چوڭقۇرچاقا
恰勒米勒克	چالمىلىق
通古孜恰喀	توڭگۇزچاقا
亚巴格	يارباغ
托喀依村委会	توقاي كەنت كومىتېتى
吉格代里克	جىگدىلىك
托喀依	توقاي
尤勒琼	يۇلچۇڭ
托格拉科瑞克村委会	توغرا كۆۋرۈك كەنت كومىتېتى
托格拉科瑞克	توغراكۆۋرۈك
艾肯	ئېقىن
艾散帕西木	ھەسەنپاشىشىم
奥依托格拉克村委会	ئويتوغراق كەنت كومىتېتى
喀让古托格拉克	قاراڭغۇتوغراق
色日克勒克	سېرىقلىق
结依乃克亚	جەينەكيار
兰干库勒贝希	لەڭگەر كۆلبېشى
库巴什	قۇباش
阔什塔格腰勒艾格孜	قوشتاغ يولئېغىزى
休木朗	شۇمۇلاڭ
希格其	شىغىچى
托格拉克艾格勒	توغراقئېغىل
都维切克	دۆۋىچەك
玛热克	ماردەك
拍斯博云	پەسبويۇن
依克再克	ئىككېزەك
通古孜艾格勒	توڭگۇزئېغىل
阔古什艾格勒	قوغۇشئېغىل
克其克阿依库乃斯	كىچىك ئايكۇنەس
克里阳博云艾格勒	كىلياڭ بويۇنئېغىل

قارايۇمىلاق	喀拉尤木拉克
ئېگىزقىر	依格孜克尔
پەسلىك	派斯里克
قىلۇاقىر	克勒瓦克尔
سازامقىر	萨扎木克尔
بوغۇساقئېغىل	博古萨克艾格勒

نەۋئابات تاجىك مىللىي يېزىسى
塔阿巴提塔吉克民族乡

بۇ يېزا گۇما ناھىيىلىك ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ غەربىي جەنۇب تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، ئارىلىقى 68.7 كىلومېتىركېلىدۇ. شىمال تەرىپى قوشتاغ يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇب تەرىپى پاكىستان بىلەن چېگرىداش، غەرب تەرىپى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ قاغىلىق ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، شەرق تەرىپى كەڭقىر قىرغىز مىللىي يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. شەرقىدىن غەربىگىچە ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 30 كىلومېتىر، جەنۇبىدىن شىمالىغىچە ئوتتۇرىچە ئۇزۇنلۇقى 200 كىلومېتىر كېلىدۇ، يەر مەيدانى تەخمىنەن 6000 كۋادرات كىلومېتىر، بۇ كۆلەمنىڭ 2155 موسى تېرىلىدىغان كۆلەمدۇر. قارىماقىدىكى ئۇچ كەنت كومىتېتى، بەش مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 201 ئائىلە — 835 كىشى ياشايدۇ. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى قاتلىش كەنتىدە.

رېۋايەتلەردىن قارىغاندا، تەخمىنەن 320 يىلنىڭ ئالدىدا بىر تاجىك قەبىلىسى سىرتتىن بۇ يەرلەرگە كۆچۈپ كېلىپ ئولتۇراقلاشىپ، كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ، تەدرىجىي ھالدا ئولتۇراقلىشىش ھالىتىگە ئۆتۈپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ ئاۋاتلاشقان كەنت ھاسىل قىلغاچقا، شۇنداق ئاتالغان ئىكەن. «نەۋ ئابات» تاجىكچە سۆز بولۇپ، ئۇنىڭ مەنىسى: «تۇنجى، دەسلەپكى، يېڭى ئاۋات» دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئىجتىمائىي ئالاقىلاردا تاجىكچە ـ ئۇيغۇرچە

ئىككى خىل تىلنى قوللىنىدۇ. يازغاندا ئۇيغۇرچە يېزىق ئىشلىتىدۇ. 1974 - يىل 3 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقى بىلەن «نەۋئابات تاجىك مۇختارىيات يېزىسى» قۇرۇلغان. ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئاقشور، كەڭەز، بۇچۇڭ ئۇچ كەنت بولۇپ، 2 - رايونغا قاراشلىق بولغان. 1958 - يىلى سەكرەپ ئىلگىرىلەش كومىتىسىغا قاراشلىق 23 - 24 - دادۇي بولغان، 1985 - يىلى نەۋئابات تاجىك مىللىي يېزا قىلىپ تەسىس قىلىنغان.

بۇ يېزا دېڭىز يۈزىدىن 3000 ~ 2400 مېتىر ئېگىز بولغان تاغلىق رايونغا جايلاشقان بولۇپ، ھاۋاسى سوغۇق، ھۆل - يېغىن مىقدارى كۆپ، سۇ مەنبەسى تولۇق. ئۆز دائىرىسى ئىچىدىكى كەڭەز، ئاقشور دەريالىرىدا دەريانى توسۇپ سېلىنغان سۇ ئامبارلىرى بار. كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن بىرى بار. چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. ئاساسلىقى قوي، كالا، تۆگە، ئات، ئېشەك، قوتاز باقىدۇ. 68 ئورۇندا چارۋىچىلىق نۇقتىسى بار بولۇپ، كۆلىمى 10 مىڭ مودىن ئارتۇق. شاپ، ياپچان قاتارلىق ئۆسۈملۈك يېپىنچىسى بار. قوشۇمچە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دېھقانچىلىقتا بۇغداي، ئارپا، مايلىق دان، پۇرچاق قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقىرىدۇ.

ئورمانچىلىقتا ئاساسلىقى تېرەك، سۆگەت، جىگدە تىكىلىدۇ. تاغدا كوئېنلۇن ئارچىسى، تاغ سۆگىتى، ياۋا ئالما بار.

يېزا دائىرىسىدە ياۋايى ھايۋانلاردىن بۆرە، تۈلكە ۋە ئۇلار، كەكلىك، قارچىغا قاتارلىق ياۋايى قۇشلار بار. تاغ ئىچىدە دورا ئۆسۈملۈكلىرى كۆپ بولۇپ، قانتېپەر، رەۋەن، سانا قاتارلىقلار بار.

نەۋئابات تاجىك مىللىي يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنت، جۇغراپىيىلىك گەۋدىلەرنىڭ نامى

皮山县塔阿巴提塔吉克民族乡行政村和自然村及部分自然地理实体名称

كەڭەز كەنت كومىتېتى	康阿孜村委会
قاتلىش	喀特里什

吐孜艾格勒	تۇز ئېغىل
康阿孜	كەڭەز
比拉吾孜	بىلاۋۇز
阿克硝尔村委会	ئاقشور كەنت كومىتېتى
色日克塔什	سېرىقتاش
喀热艾格勒	قارائېغىل
塔拉格	تارلاغ
龙特库鲁克	يۇنقۇلۇق
布琼村委会	بۇچۇڭ كەنت كومىتېتى
布琼	بۇچۇڭ
喀热塔什艾格孜	قاراتاش ئېغىزى
色日克玉端克	سېرىقئۆرۈك
喀孜纳克	قازناق
喀拉开其克	قاراكېچىك
江开什	جانكەش
喀热塔什	قاراتاش
博云艾格勒	بويۇنئېغىل
阿依库乃斯	ئايكۇنەس
亚依拉克艾格勒	يايلاقئېغىل
喀拉喀什艾格勒	قاراتاش ئېغىل
夏普勒克	شاپلىق
依勒博云	يىلبويۇن
乔勒潘艾格勒	چولپانئېغىل
依协克吾其提	ئېشەكئۆچتى
麻扎吉勒尕	مازارجىلغا
佣亚依拉克	يۇڭيايلاق
求木布勒	چۇمبۇل
亚吾斯坦	ياۋىستان
叶什米什	يەشمىش
托孜拉	توزلا
色日尕特	سېرىقئارت

康阿孜提拜提亚依拉克	كەڭەز تىبەتيايلاق
吐尕孜	توگاز
其格勒克艾格勒	چىغلىقئېغىل
开兰普	قەلەمپۇ
阔热木勒克	قۇراملىق
霍代克	خودەك
格孜孜	غىزىز
亚勒坎	يالقان
芒达勒克	ماندارلىق
克其克亚依拉克	كىچىكيايلاق
塔隆	تالۇڭ
阿特鲁格	ئاتلۇغ
布琼色日尕特	بۇچۇڭ سېرىقئارت
玛特	مات
帕斯普	پاسپۇ
其切克里克	چېچەكلىك
都杜克吾其提	دودۇكئۇچتى
台吐尔库孜	تەتۇرقۇز
托尔提拜特亚依拉克	تۆر تىبەتيايلاق
拉木鲁木苏托日	لاملۇم سۇتۆرى
托特库勒	تۆتكۆل
阔什塔格巴什艾格勒	قوشتاغ باشئېغىل
其干勒克	چىغانلىق
喀孜尼库鲁格	قازىنقۇلۇغ
萨古苏拉格	ساغۇسۇلاغ
艾格来	ئەگىلە
科克乃克	كۆكىنەك
琼巴萨勒格	چوڭ باسالىغ
亚依勒尕孜	يايلىغاز
喀琼	كاچۇڭ
苏木茹克	سۇمۇرۇك

达乔克	داچۇق
阔什塔格博云艾格勒	قوشتاغ بويۇنئېغىل
阿特巴库	ئاتباققۇ
皮特勒克	پىتلىق
洛勒勒克艾格勒	لوللىلىقئېغىل
依台克里克	ئېتەكلىك
塔勒喀孜	تاللىقاز
克其克巴萨勒格	كىچىك باسالىغ
绝巴什	جۆباش
吾达古	ئۇداغۇ
依格孜亚依拉克	ئېگىزياياق
亚格斯拉	ياغسىلا
色米孜克拉格	سېمىزقىراغ
赛乃克	سەينەك
科克博云	كۆكبويۇن
琼库茹格阿古	چوڭ قۇرۇغئاغۇ
艾什克什	ئەشقىش
博云艾格勒	بويۇنئېغىل

كەڭقىر قىرغىز مىللىي يېزىسى
康克尔柯尔克孜民族乡

بۇ يېزا گۇما ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا تۇز سىزىق ئارىلىقى 60 كىلومېتىر كېلىدىغان قاراقۇرۇم تاغلىرىنىڭ تار جىلغىسىدا بولۇپ، سانجۇ دەريا‌سى يۇقىرى ئېقىمىنىڭ ئىككى ياقىسىغا جايلاشقان. 1941 - يىلى بۇ يەرگە بىر چېگرا قاراۋۇللۇق گازارمىسى سېلىنىپ، 1978 - يىلى چېقىۋېتىلگەن. شەرقىي جەنۇبىدىن تاغ ئارىلاپ ھىندىستان ۋە شىزاڭنىڭ ئالىي رايونىغا بارىدىغان كىچىك يول بار. يېزا قارىمىقىدىكى تۆت كەنت كومىتېتى، 11 تەبىئىي كەنت، 25 چارۋىچىلىق نۇقتىسىدا 433 ئائىلە — 1604 نوپۇس بار. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى

كەڭقىر كەنتىدە.

بۇ جاينىڭ ئىسمى ۋە مىللەت نامى قوشۇلۇپ «كەڭقىر قىرغىز مىللىي يېزىسى» دەپ نام بېرىلگەن. تارىختا بۇ ئادەمزات ئاياغ باسمىغان يەر بولۇپ، كېيىن قىرغىزلار ئېقىن ۋە ئوتلاق قوغلىشىپ چارۋا باققاچ كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ كەنت هاسىل بولغان. لاي تىندۇرۇپ يەر ئاچقاندا ئېتىزنىڭ قىرلىرىنى كەڭ هەم چوڭ ئالغاچقا، «كەڭقىر» دەپ ئاتالغان.

بۇ يېزا تەۋەسى 1950 - يىلى 4 - رايون 2 - يېزا 5 - كەنت بولغان. 1955 - يىلى «باھارگۈل كوپىراتىپى» بولۇپ قۇرۇلغان، 1956 - يىلى «باھارگۈل ئالىي كوپىراتىپى» بولۇپ ئۆزگەرگەن، 1958 - يىلى «1 - ئۆكتەبىر» خەلق كوممۇنىسىنىڭ 18 - دادۇيى بولغان. 1978 - يىلى سانجۇ كوممۇنىسى كەڭقىر دادۇيى دەپ ئاتالغان. 1984 - يىل 10 - ئايدا سانجۇ كوممۇنىسىدىن ئايرىلىپ چىقىپ «كەڭقىر قىرغىز مىللىي يېزىسى» بولۇپ تەسىس قىلىنغان. قىرغىزلار ئىجتىمائىي ئالاقىلاردا قىرغىزچە، ئۇيغۇرچە ئىككى خىل تىلنى تەڭ قوللىنىدۇ، يازغاندا ئۇيغۇر يېزىقىنى ئىشلىتىدۇ.

بۇ يېزىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2450 ~ 2250 مېتىر كېلىدۇ. هاۋاسى سوغۇق، هۆل - يېغىن مىقدارى كۆپ، سۇ مەنبەسى مول، ئىقتىسادىي جەهەتتە چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. ئاساسلىقى قوي، كالا، تۆگە، قوتاز قاتارلىق چارۋىلار بار. 25 ئورۇندا يايلىقى بولۇپ، ئاساسلىق ئۆسۈملۈك يېپىنچىسى ياپچان، كۆرۈك، شاپ، كەلەپ قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. 957 مو تېرىلغۇ يەر سانجۇ دەريا-سىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىكى سۇ بىلەن سۇغىرىلىدۇ. دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىدىن ئاساسلىقى بۇغداي، كۆممىقوناق، ئارپا، پۇرچاق چىقىدۇ. ئورمان ئاساسلىقى تېرەك، سۆگەت، جىگدە ۋە ئۆرۈك.

دائىرىسى ئىچىدە ياۋايى هايۋانلاردىن بۆرە، تۈلكە ۋە ئۇلار، كەكلىك، بۇركۇت قاتارلىقلار بار. تاغدا قانتېپەر، رەۋەن، سانا قاتارلىق دورىلىق ئۆسۈملۈكلەر ئۆسىدۇ.

دائىرىسى ئىچىدە خوتەن ۋىلايەتلىك سانجۇ سۇرايى پونكىتى بار. ئاپتونوم رايونىنىڭ نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى — «سانجۇ قىيا تاش سۈرەتلىرى» ئۇلاچى كەنتىنىڭ

يۇقىرىسىدا.

كەڭقىر قىرغىز مىللىي يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەر، تەبىئىي جۇغراپىيىلىك گەۋدىلەرنىڭ نامى

皮山县康克尔柯尔克孜民族乡行政村和自然村及部分自然地理实体名称

康克尔村委会	كەڭقىر كەنت كومىتېتى
康克尔	كەڭقىر
杜瓦勒克	دۇۋالىق
乌拉其村委会	ئۇلاچى كەنت كومىتېتى
乌拉其	ئۇلاچى
开外孜	كەۋەز
库尔浪村委会	كۆرلەڭ كەنت كومىتېتى
库尔浪	كۆرلەڭ
色日克克尔村委会	سېرىققىر كەنت كومىتېتى
艾乃再尔	ھەينەزەر
托如格	تورۇغ
英依什	ئېڭىش
喀拉特	قالات
皮勒塔尕其	پىلتاغاچ
托格拉苏	توغراسۇ
博孜阿尔吐	بوزئارتۇ
克亚克	قىياق
恰特	چات
艾希买卓如	ئەشمەجورۇ
克里阳兰干	كىلياڭلەڭگەر
铁热克	تېرەك
达瓦	داۋا
琼吉勒尕	چوڭجىلغا
喀拉其	قاراچى

苏盖特库如勒/三十里营房	سۆگەتقورۇل
乌依比克	ئويبېك
协依都拉	شەيدۇللا
喀瓦克	قاۋاق
古丽巴萨	گۈلباسا
斯皮郎	سىيپىلاڭ
都维切克	دۆۋىچەك
克赛克吉勒尕	كېسەكجىلغا
霍吞库勒	خوتۇنكۆل
恰坎得勒克	چاكاندىلىق
阿特亚依拉克	ئاتىيايلاق
喀克恰勒	كاكچال
琼库尔乌吐克	چوڭقۇرئۆتۈك
艾吾再勒	ئەۋزەل
库拉科瑞克	كۈلا كۆۋرۈك
恰克玛克	چاقماق
果勒江尕勒	غولجاڭگال
苏盖特艾格孜	سۆگەتئېغىز

گۇما ناھىيىلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى
皮山县国营牧场

巴什拉克村委会	باشلاق كەنت كومىتېتى
巴什拉克	باشلاق
阿尔皮勒克村委会	ئارپىلىق كەنت كومىتېتى
阿尔皮勒克	ئارپىلىق
克孜勒艾格勒	قىزىلئېغىل
库勒艾格勒	كۆلئېغىل
拜勒都尔艾格勒	بەلدۇرئېغىل
达什玛勒	داشمال
喀瓦克	قاۋاق

ئاقتاش	阿克塔什

گۇما ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى
皮山县良种繁育场

تەشكىلئەتراپ	台什克勒艾提热普
دۆڭمەھەللە	墩买里
چوڭقۇر مەھەللە	琼库尔买里
ياڭلەندۇي	羊拦队

گۇما ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم قۇرۇلۇشلارنىڭ نامى
皮山县部分建筑物名称

سانجۇ سۇ ئامبىرى	桑株水库
ياپچان سۇ ئامبىرى	亚普羌水库
غالىبىيەت ئۆستىكى	胜利大渠
قارايار كۆۋرۈكى	喀热亚大桥
چاسكام زاكۇ كۆۋرۈكى	恰斯喀木闸口桥
ساغان سۇ ئايرىش زاكۇسى	萨干分水闸
پوسكا سۇ ئامبىرى	坡斯喀水库
ئاراقۇم سۇ ئامبىرى	阿热库木水库
خانتۇغ سۇ ئامبىرى	汉吐格水库
خوجادۆڭ سۇ ئامبىرى	霍加墩水库
شورلۇق سۇ ئامبىرى	硝尔鲁克水库
كەڭەز سۇ ئامبىرى	康阿孜水库
ئاقشور سۇ ئامبىرى	阿克硝尔水库
ئىتتىپاق ئۆستىكى	团结大渠
قوشتاغ ئۆستىكى	阔什塔格干渠
ئىسمىسلا ئۆستىكى	斯木萨拉干渠
كىلياڭ ئۆستىكى	克里阳干渠

尼向达干渠	نىشاندا ئۆستىڭى
科克铁热克干渠	كۆكتېرەك ئۆستىڭى
桑株干渠	سانجۇ ئۆستىڭى
亚什拉吾斯塘渠	ياشلار ئۆستىڭى
木吉干渠	مۇجى ئۆستىڭى
木奎拉干渠	موكويلا ئۆستىڭى
藏桂干渠	زاڭگۇي ئۆستىڭى
皮亚勒玛干渠	پىيالما ئۆستىڭى
皮西那干渠	پىشنا ئۆستىڭى
巴什兰干干渠	باشلەڭگەر ئۆستىڭى
木奎拉兰干大桥	موكويلا لەڭگەر كۆۋرۈكى
木吉萨依巴格公路桥	مۇجى سايباغ تاشيول كۆۋرۈكى
喀热亚大渠桥	قارايار ئۆستەك كۆۋرۈكى
萨依巴格桥	سايباغ كۆۋرۈكى
中桥	ئوتتۇرا كۆۋرۈك
科克塔格桥	كۆكتاغ كۆۋرۈكى
阔什塔格桥	قوشتاغ كۆۋرۈكى
昂里克艾格孜桥	ئەڭلىكئېغىز كۆۋرۈكى
喀特里什桥	قاتلىش كۆۋرۈكى
阔什吐格曼大桥	قوشتۇگمەن كۆۋرۈكى
亚普羌水库分洪闸	ياپچان سۇ ئامبىرى كەلكۈن ئايرىش زاكۇسى
都居木分水闸	دۆجۇم سۇ ئايرىش زاكۇسى
阿克其格分水闸	ئاقچىغ سۇ ئايرىش زاكۇسى
克里阳渠首	كىلياڭ باش ئازما
阿热普闸口	هاراپ زاكۇ
都塔普闸口	دۆتاپ زاكۇ
亚普羌闸口	ياپچان زاكۇ
巴什闸口	باش زاكۇ
阔什塔格公路	قوشتاغ تاشيولى
科克铁热克公路	كۆكتېرەك تاشيولى
桑株公路	سانجۇ تاشيولى

木吉公路	مۇجى تاشيولى
木奎拉公路	موكويلا تاشيولى
皮西那公路	پىشنا تاشيولى
杜瓦矿区公路	دۇۋا كان رايونى تاشيولى

گۇما ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم تەبىئىي جۇغرافىيىلىك گەۋدىلەرنىڭ نامى
皮山县部分自然地理实体名称

杜瓦河	دۇۋا دەريا‌سى
阔什塔格河	قوشتاغ دەريا‌سى
桑株河	سانجۇ دەريا‌سى
坡斯喀河	پوسكا دەريا‌سى
苏勒尕孜河	سۇلىغاز دەريا‌سى
康阿孜河	كەڭەز دەريا‌سى
阿克硝尔河	ئاقشور دەريا‌سى
博斯坦塔河	بوستانتار دەريا‌سى
拉木鲁木河	لاملۇم دەريا‌سى
亚玛斯河	ياماس دەريا‌سى
托满河	تومان دەريا‌سى
布隆库勒	بۇلۇڭكۆل
喀拉央塔克库勒	قارايانتاق كۆلى
阿其克苏库勒	ئاچچىقسۇ كۆلى
黑尼库勒	خېنىكۆل
喀热库勒	قاراكۆل
阿克库勒	ئاقكۆل
布隆库勒	بۇلۇڭكۆل
苏特布拉克	سۇتبۇلاق
帕夏苏盖特泉	پاشاسۆگەت بۇلاق
塔木齐布拉克	تامچىبۇلاق
色斯克布拉克	سېسىقبۇلاق

夏玛勒巴格吾斯塘沟	شامالباغ ئۆستەڭ يار
阔什玛克亚沟	قوشماقيار
阿特巴库亚沟	ئاتباققۇ يار
其且克里克吾斯塘沟	چېچەكلىكئۆستەڭ
阿其克吉勒尕沟	ئاچچىقجىلغا
阿其克沟	ئاچچىق
买来里吉勒尕沟	مەلەللىجىلغا
苏盖特吉勒尕沟	سۆگەتجىلغا
康希外沟	كەڭشۈە
拉木鲁木吉勒尕沟	لاملۇمجىلغا
拜勒都尔沟	بەلدۇرجىلغىسى
阿其克吉勒尕沟	ئاچچىقجىلغا
塔吾尕孜沟	تاۋۇغاز
阿孜干勒克沟	ئازغانلىق
达瓦沟	داۋاجىلغىسى
古如什尕勒克沟	گۈرۈشگالىق
铁日其沟	تېرىچى
阔塔孜吉勒尕沟	قوتازجىلغا
苏勒尕孜亚沟	سۇلىغازيار
阿其克亚沟	ئاچچىقيار
吐格贝希艾肯沟	تۇغبېشى ئېقىن
亚普库其艾格孜沟	ياپقۇچئېغىز
尼日吐孜沟	نېرىتۇز
阔什恰勒勒克沟	قوشچاللىق
克塔普塔什沟	كىتاب تاش
硝尔吉勒尕沟	شورجىلغا
阿尔喀亚沟	ئارقايار
丘库朗沟	چۇكۇلاڭ
阿其克亚沟	ئاچچىقيار
喀热吉勒尕沟	قاراجىلغا
巴什达热沼泽	باشدارا
萨亚木沼泽	سايام

قۇملۇق، چۆل، يەر بۆلەكلىرى

江尕勒库木	جاڭگالقۇم
拉依喀江尕勒	لايقاجاڭگال
科克铁热克江尕勒	كۆكتېرەك جاڭگال
康色日克	كەڭسېرىق
阿木提达坂	ئامۇتداۋان
阿拉库木	ئالاقۇم
乔古春鲁克达坂	چوگۇچۇنلۇقداۋان
棱格勒恰克	لىڭگىلچاق
江尕勒	جاڭگال
铁日木尤勒滚鲁克	تېرىمىيۇلغۇنلۇق
霍加什买提	غوجاشمەت
昂格特勒克	ھاڭگىتلىق
拜勒库木	بەلقۇم
塔勒勒克	تاللىق
吐勒开力克	تۇلكىلىك
阿克克尔	ئاققىر
恰其库木	چاچقۇم
阿亚格库木艾肯	ئاياغقۇم ئېقىن
阿亚格库木	ئاياققۇم
阿瓦提艾肯博依	ئاۋاتئېقىن بويى
汉吐格尧勒贝希	خانتۇغ يولبېشى
阿克库木	ئاققۇم
博斯坦	بوستان
尤勒滚鲁克	يۇلغۇنلۇق
帕喀尤勒滚	پاكاريۇلغۇن
喀拉央塔克	قارايانتاق
阿拉库木鲁克	ئالاقۇملۇق

阔什玛克亚	قوشماقيار
喀拉墩	قارادۆڭ
乔那克塔什	چوناقتاش
羊达木萨依	ياندامساي
吐孜鲁克萨依	تۇزلۇقساي
塔吾尕孜	تاۋۇغاز
依尕孜	يىگاز
喀热克尔	قاراقىر
博热克尔	بوراقىر
吐格曼贝希	تۇگمەنبەشى (يەر بۆلىكى)
斯木萨拉	ئىسمىسلا (يەر بۆلىكى)
亚	يار (يەر بۆلىكى)
萨瓦	ساۋا (يەر بۆلىكى)
坡斯喀	پوسكا (يەر بۆلىكى)
科也克吉格代	كۆيەكجىگدە (يەر بۆلىكى)
亚勒古勒乌依	يالغۇز ئۆي (يەر بۆلىكى)
阔什塔格尧勒艾格孜	قوشتاغ يولئېغىزى (يەر بۆلىكى)
拱拜孜	گۇمبەز (يەر بۆلىكى)
尧勒琼麻扎	يۇلچۇڭمازار (يەر بۆلىكى)
艾散帕西木麻扎	ھەسەنپاششىيىم مازىرى
科木尔其尧勒	كۆمۈرچىيولى (يەر بۆلىكى)

گۇما ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم ئاسار ئەتىقىلەرنىڭ نامى
皮山县部分名胜古迹名称

皮山大清真寺	گۇما خانىقا
阿瓦提地主庄园	ئاۋات پومېشچىك قورۇسى
桑株岩画	سانجۇ سۈرەتتاش
亚尕其乌依吕克古城遗址	ياغاچئۆيلۈك قەدىمكى شەھەر خارابىسى

苏勒坦斯迪克布格拉汗麻扎	سۇلتان سىدىق بۇغراخان مازىرى
尕孜阿里霍加麻扎	غاز ئالىم خوجا مازىرى
霍加吾布勒喀斯木麻扎	خوجا ئوبۇلقاسىم مازىرى
吐休克塔什麻扎	تۆشۈكتاش مازار
亚尕其开斯提麻扎	ياغاچكەستى مازار
阿克炮台	ئاقپوتەي
萨拉逊炮台	سالاسۇنپوتەي
玉吉米力克古城	ئۈجمىلىك قەدىمكى شەھىرى
布特勒克	بۇتلۇق
克孜勒塔木	قىزىلتام
苏勒坦萨迪克布格拉汗麻扎	سۇلتان سادىق بۇغراخان مازىرى

لوپ ناھىيىسى 洛浦县

لوپ ناھىيىسى تەكلىماكاننىڭ جەنۇبىغا، قاراقۇرۇم تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە جايلاشقان. شەرق تەرەپتە چىرا بىلەن، جەنۇب تەرەپتە قاراقۇرۇم تېغى بىلەن تۇتىشىدۇ. غەرب تەرىپىدە يۇرۇڭقاش دەريا‌سى ئارقىلىق خوتەن شەھىرى، خوتەن ناھىيىسى، قاراقاش ناھىيىسى بىلەن، شىمالىي تەرەپتە تەكلىماكان قۇملۇقى ئارقىلىق ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ئاۋات ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 337.5 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 24.9 — 67.5 كىلومېتىرغىچە كېلىدۇ. ئومۇمىي كۆلىمى 14 مىڭ 287 كۋادرات كىلومېتىر. بۇنىڭ ئىچىدە تۇزلىق بوستانلىق 5.8%، قۇملۇق 84% نى، تاغلىق 10.2% نى ئىگىلەيدۇ، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 348 مىڭ 100 مو. ناھىيە بازىرى خوتەن شەھىرىگە 22 كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ زېمىن شەرقىي ئۇزۇنلۇق 79°59′ — 81°83′ ۋە شىمالىي كەڭلىك 36°30′ — 39°29′ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ.

لوپ ناھىيىسىدە ئۇيغۇرلارنى ئاساس قىلغان خەنزۇ، خۇيزۇ قاتارلىق ھەر قايسى مىللەت كىشىلىرىدىن 60 مىڭ 414 ئائىلە — 241 مىڭ 821 نوپۇس ئىككى بازار، سەككىز يېزا، 240 كەنت كومىتېتى، 1052 مەھەللىدە ياشايدۇ.

«لوپ» دېگەن بۇ ئىسىمنى ياۋروپا تۈركولوگلىرىدىن رادلوف «چوڭ دوگخىلاگۇ، ۋېسخۇ» يەنى — چوڭ چەمبەر سۇ، پارچە - پارچە سۇ دېگەنلىك بولىدۇ» دەپ ئىزاھلايدۇ. خەنزۇچە مەنبەلەردە: «لوپ ئۇيغۇر تىلىدا ‹يىغىلغان سۇ› دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ» دەپ يېزىلغان. «تارىخىي خاتىرىلەر» ناملىق كىتابتا «لوپ» سۆزى «شور سايلىق» دەپ ئىزاھلانغان. «لوپ» سۆزى قەدىمكى تۈبۈت تىلىدا «نوپ» ئوقۇلغان ۋە شۇنداق خاتىرە قالدۇرۇلغان. مەيلى «لوپ»

بولسۇن ياكى «نوپ» بولسۇن هەر ئىككىلىسىنىڭ مەنىسى «شور سايلىق» دېگەننى بىلدۈرىدۇ. شۇنى قەيت قىلىش لازىمكى تۇبۇتچە بىر قىسىم ۋەسقىلەردە «چوڭ لوپ» هازىرقى «لوپنۇر» ۋە ئۇنىڭغا تۇتاش رايونلارنى؛ «كىچىك نوپ» مۇشۇ لوپ ناهيىسىنى كۆرسەتسە كېرەك.

لوپ ناهيىسى توغرىسىدا شۇنى قىياس قىلىشقا بولىدۇكى: بۇ ناهيىنىڭ زېمىنى ئىلگىرى سۇ يىغىلغان داش بولۇشى مۇمكىن؛ شۇنىڭدەك لوپ نامى لوپ كۆللىرى بويى (كروران) دىن كۆچۈپ كەلگەنلەر ماكانلىشىپ، «لوپ ئەهلى» دېگەن نامدىن كېلىپ چىققان بولۇشى مۇمكىن. بىر قىسىم تەتقىقاتچىلارنىڭ «لوپ» نامىغا بەرگەن يەشمىسىدىن قارىغاندا، بۇ نام لوپنۇردىكى لوپلۇقلارنىڭ كونا تىلى بولۇپ، «جاڭگال» دېگەن مەنىدە. 18 - ئەسىردىكى ماتېرىياللاردا يەنى، داۋگۇاڭنىڭ بىرىنچى يىلى (1821 - يىلى) تۇزۇلگەن «شىنجاڭ ھەققىدە ئومۇمىي چۈشەنچە» دېگەن كىتابتا «لوپ» دەپ يېزىلغان. «لوپ تەزكىرىسى» دە: «لوپ ناهيىسى ئەسلىي كېرىيە ناهيىسىنىڭ بىر كەنتى بولۇپ، گۇاڭشۇينىڭ 29 - يىلى ناهيە تەسىس قىلىنغان» دەپ چۈشەندۈرۈلگەن.

لوپ ناهيىسى قەدىمكى ئۇدۇن دۆلىتىنىڭ زېمىنى بولۇپ، چىڭ سۇلالىسى گۇاڭشۇينىڭ 29 - يىلى (1903 - يىلى) خوتەن ئايمىقىغا بىۋاستە قاراشلىق يۇرۇڭقاش دەريالىسىنىڭ شەرقىدىكى 15 جاڭزا بىر-لەن، كېرىيە ناهيىسىنىڭ يېڭىلەڭگەر (هازىرقى لوپ ناهيىسى بىلەن چىرا ناهيىسى تۇتىشىدىغان جاي) نىڭ غەربىدىن 23 جاڭزا ئايرىپ چىقىلىپ، لوپ ناهيىسى قۇرۇلغان. شۇ چاغدا لوپ ناهيىسىدە 11 مىڭ 140 نوپۇس بار ئىدى. ناهيە ئورنى لوپ جاڭزىسى (يەنى هازىرقى لوپ بازىرى) دا بولۇپ، خوتەن ئايمىقىنىڭ بىۋاستە باشقۇرۇشىدا بولغان. مىنگونىڭ 9 - يىلى (1920 - يىلى) 4 - ئايدا لوپ ناهيىسى خوتەن ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان. مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى) خوتەن مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان. 1950 - يىل 4 - ئاينىڭ 12 - كۈنى لوپ ناهيىسىنىڭ خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ، خوتەن ۋالىي مەھكىمىـ

نىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. 1979 - يىلى خوتەن مەمۇرىي مەھكىمە-نىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

لوپ ناھىيىسىنىڭ يەر شەكلى جەنۇبتىن شىمالغا يانتۇ شەكىلدە، غەربىي جەنۇب تەرىپى ئېگىز، شەرقىي شىمال تەرىپى پەس، ئومۇمىي گەۋدىسى تاسما شەكىلدە. دېھقانچىلىق رايونىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلە-كى دېڭىز يۈزىدىن 1300 ~ 1500 مېتىرچە كېلىدۇ. تاغلىق رايون دېڭىز يۈزىدىن 3300 مېتىر ئېگىز. ئەڭ ئېگىز چوققا تېكلىك تاغ چوققىسى بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 5466 مېتىر كېلىدۇ. ئوكلونىڭ ئۆزگىرىش پەرقى ناھايىتى چوڭ، تاغلىق رايونىنىڭ ئوكلو-نى چوڭ، دېھقانچىلىق رايونىنىڭ ئوكلونى كىچىك، جاڭگاللىقتا ئوك-لون يوق دېيەرلىك.

لوپ ناھىيىسىدىكى تاغ تىزمىلىرى قاراقۇرۇم تاغ تىزمىلىرىنىڭ داۋامى بولۇپ، بۇ ئاچچىق تېغى، ئوتتۇرا قىر تېغى، قوماچ شىمالىي تېغىدىن ئىبارەت ئۈچ تارمىقى بار. بۇ تاغلار ناھىيىنىڭ جەنۇبىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. بۇ ئۈچ تاغ تىزمىسى رايونلىرىنىڭ ئېگىز-لىكى دېڭىز يۈزىدىن 2200 ~ 3300 مېتىرچە كېلىدۇ، بۇ پەس تاغلىق بەلۋاغ ھېسابلىنىدۇ.

ناھىيە تەۋەسىدە: يۇرۇڭقاش (رەسمىي تارىخلاردا بۇ دەريا ‹ShuZhiShui 树枝水› ياكى قاش دەرياسى ‹Jishishui 计式水› دەپ خاتىرىلەنگەن)، ئاچچىق، ئوتتۇرا قىر، ساقى، قوراملىق ۋە پاختىلىق دەرياسىدىن ئىبارەت ئالتە دەريا بار. بۇنىڭدىن يۇرۇڭقاش، ئاچچىق، ئوتتۇرا قىر قاتارلىق ئۈچ دەريانىڭ سۇغىرىشتا رولى گەۋدە-لىك.

ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق رايونى: لايلاتما تۇپراق، قوڭۇر تۇپ-راق، نەم تۇپراق، قۇم تۇپراق، شور تۇپراق، يېڭىدىن ئۆزلەشتۈرۈل-گەن تۇپراق، سازلىق تۇپراق قاتارلىق توققۇز خىلغا بۆلۈنىدۇ. شور — بۇ ناھىيىنىڭ يېزا ئىگىلىكىدىكى ئاساسىي توسالغۇ. پۈتۈن ناھىيە بويىچە ئوخشاش بولمىغان شورلۇق يەر تەخمىنەن ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. ناھىيە بويىچە تۇپراق جەھەتتە مەملىكەتنىڭ 3 - دەرىجىلىك ئۆلچىمىگە يەتكە-

نى ئاران 4.8% نى ئىگىلەيدۇ.

لوپ ناهيىسىدە ياۋايى هايۋانلاردىن ئاساسلىقى: جەرەن، ئۇلار، داۋغان، ياۋا توڭگۇز، تۈلكە، ياۋا توشقان قاتارلىقلار بار. ياۋايى ئۆسۈملۈكلەردىن: توغراق، يۇلغۇن، جىغان، ئاق تىكەن قاتارلىقلار؛ ئاساسلىق ئوت - چۆپلەردىن: تار يوپۇرماقلىق قوۋزاقلىق ئەمەن، تاغ قامچا ئوتى، قاراقۇرۇم ئوتى، ئىنچىكە يوپۇرماقلىق ئەمەن، قاراقۇرۇم ئەمىنى، چىم، قومۇش قاتارلىقلار؛ ياۋايى دورا ئۆسۈملۈكلىرىدىن: ئەمەن، چۇچۇكبۇيا، چاكاندا قاتارلىقلار بار.

لوپ ناهيىسى تەۋەلىكىدىكى ئاچچىق تاغدا هاك تاش زاپىسى ناهايىتى كۆپ بولۇپ، ئۇ سېمونت ئىشلەپچىقىرىدىغان ۋە قۇرۇلۇش قىلىدىغان ئاساسلىق خام ئەشيا هېسابلىنىدۇ. گەچ تېشى زاپىسىمۇ خېلى كۆپ. يەنە تۆمۇر رودىسى بار. بۇ جايدا قەدىمىي ئۇدۇن دۆلىتىنىڭ پولات تاۋلاش ئورنىنىڭ خارابىسى بار. مەشھۇر خوتەن قاشتېشى بۇ ناهىيە تەۋەلىكىدىكى يۇرۇڭقاش دەريا‌سى ساهىللىرىدىن كۆپلەپ چىقىدۇ.

لوپ ناهيىسى دېھقانچىلىق ناهيىسى بولۇپ، ئاساسلىقى قوناق، بۇغداي، شال، پۇرچاق، كېۋەز، مايلىق دان قاتارلىقلارنى تېرىيدۇ. لوپ ناهيىسىنىڭ ئۇجمە سېلىپ، پىلە بېقىش تارىخى ناهايىتى ئۇزۇن.

داڭلىق ئالاهىدە مەهسۇلاتلاردىن گىلەم دۇنيانىڭ هەر قايسى جايلىرىدا سېتىلىدۇ. جىيا يېزىسىنىڭ ئەتلىسى مىڭ يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە. ئەتلەسنىڭ گۈللىرى كۆركەم، قەدىمىي ئۇسلۇبتا بوياۋ، رەڭگىنىڭ جۇلالىقى ۋە ماس كېلىشى، قولدا توقۇلغانلىقى ۋە ئۆرۈشنى بوغۇپ بويىغانلىقى، هۇنەر - سەنئەتنىڭ ئۆزگىچە بولۇشى، سۈپىتىنىڭ ئەلا ۋە تارىخىنىڭ ئۇزۇن بولۇشى بىلەن يىراق - يېقىندا زور ئالقىشقا ئېرىشكەن.

لوپ ناهيىسىنىڭ قاتنىشى قۇلايلىق بولۇپ، 315 - دۆلەت تاشيولى ناهيە چېگرىسىنى كېسىپ ئۆتۈپ، شەرقتە نيا ناهيىسى بىلەن، غەربتە خوتەن بىلەن تۇتىشىدۇ. خوتەن خەلقئارا ئايرودرومى بىلەن بىر دەريا ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. لوپ ناهيىسىدىكى خەلق-

ىنىڭ ئۆرپ - ئادەتى قەدىمىي ھەم قويۇق يەرلىك تۇسكە ئىگە بولۇپ، مىللىي زىبۇ زىننەت، كىيىم - كېچەكلىرىمۇ ھەم قەدىمىيلىككە، ھەم ئۆزگىچىلىككە ئىگە. بۇ يەردە «ئاقسېپىل قەدىمكى شەھەر خارابىسى» ، «راۋاق بۇددا ئىبادەتخانا خارابىسى» ، «سامپۇل قەبرىستانلىقى» قاتارلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى بولۇپلا قالماستىن، يەنە «ياڭاق پادىشاھى» ۋە «ئەنجۇر پادىشاھى» بىلەن تەڭ نام ئالغان «ئۇزۇم پادىشاھى» بار.

تۆۋەندە لوپ ناھىيىسى تەۋەلىكىدىكى يېزا (بازار) لارنىڭ تەبىئىي، جۇغراپىيىلىك ئەھۋاللىرى قىسقىچە تونۇشتۇرۇلىدۇ.

洛浦镇 لوپ بازىرى

لوپ بازىرى لوپ ناھىيە ئورگانلىرى تۇرۇشلۇق جاي بولۇپ، بازارنىڭ شىمالى ھاڭگىيا يېزىسىنىڭ راخمانپور ئۆستىگى بىلەن چېگىرىلىنىدۇ. شەرقى دول يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. جەنۇبىي سامپۇل يېزىسى بىلەن، غەربىي چاھارباغ يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ.

لوپ بازىرى لوپ كەنتىگە جايلاشقانلىقى ئۈچۈن «لوپ» دەپ ئاتالغان. تارىختا بۇ يەر قەدىمكى ئۇدۇن دۆلىتىگە قاراشلىق يۇرۇڭقاش كەنتىدىكى ئىككى مەھەللىنىڭ بىرسى ئىدى. ناھىيە قۇرۇلغىچە بۇ يەر بىر كىچىك كەنت بولۇپ، ئۇنىڭغا قاراشلىق ئىككى مەھەللىنىڭ بىرى «دولپۇر» دەپ ئاتىلاتتى. شۇ يەردە ئولتۇراقلاشقان ئاھالىلەر لوپ بىلەن دولپۇرنى قېتىپ بۇ يەرنى «دولپۇر» دەپمۇ ئاتىشاتتى. ناھىيە قۇرۇلغان چاغدىمۇ بۇ يەر سامپۇل مىڭ بەگلىكىگە قارايتتى. ناھىيە قۇرۇلغاندىن كېيىن، لوپ ناھىيە نامى قىلىنغان. شۇڭا ئىزچىل لوپنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرىنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى بولۇپ كەلمەكتە.

1934 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە، پۈتۈن ناھىيە ئالتە مەمۇرىي رايونغا بۆلۈندى، لوپ ناھىيە شەھەر ئىچى 1 - رايون بولدى. لوپ، قورغان، چاپال، راخمانپور، دول كەنتلىرى ئۇنىڭغا قاراشلىق قىلىنىدى.

دى. 1942 - يىلى پۈتۈن ناهيىه سەككىز مەمۇرىي رايونغا ئۆزگەرتىلـ گەندە، لوپ شەھەر ئىچى يەنىلا 1 - رايون قىلىنىپ، 12 كەنت قاراشلىق بولدى. 1944 - يىلى يۇز بېشىلىق تۇزۇمى يولغا قويۇلغاندا لوپ شەھەر ئىچى: بىر بازار ئىككى يېزىغا يەنى ۋىنخۇا جېن (مەدەنـ يەت بازار)، خۇامىنشاك (جۇڭگو پۇقرالىرى يېزىسى)، شىنشىياك (ئىشىنش يېزىسى) غا ئايرىلدى. 1947 - يىلى بىر بازار ئىككى يېزا — لوپ بازىرى، راخمانپور يېزا بولۇپ ئۆزگەردى. 1947 - يىل 12 - ئايدا پۈتۈن ناهيىدىكى تۆت بازار بەش چوك يېزىغا ئۆزگەرتىلگەندە، لوپ بازار بىلەن راخمانپور يېزىنى قوشۇپ ئەسلىدىكى قورغان بازارغا ئۆزگەرتىلدى.

1950 - يىل 4 - ئايدا لوپ ناهيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلـ غاندىن كېيىن، پۈتۈن ناهيىه يەتتە رايونغا ئۆزگەرتىلدى. قورغان رايونى 1 - رايون بولدى ۋە رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. 1954 - يىل 3 - ئايدا 1 -، 4 - رايوننى ئىككى رايونغا بۆلۈپ شەھەر ئەتراپى رايونى ئاۋۇتۇلدى. 1955 - يىلى شەھەر ئەتراپى رايونى ئەمەلـ دىن قالدۇرۇلۇپ، لوپ بازىرى قۇرۇلدى. 1956 - يىل 12 - ئايدا 1 - رايون (قورغان رايون) ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئەتراپتىكى كەنتـ لەرنى قوشۇپ، قورغان كەنت ئاساس قىلىنغان ھالدا ناهيىگە بېۋاـ سىتە قاراشلىق قورغان يېزىسى قۇرۇلدى. 1958 - يىل 11 - ئايدا قورغان يېزا، سامپۇل 6 - يېزا (قىرقاش)، دول 6 - يېزا (بوشقان) لەردىن تەركىب تاپقان لوپ «قىزىلىيۇلتۇز كوممۇنىسى» قۇرۇلدى. 1959 - يىل 3 - ئايدا پۈتۈن ناهيىدىكى 15 كوممۇننى قىسقارتقاندا، لوپ بازىرى تەسىس قىلىنىپ قۇرغان يېزا ئۆز ئالدىغا «قىزىلىيۇلتۇز كوممۇنا» بولۇپ قۇرۇلدى، رەھبەرلىك ئورگىنى «كوممۇنا باشقۇـ رۇش كومىتېتى» دەپ ئاتالدى. 1968 - يىلى كوممۇنا باشقۇرۇش كومىتېتى كوممۇنا ئىنقىلابىي كومىتېتقا ئۆزگەرتىلدى. 1979 - يىلى «لوپ كوممۇنا» دەپ ئۆزگەرتىلدى.

1984 - يىلى 12 - ئايدا ھاكىمىيەت بىلەن كوممۇنا ئايرىلغاندا، «لوپ كوممۇنا» لوپ بازىرى ۋە قورغان يېزا دەپ ئىككىگە ئايرىلدى

ھەم بازارلىق، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. 1985 - يىل 12 - ئايدا لوپ بازىرى بىلەن قورغان يېزا بىرلەشتۇرۇ- لۇپ، لوپ بازىرى (جېن) قۇرۇلدى ۋە بازارلىق خەلق ھۆكۈمىتى تەسىس قىلىندى.

لوپ بازارنىڭ ئەسلىي شەھەر سېپىلى يوق ئىدى. تۆت ئەتراپى يېزىلار بىلەن تۇتىشىپ كېتەتتى. 1945 - يىلى لوپ شەھەر سېپىلى ياسالدى. سېپىل ئېگىزلىكى 4.75 مېتىر، تېگىنىڭ كەڭلىكى 3.5 مېتىر، ئۈستىنىڭ كەڭلىكى 1.5 مېتىر، ئەتراپىنىڭ ئاي- لانما ئۇزۇنلۇقى 3180 مېتىر بولۇپ، پۈتۈن شەھەر ئىچى تۇخۇم شەكلىگە چۈشۈرۈلگەن ئىدى. تۆت تەرىپىدە شەھەر دەرۋازىسى قويۇ- لۇپ، شەرقىي دەرۋازىسى خۇينىڭمېن (ئامانلىق دەرۋازىسى)، جەنۇ- بىي دەرۋازىسى يۈيشۈمېن (تاغ مەنزىرىسى دەرۋازىسى)، غەربىي دەرۋا- زىسى جېڭبەنمېن (چېگرا مۇداپىئە دەرۋازىسى)، شىمالىي دەرۋازىسى شۇەنجىڭمېن (ھۆكۈمەت دەرۋازىسى) دەپ ئاتىلاتتى. شەھەر ئىچىدە ئويداڭ - چوڭقۇر، ئەگرى - مايماق تۆت توپا يول (كوچا)، بىر قانچە ئائىلىلىك ناۋايخانا ۋە پارچە - پۇرات دۇكان بار ئىدى. بىر ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپ بولۇپ، 60 نەپەر ئوقۇغۇچى بار ئىدى. 1949 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت، ساقچى ئىدارە- سى، ئۇيغۇر ئۇيۇشما قاتارلىق تۆت ئورۇننىڭ خىش ۋە ياغاچتىن ياسالغان قۇرۇلۇشىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغان كونا ئۆيلىرىنىڭ ھەممىسى پاكار ۋادەك ئۆيلەر ئىدى. ھەر سەيشەنبە كۈنى بازار بولاتتى. شۇڭا لوپ بازىرىنى پۇقرالار «سەيشەنبە بازار» دەپ ئاتىشاتتى.

لوپ بازىردا 24 مىڭ 978 مو تېرىلغۇ يەر بولۇپ، زېمىنى تاغ ئالدى كەلكۈن لاتقا تۈزلەڭلىكىگە كىرىدۇ. جەنۇبىي تەرىپى ئېگىز، شىمالىي تەرىپى پەس، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى دېڭىز يۈزىدىن 1340 مېتىر ئېگىز. قىيپاشلىقى 300/1 مېتىر، زېمىن تەۋەلىكىدىكى يەر ئاستى سۇ ئورنى ئېگىز، شورلۇق تۇپراق كۆپ، بازارنىڭ غەرب ۋە شىمال تەرىپىدە زور كۆلەملىك زەيلىك، سازلىق يەرلەر بار. ھاۋاسى قۇرغاق، شامال كۆپ چىقىدۇ. بۇ يەر تىپىك قۇرۇقلۇق چۆل خاراك-

تېرىدىكى ھاۋا كىلىماتىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 11.5℃، تارىختىن بۇيانقى يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل يېغىن مىقدارى 34.5 مىللىمېتىر، يىللىق ئوتتۇرىچە قىروسىز مەزگىلى 212 كۈن.

لوپ بازىرى لوپ ناھىيىسىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. ج ك پ لوپ ناھىيىلىك كومىتېتى، خەلق قۇرۇلتىيى لوپ ناھىيىلىك كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى لوپ ناھىيىلىك كومىتېتى قاتارلىق ئورگانلار، ناھىيىگە قاراشلىق ئىدارە—بۆلۈملەر، كەسپىي ئورۇنلار، مەكتەپلەر مۇشۇ بازارغا جايلاشقان. ئازادلىقتىن كېيىن شەھەر ئىچى بارغانسېرى كېڭەيدى. ھازىرقى ناھىيە شەھەر ئىچى كۆلىمى ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىنىڭ نەچچە ئون ھەسسىسىگە تەڭ كېلىدۇ. شەھەر ئىچى قۇرۇلۇشى رەتلىك، كەڭ، داغدام كوچا - يوللار تەرەپ - تەرەپكە تۇتىشىدۇ.

بۇ بازارنىڭ بەش ئاھالە كومىتېتى، 18 كەنت كومىتېتى — 73 مەھەللە (ئاھالە) گۇرۇپپىسىدا 5533 ئائىلە — 19 مىڭ 643 نوپۇس بار.

لوپ بازىرىغا تەۋە مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
洛浦县洛浦镇行政村和自然村名称

1 - ئاھالە كومىتېتى	第一居民委员会
2 - ئاھالە كومىتېتى	第二居民委员会
3 - ئاھالە كومىتېتى	第三居民委员会
4 - ئاھالە كومىتېتى	第四居民委员会
5 - ئاھالە كومىتېتى	第五居民委员会
خوتەن يولى	和田路
ھاڭگىيا يولى	杭桂路
دول يولى	多鲁路

文化路	مەدەنىيەت يولى
山普鲁路	سامپۇل يولى
英巴扎路	يېڭىبازار يولى
博西坎路	بوشقان يولى
英巴扎村委会	يېڭىبازار كەنت كومىتېتى
英巴扎	يېڭىبازار
拉塔阔恰	لاتاكوچا
派热阔恰	پەرەكوچا
阔纳巴扎村委会	كونا بازار كەنت كومىتېتى
吐孜鲁克艾日克	تۇزلۇقئېرىق
库木恰克巴格	قومچاقباغ
欧吐拉博西坎村委会	ئوتتۇرا بوشقان كەنت كومىتېتى
喀瓦买里	كاۋا مەھەللە
依格孜艾日克	ئېگىز ئېرىق
	جايىتېرەك باغۋەنچىلىك كەنت كومىتېتى
加依铁热克巴格万其勒克村委会	
海力派曲许尔盖村委会	خەلىپە چۇشۇرگە كەنت كومىتېتى
喀帕克勒克买里	قاپاقلىقمەھەللە
巴什多鲁	باشدول
多鲁吐格曼贝希村委会	دول تۇغمەنبېشى كەنت كومىتېتى
多鲁吐格曼贝希	دول تۇغمەنبېشى
康帕艾日克	كامپائېرىق
克尔喀什村委会	قىرقاش كەنت كومىتېتى
喀勒普克买里	كالپۇكمەھەللە
托格拉克阿勒地	توغراقئالدى
加朗买里	جالانمەھەللە
多外特村委会	دۆۋەت كەنت كومىتېتى
西依提买里	شىيتمەھەللە
巴其古买里	باچكۇمەھەللە

阿恰村委会	ئاچا كەنت كومىتېتى
阿 恰	ئاچا
古古提其买里	گۇگۇتچىمەھەللە
博西坎村委会	بوشقان كەنت كومىتېتى
曲吉买里	چۇجەمەھەللە
兴台买里	شىڭتەيمەھەللە
喀尕买里	قاغامەھەللە
喀拉都外村委会	قارادۆۋە كەنت كومىتېتى
布古拉阔恰	بۇغراكوچا
苏喀买里	سوقامەھەللە
古木巴特村委会	گۈمبات كەنت كومىتېتى
琼库尔买里	چوڭقۇر مەھەللە
台依西买里	تېيىشمەھەللە
巴依塔勒买里	بايتالمەھەللە
喀日古买里	قارىغۇمەھەللە
库尔干村委会	قورغان كەنت كومىتېتى
墩艾日克	دوڭئېرىق
托格热艾日克	توغرائېرىق
合 尼	خېنىي
阿亚克恰帕勒村委会	ئاياغچاپال كەنت كومىتېتى
艾则旦木艾日克	ھەزىتەمئېرىق
恰热买里	چارامەھەللە
尤布旦买里	يوبدانمەھەللە
巴什恰帕勒村委会	باشچاپال كەنت كومىتېتى
墩艾日克	دۆڭئېرىق
恰帕勒兰干村委会	چاپاللەڭگىرى كەنت كومىتېتى
恰帕勒兰干	چاپاللەڭگىرى
麻扎艾日克	مازار ئېرىق
塔盘村委会	تاپان كەنت كومىتېتى

جاقامەھەللە 加喀买里
تۇگمەنئايمىقى 吐格曼阿依玛克

يۇرۇڭقاش بازىرى 玉龙喀什镇

يۇرۇڭقاش بازىرى لوپ ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىگە جايلاشقان، ناھىيە مەركىزى بىلەن بولغان تۇز ئارىلىقى 20.5 كىلومېتىر، ئورنى يۇرۇڭقاش دەريا سىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدا. غەرب تەرىپى خوتەن شەھىرى بىلەن يۇرۇڭقاش دەريا سى ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. شەرق، شىمال، جەنۇب — ئۇچ تەرىپى بۇيا يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. شەرقىتىن غەربكە كەڭلىكى تۆت كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 11 كىلومېتىر، ئومۇمىي كۆلىمى 28.6 كۋادرات كىلومېتىر، بازارلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى يۇڭبازار كەنتىدە.

«يۇرۇڭقاش» دېگەن نام، يۇرۇڭقاش دەريا سىنىڭ نامى بىلەن قويۇلغان. «يۇرۇڭقاش» تۈركچە سۆز بولۇپ، «قورىغار تەزكىرىسى» دە 玉龙哈什 دەپ يېزىلغان. «چىڭ دىڭ پادىشا ۋە قورىغار تەزكىرىسى» ھەم «شىنجاڭدىكى چوڭ ۋەقەلەر خاتىرىسى»، «چىڭ دىڭ - شىنجاڭ قىسقىچە تارىخى» «يۇەن سۇلالىسىنىڭ تارىخى» دېگەن كىتابلارنىڭ ھەممىسىدە 玉陇哈什 دەپ يېزىلغان. يۇەن سۇلالىسى دەۋرىدە مۇڭغۇلچە 玉陇杰赤 دەپ ئاتالغان. بۇ نامنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە مەنىسى توغرىسىدا ئىككى خىل رىۋايەت بار:

بىرى، «قورىغارنىڭ سۇ ئەھۋالى خاتىرىسى» دە: «يۇرۇڭقاش مۇسۇلمانچە (ئۇيغۇرچە) سۆز بولۇپ، يۇرۇڭ دېگەن سۆز ‹يورۇق، سۈزۈك› دېگەنلىك، ‹قاش› دېگەن سۆز قاشتېشىغا قارىتىلغان» دېيىلگەن. مەھمۇد قەشقىرىنىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى» دا: «يۇرۇڭقاش دەريا سىدىن سۇپسۈزۈك قاشتېشى چىقىدۇ. بۇ دەريا مۇشۇ يەردىن ئېقىپ ئۆتكەنلىكتىن يۇرۇڭقاش دەپ نام بېرىلگەن» دەپ ئىزاھات بېرىلگەن. يۇرۇڭقاش دېگەن «ئاق (سۈزۈك) قاشتېشى» دېگەن مەنىدە بولۇپ، «قەدىمكى تۈركىي تىللىرى لۇغىتى» (موسكۋا

1962 - يىل نەشرى) دە: «ئۆرۈك — مەرۋايىت دېگەن مەنە-دە، قاش — قاشتېشىنى كۆرسىتىدۇ» دەپ چۈشەندۈرۈلگەن.

يەرلىك خەلقلەر ئارىسىدىكى رىۋايەتتە: «يۈرۈڭقاش ئەسلىي (يو-رۇققاش) دېگەن سۆزدىن ئۆزگەرگەن، يەنى يۈرۈڭقاش دەرياسى خوتەن-نىڭ كۈنچىقىش (شەرق) تەرىپىگە جايلاشقانلىقتىن، كۈن يورۇتۇپ تۇرغان دەريا قېشى دېگەن مەنىدە» دېيىلىدۇ.

يۈرۈڭقاش بازىرى قەدىمكى دەۋردە ئۇدۇن دۆلىتىگە قاراشلىق ئالتە شەھەرنىڭ بىرسى بولۇپ، يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدە چاغاتاي خانلىقى ۋە موغۇلستان خانلىقىغا، مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە يەركەن خانلىقىغا تەۋە يەر ئىدى. «قورىغار تەزكىرىسى» دە: «قورىغار خاقانى جۇجىخان يۈرۈڭقاش (玉陇杰赤)[1] قاتارلىق شەھەرلەرنى قولغا ئالغان ... ئالوغۇنى پادىشاھلىققا بەلگىلىگەن» دەپ يېزىلغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە يۈرۈڭقاش ئالتە شەھەرنىڭ بىرى بولغان خوتەنگە تەۋە بولۇپ، «يۈرۈڭقاش كەنتى» دەپ ئاتىلاتتى. «شىنجاڭدىكى چوڭ ۋەقەلەر خاتىرىسى» دە: «يۈرۈڭقاشقا شەھەر سىپىلى سوقۇلمىغان، ئۇ ئالتە شەھەرنىڭ بىرسى بولۇپ، شۇپۇر (ھازىرقى سامپۇل)، بويى (بۇيا) كەنتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ»، دەپ ئىزاھلانغان. گۇاڭشۈيىنىڭ 8 - يىلى (مىلا-دىيە 1882 - يىلى) يۈرۈڭقاش كەنتى بىۋاستە خوتەنگە تەۋە بولدى. گۇاڭشۈيىنىڭ 28 - يىلى (مىلادىيە 1902 - يىلى) لوپ ناهىيىسى قۇرۇلغاندا، لوپ ناهىيىسىگە ئايرىلىپ، ئالتىلە مىڭلىكى ئۇنىڭغا تەۋە قىلىندى. شۇەنتۇڭ زامانىسىدا ئالتىلە مىڭلىكى توساللا مىڭلىكىگە ئۆزگەرتىلگەندە يۈرۈڭقاشمۇ توساللىغا تەۋە بولدى. 1934 - يىلى يۈرۈڭقاشنى مەركەز قىلغان 2 - رايون قۇرۇلدى. ئۇنىڭغا 12 كەنت تەۋە بولدى. 1938 - يىلى 4 - رايونغا ئۆزگەرتىلىپ، 14 كەنت تەۋە بولدى. 1942 - يىلى پۈتۈن ناهىيىدىكى ئالتە رايون سەككىز رايونغا ئۆزگەرتىلگەندە يۈرۈڭقاش 4 - رايوندىن 6 - رايونغا ئۆزگەرتى-

① خەنزۇچە تارىخىي مەنبەلەردىن قارىغاندا، «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى. سۇ ئەھۋالى خاتىرىسى» دە: ئامۇ دەرياسىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى جەنۇبى دەريالىرى بويلىرىدا ئۇرۇگەنج شەھىرى (乌尔根齐城) ۋە ئۇلۇغچاچ (兀笼格赤) دېگەن ناملار بارلىقى خاتىرىلەنگەن. ئۇلۇغچاچ دېگەن ئۇرگەنجنى كۆرسىتىدۇ يا كى يۈرۈڭقاشنى كۆرسىتەمدۇ، بۇنى ھازىرچە مۇقىملىق تىس.

لىپ، ئۇنىڭغا 17 كەنت تەۋە قىلىندى. 1944 - يىلى يۇز بېشىلىق تۇزۇمى يولغا قويۇلغاندا، 6 - رايون — يۇرۇڭقاش بازار نوڭچىڭشياڭ (ئىشچانلار يېزىسى) ، شىن فاشياڭ (يېڭىدىن راۋاجلاندۇرۇش يېزىسى) ، سۇي خېشياڭ (تىنچلاندۇرۇش يېزىسى) ، فەنشىن شياڭ (گۈللەندۇرۇش يېزىسى) دېگەن بىر بازار، تۆت يېزىغا ئۆزگەرتىلدى. 1947 - يىل 12 - ئايدا پۈتۈن ناھىيە تۆت بازار، بەش چوڭ يېزىغا ئۆزگەرتىلگەندە، يۇرۇڭقاش يەنە بازار تۇرۇشلۇق جاي بولدى ۋە بازار-لىق ھۆكۈمەت، باجخانا، ساقچىخانا قۇرۇلدى ھەمدە 1949 - يىلىدىن 1950 - يىل 3 - ئايغىچە مۇشۇ قۇرۇلمىنى ساقلاپ كەل-دى. 1950 - يىل 4 - ئايدا، لوپ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ پۈتۈن ناھىيە يەتتە رايونغا ئايرىلغاندا، يۇرۇڭقاش 2 - رايون بولدى. تەۋەلىكىدە: يۇرۇڭقاش، قۇتچى، ئالتىلە، چالمىي، كون-زىي، بۇيا، تامئېغىل، سولۇا، بۇياپېشى قاتارلىق توققۇز يېزا قۇرۇ-لۇپ، 52 كەنت تەسىس قىلىندى.

1954 - يىل 3 - ئايدا 7 - يېزا (تامئېغىل) ۋە 8 - يېزا (سولۇا) 7 - رايونغا ئايرىپ بېرىلدى. 1958 - يىل 11 - ئايدا بۇ رايوندا «تىنچلىق» ، «قىزىلىيۇلتۇز» دېگەن ئىككى كوممۇنا قۇرۇل-دى. 1959 - يىلى بۇ ئىككى كوممۇنا «شەرق شامىلى» ، «سۇنئىي ھەمراھ» دېگەن ئىككى كوممۇناغا قوشۇلۇپ، «تاشقىن كوممۇنا» قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى كوممۇنا باشقۇرۇش كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1962 - يىل 2 - ئايدا جىيا «تاشقىن كوممۇنا» دىن ئايرىلىپ چىقىپ، مۇستە-قىل ھالدا «يېڭى قۇرۇلۇش كوممۇنا» قۇرۇلدى. «تاشقىن كوممۇنا» غا بەش باشقۇرۇش رايون، 28 دادۇي ۋە كوممۇنا باشقۇرغان بىر دېھقانچىلىق مەيدان قاراشلىق بولدى. 1968 - يىلى ھەر دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئورگانلىرى ئىنقىلابىي كومىتېتقا ئۆزگەرتىلگەندە، «تاش-قىن كوممۇنا» باشقۇرۇش كومىتېتىمۇ «تاشقىن كوممۇنا» ئىنقىلابىي كومىتېتقا، 1979 - يىلى يۇرۇڭقاش كوممۇناغا ئۆزگەرتە-لىدى. 1984 - يىل 12 - ئايدا ھاكىمىيەت بىلەن كوممۇنا ئايرىلغان-دا، بۇيا ئايرىلىپ چىقىپ، بۇيا يېزىلىق ۋە يۇرۇڭقاش بازارلىق

ھۆكۈمەت قۇرۇلدى.

يۇرۇڭقاش بازىرى دەريا بويىدىكى كەلكۇن - لانقا تۈزلەڭلىككە كىرىدۇ. 18 مىڭ 24 مو تېرىلغۇ كۆلەمنى ئىگىلىگەن بۇ يەرنىڭ زېمىنى تەكشى، جەنۇبتىن شىمالغا قىيپاش، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1340 مېتىر. ھاۋاسى قۇرغاق، شامال كۆپ چىقىدۇ. تىپىك بولغان قۇرۇقلۇق چۆل خاراكتېرىدىكى ھاۋا ئىقلىمىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 11.5℃، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 24.5℃، 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 6℃-، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 32.5 مىللىمېتىر، يىللىق ئوتتۇرىچە قىرووسز مەزگىلى 212 كۈن. زېمىنى قۇم تۇپراق. ئاساسلىق مەھسۇلاتى: بۇغداي، قوناق، پاختا ۋە مايلىق دان تېرىلىدۇ. پىلە - ئۇجمىچىلىك تارىخى ئۇزۇن. بۇ بازارنىڭ «گىلەم ۋە ئەتلەس يۇرتى» دېگەن نامى بار. شىنجاڭ بويىچە ئەڭ بۇرۇن قۇرۇلغان ئەڭ چوڭ گىلەم كارخانىسى مۇشۇ بازارغا جايلاشقان. بۇ بازاردا تۇرلۇك قول ھۈنەر سانائىتى ئەسلىدىلا تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ھازىر يەنىمۇ كۆلەملەشتى.

يۇرۇڭقاش بازىرى تارىختىن بۇيان خوتەننىڭ شەرقىدىكى ئۇچ ناھىيىنىڭ سودا تۈگۈنى بولۇپ كەلگەن. ئۇنىڭ 15 كەنت (ئاھالە) كومىتېتى — 76 مەھەللە (ئاھالە) گۇرۇپپىسىدا 4275 ئائىلە — 17 مىڭ 980 نوپۇس بار.

يۇرۇڭقاش بازىرى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
洛浦县玉龙喀什镇行政村和自然村名称

يۇرۇڭقاش بازىرى	玉龙喀什镇
يۇڭبازىرى	永巴扎
ئالتىلە كەنت كومىتېتى	阿勒提来村委会
خالدا مەھەللە	哈勒达买里
تېتىرباغ	铁提尔巴格

阿鲁博依村委会	هالۇبويى كەنت كومىتېتى
阿鲁博依	هالۇبويى
亚格买里	ياغمەھەللە
达瓦巴扎村委会	داۋا بازىرى كەنت كومىتېتى
达瓦巴扎	داۋابازىرى
恰库买里	چاكۇمەھەللە
永巴扎村委会	يۇڭبازىرى كەنت كومىتېتى
克依什买里	قېيىشمەھەللە
依格孜艾日克村委会	ئېگىز ئېرىق كەنت كومىتېتى
克热木其买里	قىرىمچىمەھەللە
帕恰克买里	پاچاقمەھەللە
克热格艾日克村委会	قېرىغئېرىق كەنت كومىتېتى
皮里克买里	پىلىكمەھەللە
亚格其买里	ياغچىمەھەللە
阔纳吾斯塘	كونائۆستەڭ
巴什米克拉村委会	باشمىيقىلا كەنت كومىتېتى
巴什米克拉	باشمىيقىلا
纳格热其村委会	ناغرىچى كەنت كومىتېتى
纳格热其	ناغرىچى
库木艾日克	قۇمئېرىق
库提其村委会	قۇتچى كەنت كومىتېتى
库提其	قۇتچى
依盖其	ئىگەرچى
曲许尔盖艾日克	چۇشۇرگە ئېرىق
库提其兰干村委会	قۇتچىلەڭگەر كەنت كومىتېتى
喀纳依买里	كانايمەھەللە
夏依其买里	شايىچىمەھەللە
阿克其格	ئاقچىغ
色日克	سېرىق
阿亚克米克拉村委会	ئاياغمىيقىلا كەنت كومىتېتى

ئاياغمىيقىلا	阿亚克米克拉
ئاچما كەنت كومىتېتى	阿其玛村委会(农场)
ئاچما	阿其玛
بوستانقوم	博斯坦库木
باغۇەن	巴格万
شاخدۆڭ	夏合墩
چىغانلىق	其干勒克

جيا يېزىسى 乡亚吉

جيا يېزىسى لوپ ناهيه بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى 27 كىلومېتىر جايغا جايلاشقان. جەنۇبىي يۇرۇڭقاش بازىرىنىڭ قۇتچىلەڭگىرى ۋە مىيقىلا كەنتلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. شىمالى تەكلىماكان چۆلىگە تۇتىشىدۇ. شەرقىي شىمال تەرىپى بۇيا يېزىسىنىڭ يېڭىئاۋات دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن، غەربى يۇرۇڭقاش دەريا سىنىڭ شەرقىي قىرغىقى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. جەنۇبتىن شىمالغىچە ئۇزۇنلۇقى 17 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكىچە كەڭلىكى 4 كىلومېتىر، ئومۇمىي كۆلىمى 69 كۋادرات كىلومېتىر، 30 مىڭ 675 مو كېلىدۇ. ھازىر 19 كەنت كومىتېتى — 83 مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 4085 ئائىلە — 19 مىڭ 192 نوپۇس بار. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى تېرەكلىك كەنتىدە.

جيا «قوريغارنىڭ سۇ ئەھۋالى خاتىرىسى»، «شىنجاڭ تەزكىرىلىرى» دە «纪雅» دەپ خاتىرىلەنگەن، ئۇيغۇرچە تارىخىي مەنبەلەر تېخى تېپىلمىدى. جيا دېگەن سۆز ئۇيغۇرچە «جىرا» دىن ئۆزگەرگەن بولۇشى مۇمكىن دەپ پەرەز قىلىنىدۇ. يەنى كەلكۇن سۇ يامراپ چېقىپ ئۆتكەن قىيپاش تۇزلەڭلىك دېگەن مەنىدە. زېمىن ئالاھىدىلىكىدىن ئېيتقاندا، بۇ يەر ئەسلىدىن تارتىپ يۇرۇڭقاش دەريا سىنىڭ لېۋىگە جايلاشقاچقا جەنۇبى ئېگىز، شىمالغا سوزۇلغانسېرى پەس بولۇپ، دائىم سۇ يالاپ، تۇزلەڭلىككە ئايلانغان. تىل ئالاھىدىلىكىدىن ئېيتـ

قاندا، جيا بىلەن يۇرۇڭقاشنىڭ تىل شېۋىسىدە «يى» ھەرپى بىلەن «ر» ھەرپى ئۆزئارا ئالمىشىدۇ. شۇڭا بۇ يەرنىڭ نامىنى «جىرا» دىن «جيا» غا ئۆزگەرگەن دەپ پەرەز قىلغىلى بولىدۇ.

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە جيا خوتەنگە بېۋاستە قاراشلىق كالون (ھەربىي بېكەت) نىڭ بىرسى ئىدى. گۇاڭشۈينىڭ 28 - يىلى (مىلادىيە 1902 - يىلى) لوپ ناھىيە قارىمىقىدىكى ئۇچ مىڭلىكنىڭ بىرسى بولغان ئالتىلە مىڭلىكىگە تەۋە ئىدى. چىڭ سۇلالىسى شۇەنتۇڭنىڭ 1 - يىلى ئالتىلە مىڭلىكى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، توساللا مىڭلىكى قۇرۇلغاندا، ئۇنىڭغا تەۋە قىلىنغان.

1934 - يىلى يۇرۇڭقاش 2 - رايونىنىڭ 1 - كەنتى بولغان. 1938 - يىلى يۇرۇڭقاش 2 - رايوندىن 4 - رايونغا ئۆزگەرگەندە، جيانىڭ تەۋەلىك مۇناسىۋىتىمۇ بىللە ئۆزگەرگەن. 1942 - يىلى پۈتۈن ناھىيە ئالتە رايوندىن سەككىز رايونغا ئۆزگەرتىلگەندە يۇرۇڭقاش 6 - رايون قىلىنىدى. جيا ئايرىلىپ 7 - رايون بولدى. 1944 - يىلى يۇز بېشىلىق تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا 7 - رايون گۇڭنۇڭشىياڭ (ئىشچى - دېھقانلار يېزىسى) دەپ ئاتالدى. 1947 - يىل 2 - ئايدا يەنە جيا يېزا دەپ ئايرىلدى. 1947 - يىل 12 - ئايدا پۈتۈن ناھىيە تۆت بازار، بەش چوڭ يېزىغا ئايرىلغاندا جيا يېزىسى يۇرۇڭقاش بازارغا تەۋە قىلىنىدى.

1950 - يىل 4 - ئايدا لوپ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پۈتۈن ناھىيە يەتتە رايونغا ئايرىلغاندا، جيا 7 - رايون بولدى. 1954 - يىل 3 - ئايدا 2 - رايون (يۇرۇڭقاش) دىكى 7 - ۋە 8 - ئىككى (تامئىغىل بىلەن سولۇا) يېزىنى 7 - رايونغا (جيا رايونىغا) ئايرىپ بەردى. شۇ چاغدا جيا رايونىدا ئالتە يېزا 31 كەنت بار ئىدى. 1956 - يىل 12 - ئايدا قۇرغان 1 - رايون ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، جيا 7 - رايوندىن 1 - رايونغا ئۆزگەرتىلدى. 1958 - يىل 11 - ئايدا 1 - رايونىدا «شەرق شامىلى»، «سۇنئىي ھەمراھ» دېگەن ئىككى كوممۇنا قۇرۇلدى. 1959 - يىل 2 - ئايدا ھەممىسى 2 - رايون (يۇرۇڭقاش) غا قوشۇۋې-

تىلىپ، «تىنچلىق»، «قىزىلىيۇلتۇز» كوممۇنالىرى بىرلەشتۇرۇلۇپ «تاشقىن كوممۇنا» قۇرۇلدى. 1961 - يىل 2 - ئايدا جىيا يۇرۇڭقاش- تىن ئايرىلىپ چىقىپ، «يېڭى قۇرۇلۇش كوممۇنىسى» قۇرۇلدى ۋە 1968 - يىلى «يېڭى قۇرۇلۇش كوممۇنا» ئىنقىلابىي كومىتېت دەپ ئاتالدى، 1979 - يىلى جىيا كوممۇنا دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1983 - يىلى يەر ناملىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتە، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق جىيانىڭ خەنزۇچە 吉牙 دەپ يېزىلىشى 吉亚 غا ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىل 12 - ئايدا ھاكىمىيەت بىلەن كوممۇنا ئايرىلغاندا جىيا يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

جىيا يېزىسىنىڭ زېمىنى يۇرۇڭقاش دەريا سىنىڭ ئېقىن ۋادىسىغا جايلاشقان. زېمىننىڭ جەنۇبى ئېگىز، شىمالى پەس قىيپاش تۇزلەڭ- لىك بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1300 مېتىر، ھاۋاسى قۇرغاق، بوران كۆپ چىقىدۇ. تىپىك بولغان قۇرۇقلۇق قۇم خاراكتېرىدىكى ھاۋا كىلىماتىغا كىرىدۇ. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.5℃، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇ- رىسى 24.5℃، 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 6.5℃-. يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 34 مىللىمېتىر، يىللىق قىروسىز مەزگىلى 212 كۈن، قۇم تۈپراق. 30 مىڭ 675 مودىن ئارتۇق تېرىم يېرى بار. ئاساسىي مەھسۇلاتى: بۇغداي، قوناق، پاختا، مايلىق دان. ئاھالىلار قوشۇمچە پۇرچاق تېرىش، پىلە - ئۇجمىچىلىك، چارۋىچىلىق، يەل - يېمىش ئىشلەپچە- قىرىش، سودا، قول ھۈنەرۋەنچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

جىيا يېزىسىنىڭ سۇ مەنبەسى مول، يۇرۇڭقاش دەريا سى مۇشۇ يەردىن ئېقىپ ئۆتىدۇ. جىيا ئۆستىكى ناھىيىلىك باش ئېلىشبېشى- نىڭ غەربىي ئوق ئۆستىكىدىكى 2 - ئېلىشبېشىدىن باشلىنىپ كەنتكە قاراپ ئاقىدۇ. كەنتلەردىكى مۇتلەق كۆپ قىسىم تېرىلغۇ يەر ۋە باغ - ئورمانزارلار مۇشۇنىڭ بىلەن سۇغىرىلىدۇ. جىينىڭ بۇلاق سۇيى مول بولۇپ، قىش، ئەتىياز پەسىللىرىدىكى قۇرغاقچىلىق مەز-

گىللىرىدە ئۆز تەۋەسىدىكى سۇغىرىش ئىشلىرىغا تولۇقلىما سۇ سۇپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنۇملۇك سۇغىرىش كۆلىمى دەريا سۇيى بىلەن قوشقاندا 27 مىڭ 500 موغا يېتىدۇ.

جىيا يېزىسىنىڭ ئالاھىدە مەھسۇلاتى قول بىلەن توقۇلىدىغان ئەتلەس بولۇپ، بۇ ئەنئەنىۋى ھۈنەر - سەنئەت مەھسۇلاتى قەدىمكى زامانداكى نۇسخا بويىچە رەڭگى كۆركەم، سۈپىتى ياخشى توقۇلىدىغان بولۇپ، تارىخى ئۇزۇن. دۆلىتىمىز، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئىسلام ئەللىرىدە داڭلىق.

جىيا يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ شەرقىدىكى 6.5 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى چوڭ - كىچىك «قۇمات»، قەدىمكى زامانداۋۇرۇڭقاش دەرياسىنىڭ شەرقىي ئېقىن ئورنى ئىدى. تارىخ ۋە گېئولوگىيە ساھەسىدىكىلەر بۇ جايىنى «قۇمات يۇرۇڭقاش دەريا رايونى» دەپ ئاتايدۇ. ئارخېئولوگىيە ئالىمى خۇاڭ ۋېنبىي ئەپەندى «بۇ يەر قەدىمكى ئۇدۇنىنىڭ مەدەنىيەت، سىياسىي مەركىزى، قەدىمكى يۇرۇڭقاش دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىنىڭ ئورنىدىكى ئاساسىتىقىلەر جەنۇبتىن شىمالغا 10 نەچچە چاقىرىم سوزۇلغان» دەپ يازغان. بۇ داڭلىق خارابىلىقتا: راۋاق خارابىلىقى، ئاقسېپىل شەھەر خارابىلىقى، «تاڭ دەۋرىدىكى قورغان خاتىرىسى» دە خاتىرىلەنگەن چوڭ جالان (大伽兰)، جەنۇبۇ بۇتخانىسى (جۇيمۇ بۇتخانىسى) خارابىلىقى قاتارلىقلار بار، چوڭ - كىچىك قۇماتتىن قاشتېشى كۆپ چىقىدۇ. «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە «قۇستانا دۆلىتى (ئۇدۇن) دىن ئاق قاشتېشى، كۆك قاشتېشى چىقىدۇ. بۇ يەر ھازىر لوپتىكى چوڭ - كىچىك قۇمات دېيىلىدۇ» دەپ خاتىرىلەنگەن. 1929 - يىلى پروفېسسور خۇاڭ ۋېنبىي بۇ يەر ھەققىدە: «بۇ يەردىن كىشىلەر ئەڭ ئېسىل قاشتېشى كولايدۇ. قاشتېشىنى كىشىلەر قوي يېغىغا ئوخشىتىپ، «خۇددى قوينىڭ دۇمبىسىدەك سۇزۇك» دېيىشىدۇ»، دەپ يازغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ يىللىرى شىنجاڭدىن چىڭ خاندانلىققا ھەدىيە قىلىدىغان ئېسىل قاشتېشى دېگۈدەك مۇشۇ يەردىن چىققان بولۇپ، ھاشارچىلار مەخسۇس ئەمەلدارلارنىڭ نازارىتى ئاستىدا

بۇ يەردىن قاشتېشى تەرگەن ۋە قازغان. ھازىرمۇ كىشىلەر بۇ جايلاردىن قاشتېشى ئىزدەيدۇ.

جىيا يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
洛浦县吉亚乡行政村和自然村名称

铁热克力克村委会	تېرەكلىك كەنت كومىتېتى
铁热克力克	تېرەكلىك
居古买里	جۇگۇمەھەللە
塔依拉克买里	تايلاقمەھەللە
吉勒尕博依	جىلغابويى
塔吾尕孜村委会	تاۋغاز كەنت كومىتېتى
塔吾尕孜	تاۋغاز
阿其玛	ئاچما
兰 干	لەڭگەر
苏亚玉吉买勒克村委会	سۇيا ئۇجمىلىك كەنت كومىتېتى
泡也尔	پويەر
托万	تۆۋەن
英买里	يېڭىمەھەللە
阔恰村委会	كوچا كەنت كومىتېتى
阔 恰	كوچا
当坎买里	داڭقانمەھەللە
墩艾日克	دۆڭئېرىق
阿亚克库勒艾日克村委会	ئاياغ كۆلئېرىق كەنت كومىتېتى
阿亚克库勒艾日克	ئاياغ كۆلئېرىق
苏亚兰干村委会	سۇيا لەڭگەر كەنت كومىتېتى
苏亚兰干	سۇيا لەڭگەر
亚木克买里	يامۇكمەھەللە
阿日喀买里	ئارقا مەھەللە

艾里玛塔木村委会	ھېلىماتام كەنت كومىتېتى
铁克买里	تېكەمەھەللە
亚尕克买里	ياغاقمەھەللە
吉勒尕艾日克村委会	جىلغا ئېرىق كەنت كومىتېتى
冬巴克买里	دۇمباقمەھەللە
阿克买里村委会	ئاقمەھەللە كەنت كومىتېتى
萨勒吉买里	سالجا مەھەللە
多朗买里	دولانمەھەللە
阿孜乃巴扎村委会	ئازنە بازار كەنت كومىتېتى
曲甫艾日克	چۆپئېرىق
英阿瓦提	يېڭىئاۋات
买迪日斯博依村委会	مەدرىسبويى كەنت كومىتېتى
克依什买里	قېيىشمەھەللە
喀勒塔吐格曼村委会	كالتە تۇگمەن كەنت كومىتېتى
宏代克买里	خوندەكمەھەللە
亚吐格曼村委会	يار تۇگمەن كەنت كومىتېتى
阔央买里	قۇياڭمەھەللە

布亚乡 بۇيا يېزىسى

بۇيا يېزىسى لوپ ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىگە جايلاشقان، لوپ بازىرى بىلەن تۇز لىنىيە ئارىلىقى 20 كىلومېتىر، شەرقى چاھارباغ يېزىسى بىلەن قوشنا، جەنۇبى ناۋا يېزىسىنىڭ تۆۋەن قاراقىر كەنتىگە تۇتىشىدۇ. غەربى يۇرۇڭقاش بازىرى بىلەن تۇتاش، شىمالى تەكلىماكان چۆلىگە تۇتىشىدۇ. شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى ئۇچ كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 20 كىلومېتىر، ئومۇمىي كۆلىمى تەخمىنەن 60 كۋادرات كىلومېتىر. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى تۇرۇشلۇق ئورۇن كۆنچمەھەللىدە.

«بۇيا» ئۇيغۇرچە سۆز بولۇپ، ئۇنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە مەنىسى

هەققىدە ئوچ خىل رىۋايەت بار. بىرى: «بۇيا» دېگەن «بويى» دىن ئۆزگەرگەن دېيىلىدۇ. رىۋايەت قىلىنىشچە، بۇ يەر قەدىمكى زاماندا يۇرۇڭقاش دەرياسىنىڭ ئېقىن ئورنى بولۇپ، دەسلەپتە كىشىلەر مۇشۇ دەريا بويىغا كۆچۈپ كېلىپ ماكانلاشقان ۋە بۇ يەر «دەريا بويى» دەپ ئاتالغان. بازار شەكىللەنگەندىن كېيىن «بۇيى بازار» دەپ نام قويۇلغان.

ئىككىنچى رىۋايەتتە: «بۇيا» دېگەن «هىد، بۇي» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ دېيىلىدۇ. رىۋايەت قىلىنىشچە: خوتەن بۇددىستلىرى بەلەن ئىسلام غازاتچىلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇشتا ئىسلام دىنى مۇتەۋەلىرىدىن ئىمامى مۇھەممەد ئەقىي بىلەن ئىمامى مۇھەممەد تەقىي دېگەن دادا - بالا ئىككىسى شېھىت بولۇپ، مۇشۇ مازارغا كۆمۈلگەن. 100 يىللاردىن كېيىن قەشقەرلىك يۈسۈپ قادىرخان بۇ يەرگە كېلىپ، ئۇ ئىككى بۇزرۇكۋارنىڭ قەبرىسىنى تاپالماي شۇ مازاردا «بۇي كېپەك» كۆيدۈرگەن ۋە ئاللانىڭ بېشارىتى بىلەن ئۇ ئىككى بۇزرۇكۋارنىڭ قەبرىسى تېپىلغان. شۇندىن بۇيان بۇ مازارنىڭ نامى «بۇي مازار» دەپ ئاتالغان.

ئۇچىنچى رىۋايەتتە: بۇرۇندىن تارتىپ بۇ مازاردا بۇيا كۆپ ئۆسىدۇ. شۇڭا «بۇيا مازار» دەپ ئاتالغان دېيىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ مازاردا بۇيا ۋە قوموش ئەڭ كۆپ ئۆسىدۇ.

بۇيا مازارنىڭ تەخمىنەن مىڭ يىلغا يېقىن تارىخى بار دەپ پەرەز قىلىنىدۇ. بۇ يۇرۇڭقاش، بۇيا قاتارلىق جايلاردىكى ئاھالىلەرنىڭ تەۋەلىكىدە بولۇپ، قەبرە ئورۇنلاشقان كۆلەم 80 مو كېلىدۇ. مازاردا ئىككى قەبرە قاتۇرۇلغان ئۇي، بىر مەسچىت، ئىككى تىلاۋەتخانا ياسالغان. قۇرۇلۇش كۆلىمى 500 كۋادرات مېتىر، ئىسلام دىنى تەقۋادارلىرى دائىم بۇ مازارغا كېلىپ تاۋاپ قىلىپ يانىدۇ.

بۇيا يېزىسى يۇرۇڭقاشنىڭ تەۋەلىكى بىلەن بىللە بۇرۇن خوتەنگە تەۋە ئىدى. لوپ ناهيىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن لوپقا قاراشلىق ئالتە لە مىڭلىكىگە تەۋە قىلىنغان. 1934 - يىلى 2 - رايون (يۇرۇڭقاش) غا تەۋە بولغان. 1938 - يىلى يۇرۇڭقاش 4 - رايونغا ئۆزگەرتىلگەندە بۇيا ئۆز تەۋەلىكى بويىچە ئۆزگەرگەن. 1942 - يىلى پۈتۈن ناهيە

سەككىز رايونغا ئايرىلىپ، يۇرۇڭقاش 6 - رايون بولغاندا بۇيا تەۋەلىكى بىللە ئۆزگەرگەن. 1944 - يىلى يۇز بېشىلىق تۇزۇمى يولغا قويۇلغاندا، بۇيا فەنشىن شياڭ (گۇللىنىش يېزىسى) دەپ ئاتالغان. 1947 - يىلى يەنە بۇيا يېزىسىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1947 - يىل 12 - ئايدا پۇتۇن ناھىيە تۆت بازار، بەش چوڭ يېزىغا ئايرىلغاندا بۇيا شۇنىڭ بىرى بولغان. 1950 - يىل 4 - ئايدا پۇتۇن ناھىيە يېڭىدىن يەتتە رايونغا ئايرىلغاندا، بۇيا 2 - رايون (يۇرۇڭقاشقا تەۋە) 4 - يېزا دەپ ئاتالغان. 1958 - يىل 11 - ئايدا يۇرۇڭقاشتا ئىككى كوممۇنا قۇرۇلغاندا بۇيا «تىنچلىق كوممۇنا» غا تەۋە بولغان. 1959 - يىل 2 - ئايدا 1 -، 2 - رايون (جىيا، يۇرۇڭقاش) نى بىرلەشتۈرۈپ «تاشقىن كوممۇنا» قۇرۇلغاندا، بۇيا مۇشۇ كوممۇنانىڭ 2 - باشقۇرۇش رايونى بولغان. 1979 - يىلى بۇيا باشقۇرۇش رايونى دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1983 - يىلى يەر ناملىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتە بۇيىنىڭ خەنزۇچە 布牙 دەپ يېزىلىشى 布亚 قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىل 12 - ئايدا ھاكىمىيەت بىلەن كوممۇنا ئايرىلغاندا بۇيا يۇرۇڭقاشتىن ئايرىلىپ، ئۆز ئالدىغا بۇيا يېزا دەپ ئاتالدى ۋە بۇيا يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

بۇيا يېزىسى يۇرۇڭقاش دەريا ئېقىن بويىدىكى كەلكۇن لاتقا تۈزلەڭلىكىگە جايلاشقان. يەر شەكلى جەھەتتە جەنۇبىي ئېگىز، شىمالىي پەس، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1400 مېتىر، ھاۋا كىلىماتى قۇرغاق. شامال كۆپ چىقىدۇ. تىپىك بولغان قۇرۇقلۇق چۆل خاراكتېرلىك ھاۋا كىلىماتىغا كىرىدۇ. تېرىلغۇ يەر 37 مىڭ 421 مو، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 11.5 ℃، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 24.5 ℃، 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى نۆلدىن تۆۋەن 6 ℃، تارىخى يىللاردىكى ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 32.5 مىللىمېتىر، يىللىق قىروسىز مەزگىلى 212 كۈن. قۇم تۇپراق. ئاساسىي مەھسۇلاتى بۇغداي، قوناق، پاختا، مايلىق دان، قوشۇمچە پۇرچاق، پىلە - ئۇجمىچىلىك، يەل - يېمىش كۆپ چىقىدۇ، چارۋا بېقىلىدۇ. ئاھالىلار دېھقانچىلىق، قول ھۈنەر-ۋەنچىلىك ۋە ھەر خىل تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

بۇيا يېزىسى لوپ ناھىيىسىنىڭ مۇھىم دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ بىرى. سۇ مەنبەسى يۇرۇڭقاش دەريا سىدىن كېلىدۇ. ھەر يىلى دەريا-دىن تەخمىنەن 64 مىليون 50 مىڭ كۇب مېتىر سۇ ئېقىپ كىرىپ، پۈتۈن يېزىنىڭ تېرىلغۇ يەر، ئۇجمىزار، باغ - ئورمانزارلىرى سۇغىرى-لىدۇ. ئۇنىڭ تەۋەلىكىدىكى 28 كەنت كومىتېتى — 136 مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 6002 ئائىلە — 29 مىڭ 214 نوپۇس بار.

بۇيا يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
洛浦县布亚乡行政村和自然村名称

昆其买里	كۆنچىمەھەللە
布亚麻扎村委会	بۇيامازار كەنت كومىتېتى
再干买里	زەگەر مەھەللىسى
坎特艾日克	كەنتئېرىق
喀赞其买里	قازانچىمەھەللە
铁提尔村委会	تېتىر كەنت كومىتېتى
铁提尔	تېتىر
结格然买里	جەگرەنمەھەللە
克依什买里	قېيىشمەھەللە
坎其艾日克村委会	كانچىئېرىق كەنت كومىتېتى
坎其艾日克	كانچىئېرىق
阔提买里	كوتمەھەللە
恰勒米村委会	چالمىي كەنت كومىتېتى
墩买里	دۆڭمەھەللە
库外提买里	قۇۋۇتمەھەللە
墩扎热特村委会	دۆڭزارەت كەنت كومىتېتى
墩扎热特	دۆڭزارەت
孟加克买里	مونجاقمەھەللە
喀勒尕其买里	قالىغاچمەھەللە

依来克博依 ئىلەكبويى
巴什昆孜村委会 باشكونزي كەنت كومىتېتى
巴什昆孜 باشكونزي
阿亚克恰勒米村委会 ئاياغچالمي كەنت كومىتېتى
喀来克买里 كاللەكمەھەللە
阿克买里 ئاقمەھەللە
吾斯塘博依 ئۆستەڭبويى
布亚阿日西村委会 بۇيائايرش كەنت كومىتېتى
布亚阿日西 بۇيائايرش
阿亚克昆孜村委会 ئاياغكونزي كەنت كومىتېتى
恰尔阔恰 چاركوچا
夏拉克 شالاقمەھەللە
依格孜博斯坦村委会 ئېگىزبوستان كەنت كومىتېتى
依格孜博斯坦 ئېگىز بوستان
塔木其拉村委会 تامچىلا كەنت كومىتېتى
克朗买里 قىيلاڭمەھەللە
喀拉比斯 قارابىس
喀勒尕其买里 قالىغاچمەھەللە
塔木艾格勒村委会 تامئېغىل كەنت كومىتېتى
塔木艾格勒 تامئېغىل
苏盖提艾日克 سۆگەتئېرىق
乌其鲁克库木村委会 ئۇچلۇققۇم كەنت كومىتېتى
曲鲁克买里 چۇلۇكمەھەللە
乌其鲁克库木 ئۇچلۇققۇم
欧吐拉昆孜村委会 ئوتتۇرا كونزي كەنت كومىتېتى
吾如克阔恰 ئۇرۇقكوچا
普勒其阔恰 پۇلچىكوچا
艾其克尔克恰尔巴格村委会 ئىچكىرىكى چارباغ كەنت كومىتېتى
艾其克尔克恰尔巴格 ئىچكىرىكى چارباغ
塔什克尔克恰尔巴格 تاشقىرىقى چارباغ

سولۇا كەنت كومىتېتى	苏勒瓦村委会
باشسولۇا	巴什勒苏瓦
تارايچىمەھەللە	塔热依其买里
داكىچىمەھەللە	达克其买里
قۇرغۇيچىمەھەللە	阔尔归其买里
شاخلىق كەنت كومىتېتى	夏合勒克村委会
شاخلىق	夏合勒克
ئاياغشاخلىق	阿亚克夏合勒克
لايقا	拉依喀
قۇمات	库玛提

ناۋا يېزىسى 纳瓦乡

ناۋا يېزىسى لوپ ناهىيە بازىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى 11.6 كىلومېتىر جايدا. جەنۇبى سامپۇل يېزىسى بىلەن دول ئۆستىڭى ئارقىلىق چېگرىلىنىدۇ. غەربى بۇيا يېزىسىنىڭ چالمي كەنتى ۋە چاھارباغ يېزىسىنىڭ باشگىجا كەنتى بىلەن، شىمالى چاھارباغ يېزىسىنىڭ ئاياغگىجا كەنتى بىلەن تۇتىشىدۇ. ناۋا يېزىسى دول ئۆستىڭى بىلەن راخمانپور ئۆستىڭى ئارىلىقىدىكى تار ئۇزۇنچاق جايغا جايلاشقان. شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 16 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى تەخمىنەن 2 كىلومېتىر، ئومۇمي كۆلىمى 32 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى تۇرۇشلۇق جاي پادىچى مەھەللىدە.

«ناۋا» دېگەن سۆزنىڭ كېلىپ چىقىشى ھەققىدە خەلق ئارىسىدا ئۇچ خىل رىۋايەت بار. بىرى: «ناۋا» دېگەن ئۇيغۇرچە سۆز بولۇپ، ئادەمنىڭ ئىسمىدىن كەلگەن. يەنى بۇنىڭدىن 300 يىل بۇرۇن قارا-قاشلىق موللاناۋا خەلىپە دېگەن كىشى بۇ يەرگە كېلىپ مەدرىسە ئېچىپ، شاگىرت تەربىيىلەپ يۇقىرى ئابرۇيغا ئېرىشكەچكە، شۇ كىشىنىڭ نامىدىن كەنت نامى كېلىپ چىققان دەپ قارايدۇ. يەنە بىر

رىۋايەتتە: «ناۋا» دېگەن تۇبۇتچە سۆز، «ئاقتاش» دېگەن مەنىسى بار. بۇ يەر قەدىمكى جەنۇبىي يىپەك يولى بويىغا جايلاشقان بولۇپ، كېيىنكى زامانىدا سامپۇل بويلىرىدا ئۇيغۇرلار بىلەن تۇبۇتلەر ئوتتۇرىسىدا كەسكىن ئۇرۇشمۇ بولغان ئىكەن. ناۋا قەدىمدىن تارتىپ سامپۇلغا تەۋە ئىدى. شۇ چاغلاردا خېلى بىر قىسىم جايلارغا تۇبۇتچە نام بېرىلگەن. ناۋا زېمىنى قەدىمكى يۇرۇڭقاش دەرياسىنىڭ تارماق ئېقىن ئورنى بولغاچقا، ناۋىنىڭ يېزىلىرىدا هازىرمۇ كۆپلەپ ئاقتاش ئۇچرايتقىلى بولىدۇ. شۇڭا تۇبۇتلەر بۇ يەرنى «ناۋا» (ئاقتاش) دەپ ئاتىغان دەپ قارايدۇ. ئۇچىنچى خىل رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە: «ناۋا» دېگەن سۆز ئۇيغۇرچە «لاۋا» دىن ئۆزگەرگەن، چۈنكى دول ئۆستىكى ناۋا، سامپۇل يېزىلىرىدىن ئېقىپ ئۆتىدۇ، بۇرۇن مۇشۇ ئۆستەڭ بويلىرى قارا لاۋا بولۇپ، كىشىلەر بۇ يەرنى «لاۋلىق» دېگەن، كېيىن «ناۋا» بولۇپ قالغان دەپ قارايدۇ. «ناۋا» دېگەن نام پەرىزىمىزچە، قەدىمكى خوتەن تىلى. ئىككىنچى خىل قاراش بىر قەدەر ئىلمىي ئاساسقا ئىگە.

1984 - يىلىدىن بۇرۇن «ناۋا» دېگەن يەر نامىنىڭ خەنزۇچە يېزىلىشى هەر خىل بولۇپ كەلگەن. مەسىلەن: 那瓦、拉瓦、那哇、拉哇 قاتارلىقلار. 1984 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق هۆكۈمىتىنىڭ تەستىقى بىلەن ناۋانىڭ خەنزۇچە يېزىلىشى 纳瓦 غا ئۆزگەرتىلدى.

لوپ ناهىيىسى تەسىس قىلىنىشتىن بۇرۇن، ناۋا كېرىيگە قاراشلىق 23 كەنتنىڭ بىرى ئىدى. ناهىيە قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇچ مىڭلىكنىڭ بىرسى بولغان سامپۇل مىڭلىكنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

1934 - يىلى ناۋا (خەنزۇچە 拉瓦 دەپ يېزىلغان)، نەنشياڭ (جەنۇبىي يېزا) يەنى سامپۇل 3 - رايونىنىڭ بىر كەنتى ئىدى. 1938 - يىلى نەنشياڭ 3 - رايونىنى 2 - رايونغا ئۆزگەرتكەندە ناۋا بىللە ئۆزگەردى. 1942 - يىلى پۈتۈن ناهىيە سەككىز رايونغا ئۆزگەرتىلگەندە سامپۇل 3 - رايونغا ئۆزگەرتىلدى. ناۋا كەنتىمۇ بىللە ئۆزگەردى. 1944 - يىلى يۇز بېشىلىق تۈزۈمى يۇرگۈزۈلگەندە، ناۋا شۇنخى شياڭ (مۇلايىم يېزا) دەپ ئاتالدى. 1947 - يىلى پۈتۈن ناهىيىدىكى يېزا - بازارلار ئۆزگەرتىپ قۇرۇلغاندا يەنە ناۋا يېزا

(خەنزۇچە 那瓦 دەپ يېزىلغان) غا ئۆزگەرتىلدى. 1947 - يىل 12 - ئايدا پۇتۇن ناهىيە تۆت بازار، بەش چوڭ يېزىغا ئايرىلغاندا ناۋا يېزىسى شۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر يېزا بولدى.

1950 - يىل 4 - ئايدا ناهىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پۇتۇن ناهىيە يەتتە رايونغا ئايرىلغاندا ناۋا 3 - رايون (سامۇل) 6 - يېزىغا تەۋە بولدى. 1958 - يىلى خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلغاندا ناۋا يېزىسى «بەخت كوممۇنا» غا تەۋە بولدى. 1959 - يىلى 2 - ئايدا «بەخت»، «قىزىلبايراق»، «يېڭى ھايات» قاتارلىق ئۈچ كوممۇنا بىرلەشتۇرۇلۇپ «قىزىلبايراق كوممۇنىسى» قۇرۇلدى. ناۋا مۇشۇ كوممۇنانىڭ 6 - باشقۇرۇش رايونى بولدى. 1963 - يىل 9 - ئايدا ناۋا «قىزىلبايراق كوممۇنا» دىن بۆلۈنۈپ چىقىپ، ئۆز ئالدىغا «مەڭگۈ مول ھوسۇل» كوممۇنىسى بولۇپ قۇرۇلدى ۋە كوممۇنا باشقۇرۇش كومىتېتى تەسىس قىلىنىپ، ئۈچ باشقۇرۇش رايون، 14 دادۇي، 67 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئۇنىڭغا تەۋە قىلىندى. 1969 - يىل 4 - ئايدا «مەڭگۈ مول ھوسۇل» كوممۇنا ئىنقىلابىي كومىتېتقا ئۆزگەرتىلدى. 1979 - يىلى ناۋا كوممۇنا باشقۇرۇش كومىتېتى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىل 12 - ئايدا ھاكىمىيەت بىلەن كوممۇنا ئايرىلغاندا ناۋا يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

ناۋا يېزىسىنىڭ زېمىنى تەكشى، غەربىي جەنۇبى ئېگىز، شەرقىي شىمالى پەس، يانتۇ قىيپاچ، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1370 مېتىر، ھاۋاسى قۇرغاق، چاڭ - توزانلىق، شامال كۆپ چىقىدۇ. تىپىك قۇرۇقلۇق چۆل خاراكتېرلىك ھاۋا كىلىماتىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.5℃، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 24.5℃، 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا نۆلدىن تۆۋەن 6.5℃.، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 34 مىللىمېتىر، يىللاردىن بۇيانقى ئوتتۇرىچە قىرووسز مەزگىلى 212 كۈن. قۇم تۇپراق. ئاساسىي مەھسۇلاتى بۇغداي، قوناق، پاختا، مايلىق دان، قوشۇمچە پۇرچاق، يەل - يېمىش تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ. خەلق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، پىلە - ئۇجمىچىلىك، قول

هۇنەرۋەنچىلىك، ئۇششاق تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

ناۋا يېزىسىنىڭ تەبىئىي شارائىتى بىر قەدەر ياخشى، سۇيى قۇلايلىق. لوپ ناھىيە باش ئۆستەڭىنىڭ شەرقىي غول ئۆستەڭى ناۋا يېزىسىنىڭ غەربىدىكى باش قاراقىر ۋە تۆۋەن قاراقىر قاتارلىق ئۇچ كەنتتىن ئېقىپ ئۆتىدۇ. ئۇنىڭ تېرىلغۇ يېرى 19 مىڭ 516 مو كېلىدۇ. يېزا تەۋەلىكىدىكى 13 كەنت كومىتېتى — 69 مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 2600 ئائىلە — 11 مىڭ 34 كىشى ياشايدۇ.

ناۋا يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
洛浦县纳瓦乡行政村和自然村名称

پادىچىمەھەللە	帕迪其买里
ئاچادۆڭ كەنت كومىتېتى	阿恰墩村委会
چۇجەمەھەللە	曲结买里
تېرىقئايماق	铁日克阿依玛克
تۇگمەنبېشى	吐格曼贝希
ئاچما	阿其玛
ئەمەشلەڭگەر كەنت كومىتېتى	艾买什兰干村委会
نوربويى	诺博依
تەڭلە	唐来
گاپا كەنت كومىتېتى	尕帕村委会
بوياقمەھەللە	布亚格买里
كاشاڭمەھەللە	喀相买里
ھۆپەپمەھەللە	玉拍甫买里
ناۋا كەنت كومىتېتى	纳瓦村委会
خالۋاپمەھەللە	哈勒瓦甫买里
چىغلىق	其格勒克
سوكسوكمەھەللە	苏克苏克买里
دولبويى	多鲁博依

巴什尕帕村委会	باشگاپا كەنت كومىتېتى
布结克买里	بۇرجەكمەھەللە
苏尕克买里	سوغاقمەھەللە
科克买里	كۆكمەھەللە
恰帕克买里	چاپاقمەھەللە
尕帕买里	گاپامەھەللە
纳瓦喀哈那村委会	ناۋاكاخانا كەنت كومىتېتى
帕热买里	پارامەھەللە
库夏提买里	كۇشاتمەھەللە
喀勒塔买里	كالتەمەھەللە
纳瓦库木巴格村委会	ناۋاقۇمباغ كەنت كومىتېتى
赫达依艾日克	خىتايئېرىق
尕帕阿日西村委会	گاپائايرىش كەنت كومىتېتى
帕夏买里	پاششامەھەللە
艾让巴格	ھەيرانباغ
帕唐买里	پاتاڭمەھەللە
托万喀拉克尔村委会	تۆۋەن قاراقىر كەنت كومىتېتى
喀拉买里	قارامەھەللە
泡买里	پورمەھەللە
巴什喀拉克尔村委会	باش قاراقىر كەنت كومىتېتى
塔吉克买里	تاجىكمەھەللە
墩买里	دۆڭمەھەللە
松盖其买里	سۆڭگەچمەھەللە
昆其买里	كۆنچىمەھەللە
格加阿日西村委会	گىجائايرىش كەنت كومىتېتى
曲结买里	چۇجەمەھەللە

سامپۇل يېزىسى　乡鲁普山

سامپۇل يېزىسى لوپ ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشـ

قان، ناھىيە بازىرى بىلەن ئارىلىقى 13 كىلومېتىر، ئۇنىڭ شەرقى تۇزلۇقسايغا، جەنۇبى قاراقۇرۇم تېغىغا تۇتىشىدۇ. غەربى خوتەن ناھىيىسىنىڭ توساللا يېزىسى بىلەن يۇرۇڭقاش دەريالىسى ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. شىمالى لوپ بازىرى ۋە ناۋا يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئومۇمىي كۆلىمى تەخمىنەن 3.56 كۋادرات كىلومېتىر، يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جاي شەنبە بازار كەنتىدە.

تارىخىي خاتىرىلەردە سامپۇل دېگەن نامنىڭ خەنزۇچە يېزىلىشى ھەر خىل بولۇپ كەلگەن. مەسىلەن: «拉木普萨»، «鲁木普萨»، «拉普三»، «拉普山» قاتارلىقلار. «شىنجاڭدىكى چوڭ ۋەقەلەر خاتىرىسى» دە «尔木术» دەپ يېزىلغان. «چىڭ دىڭ ۋە قورىغار خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە «拉木普萨» (سامپۇل) دەپ يېزىلغان. «شىنجاڭ قۇرۇلۇش تەزكىرىسى» دە «鲁木普萨» (سامپۇلۇ) دەپ يېزىلغان. «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» ۋە «چىڭ دىڭ پادىشاھلىقى دەۋرىدىكى شىنجاڭ تەزكىرىسى» دە «拉普三» دەپ، يەنە «拉普山» دەپ يېزىلغان. يۇقىرىقى ھەر خىل خەنزۇچە يېزىلىشلار ئۇيغۇرچىدىكى «سامپۇل» نامنىڭ تەرجىمە جەريانىدىكى پەرقىنى — بۇ خىل نامنى كۆپ خىل يازغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ.

«سامپۇل» دېگەن نامنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە مەزمۇنى توغرىسىدا ئۇيغۇرچە ياكى خەنزۇچە تارىخىي مەنبەلەر تېخى تېپىلمىدى. لېكىن بۇھەقتە ھەر خىل رىۋايەت بار. ئۇنىڭ بىرىدە: «سامپۇل» ئۇيغۇرچە «سومپۇل» دىن ئۆزگەرگەن بولۇپ، «بۇ يەرنىڭ ھەممە نېمىسى پۇل» دېگەن مەنىنى بېرىدۇ («سوم» دېگەن يەرلىك شېۋىدە «ھەممىسى» مەنىسىدە)، دېيىلىدۇ. دېمىسىمۇ بۇ يەر تاغ ۋە سۇغا يېقىن، يېرى مۇنبەت، ئاشلىق ۋە يەل - يېمىش مول، تاغلىرىدا تۈگمەنتېشى، گەنجى، ئاھاك، گۈڭگۈرت، ئاق تۇز قاتارلىق كان بايلىقى مول. ھەقىقەتەنمۇ يەر - زېمىنى مۇنبەت جاي. يەنە بىر رىۋايەتتە: «سامپۇل» موڭغۇلچە سۆز بولۇپ، «گۈزەل، ئاۋات» دېگەن مەنىنى بېرىدۇ دېيىلىدۇ، ھەمدە 13 - ئەسىرنىڭ بېشىدا موڭغۇل خاقانى چىڭگىزخان ئۆزىگە تەۋە زېمىننى بىر قانچىگە بۆلۈپ باشقۇرغاندا، ئۇنىڭ ئىككىنچى

ئوغلى چاغاتايخاننىڭ «سامپۇل» ئىسىملىك بىر كىنەز باشلىقى بۇ يەردە تۇرغان ۋە شۇنىڭ نامى بىلەن كەنت نامىغا ئايلانغان بولۇشى مۇمكىن دەپ پەرەز قىلىنىدۇ. يەنە بىر رىۋايەتتە: موڭغۇل ئىمپېرىيىسى بۇ يەرنى باشقۇرۇپ تۇرغاندا بۇ يەرنىڭ تاغ ۋە سۇغا يېقىن گۈزەل، مۇنبەت جاي ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ «سامپۇل» (گۈزەل، مۇنبەت يەر) دەپ نام بەرگەن دېيىلىدۇ. بەزىلەرنىڭ ئىسپاتلىشىچە «سامپۇل» زاڭزۇچە سۆز بولۇپ، تۇبۇتچە «7» (يەتتە) دېگەن مەنىدە ئىكەن. 1983 - يىلىنىڭ بېشىدا ئاپتونوم رايونلۇق ئارخېئولوگىيە ئەتىرىتى مۇشۇ يېزا تۇرۇشلۇق جايىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى ئىككى كىلومېتىر كېلىدىغان ئېگىز ساي باغرىدىن خېلى كەڭ دائىرىدىكى بىر قەدىمكى قەبرىستانلىقنى قازغان، ئۇ يەردىن قۇرۇپ قالغان جەسەت، يۇڭ توقۇلما رەخت، زىننەت بۇيۇملىرى، ئات جابدۇقلىرى قاتارلىقلار قېزىۋېلىنىپ دەسلەپكى تەكشۈرۈش ئارقىلىق، بۇ ئىسلام دىنىدىن بۇرۇنقى قەبرىستانلىق ئىكەنلىكى، ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجدادلىرى ئۇزاق تارىختىن بۇيان بۇ قەدىمىي ماكاندا يۇقىرى ماھارەتلىك قول ھۈنەرۋەنچىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئۆچمەس مەدەنىيەت يارىتالىقى دەلىللەنگەن.

سامپۇل لوپ ناهيىسىنىڭ ئەڭ قەدىمكى يۇرتلىرىنىڭ بىرى. غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدىلا بۇ يەر ئۇدۇن دۆلىتىنىڭ يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي تاپقان رايونلىرىنىڭ بىرسى ھېسابلىناتتى. خەن، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە بۇ جايدا پولات - تۆمۈر تاۋلاش ئىشلىرى تەرەققىي تاپقانلىقى توغرىسىدا خارابىلىق ئىسپاتلار بار.

بەزىلەر «سامپۇل» دېگەن بۇ نامنىڭ مەنىسى توغرىسىدا «سام» سۆزى قەدىمكى خوتەن تىلىدا «زام» بولۇپ، «جاي، ئورۇن» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ؛ «پۇل، پۇلا» سانسكرىت تىلىدىكى «pura» — يەنى «شەھەر» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ، بۇ نام ئىككى خىل تىل ئامىلىدىن «زامپورا» دەپ ئاتىلىپ، زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن «سامپۇل» دەپ قېلىپلىشىپ قالغان، دەپ قارايدۇ. بۇلاردىن قارىغاندىمۇ ھازىرقى سامپۇل قەدىمدە يىپەك يولىنىڭ ۋە شۇنىڭدىنمۇ ئىلگىرىكى زامانلاردا قاشتېشى يولىنىڭ بويىدىكى مۇھىم قونالغۇ بولۇش ئەۋزەللىكى بىلەن ئاۋات شەھەرلەرنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى قىياس قىلىشقا

بولىدۇ. شۇنى ئېيتىش لازىمكى «سۇنبۇل» (بۇغداي بېشى) — قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا 6 - ئاينى كۆرسىتىدۇ. بۇنى يۇسۇپ خاس هاجىپ 12 بۇرجىنى ئاتىغاندا شۇنداق يازغان. «سامپۇل» دېگەن نام بەلكى «سۇنبۇل» نىڭ كېيىنكى ئۆزگىرىش بولۇشى مۇمكىن.

گۇاڭشۇينىڭ 8 - يىلى (مىلادىيە 1882 - يىلى) كېرىيە ناھىيەسى قۇرۇلغاندا، سامپۇل كېرىيە ناھىيىسىگە قاراشلىق قىلىنغان. گۇاڭشۇينىڭ 28 - يىلى (1902 - يىلى) لوپ ناھىيىسى قۇرۇلغاندا سامپۇل 23 كەنت قاتاردا لوپقا ئايرىلغان ۋە سامپۇل مىڭلىكى (مىڭ ئائىلىلىك) قۇرۇلۇپ، پۇتۇن ناھىيىگە قاراشلىق ئۇچ مىڭلىكنىڭ بىرسى بولغان.

1934 - يىلى پۇتۇن ناھىيىنى ئالتە رايونغا ئايرىغاندا سامپۇل نەنشياڭ (جەنۇبىي يېزا) يەنى — 3 - رايون بولغان ۋە ئۇنىڭغا 10 كەنت تەۋە قىلىنغان. 1938 - يىلى 2 - رايونغا ئۆزگەرتىلىپ، ئۇنىڭغا 11 كەنت تەۋە قىلىنغان. 1942 - يىلى پۇتۇن ناھىيىنى سەككىز رايونغا ئايرىغاندا سامپۇل 3 - رايون بولۇپ ئۇنىڭغا 16 كەنت تەۋە قىلىنغان. 1944 - يىلى پۇتۇن ناھىيىدە يۇز بېشىلىق تۇزۇمى يولغا قويۇلغاندا بۇ 3 - رايون: نەنشىن جېن (جەنۇبنى گۇللەندۇرۇش بازىرى)، شونخې شياڭ (مۇلايىم يېزىسى)، جۇڭچىڭ شياڭ (سادا-قەت يېزىسى) غا ئۆزگەرتىلگەن. 1947 - يىلى پۇتۇن ناھىيىنى ئىككى بازار 15 يېزىغا ئۆزگەرتكەندە، سامپۇل بىزلىي يېزا دەپ ئاتالغان. 1947 - يىل 12 - ئايدا پۇتۇن ناھىيىنى تۆت بازار، بەش چوڭ يېزىغا ئايرىغاندا، سامپۇل بازىرى دەپ ئۆزگەرتكەن.

1950 - يىل 4 - ئايدا لوپ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، سامپۇل 3 - رايونغا ئايرىلغان. ئۇنىڭغا ئالتە يېزا 51 كەنت تەۋە قىلىنغان ۋە يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغان.

1958 - يىلى 11 - ئايدا 3 - رايوندا «قىزىلبايراق»، «بەخت»، «يېڭى ھايات» دېگەن ئۇچ كومموناسى قۇرۇلغان، 1959 - يىل 2 - ئايدا ئۇچ كومموناني بىرلەشتۈرۈپ «قىزىلبايراق كومموناسى» قۇرۇلغان ۋە كومموناغا باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلغان.

1963 - يىل 9 - ئايدا بۇنىڭدىن ناۋا ئايرىلىپ چىققان. 1968 - يىلى كوممۇنا باشقۇرۇش كومىتېتى كوممۇنا ئىنقىلابىي كومىتېتقا ئۆزگەرتىلگەن.

1979 - يىلى «قىزىلبايراق كوممۇنا» سامپۇل كوممۇناغا ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى يەر نامىلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتە يەر نامىلىرىنى ئۆلچەملەشتۈرۈش، قېلىپلاشتۇرۇش تەلىپىگە ئاساسەن، سامپۇلنىڭ خەنزۇچە يېزىلىشىدىكى 拉普三 ، 鲁普山 قىلىپ تۈزىتىلدى. «سامپۇل» دېگەن يەر نامىنىڭ خەنزۇچە يېزىلىشىدىكى 拉 نىڭ 鲁 غا ئۆزگەرتىلگەنلىكى، ئۇنىڭ ئۇيغۇر تىلىدىكى ئۇچ بوغۇملۇق سۆز بولماستىن، ئىككى بوغۇملۇق (سامپۇل) سۆز بولۇشتەك ئالاھىدىلىكىگە تېخىمۇ يېقىنلىشىدۇ. شۇ يىلى 12 - ئايدا كوممۇنا بىلەن ھاكىمىيەت ئايرىلغاندا، سامپۇل يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

سامپۇل يېزىسىنىڭ جەنۇبىدىكى قاراقۇرۇم تاغ تىزمىلىرىنىڭ تېكلىك تاغ ۋە ئاچچىق تاغ رايونىنىڭ ھاۋاسى سوغۇق. تېكلىك تاغ چوققىسى دېڭىز يۈزىدىن 5460 مېتىر ئېگىز، يىلىۋىي قار دۆۋىلىنىپ تۇرىدۇ. ئوتتۇرا تاغ رايونى دېڭىز يۈزىدىن 3500 مېتىر ئېگىز بولۇپ، سۇ مەنبەسى ياخشى، ھۆل - يېغىن كۆپ بولغاچقا، بۇ جايلار لوپ ناھىيىسىنىڭ ئاساسلىق يازلىق يايلىقى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ كۆلىمى تەخمىنەن 200 مىڭ مو، بۇ يەردە كېيىك، تۈلكە، ئۇلار قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار ياشايدۇ. جىلغىلىرىدا دېھقانچىلىق زىرائىتى تېرىغىلى بولىدۇ، لېكىن كەنجىرەك پىشىدۇ. ئالدىنقى تاغ رايونى ۋە تاغ ئالدى كەلكۇن لاتقا بەلۋاغلار بولسا، سامپۇل يېزىسىنىڭ ئاساسىي دېھقانچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ. زېمىنى جەنۇبتىن شىمالغا قىيىپاچ يانتۇ، يانتۇلۇق دەرىجىسى چوڭ بولۇپ، ئوتتۇرا ھېسساب بىلەن 170/1 مېتىر كېلىدۇ. زېمىنى دېڭىز يۈزىدىن 1500 ～ 1364 مېتىر ئېگىز، يەرلىرى تەكشى، ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.5℃، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 24.5℃، 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا نۆلدىن تۆۋەن 7℃، يىللىق ئوتتۇرىچە ياغقىنى ھۆل - يېغىن مىقدارى 32 مىللىمېتىر، يىللىق ئوتتۇرىچە

قىروسىز مەزگىلى 212 كۈن.

سامپۇل لوپ ناھىيىسىنىڭ تارىخى ئۇزۇن بولغان دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ بىرى. يۇرۇڭقاش دەريا‌سى بۇ يەرنىڭ غەربىي ئۇچىدىن ئېقىپ ئۆتىدۇ. باش ئوق ئۆستەڭ ۋە باش ئېلىشىپىشى مۇشۇ يېزىنىڭ غەربىدە. يىللىق سۇ تەقسىم بولۇش مىقدارى تەخمىنەن 62 مىليون 260 مىڭ كۇب مېتىر، بۇ يېزىدا بىر غول ئۆستەڭ ياسالغان بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 13 كىلومېتىر، چوڭ - كىچىك تاشيول پۈتۈن كەنتلەرگە تۇتىشىدۇ. تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 39 مىڭ 326 مو كېلىدۇ. ئاساسىي مەھسۇلاتى بۇغداي، قوناق، پاختا، مايلىق دان، يەنە زاراڭزا، زىرە، پىلە - ئۇجمىچىلىك، يەل - يېمىش قاتارلىقلار قوشۇمچە تېرىلىدۇ. ئاھالىلار يەنە قول ھۇنەرۋەنچىلىك ۋە ھەر خىل تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

يېزا تۇرۇشلۇق جايدىن 60 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئاچچىق تاغنىڭ (ئەسلىي ئاچچىق تاغنىڭ يانباغرىلىرىدا «ئاچچىق باشقۇرۇش رايونى» بولۇپ، «خوتەن گېزىتى» نىڭ 2005 - يىل 14 - ئاپرىل سانىدىكى خەۋەرگە قارىغاندا، «بۇ جاينىڭ مۇھىتى ناچار، نوپۇسى كۆپ، تېرىلغۇ يەر ئاز بولۇشتەك ئەھۋالغا ئاساسەن 8 مىليون 940 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ بۇ رايونىنىڭ تۆت كەنتىدىكى 248 ئائىلە — 1230 كىشىنى بەشتوغراق يېزىسىنىڭ ئىسلىقدۆڭ ۋە سامپۇل يېزىسىنىڭ يېڭىلەڭگەر كەنتلىرىگە كۆچۈرۈپ، تاغلىق رايوندىكى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش مۇھىتىنى ياخشىلاش پىلانلانغان) يۇقىرى تەرىپىدە «ئۇجمە مازار غۇجام» دەپ ئاتالغان بىر قەدىمكى قەبرە تاغ باغرىغا جايلاشقان، ئۇنىڭ بىر يېنىدا مەسچىت ياسالغان، ئەتراپىدا قويۇق ئۆسكەن قەدىمكى دەرەخلەر قەد كۆتۈرگەن، كىشىنىڭ ھەۋىسىنى قوزغايدۇ. رىۋايەت قىلىنىشىچە: بۇ يەرگە مىڭ يىللار بۇرۇنقى ئىسلام دىنى ئۆلىمالىرىنىڭ جەستى قويۇلغان. شۇڭا بۇ مازار تارىخىي يىللاردىن بۇيان ئىسلام دىنى تەقۋادارلىرى تاۋاپ قىلىدىغان جاي ھېسابلىنىدۇ.

سامپۇل يېزىسىنىڭ 25 كەنت كومىتېتى — 119 مەھەللە گۇ-

رۇپپىسىدا 6131 ئائىلە — 24 مىڭ 960 كىشى ياشايدۇ.

سامپۇل يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
洛浦县山普鲁乡行政村和自然村名称

先拜巴扎	شەنبەبازار
台买恰喀村委会	تەمەچاقا كەنت كومىتېتى
加热克买里	جاراقمەھەللە
阿热买里	ئارامەھەللە
苏勒台克买里	سولتەكمەھەللە
台买恰喀	تەمەچاقا
阔其坎村委会	كۆچكەن كەنت كومىتېتى
浑代克买里	خوندەكمەھەللە
喀拉帕恰克买里	قاراپاچاق مەھەللە
希纳	شىنا
安江买里	ئەنجانمەھەللە
赫拉万	خىراۋان
兰干村委会	لەڭگەر كەنت كومىتېتى
萨勒吉买里	سالجامەھەللە
庞买里	پاڭمەھەللە
加热克买里	جاراقمەھەللە
托乎买里	توخۇمەھەللە
克兰特村委会	كىلەنتە كەنت كومىتېتى
霍加库勒贝希	غوجاكۆلبېشى
喀吾如克买里	كاۋرۇكمەھەللە
琼库勒贝希	چوڭ كۆلبېشى
库热克阿依玛克	كۆرەكئايمىقى
山普鲁阿依丁库勒村委会	سامپۇل ئايدىڭكۆل كەنت كومىتېتى
哈达买里	خادامەھەللە

阿依丁库勒买里	ئايدىڭكۆل مەھەللە
塔让古买里	تاراڭگۇمەھەللە
喀拉库勒	قاراكۆل
阿克买迪日斯村委会	ئاقمەدرىس كەنت كومىتېتى
墩买里	دۆڭمەھەللە
萨依巴格	سايباغ
帕什塔克买里	پەشتاقمەھەللە
琼库尔阔恰	چوڭقۇركوچا
阿克买迪日斯	ئاقمەدرىس
恰克玛克村委会	چاقماق كەنت كومىتېتى
台土克买里	تەتۈكمەھەللە
塔让古买里	تاراڭگۇمەھەللە
加依艾日克村委会	جايئېرىق كەنت كومىتېتى
加依艾日克	جايئېرىق
苏盖特艾日克	سۆگەتئېرىق
苏盖特博斯坦	سۆگەتبوستان
库尔巴格村委会	قۇرباغ كەنت كومىتېتى
尕恰阿依玛克	گاچائايماق
喀鲁库勒贝希	كالۇ كۆلبېشى
阿亚格买里	ئاياغمەھەللە
阔塔孜兰干村委会	قوتاز لەڭگەر كەنت كومىتېتى
加依	جاي
阿鲁吾其买里	ھالۇنچىمەھەللە
吉格代勒克	جىگدىلىك
依勒达木村委会	ئىلدام كەنت كومىتېتى
依勒达木	ئىلدام
多鲁博依	دولبويى
克依阔村委会	قىيقو كەنت كومىتېتى
泡买里	پومەھەللە
帕迪其买里	پادىچىمەھەللە

库木巴格	قۇمباغ
墩买里	دۆڭمەھەللە
阔库拉村委会	كۆكۈلا كەنت كومىتېتى
阔库拉	كۆكۈلا
麻糖买里	ماتاڭمەھەللە
山普鲁色日克村委会	سامپۇلسېرىق كەنت كومىتېتى
恰帕克买里	چاپاقمەھەللە
克来买里	كىلەمەھەللە
夏哈买里	شاخامەھەللە
喀拉央塔克村委会	قارايانتاق كەنت كومىتېتى
喀拉央塔克	قارايانتاق
乌堂	ئۆتەك
喀孜米勒克	قازمىلىق
比孜里村委会	بىزلىي كەنت كومىتېتى
比孜里	بىزلىي
阿亚克比孜里村委会	ئاياغبىزلىي كەنت كومىتېتى
夏玛勒巴格	شامالباغ
叶斯塔木	يېستام
库如克买里村委会	قۇرۇقمەھەللە كەنت كومىتېتى
库如克买里	قۇرۇقمەھەللە
阿其克村委会	ئاچچىق كەنت كومىتېتى
阿其克	ئاچچىق
比来勒克	بىلەيلىك
赛吉托格拉克	سەجەتوغراق
欧吐拉克尔	ئوتتۇراقىر
玉吉买麻扎	ئۇجمەمازار
吾鲁格拜勒	ئۇلۇغبەل
喀勒台拜勒	كالتە بەل
央塔克勒克	يانتاقلىق
乔喀勒克	چوقالىق

ئاچچىقلەڭگىرى	阿其克兰干
يېڭىلەڭگەر كەنت كومىتېتى	英兰干村委会
يېڭىلەڭگەر	英兰干
بوستانكۆل كەنت كومىتېتى	博斯坦库勒村委会
بوستانكۆل	博斯坦库勒
نۇرباغ	努尔巴格
سايباغ	萨依巴格

چاھارباغ يېزىسى 恰尔巴格乡

چاھارباغ يېزىسى، لوپ ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىدىكى 9 كىلومېتىر جايدا. غەربى بۇيا يېزىسى بىلەن قاراسۇ (ھاڭگىيا) ئۆستىڭى ئارقىلىق چېگرىلىنىدۇ. شەرقىي راخمانپور ئۆستىڭى بىلەن چېگرىلىنىپ، لوپ بازىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. جەنۇب تەرىپى ناۋا يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. شەرقىي شىمال تەرەپتىن ھاڭگىيا يېزىسى بىلەن قوشنا، شىمال تەرىپى تەكلىماكان چۆلىگە تۇتىشىدۇ. جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 36 كىلومېتىر. شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى تەخمىنەن 8 كىلومېتىر. ئومۇمىي يەر كۆلىمى 288 كۋادرات كىلومېتىر، يېزىلىق ھۆكۈمەت كۆلئىبرىق كەنتىگە جايلاشقان.

«چاھارباغ» — «تۆت باغ» دېگەن مەنىدە بولۇپ، كۆچمە مەنىسى «چوڭباغ». «بۇنىڭدىن تەخمىنەن مىڭ يىللار بۇرۇن موللا ئىسلام، موللا سەيۋار، موللا دولان، ھاۋازغۇجا دېگەن تۆت كىشى بۇ يەردىكى تۆت جايدا ئايرىم - ئايرىم ئۆي - ماكان تۇتقان. كېيىن تۆت ئەتراپىنى تۇتاشتۇرۇپ، چوڭ باغ ھاسىل قىلغان ۋە چاھارباغ دەپ ئاتالغان» دېگەن رىۋايەت بار. «چاھار» پارسچە «تۆت» دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئۇزۇن مۇددەتلىك تىل ئىستېمالى جەريانىدا «چاۋاغ» قا ئۆزگىرىپ كەتكەن. لېكىن چاھارباغنىڭ تەزكىرىسى توغرىسىدا ھېچقانداق يازما خاتىرىلەر تېپىلمىدى.

«چاھارباغ» نىڭ «چارۋاغ دۇشەنبىسى» دېگەن نامىمۇ بار. بۇرۇن

هەر هەپتىنىڭ دۇشەنبە كۈنى بازار قىزغانلىقتىن، شۇنداق ئاتالغان ۋە بۇنداق ئاتاش ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن.

ناهيە قۇرۇلغىچە چاھارباغ كېرىيە ناهيىسىگە قاراشلىق ئىدى. ناهيە قۇرۇلغان چاغدا 23 كەنت بىلەن بىرگە لوپ ناهيىسىگە ئايرىلدى ۋە سامپۇل مىڭلىكىنىڭ تەۋەلىكىدە بولدى. 1934 - يىلى چاھارباغ پۈتۈن ناهيىدىكى ئالتە رايوننىڭ بىرى بولغان شىشياڭ (غەربىي يېزا)، يەنى 4 - رايون بولدى ۋە ئۇنىڭغا ئالتە كەنت تەۋە قىلىندى. 1938 - يىلى شىشياڭ (غەربىي يېزا) 3 - رايونغا ئۆزگەرتىلدى. 1942 - يىلى پۈتۈن ناهيە سەككىز رايونغا ئايرىلغاندا چاھارباغ 5 - رايونغا ئۆزگەرتىلدى. ئۇنىڭغا 19 كەنت تەۋە بولدى. 1944 - يىلى پۈتۈن ناهيىدە يۈز بېشىلىق تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا، چاھارباغ — شىشياڭ (غەربىي ئاۋات)، رەن يى (ئىشىنىش)، مىنفېڭ (خەلقنى بېيىتىش) دېگەن ئۈچ يېزىغا ئايرىلدى. 1947 - يىلى گىجا، چالمىي، بامىي، جىمىي قاتارلىق يېزىلارغا ئايرىلدى. 1948 - يىلى 12 - ئايدا، پۈتۈن ناهيە تۆت بازار، بەش چوڭ يېزىغا ئايرىلغاندا، چاھارباغ ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىر يېزا ئىدى.

1950 - يىل 4 - ئايدا ناهيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، چاھارباغ 4 - رايونغا ئايرىلىپ، ئۇنىڭغا ئالتە يېزا 53 كەنت تەۋە بولۇپ يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلدى. 1958 - يىل 11 - ئايدا چاھارباغدا «نۇرلۇق»، «قەھرىمان» دېگەن ئىككى كوممۇنا قۇرۇلدى. 1959 - يىل 2 - ئايدا ئىككى كوممۇنا بىرلەشتۈرۈلۈپ «ئۇچقۇن خەلق كوممۇنىسى» قۇرۇلدى ۋە كوممۇنا باشقۇرۇش كومىتېتى تەسىس قىلىندى، تۆۋەندە بەش باشقۇرۇش رايون، بىر دېھقانچىلىق مەيدان، 39 چوڭ ئەترەت قۇرۇلدى. 1968 - يىلى «ئۇچقۇن كوممۇنا» ئىنقىلابىي كومىتېتقا ئۆزگەرتىلدى. 1979 - يىلى چاھارباغ كوممۇناغا ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىل 12 - ئايدا ھاكىمىيەت بىلەن كوممۇنا ئايرىلىپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىگە تەستىقلىتىش ئارقىلىق، «چاۋاغ» دېگەن نام «چاھارباغ»قا ئۆزگەرتىلدى ۋە چاھارباغ يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

چاھارباغ يېزا تاغ ئالدىدىكى كەلكۈن لاتقا تۈزلەڭلىككە كىرىدۇ.

زېمىنى تەكشى. جەنۇبتىن شىمالغا قىيپاشراق. دېڭىز يۇزىدىن ئوتتۇ-رىچە ئېگىزلىكى 1370 مېتىر. شەرقىي شىمال ۋە شىمال تەرىپىدىكى قىسمەن قۇملۇق بەلۋاغلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئومۇمەن بوستانلىق — تېرىلغۇ يەر ھېسابلىنىدۇ. تېرىلغۇ كۆلىمى 64 مىڭ 552 مو كېلىدۇ. ھاۋا كىلىماتى قۇرغاق، شامال كۆپ چىقىدۇ. تىپىك چوڭ قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى ھاۋا كىلىماتىغا ياتىدۇ. ئەتە-يازدا بوران كۆپ چىقىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 11.5℃، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 24.5℃، 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا نۆلدىن تۆۋەن 6℃-، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 32 مىللىمېتىر، يىللىق ئوتتۇرىچە قىروسىز مەزگىلى 212 كۈن. قۇم تۇپراق. ئاساسىي مەھسۇلاتى: بۇغداي، قوناق، پاختا. قوشۇمچە مايلىق دان، پىلە - ئۇجمىچىلىك، قوغۇن - تاۋۇز كۆپ تېرىلىدۇ. ئاھالىلار يەنە قول ھۈنەرۋەنچىلىك، باغۋەنچىلىك، ھەر خىل تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

چاھارباغ يېزىسى لوپ ناھىيىسىدىكى يەل - يېمىش ئىشلەپچىقە-رىش بازىلىرىنىڭ بىرى، ھەر يىلى تەخمىنەن 3 مىليون 500 مىڭ جىڭدىن ئارتۇق ھەر خىل يەل - يېمىش ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. ئۇنىڭ تەۋەلىكىدىكى 39 كەنت كومىتېتى — 166 مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 9741 ئائىلە — 36 مىڭ 477 نوپۇس بار.

چاھارباغ يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
洛浦县恰尔巴格乡行政村和自然村名称

كۆلئېرىق	库勒艾日克
جايتوغراق كەنت كومىتېتى	加依托格拉克村委会
جايتوغراق	加依托格拉克
يۇقارقىمەھەللە	尤喀尔克买里
نورئېرىق	诺艾日克
جىگدەئېرىق	吉格代艾日克

琼库勒贝希村委会	چوڭ كۆلبېشى كەنت كومىتېتى
帕恰克买里	پاچاقمەھەللە
戈普艾日克	گوپئېرىق
恰尔巴格阿日西	چاھارباغ ئايرىش
恰尔巴格村委会	چاھارباغ كەنت كومىتېتى
加依艾日克	جايئېرىق
恰尔巴格	چاھارباغ
阿依玛克村委会	ئايماق كەنت كومىتېتى
墩艾日克	دۆڭئېرىق
奥依拉村委会	ئويلاكەنت كومىتېتى
奥依拉	ئويلا
巴什苏尕克库木村委会	باش سوغاققوم كەنت كومىتېتى
阿尔喀依来克	ئارقائىلەك
兰干	لەڭگەر
海力派艾日克村委会	خەلپەئېرىق كەنت كومىتېتى
海力派艾日克	خەلپەئېرىق
阿尔喀艾日克	ئارقائېرىق
阔恰克艾日克村委会	قوچاقئېرىق كەنت كومىتېتى
尕让买里	گاراڭمەھەللە
喀拉喀什买里	قاراقاش مەھەللە
巴米村委会	بامىي كەنت كومىتېتى
巴米	بامىي
奥克其村委会	ئوقچى كەنت كومىتېتى
海力派买里	خەلپە مەھەللە
亚勒克	يارلىق
吾乔克艾日克	ئوچۇقئېرىق
亚坎提村委会	ياركەنت كەنت كومىتېتى
亚坎提	ياركەنت
麻糖买里	ماتاڭمەھەللە
塔什艾日克	تاشئېرىق

铁提尔巴格村委会	تېتىرباغ كەنت كومىتېتى
塔玛克	تاماق
塔依拉克买里村委会	تايلاق كەنت كومىتېتى
墩艾日克	دۆڭئېرىق
格加喀拉克尔村委会	گىجا قاراقىركەنت كومىتېتى
桑阿买里	ساڭا مەھەللە
库切提买里	كۆچەتمەھەللە
墩买里村委会	دۆڭمەللە كەنت كومىتېتى
库休克买里	كۈشۈكمەھەللە
桑阿	ساڭا
库木兰干村委会	قۇمىلەڭگەر كەنت كومىتېتى
阿尔喀诺尔	ئارقانور
库木兰干	قۇمىلەڭگەر
贝斯勒尕克	بېسىلغاق
奥依兰干	ئويلەڭگەر
阿日买里村委会	ئارامەھەللە كەنت كومىتېتى
阿鲁艾日克	ھالۇئېرىق
玉吉买加依	ئۇجمەجاي
艾让巴格村委会	ھەيرانباغ كەنت كومىتېتى
昆塔依	كوڭتاي
巴什吐格曼	باشتۇگمەن
铁热克艾日克村委会	تېرەكئېرىق كەنت كومىتېتى
铁热克艾日克	تېرەكئېرىق
喀鲁艾日克村委会	كالۇئېرىق كەنت كومىتېتى
喀勒迪买里	كالدىيمەھەللە
忙坎买里	ماڭقانمەھەللە
格加村委会	گىجا كەنت كومىتېتى
萨喀勒买里	ساقالمەھەللە
其盖买里	چىگەمەھەللە
墩阿孜玛	دۆڭئازما

库休克买里	كۇشۇكمەھەللە
阿亚克格加村委会	ئاياغگىنجا كەنت كومىتېتى
苏盖提艾日克	سۇگەتئېرىق
古力斗买艾日克	گۈلدۇرمەئېرىق
乌尊买里	ئۇزۇنمەھەللە
恰库买里	چاكۇمەھەللە
恰尔巴格阿依丁库勒村委会	چاھارباغ ئايدىڭكۆل كەنت كومىتېتى
恰尔巴格阿依丁库勒	چاھارباغ ئايدىڭكۆل
坎都克买里	كاندۇكمەھەللە
乔拉克铁热克村委会	چولاقتېرەك كەنت كومىتېتى
吐送艾日克	تۇرسۇنئېرىق
阿訇艾日克	ئاخۇنئېرىق
乔拉克铁热克	چولاقتېرەك
巴什皮切克其村委会	باشپىچەكچى كەنت كومىتېتى
喀乃艾日克	كانايئېرىق
乌斯塘乌其村委会	ئۇستەڭئۇچى كەنت كومىتېتى
亚艾日克	يارئېرىق
琼库尔艾日克	چۇڭقۇرئېرىق
库库买提村委会	كۆكۆمەت كەنت كومىتېتى
托格拉艾日克	توغرا ئېرىق
墩艾日克	دۆڭئېرىق
曲结买里	چۇجەمەھەللە
阔恰艾日克村委会	كوچائېرىق كەنت كومىتېتى
阔恰艾日克	كوچائېرىق
哈盘艾日克	خاپانئېرىق
阿特西墩村委会	ئاتەشدۆڭ كەنت كومىتېتى
阿特西墩	ئاتەشدۆڭ
英阿瓦提村委会	يېڭئاۋات كەنت كومىتېتى
赛古勒克村委会	سەگۈلۈك كەنت كومىتېتى
斯克来克麻扎	سىكىلەكمازار

古勒巴格村委会
吉米(地片)

گۈلباغ كەنت كومىتېتى
جەمەي (يەر بۆلىكى)

杭桂乡 هاڭگىيا يېزىسى

هاڭگىيا يېزىسى لوپ ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىدىكى يەتتە كىلومېتىر جايغا جايلاشقان. شەرقتە دول يېزىسى بىلەن قوشنا، جەنۇبى راخمانپور ئۆستىڭى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. غەربى چاھارباغ يېزىسى بىلەن، شىمالى تەكلىماكان چۆلى بىلەن تۇتىشىدۇ. جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 16 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى تەخمىنەن يەتتە كىلومېتىر، ئومۇمىي كۆلىمى 112 كۋادرات كىلومېتىر، يېزىلىق ھۆكۈمەتتىن ناھىيىگىچە بولغان تاشيولغا ئاسفالت ياتقۇزۇلغان. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى قۇمباغ كەنتىدە.

«هاڭگىيا» دېگەن نام «هاڭگى» دىن ئۆزگەرگەن. ئۇ — هاڭ ئىچىدە گىياھ ئۆسكەن يارلىق دېگەن مەنىدە، موڭغۇل تارىخچىسى سەيشيالىنىڭ ئېيتىشىچە: «هاڭگىيا دېگەن موڭغۇلچە ‹هاڭگەي› دىن ئۆزگەرگەن بولۇپ، «ئوت - گىياھلار قويۇق ئۆسكەن تاغ - داۋان، قۇم دۆڭلىرى» دېگەن مەنىنى بار. يەنە بىر رىۋايەتتە مۇنداق دېيىلىدۇ: «قەدىمكى زاماندا يۇرۇڭقاش دەرياسىنىڭ تارماق ئېقىنى مۇشۇ جايدىن كېسىپ ئۆتەتتى. دەريا غەربكە كۆچكەندىن كېيىن، كەلكۇن سۇ يار پېچىپ شەكىللەندۇرگەن ‹هاڭ› دا ياپيېشىل ئوت - گىياھلار ئۈنۈپ، بۇ يەر گۈزەل مەنزىرىلىك جاي بولۇپ قالغان. شۇنىڭدىن ‹هاڭ - گىيا› (يەنى چوڭقۇر يارلىقتا گىياھ ئۈنگەن جاي) بولۇپ قالغان. كېيىنكى كۈنلەردە كىشىلەر بۇ جايغا كۆچۈپ كېلىپ، ماكان تۇتقاندىن كېيىن ئاشۇ نامنى قوللانغان» ئىكەن.

«خوتەننىڭ قىسقىچە تارىخى» ناملىق كىتابتا (5 - بەت) كۆرسىتىلىشىچە: «خوتەن دەرياسىنىڭ شەرقىدىكى بىپايان جايلار بۇرۇن ياپيېشىل ئوتلاق ئىكەن. دول، هاڭگىيا قاتارلىق جايلار ناھايىتى بەلەن يايلاق ئىكەن. دول، هاڭگىيا دېگەنلەر ناھايىتى قەدىمىي يۇرتلار

بولۇپ، بۇ ئىسىملار تۈركچىمۇ، زاڭزۇچىمۇ، موڭغۇلچىمۇ ئەمەس، بەلكى قەدىمكى خوتەن تىلىدىكى يەر ناملىرىدۇر».

هاڭگىيا قەدىمكى ئۇدۇن دۆلىتىنىڭ غەربىي شەھەرلىرىنىڭ بىرى سى بولۇپ، تۈپرىقى ياخشى، ئوت - گىياھلىرى قويۇق ئۆسىكەن، دەل - دەرەخلىك ئاۋات ماكان ئىكەن. داڭلىق ئۇدۇن دۆلىتىنىڭ قەدىمكى شەھىرى بولغان «ئاقسېپىل»، هازىرقى يېزىلىق هۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى قۇملۇقتا. پروفېسسور خۇاڭ ۋېنبى ۋە باشقا ئارخېئولوگلار بۇ يەرنى قەدىمكى يۇرۇڭقاش دەرياسىنىڭ ئورنى دەپ قارىماقتا. ئۇدۇن دۆلىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن بولۇپمۇ چىن، خەن، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە بۇ يەر قەدىمكى ئۇدۇن دۆلىتىنىڭ ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى بولغان. دەريا غەربكە كۆچكەندىن كېيىن، كىشىلەر ئېقىن بويلاپ كۆچۈپ كېتىپ، شەھەر قۇرۇم تېگىدە كۆمۈلۈپ قالغان.

گۇاڭشۇ‌ينىڭ 8 - يىلى (مىلادىيە 1882 - يىلى) كېرىيە ناهىيەسى قۇرۇلغاندا هاڭگىيا ئۇنىڭغا تەۋە بولغان. گۇاڭشۇ‌ينىڭ 28 - يىلى (مىلادىيە 1902 - يىلى) لوپتا ناهىيە قۇرۇلۇپ، كېرىيە ناهىيەسىدىن 23 كەنتنى لوپقا ئاجرىتىپ بەرگەندە، هاڭگىيا شۇ‌نىڭ بىرسى بولۇپ، سامپۇل مىڭلىكىنىڭ باشقۇرۇشىغا تەۋە ئىدى.

1934 - يىلى هاڭگىيا پۈتۈن ناهىيىدىكى ئالتە رايون ئىچىدە 5 - رايون دەپ ئاتىلىپ، ئۇنىڭغا بەش كەنت قاراشلىق بولغان. 1942 - يىلى پۈتۈن ناهىيە سەككىز رايونغا ئايرىلغاندا، هاڭگىيا 4 - رايون بولغان. ئۇنىڭغا 16 كەنت تەۋە قىلىنغان. 1944 - يىلى يۇز بېشىلىق تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا هاڭگىيادا بىر بازار، ئىككى يېزا، يەنى — فۇشىن جېن (قايتا گۈللىنىش بازىرى)، بېيپىڭشياڭ (شىمالىي تىنچلىق يېزىسى)، نوڭفېڭشياڭ (دېهقانلارنى بېيىتىش يېزىسى) قۇرۇلغان.

1947 - يىلىنىڭ بېشىدا هاڭگىيا ۋە كونا هاڭگىيا دەپ ئىككى يېزىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1947 - يىل 12 - ئايدا پۈتۈن ناهىيە تۈت بازار، بەش چوڭ يېزىغا ئۆزگەرتىلگەندە، بۇ يەر هاڭگىيا بازار بولغان.

1950 - يىل 4 - ئايدا ناهىيىلىك خەلق هۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن

كېيىن، پۈتۈن ناھىيە يەتتە رايونغا ئايرىلغاندا ھاڭگىيا 5 - رايون بولغان. 1958 - يىل 11 - ئايدا ھاڭگىيادا «ئالتۇنيۇلتۇز» ۋە «بەشيۇلتۇز كوممۇنا» دېگەن ئىككى كوممۇنا قۇرۇلغان. 1959 - يىلى 2 - ئايدا يۇقىرقى ئىككى كوممۇنا بىرلەشتۇرۇلۇپ، شۇنداقلا دولدىكى «راكېتا كوممۇنا» نى قوشۇپ، «يالقۇن خەلق كوممۇنىسى» قۇرۇلغان ھەم كوممۇنا باشقۇرۇش كومىتېتى تەسىس قىلىنغان، 1979 - يىلى ھاڭگىيا كوممۇنا دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1982 - يىلى ھاڭگىيا دېگەن نامنىڭ خەنزۇچە يېزىلىشىدىكى 苍沟牙 دېگەن ئۇچ خەت، ئىككى خەتكە قىسقارتىلىپ 杭桂 غا ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىل 12 - ئايدا ھاكىمىيەت بىلەن كوممۇنا ئايرىلغاندا، ھاڭگىيا يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغان.

ھاڭگىيا يېزا تاغ ئالدىدىكى كەلكۇن، لاي - لاتقا تۈزلەڭلىككە كىرىدۇ. جەنۇبتىن شىمالغا كەلكۇن سۇ يالاپ قىيپاش قىلىپ قويغان. دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1300 مېتىر، يېزىنىڭ غەربىي شىمالى ۋە شىمال قىسمىدا بىپايان قۇم دۆڭلىرى بار. شەرقىدە بىر قىسىم زەيلىك، سازلىق يەرلەر بار. تەۋەلىكىدە پارچە - پۈرات قۇم دۆڭلىرى ۋە شىمالىي تەرىپىدە پارچە - پۈرات تەبىئىي كۆلچەكلەر بار. قالغان يەرلىرى يېشىللىق — تېرىلغۇ يەرلەردىن ئىبارەت. ئۇنىڭ 72 مىڭ 879 مو تېرىم يېرى بار. ھاۋاسى قۇرغاق، شامال كۆپ چىقىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.5℃، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 24.5℃، 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا نۆلدىن تۆۋەن 6℃، تارىخىي يىللاردىن بۇيانقى ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 32 مىللىمېتىر، يىللىق قىروسىز مەزگىلى 212 كۈن. قۇم تۈپراق. ئاساسىي مەھسۇلاتى: بۇغداي، قوناق، پاختا. قوشۇمچە مايلىق دان، پىلە - ئۇجمىچىلىك، يەل - يېمىش كۆپ ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋا بېقىلىدۇ.

ھاڭگىيا يېزىسى لوپ ناھىيىسىدىكى ئاساسلىق سۇغىرىش رايونلىرىنىڭ بىرى، ھاڭگىيا ئۆستىكى ناھىيىنىڭ ئېلىشبېشىدىن باشلىنىپ، ھاڭگىيا چېگرىسىغىچە قۇيۇلىدۇ. ئۇنىڭدىن سىرت ھاڭگىيا ئۆستىكىگە قۇيۇلىدىغان خېلى كۆپ بۇلاق سۈيى بار، بۇنىڭ بىلەن

قۇرغاقچىلىق مەزگىلىدىكى ئېھتىياجنى تولۇقلىغىلى بولىدۇ.

ھاڭگىيا يېزا لوپ ناھىيىسىدىكى مۇھىم پىلىچىلىك بازىلىرىنىڭ بىرى، شۇنداقلا مېۋە تۇرى ناھىيە بويىچە كۆپ، مەھسۇلاتى يۇقىرى بولۇش بىلەن ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. ھاڭگىيا تەۋەسىدە ئاقسېپىل خارابىلىقى بار.

تەۋەلىكىدىكى 37 كەنت كومىتېتى — 182 مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 9278 ئائىلە — 36 مىڭ 244 كىشى ياشايدۇ.

ھاڭگىيا يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
洛浦县杭桂乡行政村和自然村名称

قۇمباغ	库木巴格
قۇمباغ كەنت كومىتېتى	库木巴格村委会
باغچە كەنت كومىتېتى	巴格其村委会(园艺场)
يېڭىئاچما	英阿其玛
ئارقائىلىك كەنت كومىتېتى	阿尔喀依来克村委会
تايلاق تۇگمەنبېشى	塔依拉克吐曼格贝希
مانتاتوغراق	曼吐托格拉克
پاڭمەھەللە كەنت كومىتېتى	庞买里村委会
پاڭمەھەللە	庞买里
دوكمەھەللە	多克买里
كوساياباغ	阔赛依巴格
كەڭتوقاي كەنت كومىتېتى	康托喀依村委会
مايماق	玛依玛克
كەڭتوقاي	康托喀依
چېكە	其开
ساقال كەنت كومىتېتى	萨喀勒村委会
پىچەكچى	皮切克其
تۆۋەنپىچەكچى كەنت كومىتېتى	托万皮切克其村委会

托万皮切克其 تۆۋەنپىچەكچى
萨喀勒 ساقال
代日哈拉克 دەرغىلاق
其力盖加依村委会 چىلگىجاي كەنت كومىتېتى
喀拉买里 قارامەھەللە
皮凉艾日克村委会 پىلەڭئىبرىق كەنت كومىتېتى
皮凉艾日克 پىلەڭئىبرىق
亚格其买里 ياغچىمەھەللە
琼库尔艾日克村委会 چوڭقۇرئېبرىق كەنت كومىتېتى
央阿克买里 ياڭاقمەھەللە
萨喀勒买里 ساقالمەھەللە
都喀阿依玛克 دوقائايمىقى
苏勒瓦艾日克 سولۇئېبرىق
热合满普尔村委会 راخمانپور كەنت كومىتېتى
帕热买里 پارامەھەللە
其拉阿依玛克 چىرائايمىقى
墩塔合塔 دۆڭتاختا
托孜尕克买里 توزغاقمەھەللە
依来克 ئىلەك
阿亚克苏尕克库木村委会 ئاياغ سوغاققۇم كەنت كومىتېتى
阿亚克苏尕克库木 ئاياغ سوغاققۇم
伯克艾日克村委会 بەگئېبرىق كەنت كومىتېتى
尕尔买里 گورمەھەللە
托吾拉买里 توۋرامەھەللە
通喀依艾日克村委会 توڭكايئېبرىق كەنت كومىتېتى
阔萨克买里 قورساقمەھەللە
扎尕热克买里 زاغراق مەھەللە
通喀依买里 توڭكايمەھەللە
胡木旦贝希 خۇمدانبېشى
兰干艾日克村委会 لەڭگەر ئېبرىق كەنت كومىتېتى

色格孜盖买	سېغىز گەمە
库如克买里	كۇرۇكمەھەللە
库尤喀买里	قۇيقامەھەللە
库如克阿其玛	كۇرۇكئاچما
玉吉买勒克村委会	ئۇجمىلىك كەنت كومىتېتى
玉吉买勒克	ئۇجمىلىك
木休克买里	مۇشۇكمەھەللە
欧吐拉艾日克村委会	ئوتتۇرائېرىق كەنت كومىتېتى
欧吐拉艾日克	ئوتتۇرائېرىق
墩吾斯塘	دۆڭئۆستەك
协依提勒克麻扎	شېھىتلىقمازار
英巴格村委会	يېڭىباغ كەنت كومىتېتى
拜孜买里	بەزمەھەللە
阿瓦米斯力木村委会	ئاۋامىسلىم كەنت كومىتېتى
霍热孜买里	خوراز مەھەللە
亚格买里	ياغمەھەللە
其齐克买里	چىچىقمەھەللە
都喀买里	دوقامەھەللە
墩艾日克村委会	دۆڭئېرىق كەنت كومىتېتى
帕喀买里	پاكارمەھەللە
托尕依买里	تورغايمەھەللە
喀勒尕其艾日克	قالىغاچئېرىق
阿其玛艾日克村委会	ئاچمائېرىق كەنت كومىتېتى
阿其玛艾日克	ئاچمائېرىق
阿克艾日克村委会	ئاقئېرىق كەنت كومىتېتى
阿克买里	ئاقمەھەللە
阿日其买里	ئارىچمەھەللە
加瓦克买里	جاۋاكمەھەللە
喀格孜艾日克村委会	قەغەزئېرىق كەنت كومىتېتى
喀格孜艾日克	قەغەزئېرىق

赞木其艾日克村委会	زەمچىئېرىق كەنت كومىتېتى
赞木其艾日克	زەمچىئېرىق
阿日西村委会	ئايرىش كەنت كومىتېتى
阿日西	ئايرىش
兰干	لەڭگەر
奎依如克	قۇيرۇق
排扎瓦提	پەيزاۋات
扎滚艾日克村委会	زاغۇنئېرىق كەنت كومىتېتى
科台买	كۆتەمە
加瓦克塔合塔	جاۋاكتاختا
阔尕其贝希村委会	قوغاچبېشى كەنت كومىتېتى
恰康买里	چاقانمەھەللە
硝尔鲁克艾日克	شورلۇقئېرىق
吐勒开买里	تۇلكەمەھەللە
亚吐格曼贝希	يار تۇگمەنبېشى
喀吾如克买里	كاۋرۇكمەھەللە
托库孜喀勒拉村委会	توققۇزكاللا كەنت كومىتېتى
托库孜喀勒拉	توققۇز كاللا
阿亚克托库孜喀勒拉	ئاياغ توققۇزكاللا
当勒克孟加克村委会	داڭلىقمونجاق كەنت كومىتېتى
塔格墩	تاغدۆڭ
喀相巴格	كاشانباغ
巴什哈尼喀艾日克村委会	باش خانىقائېرىق كەنت كومىتېتى
巴什哈尼喀艾日克	باش خانىقائېرىق
艾肯	ئېقىن
阿亚克哈尼喀艾日克村委会	ئاياغ خانىقائېرىق كەنت كومىتېتى
库热克买里	كۆرەكمەھەللە
江买里	جانمەھەللە
巴格其	باغچە
阔纳杭桂村委会	كونا ھاڭگىيا كەنت كومىتېتى

喀勒台克买里	كالتەكمەھەللە
英吾斯塘村委会	يېڭىئۆستەڭ كەنت كومىتېتى
代热买里	دەررەمەھەللە
其伯尔其艾日克村委会	چىپەرچىئېرىق كەنت كومىتېتى
艾格勒墩	ئېغىلدۆڭ
派孜托格拉克	پەيزىتوغراق
阿尔都克库木村委会	ھاردۇققۇم كەنت كومىتېتى
欧吞其艾日克	ئۇتۇنچىئېرىق
霍热孜托格拉克村委会(农场)	خوراز توغراق كەنت كومىتېتى
霍热孜托格拉克	خوراز توغراق
央塔克贝克西(牧点)	يانتاقبېقىش (چارۋىچىلىق نۇقتا)
喀拉克尔(牧点)	قاراقىر (چارۋىچىلىق نۇقتا)

多鲁乡 دول يېزىسى

دول يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى 6.5 كىلو-مېتىر جايغا جايلاشقان. شەرقى لوپ - چىرا چۆلىگە تۇتىشىدۇ. غەربى ھاڭگىيا يېزىسى، جەنۇبى لوپ بازىرى بىلەن قوشنا، شىمالى تەكلىما-كان چۆلىگە تۇتىشىدۇ. جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 28 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 7.5 كىلومېتىر، ئومۇ-مىي كۆلىمى 210 كۋادرات كىلومېتىر، تەۋەلىكىدىكى 29 كەنت كومىتېتى — 109 مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 6984 ئائىلە — 26 مىڭ 692 نوپۇس بار. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئورنى يولچىكۆل كەنتىدە، ئاسفالت يولى ناھىيە بازىرىغا تۇتىشىدۇ.

«دول» نامىنىڭ مەنىسى ۋە كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا يەرلىك خەلقلەر: «دول» ئۇيغۇرچە «دۆڭ» دېگەن سۆزنىڭ ئۆزگىرىشىدىن كېلىپ چىققان. يەنى «دۆڭ ئۆستەڭ» دېگەن مەنىدە، ئۆستەڭنىڭ ئورنى دۆڭدە بولغاچقا شۇنداق نام ئالغان، ئاھاڭى ئۆزگىرىپ «دول ئۆستەڭ» بولۇپ قالغان، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. لۇغەت مەنىسىدىن

قارىغاندا، «دول» دېگەن سۆز دۆڭ جايغا ياسالغان كۆزىتىش ئورنى — ئۇرۇش ۋاقىتلىرىدا ئەھۋالنى كۆزىتىپ قوماندانلىق شتابقا خەۋەر بېرىدىغان كۆزىتىش پەشتىقى ياكى «تىم» (烽火台) دېگەن مەنىنى بېرىدۇ. ئەمما، نامنىڭ كېلىپ چىقىش تارىخى ئېنىق ئەمەس. دول يېزىسىنىڭ باشقىچە ئاتىلىشى «يولچىكۆل». بۇرۇن مۇشۇ يەردە بىر چوڭ كۆل بولۇپ، چۆلدىن ئوتۇن توشۇيدىغانلار ۋە باشقا يولۇچىلارنىڭ دەم ئېلىش ئورنى ئىدى. شۇڭا «يولۇچىكۆل» دەپ نام ئالغان. بۇ جاي تارىخىن بۇيان دول يېزىسىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى بولغاچقا، «يولچىكۆل» دول يېزىسىنىڭ ۋاكالەتەن نامى بولۇپ قالغان. لېكىن، تارىختا ئۆتكەن ھۆكۈمەتلەر يولچىكۆل دېگەن نامنى ئىشلەتمىگەن.

ناھىيە قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن، دول كېرىيە ناھىيىسىگە قاراشلىق 23 كەنتنىڭ بىرى ئىدى. ناھىيە قۇرۇلغاندا لوپقا ئايرىلىپ، سامپۇل مىڭلىكىگە تەۋە قىلىنغان. 1934 - يىلى پۈتۈن ناھىيىگە قاراشلىق ئالتە رايوننىڭ شەھەر ئىچى 1 - رايونىغا تەۋە بولدى. 1942 - يىلى پۈتۈن ناھىيە سەككىز رايونغا ئايرىلغاندا دول 2 - رايون بولۇپ ئۇنىڭغا 13 كەنت قاراشلىق بولدى. 1944 - يىلى يۇز بېشىلىق تۇزۇمى يولغا قويۇلغاندا دول 2 - رايون دۆڭىيىشياڭ (شەرق سەنئىتى يېزىسى)، جىگۈڭىيىشياڭ (ئومۇمىي قۇتقۇزۇش يېزىسى) دېگەن ئىككى يېزىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1947 - يىلى پۈتۈن ناھىيە ئىككى بازار، 15 يېزىغا ئۆزگەرتىلگەندە يۇقىرىقى ئىككى يېزا بىرلەشتۇرۇلۇپ، دول يېزا قۇرۇلدى. 1947 - يىل 12 - ئايدا پۈتۈن ناھىيە قايتا تۆت بازار، بەش چوڭ يېزىغا ئايرىلغاندا يەنىلا دول يېزا بولۇپ تۇرۇۋەردى. 1950 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ پۈتۈن ناھىيە يەتتە رايونغا ئايرىلغاندا دول 6 - رايون بولدى. ئۇنىڭغا بەش يېزا 43 كەنت تەۋە قىلىندى.

1958 - يىلى دولدا «غالىبىيەت»، «دۆلەت قۇرۇلۇشى» دېگەن ئىككى كوممۇنا قۇرۇلۇپ، 5 - يېزا (ھاڭگىيا) «راكېتا كوممۇنا» غا تەۋە قىلىندى. 1959 - يىلى «غالىبىيەت»، «دۆلەت قۇرۇلۇشى» كوممۇنالىرى بىرلەشتۇرۇلۇپ ۋە 5 - يېزىنى قوشۇپ، «شەرق شامە-

لى» كومموٴنىسى قۇرۇلدى ۋە كومموٴنا باشقۇرۇش كومىتېتى تەسىس قىلىندى. 1968 - يىلى دول كومموٴنا ئىنقىلابىي كومىتېتقا ئۆزگەرتىلدى. 1979 - يىلى دول كومموٴنا دەپ ئاتالدى. 1984 - يىلى كومموٴنا بىلەن ھاكىمىيەتنى ئايرىپ، دول يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

دول يېزىسى، لوپ ناهىيىسىنىڭ ئاساسلىق دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، تاغ ئالدىدىكى كەلكۈن لاتقا تۈزلەڭلىككە كىرىدۇ. يەر تۈزۈلۈشى تەكشى، پارچە - پۈرات قۇم دۆڭلىرى بار. تېرىلغۇ كۆلىمى 52 مىڭ 78 مو كېلىدۇ. زېمىنى جەنۇبتىن شىمالغا قىيپاش، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1300 مېتىر، ھاۋا كىلىماتى قۇرغاق، شامال كۆپ چىقىدۇ. تىپىك قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى ھاۋا كىلىماتىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.5℃، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 24.5℃، 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى نۆلدىن تۆۋەن 6.5℃، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 32 مىللىمېتىر، يىللىق ئوتتۇرىچە قىروسىز مەزگىلى 212 كۈن. قۇم تۇپراق. ئاساسىي مەھسۇلاتى بۇغداي، قوناق، پاختا، مايلىق دان، قوشۇمچە پۇرچاق، پىلە، ئۇجمىچىلىك، يەل - يېمىش ئۆستۇرۇلىدۇ. چارۋا بېقىلىدۇ.

دول يېزىسى لوپ ناهىيىسىدىكى مۇھىم سۇغىرىش رايونى بولۇپ، ئاساسلىقى يۇرۇڭقاش دەرياسىنىڭ سۇيىگە تايىنىدۇ. دول ئۆستىكى — ناهىيىلىك شەرقىي غول ئۆستەڭىنىڭ 3 - ئېلىشبېشىدىن باشلىنىدۇ. ناهىيىگە قاراشلىق قاراكۆل سۇ ئامبىرى ئەتىياز ۋاقتىدا بۇ يېزىنى بىر قىسىم سۇ بىلەن تەمىنلەپ، قۇرغاقچىلىق مەزگىلدىكى سۇ تەلىپىنى قاندۇرىدۇ.

دول يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
洛浦县多鲁乡行政村和自然村名称

يولچىكۆل	尧勒其库勒

多鲁海力派艾日克村委会	دولخەلىپەئېرىق كەنت كومىتېتى
多鲁海力派艾日克	دولخەلىپەئېرىق
台吐尔艾日克	تەتۇرئېرىق
塔合塔科瑞克	تاختا كۆۋرۈك
阿訇鲁克艾日克	ئاخۇنلۇقئېرىق
库勒艾日克	كۆلئېرىق
阔尕其艾日克村委会	قوغاچئېرىق كەنت كومىتېتى
阔尕其艾日克	قوغاچئېرىق
库木艾日克	قۇمئېرىق
琼库尔阔恰艾日克	چوڭقۇر كوچا ئېرىق
墩色日克	دۆڭسېرىق
多鲁色日克村委会	دولسېرىق كەنت كومىتېتى
喀哈那艾日克	كاخانا ئېرىق
阔台买村委会	كۆتەمە كەنت كومىتېتى
康克其克艾日克	كەك كېچىكئېرىق
库瓦买里	كۇۋامەھەللە
喀勒台阔台买村委会	كالتەكۆتەمە كەنت كومىتېتى
喀勒台阔台买	كالتە كۆتەمە
苏盖提艾日克	سۆگەتئېرىق
玉吉买勒克艾日克	ئۇجمىلىكئېرىق
赛提都维里克艾日克	سەت دۆۋىلىكئېرىق
墩库孜来克村委会	دۆڭكۇزلەك كەنت كومىتېتى
墩库孜来克	دۆڭكۇزلەك
库萨克阔恰	قورساقكوچا
孜热甫艾日克	زىرىپئېرىق
库都克艾日克	قۇدۇقئېرىق
亚喀依来克	ياقائىلەك
库依如克艾日克村委会	قۇيرۇقئېرىق كەنت كومىتېتى
库依如克艾日克	قۇيرۇقئېرىق
恰克玛	چاقما

奥依曼央塔克村委会	ئويمانيانتاق كەنت كومىتېتى
墩阿恰	دۆڭئاچا
托格拉克艾日克	توغراقئېرىق
墩艾日克	دۆڭئېرىق
博斯坦村委会	بوستان كەنت كومىتېتى
博斯坦	بوستان
纳肉孜兰干	ناۋزلەڭگىرى
喀让古托格拉克村委会	قاراڭغۇتوغراق كەنت كومىتېتى
库勒艾日克村委会	كۆلئېرىق كەنت كومىتېتى
苏盖提麻扎	سۇگەتمازار
恰库买里	چاكۇ مەھەللە
库木休墩	قۇمۇشدۆڭ
墩阿孜玛	دۆڭئازما
巴什央都玛村委会	باشياندۇرما كەنت كومىتېتى
阿亚克央都玛村委会	ئاياغياندۇرما كەنت كومىتېتى
塔吾尕孜	تاۋغاز
合尼艾日克	خېنىيئېرىق
喀合勒克	قاقلىق
巴什艾肯	باشئېقىن
硝尔阔台克村委会	شوركۆتەك كەنت كومىتېتى
硝尔阔台克	شوركۆتەك
唐玛合尼村委会	تاڭماخېنىي كەنت كومىتېتى
唐玛合尼	تاڭما خېنىي
麻扎吾斯塘村委会	مازارئۆستەڭ كەنت كومىتېتى
麻札吾斯塘	مازار ئۆستەڭ
瓦合甫艾日克	ۋەخپەئېرىق
喀尕艾日克	قاغائېرىق
琼库尔吾斯塘村委会	چوڭقۇرئۆستەڭ كەنت كومىتېتى
墩艾日克	دۆڭئېرىق
喀勒台克艾日克	كالتەكئېرىق

裕祥阿依玛克	چاپانئايمىقى
托格拉艾日克	توغرائېرىق
吐喀买里	توكامەھەللە
庞买里	پاڭمەھەللە
喀瓦吐格曼贝希村委会	كاۋا تۇگمەنبېشى كەنت كومىتېتى
喀瓦吐格曼贝希	كاۋا تۇگمەنبېشى
阔什墩	قوشدۆڭ
托勒尕什村委会	تولغاش كەنت كومىتېتى
克里雅买里	كېرىيە مەھەللىسى
加朗买里	جالانمەھەللە
尤布当买里	يوبدانمەھەللە

拜什托格拉克乡 بەشتوغراق يېزىسى

بەشتوغراق يېزىسى — لوپ ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى 33 كىلومېتىر جايغا جايلاشقان. شەرقتىن چۆل ئارقىلىق چىرا ناھىيىسىگە، غەرب تەرىپى دول يېزىسىدىكى ئويمانيانتاققا، جەنۇبى ئاچچىق تاغ ئالدىدىكى سايغا، شىمالى تەكلىماكان قۇملۇقىغا تۇتىشىدۇ. بوستان قىسمىنىڭ جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 7 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى تەخمىنەن 5 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 35 كۋادرات كىلومېتىر. تەۋەلىكىدىكى 11 كەنت كومىتېتى — 30 تەبىئىي كەنتتە 1277 ئائىلە — 5367 نوپۇس بار. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى چوڭيول كەنتىدە.

«بەشتوغراق» ئۇيغۇرچە سۆز بولۇپ، بۇرۇندىن تارتىپلا بۇ يەردە بەش تۇپ چوڭ توغراق بولغانلىقتىن، «بەشتوغراق» دەپ ئاتالغان.

تارىخىي خاتىرىلەرگە ئاساسلانغاندا، شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدىلا بۇ يەر قورىغاردىكى ئەللىك نەچچە بەگلىك ئىچىدىكى رۇڭ لوگو (戎卢国) نىڭ چېگرىسى ئىكەنلىكى ئېھتىمالغا بەك يېقىن. چىڭ

سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە بۇ يەر چىرا، كېرىيىگە باربدىغان يول ئىدى. شۇ چاغدا «بەش لەڭگەر» دەپ ئاتالغان. دەۋرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ يەر — چۆلگە ئايلىنىپ كەتكەن.

گۇاڭشۇينىڭ 8 - يىلى (مىلادىيە 1882 - يىلى) كېرىيە ناھىيە-سى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ يەر كېرىيىگە قاراشلىق بولغان. لوپ ناھىيىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، لوپقا ئايرىپ بېرىلگەن.

1959 - يىلى «قىزىلبايراق كوممۇنا» نىڭ ھەر قايسى ئىتىرەتلىرى-دىن ئادەم يۆتكەپ، بۇ يەرلەردە بوز ئېچىپ كەنت قىلىنغان. 1960 - يىلىدىن باشلاپ ناھىيىدىكى ھەر قايسى كوممۇنالارمۇ ئادەم يۆتكەپ كېلىپ يەر ئاچقان ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئىتىرەتلىرىنى قۇرغان. 1960 - يىلىدىن 1962 - يىلىغىچە لوپ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمە-تى، ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن شىنجاڭغا چىققان خەنزۇ ئاممىنى ئىككى تۈركۈمگە بۆلۈپ بۇ يەرگە ئورۇنلاشتۇرغان. ئۇ چاغدا بۇ يەر «قىزىلباي-راق كوممۇنا» نىڭ بىر تۈتاش ئورۇنلاشتۇرۇشىدا بولغانلىقتىن، «قى-زىلبايراق كوممۇنا بوز يەر دېھقانچىلىق مەيدانى» دەپ ئاتال-غان. 1965 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمە-تىنىڭ بىر تۈتاش ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، جياڭسۇدىن كەلگەن چېگرا رايونغا ياردەم بەرگۈچى زىيالىي ياشلاردىن مىڭدىن ئارتۇق كىشە-نى بۇ يەرگە ئورۇنلاشتۇرغان ۋە يەرلىك دېھقانلار بىلەن قوشۇپ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى «قىزىلبايراق دېھقانچىلىق مەيدانى» قۇرۇپ (ناھىيە-نىڭ قوشۇمچە باشقۇرۇشىدا بولغان)، 10 لىيەن، بىر ئورمانچىلىق مەيدانغا ئايرىغان ھەمدە بۇ يەردە ۋىلايەتلىك يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرغان. 1973 - يىل 11 - ئايدا ئاپتونوم رايونىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدان ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، «شەرق قىزاردى» كوممۇنىسى قۇرۇلۇپ، 11 ئىشلەپ-چىقىرىش چوڭ ئەترىتى تەۋە قىلىنغان. 1979 - يىلى «بەشتوغراق كوممۇنا» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىل 12 - ئايدا ھاكىمىيەت بىلەن كوممۇنا ئايرىلغاندا، بەشتوغراق يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇ-

رۇلغان.

بۇ يېزا تاغ ئالدىدىكى كەلكۇن لاتقا تۇزلەڭلىككە كىرىدۇ. زېمىنى چۆل ئوتتۇرىسىدا بولغانلىقتىن، تۆت ئەتراپى قۇم دۆڭلىرى بىلەن ئورالغان. ھاۋاسى قۇرغاق. بوران كۆپ چىقىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 30 مىللىمېتىر، پارغا ئايلىنىش مىقدارى زور. كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 11℃، 7 - ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 26℃، 1 - ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا نۆلدىن تۆۋەن 7℃-، قۇم تۇپراق.

بۇ يېزىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى 15 مىڭ 895 مو كېلىدۇ. ئاساسىي مەھسۇلاتى بۇغداي، قوناق، مايلىق دان، قوشۇمچە پاختا، قوغۇن - تاۋۇز تېرىلىدۇ ۋە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. بۇ يېزىنىڭ ھاۋا، يەر، تۇپراق ئالاھىدىلىكى تۈپەيلىدىن قوغۇن - تاۋۇز- لىرى تاتلىق بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ.

بەشتوغراق يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەرنىڭ نامى
洛浦县拜什托格拉克乡行政村名称

چوڭيول	琼尧勒
ئىسلىقدۆڭ كەنت كومىتېتى	伊斯勒克墩村委会
سىياۋېشى كەنت كومىتېتى	斯亚维西村委会
ئىلىقۇدۇق كەنت كومىتېتى	伊力库都克村委会
بوستانباغ كەنت كومىتېتى	博斯坦巴格村委会
چوڭيول كەنت كومىتېتى	琼尧勒村委会
كادىردۆڭ كەنت كومىتېتى	喀地尔墩村委会
بەشتوغراق كەنت كومىتېتى	拜什托格拉克村委会
باغئېرىق كەنت كومىتېتى	巴格艾日克村委会

亚阔恰村委会	يارکوچا کەنت کومىتېتى
托格拉克墩村委会	توغراقدۆڭ کەنت کومىتېتى

لوپ ناهيىسىدىکى بىر قىسىم قۇرۇلۇشلارنىڭ نامى
洛浦县部分人工建筑物名称

洛浦县总干渠	لوپ ناهيىلىك باش ئۆستەڭ
洛浦县总闸口	لوپ ناهيىلىك باش ئېلىشبېشى
洛浦县喀拉库勒水库	لوپ ناهيە قاراكۆل سۇ ئامبىرى
吉亚干渠	جيا ئۆستىڭى
纳瓦干渠	ناۋا ئۆستىڭى
山普鲁干渠	سامپۇل ئۆستىڭى
博西坎干渠	بوشقان ئۆستىڭى
恰帕勒干渠	چاپال ئۆستىڭى
恰尔巴格干渠	چاھارباغ ئۆستىڭى
多鲁干渠	دول ئۆستىڭى
央杜玛干渠	ياندۇرما ئۆستىڭى
抗桂干渠	ھاڭگيا ئۆستىڭى
阿勒提来干渠	ئالتىلە ئۆستىڭى
布亚干渠	بۇيا ئۆستىڭى
塔木艾格勒干渠	تامئېغىل ئۆستىڭى
昆孜干渠	كونزي ئۆستىڭى
吉亚路	جيا يولى
纳瓦路	ناۋا يولى
博西坎路	بوشقان يولى
恰帕勒路	چاپال يولى
巴米路	بامي يولى

گىجا يولى	格加路
دول يولى	多鲁路
ھاڭگىيا يولى	杭桂路
قۇتچى يولى	库提其路
ئالتىلە يولى	阿勒提来路
بۇيا يولى	布亚路
كونزي يولى	昆孜路
سامپۇل يولى	山普鲁路
خوتەن - لوپ يولى	和一洛路

لوپ ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم تەبىئىي جۇغراپىيىلىك گەۋدىلەرنىڭ نامى
洛浦县部分自然地理实体名称

تېكىلىك تاغ	铁克勒克山
ئاچچىق تاغ	阿其克山
تۇگمەنتاشلىق (تاغ چوققىسى)	吐格曼塔什勒克
پەشتاق (تاغ ئېغىزى)	排什塔克(山口)
سالمىلىق (جىلغا)	萨勒玛勒克山沟
خالىق جىلغىسى	哈勒克吉勒尕山沟
سېسىقيار (جىلغا)	色斯克亚沟
يۇرۇڭقاش دەريا سى	玉龙喀什河
ئاچچىق دەريا سى	阿其克河
ساقى دەريا سى	沙克河
پاختىلىق دەريا سى	帕合塔勒克河
ئوتتۇرا قىر دەريا سى	欧吐拉克河
قۇراملىق دەريا سى	库兰木勒克河
ئىلەككۆلمىكى	依来克(水塘)

铁克勒克草场	تېكىلىك (يايلاق)
阿其克亚依拉克草场	ئاچچىق يايلىقى
西热木勒克草场	شىرەملىك (چارۋىچىلىق نۇقتىسى)
夏玛勒巴格	شامالباغ (چارۋىچىلىق نۇقتىسى)
马木提库勒买克草场	ماموتكۆلمەك (چارۋىچىلىق نۇقتىسى)
其来克库木草场	چېلەكقوم (چارۋىچىلىق نۇقتىسى)
阔什库都克草场	قوشقۇدۇق (چارۋىچىلىق نۇقتىسى)
硝尔勒克奥依曼草场	شورلۇقئويمان (چارۋىچىلىق نۇقتىسى)
祖拉维托格拉克草场	زۇلاۋىتوغراق (چارۋىچىلىق نۇقتىسى)
古润吉勒克(戈壁)	گۇرۇنجىلىق (ساي)
吐孜勒克萨依(戈壁)	تۇزلۇقساي
纳其(荒地)	ناچى (چۆل)
色格孜墩(沙漠)	سېغىزدۆڭ (چۆل)

چىرا ناھىيىسى 策勒县

چىرا ناھىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ جەنۇبىي، كوئېنلۇن تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكى، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە جايلاشقان. ئۇرنى شىمالىي پاراللېل′35°18 — ′39°30، شەرقىي مېرىدىئان ′80°03 — ′82°10 ئارىلىقىدا. جەنۇبتىن شىمالغىچە بولغان ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 468 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكىچە بولغان كەڭلىكى تەخمىنەن 35 — 121 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 31 مىڭ 342.58 كۋادرات كىلومېتىر. ئۇرۇمچى بىلەن بولغان توز لىنىيە ئارىلىقى 960 كىلومېتىر. جەنۇبىي تەرىپى شىزاڭ بىلەن چېگرىلىنىدۇ. غەربىي جەنۇب تەرىپى خوتەن ناھىيىسى بىلەن، غەرب تەرىپى لوپ بىلەن، شەرقى تەرىپى كېرىيە بىلەن، شىمال تەرىپى ئاقسۇ ناھىيىسى ۋە شايار ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ.

چىرا ناھىيىسىدە ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ قاتارلىق مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان بولۇپ، 37 مىڭ 467 ئائىلە — 135 مىڭ 353 نوپۇس بار. پۇتۇن ناھىيە تەۋەلىكىدە بىر بازار، يەتتە يېزا، 125 كەنت كومىتېتى، 384 تەبىئىي كەنت - مەھەللە گۇرۇپپىسى، ھەمدە ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىكىتۇەنى يېزا ئىگىلىك 14 - دۆنزىيىسىنىڭ 1 - چارۋىچىلىق فىرمىسى بار. ناھىيىنىڭ ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمى 240 مىڭ 18 مو.

چىرا ناھىيىسى قەدىمدە چىرا بەگلىكى دەپ ئاتىلىپ، قەدىمكى غەربىي رايونلار تەۋەسىدىكى بەگلىكلەرنىڭ بىرى ئىدى. «مىڭ سۇلالىسى تارىخى» 332 - جىلد 220 - تەزكىرىدە (8614 - بەت): «ئۇدۇن قەدىمدىن تارتىپ چوڭ دۆلەت بولۇپ، سۇي سۇلالىسى ۋە تاڭ سۇلالىسى يىللىرىدا رۇڭلۇ، ئۇزۇنتات (ئۇزۇن — بويىغا -

ئالدىغا قاراپ سوزۇلغان، تات — پۇقرا، ئەل دېگەن مەنىگە ئىگە بولۇپ، ئۇزۇنتات — ئۇزۇن يولدىكى ئەل دېگەن مەنىگە ئىگە)، چېدىر (ھازىرقى چىرا)، گۈما قاتارلىق دۆلەتلەرنى يۈتۈپ كەتكەن» دەپ يېزىلغان، بۇنىڭدىن تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چىرا ئۇدۇن (ھازىرقى خوتەن) نىڭ باشقۇرۇشىغا تەۋە ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. «چىڭ سۇلالىسى تارىخى كۇپىيىسى» 76 - جىلد 51 تەزكىرە، جۇغراپىيە قىسمىنىڭ 23 - سەھىپە: «خوتەن بۇ ۋاستە ئايماق بولۇپ، ئۇنىڭغا ئىككى ناھىيە قارايتتى. بۇنىڭ بىرسى ئۇدۇن ئىدى. ئۇ، بۇ ۋاستە ئايماقنىڭ شەرقىدە بولۇپ، 460 چاقىرىم كېلەتتى، مىلادىيە 1883 - يىلى ناھىيە بولۇپ قۇرۇلغان. ئورنى قاراقاشتا بولغان. ئۇزۇن ئۆتمەي كېرىيىگە يۆتكەلگەن. كېرىيە بازىرىدىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىككى ئۆتەڭ بار ئىدى. ئۇنىڭ بىرسى خەنلەن (بۇگۇنكى قاراقىر)، بىرسى چېدىر (بۇگۇنكى چىرا) ئىدى» دەپ يېزىلغان.

ھازىرقى چىرا ناھىيىسى مىنگونىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە چىرا كەنتى دەپ ئاتىلىپ، كېرىيە ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا تەۋە بولغان. مىنگونىڭ 8 - يىلى (1919 - يىلى) مەۋرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تەسىس قىلىنغان. مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى) 3 - دەرىجىلىك ناھىيىگە ئۆزگەرتىلىپ، چىرا ناھىيىسى دەپ ئاتالغان.

«چىرا» دېگەن نامنىڭ پەيدا بولۇشى، مەنىسى توغرىسىدىكى چۈشەنچە بىردەك ئەمەس. ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا بۇ ھەقتە بىر قانچە خىل قاراشلار بار:

بىرىنچى، چىرا دېگەن سۆز «چىلان» دېگەن مەنىدە، چىرىدا چىلان دەرىخى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، چىلان كۆپ چىقىپلا قالماستىن بەلكى، چىلان ياغىچىدا ياسالغان قوشۇق شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدە سېتىلىدۇ. بۇ، چىرا ناھىيىسىنىڭ داڭلىق يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرىنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، چىرا بىلەن چىلانىنىڭ تەلەپپۇزى ئوخشاش بولۇپ، «چىرا» دېگەن سۆز «چىلان» دېگەن سۆزدىن ئۆزگەرگەن، دېيىلىدۇ.

ئىككىنچى، «چىرا» دېگەن «چىرايلىق» دېگەن مەنىدە. رىۋايەت قىلىنىشچە، بۇرۇن بۇ يەردە موڭغۇللار ئولتۇراقلاشقان ئىكەن. موڭغۇللار ئىشلىتىدىغان چىنىنىڭ چۆرىسىگە ھەر خىل گۈل چېكىلگەن بولۇپ، ئىنتايىن چىرايلىق ئىدى. ئۇ «چارا» دەپ ئاتىلاتتى. چىرا تەۋەلىكىدە تاغ ئوستى ۋە تاغ ئاستىدا پارچە - پارچە بوستانلىقلار بولۇپ، شاھمات ئۇرۇقىدەك يېيىلغان، ئۇ، گويا موڭغۇللارنىڭ چىنىسىدەك گۈزەل، چىرايلىق ئىدى. «چىرا» دېگەن نام شۇنىڭدىن ئۆزگەرگەن، دەيدۇ.

ئۇچىنچى، يۇەن سۇلالىسى دەۋرىدە غەربىي يۇرتتا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ئالتە مۇھىم شەھەر بولۇپ، ئۇنىڭ بىرسى چىرا ئىدى. ئۇنىڭ ئۇيغۇرچە مەنىسى: «سۇنى چېگرىغا باشلاپ كېلىش» دەيدۇ.

تۆتىنچى، چىرا ھەققىدە ئەڭ بۇرۇنقى تارىخىي يازما مەنبەلەردە ئۇچرايدىغىنى «خەنىنامە» دىكى 渠勒 بولۇپ، بۇ ئاتىلىش «چىرا» دېگەن سۆزنىڭ خەنزۇچە ئاھاڭ تەرجىمىسى (تەلەپپۇزى) ئىكەنلىكىنى ھېلىھەم بىر قاراپلا بىلىۋالغىلى بولىدۇ. شۇنداقلا ئۇ قەدىمكى ئۇيغۇرچە يېزىقتىكى «چىرا» نىڭ ئۆزى، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر يېزىقىدا ئۇنىڭغا پەقەت بىر ھەرپ (دىش) قوشۇلغان. «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن قىسقىچە سۆزلۈك» دېگەن كىتابتا، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر يېزىقىدا «چەرا» دېگەن سۆزنىڭ كونىچە يېزىلىشى «چىرا» ئىكەنلىكى، بۇ ئەسلىي پارسچە سۆز بولۇپ، ئۇنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى مەنىسى «ئوتلىماق»، «ئوتلاق» دېگەنلىك بولىدۇغانلىقى چۈشەندۈرۈلگەن. قەدىمكى «چىرا دۆلىتى» نىڭ ئەسلىي خارابىلىقى (ئورنى) ھازىرقى چىرا ناھىيىسىنىڭ نۇرى دېگەن يېرىدە بولۇپ، چىرىنىڭ بۇ تاغلىق رايونىدىكى ئاھالىلەر ھېلىھەم يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. بۇ تاغلىق رايونىدا ھېلىھەم يەتتە مىليون 334 مىڭ مو ئەتراپىدا ئوتلاق بولۇپ، بۇ ئوتلاقتا يىلىغا ئوچ، تۆت يۈز مىڭ تۇياق چارۋا بېقىلىدۇ. بۇ تاغلىق رايونىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى ۋە تەبىئىي شارائىتى، يېزا

ئىگىلىك كەسپىي قۇرۇلمىسى «چىرا» دېگەن نامغا ماس كېلىدۇ. ھازىر بۇ تاغلىق رايونىنىڭ قارلىق تاغقا يېقىن بولغان تاغ قاپتىلىدا «بۇكتە يول» دەيدىغان بىر يول بار. تاغ باغرىلاپ ئۇزۇنغا سوزۇلغان بۇ ئەگرى - بۈگرى يول يۇرتتىن - يۇرتقا ئۇلىشىپ كېتىدۇ. مەھمۇد قەشقىرى ئۆزىنىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى» دا «بوكتەر» دېگەننى «تاغنىڭ ئېگىز - پەس يېرى»، «تاغنىڭ ئېگىز - پەس يولى» دەپ شەرھلىگەن. مۇشۇ يولنى غەربىي يۇرتتىكى جەنۇبىي يىپەك يولى دەپ مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدۇ. شاھمۇھەممەد جۇراس ئۆزىنىڭ «سەئىدىيە خانىدانلىقى تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار» دېگەن كىتابىدا، ئابدۇكېرىمخان دەۋرى (1570 — 1602) دە «چىرا» دەپ ئاتىلىدىغان بىر يۇرتنىڭ بارلىقىنى قەيت قىلىپ: «ھەزرىتى ئىزىزلەر خوتەن مەملىكىتىگە يېتىپ كەلگەندە، قۇرەيش سۇلتان ئۇلۇغ كىشىلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا قارشى ئېلىشقا چىقتى ھەمدە ھاجەتمەنلىكىنى بىلدۈردى. ھەزرىتى ئەزىزلەر ئىمام زەبىھۇللانىڭ مازارىغا بېرىپ قايتىپ كېلىپ، ئۈچ يىل «چىرا» دېگەن يەردە تەرىقەتتە يول تاپالمىغان كىشىلەرنى تەرىقەتكە باشلاش بىلەن شۇغۇللاندى»، دەپ يازغان. بۇ ئەسەرنىڭ يېزىلغىنىغىمۇ 390 يىلدىن ئاشتى.

بەشىنچى، «چىرە» دېگەن نامىمۇ تارىخىي ئەھۋال ۋە چىرا شائىرىنىغا ئۇيغۇن. بۇ سۆزنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى مەنىسى «چاققان، جاسارەتلىك، غالىب» دېگەنلىك بولىدۇ. بۇنىڭدىكى «غالىب» دېگەن مەنىنى «خەنىنامە» دىكى: «چىرا دۆلىتىنىڭ 300 غالىب ئەسكىرى بار» دېگەن سۆز بىلەن خېلى يېقىن مۇناسىۋىتى بار. چۈنكى تارىختىكى بىرەر مۇھىم ۋەقەنىڭ يىغىنچاق مەزمۇنىنى بىرەر يەرگە نام قىلىپ قوللىنىش دائىم بولۇپ تۇرىدىغان ئىش.

ئالتىنچى، چىرىنىڭ جۇغراپىيىلىك يەر تۈزۈلۈشىدىن قارىغاندا، قەدىمكى تۈرك تىلىدىكى «جىرا» دېگەن سۆز كېيىنكى دەۋرلەردە «ج» ھەرپىنىڭ «چ» ھەرپىگە ئالمىشىشى نەتىجىسىدە ھازىرقى «چىرا» غا ئۆزگەرگەن دېيىشنىڭمۇ ئاساسى بار. چۈنكى «جىرا» دېگەن سۆزنىڭ

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى مەنىسى «سۇنىڭ يەرلەرنى ئويۇپ كېتىشىدىن پەيدا قىلغان ئېرىق، ئېقىن»، «تاغ جىلغىلىرىدىكى يامغۇر سۇلىرىنىڭ ئېقىشىدىن ھاسىل بولغان تەبىئىي ئېرىق» دېگەنلەردىن ئىبارەت. چىرىنىڭ جايلاشقان يېرى قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە سۇ ئاققان جىلغىغا — جىراغا — توققۇز ئېقىن بويىغا جايلاشقانلىقى ئېنىق. قەدىمدە مۇشۇ «جىرا» دېگەن نام بىلەن ئاتىلىپ («جارىيا» دەپمۇ ئاتالغان)، كېيىن تىل تەرەققىياتى جەريانىدا «ج» تاۋۇشىنىڭ «چ» تا تاۋۇشىغا ئالماشقانلىقىنىمۇ نەزەردىن ساقىت قىلىشقا بولمايدۇ. «تۈركىي تىللار دىۋانى» دا قەدىمكى تۈرك يېزىقىدىكى «ج» ھەرپىنىڭ تولىسى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا «چ» تاۋۇشى بىلەن ئالماشقانلىقىنى كۆرىمىز. بۇنداق ئۇدۇل چېقىشنىمۇ تەسادىپىيلىق دەپ قاراشقا بولمايدۇ.

يەتتىنچى، چىرىنىڭ شىمالىدا قارا چىلان قۇملۇقى، جەنۇبىدا قاراقاش تېغى بار. تېكىلىك — ھاشى دەريا سى) قارا چىلان (قىرى چىلان) قۇملۇقىغا سىڭىپ كېتىدۇ. بۇ دەريانىڭ شەرقىدە ھازىرقى ئۇزۇنتاتا «گۇلھەمى» (گۇمى، جيۇمى) قەدىمكى شەھەر دۆلىتى بار ئىدى. «چىرا» نىڭ قەدىمكى تىلىدىكى بىر مەنىسى «ئوتلاق»، «چىمەن»، «گۈزەل يەر»، يەنە بىر مەنىسى «بېزەك»، «ئونچە قۇملۇق» دېگەن بولىدۇ.

يۇقىرىقى يەتتە خىل قاراش ئىچىدە، تۆتىنچى، ئالتىنچى ۋە يەتتىنچى خىل قاراشنىڭ بىرقەدەر ئىلمىي ئاساسقا، جۇغراپىيىلىك شارائىتقا ئۇيغۇن ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈرەلەيمىز.

چىرا ناھىيىسى قاراقۇرۇم تېغىنىڭ شىمالىي قىسمى، تارىم ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىدىكى تاغ تىزمىلىرى بىلەن، شىمالىي تەرىپى چەكسىز قۇملۇق ۋە قۇم بارخانلىرى بىلەن تۇتۇشىدۇ. تاغدىكى نۇرى يېزىسىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئەڭ يۇقىرى ئېگىزلىكى 6903 مېتىر، ئەڭ تۆۋەن ئېگىزلىكى 1055 مېتىر، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1365 مېتىر كېلىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدىكى يەتتە يېزىنى قۇرۇق جىلغىلار ۋە چۆل-لۈكلەر تۆت پارچە بوستانلىققا بۆلۈۋەتكەن. تاغدىكى چاقا، ئۇلۇغ-

سايى، بوستان يېزىسى بىر بوستانلىق بولۇپ شەكىللەنگەن. تاغ ئاسـتىدىكى چىرا، گۈلاخما، دامىكۇ يېزىلىرىنىڭ يوللىرى، ئورمان بەلـۋاغلىرى، ئېكىنزارلىقلىرى بىر - بىرىگە تۇتاشقان ھالدا ناھىيە بويىچە ئـەڭ چوڭ بوستانلىق بولۇپ شەكىللەنگەن. چۆل - جەزىرىلەرنىڭ ئايرىپ تۇرۇشى ۋە بۆلۈۋېتىشى تۈپەيلىدىن ناھىيە ئىچىدىكى بوستانلىقلارنىڭ يېقىنلىرىنىڭ ئارىلىقى 20～10 كىلومېتىر، يىراقلىرىنىڭ 100 كىلومېتىردىن ئاشىدۇ. تاغدىكى تۆت يېزا تاغ جىلغىلىرىنىڭ ئارىلىقىغا جايلاشقان، تاغقا يېقىن، سۇيى مول.

ناھىيە تەۋەسىدە چىرا، نۇرى، چاقا، ئۇلۇغسايى، سايباغ، بۇزاڭ، قاراسۇ، ئاقسايى، يۇلۇڭ قاتارلىق توققۇز پەسىللىك دەريا بولـۇپ، ئاساسلىقى كەلكۇن مەزگىلىدە كۆپ قىسمىدا سۇ ئاقىدۇ. كەلكۇن يوق مەزگىللەردە ماھىيەتتە قۇرۇق جىلغىدىن ئىبارەت. بۇ دەريـالار چاقا، ئۇلۇغسايى، نۇرى، بوستاندىن ئىبارەت تاغلىق تۆت يېزىنىڭ ئوستىدىكى قىيا - جىلغىلاردا قار سۇيىنىڭ ئېرىشى - توپلىنىشى بىلەن ئايرىم - ئايرىم چىرا، گۈلاخما، دامىكۇ سۇغىرىش رايونلىرىغا قۇيۇلىدۇ.

ناھىيە بويىچە جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان ئېقىم مىقدارى زور، سۇغىرىلىدىغان كۆلىمى كۆپ بولغان ئىككى ئوق ئۆستەڭ بار. ئۇنىڭ بىرسى چىرا يېزا ئوق ئۆستىگى — سۇ مەنبەسى چىرا دەرياسىدىن كېلىدۇ. يەنە بىرسى «جەڭگىۋار ئۆستەڭ» — نۇرى يېزىسىدىكى بـۇرانتايدىن تۆۋەنگە قاراپ ئېقىپ، 83 كىلومېتىر چۆلنى بېسىپ ئۆتىدۇ. بۇ گۈلاخما، دامىكۇ يېزىسىنىڭ كەلكۇن باشلاپ كېلىنىدىغان سۇغىرىش ئۆستىگى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئۆستەڭنىڭ قۇرۇلۇشى 1960 - يىلى باشلانغان بولۇپ، 1990 - يىل 1 - مايدا تولۇق پۈتكەن.

چىرا ناھىيىسىنىڭ ھاۋا كىلىماتى قۇرغاق، كېچە بىلەن كۈندۈزدىكى تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى ئۇزۇن، ھۆل - يېغىن مىقدارى ئاز، پارغا ئايلىنىش مىقدارى يۇقىرى. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 34 مىللىمېتىر، پارغا ئايلىنىش مىقدارى

2595 مىللىمېتىر، يىللىق ئوتتۇرىچە شامال تېزلىكى 1.9 م / س. غەرب شامىلى كۆپ چىقىدۇ، قۇم بوران كۆپ، نۇربايلىقى مول. ئەتىياز پەسلىدە تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆرلىشى تېز، ئەمما تۇراقلىق ئەمەس. ئەتىياز پەسلىدە تۇزلەڭلىكتىكى رايونلارنىڭ ئايلىق تېمپېراتۇرىسى 9 — 21 ℃ ئارىلىقىدا بولىدۇ، سوغۇق ھاۋانىڭ كۆرۈلۈشى بىر قەدەر كۆپ، ھاۋاسى ئۆزگىرىشچان.

ياز پەسلىدە تۇزلەڭلىك رايونلارنىڭ تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى ھەم ئىسسىق. تاغلىق رايونلاردا ھۆل - يېغىن بىر قەدەر كۆپ ياغىدۇ. تۇزلەڭلىكتىكى رايونلارنىڭ ياز پەسلىدىكى ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 23 — 25 ℃ ئارىلىقىدا بولىدۇ. ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 41.9 ℃ قا يېتىدۇ.

كۈز پەسلىدە تۇزلەڭلىكتىكى رايونلارنىڭ ئايلىق تېمپېراتۇرىسى 3 — 19 ℃ ئارىلىقىدا بولۇپ، كۈندۈزى ئىسسىق، كېچىسى سالقىن، تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ.

قىش پەسلىدە تۇزلەڭلىكتىكى رايونلاردا قاتتىق سوغۇق بولىدۇ. قار ئاز ياغىدۇ. ئەمما، تاغلىق رايونلاردا قار بىر قەدەر كۆپ ياغىدۇ. تۇزلەڭلىكتىكى رايونلارنىڭ ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 0 — 6 ℃ ئارىلىقىدا، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا نۆلدىن تۆۋەن 23.8 ℃ قا يېتىدۇ. ئادەتتىكى يىللاردا ئۆكتەبىرنىڭ باشلىرىدا دەسلەپكى قىرۇ چۈشىدۇ. قىروسىز مەزگىلى 209 كۈنگە يېتىدۇ (1977 - يىلى قىروسىز مەزگىلى 223 كۈنگە يەتكەن).

بوز يەر بايلىقى مول. چىرا، گۈلاخما، دامىكۇ ئۇچ يېزىنىڭ شىمالىي تەرىپىدە 3 مىليون 700 مىڭ مو، قاراسۇ دەرياسى بىلەن ئاقساي سۇغىرىش رايونىنىڭ ئارىلىقىدا 50 مىڭ مو، سايباغ دەرياسى بىلەن نۇرى دەرياسىنىڭ ئارىلىقىدا 50 مىڭ مو، نۇرى دەرياسى بىلەن ئۇلۇغساي دەرياسىنىڭ ئارىلىقىدا 200 مىڭ مو بوز يەر بار. چىرا ناھىيىسىدە دەل - دەرەخلەردىن: تېرەك، سۆگەت، جىگدە، توغراق ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. مېۋىلىك دەرەخلەردىن: ياڭاق، ئانار، شاپتۇل، نەشپۈت، ئۈرۈك، ئالما قاتارلىقلار بار.

دورا ئۆسۈملۈكلىرى قار لەيلىسى، چاكاندا، قېرىقىز، چۈچۈك-بۇيا، يەرگۈلى، زاراڭزا چېچىكى، ئالقات، بۆرە سامسىقى قاتارلىق 100 خىلدىن ئاشىدۇ. بولۇپمۇ، چۈچۈكبۇيا بىلەن يەر گۈلىنىڭ مىقدارى ئەڭ كۆپ. ياۋايى ھايۋانلاردىن: جەگىرەن، تۈلكە، داۋغان، بۆرە، ياۋاتوشقۇز، ياۋا توشقان، ئۇلار، كەكلىك، قارچىغا، ياۋا ئۆردەك قاتارلىقلار بار.

كان بايلىقلىرىدىن: تۆمۈر رودىسى، قاشتېشى، ئاھاك تېشى، چىرىمتال، تاشپاختا، گەچ، گۈڭگۈرت، تۇز، ئالتۇن قاتارلىقلار بار.

چىرىنىڭ چىلان، ئۆرۈك ياغاچلىرىدىن قىرىپ ياسىلىدىغان قوشۇق، ئاياقلىرى؛ قارا كۆرپىسى؛ ئانىرى؛ سورتلۇق ئۆرۈكلىرى؛ يەرلىك چىلان مېۋىسى داڭلىق يەرلىك مەھسۇلاتلار ھېسابلىنىدۇ. چىرا ناھىيىسىدە ئاپتونوم رايون ۋە ۋىلايەت دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورۇنلىرى ۋە ساياھەت نۇقتىلىرى بار.

چىرا ناھىيىسىنىڭ قاتنىشى قۇلاي بولۇپ، 315 - دۆلەت تاشيولى ناھىيە چېگرىسىدىن كېسىپ ئۆتۈپ، غەربتە خوتەن بىلەن تۇتىشىدۇ. شەرقتە نىيا ناھىيىسىگە يېتىپ بارىدۇ. چىرا ناھىيىسىدە تەبئىي مەنزىرە بىلەن گۈمانتار مەنزىرىلەر بىر گەۋدە ھاسىل قىلغان بولۇپ، ھەيۋەتلىك ھاشى - ھاسا ئاكا - ئۆكىلار قەدىمكى شەھەر قورغىنى، سىرلىق دەندان ئۆيلۈك قەدىمىي شەھەر خارابىسى، دامىكۇ بۇددا ئىبادەتخانا خارابىسى، توپ - توپ قوي - كالا پادىلىرى ئوتلاپ يۈرگەن بەلەنگە، بادىغان تەبئىي يايلاقلىرى ۋە گىرىمسەن قۇم بارخانلىرى باغچىسى قاتارلىقلار بار.

تۆۋەندە چىرا ناھىيىسى تەۋەلىكىدىكى يېزا - بازارلارنىڭ مەمۇرىي، جۇغراپىيىلىك ئەھۋاللىرى قىسقىچە تونۇشتۇرۇلىدۇ.

چىرا بازىرى 策勒镇

چىرا بازىرى چىرا ناھىيىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. تەۋەلىكىدە 10 كەنت (ئاھالە) كومىتېتى، 38 تەبئىي كەنت (ئاھا-

لە) مەھەللە گۇرۇپپىسى، 7583 ئائىلە — 23 مىڭ 318 نوپۇس بار. بازارلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى دوستلۇق كوچىسىدا.

چىرا بازىرى چىرا ناھىيىسىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، سودا، مەدەنىيەت مەركىزى بولۇپ، بۇ بازاردا: ج ك پ چىرا ناھىيىلىك كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، سىياسىي كېڭەش چىرا ناھىيىلىك كومىتېتى، چىرا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ۋە ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلار، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلار، مەكتەپلەر بار.

بازارنىڭ نامى ناھىيىنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان. «تاڭنامە، جۇغراپىيە تەزكىرىسى» دە: «ئۇدۇن (ھازىرقى خوتەن) نىڭ شەرقىي تەرىپىدە ئۇچ شەھەر بولۇپ، لەنچىڭ شەھىرى، كەنچىڭ شەھىرى، سى چىڭ شەھىرى دەپ ئاتىلاتتى. كەنچىڭ چىرا شەھىرىگە قارايتتى ...» دەپ خاتىرىلەنگەن①. مىنگونىڭ 33 - يىلىدىن 1949 - يىلىغا قەدەر چىرا يېزا ئوق ئۆستىڭىنىڭ شەرقىي تەرىپى «ئۇچۇڭەن بازىرى»، غەربىي تەرىپى «سەنمىن بازىرى» دەپ ئاتالغان. 1949 - يىلىدىن كېيىن چىرا يېزا ئوق ئۆستىڭىنىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى ناھىيە بازىرى ۋە يېزىلار 1 - رايونغا ئايرىلغان. غەربىي تەرىپىدىكى ناھىيە بازىرى ۋە يېزىلار 2 - رايونغا ئايرىلغان. 1957 - يىلى چىرا بازىرى قۇرۇلغان. 1984 - يىلىدىن بۇيان يەنىلا چىرا بازىرى دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە.

چىرا بازىرى قاراقۇرۇم تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكى، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ جەنۇبىدىكى چۆكۈندى تۇزلەڭلىككە جايلاشقان. بازار ئەتراپىنىڭ يەر تۇزۇلۇشى جەنۇبى ئېگىز، شىمالى پەس. يانتۇلۇقى تەخمىنەن 1/40 كېلىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1370 مېتىر. بازارنىڭ شەرقىي تەرىپىدە بىر قەدەر مول بولغان يەر ئاستى سۇيى بار. چىرا يېزا ئوق ئۆستىڭى جەنۇبتىن شىمالغا چىرا بازىرىنى

① «چىن دىڭ خۇڭاڭيى غەربىي رايونلار خەرىتىلىك تەزكىرىسى» 19 - جىلد، 12 -، 20 - ، 21 - بەتلەر.

كېسىپ ئۆتىدۇ. بازارنىڭ كىلىماتى چوڭ قۇرۇقلۇق ئىقلىمىغا مەنسۇپ بولۇپ، قۇرغاق، سوغ قىس. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.9℃، يانۋاردىكى ئوتتۇچە تېمپېراتۇرىسى -6℃، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى -23.9℃. ئەڭ ئىسسىق بولىدىغان ئىيۇلدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 25℃، ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 41.9℃. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 332.2 م م. قىروسىز مەزگىلى 209 كۈن. يىل بويى غەربىي شىمال شامىلى كۆپ چىقىدۇ، ئوتتۇرىچە شامال تېزلىكى 1.9 م/س دىن ئېشىپ كېتىدۇ، پەسىللەر ئوتتۇرىسىدىكى شامال تېزلىكى پەرقى بىر قەدەر چوڭ. بۇنىڭ ئىچىدە ئەتىياز ۋە ياز پەسىلىدىكى شامالنىڭ تېزلىكى ئەڭ چوڭ بولۇپ، ئوتتۇرىچە تېزلىكى 2.3 م/س، ئەڭ يۇقىرى بولغان ئوتتۇرىچە شامال تېزلىكى 17 م/س، ئەتىياز ۋە ياز پەسلىدە قاتتىق بوران كۆپ چىقىدۇ. 1979 - يىل 5 - ئاينىڭ 26 - كۈنى بىر قېتىم قاتتىق بوران چىقىپ، بوران كۈچى 10 بالغا يەتكەن، ھەش - پەش دېگۈچە ئەڭ زور شامال تېزلىكى 28 م/س غا يېتىپ ۋە 15 سائەتتىن ئارتۇق داۋام قىلىپ، بازار ئەتراپىدىكى قوناق ۋە كېۋەزلەرنى تالاپەتكە ئۇچرىتىپ چارۋىلارنى پىتىرتىۋەتكەن. ئاساسلىق ھاۋارايى ئاپەتلىرىدىن قۇرغاقچىلىق، قىرۇ ئۇششۇكى، قۇرغاق ئىسسىق شامال، بوران قاتارلىق ئاپەتلەر بار.

چىرا بازىرى تەۋەلىكىدىكى يول، مەمۇرىي كەنت ۋە تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
策勒县策勒镇行政村和自然村名称

توپا كوچىسى	托帕街
بەخت كوچىسى	拜合特街
جىرىق كوچىسى	吉日克街
جەمە كوچىسى	加麦街
مەدەنىيەت كوچىسى	买迪尼贡提街

色日克街	سېرىق كوچىسى
英巴扎街	يېڭى بازار كوچىسى
玛合玛勒街	ماخمال كوچىسى
多斯鲁克街	دوستلۇق كوچىسى
博斯坦街	بوستان كوچىسى
吐扎克其村委会	تۇزاقچى كەنت كومىتېتى
托格拉克艾格勒	توغراقئېغىل
吐扎克其	تۇزاقچى
萨依吾斯塘村委会	سايئۆستەڭ كەنت كومىتېتى
松都克艾日克	سۇندۇكئېرىق
恰合马村委会	چاقما كەنت كومىتېتى
恰合马	چاقما
昆其阔恰斯	كۆنچى كوچىسى
尕孜阔恰斯	غاز كوچىسى
松都克铁热克	سۇندۇكتېرەك
吾吉达库勒村委会	ھۇجدا كۆل كەنت كومىتېتى
吾吉达库勒	ھۇجدا كۆل
吉日克	جىرىق
科克买提村委会	كۆكمەت كەنت كومىتېتى
科克买提	كۆكمەت
亚博依村委会	يار بويى كەنت كومىتېتى
亚博依	يار بويى
喀依尕其	قايغاچ
巴什科克买提村委会	باش كۆكمەت كەنت كومىتېتى
巴什科克买提	باش كۆكمەت
墩艾日克村委会	دۆڭئېرىق كەنت كومىتېتى
墩艾日克	دۆڭئېرىق
阿瓦甫兰干	ئاۋاپ لەڭگەر
托格拉喀里村委会	توغرى كالى كەنت كومىتېتى
托格拉喀里	توغرىكالى

ئەنئېرىق كەنت كومىتېتى 安艾日克村委会

چىرا يېزىسى 乡勒策

چىرا يېزىسى چىرا ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، 315 ـ دۆلەت تاشيولى يېزىنىڭ شەرقىدىن كېسىپ ئۆتىدۇ. جەنۇبى چىرا بازىرى ۋە چاقا يېزىسى بىلەن، شىمالى ئاقسۇ ۋىلايىتى بىلەن، غەربى لوپ ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. شەرقى گۇلاخما يېزىسى بىلەن قوشنا. جەنۇبتىن شىمالىغا ئۇزۇنلۇقى 7.321 — 3.335 كىلومېتىر. شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 27 — 7.38 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 9535 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ كۆلىمى 41 مىڭ 622 مو. تەۋەلىكىدە 19 كەنت كومىتېتى، 98 تەبىئىي كەنت ـ مەھەللە گۇرۇپپىسى، 7276 ئائىلە — 29 مىڭ 171 نوپۇس بار. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى چىرا بازىرىدا. چىرا يېزىسىنىڭ نامى، ناھىيىنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

تەكشۈرۈشكە ئاساسلانغاندا، مىنگونىڭ 33 ـ يىلى بۇ يەردە «سەن مىن بازىرى»، «ئۇچۇۋەن بازىرى» ۋە بەش يېزا تەسىس قىلىنىپ يۇز بېشىلىق تۇزۇمى يولغا قويۇلغان. 1949 ـ يىلىدىن كېيىن 1ـ، 2 ـ رايونغا ئۆزگەرتىلگەن. 1959 ـ يىلى كوممۇنالىشىش مەزگىلىدە ئىككى رايون بىرلەشتۇرۇلۇپ، «شەرق قىزارىدى» كوممۇنىسى قۇرۇلغان. 1978 ـ يىلى چىرا خەلق كوممۇنىسىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1984 ـ يىلى يېزا قۇرۇلغاندا بۇنىڭدىن ئالتە چوڭ ئەتراپنى ئايرىپ چىرا بازىرىغا تەۋە قىلغان.

چىرا يېزىسى قاراقۇرۇم تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكى، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ جەنۇبىي چېتىدىكى چۆكۈندى تۇزلەڭلىككە جايلاشقان. يەر تۇزۇلۇشى جەنۇبى ئېگىز، شىمالى پەس، يانتۇلۇقى 1/40. جەنۇبىي قىسمىنىڭ ئەڭ ئېگىز جايلىرى دېڭىز يۈزىدىن 1720 مېتىر، شىمالىي قىسمىنىڭ ئەڭ پەس جايلىرى 1072 مېتىر كېلىدۇ. يېزا

لىق ھۆكۈمەتنىڭ تۇرۇشلۇق يېرىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1370 مېتىر. دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1396 مېتىر كېلىدۇ. كىلىماتى قۇرغاق. قۇم - بوران كۆپ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ℃ 11.9، ئەڭ سوغۇق بولىدىغان (1 - ئايدىكى) ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى نۆلدىن تۆۋەن ℃ 6، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى ℃ 23.9-، ئەڭ ئىسسىق بولىدىغان (7 - ئايدىكى) ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ℃ 25، ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى ℃ 41.9. يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 33.2 مم. يىللىق قىروسىز مەزگىلى 209 كۈن. يورۇقلۇق يېتەرلىك، كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى ئۇزۇن، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ ئۆسۈشىگە تازا باب كېلىدۇ. نۇر ۋە ئىسسىقلىق بايلىقىدىن پايدىلىنىشتا قۇلايلىق شارائىتقا ئىگە.

چىرا يېزىسى تېرىلغۇ كۆلىمى ئۇمۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 0.59% نى، 0.025% نى ئورمان كۆلىمى، 3.1% نى يايلاق كۆلىمى، 96.28% نى چۆل - جەزىرە كۆلىمى تەشكىل قىلىدۇ (چىرا بازىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ). سۇ بايلىقىنىڭ بىر يىل ئىچىدىكى تەقسىملىنىشى تەكشى ئەمەس. ئەتىيازدا قۇرغاقچىلىق ئېغىر، كۆزدە سۇ قىس بولىدۇ. يەر ئۇستى سۈيىدىن چىرا دەرياسىنىڭ يىللىق نورمال ئېقىم مىقدارى 121 مىليون 400 مىڭ كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. تەكشۈرۈپ بېكىتىلىشچە، يەر ئاستى سۈيى زاپىسى 3 مىليارد 100 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. بوستانلىقنىڭ يۇقىرى قىسمىدىكى يەر ئاستى سۈيىنىڭ مىنېرالىشىش دەرىجىسى بىر قەدەر يۇقىرى بولۇپ، ئادەتتە 1 — 2 گىرام / لېتىرغا، ئەڭ يۇقىرى لىرىنىڭ 2.23 گىرام / لېتىرغا يېتىدۇ. سۇنىڭ سۈپىتى بىر قەدەر ناچار. بوستانلىقنىڭ ئىچىدىكى، بولۇپمۇ سۇغىرىش رايونىنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاياغ قىسمىنىڭ مىنېرالىشىش دەرىجىسى بىر قەدەر تۆۋەن. ئادەتتە بىر لېتىرنىڭ بىر گرامغا يەتمەيدۇ، ئەڭ تۆۋەنلىرىنىڭ 0.51 گىرام / لېتىر كېلىدۇ، PH قىممىتى 7.5 — 8 گە قەدەر بولىدۇ. تۇز مىقدارى كۆپ قىسمىنىڭ 15 تىن تۆۋەن، شور تەركىبى پۈتۈنلەي مەنپىي بولۇپ، سۇغىرىشقا ۋە ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ.

كـان بايلىقلىرىدىن شور، تۇز؛ ئاساسلىق ياۋايى ھايۋانلاردىن تۈلكە، قاۋان، توشقان؛ ياۋايى ئۆسۈملۈكلەردىن يەر گۈلى، چۇچۇك-بۇيا، يۇلغۇن، قومۇچ، يانتاق، ئادىراسمان قاتارلىقلار بار.

يېزا تەۋەسىدە ئاساسلىقى چىرا دەريا‌سى بولۇپ، يېزىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. بۇ يېزا چىرا ناھىيىسىدىكى مۇھىم ئاشلىق رايونى. دېھقان-چىلىق ئاساس، ئورمانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق قوشۇمچە قىلىنىدۇ. قول ھۈنەرۋەنچىلىك ۋە تىجارەت ئىشلىرى بىر قەدەر تەرەققىي قىلغان.

چىرا يېزىسىنىڭ مازار كۆل كەنتىدە «ئىمامى جەئفەرى تەيران مازىرى» بار. ئۇزۇنلۇقى 550 مېتىر، كەڭلىكى 460 مېتىر كېلىدىغان بۇ مازار مۇھەممەد ئەلايھىسسالامنىڭ ئىككى تۇغقىنى دېيىلگەن ئىمامى جەئفەرى تەيرانىنىڭ نامىغا تۇرغۇزۇلغان بولۇپ، بۇ كىشى ھىجىرىيىنىڭ 8 - يىلى شام (ھازىرقى سۈرىيە) دە ۋاپات بولغان بولسىمۇ، جەسىتى ئۇچۇپ كېلىپ مۇشۇ يەرگە چۈشكەنمىش. بۇ مازارنىڭ بىنا قىلىنغىنىغا 1418 يىل بولدى. مەشھۇر تاۋابگاھلارنىڭ بىرى بولغان بۇ مازارغا روزى، قۇربان ھېيت كۈنلىرىدىن باشقا كۈز ئايلىرىدا سىرتقى ئورۇنلاردىنمۇ تاۋاپچىلار كېلىدۇ. ھازىر ناھىيە دەرد-جىلىك قوغدىلىدىغان ئاسارئەتتىقە ئورنى ھېسابلىنىدۇ.

چىرا يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
策勒县策勒乡行政村和自然村名称

چىغلىقئېرىق كەنت كومىتېتى	其格勒克艾日克村委会
جايجىگدە	加依吉格代
چىغلىقئېرىق	其格勒克艾日克
سۇلايمانتېرەك	苏来曼铁热克
تېرەكئېرىق كەنت كومىتېتى	铁热克艾日克村委会
تېرەكئېرىق	铁热克艾日克
ئاۋاپكۆل بېشى	阿瓦甫库勒贝希
پوستەكباغ	普斯台克巴格

库干能阿依格	قوغاننىڭ ئايىغى
玛合玛勒阿日希兰干	ماخمال ئارىش لەڭگەر
克里麻洪克皮西能艾格勒	كېرەم ئاخۇن كىپىشنىڭ ئېغىلى
色日克琼库勒村委会	سېرىق چوڭكۆل كەنت كومىتېتى
克其克库勒贝希	كىچىك كۆلبېشى
居维其阔恰斯	جۇۋچى كوچىسى
恰尔巴格阔恰斯	چارباغ كوچىسى
阿克库勒村委会	ئاقكۆل كەنت كومىتېتى
阿克库勒	ئاقكۆل
塔热夏阔恰	تارشا كوچا
托格拉克艾格勒村委会	توغراقئېغىل كەنت كومىتېتى
巴克苏甫木能库勒	باقى سۇپۇمنىڭ كۆلى
木克库勒	مۇكا كۆل
安吾斯塘	ئەنئۆستەڭ
乌喀迪村委会	ئۇقادي كەنت كومىتېتى
巴什乌喀迪	باش ئۇقادي
托万乌喀迪	تۆۋەنئۇقادي
硝尔鲁克其格尔	شورلۇق چىغىر
玛合玛勒村委会	ماخمال كەنت كومىتېتى
玛合玛勒	ماخمال
尤喀克加依村委会	يۇقارقىجاي كەنت كومىتېتى
诺尔艾日克	نو ئېرىق
安喀里	ئەنكالى
科台克艾日克	كۆتەك ئېرىق
乌尊艾日克	ئۇزۇنئېرىق
阿勒吞巴格	ئالتۇنباغ
托格热吾斯塘	توغرا ئۆستەڭ
加依村委会	جاي كەنت كومىتېتى
吉格代吾斯塘	جىگدە ئۆستەڭ
铁热克吾斯塘	تېرەكئۆستەڭ

乌其坤赛盖村委会	ئۇچقۇنسەگى كەنت كومىتېتى
乌其坤赛盖	ئۇچقۇنسەگى
阿日希村委会	ئارىش كەنت كومىتېتى
加依托格拉克	جايتوغراق
科台买	كۆتەمە
台吐尔艾日克	تەتۇر ئېرىق
托万加依村委会	تۆۋەنجاي كەنت كومىتېتى
托万加依	تۆۋەنجاي
加依美其特	جايمىچىت
麻扎库勒村委会	مازار كۆل كەنت كومىتېتى
喀萨普阿热希	قاسساپ ئارىش
麻扎阿勒迪	مازار ئالدى
协依合阿热希	شېيىخ ئارىش
哈勒塔克协海尔	قالتاق شەھەر
托万吾古日克村委会	تۆۋەنئوغرىق كەنت كومىتېتى
托万吾古日克	تۆۋەنئوغرىق
库如克玉吉买	قۇرۇق ئۇجمە
亚甫拉克吾斯塘	ياپىلاقئۆستەك
阿纳尔力克村委会	ئانارلىق كەنت كومىتېتى
阿纳尔力克	ئانارلىق
托帕艾日克村委会	توپا ئېرىق كەنت كومىتېتى
托帕艾日克	توپا ئېرىق
托万兰干	تۆۋەنلەڭگەر
艾什买兰干	ئەشمەلەڭگەر
康喀勒村委会	كاڭكال كەنت كومىتېتى
康喀勒	كاڭكال
巴什玉吉买村委会	باش ئۇجمە كەنت كومىتېتى
巴什玉吉买	باش ئۇجمە
托万托格拉克村委会	تۆۋەنتوغراق كەنت كومىتېتى
托万托格拉克	تۆۋەن توغراق

يالىق كەنت كومىتېتى 亚勒克村委会
يالىق 亚勒克

گۇلاخما يېزىسى 乡玛合拉固

گۇلاخما يېزىسى چىرا ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان، تۇز لىنىيە ئارىلىقى ناھىيە بازىرىغا 18.5 كىلومېتىر كېلىدۇ. شەرقى دامىكۇ يېزىسى بىلەن قوشنا. شىمالى ئاقسۇ ۋىلايىتى بىلەن، غەربى چىرا يېزىسى بىلەن، جەنۇبى نۇرى يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 3.6 — 32.14 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 51.8 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 1081 كۋادرات كىلومېتىر. تەۋەلىكىدە 20 كەنت كومىتېتى، 65 تەبىئىي كەنت - مەھەللە، 6651 ئائىلە — 26 مىڭ 437 نوپۇس بار. يېزىنىڭ ئەسلىي تۇرۇشلۇق ئورنى گىدىش ئېرىق كەنتىدە بولۇپ، 1981 - يىلى ئاقئېلەك كەنتىگە كۆچۈرۈلگەن.

شۇەنزاڭنىڭ «غەربىي يۇرت ساياھەت خاتىرىلىرى» دا يېزىلىشىچە: ئۇ «گەن ما شەھىرى»، يەنى «بى ما» دىن ئۆتكەن بولۇپ، بۇ يەر ھازىرقى گۇلاخما يېزىسىنىڭ شىمالىغا — ئۇزۇنتاتقا توغرا كېلىدۇ. بۇ قەدىمكى شەھەر قەدىمدە (خەنزۇچە مەنبەلەردە) «گۇلھ - ما»، «گۇلھەمى»، «گولەھمى» (نوكچىدان، نوكچىخانا) بولۇپ، بۇ جاي قەدىمدە بۇددا ئىبادەت مەركەزلىرىدىن بىرى ئىدى.

يەرلىكلەرنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە: بۇنىڭدىن 400 يىللار بۇرۇن گۇلخان ئاپام دېگەن چەت يۇرتتىن كەلگەن بىر ئايال مۇشۇ يەردىن ئۆتكەندە، ئېقىۋاتقان بۇلاق سۇيىنى كۆرۈپ، مۇشۇ جايدا ئولتۇراقلىشىپ بۇ جاينى ئاۋات بىر كەنتكە ئايلاندۇرۇش نىيىتىگە كەلگەن. شۇنىڭ بىلەن بوز يەر ئېچىپ دەرەخ سالغان، گۇل تېرىغان، زىرائەتلەر ئوبدان ئوخشاپ، ئىگىلىكى تېز تەرەققىي قىلغان. شۇنىڭ بىلەن بۇ جاينىڭ نامى «گۇلخۇمار» دەپ ئاتالغان. كېيىن يىللارنىڭ ئۆتۈشى

بىلەن «گۈلاخما» غا ئۆزگەرگەنىكەن.

قىياس قىلىشىمىزچە، ھازىرقى بۇ نام ئەنە شۇ «گۈلھەمى»، «گولەھمى» سۆزىدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، قەدىمكى ھىندى - پراكرىت تىلىدىن كەلگەن.

گۈلاخما مىنگو دەۋرىدە «سى ۋې بازىرى»، «شىيى يېزىسى»، «ئەننىك يېزىسى» — چىرا ناھىيە 3 - رايون بولغان. 1916 - يىلى گۈلاخمادا 200 نەچچە ئۆيلۈك ئاھالە بار بولۇپ، زاكات قۇرۇلىمۇ بار ئىدى. يېقىن ئەتراپتىكى كەنت - مەھەللىلەردە 300 نەچچە ئۆيلۈك ئاھالە ياشايتتى. 1949 - يىلىدىن كېيىن يەنىلا 3 - رايون بولغان. 1959 - يىلى خەلق كومموناللىشىش ۋاقتىدا گۈلاخما كوممۇنىسى دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى گۈلاخما يېزىسى دەپ ئاتالغان.

گۈلاخما قاراقۇرۇم تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ جەنۇبىي چېتىدىكى چۆكۈندى تۈزلەڭلىككە جايلاشقان. گۈلاخما يېزىسى 51 مىڭ 805 مو تېرىلغۇ كۆلەمگە ئىگە. جەنۇبى ئېگىز، شىمالى پەس. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1085.5 مېتىر، ئەڭ يۇقىرى ئېگىزلىكى 1600 مېتىر، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1343 مېتىر، يېزا تۇرۇشلۇق جاينىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1372 مېتىر. تېرىلغۇ يەر كۆلىمى ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 4.024% نى، ئورمان يېرى 0.21% نى، ياياق كۆلىمى 14.12% نى، قۇملۇق، چۆل - جەزىرە 81.64% نى تەشكىل قىلىدۇ.

بۇ يېزىنىڭ كىلىماتى مۆتىدىل بەلۋاغ چۆل ئىقلىمىغا مەنسۇپ بولۇپ، تۆت پەسلى ئېنىق. ئەتىياز پەسلىدە تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆرلىشى بالدۇر، كۈز پەسلىدە تېمپېراتۇرىنىڭ تۆۋەنلىشى تېز. ياز ئۇزۇن، كۈز قىسقا، قىشتا بىر قەدەر سوغۇق بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 33.2 مم. يېزا تۇرۇشلۇق جاينىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.9℃. يىللىق ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 41.9℃، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى 23.9℃ - 7 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 25.1℃، بىرىنچى ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى نۆل-دىن تۆۋەن 5.8℃. يىللىق قىروسىز مەزگىلى 209 كۈن. ئاساس-لىق ياۋايى ھايۋانلاردىن ياۋا توشقان، ياۋا توشقان، ياۋا ئۆردەك

قاتارلىقلار؛ ياۋايى ئۆسۈملۈكلەردىن چۇچۇكبۇيا، يەر گۈلى، يۇلغۇن، قومۇش، توغراق، يانتاق قاتارلىقلار بار.

يېزا تەۋەسىدىكى ئۇچ بۇلاق سۇيى ئاقمىدىغان ئېقىنىنىڭ يىللىق نورمال ئېقىم مىقدارى 49 مىليون 900 مىڭ كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. يەنە «جەڭگىۋار ئۆستەڭ» دىن كېلىدىغان كەلكۇن سۇيى بىلەن قوشۇلۇپ سۇغىرلىدىغان يەر كۆلىمى 70 مىڭ مودىن ئاشىدۇ. ئاھالىسى دېھقانچىلىقنى ئاساسىي ئىگىلىك قىلىدۇ.

گۇلاخما يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
策勒县固拉合玛乡行政村和自然村名称

ئاقئېلەك	阿克依来克
جىگدىلىك ئۇتاغ كەنت كومىتېتى	吉格代勒克乌塔克村委会
جىگدىلىك ئۇتاغ	吉格代勒克乌塔克
گىدىشئېرىق كەنت كومىتېتى	给地什艾日克村委会
گىدىشئېرىق	给地什艾日克
بازار توپ	巴扎托浦
توڭگۇزلۇق	通古孜鲁克
توڭگۇزلۇق قۇمۇچلۇق	通古孜鲁克库木奇勒克
دىلمىتېرەك كەنت كومىتېتى	地力木铁热克村委会
چوڭقۇر ئېرىق	琼库尔艾日克
دىلمىتېرەك	地力木铁热克
ساتما زارات	萨特马扎热特
توغرا ئۆستەڭ كەنت كومىتېتى	托格拉吾斯塘村委会
خىيىشئېرىق	合也什艾日克
مىغدىقئېرىق	米合迪克艾日克
كۇشۇكئېرىق	库休克艾日克
تاللىقئېرىق	塔勒里克艾日克
قوش قەۋەت ياياق	阔什喀瓦提亚依拉克

阿热吾斯塘村委会	ئارا ئۆستەڭ كەنت كومىتېتى
阿热吾斯塘	ئارا ئۆستەڭ
阿亚克盘掺	ئاياغ پەنسەن
色日克吾斯塘	سېرىقئۆستەڭ
阔什艾格勒村委会	قوشئېغىل كەنت كومىتېتى
阿其玛吾斯塘	ئاچما ئۆستەڭ
克热格	قىرىغ
克斯玛克艾日克	قىسماقئېرىق
英阿瓦提村委会	يېڭىئاۋات كەنت كومىتېتى
英阿瓦提	يېڭىئاۋات
阔纳艾肯	كونا ئېقىن
盘掺村委会	پەنسەن كەنت كومىتېتى
盘掺	پەنسەن
麻扎贝希艾日克	مازار بېشى ئېرىق
阿热勒村委会	ئارال كەنت كومىتېتى
喀勒塔阿热勒	كالتا ئارال
托库孜喀里	توققوز كالى
巴格艾日克村委会	باغئېرىق كەنت كومىتېتى
巴格艾日克	باغئېرىق
买地尔艾肯村委会	مەدىر ئېقىن كەنت كومىتېتى
阿亚克买地尔艾肯	ئاياغمەدىر ئېقىن
巴什买地尔艾肯	باشمەدىر ئېقىن
亚甫拉克村委会	ياپىلاق كەنت كومىتېتى
亚甫拉克	ياپىلاق
亚喀吾斯塘村委会	ياقا ئۆستەڭ كەنت كومىتېتى
亚喀吾斯塘	ياقا ئۆستەڭ
夏普吐鲁克村委会	شاپتوللۇق كەنت كومىتېتى
夏普吐鲁克	شاپتوللۇق
布谷尔吾斯塘	بۇگۇر ئۆستەڭ
拉依喀吾斯塘村委会	لايقا ئۆستەڭ كەنت كومىتېتى

拉依喀吾斯塘	لايقا ئۆستەڭ
阿克依来克村委会	ئاقئېلەك كەنت كومىتېتى
恰塔克	چاتاق
乌守吾斯塘村委会	ئۇشۇ ئۆستەڭ كەنت كومىتېتى
普那克艾日克	پۇناق ئېرىق
吾斯塘吾其	ئۆستەڭ ئۇچچى
杭格特勒克吾斯塘	ھاڭگىرتلىق ئۆستەڭ
沙勒吉力克村委会	سالجىلىق كەنت كومىتېتى
沙勒吉力克	سالجىلىق
塔古勒瓦林场	تاغۇلۇۋا ئورمانچىلىق مەيدانى
喀拉苏水库水管站	قارا سۇ سۇ ئامبىرى باشقۇرۇش پونكتى
沙勒吉力克林场分部	سالجىلىق تارماق ئورمانچىلىق مەيدانى

دامىكۇ يېزىسى 达玛沟乡

دامىكۇ يېزىسى چىرا ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىگە، چىرا - كېرىيە تاشيولىنىڭ ئىككى تەرىپىگە جايلاشقان. ناھىيە بازىرى بىلەن تۆز لىنىيە ئارىلىقى 24 كىلومېتىر كېلىدۇ. جەنۇبى نۇرى يېزىسى، شىمالى ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ شايار ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. غەربى گۇلاخما يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شەرقى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ قاراقىر يېزىسى بىلەن قوشنا. جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 268.6 — 321.3 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى تەخمىنەن 3.2 — 31.5 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 6206 كۋادرات كىلومېتىر، تەۋەلىكىدە 17 كەنت كومىتېتى، 59 تەبىئىي كەنت - مەھەللە گۇرۇپپىسى، 5178 ئائىلە — 19مىڭ 535 نوپۇس بار. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى چۇقاباش كەنتىدە.

«دامىكۇ» نامىنىڭ پەيدا بولۇش تارىخى ۋە ئۇنىڭ مەنىسى توغرىسىدا خىلمۇ خىل قاراشلار بار. بەزىلەر: دامىكۇ دېگەن بۇ جاي

خوتەندىن تەخمىنەن 40 يىل كېيىن ئىسلام دىنىغا كىرگەچكە «دىنى قارىغۇ» ، «دىنىكو» دەپ ئاتىلىۋېرىپ بۇ سۆز «دامىكۇ» غا ئۆزگەرگەن، دېيىشسە؛ يەنە بەزىلەر: دامىكۇ دېگەن سۆزنىڭ يەنە بىر تەلەپپۇزى «دۇمۇكۇ» بولۇپ «ئىككى مۇكا» دېگەن مەنىدە دەيدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا: «دۇمۇكۇ» دېگەن سۆز يەر شەكلى ئەگرى - توقاي دېگەن مەنىدە دېگۈچىلەرمۇ بار. يەنە ئېيتىلىشىچە: بۇنىڭدىن تەخمىنەن 200 يىل بۇرۇن كونا دامىكۇنىڭ ئورنى ھازىرقى دامىكۇنىڭ شىمالىي تەرىپىدە بولۇپ، 40 كېچە - كۈندۈز دەھشەتلىك بوران چىقىپ ئېتىزلار ۋە ھويلا - ئارامىلار قۇمنىڭ ئاستىدا قېلىپ، ئاھالىلەرنىڭ ھايات كۆچۈرۈشىگە ئامال بولماي، ھازىرقى ئورنىغا كۆچۈپ كېلىپ، بۇز يەر ئېچىپ يۇرتنى يېڭىباشتىن گۈللەندۈرگەن. ئۇ ۋاقىتتا دامىكۇ قەدىمكى كېرىيە دۆلىتىگە قارايدىكەن، كېرىيە خانى يۆتكىلىش خەرىتىسىنى كۆرۈپ: «ساپ دامكا (شاھمات) تاختىسىغا ئوخشايدىكەن» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن «دامىكۇ» دەپ ئاتىلىپ قالغانكەن، دېگەن سۆزلەر بار.

يۇقىرىقى قاراشلارنى رەت قىلىپ شۇنى ئېيتىمىزكى «دامىكۇ» دېگەن بۇ نام «دراماگۈپتا» نامىلىق بۇددا ئىبادەتخانىسىنىڭ نامىدىن كەلگەن. بۇ قاراشنىڭ دەلىلى سۈپىتىدە چەت ئەل ئارخېئولوگلىرىنىڭ «دەندانئۆيلۈك» ، «تېتىگرام» ۋە «ئۇزۇنتات» قاتارلىق قەدىمكى شەھەر خارابىلىرىدىن قېزىۋالغان بۇددىزم مەدەنىيىتىگە ئائىت تېپىلمىلار ۋە يېقىندا «كونا دامىكۇ» دىن بايقالغان بۇتخانا خارابىسى قاتارلىق ئىسپاتلارنى كەلتۈرۈشكە بولىدۇ.

1916 - يىلى دامىكۇ بازىرىدا 100 نەچچە ئۆيلۈك، يېقىن ئەتراپتىكى كەنت - مەھەللىلەردە 200 ئۆيلۈكتەك دېھقان بار ئىدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى يۇز بېشىلىق تۈزۈم ئورنىتىلىپ، يۇز بېشى تۈرۈشلۇق ئورۇن «بادى بازىرى» ، يېزىلىرى «خۇمىن يېزىسى» دەپ ئاتالغان. 1949 - يىلى بۇ يەرلەر 4 - رايون بولۇپ ئايرىلغان. 1959 - يىلى دامىكۇ كوممۇنىسى دېيىلگەن، 1984 - يىلى دامىكۇ يېزىسى دەپ ئۆزگەرتىلگەن.

بۇ يېزا قاراقۇرۇم تېغىنىڭ شىمالىي گىرۋىكى، تەكلىماكان

قۇملۇقىنىڭ جەنۇبىي ياقىسىدىكى چۆكۈندى تۈزلەڭلىككە جايلاشقان. تېرىلغۇ كۆلىمى 43 مىڭ 591 مو. يەر تۈزۈلۈشى شەرقىي جەنۇبتىن غەربىي شىمالغا يانتۇ. ئوكلۇنى % 300.1، يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق ئورۇننىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1386 مېتىر، شىمالىي قىسمىنىڭ 1101 مېتىر، جەنۇبىي قىسمىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1600 مېتىر، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1370 مېتىر كېلىدۇ. ھاۋا كىلىماتى مۆتىدىل، قۇرغاق. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ℃ 11.7، ئەڭ سوغۇق بولغاندا ئوتتۇچە تېمپېراتۇرىسى ℃ 6.-، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى ℃ 23.9.-، ئەڭ ئىسسىق بولغان 7 - ئايىدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ℃ 25، ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى ℃ 41.9، ئوتتۇچە يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 33.2 مىللىمېتىر، يىللىق قىروسىز مەزگىلى 209 كۈن، قۇياش نۇرى يېتەرلىك، كۈننىڭ يورۇتۇش ۋاقتى ئۇزۇن. كېچە بىلەن كۈندۈز ئوتتۇرىسىدىكى تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ بولۇپ، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ ئۆسۈشىگە تازا باب كېلىدۇ.

دامىكۇ يېزىسى تەۋەلىكىدە ياۋايى ھايۋانلاردىن تۈلكە، ياۋاتوڭگۈز، ياۋا توشقان؛ ياۋايى ئۆسۈملۈكلەردىن قومۇش، يۇلغۇن، توشقانزەدىكى، چۇچۇكبۇيا بار. يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتى پىلە، ئالما، نەشپۈت، قوغۇن - تاۋۇز.

يېزا تەۋەسىدە ئۇچ تەبىئىي بۇلاق جىلغىسى بولۇپ، يىل بويى سۇيى توختىمايدۇ، پەسىللىك ئىككى كەلكۈن جىلغىسى بار. ئىگىلىكى دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. شىمالىدا ئۇزۇنتات قەدىمكى شەھىرى (ئۇزۇن تات - يەرلىك كىشىلەر «ئۇزۇن تېتى» دەپ ئاتايدۇ. «‹تات› ئۇيغۇر دېمەكتۇر» [«تۇركىي تىللار دىۋانى» 1 - تۇم 592 - بەت]، «‹تات› پۈتۈن تۈركىلەرنىڭ نەزىردە پارسچە سۆزلىشىدىغان كىشى. ‹تات› توخسى، ياغمىلارنىڭ نەزەردە مۇسۇلمان بولمىغان ئۇيغۇرلار. مەن بۇنى ئۇلارنىڭ ئۆز يۇرتلىرىدا ئاڭلىدىم، ‹تات تاۋغاچ tat tawogaq› دەيدىكەن، بۇ ئۇيغۇر ۋە چىنلىق دېگەن بولىدۇ» [«تۇركىي تىللار دىۋانى» 2 - تۇم، 409 - بەت]) خارابىسى، كونا دامىكۇ [كونا دەمىكۇ، دەمدىل] خارابىسى ۋە تېتىگرام، دەندەن-

ئۆيلۈك (بۇگەي ئۆيلۈك، يوتقان [يۈرتخان] ئۆيلۈك، ياغاچ ئۆيلۈك دەپمۇ ئاتىلىدۇ. دەندەن ‹دەندان› — پارسچىدىكى «چىش» سۆزى تىلىمىزدا «چىشتەك قاتارى»، «مۇستەھكەم»، «ئوڭغۇل - دوڭ-غۇل» دېگەندەك مەنىدە قوللانغىنىغا ئوخشاش «دەندان» سۆزىمۇ «ئۆيلۈك» سۆزى بىلەن بىرىكىپ «قاتار ئۆيلەر»، «چىشتەك مۇس-تەھكەم شەھەر» دېگەندەك مەنىلەرگە ئىگە بولغان. ئەلۋەتتە بۇ شۇ شەھەرنىڭ ئەسلىي نامى ئەمەس، بەلكى يەرلىك كىشىلەر بۇ شەھەر خارابىسىنىڭ ئەسلىي قۇرۇلۇشىغا ياكى ئورۇن ئالاھىدىلىكىگە قاراپ قويغان نامدۇر)، لىچىنئاتام مازىرى خارابىسى بار.

دامىكۇ يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
策勒县达玛沟乡行政村和自然村名称

乔喀巴什	چۇقا باش
达什库勒村委会	داشكۆل كەنت كومىتېتى
阿热勒克	ئارىلىق
喀拉科台克	قارا كۆتەك
欧吐拉迪克达西库勒	ئوتتۇرىدىكى داشكۆل
科克艾肯贝希	كۆكئېقىن بېشى
尤勒滚勒克	يۇلغۇنلۇق
喀拉克其格	قارا كېچىگ
乔喀巴什村委会	چۇقا باش كەنت كومىتېتى
喀什托格拉克村委会	قاشتوغراق كەنت كومىتېتى
喀什托格拉克	قاشتوغراق
依来克吾期塘村委会	ئېلەكئۆستەڭ كەنت كومىتېتى
依来克吾斯塘	ئېلەكئۆستەڭ
古勒铁日干村委会	گۈلتېرىغان كەنت كومىتېتى
古勒铁日干	گۈلتېرىغان
塔力勒克	تاللىق

兰干色日克	لەڭگەر سېرىق
琼库勒村委会	چوڭكۆل كەنت كومىتېتى
琼库勒	چوڭكۆل
硝尔库勒	شور كۆل
强格艾日克	چاڭگىئېرىق
喀拉墩	قارا دۆڭ
托格拉克麻扎	توغراقمازار
硝尔哈纳村委会	شورخانا كەنت كومىتېتى
硝尔哈纳	شورخانا
休木托喀依	شۇمتوقاي
帕其坎特村委会	پارچە كەنت كومىتېتى
哈帕克托格拉克	قاپاق توغراق
帕其坎特	پارچە كەنت
克力坎麻扎	قىلقانمازار
其希里克村委会	چەشلىك كەنت كومىتېتى
吉格代力克	جىگدىلىك
迈代克力克	مەدەكلىك
巴什普那克	باشپۇناق
普那克村委会	پۇناق كەنت كومىتېتى
塔尔墩	تار دۆڭ
科克吉格代	كۆكجىگدە
喀里博依	كالىبويى
喀尔曼	قارىمان
玛力喀勒干村委会	مالقالغان كەنت كومىتېتى
沙拉依墩	سارايدۆڭ
铁热克阿勒迪	تېرەكئالدى
墩尕克买里斯	دوڭغاق مەھەللىسى
阔纳达玛沟	كونا دامىكۇ
英吾斯塘村委会	يېڭئۆستەڭ كەنت كومىتېتى
英吾斯塘	يېڭئۆستەڭ

ئاچما باغ	阿其玛巴格
شۇاقئۆستەك	希瓦克吾斯塘
سەگىتبەرەك	赛盖铁热克
زىنداڭكۆل كەنت كومىتېتى	曾旦库勒村委会
زىنداڭكۆل	曾旦库勒
قىغلىقئېرىق	克格勒克艾日克
ئاياغبۇناق	阿亚克普那克
يانئېقىن	叶音艾肯
ئۇقالقاش كەنت كومىتېتى	乌喀里喀什村委会
ئۇقالقاش	乌喀里喀什

莫勒吾苏勒苏阿木巴尔村委会

مول ھوسۇل سۇ ئامبىرى كەنت كومىتېتى

چاقا يېزىسى 乡恰哈

چاقا يېزىسى چىرا ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان تۇز لىنىيە ئارىلىقى 56 كىلومېتىر، جەنۇبى شىزاڭ بىلەن چېگرىلىنىدۇ، شىمالى چىرا بازىرى چىرا يېزىسى بىلەن، غەربىي جەنۇبى خوتەن ناھىيىسى بىلەن، غەربى لوپ ناھىيىسى بىلەن، شەرقى نۇرى يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. پۈتۈن يېزىنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 8750 كۋادرات كىلومېتىر. جەنۇبتىن شىمالغا 142 — 153 كىلومېتىر. شەرقتىن غەربكە بولغان ئارىلىقى 39.6 — 69.8 كىلومېتىر كېلىدۇ. تەۋەلىكىدە 20 كەنت كومىتېتى، 47 مەھەللە گۇرۇپپىسى، 3912 ئائىلە — 13مىڭ 923 نوپۇس بار. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى چاربىاغ كەنتتە.

شىنجاڭ رايونىدا ئوخشاشلا «چاقا» نامى بىلەن ئاتىلىدىغان 14 جاي بولۇپ، «چاقا»، «چاقال»، «چاقان»، «چوقى»، «چاقىرچا» قاتارلىق ناملار بىلەن ئاتالغانلار قەدىمكى ھونغۇر (ھون — ئاق ھۇن) ئۇرۇغ - ئايماقلىرىدىندۇر.

يەرلىكلەرنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە: چاقا ناھايىتىمۇ قەدىمىي تارىخ-قا ئىگە يۇرت بولۇپ، قەدىمكى زامانىدا موڭغۇللار ۋە ئۇيغۇرلار ئۆزئارا غىچە ئەپ بولالمايلا ئۆز ئارا بىر - بىرىنى چاقىرالمىغانلىقتىن، بۇ يەرنىڭ نامى «چاقا» دەپ ئاتالغانمىش.

بۇ يەر مىنگو دەۋرىدە چىرا ناھىيىسىنىڭ «يۇڭكاڭ بازىرى» «يۇيمىن يېزىسى» بولغان. ئازادلىقىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە چىرا ناھىيە 5 - رايون بولۇپ ئايرىلغان. 1959 - يىلى چاقا خەلق كوممۇنىسى دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى چاقا يېزىسى دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى ئۇنىڭ بەش چوڭ ئەتىرىتى، توققۇز تەبىئىي كەنتى ئايرىلىپ ئۇلۇغساي يېزىسى قۇرۇلغان.

چاقا يېزىسى قاراقۇرۇم تاغلىق رايونىغا جايلاشقان. دېڭىز يۈزىدىن ئەڭ يۇقىرى ئېگىزلىكى 6785 مېتىر، ئەڭ تۆۋەن ئېگىزلىكى 1720 مېتىر، يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2060 مېتىر. يەر تۈزۈلۈشى مۇرەككەپ، يېزىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان مۇز تاغنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئەڭ يۇقىرى ئېگىزلىكى 6638 مېتىر بولۇپ، يىل بويى مۇز ۋە قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ، يۇرۇڭقاش دەريالىرى مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 5000 مېتىر-دىن يۇقىرى بولغان باشقا تاغ چوققىلىرى قار مەڭگۈ ئېرىمەيدىغان بەلۋاغلار بولۇپ، يېزا تەۋەسىدىكى دەريالارنىڭ ئاساسلىق سۇ مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 4000 ~ 5000 مېتىرغىچە بولغان جايلارتىك قىيالىق چوققىلار بولۇپ، جىلغا ئىچىدە بىر - بىرىگە تۇتاشمايدىغان ئېگىز ۋە سوغۇق ئوتلاقلار بار. دېڭىز يۈزىدىن 3400 ~ 4000 مېتىرغىچە بولغان جايلارنىڭ توپا قەۋىتى بىر قەدەر قېلىن، بۇ جايلاردا ئاساسلىقى ئۇقۇلۇق دۆڭ تېغى، ئۇلاچى تېغى بار. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3500 مېتىر چامىسىدىكى جايلار قاراقۇرۇم تېغىدىكى ئوتلاق ئۆسۈملۈك يېپىنچىلىرى يېتىلىدىغان ئاساسلىق بەلۋاغ بولۇپ، كۆموش باشاقلىق ئوتلار، سېرىقچان، قوي ياۋىسى، قويكۆزى ئوت قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر بار.

چاقا يېزىسى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 9.7 ℃، يىللىق ئوتتۇنچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 150 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. قىروسىز مەزگىلى 185 كۈن. ئەڭ سوغۇق

بولىدىغان 1 - ئايدىكى ئوتتۇچە تېمپېراتۇرىسى ℃ 5 — ℃ 11.، ئەڭ ئىسسىق بولىدىغان ئايدىكى (8 - ئاي) ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ℃ 16 — ℃ 24، يىللىق ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى ℃ 30 — ℃ 36. بۇ يېزىنىڭ يەر تۈزۈلۈشى مۇرەككەپ، ھاۋا كىلىماتى جەھەتتىكى پەرق ناھايىتى چوڭ بولغانلىقتىن، تېمپېراتۇرا پەرقىمۇ ھەر قايسى جايلارنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئەگىشىپ ئىنتايىن روشەن. ئوتتۇرا ۋە پەس تاغلىق بەلۋاغلاردا قىشتا قاتتىق سوغۇق، يازدا قاتتىق تومۇز بولمايدۇ. تۆت پەسىلدىكى تېمپېراتۇرا پەرقى بەك چوڭ ئەمەس. دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى ۋە ئوت - چۆپلەرنىڭ ئۆسۈشىگە باب كېلىدۇ. تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 28 مىڭ 276 مو بولۇپ، ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ % 0.39 نى، ئورمان يېرى % 0.053 نى، ياياق كۆلىمى ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ % 18.15 نى، تاغلىق كۆلىمى % 80.44 نى ئىگىلەيدۇ.

چاقا يېزىسىنىڭ ئىگىلىكى يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىقمۇ بىر قەدەر تەرەققىي قىلغان. چوڭ - كىچىك 25 دەريا - ئېقىنى بار. ئۇلۇغساي دەريا سىستىمىسىغا يىللىق نورمال ئېقىم مىقدارى 155 مىليون 200 مىڭ كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. بۇلاق سۈيىنىڭ يىللىق نورمال ئېقىم مىقدارى 14 مىليون 600 مىڭ كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. 1949 - يىلىدىن كېيىن سۇ بايلىقىدىن تولۇق پايدىلىنىش ئۈچۈن ئىككى ئوق ئۆستەڭ، ئۇچ سۇ ئامبىرى ياسالغان.

چاقا يېزىسىنىڭ كان بايلىقلىرىدىن: ئالتۇن، كۆمۈر، قاشتېشى، ئاھاك تېشى قاتارلىقلار؛ ياۋايى ھايۋانلاردىن: جەگرەن، تۈلكە، داۋغان، توشقان، قۇش، ئۇلار، كەكلىك قاتارلىقلار؛ دورا ئۆسۈملۈكلىرىدىن: بىنەپشە، قار لەيلىسى قاتارلىقلار؛ ئالاھىدە داڭلىق يەرلىك مەھسۇلاتلاردىن: تۆگە، قوي يۇڭى، ھەر خىل ھايۋانلارنىڭ تېرىسى، ئۇلار قاتارلىقلار بار.

بۇ يېزىنىڭ غەربىگە 11 كىلومېتىر كېلىدىغان ھاسا كەنتىدە «جوقتەرەشىد - نوكتەرەشىد قورغىنى» خارابىسى، يېزا ئورگىنى بىلەن تۇز لىنىيە ئارىلىقى 19.7 كىلومېتىر كېلىدىغان قىزىلىيول كەنتىنىڭ شىمالىدىكى تاغ باغرىدا «ئىمامى مەھدى ئاخىرزامان مازى-

رى» ۋە «يۇلچۇن مازار» قاتارلىق ئاسار - ئەتىقە ئورۇنلىرى بار.

چاقا يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
策勒县恰哈乡行政村和自然村名称

恰尔巴格	چاربىباغ
奥依巴格村委会	ئويباغ كەنت كومىتېتى
奥依巴格	ئويباغ
恰哈	چاقا
央布拉克村委会	يانبۇلاق كەنت كومىتېتى
库木鲁克	قۇملۇق
央布拉克	يانبۇلاق
台吐尔	تەتۇر
兰贵村委会	لەڭگۇي كەنت كومىتېتى
兰贵	لەڭگۇي
阿其玛	ئاچما
却如什村委会	چۆرۈش كەنت كومىتېتى
却如什	چۆرۈش
铁热克勒克	تېرەكلىك
安迪尔村委会	ئەندىر كەنت كومىتېتى
安迪尔	ئەندىر
安巴村委会	ئامبار كەنت كومىتېتى
阿拉阿特力克	ئالا ئاتلىق
安巴	ئامبار
萨孜喀木村委会	ساسكام كەنت كومىتېتى
萨孜喀木	ساسكام
克孜里亏地改村委会	قىزىلكۇتكى كەنت كومىتېتى
克孜里亏地改	قىزىلكۇتكى
色日克库木奇	سېرىققومۇش
都维力克	دۇۋلۇك

克希村委会	كىشى كەنت كومىتېتى
克希	كىشى
干吉萨依村委会	گەنجىساي كەنت كومىتېتى
干吉萨依	گەنجىساي
库其坎力克	كۆچكەنلىك
其曼喀拉吾如克	چىمەنقارا ئۆرۈك
库如克依来克	قۇرۇغئېلەك
阔如克也尔	كۇرۇكيەر
喀拉阔勒	قارا قول
阿西村委会	ھاشى كەنت كومىتېتى
阿西	ھاشى
喀拉克尔	قارا قېر
兰干塔木	لەڭگەر تام
亚格拜地亚依拉克	ياغ بەردى يايلاق
玉如克塔什村委会	يۇرۇقتاش كەنت كومىتېتى
玉如克塔什	يۇرۇقتاش
阿萨村委会	ھاسا كەنت كومىتېتى
阿萨	ھاسا
恩尼里克村委会	ئېنىلىك كەنت كومىتېتى
恩尼里克	ئېنىلىك
乔喀	چۇكا
比吉西	بىجەش
塔依浪艾格孜	تايلاق ئېغىزى
阿提拉什	ئاتلاش
克孜勒尧勒村委会	قىزىلىيول كەنت كومىتېتى
阔什喀尔贝希	قوچقار بېشى
克孜勒尧勒	قىزىلىيول
哈勒龙	ھالىلۇڭ
介格塔勒村委会	جەگىتال كەنت كومىتېتى
苏尔鲁库	سۇرلۇك
介格塔勒	جەگىتال

塔勒力克	تاللىق
阿孜纳美其特	ئازنەمىچىت
阿勒玛	ئالما
乌库村委会	ئوقۇ كەنت كومىتېتى
乌库	ئوقۇ
台斯坎力克	تەسكەنلىك
阿特恰甫库尔	ئاتچاپقۇر
拉依喀	لايقا
艾斯克吐格曼	ئەسكىتۇگمەن
阿亚克阿孜尕勒	ئاياغئازگال
巴什阿孜尕勒	باشئازگال
巴热艾格勒	بارىئېغىل
推孜艾格勒	تۇز ئېغىل
乌鲁克艾格勒	ئۇلۇغئېغىل
其格勒克艾格勒	چىغلىقئېغىل
亚艾格勒	يار ئېغىل
阔纳艾格勒	كونا ئېغىل
麻扎塔什	مازار تاش
艾依克勒克亚依拉克	ئېيىقلىق يايلىقى
克亚克力克	قىياقلىق
塔什勒克艾格勒	تاشلىق ئېغىل
依协克克尔墩亚依拉克	ئېشەكقېر دۆڭيايلاق
布央艾格勒	بۇيانئېغىل
依热格能艾格勒	يېرىلىغنىڭ ئېغىلى
喀拉塔什村委会	قارا تاش كەنت كومىتېتى
阿克塔什	ئاقتاش
阿特	ئاتى
墩吕克	دۆڭلۈك
欧吐拉克尔能艾格勒	ئوتتۇرا قېرىنىڭ ئېغىلى
塔孜艾格勒	تاز ئېغىل
萨里曼亚依拉克	سالمان يايلىقى

ئاناسباي يايلىقى	阿纳斯巴依亚依拉克
ئېشەكقېرنىڭ دۆڭى	依协克克尔能墩
ئارىتۆز	阿热推孜
سېرىقسای	色日克萨依
كەڭتوقاي كەنت كومىتېتى	康托喀依村委会
كەڭتوقاي	康托喀依
قاقشاللىق	喀合夏力克
سېرىقچان كەنت كومىتېتى	色日克羌村委会
سېرىقچان	色日克羌

ئۇلۇغساي يېزىسى 乌鲁克萨依乡

ئۇلۇغساي يېزىسىنىڭ سەككىز مەمۇرىي كەنتى، 18 تەبىئىي كەنتى، 14 مەھەللە گۇرۇپپىسىدا 1152 ئائىلە — 4084 نوپۇس بار. 11084 مو تېرىلغۇ كۆلىمىگە ئىگە بولغان بۇ يېزىدىكى ئاھالىلەر چارۋىچىلىقنى ئاساس، دېھقانچىلىقنى قوشۇمچە ئىگىلىك قىلغان. ئۇلۇغساي يېزىسى تەۋەلىكىدىكى كەنت كومىتېتلىرى 1984 - يىلى چاقا يېزىسىنىڭ بەش چوڭ ئېتىزىق ۋە توققۇز تەبىئىي كەنتى ئايرىلىپ قۇرۇلغان بولۇپ، چاقا ۋە نۇرى يېزىلىرى بىلەن چېگرىداش. «ئۇلۇغ-ساي» ئۇيغۇرچە سۆز. (بۇ يېزىنىڭ تەبىئىي شارائىتى، جۇغرافىيىلىك ئەھۋالى قاتارلىقلار چاقا يېزىسى بىلەن ئاساسەن ئوخشاش بولغاچقا، ئايرىم بايان قىلىنمىدى).

ئۇلۇغساي يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
策勒县乌鲁克萨依乡行政村和自然村名称

بادىغان	巴大干
بادىغان كەنت كومىتېتى	巴大干村委会
گوجىلغا دۆڭ	郭吉勒尕墩

科克克尔村委会	كۆكقىر كەنت كومىتېتى
科克克尔	كۆكقىر
阿尕其克兰干	ئاغچەك لەڭگەر
尧勒琼	يۇلچۇن
阿克其格村委会	ئاقچىغ كەنت كومىتېتى
阿克其格	ئاقچىغ
克其克萨依	كىچىكساي
库木奇尧勒	قومۇشيول
阿克塔什布场墩	ئاقتاش بۇياندۆڭ
却如勒	چۆرۈل
布喀墩	بوقا دۆڭ
琼萨依村委会	چوڭساي كەنت كومىتېتى
琼萨依	چوڭساي
玉龙克尔村委会	يۈرۈڭقىر كەنت كومىتېتى
玉龙克尔	يۈرۈڭقىر
乌坦勒克村委会	ئۇتانلىق كەنت كومىتېتى
乌坦勒克	ئوتانلىق
色格孜勒克村委会	سېغىزلىق كەنت كومىتېتى
色格孜勒克	سېغىزلىق
阿克依来克	ئاقئېلەك
玉龙村委会	يۈلۈڭ كەنت كومىتېتى
玉龙	يۈلۈڭ
吐孜鲁克亚依拉克	تۇزلۇق يايلاق

奴尔乡 نۇرى يېزىسى

نۇرى يېزىسى چىرا ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبى تەرىپىگە جايلاشقان. ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان توز لىنىيە ئارىلىقى 80.4 كىلومېتىر كېلىدۇ. شەرقى بوستان يېزىسى بىلەن قوشنا، غەربى ئۇلۇغساي يېزىسى بىلەن چېگرىداش، جەنۇبى شىزاڭ بىلەن، شىمالى

دامىكۇ يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. شەرقتىن غەربكە كەڭ-لىكى 8 . 19 — 1 . 44 كىلومېتىر. جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 1 . 143 — 8 . 159 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 4933 كۋادرات كىلومېتىر. تەۋەلىكىدە 18 كەنت كومىتېتى، 44 مەھەللە گۇرۇپپىسى، 3210 ئائىلە — 10 مىڭ 571 نوپۇس بار. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى قۇمباغ كەنتتە.

رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە: قەدىمكى زامانىدا بىر قېتىم ھاۋا زور دەرىجىدە ئۆزگىرىپ، دەھشەتلىك بوران چىقىپ، ئاسمانىنى چاڭ-توزان قاپلاپتۇ، 40 كېچە - كۈندۈز كۈن چىقماپتۇ، ئىنسانلار ئۆز ھاياتىدىن ئەندىشە قىلىپ، ھەر كۈنى تاغقا چىقىپ، كۈن چىقىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپتۇ. بوران ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، كۈن چىقىپتۇ. ئاۋام بۇنىڭدىن خۇشاللىنىپ، «نۇر چىقتى» دەپ ۋارقىرىشىپتۇ، بۇ سۆز شۇنىڭدىن كېيىن ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈپ بۇ زېمىنىنىڭ نامى «نۇرى» دەپ ئاتىلىپ قاپتۇ.

«نۇر» موڭغۇل تىلىدا «كۆل» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغان سۆز بولۇپ، تىل شېۋە ئادىتى بويىچە قوشۇلغان «ى» تاۋۇشى ئارقىلىق ئۇنىڭ مەنىسىنى «كۆللۈك» دەپ چۈشىنىشكە بولىدۇ.

مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 60 - يىلى غەربىي يۈرت تەۋەسىدىكى 36 بەگلىك ئىچىدە «چىرا بەگلىكى» (渠勒国) مۇ بار ئىدى. شۇ چاغدا چىرا بەگلىكىدە 310 تۇتۇن، 2170 نوپۇس، 300 ئەسكىرى بولۇپ، بەگ ئوردىسى (شەھىرى) كۈتەل 鞬都城 دە ئىدى. بۇ چىرا بەگلىكى ھازىرقى چىرا ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىدىكى تاغلىق رايونلارغا جايلاشقان [1]. نۇرى يېزىسىدا ئوردا ۋە ھاكىمىيەتكە مۇناسىۋەتلىك بولغان «خىنباغ»، «يامۇن»، «خانيۇت»، «زىندان» قاتارلىق يەر ناملىرىنىڭ ھازىرغىچە مەۋجۇت بولۇپ كەلگەنلىكى بۇ يەرنىڭ قەدىمكى چىرا بەگلىكىنىڭ بەگلىك ئوردىسى جايلاشقان ئورۇن ئىكەنلىكىنى مەلۇم جەھەتتىن دەللەلەپ بېرىدۇ.

نۇرى چىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلىپىدە «نۇرى تاغ» دەپ ئاتالغان ھەمدە پۈتكۈل خوتەن تەۋەلىكى «ئالتە بازار» (ئىلچى، يۇرۇڭقاش،

① «خوتەننىڭ قىسقىچە تارىخى» (خەنزۇچە 4-بەت).

قاراقاش، چىرا، نۇرى تاغ، كېرىيە) دېيىلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ بىرىسى «نۇرى» ئىدى. «شىنجاڭنىڭ مەمۇرىي رايونلىرىنىڭ تەسىس قىلىنىش تەزكىرىسى» دە «نۇرى كەنتى» دەپ ئاتالغان. مىنگو دەۋرىدە چىرا ناھىيىسىنىڭ 6 - رايونى بولغان، مىنگونىڭ 33 - يىلى «شىنشېڭجېن» (يېڭى ھايات بازىرى) دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1949 - يىلىدىن كېيىن چىرا ناھىيىسىنىڭ 6 - رايونى بولۇپ، نۇرى رايونى دەپمۇ ئاتالغان. 1959 - يىلى نۇرى خەلق كومۇنىسى قۇرۇلغان. 1984 - يىلى نۇرى يېزىسىغا ئۆزگەرتىلگەن. بۇ زېمىن ئەسلىدە نۇرى، سايباغ، ئىمامىلىدىن ئىبارەت ئۈچ تەبىئىي باشقۇرۇش رايونىغا بۆلۈنەتتى. ئىمامىلا باشقۇرۇش رايونى 1977 - يىلى 8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئايرىلىپ، بوستان كوممۇنىسىغا ئۆزگەرتىلگەن.

نۇرى يېزىسى قاراقۇرۇم تېغىنىڭ شىمالىي باغرىغا جايلاشقان بولۇپ، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 30 مىڭ 411 مو. ئومۇمىي كۆلەم ئىچىدە تېرىلغۇ يەر % 0.56 نى، ئورمان يېرى % 0.056 نى، يايلاق % 15.5 نى، چۆل، تاغلىق ۋە قۇملۇق % 83.89 نى ئىگىلەيدۇ. يەر تۈزۈلۈشى مۇرەككەپ. تەۋەلىكىدە ئېگىز - پەس تاغلار، جىلغىلار بار. جەنۇب تەرىپى ئېگىز، شىمال تەرىپى پەس. بۇزاق، سارلۇق، ياچى قاتارلىق چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدىغان كەنت كومىتېتلىرى ئېگىز تاغلار ئارىسىدىكى چوڭقۇر جىلغىلار ئىچىگە جايلاشقان. پۈتۈن يېزىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئەڭ تۆۋەن ئېگىزلىكى 1600 مېتىر، ئەڭ يۇقىرى ئېگىزلىكى 6903 مېتىر، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 4251 مېتىر كېلىدۇ. يېزا تۇرۇشلۇق جاينىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2227 مېتىر.

دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، ھاۋا كىلىماتى شارائىتى مۇرەككەپ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2800 مېتىردىن يۇقىرى بولغان ئېگىز ۋە ئوتتۇرا تاغلىق جايلارنىڭ ھاۋا كىلىماتى سوغۇق يېرىم نەمخۇش كىلىماتقا مەنسۇپ بولۇپ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ℃ 4.7، جۇغلانما تېمپېراتۇرىسى ℃ 2453 قا، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 200 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئاز ساندىكى چارۋىچىلىق كەنتلىرى ۋە كۆپ سانلىق يايلاقلار مۇشۇ خىلدىكى كىلىماتقا مەنسۇپ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2300 مېتىردىن

2800 مېتىر ئارىلىقىدىكى جايلارنىڭ كىلىماتى سوغۇق - سالقىن بولۇپ، جۇغلانما تېمپېراتۇرىسى 2500 ℃ — 2300 ℃ قا يېتىدۇ. ھۆل - يېغىن مىقدارى 200 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. چىمەنباغ كەنت كومىتېتى مۇشۇ كىلىمات رايونغا مەنسۇپ بولۇپ، يازغى بۇغداينىڭ ئۆسۈشىگە باب كېلىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1500 — 2300 مېتىرغىچە بولغان جايلارنىڭ يىللىق جۇغلانما تېمپېراتۇرىسى 3000 ℃— 4300 ℃ ئارىلىقىدا بولىدۇ. نۇرى يېزىسىدىكى دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىدىغان كۆپ سانلىق كەنت كومىتېتلىرى مۇشۇ رايون تەۋەسىگە جايلاشقان بولۇپ، كۆزگى ۋە يازغى بۇغداي ئۆستۈرۈشكە باب كېلىدۇ ھەمدە ئۆسۈش ۋاقتى بىر قەدەر قىسقىراق بولغان ئوتتۇرا ۋە بالدۇر پىشىدىغان قوناقلارنى تېرىشقا بولىدۇ.

نۇرى يېزىسى سۇ بايلىقى چىرا ناھىيىسى بويىچە مول بولغان رايونلارنىڭ بىرى بولۇپ، تەۋەسىدە بىر قەدەر چوڭراق بولغان توققۇز دەريا بار. بۇنىڭدىن نۇرى دەرياسى قاراقۇرۇم تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىن باشلىنىپ، يۇقىرى قىسمى ئوچ كېچىك دەريانىڭ قوشۇلۇشىدىن شەكىللەنگەن. يۇقىرى ئېقىمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 37 كىلومېتىر كېلىدۇ. يىللىق نورمال ئېقىم مىقدارى 107 مىليون 230 مىڭ كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. تۆۋەنكى ئېقىمىدا «جەڭگىۋار ئۆستەڭ» ۋە كەلكۇن توساش ئېغىزلىرى ياسىلىپ، دەريانىڭ سۇيى گۇلاخما، دامىكۇ يېزىلىرىغا باشلاپ كېلىنگەن. سايباغ دەرياسى يامۇن تېغىدىن باشلىنىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 22 كىلومېتىر، پەسىللىك دەريا، يىللىق نورمال ئېقىم مىقدارى 41 مىليون 600 مىڭ كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. تەۋەسىدە ئاساسلىق تاغ چوققىلىرىدىن يامۇن تېغى ۋە پاكار تاغ بولۇپ، يامۇن تېغى نۇرى يېزىسى تۇرۇشلۇق جاينىڭ شەرقىي جەنۇبىي تەرىپىگە جايلاشقان، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3670 مېتىر. تاغدا جەگرەن، داۋغان، ئۇلار، كەكلىك، بۆرە، تۈلكە قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار بار. ئۆسۈملۈك يېپىنچىلىرىدىن، چىغ قاتارلىق توققۇز خىل ئوت بار. دورا ئۆسۈملۈكلىرىدىن: ئېيىق پۇرچىقى، توشقانزەدىكى، قار لەيلىسى قاتارلىقلار بار. تاغدا ئىككى تۆمۈر رودا كېنى بولۇپ، 1958 - يىلدىن باشلاپ ئېچىلغان.

نۇرى يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق مەھەللىلەرنىڭ نامى
策勒县奴尔乡行政村和自然村名称

库木巴格	قۇمباغ
其曼巴格村委会	چىمەنباغ كەنت كومىتېتى
其曼巴格	چىمەنباغ
墩南木古勒	دۆڭئەمگۇل
库木巴格村委会	قۇمباغ كەنت كومىتېتى
塔木也尔	تاميەر
科尼巴格	خىنىباغ
亚巴格村委会	ياڭباغ كەنت كومىتېتى
亚巴格	ياڭباغ
托盖巴斯提	تۆگە باستى
阿克塔什村委会	ئاقتاش كەنت كومىتېتى
阿克塔什	ئاقتاش
兰干	لەڭگەر
托万阿其玛村委会	تۆۋەنئاچما كەنت كومىتېتى
英巴格	يېڭىباغ
托格拉吾斯塘	توغرا ئۆستەڭ
托万阿其玛	تۆۋەنئاچما
麻木西特日木	مامۇش تېرىم
尤勒滚艾格勒	يۇلغۇنئېغىل
亚勒古孜巴格村委会	يالغۇز باغ كەنت كومىتېتى
亚勒古孜巴格	يالغۇزباغ
尤喀克阿其玛村委会	يۇقاقىئاچما كەنت كومىتېتى
尤喀克阿其玛	يۇقاقىئاچما
奥依恰浦	ئويچاپ
巴什阿热库木	باش ئارا قۇم
阿热库木村委会	ئاراقۇم كەنت كومىتېتى
阿热库木	ئارا قۇم

都木村村委会	دومسۇن كەنت كومىتېتى
都木村	دومسۇن
萨依巴格	سايباغ
提坎里克	تىكەنلىك
萨塔皮	ساتاپي
尤勒群艾格孜	يۇلچۇنئېغىزى
乌尊克尔	ئۇزۇنقىر
其维克勒克	چىۋنقلىق
喀提克推孜	قاتتىقتۇز
亚瓦力克	ياۋلىق
汗尼尤提	خانيۇت
热再克村委会	رىزەك كەنت كومىتېتى
热再克	رىزەك
恰塔什村委会	چاتاش كەنت كومىتېتى
恰塔什	چاتاش
托格拉吾斯塘	توغرا ئۆستەڭ
萨依巴格贝希村委会	سايباغبېشى كەنت كومىتېتى
萨依巴格贝希	سايباغبېشى
喀提	قات
琼库勒贝希村委会	چوڭكۆلبېشى كەنت كومىتېتى
琼库勒贝希	چوڭكۆلبېشى
萨依喀提	سايقات
喀什也尔村委会	قاشىيەر كەنت كومىتېتى
喀什也尔	قاشىيەر
欧格热尧勒	ئوغرىيول
亚喀虽力	ياقا سۇيلى
虽力兰干村委会	سۇيلىلەنگەر كەنت كومىتېتى
虽力兰干	سۇيلىلەنگەر
萨尔龙村委会	سارلوڭ كەنت كومىتېتى
萨尔龙	سارلوڭ
代热合勒克	دەرەخلىك

拜勒提	بەلتىيى
阔什喀尔贝希塔格	قوچقار باش تاغ
坎库依那克	كەڭقويناق
科台勒	كۆتەل
亚其村委会	ياچى كەنت كومىتېتى
亚其	ياچى
皮尔玛	فېرما
科克阿热勒	كۆكئارال
托盖推孜	تۇگە تۇز
曾旦	زىندان
阿尔其维	ئاراچىۋەي
布藏村委会	بۇزاق كەنت كومىتېتى
布藏	بۇزاق
塔马克艾格孜	تاماقئاغزى
热木丹	رامۇدان
提坎力克	تىكەنلىك
库木尧勒	قۇميول
布藏克尔	بۇزاڭقىر
库木尧勒贝希	قۇميول بېشى
帕地其艾格勒	پادىچىئېغىل
蒙古孜喀提干	مۇڭگۇز قادىغان
普恰克其	پۇچاقچى
克亚克力克	قىياقلىق

博斯坦乡 بوستان يېزىسى

بوستان يېزىسى قاراقۇرۇم تېغىنىڭ شىمالىي گىرۋىكىدە بولۇپ، چىرا ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان. ناھىيە بازىرىغىچە بولغان تۇز لىنىيە ئارىلىقى 87.2 كىلومېتىر كېلىدۇ. يېزا ئىچىنى قاتمۇ قات تاغلار قاپلاپ تۇرىدۇ. ئۇزۇنىسىغا ۋە توغرىسىغا سوزۇلغان

دەريالار بار. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى باغبېشى كەنتى تاغ جىلغىسى-نىڭ ئېغىزىدىكى يەلپۇگۈچسىمان چۆكۈندى بەلۋاغقا جايلاشقان. بۇ يېزا شەرقتە كېرىيە ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. غەربى نۇرى يېزى-سى بىلەن قوشنا. جەنۇبى قاراقۇرۇم تېغى ئارقىلىق شىزاڭ بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شىمالى دامكۇ يېزىسى بىلەن تۇتۇشىدۇ. جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 144 — 121.1 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 33.8 — 1.8 كىلومېتىر كېلىدۇ. يەر مەيدانى 2694 كۋادرات كىلومېتىر. تەۋەلىكىدە 13 كەنت كومىتېتى، 28 مەھەللە گۇرۇپپىسى، 1767 ئائىلە — 6158 نوپۇس بار.

بۇ يەر يەرلىك خەلق ئارىسىدا ئۇزۇن زامانلاردىن بېرى «تۆت ئىملىرىم» ياكى كۆپىنچە «ئىملا» دەپ ئاتىلىپ كەلگەن. ھۆكۈ-مەت مەمۇرىي ئورگىنى 1949 - يىلىدىن ئىلگىرى «خېپىڭ شياڭ» (تىنچلىق يېزىسى) دەپ ئاتالغان. 1949 - يىلىدىن كېيىن 6 - رايون يەنى «ئىملا يېزا» دەپ ئاتالغان. 1959 - يىلى نۇرى كومۇنىسى ئىملا باشقۇرۇش رايونىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1977 - يىل 8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق نۇرى كومۇنىسىدىن ئايرىپ خەلق كومۇنىسى قۇرۇلۇپ، نامى «بوستان كومۇنىسى» دەپ ئاتالغان. 1984 - يىلى بوستان يېزىسى دەپ ئۆزگەرتىلگەن. «بوستان» ئۇيغۇرچە سۆز.

بوستان يېزىسى تۇرۇشلۇق جاينىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2260 مېتىر، پۈتۈن يېزىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئەڭ تۆۋەن ئېگىزلىكى 1600 مېتىر. ئەڭ يۇقىرى ئېگىزلىكى 6280 مېتىر. ئۇتتۇرىچە ئېگىزلىكى تۇرۇشلۇق ئورنىنىڭ ئېگىزلىكىدىن بىر ئاز يۇقىرى بو-لۇپ، 3940 مېتىر كېلىدۇ. تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 16 مىڭ 588 مو، تېرىلغۇ يەر ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 0.73 % نى، ئورمان يېرى 0.128 % نى، يايلاق 22.2 % نى، قۇملۇق، تاغلىق 77.08 % نى تەشكىل قىلىدۇ. يەر تۇزۇلۇشى جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان تار ئۇزۇنچاق بولۇپ، جەنۇبىي قىسمىدىكى باشقاراسۇدىن شىمالىي قىسمىدىكى ئاياغقاراسۇغا قەدەر بولغان تۇز لىنىيە ئارىلىقى 31.5 كىلومېتىر كېلىدۇ. ھاۋا كىلىماتى جەھەتتىكى پەرق بىر قەدەر چوڭ، ئوتتۇرا قىسمىدىكى دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ ھاۋا كىلىماتى

قۇرغاق، يامغۇر بىر قەدەر ئاز ياغىدۇ. ئونۇملۇك جۇغلانما تېمپېراتۇرىسى 4000 ℃ دىن تۆۋەن، بۇغداينىڭ ئۆسۈشىگە باب كېلىدۇ ھەمدە ئۆسۈش ۋاقتى 100 كۈن چامىسىدىكى ئوتتۇرا پىشار قوناقلارنى تېرىغىلى بولىدۇ. باشقاراسۇدا يامغۇر بىر قەدەر كۆپ ياغىدۇ. يايلاق كۆلىمى چوڭ بولۇپ، كالا، قوي بېقىشقا باب كېلىدىغان چارۋىچىلىق كەنتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، بۇ كەنتتىمۇ ئارپا، پۇرچاق ۋە يازغى بۇغداي تېرىلىدۇ. بىراق يامغۇر كۆپ ياققان، تېمپېراتۇرا تۆۋەن بولغان يىللىرى يازغى بۇغدايمۇ پىشمايدۇ. ئاياغقاراسۇنىڭ تېمپېراتۇرىسى يېزا تۇرۇشلۇق جايغا قارىغاندا مۆتىدىل بولۇپ، دېھقانچىلىق ۋە ئورمانچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا باب كېلىدۇ.

بوستان يېزىسىنىڭ سۇ بايلىقى بىر قەدەر مول، يېزا تەۋەسىدىكى چوڭ - كىچىك 11 دەريانىڭ يىللىق نورمال ئېقىن مىقدارى 890 مىڭ كۇب مېتىر. كان بايلىقلىرىدىن: قاشتېشى، ئالتۇن، خرۇستال قاتارلىقلار؛ ياۋايى ھايۋانلاردىن: داۋغان، جەگرەن، تۈلكە، چوم-چوق، ئۇلار، كەكلىك قاتارلىقلار؛ ئۆسۈملۈكلەردىن سېرىقئوت قاتارلىقلار بار. يېزا تەۋەسىدىكى قۇرۇم تاغ تىزمىلىرىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 5000 مېتىردىن يۇقىرى بولغان ياقاباغ تېغىدا يىل بويى قار ئېرىمەيدۇ. يېزىنىڭ ئاساسلىق سۇ مەنبەسى قار سۇلىرىنىڭ ئېرىشىدىن شەكىللەنگەن دەريا سۇيىدۇر. يېزا تەۋەسىدە لەيلىكۆلى دەپ ئاتىلىدىغان سۇيى ئاقمايدىغان، بىر تەبىئىي كۆل بولۇپ، كۆلىمى 55 . 0 كۋادرات كىلومېتىر، سۇ يۈزى ئېگىزلىكى 4980 مېتىر كېلىدۇ.

بوستان يېزىسىنىڭ ئېگىلىكى چارۋىچىلىقنى ئاساس، دېھقانچىلىقنى قوشۇمچە قىلىدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بېرى، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىمۇ تەرەققىي قىلدى. ئىشلەپچىقارغان ئاشلىقى ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلەپ ئېشىنىدىغان بولدى. 1958 - يىلىدىن كېيىن دەريا سۇيى بايلىقىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، پەسسىلەر ئارا سۇنىڭ ئارتۇق - كېمىنى تەڭشەپ ئىشلىتىش ئۈچۈن ئۇزۇنلۇقى ئالتە كىلومېتىر كېلىدىغان بىر ئوق ئۆستەڭ ياسالدى. يەنە 2 مىليون كۇب مېتىر سۇ سىغىدىغان بىر سۇ ئامبىرى ياسالدى. بۇ ئارقىلىق دېھقانچىلىق،

چارۇنچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا قۇلايلىق شارائىت يارىتىلدى. يېزىدا 16 مىڭ 588 مو تېرىلىدىغان يەر بار. بۇ جايدا يەرلىك كىشىلەر «نىياز ھېكمىبەگ كارىزى» دەپ ئاتايدىغان قەدىمىي كارىز بار بولۇپ، 1860 - يىللاردا نىياز ھېكمىبەگ دەۋرىدە قېزىلىپ، قارا ساي دەرياسىنىڭ سۇيىنى ئىملىغا باشلاپ كېلىپ، تېرىقچىلىققا كاپالەتلىك قىلغان. بىراق ۋاقىتنىڭ ئۆزىرىشىغا ئەگىشىپ، كارىز لايلاپ سۇيى بەك ئازىيىپ كەتكەچكە، 1980 - يىللىرىنىڭ ئاخىرىدا يېڭىدىن «تەشمە كارىزى» قېزىلدى. بۇنىڭ بىلەن بوستان يېزىسىنىڭ سۇغىرىش شارائىتى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى. ئاسار ئەتىقىلەردىن ئاساسلىقى «تۆت ئىمام مازىرى» (يەنى تۆت ئىمامنىڭ قەبرىسى) بار.

بوستان يېزا تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
策勒县博斯坦乡行政村和自然村名称

باغبېشى	巴格贝希
جايتۇز كەنت كومىتېتى	加依推孜村委会
جايتۇز	加依推孜
قولتۇق	库勒吐克
ئاقتۇز	阿克推孜
تامىيەر	塔木也尔
باش مەھەللە	巴什买里
باغبېشى كەنت كومىتېتى	巴格贝希村委会
ئاراقىرتۇۋى	阿热克尔吐维
دۆڭباغ كەنت كومىتېتى	墩巴格村委会
كۆلىيەر	库勒也尔
تاشلىق يەر	塔什勒克也尔
مۇرلۇم قاش	木热鲁木喀什
ياقاقاش كەنت كومىتېتى	亚喀喀什村委会
ياقا قاش	亚喀喀什
غەزىمەتتۇۋى	艾孜买提吐维

铁热克吐维	تېرەكتۇۋى
帕提玛其文	پاتما چۈن
色日克喀什	سېرىققاش
依西克恰塔	شىكچاتا
阿其玛村委会	ئاچما كەنت كومىتېتى
阿其玛	ئاچما
吉格代博斯坦村委会	جىگدە بوستان كەنت كومىتېتى
吉格代博斯坦	جىگدە بوستان
墩也尔	دۆڭيەر
阿热萨依村委会	ئاراساي كەنت كومىتېتى
阿热萨依	ئاراساي
却勒艾格勒	چۆلئېغىل
库勒都送	قولدۇسۇن
阿亚克喀拉苏村委会	ئاياغقاراسۇ كەنت كومىتېتى
阿亚克喀拉苏	ئاياغقاراسۇ
克什拉克也尔	قىشلاقيەر
巴什阿其玛	باشئاچما
巴什喀拉苏村委会	باشقاراسۇ كەنت كومىتېتى
巴什喀拉苏	باشقاراسۇ
阿热勒力克村委会	ئاراللىق كەنت كومىتېتى
阿热勒力克	ئاراللىق
科拜克尔	كۆپە قىر
普麻斯克尔	پۇماسقىر
科克巴什墩	كۆكباشدۆڭ
科克布拉克	كۆكبۇلاق
阿克吐喀依	ئاقتوقاي
提热开勒亚依拉克	تېرىكەل يايلاق
帕喀尔	پاكار
科台勒	كۆتەل
木纳尔	مۇنار
尧干恰普	يوغان چاپ

阿特亚依拉克	ئات يايلاق
迈丹推孜村委会	مەيدانتۇز كەنت كومىتېتى
迈丹推孜	مەيدانتۇز
布藏克尔吐维村委会	بۇزاڭقىر تۇۋى كەنت كومىتېتى
布藏克尔吐维	بۇزاڭقىر تۇۋى

چىرا ناھىيىسى تەۋەلىكىدىكى بىر قىسىم قۇرۇلۇشلارنىڭ نامى
策勒县部分人工建筑物名称

先锋水库	ئاۋانگارت سۇ ئامبىرى
跃进水库	سەكرەپ ئىلگىرىلەش سۇ ئامبىرى
红旗水库	قىزىل بايراق 2 - سۇ ئامبىرى
喀位苏水库	قارا سۇ ئامبىرى
丰收水库	مول ھوسۇل سۇ ئامبىرى
普那克水库	پۇناق سۇ ئامبىرى
喀尔曼水库	قارىمان سۇ ئامبىرى
其格勒克亚水库	چىگلىكيا سۇ ئامبىرى
浪沙水库	لاڭسا سۇ ئامبىرى
喀提克吐孜水库	قاتتىقتۇز سۇ ئامبىرى
水电站水库	سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى سۇ ئامبىرى
博斯坦水库	بوستان سۇ ئامبىرى
策勒乡干渠	چىرا يېزا ئوق ئۆستىڭى
策勒乡东干渠	چىرا يېزا شەرق ئوق ئۆستىڭى
策勒乡西干渠	چىرا يېزا غەرب ئوق ئۆستىڭى
策勒乡跃进渠	چىرا يېزا سەكرەپ ئىلگىرىلەش ئۆستىڭى
策勒乡防渗渠	چىرا يېزا سۇسىڭمەس ئۆستىڭى
战斗渠	جەڭگىۋار ئۆستەڭ
固拉合玛一干渠	گۇلاخما 1 - ئوق ئۆستەڭ
固拉合玛二干渠	گۇلاخما 2 - ئوق ئۆستەڭ
固拉合玛三干渠	گۇلاخما 3 - ئوق ئۆستەڭ

达玛沟总干渠	دامىكۇ غول ئوق ئۆستەڭ
达玛沟支干渠	دامىكۇ تارماق ئوق ئۆستەڭ
达玛沟一干渠	دامىكۇ 1 - ئوق ئۆستەڭ
达玛沟二干渠	دامىكۇ 2 - ئوق ئۆستەڭ
达玛沟三干渠	دامىكۇ 3 - ئوق ئۆستەڭ
巴大干干渠	بادىغان ئوق ئۆستىڭى
奴尔干渠	نۇرى ئوق ئۆستىڭى
萨依巴格干渠	سايباغ ئوق ئۆستىڭى
博斯坦干渠	بوستان ئوق ئۆستەڭ
铁索桥	تومۇر ئاسما كۆۋرۈك
战斗渠首	جەڭگىۋار ئۆستەڭ ئېلىشىپشى
托提玛克引洪渠	تۇتماق سۇ باشلاش ئۆستىڭى
民航渠	خەلق ئاۋىئاتسىيە ئۆستىڭى
策布公路	چىرا - بويا بېشى تاشيولى
策于公路	چىرا - كېرىيە تاشيولى
策恰公路	چىرا - چاقا تاشيولى
策奴公路	چىرا - نۇرى تاشيولى
策博公路	چىرا - بوستان تاشيولى
喀哈夏力克库都克	قاقشاللىق قۇدۇق
台吐尔库勒都克	تەتۇر كۆل قۇدۇق
塔木克库都克	تامۇق قۇدۇق
恰坎地勒克库都克	چاكاندىلىق قۇدۇق
克什拉克库都克	قىشلاق قۇدۇق

چىرا ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم تەبىئي جۇغراپىيىلىك گەۋدىلەرنىڭ نامى
策勒县部分自然地理实体名称

乌库鲁克墩山	ئۇقۇلۇقدوڭ تېغى
尧干墩塔格山	يۇغاندوڭ تېغى
喀完土木休克山	قاۋانتۇمشۇق تېغى

乌拉其塔格山	ئۇلاچى تېغى
喀依那能科尼山	قاينانىك قېڭى تېغى
木孜塔格山	مۇز تاغ
铁克里克山	تېكلىك تېغى
亚门塔格山	يامۇن تېغى
帕喀塔格山	پاكار تاغ
亚喀巴格塔格山	ياقا باغ تېغى
布拉克铁克库勒山	بۇلاق تېكە كۆل تېغى
尖刀峰	جيەنداۋفېڭ چوققىسى
塔什乔什开克峰	تاشچۇشكەك چوققا
阔什喀尔博依纳克达坂	قوچقاربويناق داۋان
艾格尼博依纳克达坂	ئىگىنبويناق داۋان
双羊达坂	جۈپ ئارقار داۋىنى
喀拉库木达坂	قارا قۇم داۋان
却如勒翁库尔山洞	چۆرۈل ئۆڭكۇر
依来克博依沟	ئېلەكبويى
固拉合玛亚沟	گۇلاخما يا
斯孜互艾肯沟	سىزما ئېقىن
喀拉苏艾肯沟	قاراسۇ ئېقىن
达玛沟亚沟	دامىكۇ يا
普那克亚沟	پۇناق يا
达玛沟艾肯沟	دامىكۇ ئېقىن
依力瓦艾肯沟	يىلۋە ئېقىن
吐孜艾肯沟	تۇز ئېقىن
阿那斯巴依吉勒尕沟	ئاناسباي جىلغىسى
库完吉勒尕沟	قۇۋان جىلغا
萨孜喀木艾格孜沟	ساسكام ئېغىزى
莫尼加克力克沟	مونجاقلىق
布喀吉勒尕沟	بۇقا جىلغىسى
乌尊库孜吉勒尕沟	ئۇزۇنقوزا جىلغىسى
其曼阔勒吉勒尕沟	چىمەنقول جىلغىسى

乔姆求库艾格孜沟	چومچوق ئاغزى
克艾孜吉勒尕沟	كېڭەز جىلغىسى
托乎提乔克吉勒尕沟	توختىچوق جىلغىسى
萨里曼吉勒尕沟	سالمان جىلغىسى
巴尔艾格勒能依来克沟	بارى ئېغىلىنىڭ ئېلكى
喀依那能托热沟	قاينانىڭ تۆرى
阿其克苏吉勒尕沟	ئاچچىقسۇ جىلغىسى
赛勒吉勒尕沟	سەل جىلغىسى
阿克也尔吉勒尕沟	ئاقيەر جىلغىسى
科克尤提吉勒尕沟	كۆكيوت جىلغىسى
库都克推孜沟	قۇدۇقتۇز جىلغىسى
托盖塔什吉勒尕沟	تۇگەتاش جىلغىسى
库如克吉勒尕沟	قۇرۇق جىلغا
人字沟	ئاچال جىلغا
喀其昆其萨依沟	قاچقۇنچى ساي
乌尊阔勒沟	ئۇزۇنقول جىلغىسى
策勒河	چىرا دەريا سى
乌鲁克萨依河	ئۇلۇغساي دەريا سى
恰哈河	چاقا دەريا سى
欧吐拉克尔河	ئوتتۇرا قىر دەريا سى
玉龙河	يۇلۇڭ دەريا سى
乌坦勒克河	ئوتانلىق دەريا سى
玉龙克尔河	يۇرۇڭقىر دەريا سى
亚格拜地河	ياغ بەردى دەريا سى
哈勒龙河	ھالىلۇڭ دەريا سى
拉瓦斯河	لاۋاس دەريا سى
干吉萨依河	گەنجىساي دەريا سى
乔热河	چۆرە دەريا سى
乔喀河	چۇكا دەريا سى
色日克布隆河	سېرىقبۇلۇڭ دەريا سى
喀拉塔什河	قاراتاش دەريا سى

喀拉库扎河	قاراقوزا دەريا‌سى
阿克苏河	ئاقسۇ دەريا‌سى
阿其克苏河	ئاچچىقسۇ دەريا‌سى
乌鲁克阿其克河	ئۇلۇغئاچچىق دەريا‌سى
克其克阿其克河	كىچىكئاچچىق دەريا‌سى
其切克勒克河	چىچەكلىك دەريا‌سى
塔米其河	تامچى دەريا‌سى
艾依格力克河	ئېيىغلىق دەريا‌سى
阿其克布拉克河	ئاچچىق بۇلاق دەريا‌سى
拉龙河	لالۇڭ دەريا‌سى
布藏河	بۇزاڭ دەريا‌سى
奴尔河	نۇرى دەريا‌سى
萨依巴格河	سايباغ دەريا‌سى
汗尼尤提河	خانيۇت دەريا‌سى
玉其库鲁克河	ئۆچكۇلۇك دەريا‌سى
克孜勒苏河	قىزىلسۇ دەريا‌سى
大龙河	دالۇڭ دەريا‌سى
科台勒河	كۆتەل دەريا‌سى
色日克苏河	سېرىقسۇ دەريا‌سى
库拉普河	كۇراپ دەريا‌سى
喀拉苏河	قارا سۇ دەريا‌سى
阿克萨依河	ئاقساي دەريا‌سى
喀其昆其河	قاچقۇنچى دەريا‌سى
琼萨依河	چوڭساي دەريا‌سى
阿热忙来河	ئاراماڭلەي دەريا‌سى
古鲁克河	گۇللۇك دەريا‌سى
阿特吐开河	ئاتتۇگە دەريا‌سى
阿热力克萨依河	ئارلىقساي دەريا‌سى
克孜勒萨依河	قىزىلساي دەريا‌سى
再力克河	زەيلىك دەريا‌سى
琼库勒湖	چوڭكۆل

克其克库勒湖 كىچىككۆل
吐格塔什提库勒湖 توغتاشتى كۆل
冰湖 مۇزلۇق كۆل
来勒湖 لەيلىكۆلى
巴热艾格勒布拉克 بارئىغىل بۇلاق
阿其克苏布拉克 ئاچچىقسۇ بۇلاق
喀依那尔布拉克 قاينا بۇلاق
加格墩布拉克 جەگە دۆڭ بۇلاق
库木勒克 قۇملۇق
阿热库木 ئارا قۇم
喀勒玛克墩 قالماقدۆڭ
乌尊央塔克江尕勒 ئۇزۇنيانتاق جاڭگال
吐孜鲁克萨依 تۇزلۇقساي
库木斯热勒干 قۇمسىرىلغان
铁克萨喀勒克 تىكە ساقاللىق
达麻克尔 داما قىر
阿木巴里齐坎墩 ئامبال چىققان دۆڭ
布拉克贝希 بۇلاقبېشى
库尔库勒曼 كۇركولمان
托格拉尧勒 توغرا يول
加依玛合玛勒 جايماخمال
吐乎鲁克乌鲁迪 توخۇلۇق ئۇۋۇلىدى
喀帕克铁热克 قاپاقتېرەك
胡木丹贝希 خۇمدانبېشى
托库孜哈满 توققۇز خامان
萨特马兰干 ساتما لەڭگەر
库木恰克提麻扎 قۇمچاقتى مازار
库都西坎麻扎 قۇدۇشقان مازار
琼库勒贝希 چوڭكۆلبېشى
苏帕兰干 سۇپا لەڭگەر
吐洛克 تۇلۇق

青格里克阿勒迪	چىڭگىلىك ئالدى
阿热	ئارا
喀勒铁什麻扎	قالتىش مازار
也台坎兰代	يەتتە قەلەندەر
英其开阿尔帕	ئىنچىكە ئارپا
伯如文	بېرۇۋۇن
乌台尧勒	ئۆتە يول

چىرا ناھىيىسىدىكى بىرقىسىم ئاسار ئەتىقىلەرنىڭ نامى
策勒县部分名胜古迹名称

阿萨乔克吐如希库尔干	ھاسا جوقتەرەشىد قورغىنى
阿西乔克吐如希库尔干	ھاشى نوكتەرەشىد قورغىنى
伊麻木加帕尔特兰麻扎	ئىمامى جەئفىرى تەيران مازىرى
托格拉克麻扎	توغراق مازار
尧勒琼麻扎	يۇلچۇن مازار
伊麻木买合德阿合日扎曼麻扎	ئىمامى مەھدىي ئاخىر زامان مازىرى
托特伊麻木麻扎	تۆت ئىمام مازىرى

كېرىيە ناھىيىسى 于田县

كېرىيە ناھىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئەڭ جەنۇبىغا، قاراقۇرۇم تېغى ئوتتۇرا بۆلىكىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە، تەكلىماكانىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. شەرقىي ئۇزۇنلۇق 81°09′～82°51′ ۋە شىمالىي كەڭلىك 35°14′～39°29′ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. كېرىيە دەرياسى قاراقۇرۇم تېغىدىن باشلىنىپ، جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ پۈتۈن كېرىمىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. ناھىيە بازىرىنىڭ خوتەن شەھىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 180 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئومۇمىي يەر كۆلىمى 39 مىڭ 14.126 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، تېرىلغۇ كۆلىمى 397 مىڭ 257 مو، تۇزلەڭلىك 6%، قۇملۇق، چۆل - جەزىرە 62.7%، تاغلىق 31.3%نى تەشكىل قىلىدۇ. ھاۋا كىلىماتى مۆتىدىل قۇرغاق بولغان چوڭ قۇرۇقلۇق خاراكتېرىدىكى قۇملۇق كىلىمات تىغا كىرىدۇ، كۈننىڭ يورۇتۇشى يېتەرلىك، يىللىق يېغىندى تېمپېراتۇرا يۇقىرى. ئۇ، تاغدىن ئېرىپ كەلگەن قار سۇيىگە ۋە يەر ئاستىدىن سۇ چىقىرىپ سۇغىرىشقا تايىنىدىغان بوستانلىق يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادي رايونى ھېسابلىنىدۇ. تۇپرىقى مۇنبەت، سۇ بايلىقى مول، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، پىلە - ئۈجمىچىلىك ۋە باغۋەنچىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا باب كېلىدۇ.

كېرىيە ناھىيە قارىمىقىدا 13 يېزا، ئىككى بازار، بىر ئىش بېجىرىش باشقارمىسى، 175 كەنت كومىتېتى، 744 كەنت - مەھەللە بار (ئىككى بازار قارىمىقىدا ئالتە ئاھالە كومىتېتى، 29 ئاھالە گۇرۇپپىسى بار). ئاپتونوم رايونلۇق ئەدلىيە نازارىتىنىڭ كېرىيە تۇرمىسى — «قاراخان ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانى» بۇ ناھىيىگە جايلاشقان.

«كېرىيە» — «قېيا»، «قىريا»، «كېيا» سۆزىنىڭ تەلەپپۇز ئۆزگىرىشى بولۇپ، بۇ يەردىكى «ق» تاۋۇشى ئەزەلدىن تۇراقلىق

تاۋۇش. «قىر» نىڭ ‹ئېگىزلىك› ، ‹يېشىللىق، كۆكۈلمەيدانلىق› ؛ «يا» سۆزىنىڭ ‹دەريا، ئېقىن› دېگەندەك مەنىسى بار. ئوخشاشلا «قېرىيە» سۆزىمۇ ئەرەبچە ‹يېزا - ئايماق، مەھەللە - كەنت› دېگەن مەنىگە ئىگە. («كېرىيە» نامىنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە مەنىسى توغرىسىدا يەنە مۇشۇ يۇرۇشلۇك كىتابلارنىڭ «ئەپسانە - رىۋايەت، چۆچەكلەر (تاللانما)» تومىغا قارالا).

كېرىيە ئەڭ قەدىمكى يۇرتلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى ئۇزۇنتات بەگلىكىنىڭ پايتەختى ئىدى. كېيىن قۇرۇلغان ئۇدۇن بەگلىكىگە قوشۇلۇپ كەتكەن. ئۇدۇن بەگلىكى ئۇ چاغلاردا كېرىيە، لوپ، ئىلچى، چىرا، قاراقاشلارنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. كېرىيە مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولۇپ، بۇ جايدىن شەرققە ماڭسا چەرچەنگە، شىمالغا ماڭسا كېرىيە دەرياسىنى بويلاپ كۆچاغا، جەنۇبقا ماڭسا كېرىيە دەرياسىنى بويلاپ كېرىيە تاغ ئېغىزى ئارقىلىق تىبەت ۋە ھىندىستانلارغا، غەربكە ماڭسا قەشقەرگە بارغىلى بولاتتى.

مىلادىيە 1859 - يىلى چىڭ سۇلالىسى كېرىيىگە تۈنجى ھاكىمبەگ تەسىس قىلغان. 1882 - يىلى كېرىيە ناھىيىسى تەسىس قىلىنغان. ئامبال مەھكىمىسى دەسلەپتە قاراقاشتا بولۇپ، كېيىن كېرىيىگە كۆچۈرۈلگەن. ئەينى چاغدا بۇ ناھىيە چىرا، كېرىيە، نىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. ئۇ چاغدا 17 مىڭ 979 ئائىلە — 97 مىڭ 806 نوپۇس بار ئىدى. 1986 - يىلىدىكى مەلۇماتتا بۇ ناھىيىدىكى 12 يېزا، ئىككى بازاردا 161 مىڭ 800 كىشى ياشايتتى.

ھازىر كېرىيە ناھىيىسىدە ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ قاتارلىق مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان بولۇپ، 52 مىڭ 841 ئائىلە — 221 مىڭ 483 نوپۇس بار.

كېرىيە ناھىيىسىنىڭ يەر شەكلى جەنۇب تەرىپى ئېگىز، شىمال تەرىپى پەس، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 471.7 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى تەخمىنەن 124.6 ~ 122 كىلومېتىر، جەنۇب بىلەن شىمالنىڭ ئېگىزلىك پەرقى 3500 مېتىر كېلىدۇ، پۈتكۈل يەر شەكلى يانتۇ. گېئولوگىيىلىك قۇرۇلمىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىغانلىقتىن، جەنۇبتىن شىمالغىچە بولغان ئارىلىقتا

ـا ئېگىز تاغ، تاغ ئالدى تەرىپىدە چۆل - جەزىرە، يانتۇ تۈزلەڭلىك، قۇملۇق ھەمدە تىپىك مۇزلۇق، توك يەر، يانار تاغ، قۇملۇق قاتارلىق- ـلار شەكىللەنگەن. تىنما لاتقىلاردىن شەكىللەنگەن دېلتا بەلۋېغىدا قومۇش، يۇلغۇن، توغراق قاتارلىق ئۆسۈملۈك يېپىنچىسى بار، باشقا يەرلەرنىڭ ھەممىسى قۇملۇق.

قاراقۇرۇم تاغ تىزمىسى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىنى كېسىپ ئۆتۈپ، غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا سوزۇلىدۇ. ناھىيە تەۋەلىكىدىكى شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 90 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 85 كىلومېتىر كېلىدۇ، بۇ جايلار قاراقۇرۇم تېغىنىڭ ئوتتۇرا كەسىمىسىگە توغرا كېلىدۇ، ئۇ، ئۆستەڭ تاغ تىزمىسى ۋە قاشتاش تاغ تىزمىسىدىن شەكىللەنگەن.

ناھىيە تەۋەسىدە چوڭ - كىچىك 11 دەريا بولۇپ، ھەممىسى ئىچكى قۇرۇقلۇق دەريالىرى، كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 996 مىليون 800 مىڭ كۇب مېتىر، پايدىلانغىلى بولىدىغان بەش دەريانىڭ يىللىق ئېقىن مىقدارى 961 مىليون كۇب مېتىر.

كېرىيە دەريالىرى قاراقۇرۇم تېغىنىڭ كېرىيە تاغ ئېغىزىدىن باشلىنىدۇ. ئۇ ئاتامسۇ دەريالىرى، ئاقسۇ دەريالىرى، ئاقتىساي دەريالىرى، كۇراپ دەريالىرى، قاشتاش دەريالىرى قاتارلىق 12 تارماق ئېقىنىنىڭ بىرىكىشىدىن ھاسىل بولغان. ئۇ يىپار، لوش، پولو، باشلاپقا، ئارال، يېڭىئېرىق، كۆكيار، كېرىيە، بەگ مەھەللە، ھەسىتىم، مىرسالى، توغراق ئېغىللاردىن ئۆتۈپ تەكلىماكان قۇملۇقىغا سىڭىپ كېتىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 438 كىلومېتىر. ۋادا كۆلىمى 7358 كۋادرات كىلومېتىر، دەريا قىنىنىڭ كەڭلىكى 20 مېتىردىن 150 مېتىرغىچە، ئومۇمىي ۋادىنىڭ ئوتتۇرىچە تۆۋەنلەپ بېرىشى 1/291 گە توغرا كېلىدۇ. سۇ مىقدارى جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ پەيدىنپەي ئازلاپ بارىدۇ. كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى سېكۇنتىغا 15.22 كۇب مېتىر، كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 699 مىليون 20 مىڭ كۇب مېتىر بولۇپ، بۇ پايدىلىنىشقا بولىدىغان بارلىق سۇ مىقدارىنىڭ 76.08% نى تەشكىل قىلىدۇ. دەريا يىلـ لىق، پەسىللىك سۇ كېلىش مىقدارىدىكى پەرق چوڭ. يىللىق ئېقىن

مىقدارى ئەڭ كۆپ بولغاندا بىر مىليارت 76 مىليون كۇب مېتىر، ئەڭ ئاز بولغاندا 525 مىليون كۇب مېتىر، ئەڭ چوڭ كەلكۇن سېكۇنتىغا 780 كۇب مېتىر، ئەڭ ئاز كەلكۇن سېكۇنتىغا 2.25 كۇب مېتىر بولىدۇ، سۇنىڭ تۆت پەسلىدە كېلىشى ئوخشاش ئەمەس، ئەتىياز پەسلىدە 11.7% نى، ياز پەسلىدە 66.5% نى، كۈز پەسلىدە 14.7% نى، قىش پەسلىدە 7.1%نى تەشكىل قىلىدۇ. سۇ مەنبەسى جەھەتتە قار سۇيى 67% نى، يەر ئاستى سۇيى 19% نى، يامغۇر سۇيى 14% نى تەشكىل قىلىدۇ. ھەر كۇب مېتىر سۇدىكى قۇم مىقدارى 4.7 كىلوگرام.

تومىيا دەريا‌سى دېڭىز يۈزىدىن 4000 مېتىر ئېگىز بولغان ئوتتۇرا تاغ بەلۋېغىدىن باشلىنىپ، 12 كىلومېتىر ئېقىپ، ئىككى تارماقتا ئايرىلىدۇ، غەربىي تارماق ئويتوغراق يېزىسىغا تۆت پەسىل ئۈزلۈكسىز ئاقىدۇ. يېسىيۇلغۇن كەنتىگە قاراپ ئاققان شەرقىي تارماقنىڭ كەلكۇن مەزگىلىدە سۇ مىقدارى بىر قەدەر كۆپ بولىدۇ، قىش پەسلىدە سۇ ئۈزۈلۈپ قالىدۇ.

پىشكە دەريا‌سى تومىيا دەريا‌سىنىڭ غەربىدىن 24 كىلومېتىر يىراقلىقتا بولۇپ، قاراتاش تېغىنىڭ شەرقىي قىسمىدىن باشلىنىدۇ. سۇ مىقدارى تۇراقلىق ئەمەس، ياز، كۈز پەسلىدىكى كەلكۇن سۇ مىقدارى بىر قەدەر كۆپ بولۇپ، ئاساسلىقى ئاتچان يېزىسىنىڭ پىشكە كەنتى سۇغىرىلىدۇ.

ئاتچان دەريا‌سى ئاتچان تېغىدىن باشلىنىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى سېكۇنتىغا 1.54 كۇب مېتىر، يىللىق ئېقىن مىقدارى 48 مىليون 500 مىڭ كۇب مېتىر بولۇپ، ئەتىياز پەسلىدە 9.46% نى، ياز پەسلىدە 82.62% نى، كۈز پەسلىدە 7.48% نى، قىش پەسلىدە 0.43% نى تەشكىل قىلىدۇ، ئاساسلىقى ئاتچان، قاراقۇرۇم، تەسكەنلىك كەنتىگە ئېقىپ بارىدۇ.

كۆللەردىن: (1) ئۇرايمكۆل. ئويمانلىقنىڭ غەربىگە جايلاشقان، ئارقىسىدا مۇزتاغ بار. كۆلنىڭ ئۇزۇنلۇقى 10 كىلومېتىردىن كۆپرەك، كۆلىمى 11.2 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ، تاسما شەكىلدە، چوڭقۇرلۇقى 0.9 مېتىر، ئەڭ چوڭقۇر يېرى تەخمىنەن ئۈچ

مېتىر كېلىدۇ. ھەر يىلى 10 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا مۇز توڭلايدۇ. مۇز قېلىنلىقى 0.6 مېتىردىن ئىككى مېتىرغىچە كېلىدۇ، سۇيىنىڭ سۇپىتى ياخشى، ئىچىشكە بولىدۇ. كۆل يۈزى جەنۇبتىن شىمالغا يانتۇ شەكىلدە، كۆلگە 10 يەردىن قار سۇيى كىرىدۇ، تاغ ئالدىدىن كۆل ياقىسىغچە بولغان ئۇچ كىلومېتىردىن تۆت كىلومېتىرغىچە بولغان ئارىلىقتا تەكشى تاشلىق، چۆل - جەزىرە، چاتقاللار بار. كۆل ئەتراپىدا لاتقا يەرلەر ۋە شىزاڭغا باردىغان قەدىمكى يول بار. ھاۋاسى شالاڭ، كىلىماتى كۆپ ئۆزگىرىدۇ. ئېگىز تاغ ئېكسپېدىتسىيە مەنزىرە ساياھەت رايونى قۇرۇشقا بولىدۇ.

(2) ئۇلۇغكۆل. ئۇزۇنلۇقى سەككىز كىلومېتىر، ئەڭ كەڭ يېرى ئۇچ كىلومېتىر، كۆلىمى 14.84 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. جەنۇب تەرىپى ئېگىز تاغقا يېقىن، شىمال تەرىپى ئېدىرلىق، كۆل بىر قەدەر چوڭقۇر بولۇپ، چوڭقۇرلۇقى 20 مېتىر كېلىدۇ، ئەڭ چوڭقۇر يېرى 38 مېتىر كېلىدۇ، كۆلگە غەربىي جەنۇب ۋە شەرقىي شىمال تەرەپتىكى بۇلاقتىن سۇ كىرىدۇ، سۇيى تاتلىق، ئىچىشكە بولىدۇ. كۆلگە ئۇلاغ بىلەن كەلگىلى بولىدۇ.

(3) كىچىك كۆل. ئۇلۇغ كۆلگە يېقىن، پولو دەرياسىنىڭ مەنبەسى بولۇپ، كۆلىمى 11.5 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. شەرقىتىن غەربكە تاسما ھالەتتە سوزۇلغان، ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 1.88 مېتىر، ئەڭ چوڭقۇر يېرى 12 مېتىر كېلىدۇ، سۇيى تۇزلۇق، غەرب تەرىپىدە تۆت كىچىك كۆل بولۇپ، سۇيى تاتلىق، شىمالىي تەرىپى يىل بويى قار قاپلىنىپ تۇرىدىغان ئېگىز تاغ. جەنۇب تەرىپىدە يانار تاغ ئېدىرلىقلىرى ۋە يەنە شەكلى ئىنتايىن چىرايلىق يانار تاغلار بار. كۆل ئەتراپى خىلمۇخىل ياۋايى ئوت - چۆپلەر بىلەن قاپلانغان. بۆرە كۆپ. ئېگىز تاغ مەنزىرىسى ساياھەت رايونى قۇرغىلى بولىدۇ.

كېرىيە ناھىيىسىدە يەنە تۇزلەڭلىك سۇ ئامبىرىدىن 13 ى، تاغلىق رايون سۇ ئامبىرىدىن بىرسى بار. قاراقىر، لايسۇ، باشكۆل، بوستان، يېڭىباغ، توقمچاق، يوغانتوغراق بۇلىقىدىن ئىبارەت ئاساسىي بۇلاقلار بار.

كېرىيە ناھىيىسىنىڭ يەر شەكلى، يەر تۇزۇلۇشى، تاغ جىنسلىرى

نىڭ قۇرۇلمىسىغا ئاساسەن، يەر ئاستى ئېقىن بەلۋېغى، سۇ سىزىپ چىقىش بەلۋېغى، يەر ئاستى سۈيىنىڭ تارقىلىپ يوقىلىش بەلۋېغىدىن ئىبارەت ئۈچ يەر ئاستى سۇ رايى بەلۋېغىغا بۆلۈنىدۇ. بۇ بەلۋاغلارنىڭ (1) جەنۇبىي قىسمىدىكى سوغۇق ئېگىز تاغ رايونىنىڭ كۆلىمى 10 مىڭ 204 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ئۇنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3300 مېتىردىن ئوشۇق. ئاساسلىق چوققىسى — مۇزتاغ چوققىسى دېڭىز يۈزىدىن 6920 مېتىر ئېگىز؛ (2) تاغ باغرىدىكى ئېدىرلىق 2148 كۋادرات كىلومېتىر؛ (3) ساي 3382.6 كۋادرات كىلومېتىر؛ (4) ئوتتۇرا قىسمى تىنما تۈزلەڭلىك. بۇ ئاساسلىق دېھقانچىلىق رايونى بولۇپ، تەخمىنەن 25 مىڭ 267 گېكتار كېلىدۇ، ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 91.3% نى تەشكىل قىلىدۇ؛ (5) شىمالىدىكى قۇملۇق 21 مىڭ 428.4 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. قىروسىز مەزگىلى 174 كۈن.

كېرىيە دەرياسى جىلغىسىدا ئۇلار بار، ئۇ كەم ئۇچرايدىغان قوغدىلىدىغان قۇشلار قاتارىغا كىرىدۇ. دورا ئۆسۈملۈكلىرىدىن: ھىمالايا شېغىلدىقى (3400 ~ 5500 مېتىر ئېگىزلىكتىكى ئېگىز تاغ جىلغىسىدا ۋە مۇز، قار بولغان نەملىك يەرلەردە ئۆسىدۇ)، قوچاق قول (دېڭىز يۈزىدىن 3300 ~ 1500 ئېگىزلىكتىكى دەريا جىلغىسىنىڭ نەملىك ئاز بولغان جايلىرىدا ۋە تاغنىڭ تەسكەي تەرىپىدە ئۆسىدۇ)، چۇچۇكبۇيا (دەريا ساھىلى بەلۋېغىدا ئۆسىدۇ)، مامكاپ، پاقا يوپۇرمىقى (دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى ئازگال، قىر، تېرىلمىغان يەرلەردە ئۆسىدۇ، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ)، توشقان زەدىكى (ئۇ ئاساسلىقى دەريا بويى يېزىسىدىكى يۇلغۇنلۇق، چاتقاللىق ئارىسىدىن چىقىدۇ)، چاكاندا (تاغ ئالدىدىكى چۆل - جەزىرىدە ئۆسىدۇ) قاتارلىقلار بار.

كېرىيە ناھىيىسىنىڭ جەنۇب تەرىپىگە جايلاشقان قاراقۇرۇم تاغ رايونلىرىدا قاشتېشى، ئالتۇن، مىس، خرۇستال، تاشپاختا، كۆمۈر، تۆمۈر، گۈڭگۇرت، گەچ، چىرىمتال قاتارلىق كۆپ خىل كان بايلىقى مول. ئالماس، سەيدىقۇرام، ئىگىلەڭگۇ، خانيايلاق، چىغانكۆل قاتارلىق جايلاردىن قاشتېشى چىقىدۇ. ئالماس كان قاشتېشىنىڭ سۈپىتى

ئەڭ ياخشى، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا داڭقى بار. قاشتېشى چىقىدىغان كانلارنىڭ ھەممىسى ناھىيە بازىرىغا 150 كىلومېتىر يىراق بولغان دېڭىز يۈزىدىن 4500 مېتىر ئېگىزلىكتىكى قاراقۇرۇم تېغىدا. يوللىرى خەتەرلىك، ھاۋا كىلىماتى كۆپ ئۆزگىرىدۇ، ھەر يىلى پەقەت 6 -، 7 -، 8 - ئايدا ئېچىشقا بولىدۇ.

خرۇستال ئويتوغراق يېزىسىنىڭ تۇمىيا كەنتىدىكى تاغدىن چىقىدۇ. كېرىيە ناھىيىسىنىڭ قاشتېشى كانىدىن 1959 - يىلى بىرىنچى قېتىم قېزىلغان خرۇستال 300 كىلوگرامدىن كۆپرەك، ئىككىنچى قېتىم 1962 - يىلى قېزىلغان خرۇستال 200 كىلوگرام ئەتراپىدا بولۇپ، رەڭگى جۇلالىق، سۈپىتى ئەلا ئىدى.

ئالتۇن كېرىيە دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى چىغانكۆل ئەترايىدىن چىقىدۇ، ئۇ يەرگە ھەر يىلى 4 - ئايدىن 9 - ئايغىچە ئالتۇن تاسقايدىغانلار دائىم بارىدۇ.

كېرىيە ناھىيىسىنىڭ قاتنىشى راۋان بولۇپ، 315 - دۆلەت تاشيولى ناھىيە چېگرىسىنى كېسىپ ئۆتۈپ غەربتە خوتەنگە تۇتىشىدۇ، شەرقتە نىيا ناھىيىسىگىچە يېتىپ بارىدۇ. كېرىيە ناھىيىسى ئالاھىدە تەبىئىي مەنزىرە، ئىپتىدائىي ئېكولوگىيىلىك مۇھىت ۋە قويۇق تارىخىي مەدەنىيەت بىر گەۋدە قىلىنغان مول ساياھەتچىلىك بايلىقى ئەۋزەللىكىگە ئىگە. شىمال تەرىپىدىكى قۇملۇقلاردا ئېكسپېدىتسىيە قىلغىلى، جەنۇبتا قۇرۇم تاغلىرىغا ياماشقىلى بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ جايلار «جۇڭگو ئېكسپېدىتسىيە ساياھەتچىلىك يېزىسى» ۋە «توشقانزەدىكى ماكانى» دەپ نام ئالغان. «دۇنيا قۇملۇق ساياھەتچىلىكى مەنزىرىسىدە ئەڭ» دەپ نام ئالغان كېرىيە دەريا بويى يېزىسىدا «ئۆلۈم دېڭىزى» نىڭ ھەيۋەتلىك مەنزىرىلىرى ۋە قاتمۇقات قۇم بارخانلىرىنىڭ ئاجايىب كۆرۈنۈشلىرى ۋە قويۇق مىللىي ئۆرپ - ئادەت ئالاھىدىلىكىلىرى قوشۇلۇپ كەتكەن. ھەيۋەتلىك قۇرۇم تاغلىرىدا جىمىرلاپ تۇرغان كۆللەر، مۇزلۇقلار، يانار تاغلار، ئارشاڭلارنىڭ تەبىئىي مەنزىرىسى كىشىگە ھۇزۇر بېرىپلا قالماستىن، يەنە ئېگىز تاغدىكى يېزا - قىشلاقلارنىڭ قەدىمكى تۇرمۇش ئادەتلىرىدىن ھۇزۇرلانغىلى بولىدۇ. قەدىمىي قارا دۆڭ خارابىسى، يىراق قەدىمىي «يىپەك يولى» كىشىلەرنىڭ

قەدىمىيلىكىنى قىزىقىپ زىيارەت قىلىدىغان ياخشى جايىغا ئايلانغان.
تۆۋەندە كېرىيە ناھىيىسى تەۋەلىكىدىكى يېزا - بازارلارنىڭ مەمۇ-رىي، جۇغراپىيىلىك ئەھۋاللىرى قىسقىچە تونۇشتۇرۇلىدۇ.

مۇغالا بازىرى 木尕拉镇

مۇغالا بازىرى كېرىيە ناھىيە بازىرىغا جايلاشقان بولۇپ، كېرىيە ناھىيىسىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، سودا، مەدەنىيەت مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. ج ك پ كېرىيە ناھىيىلىك كومىتېتى، خەلق قۇرۇل-تىيى كېرىيە ناھىيىلىك كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى كېرىيە ناھىيىلىك كومىتېتى قاتارلىق ئورگانلار، ناھىيىگە قاراشلىق ئىدارە - بۆلۈملەر، كەسپىي ئورۇنلار، مەكتەپلەرمۇ مۇشۇ بازاردا.

مۇغالا بازىرى شەرقى ئارال يېزىسى ۋە كېرىيە دەريا‌سى بىلەن، جەنۇبى ئارال، كۆكيار يېزىلىرى بىلەن، غەربى جاي يېزىسى بىلەن، شىمالى بوستان شاللىق رايونى، قاراخان دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە يېڭىباغ يېزىسى بىلەن چېگىرلىنىدۇ. 315 - دۆلەت تاشيولى بۇ بازارنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. زېمىنى كەلكۈن لاتقا تۈزلەڭلىكى بولۇپ، غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا يانتۇ، يانتۇلۇق دەرىجىسى 1/243، جەنۇبىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1429 مېتىر، شىما-لىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1367.5 مېتىر، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1420 مېتىر. كىلىماتى تىپىك مۆتىدىل قۇر-غاق رايون، تۆت پەسىل روشەن ئايرىلىدۇ. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.7℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 5.8℃-، ئوتتۇرىچە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 25℃، ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 44.7 مىللىمېتىر، ئوتتۇرىچە شامال كۈچى 1.8 بال، پۈتۈن يىللىق قۇرۇسىز مەزگىل 213 كۈن، قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش مەزگىلى كۆپ، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ.

رىۋايەت قىلىنىشىچە، بۇرۇنقى زامانىدا موڭغۇللار بۇ يۇرتنى ئىس-

ـتېلا قىلىپ ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن بولۇپ، موڭغۇل چېرىكلىرى كـېرىيە بازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدا ئولتۇراقلىشىپ، دېھقانچىلىق قىلغان ئىكەن. موڭغۇل ھاكىمىيىتى يىمىرىلگەندە، كېرىيىگە كېلىپ ئولتۇراقلاشقان موڭغۇللار ئاللىقاچان يەرلىكلىشىپ كەتكەن ئىكەن. شۇڭا بۇ كەنت «موڭغۇللا» دەپ ئاتىلىپ، كېيىنچە «مۇغاللا» بولۇپ قالغانىكەن.

ھازىرقى مۇغاللا بازىرى مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) كـېرىيە ناھىيىسىنىڭ 3 - رايونى بولغان، مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يـىلى) يۈز بېشىلىق تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا، شەھەر ئاھالىلار رايونى مەركىزىي بازار (中心镇) ، تـىنـچـلـىـق بـازىـرى (和平镇) ، شـىـڭـروڭ بازىرى (兴荣镇) ؛ يېزا - كەنتلەردە يوڭفېڭ يېزىسى (乡永丰) ، يوڭشياڭ يېزىسى (乡永享) تەسىس قىلىنغان. 1951 - يىلى شەھەر ئاھالىلار رايونى مۇغاللا بازىـرى، يېزا - كەنتلەر ئۈچ يېزا قىلىپ قۇرۇلغان. 1953 - يىلى بۇ جايلاردا كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 3 - رايونى ۋە مۇغاللا بازىرى قىلىپ ئـۆزگەرتىلگەن. 1958 - يىلى خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلۇپ، بازار رايونى بىرلەشتۈرۈلۈپ، «يېڭى ئاۋاز كوممۇنىسى» دەپ نام بېرىلگەن. 1980 - يىلى يەر ناملىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتە «قاچۇن كوممۇنـىسى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى مۇغاللا بازىرى قۇرۇلۇپ، جاي يېزىسى ئايرىۋېتىلگەن. 1996 - يىلى كونا شەھەر رايونى ئىش بېجىرىش باشقارمىسى قۇرۇلۇپ، مۇغاللا بازىرىدىن ئايرىۋېتىلگەن.

ھازىر مۇغاللا بازىرىنىڭ 17 مەمۇرىي كەنتى — 77 مەھەللىسىدە (ئاھالە گۇرۇپپىسىدا) 5398 ئائىلە — 21 مىڭ 277 نوپۇس بار. ئاھالىسى دېھقانچىلىقنى ئاساس، قول ھۈنەرۋەنچىلىك، باقمىچىلىق، سودا - تىجارەتنى قوشۇمچە قىلىدۇ، بوستان شاللىق رايونىدا شالچـىلىق نۇقتىسى بولۇپ، «بوستانتۈز» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا كېرىيە دەرياسى بويىدىكى ھاسا، ياغلاق، قالۇق قاتارلىق جايلاردا شالچىلىق نۇقتىلىرى بار.

بوستان شاللىق رايونىدا مۇغاللىغا تەۋە «يېشىلكۆل» قاتارلىق تەبىئىي قومۇش كۆللىرى بولۇپ، بورا قومۇشى ۋە يېكەن چىقىدۇ،

قوشۇمچە بېلىق بېقىلىدۇ. «يېشىلكۆل» بويىدا تارىخى 200 يىلدىن ئاشىدىغان «يۇلغۇن پادىشاھى» دەپ نام ئالغان بىر تۇپ يۇلغۇن دەرىخى بار.

كېرىيە تەۋەسىدىكى «قەمبەرۇللا»، «پەلۋانىم»، «مەۋلانىم»، «مۇقام ئاتا»، «كۆتىرەم» قاتارلىق داڭلىق مازارلار بۇ بازار تەۋەسىدە. مۇغاللا بازىرىغا قاراشلىق باش قاچۇن توغرىسىدا مۇنداق دېيىلىدۇ: «مىلادىيە 11 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا كېرىيىدە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئۇچۇن كۆچۈرۈلگەن ئاھالىنىڭ بىر قىسمى ‹قارا قوۋچىن› ياكى ‹قوچىن›، ‹قوچۇن› دەپ ئاتالغان قوۋم ئىدى. بۇلار كېرىيىنىڭ شىمالىدا بوزلۇق ئاچقان، قاراخانىيلار ئاچتۇرغان بۇ بوزلۇق ‹قاراخان قېيىرى› دەپ ئاتالغان. ئەنە شۇ قوۋم ـــ ‹قوچۇن›، ‹قوۋچىن› تەلەپپۇزدا ‹قاچۇن› بولۇپ كەتكەن. ‹ھەفتە ئىقلىم› دېگەن جۇغراپىيە كىتابىدا يېزىلىشىچە، قەشقەر ئاھالىسى ۋە قوشۇنىنىڭ ئىككىنچى تەبىقىسى ‹قوچۇن› ـــ ‹قوچىن› دەپ ئاتىلىدىغان قوۋم ياشىغان، بۇلارمۇ ‹قاراقوچۇن› بولۇشى ئېھتىمال» («بۇلاقتىن بىر ئوتلام» ئىمىن تۇرسۇن ‹قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 2000 ـ يىل 6 ـ ئاي نەشرى، دىن). ئۇنىڭدىن باشقا «قارلۇق» لار نامى بىلەن ئاتالغان جاي ئىسىملىرىمۇ، قاراخانىيلارنىڭ ئالدىن يۆتكەپ كېلىنگەن قوشۇنلىرى ئىچىدە قارلۇق قەبىلىسىدىن كەلگەن ۋە بارا ـ بارا يەرلىكلىشىپ كەتكەن كىشىلەرنىڭ بۇ جايدا ياشاپ كۆپەيگەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. «قاچۇن ئۆستەڭ» ۋە «قارلۇق ئۆستەڭ» دېگەن ئىككى سۇغىرىش مۇئەسسەسى نامىمۇ، بۇ جايلارغا ئالدىن يۆتكەپ كېلىنگەن مۇشۇ قارا قۇچۇن، قارلۇق قەبىلە كىشىلىرىنىڭ ئۆستەڭ ئېلىپ، بوز ئاچقانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ئېتنىك ۋە جۇغراپىيىلىك پاكىتلارنىڭ بىرىدۇر.

ئۇنىڭدىن باشقا، مەۋلانە ئەبۇ مۇھەممەد ھەسەن شېرىنىڭ «زەبدەتول ئەخبار» (خەۋەرلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسى) ناملىق تارىخىي كىتابىنىڭ 272 ـ بېتىدە «يەركەندە تۆت خىل خەلق ياشايتتى. بىرىنچىسى «تۇمان» بولۇپ، بۇ ئۇمۇمىي پۇقرالاردىن ئىبارەت ئىدى؛ ئىككىنچىسى

«قوچىن» ئىدى. بۇلار ھەربىي خىزمەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان لەشكەرلەر ئىدى؛ ئۇچىنچىسى «ئايماق» دەپ ئاتىلىدىغان بولۇپ، تىجارەت بىلەن مەشغۇل ئىدى؛ تۆتىنچىسى «ئەرباب» دەپ ئاتىلاتتى. بۇلار پەقەت خانلىقنىڭ مەمۇرىي، دىن ۋە باشقا ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىناتتى» دەپ بايان قىلىنغان.

بۇلار ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك تارىخىي بايانلاردىن قارىغاندىمۇ «باشقاچۇن» دىكى قاچۇنلىقلار قۇبلاي دەۋرىدىكى قانلىق ۋەقەلەردىن كېيىن، كېرىيىگە كۆچۈپ كەلگەن قۇچىنلارنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرىدۇر.

يەرلىكلەرنىڭ قارىشىچە، باشقاچۇن كەنتىنىڭ بورىچى مەھەللىسىدە بۇنىڭدىن 340 يىللار ئىلگىرى ئىراندىكى پارسلارنىڭ ئېفتالىت قەبىلىسىدىن كۆچۈپ كەلگەن كىشىلەر مەركەزلىك ئولتۇراقلاشقان بولۇپ، ھازىر پۈتۈنلەي ئۇيغۇرلىشىپ كەتكەن. ئۇلار بوريچىلىقنى ئاساسىي كەسىپ قىلىدۇ.

مۇغاللا بازىرى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنت ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنتلەرنىڭ نامى
于田县木尕拉镇行政村和自然村名称

باش قاچۇن كەنت كومىتېتى	巴什喀群村委会
كۆتىرەم مەھەللە	科提热木买里
نايىپ مەھەللە	那依甫买里
باي مەھەللە	巴依买里
گۈزە كەنت كومىتېتى	古再村委会
گۈزە	古再
قاراتۇغۇساي	喀让古萨依
داۋانبېشى	达坂巴什
داۋزىيا	达吾孜亚
ئارامۇقام كەنت كومىتېتى	阿热木喀木村委会
مازارئېرىق	麻扎艾日克

亚巴格	ياباغ
曲盖艾日克	چۇگەئېرىق
木尕库勒巴什村委会	مۇغا كۆلبېشى كەنت كومىتېتى
克日格艾日克	قېرىقئېرىق
曲盖艾日克	چۇگەئېرىق
阿热木喀木	ئارامۇقام
阿吉买里村委会	ھاجى مەھەللە كەنت كومىتېتى
喀尕买里	قاغا مەھەللە
吉勒尕	جىلغا
玛依克库勒巴什	مايافكۆلبېشى
吾斯唐吾其村委会	ئۆستەڭئۇچى كەنت كومىتېتى
吾斯唐斯吾其	ئۆستەڭئۇچى
巴格库木	باغقۇم
空喀库木村委会	كوڭكا كەنت كومىتېتى
空克麻扎	كوڭكا مازار
库开仁村委会	كۇكەرىن كەنت كومىتېتى
博斯坦村委会	بوستان كەنت كومىتېتى
博斯坦	بوستان
木尕拉村委会	مۇغالالا كەنت كومىتېتى
库休克买里	كوشۇك مەھەللە
库什买里	قوش مەھەللە
塔依拉克买里	تايلاق مەھەللە
安得库勒巴什村委会	ئەندە كۆلبېشى كەنت كومىتېتى
琼库尔艾日克	چوڭقۇر ئېرىق
阿勒村委会	ھال كەنت كومىتېتى
休日克买里	شۇرەك مەھەللە
帕塔艾格勒	پاتائېغىل
润希尤勒滚	قوشيۇلغۇن
吐格曼润恰村委会	تۇگمەن كۇچا كەنت كومىتېتى
木塔里买里	مۇتاق مەھەللە

吐格曼润恰	تۇگمەن كۇچا
英其开艾日克村委会	يىنچىكە ئېرىق كەنت كومىتېتى
曲吉买里	چۇجە مەھەللە
索提盖买里	سودىگەر مەھەللە
阿斯延乌依村委会	ئاستىنئۇي كەنت كومىتېتى
阿其亚	ئاچايا
恰喀	چاقار
喀日曼村委会	قارامان كەنت كومىتېتى
买提日斯阿勒迪	مەدرىس ئالدى
苏盖提艾日克	سۆگەتئېرىق
阿亚克喀群村委会	ئاياغقاچۇن كەنت كومىتېتى
普恰克买里	پۇچاق مەھەللە
库盖克买里	كۇگەك مەھەللە
科克巴什买里	كۆكبېشى مەھەللە
色日克买里	سېرىق مەھەللە

先拜巴扎镇　شەنبەبازار بازىرى

شەنبەبازار بازىرى كېرىيە ناھىيە مەركىزىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان بولۇپ، بازارلىق ھۆكۈمەت ئارىش (بۇرۇنقى يامۇل ئېرىق) كەنتىگە جايلاشقان، ناھىيە مەركىزىگە 15 كىلومېتىر. 315 - دۆلەت تاشيولى بۇ بازارنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. شەنبە بازاربازىرىنىڭ جەنۇبى لەنگەر يېزىسى بىلەن، شەرقىي جەنۇبى كۆكيار يېزىسى بىلەن، شەرقي شىمالى ۋە شىمالى سىيەك يېزىسى بىلەن، غەربى توغراغاز يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. زېمىنى كەلكۇن لاتقا تۇزلەڭلىك بولۇپ، غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالىغا يانتۇلۇق دەرىجىسى 1/216، جەنۇبىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1490 مېتىر، شىمالىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1416.5 مېتىر، دېڭىز يۈزىدىن ئونتۇرىچە ئېگىزلىكى 1453 مېتىر. كىلىماتى تىپىك مۆتىدىل قۇرغاق رايون،

تۆت پەسىل روشەن ئايرىلىدۇ. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.7℃، ئوتتۇرىچە ئېڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 5.8℃-، ئوتتۇرىچە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 25℃، ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 44.7 مىللىمېتىر، ئوتتۇرىچە شامال كۈچى 1.8 بال، پۈتۈن يىللىق قىرو-سىز مەزگىل 213 كۈن. قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش مەزگىلى كۆپ، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى يۇقىرى.

بۇرۇنقى دەۋرلەردىن باشلاپ، ھازىرقى قاراتۇرۇن كەنتىنىڭ شەر-قىي شىمالى، كۆكمەت كەنتىنىڭ جەنۇبىدىكى شورلۇقتا ھەر ھەپتە-نىڭ شەنبە كۈنى بازار بولغاچقا «شەنبە بازار» دەپ ئاتالغان. شەنبە بازار بازىرىنىڭ مەكىت كەنتى تەۋەسىدە قەدىمىي شەھەر سېپىلىنىڭ قالدۇق قىسمى بار.

بۇ زېمىن مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) كېرىيە ناھىيە-سىنىڭ 2 - رايونى قىلىنغان. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يۇز بېشىلىق تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا، شەنبە بازار تەۋەسى يوڭئەن يېزىسى (永安乡)، يوڭنىڭ يېزىسى (永宁乡)، يوڭماۋ يېزىسى (永茂乡) قاتارلىق ئۈچ يېزىغا ئايرىلغان. 1951 - يىلى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 5 - رايونى قىلىپ تەسىس قىلىنىپ، ئۈچ يېزىغا ئايرىلغان. 1958 - يىلى خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلۇپ، ئىككىگە ئايرىلىپ، غەربى «قىزىلبايراق كوممۇنىسى»، شەرقى «ئۇزۇن سەپەر كوممۇنىسى» دەپ ئاتالغان. كېيىن بۇ ئىككى كوممۇنا بىرلەشتۈرۈ-لۈپ «قىزىلبايراق كوممۇنىسى» دەپ نام بېرىلگەن. بۇ چاغدىكى كوممۇنانىڭ ئورنى ھازىرقى چوڭ سودا بازىرىنىڭ ئورنىدا بولۇپ، بۇ يەر شورلۇق بولغاچقا، كوممۇنا 1967 - يىلى ھازىرقى ئورنىغا (يامۇل ئېرىق كەنتىگە) يۆتكەلگەن. 1980 - يىلى يەر ناملىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتە نامى «شەنبە بازار كوممۇنىسى»غا ئۆزگەرتى-لىگەن. 1984 - يىلى شەنبە بازار بازىرى سىيەك يېزىسى، توغراغاز يېزىسىغا ئايرىلىپ، ئىككى يېزا، بىر بازار قىلىپ تەشكىللەنگەن.

بۇ يېزىنىڭ 29 مىڭ 968 مو تېرىلغۇ يېرى بار. 11 مەمۇرىي كەنت (ئاھالە كومىتېتى)، 46 مەھەللىسىدە (ئاھالە گۇرۇپپىسىدا) 3921 ئائىلە — 17 مىڭ 615 نوپۇس بار. ئاھالىسى دېھقانچىلىقنى

ئاساس، قول ھۈنەرۋەنچىلىك، باقمىچىلىق، سودا - تىجارەتنى قوشۇمچە قىلىدۇ. بوستان شاللىق رايوندا شالچىلىق نۇقتىسى بولۇپ، «داشماندۆڭ» دەپ ئاتىلىدۇ. ساي كەنتىدە ئۇزۇمچىلىك تەرەققىي قىلغان.

شەنبە بازار بازىرى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەر ھەم ئاساسلىق تەبىئىي كەنت - مەھەللىلەرنىڭ نامى
于田县先拜巴扎镇行政村和自然村名称

塔格达西曼村委会	تاغداشمان كەنت كومىتېتى
亚门艾日克	يامۇلئېرىق
托万达西曼村委会	تۇۋەنداشمان كەنت كومىتېتى
协依买兰干	شەشمەلەڭگەر
依格孜艾日克	ئېگىزئېرىق
达西曼艾日克	داشمانئېرىق
托万萨依巴格村委会	تۆۋەنسايباغ كەنت كومىتېتى
江尕勒	جاڭگال
阿勒其买里	ئالىچى مەھەللە
喀那依买里	كاناي مەھەللە
库提热木	كۆتىرەم
吐格曼其买里	تۇگمەنچى مەھەللە
喀赞巴格	قازانباغ
巴什萨依巴格村委会	باش سايباغ كەنت كومىتېتى
阿尔喀	ئارقا
萨依艾日克	سايئېرىق
阿尔喀萨依	ئارقاساي
吐格曼买里	تۇگمەن مەھەللە
吐乎买里	توخۇمەھەللە
萨依村委会	ساي كەنت كومىتېتى
达西曼艾日克	داشمانئېرىق

乌宗艾日克	ئۇزۇنئېرىق
喀拉吐仑艾日克	قاراتۇرۇنئېرىق
托帕克艾日克	توپاقئېرىق
斯开达西曼村委会	سىكەداشمان كەنت كومىتېتى
库木艾日克	قۇمئېرىق
曼达艾日克	ماندارئېرىق
曲盖艾日克	چۇگەئېرىق
瓦合甫艾日克	ۋەخپەئېرىق
拍合台克艾日克	پاختەكئېرىق
喀拉吐仑村委会	قاراتۇرۇن كەنت كومىتېتى
艾日克博依	ئېرىقبويى
其那巴格	چىناراباغ
巴格艾日克	باغئېرىق
达西曼村委会	داشمان كەنت كومىتېتى
堤干	تىگەن
依来克巴什	ئىلەكبېشى
乔克拉村委会	چوقلا كەنت كومىتېتى
依玛	يىما
米斯肯麻扎	مىسكىنمازار
阿日希村委会	ئارىش كەنت كومىتېتى
先拜巴扎	شەنبەبازار
阿热艾日克	ئارائېرىق
麻扎艾日克	مازارئېرىق
乌遵艾日克	ئۇزۇنئېرىق
阿其玛	ئاچما

加依乡 جاي يېزىسى

جاي يېزىسى كېرىيە ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىگە جايلاشقان بولۇپ،

يېزىلىق ھۆكۈمەت يۇقىرىقى جاي كەنتىگە جايلاشقان، ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى ئۇچ كىلومېتىر. شەرقى مۇغاللا بازىرى بىلەن، جەنۇبى ۋە غەربى كۆكيار يېزىسى بىلەن، شىمالى بوستان شاللىق رايونى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. 315 - دۆلەت تاشيولى بۇ يېزىنى توغرا-سىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. زېمىنى كەلكۇن لاتقا تۈزلەڭلىكى بولۇپ، غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا يانتۇ، يانتۇلۇق دەرىجىسى 1/243، جەنۇبىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1429 مېتىر، شىمالىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1367.5 مېتىر، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1420 مېتىر. كىلىماتى تىپىك مۆتىدىل قۇرغاق رايون، تۆت پەسىل روشەن ئايرىلىدۇ. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا-سى 11.7℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا -5.8℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 25℃، ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 44.7 مىللىمېتىر، ئوتتۇرىچە شامال كۈچى 1.8 بال، پۈتۈن يىللىق قىروسىز مەزگىل 213 كۈن. قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش مەزگىلى كۆپ، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ.

«جاي» دېگەن نام ئۇيغۇر تىلىدىكى «يەر - جاي» سۆزىدىن كەلگەن بولۇپ، كېرىيە شېۋىسىدىمۇ ئوخشاشلا «يەر، زېمىن» دېگەن مەنىلەرنى بىرىدۇ. بۇ جاي بۇرۇن ناھىيە مەركىزىدىكى بايلار ئېچىپ ياكى سېتىۋېلىپ ئىگىلىگەن يەرلەر بولغاچقا، «پالانچىنىڭ جايى»، «پۈكۈنچىنىڭ جايى» دەپ ئاتىلىپ، كېيىنچە «جاي» بولۇپ قالغان.

بۇ زېمىن مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يۇز بېشىلىق تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا، يوڭفېڭ يېزىسى (永丰乡) بولۇپ قۇرۇلغان. 1951 - يىلى مۇغاللا بازىرىنىڭ بىر يېزىسى بولۇپ تەسىس قىلىنغان. 1958 - يىلى خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلۇپ، مۇغاللا بازىرى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، «يېڭى ئاۋات كوممۇنىسى»غا تەۋە بولغان. 1980 - يىلى «قاچۇن كوممۇنىسى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى مۇغاللا بازىرىدىن ئايرىلىپ، جاي يېزىسى بولۇپ قۇرۇلغان. 1989 - يىلى بۇ يېزىغا قاراشلىق دەريابويى كەنتى يېزا بولۇپ قۇرۇلۇپ ئايرىلىپ كەتكەن.

تېرىلغۇ يېرى 24 مىڭ 645 مو بولغان بۇ يېزا 13 مەمۇرىي

كەنتكە، 49 مەھەللىگە ئايرىلغان بولۇپ، 3309 ئائىلە — 14 مىڭ 473 نوپۇس بار. ئاھالىسى دېھقانچىلىقنى ئاساس، قول ھۈنەرۋەنچىلىك، باقمىچىلىق، سودا - تىجارەتنى قوشۇمچە قىلىدۇ. بوستان شاللىق رايونىدا شالچىلىق نۇقتىسى بار. ئوتتۇرا جاي كەنتىدە بورىچىلىق ئومۇملاشقان.

جاي يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەر ۋە ئاساسلىق كەنت - مەھەللىلەرنىڭ نامى
于田县加依乡行政村和自然村名称

قىغاز كەنت كومىتېتى	克尕孜村委会
چىغلىقئېرىق	其格勒克艾日克
ئورمان	奥尔曼
ئاق تىكەنلىك	阿克提坎里克
كاراس مەھەللە	喀拉斯买里
خانىقا	哈尼喀
قۇغاچئېرىق	阔尕其艾日克
قىغاز ئۆستەڭبويى	克尕孜吾斯塘博依
ئاياغ يېڭىئاۋات كەنت كومىتېتى	阿亚克英阿瓦提村委会
قوداي مەھەللە	阔达依买里
چوڭباغ	琼巴格
باش يېڭىئاۋات كەنت كومىتېتى	巴什英阿瓦提村委会
بوستان مەھەللە	博斯坦买里
بۇلغىما مەھەللە	布勒喀玛买里
توغاي مەھەللە	托尕依买里
ئاتمىشئېرىق	阿待米西艾日克
پالدا مەھەللە	帕勒迪买里
جىرىم كەنت كومىتېتى	吉日木村委会
كۆلچەك چوڭقۇر	阔里且克琼库
تۇنئېرىق	吞艾日克

恰热买里	چارا مەھەللە
其勒克艾日克	چىللىق ئېرىق
吉日木艾日克	جىرىم ئېرىق
艾吉克艾日克	غەجەك ئېرىق
托万加依	تۆۋەن جاي
库恰	كۇچا
拜什喀鲁克	بەشقالۇق
堵干巴依	دۇكان باي
吾斯塘巴什	ئۆستەڭبېشى
欧吐拉加依村委会	ئوتتۇراجاي كەنت كومىتېتى
提万买里	تىۋە مەھەللە
库拉买里	كۇلا مەھەللە
吉格代艾日克	جىگدەئېرىق
米西买里	مىش مەھەللە
尤喀克加依村委会	يۇقارقى جاي كەنت كومىتېتى
其切克买里	چېچەك مەھەللە
依拍克买里	يىپەك مەھەللە
博盖买里	بۇگە مەھەللە
喀提昆村委会	قاتتىق كۆن كەنت كومىتېتى
其格勒克艾日克	چىغلىق ئېرىق
喀提昆	قاتتىق كۆن
巴格艾日克	باغئېرىق
却甫其勒村委会	چۆپچىلە كەنت كومىتېتى
博外克买里	بۇۋەك مەھەللە
米斯开买里	مىسكە مەھەللە
托甫巴什买里	تۇپابېشى مەھەللە
却甫其勒	چۆپچىلە
巴什萨亚提拉村委会	باش سايالا كەنت كومىتېتى
夏勒迪买里	شالدى مەھەللە
沙热木买里村委会	سارام كەنت كومىتېتى

玛江阔恰	ماجان كۇچا
喀拉喀什买里	قاراقاش مەھەللە
曲吉买里	چۆجە مەھەللە
阿亚克萨亚提拉村委会	ئاياغ ساياتلا كەنت كومىتېتى
代克切克	دەكچەك مەھەللە
曲吉棍买里	چۈژگۇن مەھەللە
再盖买里	زەگە مەھەللە
切勒格买里	چىلگى مەھەللە
喀合夏勒买里	قاقشال مەھەللە
加依村委会	جاي كەنت كومىتېتى
阿訇艾日克村委会	ئاخۇنئېرىق كەنت كومىتېتى
墩买里	دۆڭ مەھەللە
阿勒琼库勒巴什	ھالچوڭ كۆلبېشى
喀拉吐干村委会	قاراتۇغان كەنت كومىتېتى
墩买里	دۆڭ مەھەللە
奥依其格亚	ئويچىغيار
吐乎那克买里	تۇخۇناق مەھەللە
阿亚克喀拉吐干	ئاياغ قاراتۇغان
强格买里	چاڭگى مەھەللە
墩艾日克	دۆڭئېرىق
拍希塔克买里	پەشتاق مەھەللە
于曲格买里	ئۆچكە مەھەللە

科克亚乡 كۆكيار يېزىسى

كۆكيار يېزىسى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، يېزىلىق ھۆكۈمەت قوتاز ئېرىق كەنتىگە جايلاشقان، ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى بەش كىلومېتىر. شىمالى جاي يېزىسى ۋە بوستان شاللىق رايونى بىلەن، غەربى شەنبە بازار بازىرى ۋە لەڭگەر

يېزىسى بىلەن، جەنۇبى ئارىش يېزىسى بىلەن، شەرقى ئارال يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. تېرىلغۇ كۆلىمى 30 مىڭ 491 مو بولغان بۇ يېزىنىڭ زېمىنى شېغىللىق چۆل بەلۋېغى ۋە كەلكۇن لاتقا تۈزلەڭلىك بولۇپ، غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا يانتۇ، يانتۇلۇق دەرىجىسى 1/20، جەنۇبىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1818 مېتىر، شىمالىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1408.3 مېتىر، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1613 مېتىر. كىلىماتى تىپىك مۆتىدىل قۇرغاق رايون، تۆت پەسىل روشەن ئايرىلىدۇ. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.7℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 5.8℃-، ئوتتۇرىچە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 25℃، ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 44.7 مىللىمېتىر، ئوتتۇرىچە شامال كۈچى 1.8 بال، پۈتۈن يىللىق قىروسىز مەزگىلى 213 كۈن. قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى كۆپ، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ.

«كۆكيار» دېگەن نام ئۇيغۇر تىلىدىكى «كۆك ‹يېشىل›» سۆزى بىلەن «يار‹دەريا›» سۆزىدىن تۈزۈلگەن بولۇپ، بۇ يېزا كېرىيە دەرياسىنىڭ غەربىي بويىدىكى بوستانلىققا جايلاشقاچقا شۇنداق ئاتالغان. كۆكيار يېزىسىنىڭ بۇنداق ئاتىلىپ قېلىشىدا يەنە مۇنداقمۇ قاراش بار: يەنى «يېشىل» مەنىسى بېرىدىغان «كۆك» سۆزى بىلەن «يەر»نىڭ بىرىكىشىدىن تۈزۈلگەن. ئەسلىي «كۆكلۈك يەر»، يەنى ‹ياپيېشىل يەر› دېگەن مەنىنى بېرىدىغان بۇ ئىسىم ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن «كۆكيەر» دېيىلىپ، كېيىن «كۆكيار» دەپ ئاتالغان.

بۇ زېمىن مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 3 - رايونى قىلىنغان. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يۈزېېشىلىق تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا، يوڭلوڭ يېزىسى (乡隆永)، يوڭخې يېزىسى (乡和永)، يوڭتەي يېزىسى (乡太永) تەسىس قىلىنغان. 1951 - يىلى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 3 - رايونى قىلىنىپ، ئۇچ يېزىغا ئايرىلىغان. 1957 - يىلى سەككىز يېزىغا ئايرىلغان. 1958 - يىلى خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلۇپ، «ئاۋانگارت كوممۇنىسى» دەپ نام بېرىلگەن. 1980 - يىلى يەر ناملىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتە «كۆكيار كوممۇنىسى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى كۆكيار يېزىسى، يېڭىئېرىق يېزىسى (ھازىرقى ئارىش يېزىسى) ۋە ئارال يېزىسىغا ئايرىلىغان.

غان.

بۇ يېزىنىڭ 13 مەمۇرىي كەنت، 78 مەھەللىسىدە 4298 ئائىلە — 18 مىڭ 243 نوپۇس بار. ئاھالىسى دېھقانچىلىقنى ئاساس، قول ھۈنەرۋەنچىلىك، باقمىچىلىق، سودا - تىجارەتنى قوشۇمچە قىلىدۇ. باغۋەنچىلىك ۋە كۆكتاتچىلىق نىسبەتەن تەرەققىي قىلغان. بوستان شاللىق رايونىدا شالچىلىق نۇقتىسى بار.

كۆكيار يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەر ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنت - مەھەللىلەرنىڭ نامى
于田县科克亚乡行政村和自然村名称

قوتازئېرىق كەنت كومىتېتى	库塔孜艾日克村委会
زاغۇن مەھەللە	扎棍买里
لاتا مەھەللە	拉塔买里
دىڭ مەھەللە	顶买里
چىكى مەھەللە	其克买里
ئاقباش مەھەللە	阿克巴什买里
زاغۇن مەھەللە	扎滚买里
كۇلامەھەللە	库拉买里
شېيىخمەھەللە	协依合买里
قارادۆۋە كەنت كومىتېتى	喀拉都维村委会
ساي مەھەللە	萨依买里
چوكا مەھەللە	曲喀买里
ئۆتەڭ مەھەللە	玉堂买里
توغاي مەھەللە	托尕依买里
قارادۆۋە	喀拉都维
قۇدايمەھەللە	阔达依买里
قانجىقمەھەللە	坎吉克买里
كۆكيار كەنت كومىتېتى	科克亚村委会

木其买里	مۇچمەھەللە
夏哈买里	شاخا مەھەللە
托喀买里	توكا مەھەللە
拉格曼买里	لەغمەن مەھەللە
松都克买里	سۇندۇك مەھەللە
阔纳买里	كونامەھەللە
巴什艾格来村委会	باشئەگلە كەنت كومىتېتى
达吾提阿喀木买里	داۋۇتئاكامەھەللە
买拉甫买里	مىراپ مەھەللە
英巴格	يېڭىباغ
拜克买里	بېقى مەھەللە
中艾格来村委会	ئوتتۇرائەگلە كەنت كومىتېتى
阿热拜勒	ئارابەل
喀尕买里	قاغامەھەللە
琼库尔买里	چوڭقۇر مەھەللە
托万艾格勒村委会	تۆۋۈەن ئەگلە كەنت كومىتېتى
希哈买里	شىغا مەھەللە
青古勒买里	چۇڭگۇل مەھەللە
喀帕克买里	قاپاق مەھەللە
曲吉根买里	چۇزگۇن مەھەللە
库勒吐克村委会	قولتۇق كەنت كومىتېتى
阿热瓦买里	ھارۋا مەھەللە
铁木尔其买里	تۆمۇرچى مەھەللىسى
色日克奥依村委会	سېرىقئۆي كەنت كومىتېتى
旦木旦买里	دەمدەمەھەللە
协依坦买里	شەيتان مەھەللە
再盖买里	زەگەمەھەللە
萨喀勒买里	ساقال مەھەللە
英吾斯塘村委会	يېڭئۆستەڭ كەنت كومىتېتى

喀玛买里	كامامەھەللە
加扎买里	جازامەھەللە
英吾斯坦	يېڭىئۆستەڭ
尕皮买里	گاپى مەھەللە
恰热买里	چارامەھەللە
欧吐拉铁热克村委会	ئوتتۇراتېرەك كەنت كومىتېتى
滚代克买里	گوندەك مەھەللە
道哈买里	دوغا مەھەللە
阔什艾日克村委会	قوشئېرىق كەنت كومىتېتى
玛依萨买里	مايسا مەھەللە
阿恰艾日克	ئاچا ئېرىق
塔瓦尕孜	تاۋاغاز
博斯坦铁热克村委会	بوستانتېرەك كەنت كومىتېتى
苏帕艾日克	سۇپائېرىق
博斯坦铁热克	بوستانتېرەك
喀几买里	كاجى مەھەللە
托万艾日克村委会	تۆۋەنئېرىق كەنت كومىتېتى
库勒艾日克	كۆلئېرىق
克塔甫买里	كاتاب مەھەللە
托希买里	تۆش مەھەللە
吐孜依坎	تۇزىيكەن

阿日希乡 ئارىش يېزىسى

ئارىش يېزىسى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، يېزىلىق ھۆكۈمەت ئارىش كەنتىگە جايلاشقان، ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 10 كىلومېتىر. جەنۇبى ئاتچان يېزىسى بىلەن، شەرقى ئارال يېزىسى بىلەن، شىمالى كۆكيار يېزىسى بىلەن، غەربى لەڭگەر يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. زېمىنى شېغىللىق چۆل بەلۋېغى ۋە

كەلكۇن لاتقا تۇزلەڭلىكى بولۇپ، شىمالىدىن باشقا ئۈچ تەرىپىنى تاشلىق چۆل ئوراپ تۇرىدۇ. تېرىلغۇ كۆلىمى 14 مىڭ 458 مو بولغان بۇ يېزىنىڭ زېمىنى غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا يانتۇ. يانتۇلۇق دەرىجىسى 1/20، جەنۇبىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2229 مېتىر، شىمالىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1818.5 مېتىر، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 2023.5 مېتىر. كىلىماتى تىپىك مۆتىدىل قۇرغاق رايون، تۆت پەسىل روشەن ئايرىلىدۇ. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.7 ℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 5.8 ℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 25 ℃، ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 44.7 مىللىمېتىر، ئوتتۇرىچە شامال كۈچى 2.3 بال، شامال نىسبەتەن كۆپ چىقىدۇ. پۈتۈن يىللىق قىروسىز مەزگىلى 213 كۈن. قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش مەزگىلى كۆپ، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ.

«ئارىش» دېگەن يەر نامى ئۇيغۇر تىلىدىكى «ئايرىلىش» سۆزىدىن كەلگەن بولۇپ، كېرىيە دەرياسىدىن ئېلىنغان كەلكۇن ئۆستىگى مۇشۇ يېزا تەۋەسىدە «شەرقىي ئۆستەڭ»، «غەربىي ئۆستەڭ» ۋە «غول ئۆستەڭ» دەپ ئۈچكە ئايرىلغاچقا «ئارىش» دەپ ئاتالغان.

بۇ يېزا ئەسلىدە، كۆكيار يېزىسىغا تەۋە بولۇپ كەلگەن. مىنگو-نىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يۈز بېشىلىق تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا، يوڭتەي يېزىسى (永太乡) قىلىنغان. 1951 - يىلى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 3 - رايونىنىڭ بىر يېزىسى بولغان. 1957 - يىلى 3 - رايوندا تەسىس قىلىنغان سەككىز يېزىنىڭ بىرى بولغان. 1958 - يىلى خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلغاندا «ئاۋانگارت كوممۇنىسى» غا تەۋە بولغان. 1980 - يىلى «كۆكيار كوممۇنىسى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى كۆكيار يېزىسىدىن ئايرىلىپ، «يېڭىئېرىق يېزىسى» بولۇپ قۇرۇلغان. 1988 - يىلى نامى «ئارىش يېزىسى» غا ئۆزگەرتىلگەن. ھازىر توققۇز مەمۇرىي كەنت، 38 مەھەللىدە 1521 ئائىلە — 6977 نوپۇس بار. ئاھالىسى دېھقانچىلىقنى ئاساس، قول ھۈنەرۋەنچىلىك، باقمىچىلىق، سودا - تىجارەتنى قوشۇمچە قىلىدۇ.

بوستان شاللىق رايوندا شالچىلىق نۇقتىسى بار.

ئارىش يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەر ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنت ـ مەھەللىلەرنىڭ نامى
于田县阿日希乡行政村和自然村各称

吉格代克其格村委会	جىگدەكېچىك كەنت كومىتېتى
吉格代克其格	جىگدەكېچىك
阿克恰甫	ئاقچاپ
喀拉包依那克	قارابوياق
萨勒瓦	سالۋا
吐拉格买提	تولاقمەھەللە
色格孜温库尔	سېغىزئۆڭكۇر
也台墩村委会	يەتتەدۆڭ كەنت كومىتېتى
喀来克买里	كاللەكمەھەللە
希热孜买里	شىرازمەھەللە
克特依买里	كىتەيمەھەللە
阿瓦普村委会	ئاۋاپ كەنت كومىتېتى
阿瓦普	ئاۋاپ
克提买	كەتمە
曲什棍	چۇشكۇن
阿克铁热克	ئاقتېرەك
希日克村委会	شىركە كەنت كومىتېتى
金买里	جىنمەھەللە
帕其坎特	پارچەكەنت
阿日希村委会	ئارىش كەنت كومىتېتى
阿日希	ئارىش
托乎日勒克	توغرىلىق
科克其	كۆكچى
亚依勒干村委会	يايلىغان كەنت كومىتېتى

亚依勒干	يايلىغان
托什坎亚依拉克	توشقان يايلاق
英艾日克村委会	يېڭئېرىق كەنت كومىتېتى
阔恰	كوچا
墩买里	دۆڭمەھەللە
拉依喀	لايقا
拜什塔什村委会	بەشتاش كەنت كومىتېتى
拜什塔什	بەشتاش
滚代克买里	گوندەك مەھەللە
库拉甫买里	كۇلاپ مەھەللە

ئارال يېزىسى 乡阿热勒

ئارال يېزىسى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئارال كەنتىگە جايلاشقان، ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى تۆت كىلومېتىر. غەربىي شىمالى مۇغاللا بازىرى بىلەن، شىمالى يېڭىباغ يېزىسى بىلەن، شەرقى ئويتوغراق يېزىسى بىلەن، جەنۇبى ئاتچان يېزىسى بىلەن، غەربىي جەنۇبىي كۆكيار يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. كېرىيە دەريا‌سى بۇ يېزىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. 24 مىڭ 777 مو تېرىلغۇ يەر كۆلىمىگە ئىگە بولغان بۇ يېزىنىڭ زېمىنى شېغىللىق چۆل بىلىۋىغى ۋە كەلكۇن لاتقا تۈزلەڭلىك بولۇپ، غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا يانتۇ، يانتۇلۇق دەرىجىسى 1/20، جەنۇبىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2229 مېتىر، شىمالىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1401 مېتىر، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1815 مېتىر. كىلىماتى تىپىك مۆتىدىل قۇرغاق رايون، تۆت پەسىل روشەن ئايرىلىدۇ. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.7℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 5.8℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 25℃، ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 44.7 مىللىمېتىر، ئوتتۇرىچە شامال كۈچى 2.3 بال،

شامال نىسبەتەن كۆپ چىقىدۇ. يۇتۇن يىللىق قىروسىز مەزگىلى 213 كۈن. قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش مەزگىلى كۆپ، كېچە بىلەن كۈندۈز- نىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ.

«ئارال» دېگەن يەر نامى ئۇيغۇر تىلىدىكى «ئارال» سۆزىدىن كەلگەن بولۇپ، كېرىيە دەريا‌سى باش يەتتە باش كەنتىنىڭ يۇقىرى قىسمىدا «چوڭ دەريا» ۋە «كىچىك دەريا» دەپ ئىككىگە ئايرىلىپ، بەشتوغراق كەنتىنىڭ شەرقىگە كەلگەندە يەنە بىرلىشىپ ئېقىپ، ئارال هاسىل قىلغاچقا، «ئارال» دەپ ئاتالغان.

بۇ زېمىن مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) كېرىيە ناھىيە- سىنىڭ 3 - رايونىغا قاراشلىق بولغان. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يۇز بېشىلىق تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا، يوڭخې يېزىسى (永和乡) قىلىپ تەسىس قىلىنغان. 1951 - يىلى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 3 - رايونىدا قۇرۇلغان ئۇچ يېزىنىڭ بىرى بولغان. 1957 - يىلى 3 - رايوندا سەككىز يېزا تەسىس قىلىنغاندا، بۇ يېزىنىڭ ئارال ۋە بەشتوغراق تەۋەلىكى ئايرىم - ئايرىم يېزا بولغان. 1958 - يىلى خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلغاندا «ئاۋانگارت كوممۇنىسى» غا قوشۇۋېتىلگەن. 1980 - يىلى يەر نامىلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتە «كۆكيار كوممۇنىسى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى كۆكيار يېزىسىدىن ئايرىلىپ، ئارال يېزىسى بولۇپ قۇرۇلغان.

10 مەمۇرىي كەنت 57 مەھەللىگە ئايرىلغان بۇ يېزىدا 3383 ئائىلە — 14 مىڭ 949 نوپۇس بار. ئاھالىسى دېھقانچىلىقنى ئاساس، قول ھۈنەرۋەنچىلىك، باقمىچىلىق، سودا - تىجارەتنى قوشۇمچە قىلىدۇ، تىجارەتكە ماهىر. بەشتوغراق كەنتىدە چۆگۈل (چۈغلۇق، قىزىلگۈل) تىكىپ ئۆستۈرۈش ئومۇملاشقان بولۇپ، مەخسۇس قىزىلگۈل بازىسى تەسىس قىلىنغان. بوستان شاللىق رايونىدا شالچىلىق نۇقتىسى بار. بەشتوغراق تەۋەسىدىكى كېرىيە دەريا‌سى بويىدىمۇ، كىچىك كۆلەمدە شاللىق رايونى بار.

بەشتوغراق قەدىمىي شەھەر خارابىسى ۋە «يەتتە قىزلىرىم مازىرى» بۇ يېزا تەۋەسىدە.

ئارال يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەر ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنت - مەھەللىلەرنىڭ نامى
于田县阿热勒乡行政村和自然村名称

欧吐拉拉依喀村委会	ئوتتۇرالايقا كەنت كومىتېتى
希日甫巴依兰干	شېرىپباي لەڭگەر
也台克孜拉村委会	يەتتە قىزلىرىم كەنت كومىتېتى
尧哈买里	يوغا مەھەللە
阿得让村委会	غادىراڭ كەنت كومىتېتى
阿得让	غادىراڭ
拜什托格拉克村委会	بەشتوغراق كەنت كومىتېتى
兰干买里	لەڭگەر مەھەللە
库木恰克买里	قۇمچاق مەھەللە
喀来克买里	كاللەك مەھەللە
其克其克买里	چىكچىك مەھەللە
托孜尕克买里	توزغاق مەھەللە
夏玛勒巴格村委会	شامالباغ كەنت كومىتېتى
阔什玛克买里	قوشماق مەھەللە
库拉甫买里	كۇلاپ مەھەللە
夏玛勒巴格	شامالباغ
拉塔买里	لاتامەھەللە
喀拉尕其村委会	قالغاچ كەنت كومىتېتى
吐乎买里	تۇخا مەھەللە
喀赞买里	قازان مەھەللە
努尕依买里	نۇگاي مەھەللە
喀拉尕其	قالمغاچ مەھەللە
阿热勒村委会	ئارال كەنت كومىتېتى
色日克买里	سېرىق مەھەللە
依善买里	ئىشان مەھەللە
阔代克	كۇدەك

ئۇتۇكچىمەھەللە	乌土克其买里
كوتىيامەھەللە	库提亚买里
يەتتەباش كەنت كومىتېتى	也提巴什村委会
ياغچى مەھەللە	亚格其买里
ئاراساي	阿热萨依
كېتەيمەھەللە	克特依买里
پىرىشتەمەھەللە	皮日希特买里
چىمەنمەھەللە	其曼买里
كاشان مەھەللە	喀鲜买里
كاللەك مەھەللە	喀来克买里

سىيەك يېزىسى 斯也克乡

سىيەك يېزىسى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ غەربىگە جايلاشقان بولۇپ، يېزىلىق ھۆكۈمەت قىتىچى كەنتىگە جايلاشقان. ناھىيە مەركىزى بىلەن بولغان ئارىلىقى 18 كىلومېتىر. جەنۇبى شەنبە بازار بازىرى بىلەن، شەرقى كۆكيار يېزىسى بىلەن، شىمالى بوستان شاللىق رايونى بىلەن، غەربى شۆۋل يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. شەنبە بازار بازىرى بىلەن 315 - دۆلەت تاشيولى ئارقىلىق ئايرىلىدۇ. 39 مىڭ 38 مو كۆلەمدىكى تېرىلغۇ يېرى بار بۇ يېزا زېمىنى كەلكۇن لاتقا تۇزلەڭلىكى بولۇپ، غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالىغا يانتۇ، يانتۇلۇق دەرىجىسى 1/216، جەنۇبىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1453 مېتىر، شىمالىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1416.5 مېتىر، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1434.3 مېتىر. كىلىماتى تىپىك مۆتىدىل قۇرغاق رايون، تۆت پەسىل روشەن ئايرىلىدۇ. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.7℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 5.8℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 25℃، ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 44.7 مىللىمېتىر، ئوتتۇرىچە شامال كۈچى 1.8 بال، پۈتۈن يىللىق قىروسىز مەزگىل 213 كۈن. قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش

مەزگىلى كۆپ، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ.

«سىيەك» دېگەن يەر نامى قەدىمكى خوتەن ساك (ساق) تىلىدىن كەلگەن بولۇپ، «تۆتىنىڭ بىرى» مەنىسىدە دېگەن قاراش بار. لېكىن بۇ مەنىدىن قارىغاندا، «سى» سۆزى خەنزۇ تىلىدىكى «تۆت» كە، «يەك» سۆزى ئەرەب تىلىدىكى «بىر» گە ئوخشىشىپ كېتىدۇ. بۇنداق يات ئىككى تىلدىن سۆز ياساش تىلشۇناسلىق ئەمەلىيىتىگە ئۇيغۇن ئەمەس.

«سىيەك» بىر خىل چۈشەنچىدە «سېھىيەك» (ئۇچتىن بىر) سۆزىدىن ئۆزگەرگەن، قۇم كۆچۈپ يەرنى قۇم بېسىپ كېتىپ، ھوسۇل كەملەپ كەتكەچكە، «ئۇچتىن بىرى» ئىجارىگە بېرىلىدىغان يەر دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. يەنە بىر خىل چۈشەنچىدە، «سەدرەك» دېگەن قەدىمكى ئۇيغۇرچە سۆزنىڭ ھازىرقى تەلەپپۇزى «سىيرەك» (شالاڭ) سۆزىدىن ئۆزگەرگەن، بۇ جايدا يەر تولا، ئاھالە سىيرەك بولغاچقا، «سىيرەك» ئاتالغان دەپمۇ قارىلىدۇ. «تۈركىي تىللار دىۋانى» دا، «سەدرەك بۆز» (شالاڭ بۆز) سۆزىدىن باشقا، «سەدرەك قابۇغ» (چاخسا قوۋۇق - ئىشىك) دېگەن سۆزمۇ مىسال كەلتۈرۈلگەن. بۇ چۈشەنچىلەرنىڭ ھەر ئىككىسى بىر - بىرىگە يېقىن كېلىدۇ.

بۇ زېمىن مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) شەنبە بازار بازىرى بىلەن بىرگە كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 2 - رايونى قىلىنغان. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يۈز بېشىلىق تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا، يوڭنىڭ يېزىسى (永宁乡) بولۇپ قۇرۇلغان. 1951 - يىلى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 5 - رايونىغا تەۋە بولۇپ، بۇ رايوندا قۇرۇلغان ئۈچ يېزىنىڭ بىرى بولغان. 1958 - يىلى «ئۇزۇن سەپەر كوممۇنىسى» دەپ ئاتالغان. كېيىن «قىزىلبايراق كوممۇنىسى» بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ «قىزىلبايراق كوممۇنىسى» دەپ نام بېرىلگەن. 1980 - يىلى يەر نامىلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتە نامى «شەنبە بازار كوممۇنىسى» غا ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى شەنبە بازار بازىرىدىن ئايرىلىپ، سىيەك يېزىسى بولۇپ قۇرۇلغان.

ھازىر بۇ يېزىدىكى 14 مەمۇرىي كەنت 56 مەھەللىدە، 3900 ئائىلە — 19 مىڭ 319 نوپۇس بار. ئاھالىسى دېھقانچىلىقنى ئاساس،

قول ھۈنەرۋەنچىلىك، باقمىچىلىق، سودا ـ تىجارەتنى قوشۇمچە قىلىدۇ. بوستان شاللىق رايونىدا شالچىلىق نۇقتىسى بار. قىغاز كەنتىدە بورىچىلىق، مەكىت كەنتىدە كىگىزچىلىك ئومۇملاشقان.

سىيەك يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەر ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنت مەھەللىلەرنىڭ نامى
于田县斯也克乡行政村和自然村名称

قاتىياق كەنت كومىتېتى	喀提亚克村委会
مەكەمئېرىق	买坎木艾日克
ئارىش	阿日希
دەستامەھەللە	代斯塔木买里
زەگە مەھەللە	再盖买里
ساتىراچ مەھەللە	萨提热其买里
كۆكمەت كەنت كومىتېتى	科克买提村委会
قىشلىقئېرىق	克希里克艾日克
كوچائېرىق	阔恰艾日克
پوك	泡克
ھالئېرىق	阿勒艾日克
چۇگىئېرىق	曲盖艾日克
بەگامەھەللە	白尕买里
ھالداشمان كەنت كومىتېتى	阿勒达西曼村委会
ھالئېرىق	阿勒艾日克
يېزاباغ	也扎巴格
قاپئېرىق	喀甫艾日克
بۇۋۇلاتۇز	布吾拉推孜
جەپپەرئېرىق	加帕尔艾日克
قوشلا	库什拉
قىتچى كەنت كومىتېتى	克提其村委会
قىتچى	克提其

曼达艾日克	ماندارئېرىق
堤干艾日克	تىگەنئېرىق
阿热斯也克	ئاراسىيەك
亚热克买里	ياڕەك مەھەللە
斯也克村委会	سىيەك كەنت كومىتېتى
托胡如克	توغرۇغ
琼吾斯塘	چوڭ ئۆستەڭ
克孜乌力地铁热克	قىزئۆلدىتېرەك
艾斯克艾日克	ئەسكىئېرىق
亚其艾日克	ياچىئېرىق
苏拉依曼艾日克	سۇلايمانئېرىق
塔木艾格勒	تامئېغىل
阿斯延斯也克村委会	ئاستىن سىيەك كەنت كومىتېتى
亚日克库勒巴什	ياڕەك كۆلبېشى
扎克琼库尔	زاكى چوڭقۇر
欧巴依买里	ھوببياي مەھەللە
琼曲盖村委会	چوڭ چۇگە كەنت كومىتېتى
央艾格勒	يان ئېغىل
吉日克村委会	جىئېرىق كەنت كومىتېتى
加尕勒买里	جاغال مەھەللە
奥尔曼村委会	ئورمان كەنت كومىتېتى
喀塔墩	قاتاردۆڭ
希热木巴格	شىرەمباغ
克其克库勒巴什	كىچىك كۆلبېشى
拜什托格拉克村委会	بەشتوغراق كەنت كومىتېتى
提木艾日克	تىمئېرىق
库木库勒	قۇمكۆل
拜什托格拉克麻扎	بەشتوغراق مازار
托格拉克乌其村委会	توغراقئۇچى كەنت كومىتېتى
托格拉克乌其	توغراقئۇچى

مەكىت كەنت كومىتېتى	麦盖提村委会
شا مەھەللە	夏买里
مانداغبرىق	曼达艾日克
ياربېشى	亚巴什
كۇچائېرىق	库恰艾日克
دۆڭئېرىق	墩艾日克

توغراغاز يېزىسى 托格日尕孜乡

توغراغاز يېزىسى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ غەربىگە جايلاشقان بولۇپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى توغراغاز كەنتىگە جايلاشقان، ناھىيە مەركىزى بىلەن بولغان ئارىلىقى 18 كىلومېتىر. شەرقى شەنبە بازار بازىرى ۋە سىيەك يېزىسى بىلەن، شىمالى شۆۋل يېزىسى بىلەن، غەربى قازناق دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن، جەنۇبى لەڭگەر يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. 315 - دۆلەت تاشيولى بۇ يېزىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. زېمىنى كەلكۇن لاتقا تۇزلەڭلىكى بولۇپ، غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا يانتۇ، يانتۇلۇق دەرىجىسى 1/216، جەنۇبىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1490 مېتىر، شىمالىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1416.5 مېتىر، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1453 مېتىر. كىلىماتى تىپىك مۆتىدىل قۇرغاق رايون، تۆت پەسىل روشەن ئايرىلىدۇ. 22 مىڭ 836 مو تېرىلغۇ يەر كۆلىمى بار بۇ زېمىننىڭ ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.7℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 5.8℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 25℃، ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 44.7 مىللىمېتىر، ئوتتۇرىچە شامال كۈچى 1.8 بال، پۈتۈن يىللىق قىروسىز مەزگىلى 213 كۈن. قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش مەزگىلى كۆپ، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى يۇقىرى.

«توغراغاز» سۆزىنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا ئۇچ خىل رىۋايەت بار: بۇرۇنقى زاماندا بۇ يەر كەڭ كەتكەن جاڭگال ئىكەن. جاڭگالدا

سۇيى تاتلىق چوڭ بىر قومۇشلۇق كۆل بار ئىكەن. بۇ كۆلنى نۇرغۇن ياۋا غازلار ماكان تۇتقان ئىكەن. بۇ يەردە كىشىلەر چارۋا باقىدىكەن. كۇنلەرنىڭ بىرىدە بۇ يەردە «توغرول» دەپ ئاتىلىدىغان بىر توپ قۇش پەيدا بولۇپ، غازلار بىلەن بىرگە ياشاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ يەر «توغرول غاز» دەپ ئاتىلىپ، كېيىنچە «توغراغاز» بولۇپ قالغان ئىكەن (قالغان ئىككى رىۋايەت مۇشۇ يۇرۇشلۇك كىتابلارنىڭ «خوتەن خەلق ئەپسانە - رىۋايەت، چۆچەكلىرى» تومىدا بايان قىلىنغان).

بۇ زېمىن مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) شەنبە بازار بازىرى بىلەن بىرگە كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 2 - رايونى قىلىنغان. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يۇز بېشىلىق تۇزۇمى يولغا قويۇلغاندا، يوڭماۋ يېزىسى (永茂乡) بولۇپ قۇرۇلغان. 1951 - يىلى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 5 - رايونىغا تەۋە بولۇپ، بۇ رايوندا قۇرۇلغان ئۇچ يېزىنىڭ بىرى بولغان. 1958 - يىلى خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلغاندا، «قىزىلبايراق كوممۇنىسى» غا تەۋە بولغان. 1980 - يىلى «شەنبە بازار كوممۇنىسى» غا ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى شەنبە بازار بازىرىدىن ئايرىلىپ، توغراغاز يېزىسى بولۇپ قۇرۇلغان.

ھازىر بۇ يېزىدىكى 11 مەمۇرىي كەنت 40 كەنت - مەھەللىدە 3156 ئائىلە — 12 مىڭ 226 نوپۇس بار. ئاھالىسى دېھقانچىلىقنى ئاساس، قول ھۇنەرۋەنچىلىك، باقمىچىلىق، سودا - تىجارەتنى قوشۇمچە قىلىدۇ. بوستان شاللىق رايونىدا شالچىلىق نۇقتىسى بار. چارۋىچىلىق بىر قەدەر تەرەققىي قىلغان. «مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنىچىسى» قۇربان تۇلۇم مۇشۇ يېزىنىڭ توغراغاز كەنتىدىن.

توغراغاز يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەر ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنت - مەھەللىلەرنىڭ نامى
于田县托格日尕孜乡行政村和自然村各称

چاقار كەنت كومىتېتى　　恰喀村委会
چۇگەئېرىق　　曲盖艾日克

吉提艾日克	جىتئېرىق
托格拉克艾日克	توغراقئېرىق
喀拉阿提拉	قاراۋاتلا
托格日尕孜村委会	توغراغاز كەنت كومىتېتى
扎提艾日克	زاتىئېرىق
乌鲁克艾日克	ئۇلۇغئېرىق
喀拉巴格村委会	قاراباغ كەنت كومىتېتى
库都克亚	قۇدۇقيار
亚喀兰干村委会	ياقالەڭگەر كەنت كومىتېتى
亚喀兰干	ياقالەڭگەر
兰干艾日克	لەڭگەرئېرىق
英阿瓦提	يېڭىئاۋات
墩艾日克	دۆڭئېرىق
亚喀萨热依村委会	ياقاساراي كەنت كومىتېتى
亚喀萨热依	ياقاساراي
吉格代勒克巴克村委会	جىگدىلىك باغ كەنت كومىتېتى
吉格代勒克巴克	جىگدىلىك باغ
乌尊播孜村委会	ئۇزۇنبوز كەنت كومىتېتى
乌尊播孜	ئۇزۇنبوز
央塔克库勒村委会	يانتاقكۆل كەنت كومىتېتى
央塔克库勒	يانتاقكۆل
博热克其村委会	بۇرەكچى كەنت كومىتېتى
依格孜艾日克	ئېگىزئېرىق
哈尼喀	خانىقا
库木巴格村委会	قۇمباغ كەنت كومىتېتى
欧吐拉	ئوتتۇرا
塔勒克	تاللىق
博斯坦艾日克	بوستانئېرىق
艾木都买里	ھەمدۇ مەھەللە
达西曼墩	داشماندۆڭ

لەڭگەر يېزىسى 兰干乡

لەڭگەر يېزىسى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئاقا (بۇرۇنقى مازا ئاقا) كەنتىگە جايلاشقان، ناھىيە مەركىزى بىلەن بولغان تۇز سىزىق ئارىلىقى 21.9 كىلومېتىر. جەنۇبى ئاتچان يېزىسى بىلەن، شەرقى ئارىش، كۆكيار يېزىلىرى بىلەن، شىمالى شەنبە بازار بازىرى، توغراغاز يېزىسى بىلەن، غەربى لەڭگەر بوز يەر دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە قازناق دېھقانچىلىق مەيدانلىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. زېمىنى شېغىللىق چۆل بەلۋېغى ۋە كەلكۇن لاتقا تۇزلەڭلىكى بولۇپ، غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا يانتۇ، يانتۇلۇق دەرىجىسى 1/76، جەنۇبىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2178 مېتىر، شىمالىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1443 مېتىر، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1509.5 مېتىر. 21 مىڭ 140 مو تېرىلغۇ كۆلىمىگە ئىگە بۇ يېزىنىڭ كىلىماتى تىپىك مۆتىدىل قۇرغاق، تۆت پەسىل روشەن ئايرىلىدۇ. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ℃7.8، ئوتتۇرىچە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا ℃8.8-، ئوتتۇرىچە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا ℃22، ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 44.7 مىللىمېتىر، ئوتتۇرىچە شامال كۈچى 1.8 بال، شامال نىسبەتەن كۆپ چىقىدۇ. يۇتۇن يىللىق قىروسىز مەزگىل 213 كۈن. قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش مەزگىلى كۆپ، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ.

لەڭگەر يېزىسىنىڭ بۇرۇنقى نامى «بوغاز لەڭگەر» بولۇپ، بۇ نامنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا مۇنداق ئىككى خىل رىۋايەت بار:

1. لەڭگەر يېزىسى بۇرۇنقى زاماندا پولو تاغلىق رايونى بىلەن شەھەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆتەڭ ئىكەن. ئېشەكچىلەر ۋە رەۋەندىلەر ھەمىشە مۇشۇ ئۆتەڭدە ئۇلاغلىرىغا يەم - بوغۇز بېرىپ ماڭىدىكەن. شۇڭا بۇ يەر «ئۇلاغلارغا بوغۇز بېرىلىدىغان ئۆتەڭ» دېگەن مەنىدە «بوغاز لەڭگەر» دەپ ئاتالغان ئىكەن.

2. بۇرۇنقى زاماندا ئىسلام دىنى ئىملىرى بۇددىستلار بىلەن ئۇرۇشۇپ كېرىيىگە كەلگەندە، «لەڭگەر ساي» دا بۇددىستلار بىلەن 40 كېچە - كۈندۈز جەڭ قىلغان ئىكەن. سايدىكى ھەرە كۆنىكىدەك تۆشۈك قارا تاشلار شۇ جەڭدە ئۆلگەن بۇددىستلارنىڭ كاللىسى ئىكەن. بۇ جەڭدە ھايات قالغانلار «غازى» ئاتىلىپ، «لەڭگەر ساي» ئەتراپىدىكى بىنام يەردە ماكانلىشىپ قاپتۇ. كېيىنچە بۇ يۇرت ئۆتەڭ بولۇپ شەكىللىنىپتۇ. جەڭگە قاتناشقان سەرۋازلار بۇغراخاننىڭ لەشكەرلىرى بولغاچقا، بۇ ئۆتەڭ «بۇغراخان غازىلىرى ئاپىرىدە قىلغان لەڭگەر» دېگەن مەنىدە «بۇغرا غازى لەڭگەر» دەپ ئاتىلىپ، كېيىنچە «بۇغاز لەڭگەر» بولۇپ قالغان ئىكەن.

بۇ زېمىن مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 4 - رايونى قىلىنغان. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يۇز بېشىلىق تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا، يوڭشۇن يېزىسى (永顺乡) دېيىلگەن. 1951 - يىلى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 4 - رايونى قىلىنىپ، ئىككى يېزىغا ئايرىلغان. 1958 - يىلى خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلۇپ، «ۋەتەنپەرۋەر كوممۇنىسى» دەپ نام بېرىلگەن. 1980 - يىلى «بوغاز لەڭگەر كوممۇنىسى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى نامى «لەڭگەر يېزىسى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن.

لەڭگەر يېزىسىدىكى 13 مەمۇرىي كەنت — 48 تەبىئىي كەنت - مەھەللىسىدە 3590 ئائىلە — 16 مىڭ 890 نوپۇس بار. ئاھالىسى ئۇزۇمچىلىكنى ئاساس، دېھقانچىلىقنى قوشۇمچە قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، قول ھۈنەرۋەنچىلىك، باقمىچىلىق، سودا - تىجارەت بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدۇ. «توغراق قەدىمىي خارابە ئىزى»، «كۆكچى خانيار قەدىمىي خارابىسى» قاتارلىقلار بۇ يېزا تەۋەسىدە.

لەڭگەر يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەر ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنت - مەھەللىلەرنىڭ نامى
于田县兰干乡行政村和自然村名称

بازار كەنت كومىتېتى 巴扎村委会

巴什阿尔喀	باش ئارقا
墩巴格	دۆڭباغ
美其特阿勒迪	مەچىتئالدى
拉依喀村委会	لايقا كەنت كومىتېتى
尤喀克拉依喀	يۇقارقى لايقا
努日买买提兰干	نۇرمۇھەممەت لەڭگەر
托万拉依喀	تۆۋەن لايتا
科瑞克	كۆۋرۈك
托格拉克村委会	توغراق كەنت كومىتېتى
阿夏苏克	ھاشاسۇك
苏克村委会	سۇك كەنت كومىتېتى
阿亚克苏克	ئاياغسۇك
亚勒古孜托格拉克	يالغۇزتوغراق
阔纳巴格	كوناباغ
乌鲁克艾日克村委会	ئۇلۇغئېرىق كەنت كومىتېتى
尧勒阿日希村委会	يولئارىش كەنت كومىتېتى
尧勒阿日希	يولئارىش
艾赞哈纳村委会	ئەزانخانا كەنت كومىتېتى
艾赞哈纳	ئەزانخانا
英库勒巴什村委会	يېڭى كۆلبېشى كەنت كومىتېتى
阿尔喀村委会	ئارقا كەنت كومىتېتى
阿尔喀	ئۇجملىك ئارقا
托万阿尔喀	تۆۋەن ئارقا
阿热村委会	ئارا كەنت كومىتېتى
喀依提希	قايتىش
阿热	ئارا
介格墩	جەگدۆڭ
也台吐努克村委会	يەتتەتۇنۇك كەنت كومىتېتى
也台吐努克	يەتتەتۇنۇك
坎提买村委会	كەتمە كەنت كومىتېتى

باشتېرىم	巴什铁日木
ئاقتازدۆڭ	阿克塔孜墩
ئىسلىقدۆڭ	伊斯勒克墩
توشقاندۆڭ كەنت كومىتېتى	托什坎墩村委会
توشقاندۆڭ	托什坎墩

قاراقىر يېزىسى 喀拉克尔乡

قاراقىر يېزىسى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ غەربىگە جايلاشقان بولۇپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى شور كۆل كەنتىگە جايلاشقان، ناھىيە مەركىزى بىلەن بولغان توز سىزىق ئارىلىقى 42.8 كىلومېتىر. غەربى چىرا ناھىيىسىنىڭ دامكۇ يېزىسى بىلەن، جەنۇبى لەڭگەر بوزىەر دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن، شەرقى شۆۋل يېزىسى، لايسۇ ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، كېرىيە قوي خوجىلىق فېرمىسى قاتارلىق جايلار بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شىمالى تەكلىماكان قۇملۇقىغا تۇتىشىپ كېتىدۇ. 315 - دۆلەت تاشيولى بۇ يېزىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. قاراقىر يېزىسى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ جەنۇبىي گىرۋىكىگە جايلاشقان بولۇپ، بۇلاق سۇلىرى يىغىلىپ ئاقىدىغان قاراقىر يادىن شەكىللەنگەن كىچىك تەبىئىي بوستانلىق. 31 مىڭ 978 مو تېرىلغۇ يەر بار. زېمىنى شورلۇق قۇم تۇپراق، جەنۇبتىن شىمالغا يانتۇ بولۇپ، يانتۇلۇق دەرىجىسى 1/895، جەنۇبىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1460 مېتىر، شىمالىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1329 مېتىر، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1394.5 مېتىر. كىلىماتى تىپىك مۆتىدىل قۇرغاق رايون، تۆت پەسىل روشەن ئايرىلىدۇ. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.8℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا -5.7℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 24.9℃، ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 39.7 مىللىمېتىر، ئوتتۇرىچە شامال كۈچى 1.85 بال، شامال نىسبەتەن كۆپ چىقىدۇ. پۈتۈن يىللىق قىروسىز مەزگىلى 221 كۈن. قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش مەزگىلى كۆپ، كېچە

بىلەن كۇندۇزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ.

«قاراقىر» نامى ئۇيغۇر تىلىدىن كەلگەن ئاتالغۇ بولۇپ، «قارا» — چوڭ، زور دېگەن مەنىلەرگە ئىگە. بۇ جايلار شورلۇق بولغاچقا، شور تۇپراق قارامتۇل كېلىدۇ. بەزىلەر: «كىشىلەر بۇ جايدىن يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلغاندا، تۇپراق قارا بولغاچقا سېلىنغان قىرلارمۇ قارا، ئېتىزنىڭ تۇپرىقىمۇ قارا ئىكەن. يەرلىك تىلدا ئېتىزنى ‹قىر› دەپمۇ ئاتىغاچقا، ‹قارا ئېتىز› دېگەن مەنىدە ‹قارا-قىر› دەپ ئاتىلىپ، كېيىنچە ‹قارقى› بولۇپ قالغان ئىكەن» دەيدۇ. بۇ قاراش بىر قەدەر ئىلمىيلىككە ئىگە.

1910 - يىللىرى بۇ جايدا ھۆكۈمەتكە تەۋە بىر قونالغۇ ۋە 12 ئۆيلۈك ئاھالە بار ئىدى. قونالغۇ (ئۆتەڭ) گە 20 يول كېلىدىغان شىمال تەرەپتە بىر كەنت بولۇپ، 400 نەچچە ئۆيلۈك دېھقان ياشايتتى. كەنت بازىرىنىڭ 40 ~ 50 ئۆيلۈك ئاھالىسى بار ئىدى.

بۇ زېمىن مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 5 - رايونى قىلىنغان. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يۇز بېشىلىق تۇزۇمى يولغا قويۇلغاندا، كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 6 - رايونى قىلىنىپ، داتوڭ بازىرى (大通镇) ۋە يوڭچاڭ يېزىسى (永昌乡) تەسىس قىلىنغان. 1951 - يىلى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 6 - رايونى قىلىنىپ، ئۇچ يېزىغا ئايرىلغان. 1958 - يىل 10 - ئايدا خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلۇپ، «ئۆكتەبىر كوممۇنىسى» دەپ نام بېرىلگەن. 1980 - يىلى «قارقى كوممۇنىسى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى ئىككى يېزىغا ئايرىلىپ، «شۇۋل يېزىسى» ۋە «قاراقىر يېزىسى» قۇرۇلغان.

بۇ يېزا 13 مەھەللىگە ئايرىلغان بولۇپ، 3169 ئائىلە — 13 مىڭ 283 نوپۇس بار. ئاھالىسى دېھقانچىلىقنى ئاساس، قول ھۈنەرۋەنچىلىك، چارۋىچىلىق، سودا - تىجارەتنى قوشۇمچە قىلىدۇ. چارۋىچىلىق تەرەققىي قىلغان. بۇ يېزا تەۋەسىدە «شاھى ئاببىاس مازىرى» ۋە «شېكىر گەنجۇۋۇللا پىرىم مازىرى» بار.

قاراقىر يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەر ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنت ـ مەھەللىلەرنىڭ نامى
于田县喀拉克尔乡行政村和自然村名称

硝尔库勒村委会	شورکۆل كەنت كومىتېتى
乌堂村委会	ئۆتەڭ كەنت كومىتېتى
乌堂	ئۆتەڭ
宗塔勒村委会	زۇڭتال كەنت كومىتېتى
宗塔勒	زۇڭتال
阿尔喀吾斯塘村委会	ئاق ئۆستەڭ كەنت كومىتېتى
阿尔喀吾斯塘	ئاق ئۆستەڭ
夏纳巴格	شاناباغ
吐格曼巴什	تۇگمەنبېشى
央塔克喀什村委会	يانتاققاش كەنت كومىتېتى
央塔克喀什	يانتاققاش
协依提拉村委会	شېيىتلا كەنت كومىتېتى
协依提拉	شېيىتلا
其那巴格	چىناباغ
布勒布勒吾斯塘	بۇلبۇل ئۆستەڭ
波斯塘托格拉克	بوستانتوغراق
铁热克吾力干	تىرەك ئۇلىغان
喀格勒克阿依热希	قاغلىق ئارىش
喀格勒克阿依热希村委会	قاغلىق ئارىش كەنت كومىتېتى
巴扎托普村委会	بازارتوپ كەنت كومىتېتى
巴扎托普	بازارتوپ
扎滚勒克	زاغۇنلۇق
阔纳巴扎	كونابازار
拜什托格拉克村委会	بەشتوغراق كەنت كومىتېتى
拜什托格拉克	بەشتوغراق
麦盖提村委会	مەكىت كەنت كومىتېتى

坎迪尔切勒格	كەندىرچەلگۇ
麻扎吾斯塘村委会	مازارئۆستەڭ كەنت كومىتېتى
麻扎吾斯塘	مازارئۆستەڭ
吐格曼库勒	تۇگمەنكۆل
布胡那库勒	بوغۇناكۆل
欧吐拉吾斯塘	ئوتتۇرائۆستەڭ
布里加勒克	بولجالىق
吐孜库孜勒克村委会	تۇزكۇزلەك كەنت كومىتېتى
吐孜库孜勒克	تۇزكۇزلەك
奥依亚	ئۇيىيار
阿亚克奥尔曼	ئاياغئورمان

希吾勒乡 شۇۋل يېزىسى

شۇۋل يېزىسى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ غەربىگە جايلاشقان بولۇپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇشقاچباغ كەنتىگە جايلاشقان، ناھىيە مەركىزى بىلەن بولغان ئارىلىقى 40 كىلومېتىر. شەرقى توغراغاز يېزىسى بىلەن، غەربى ۋە شىمالى قاراقىر يېزىسى بىلەن، جەنۇبى لايسۇ ئۇرۇق-چىلىق مەيدانى، قازناق دېھقانچىلىق تەرەققىيات رايونى بىلەن 315 - دۆلەت تاشيولى ئارقىلىق چېگرىلىنىدۇ. شۇۋل يېزىسى تەۋەلىكىدىكى قۇملۇقنىڭ جەنۇبىي گىرۋىكىگە جايلاشقان بولۇپ، بۇلاق سۇلىرى يىغىلىپ ئاقىدىغان «داۋزا يا» دىن شەكىللەنگەن كىچىك تەبىئىي بوستانلىق، 6066 مو تېرىلغۇ كۆلىمىگە ئىگە. زېمىنى شورلۇق قۇم تۇپراق، جەنۇبتىن شىمالغا يانتۇ بولۇپ، يانتۇلۇق دەرىجىسى 1/898، جەنۇبىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1460 مېتىر، شىمالىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1329 مېتىر، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1394.5 مېتىر. كىلىماتى تىپىك مۆتىدىل قۇرغاق رايون، تۆت پەسىل روشەن ئايرىلىدۇ. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.8℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 5.7℃،

ئوتتۇرىچە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا ℃ 24.9، ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 39.7 مىللىمېتىر، ئوتتۇرىچە شامال كۈچى 1.85 بال، شامال نىسبەتەن كۆپ چىقىدۇ. پۈتۈن يىللىق قىروسىز مەزگىلى 211 كۈن. قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش مەزگىلى كۆپ، كېچە بىلەن كۈندۈز-نىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ.

«شۈۋل» ئاتالغۇسىنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا مۇنداق بىر رىۋايەت بار: شۈۋل بۇرۇنقى زامانىدا پۈتۈنلەي جاڭگال بولۇپ، چارۋە-چىلار ئولتۇراقلاشقان ئىكەن. ئۇلار چارۋىچىلىقتىن سىرت يەنە ئوۋ-چىلىقمۇ قىلىدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ يەردە بىر نەچچە شىر پەيدا بولۇپ، مال پادىلىرىغا تەھدىت سالىدۇ. چارۋىچىلار مەسلىھەتلىشىپ، بۇ شىرلارنى ئوۋلاپ، يىلتىزىدىن تۈگەتمەكچى بولۇشتۇ. لېكىن شىرلار ئادەملەرنى ئوۋلاپ كەتسە كېتىپتۇكى، ھېچكىم بىرەر شىر ئوۋلىيالـ-ماپتۇ. شىرنىڭ بۇنداق يامانلىقى ۋە ئوۋغا ماھىرلىقىغا قاراپ، كىشـ-لەر ئىچىدە «بۇ يۇرتتا ياشار بولساڭ شىر بول» دېگەن ماقال پەيدا بوپتۇ. بۇ سۆز بىلەن بۇ يۇرت «شىر بول» دەپ ئاتىلىپ، كېيىنچە «شۈۋل» بولۇپ قالغان ئىكەن.

بۇ يەرلەر مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) قارقى يېزىسى بىلەن كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 5 - رايونى قىلىنغان. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يۇز بېشىلىق تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا، كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 6 - رايونى قىلىنىپ يوڭچاڭ يېزىسى (乡昌永) تەسىس قىلىنغان. 1951 - يىلى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 6 - رايونى قىلىنىپ قۇرۇلغان ئوچ يېزىنىڭ بىرى بولغان. 1958 - يىلى 10 - ئايدا خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلۇپ، «ئۆكتەبىر كوممۇنىسى» غا قوشۇۋېتىلگەن. 1959 - يىلى قوي خوجىلىق فېرمـ-سى بۇ يېزىغا يۆتكەپ كېلىنگەندىن كېيىن، قوي خوجىلىق فېرمىسى ۋاكالىتەن باشقۇرۇپ كەلگەن. 1984 - يىلى قوي خوجىلىق فېرمىسـ-دىن ئايرىلىپ، «شۈۋل يېزىسى» قىلىپ، قوي خوجىلىق فېرمىسى پارتكومىغا قاراشلىق يېزا بولغان. 1995 - يىلى ئايرىم پارتكوم قۇرۇلـ-غان.

بۇ يېزا ھازىر تۆت مەمۇرىي كەنتكە ئايرىلغان بولۇپ، 1097

ئائىلە — 3989 نوپۇس بار. ئاھالىسى يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، چارۋىچىلىقتا قوي بىلەن ئۆچكە ئاساس قىلىنىدۇ. داڭلىق سەيلىگاھ «ئەجدەر كۆل» (يەرلىك نامى «كۆتەك كۆل»)، «شۇۋول سۇ ئامبار» (بۇرۇن تەبىئىي كۆل بولۇپ، كېيىن سۇ ئامبىرى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن)، «جىن توغراق» قەدىمىي توغراقلىقى ۋە داڭلىق تاۋاپگاھ «ئارىش مازار» قاتارلىقلار مۇشۇ يېزا تەۋەسىدە بولۇپ، ساياھەتچىلىك بىر قەدەر تەرەققىي قىلغان. بۇ يېزىدىكى ئاھالىلار ئىچىدە «ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چولپانلىرى» بىر قەدەر كۆپ.

شۇۋول يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەر ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنت - مەھەللىلەرنىڭ نامى
于田县希吾勒乡行政村和自然村名称

巴格托格拉克	باغتوغراق
乎加墩	خوجادۆڭ
甫求克墩	پۇچۇقدۆڭ
帕其坎特	پارچەكەنت
阔恰	كۇچا
阿斯延吾斯塘	ئاستىنئۆستەڭ
达希库勒村委会	داشكۆل كەنت كومىتېتى
达希库勒	داشكۆل
琼巴格	چوڭباغ
江尕勒艾孜	جاڭگالئېڭىز
古甫巴格	گوبباغ
喀让古库勒	قاراڭغۇكۆل
吾居鲁克村委会	ئوجۇنلۇق كەنت كومىتېتى
英阿瓦提村委会	يېڭىئاۋات كەنت كومىتېتى
阿日希麻扎	ئارىش مازار

ئويتوغراق يېزىسى 奥依托格拉克乡

ئويتوغراق يېزىسى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان بولۇپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئېگىز دۆڭە كەنتىگە جايلاشقان، ناھىيە مەركىزى بىلەن بولغان توز سىزىق ئارىلىقى 22.4 كىلومېتىر. شەرقى نىيا ناھىيىسى بىلەن، جەنۇبى ئاتچان يېزىسى بىلەن، غەربى مۇغالال، يېڭىباغ، ئارال يېزىلىرى بىلەن، شىمالى دەريا بويى يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. 315 - دۆلەت تاشيولى بۇ يېزىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. خەرىتىدىكى ئورنى شىمالىي كەڭلىك 37°13′ — 36°46′، شەرقىي مېرىدىئان 82°36′ — 81°46′ ئارىلىقىدا. شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 76 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 136 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر مەيدانى 4311.75 كۋادرات كىلومېتىر. زېمىنى شېغىللىق چۆل بەلۋېغى ۋە كەلكۇن لاتقا تۇزلەڭلىكى بولۇپ، جەنۇبتىن شىمالغا يانتۇ، يانتۇلۇق دەرىجىسى 1/36، جەنۇبىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 5220 مېتىر، شىمالىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1427 مېتىر، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1440 مېتىر. كىلىماتى تىپىك مۆتىدىل قۇرغاق رايون، تۆت پەسىل روشەن ئايرىلىدۇ. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.7℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 6.3℃-، ئوتتۇرىچە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 24.9℃، ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 44.7 مىللىمېتىر، ئوتتۇرىچە شامال كۈچى 1.8 بال، شامال نىسبەتەن كۆپ چىقىدۇ. پۈتۈن يىللىق قىروسىز مەزگىلى 213 كۈن. قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش مەزگىلى كۆپ، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ.

«ئويتوغراق» نامى ئۇيغۇر تىلىدىن كەلگەن سۆز بولۇپ، بۇ نامنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا مۇنداق بىر رىۋايەت بار: بۇرۇنقى زاماندا بۇ يەردە مال - چارۋا باققان كىشىلەر قېرى توغراقنىڭ كوچىتېيىنى ئۆي قىلىپ ئىشلەتكەن ئىكەن، شۇڭا «ئۆي توغراق» دەپ ئاتىلىپ كېيىنچە «ئويتوغراق» بولۇپ قالغان. بۇ رىۋايەتتىن باشقا

يەنە مۇنداق ئۇچ خىل قاراش بار: (1) بۇ «چوڭقۇر» مەنىسىدىكى «ئوي» بىلەن «توغراق» سۆزىدىن بىرىكىپ ياسالغان ئىسىم؛ (2) بۇ «ئون» دېگەن ساننى بىلدۈرىدىغان سۆز بىلەن «توغراق» سۆزىدىن بىرىكىپ «ئون توغراق» دەپ ئاتىلىپ، كېيىنچە «ئويتوغراق» بولۇپ قالغان. چۈنكى توغراق سانى بىلەن ئاتالغان يەر ناملىرىدىن يەنە «بەشتوغراق» دېگەن ناملارمۇ بار. (3) «ئويتوغراق» ئەسلىي يىپەك يولىدىكى راباتلاردىن بىرى بولۇپ، ھازىر «بەش توغراق» نامى بىلەن ئاتىلىپ كېلىۋاتقان ئارال يېزىسىنىڭ «ئويتوغراق» تەرەپتىكى كەنتى ئەسلىي «باش توغراق» يەنى باشتىكى توغراق مەنىسىدە، «ئويتوغراق» بولسا تەكلىماكاننىڭ سەل ئىچكىرىسىدەك، بۇ «باش توغراق» نىڭ ئايىغىدىراق بولغاچقا، ئاياغدىكى توغراق دېگەن مەنىدە «ئويتوغراق» دەپ ئاتالغان.

بۇ زېمىن مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 6 - رايونى قىلىنغان. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يۇز بېشىلىق تۇزۇمى يولغا قويۇلغاندا، بۇ يەردە كېرىيە ناھىيىسىنىڭ يوڭلى يېزىسى (永利乡) تەسىس قىلىنغان. 1951 - يىلى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 7 - رايونى قىلىنىپ، ئۇچ يېزىغا ئايرىلغان. 1954 - يىلى بۇ يېزىنىڭ پىشكە كەنتى بىلەن تۇمىيا كەنتى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 8 - رايونى (ھازىرقى ئاتچان يېزىسى) غا ئايرىپ بېرىلگەن. 1958 - يىلى خەلق كومۇنىسى قۇرۇلۇپ، «كۆرەش كومۇنىسى» دەپ نام بېرىلگەن. 1959 - يىلى تومىيا كەنتى قايتىدىن بۇ يېزىغا ئايرىپ بېرىلگەن. 1980 - يىلى «ئويتوغراق كومۇنىسى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى «ئويتوغراق يېزىسى» بولۇپ قۇرۇلغان.

بۇ يېزا ھازىر 12 مەمۇرىي كەنت 72 مەھەللىگە ئايرىلغان بولۇپ، 3970 ئائىلە — 17 مىڭ 100 نوپۇس بار. 34 مىڭ 291 مو تېرىلغۇ كۆلىمىگە ئىگە بۇ يېزىنىڭ ئاھالىسى دېھقانچىلىقنى ئاساس، قول ھۈنەرۋەنچىلىك، باقمىچىلىق، سودا - تىجارەتنى قوشۇمچە قىلىدۇ. باغۋەنچىلىك تەرەققىي قىلغان بولۇپ، شاپتۇل بىلەن قەغەز پوستىلىق يانتاق ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەيدۇ. بۇ يېزىدىكى شاپتۇل سورتلىرى-

نىڭ تۇرى كۆپ بولۇپ، كۆك شاپتۇلى ئەڭ داڭلىق. مەشھۇر «بۇغرا-قۇم» قۇم تېغى بۇ يېزىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. يېسىيۇلغۇن كەنتىدە 19 - ئەسىردە نىياز ھېكىم بەگ تەرىپىدىن كولىتىلغان چوڭ كۆل ۋە كۆل ئەتراپىدا شۇ دەۋردە تىكىلگەن قەبرى دەرەخلەر ھازىرمۇ ساقلىنىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئويتوغراق يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەر ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنت - مەھەللىلەرنىڭ نامى
于田县奥依托格拉克乡行政村和自然村名称

依格孜都维村委会	ئېگىزدۆۋە كەنت كومىتېتى
依格孜都维	ئېگىزدۆۋە
瓦拉克买里	ۋالاق مەھەللە
拍什塔克买里	پەشتاق مەھەللە
兰干吾斯塘村委会	لەڭگەر ئۆستەڭ كەنت كومىتېتى
协依合买里	شېيىخ مەھەللە
托盖巴格	تۆگەباغ
兰干巴格	لەڭگەرباغ
喀拉库木奇村委会	قاراقومۇش كەنت كومىتېتى
喀拉库木奇	قاراقومۇش
塔吾尕孜村委会	تاۋغاز كەنت كومىتېتى
加扎尼买里	جازانى مەھەللىسى
依克其买里	يېكچى مەھەللە
阿珠克	ئاجۇك
阿尔喀	ئارقا
阿尔喀吾斯塘	ئارقائۆستەڭ
库木艾日克	قۇمئېرىق
英阿其玛	يېڭىئاچما
汗托格拉克艾日克	خانتوغراقئېرىق
塔勒克艾日克村委会	تاللىقئېرىق كەنت كومىتېتى

兰干吾斯塘	لەڭگەرئۆستەڭ
亚村委会	يار كەنت كومىتېتى
铁木尔其买里	تۆمۇرچى مەھەللە
阿甫塔甫勒克库勒迈丹	ئاپتاپلىقكۆل مەيدان
阿甫塔甫勒克库勒村委会	ئاپتاپلىقكۆل كەنت كومىتېتى
阿尔喀迈丹	ئارقا مەيدان
阿尔喀	ئارقا
托格拉吾斯塘村委会	توغرا ئۆستەڭ كەنت كومىتېتى
托格拉吾斯塘	توغرا ئۆستەڭ
切勒格吾斯塘	چەلگۇئۆستەڭ
阿热吾斯塘村委会	ئارائۆستەڭ كەنت كومىتېتى
吉格代勒克吾斯塘	جىگدىلىك ئۆستەڭ
库勒艾日克	كۆلئېرىق
尤喀克切勒格吾斯塘	يۇقارقى چەلگۇ ئۆستەڭ
喀什吐维	قاش تۇۋى
也斯尤勒滚村委会	يېسىيۇلغۇن كەنت كومىتېتى
也斯尤勒滚	يېسىيۇلغۇن
喀克夏勒克	قاقشاللىق
吐木亚村委会	تومىيا كەنت كومىتېتى
吐木亚	تومىيا
喀拉布拉克	قارابۇلاق
库木苏拉格	قۇمسۇلاق
马勒滚	مالغۇن
散介	سەنجە
玛特	مات
库乌尕	قوۋۇرغا
苏勒迪	سولدى

阿羌乡 ئاتچان يېزىسى

ئاتچان يېزىسى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان تاغلىق

رايون بولۇپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئاتچان كەنتىگە جايلاشقان، ناھىيە مەركىزى بىلەن بولغان توز سىزىق ئارىلىقى 50 كىلومېتىر. شەرقى نىيا ناھىيىسى بىلەن، جەنۇبى شىزاڭ ئاپتونوم رايونى بىلەن، غەربى چىرا ناھىيىسىنىڭ بوستان يېزىسى بىلەن، شىمالى ئويتوغراق، ئارىش، لەڭگەر، قاراقىر يېزىلىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. خەرىتىدىكى ئورنى شىمالىي كەڭلىك 36°50′ — 35°14′، شەرقىي مېرىدىئان 82°51′ — 81°25′ ئارىلىقىدا. ئومۇمىي يەر مەيدانى 12339.9 كۋادرات كىلومېتىر. زېمىنى تاغ - ئېدىرلىق ۋە تاغ ئېتىكىدىكى تاشلىق چۆل بەلۋېغى، دېڭىز يۈزىدىن 2500 — 1431.9 مېتىر ئېگىز. قىشتا قەھرىتان سوغۇق، يازدا تومۇز ئىسسىق بولمايدۇ. كۈن نۇرىنىڭ تولۇق چۈشۈش ۋاقتى نىسبەتەن قىسقا، ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 6.6℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 3.11℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 9.17℃، يۇتۇن يىللىق قىرووسىز مەزگىلى 169 كۈن. چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. تېرىلغۇ كۆلىمى 24 مىڭ 412 مو كېلىدۇ.

«ئاتچان» ئاتالغۇسى ئۇيغۇر تىلىدىن كەلگەن سۆز بولۇپ، «ئاتقا ئامراق» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ دېيىلىدۇ. بىراق يەنە بىر خىل قاراشتىكىلەر بۇ سۆزنىڭ تەكتى «ئاتلىق چانلار» دېگەنلىك بولۇپ، قەدىمكى چانلارنىڭ چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلغان، ئات بېقىش ۋە ئات مىنىش ماھارەتلىرىگە ماھىر بولغان بىر تارمىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار كېرىيە ناھىيىسىدىكى تاغلىق رايونلارغا كېلىپ ماكانلاشقان. دەسلەپكى چاغلاردا يەرلىك خەلق تەرىپىدىن «ئاتلىق چانلار» دەپ ئاتالغان. كېيىنچە فونېتىكىلىق ئۆزگىرىش بولۇپ «ئاتچان» شەكلىگە كېلىپ قالغان. ئۇلار ئولتۇراقلاشقان يۇرتىمۇ مۇشۇ قوۋۇم نامى بىلەن ئاتالغان. نۇرغۇن ئەسىرلەر داۋامىدا ئاتلىق چانلار يەرلىق خەلقتە سىڭىشىپ كەتكەن. نەتىجىدە، ئەسلىدە مىللىي ئېتنىك نام بولغان «ئاتچان» دېگەن سۆز نوقۇل جۇغراپىيىۋى ئورۇننى كۆرسىتىدىغان ئاتالغۇغا ئايلىنىپ كەتكەن دەپ ھېسابلايدۇ. بىزنىڭچە كېيىنكى قاراش ئىلمىي لىككە ئىگە، شۇنداقلا بۇ ئىككى قاراش بىر - بىرىگە تولىمۇ يېقىن.

بۇ زېمىن مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) كېرىيە ناھىيىسى

سىنىڭ 7 - رايونى قىلىنغان. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يۇز بېشىنلىق تۇزۇمى يولغا قويۇلغاندا، بۇ يەرلەردە كېرىيە ناھىيىسىنىڭ يوڭيۇ يېزىسى (乡裕永) تەسىس قىلىنغان. 1953 - يىلى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 8 - رايونى قىلىنىپ، ئىككى يېزىغا ئايرىلغان. 1954 - يىلى كېرىيە ناھىيىسى 7 - رايونىنىڭ پىشكە كەنتى بىلەن تۇمىيا كەنتى قوشۇپ بېرىلگەن. 1958 - يىلى خەلق كومۇنىسى قۇرۇلۇپ، «قاراقۇرۇم كومۇنىسى» دەپ نام بېرىلگەن. 1959 - يىلى تومىيا كەنتى قايتىدىن 7 - رايونغا ئايرىپ بېرىلگەن. 1980 - يىلى يەر ناملىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتە «ئاتچان كومۇنىسى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى «ئاتچان يېزىسى» قۇرۇلغان.

بۇ يېزا ھازىر 11 مەمۇرىي كەنت 34 مەھەللىگە ئايرىلغان بولۇپ، 1675 ئائىلە — 7531 نوپۇس بار. دۇنياغا داڭلىق خوتەن قاشتېشىنىڭ «ئالماس كان» رايونى ۋە «پىشكە كان» رايونى بۇ يېزا تەۋەسىگە جايلاشقان. «ئالماس كان» رايونىدا «ئالماس كان»، «سېرىققۇرام كان»، «چىغانقۇل» ۋە بۇ كانلارغا يېقىن بىر قانچە كىچىك كانلار بار. «يىغلاڭغۇ كان» رايونىدا ئىككى چوڭ كان ۋە بۇ كانلارغا يېقىن بىر قانچە كىچىك كانلار بار.

ئاتچان يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەر ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنت - مەھەللىلەرنىڭ نامى
于田县阿羌乡行政村和自然村名称

ئاتچان كەنت كومىتېتى	阿羌村委会
ئاتچان	阿羌
ئاراساي	阿热萨依
بامكا	帕姆喀
تۇگۇچى	托格其
يۇچىلىك	尤其勒克
قۇمبۇيان	库木布央
گۇڭشې بوزىەر	公社博孜也尔

皮什盖博孜也尔	پىشكەبوزيەر
库孜勒克博孜也尔	كۇزلىق بوزيەر
皮什盖村委会	پىشكە كەنت كومىتېتى
皮什盖	پىشكە
克孜勒喀依	قىزىلقاي
塔木其	تامچى
库如提喀	قۇرۇتقا
昆仑	قاراقۇرۇم
托格曼巴什村委会	تۇگمەنبېشى كەنت كومىتېتى
其格勒克萨依	چىژغانلىق ساي
阿热力科切提	ئارال كۆچەت
奥依且克	ئويچىك
阿尔帕勒克	ئارپىلىق
喀赞啊斯玛	قازانئاسما
太斯坎里克村委会	تەسكەنلىك كەنت كومىتېتى
太斯坎里克	تەسكەنلىك
喀相兰干	كاشان لەڭگەر
塔依拉克英阿瓦提	يايلاق يېڭىئاۋات
塔帕英阿瓦提	كاپا يېڭىئاۋات
喀帕	كاپا
霍热克兰干	خوررەك لەڭگەر
恰其坎兰干	چاچقان لەڭگەر
苏克塔亚克	سوقتاياق
库乃斯村委会	كۇنەس كەنت كومىتېتى
阿热勒克	ئاراللىق
库热木勒克	قۇراملىق
雄古拉村委会	شۇڭگۇل كەنت كومىتېتى
秋尕勒	چۇغال
库兰其	قۇلانچى
阿克巴什	ئاقباش

亚尕勒克	ياگالىق
盖买	گەمە
托万库乃斯	تۆۋەن كۆنەس
喀拉阿尔帕艾孜	قارائارپائېڭىز
恰勒都维	چالدۇۋە
确尔买	چۇرۇمە
休提	شۇتۇ
布拉克巴什	بۇلاقبېشى
琼萨依	چوڭساي
康尔吐孜	كەڭرىتۇز
喀什塔什村委会	قاشتاش كەنت كومىتېتى
喀什塔什	قاشتېشى
古塔勒古	گۇتالغۇ
吾格也克	ئۇگۇيەك
乌什开布隆村委会	ئۆچكەبۇلۇڭ كەنت كومىتېتى
乌什开布隆	ئۆچكەبۇلۇڭ
博希喀提	بوشقات
克希拉克	قىشلاق
吉音	جىيىن
普鲁村委会	پولو كەنت كومىتېتى
普鲁	پولو
铁热克勒克萨依	تىرەكلىك ساي
克其克普鲁	كىچىك پولو
阿拉其依	ئالاچۇي

英巴格乡 يېڭىباغ يېزىسى

يېڭىباغ يېزىسى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان بو-لۇپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى توشقانتاختا كەنتىگە جايلاشقان،

ناھىيە مەركىزى بىلەن بولغان تۇز سىزىق ئارىلىقى 16 كىلومېتىر. شەرقى ئويتوغراق يېزىسى بىلەن، شىمالى دەريا بويى يېزىسى بىلەن، غەربى «قاراخان دېھقانچىلىق مەيدانى» بىلەن، جەنۇبى مۇغاللا بازىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ئۇ كېرىيە دەريا سىستېمىسىنىڭ شەرقىي لېۋىدىكى جەنۇبىتىن شىمالغا سوزۇلغان بوستانلىق بولۇپ، خەرىتىدىكى ئورنى شىمالىي كەڭلىك 36°50′ — 35°14′، شەرقىي مېرىدىيان 82°51′ — 81°25′ ئارىلىقىدا. شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 32 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 38 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر مەيدانى 671.64 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ كۆلىمى 24 مىڭ 150 مو كېلىدۇ. زېمىنى شورلۇق قۇم تۇپراق بولۇپ، جەنۇبتىن شىمالغا يانتۇ، يانتۇلۇق دەرىجىسى 1/792، جەنۇبىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1385.9 مېتىر، شىمالىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1338 مېتىر، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1361.5 مېتىر. كىلىماتى تىپىك مۆتىدىل قۇرغاق رايون، تۆت پەسىل روشەن ئايرىلىدۇ. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى ℃ 11.7، ئوتتۇرىچە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا ℃ 5.8-، ئوتتۇرىچە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا ℃ 25، ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 44.7 مىللىمېتىر، ئوتتۇرىچە شامال كۈچى 1.8 بال. پۈتۈن يىللىق قىرو-سىز مەزگىلى 213 كۈن. قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش مەزگىلى ئۇزاق، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ.

بۇ يېزىنىڭ ئەسلىدىكى نامى «توقچاقلىق» بولۇپ، ئىلگىرى بۇ يەر توغراقلار بۇك - باراقسان ئۆسكەن تەبىئىي ئورمانلىق ئىكەن. توغراقلىقتا توقماچاق (تۆمۇر تۇمشۇق) ئىنتايىن كۆپ بولغاچقا، «تۆ-مۇر تۇمشۇق كۆپ جاي» دېگەن مەنىدە «توقماچاقلىق» دەپ ئاتالغان-كەن. 1965 - يىلى بۇ يەردە كەڭ كۆلەمدە بوز يەر ئېچىلىپ، «يېڭىباغ» دەپ نام بېرىلگەن.

بۇ زېمىن مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) كېرىيە ناھىيە-سىنىڭ 1 - رايونىغا قاراشلىق بولغان. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يۇزبېشىلىق تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا، كېرىيە ناھە-يىسىنىڭ يوڭفېڭ يېزىسى (永丰乡) غا قاراشلىق بولغان.

1951 - يىلى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 2 - رايونىغا تەۋە بولغان. 1958 - يىلى خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، «يېڭى ئاۋاز كوممۇنىسى» نىڭ بوزيەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى قىلىنغان. 1965 - يىل 8 - ئايدا جياڭسۇ ئۆلكىسىدىن كەلگەن چېگرا رايونغا ياردەم بەرگۈچى ياشلار بۇ يەرگە ماكانلىشىپ، يەرلىك ئاھالە بىلەن بىرلىكتە «يېڭىباغ دېھقانچىلىق مەيدانى» قۇرغان بولۇپ، ۋىلايەتكە قاراشلىق بولغان. 1970 - يىلى يېڭىباغ كوممۇنىسى قۇرۇلغان. 1980 - يىلى «يېڭىباغ كوممۇنىسى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1984 - يىلى «يېڭىباغ يېزىسى» قۇرۇلغان. ئۇ چاغدىكى يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئورنى ئاياغ لەمپە كەنتىدە بولۇپ، چېگرا رايونغا ياردەم بەرگۈچى ياشلار يۇرتىغا قايتىپ كېتىپ، ئۇلار قۇرغان شتاب بىكار قالغانلىقى ھەم يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى بۇ يېزىنىڭ باش قىسمىغا ئورۇنلىشىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، 1985 - يىلى ھازىرقى ئورۇنغا — توشقان تاختا كەنت كومىتېتى تەۋەسىگە يۆتكەلگەن.

بۇ يېزىدىكى 12 مەمۇرىي كەنت 47 مەھەللىدە 1799 ئائىلە — 9184 نوپۇس بار. ئاھالىسى دېھقانچىلىقنى ئاساس، چارۋىچىلىقنى قوشۇمچە قىلىدۇ. بوستان شاللىق رايونى ۋە بۇ يېزىنىڭ باش تەرىپى كېرىيە دەريا‌سى بويىدىكى شالچىلىق نۇقتىسى بولۇپ، تەۋەسىدىكى شالچىلىق رايونى «يۇمىلاق» دەپ ئاتىلىدۇ.

يېڭىباغ يېزىسى تەۋەلىكىدىكى مەمۇرىي كەنتلەر ۋە ئاساسلىق تەبىئىي كەنت - مەھەللىلەرنىڭ نامى
于田县英巴格乡行政村和自然村名称

باش لەمپە كەنت كومىتېتى	巴什兰帕村委会
لەمپە ئۆستەڭ	兰帕吾斯塘
ئاياغلەمپە كەنت كومىتېتى	阿亚格兰帕村委会
ئاياغلەمپە	阿亚格兰帕
قۇرۇق ئىلەك كەنت كومىتېتى	库如克依来克村委会
قۇرۇق ئىلەك	库如克依来克

托合散墩村委会	توقسەندۆڭ كەنت كومىتېتى
托合散墩	توقسەندۆڭ
艾山玉山村委会	ھەسەنھۇسەن كەنت كومىتېتى
艾山玉山	ھەسەنھۇسەن
喀瓦艾日克村委会	كاۋائېرىق كەنت كومىتېتى
喀瓦艾日克	كاۋائېرىق
阿热尧勒	ئارا يول
伯克买里	بەگ مەھەللە
阿特阔依提村委会	ئاتكويدى كەنت كومىتېتى
阿特阔依提	ئاتكويدى
艾斯尼提木村委会	ھەسىنىتىم كەنت كومىتېتى
康托喀依村委会	كەڭتوقاي كەنت كومىتېتى
金托格拉克村委会	جىنتوغراق كەنت كومىتېتى
金托格拉克	جىنتوغراق
巴格恰村委会	باغچا كەنت كومىتېتى
巴格恰	باغچا
托什坎塔合塔村委会	توشقانتاختا كەنت كومىتېتى

达里雅博依乡　دەريابويى يېزىسى

دەريا بويى يېزىسى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ناھىيە مەركىزى بىلەن بولغان ئارىلىقى 234 كىلومېتىر. جەنۇبى ئويتوغراق، يېڭىباغ، شۆۋل، قاراقىر يېزىلىرى ۋە «قاراخان دەۋرىگە چېتىلىق مەيدانى» بىلەن چېگرىلىنىدۇ. غەربى چىرا ناھىيىسى بىلەن، شەرقى نىيا ناھىيىسى بىلەن، شىمالى ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ شايار ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. خەرىتىدىكى ئورنى شىمالىي كەڭلىك 39°29′ — 36°13′، شەرقىي مېرىدىئان 82°26′ — 81°19′، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 96 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 252 كىلومېتىر. زېمىنى شورلۇق ۋە

قۇم تۆپراق بولۇپ، جەنۇبتىن شىمالغا يانتۇ، يانتۇلۇق دەرىجىسى 1/792، كىلىماتى تىپىك مۆتىدىل قۇرغاق رايونغا تەۋە، ئىنتايىن قۇرغاق ھەم قۇم - بوران كۆپ. تۆت پەسىل روشەن ئايرىلىدۇ. قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش مەزگىلى ئۇزاق، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى ناھايىتى چوڭ.

تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ ئىچكىرىسىگە جايلاشقان بۇ يېزا 20 - ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدا بەزى كىشىلەر تەرىپىدىن «ياۋايى ئادەملەر ياشايدىغان يەر» دەپ ئاتىلىپ، بۇ خەۋەر جامائەتچىلىكىنىڭ دىققىتىنى تارتقان. شۇنى ئالاھىدە ئېيتىش لازىمكى، بۇ يەردە قەدىمدە «تەكىلە» ، «باراق» دەپ ئاتىلىدىغان ئىككى ئۇرۇق كېرىيە دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدا ياشىغان بولۇپ، «باراق» لار ئۆزلىرىنىڭ ئەجدادىنى بۆرە ئىكەن، دېيىشىدۇ. «تەكىلە» دېگەن سۆز شاپتۇلنىڭ باش باھاردا پىشىدىغان بىر خىلىنىڭ نامى يەنى — «تەكە» دىن كەلگەن. ئۇلارنىڭ قارىشىچە ھازىرقى «تەكلىماكان» ئاتالغۇسى «تەرك ماكان» ، «ئەسلى ماكان» دېگەن مەنىنى بىلدۈرمەستىن، ئاشۇ «تەكىلە» ئۇرۇقىنىڭ نامى بىلەن «تەكىلەنىڭ ماكانى» ، «تەكىلە ماكان» سۆزىنىڭ تەلەپپۇز ئۆزگىرىشىدۇر. بۇ يىپ ئۇچىغا ئاساسەن «تەكلىماكان» دېگەن نامنى يەنمۇ چوڭقۇر تەتقىق قىلىش لازىم.

«دەريابويى» ئۇيغۇرچە ئىسىم بولۇپ، كېرىيە دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىغا جايلاشقاچقا، شۇنداق ئاتالغان.

بۇ زېمىن 1949 - يىلىدىن بۇرۇن جاي يېزىسىنىڭ جاي كەنتى ۋە مۇغاللا بازىرىنىڭ قارلۇق كەنتىدىكى چارۋىدارلارنىڭ يايلىقى بولۇپ، مۇقىم بىر يېزىغا تەۋە قىلىنمىغان. 1952 - يىلى دەريابويى ئالىي كوپىراتسىيىسى قۇرۇلۇپ، بەش مەھەللە گۇرۇپپىغا ئايرىلغان ۋە ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق بولغان. 1958 - يىلى خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلغاندا چوڭ ئەترەت (دادۇي) بولۇپ قۇرۇلۇپ، «يېڭى ئاۋاز كوممۇنىسى» غا قاراشلىق بولغان. 1984 - يىلى قاچۇن كوممۇنىسى مۇغاللا بازىرى بىلەن جاي يېزىسىغا ئايرىلغاندا، جاي يېزىسىغا قاراشلىق كەنت بولغان. 1989 - يىلى يېزا بولۇپ قۇرۇلۇپ، «دەريابويى يېزىسى» دەپ نام بېرىلگەن. بۇ يېزا ھازىر بىر مەمۇرىي كەنتكە، يەتتە

مەھەللە گۈرۈپپىغا ئايرىلغان. 306 ئائىلە — 1330 نوپۇس بار. ئاھالىسى نوقۇل چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. بۇ يېزا تەۋەسىدە «تەتۇركۆل» ، «باشكۆل» قاتارلىق تەبىئىي مەنزىرە رايونلىرى، «يۇ-مىلاقىقۇم» ، «قارادۆڭ» قەدىمىي شەھەر خارابىلىرى ۋە «ماجاڭ-لىق» ، «مىرسالى» قەدىمىي ئىزلىرى بار. بۇ يېزا 1984 - يىلى «تەبىئىيلىكى قوغدىلىدىغان رايون» قىلىپ بېكىتىلگەن.

دەريا بويى يېزىسى تەۋەلىكىدىكى تەبىئىي كەنت ـ مەھەللىرىنىڭ نامى
于田县达里雅博依乡自然村名称

色日克苏	سېرىقسۇ
吐格提坎	توغتىكەن
巴格吉格代	باغجىگدە
喀拉墩	قارادۆڭ
库马奇	قۇماچ
博斯坦吐孜	بوستان تۇز
达里雅博依	دەريابويى
铁日木	تېرىم
尧干托格拉克	يوغانتوغراق
买德克阿斯提	مەدەكئاستى
布拉克	بۇلاق
康克亚克	كەڭقىياق
帕合塔巴什	پاختابېشى
协依提拉帕希依木	شىيىتلى پاششىيىم
乌尊托喀依	ئۇزۇنتوقاي
硝尔库勒	شوركۆل
格维尔库勒	گەۋرىكۆل
吐孜布隆艾格勒	تۇز بۇلۇڭ ئېغىل
阿特亚依拉克	ئاتىيلايلاق

兰帕	لەمپە
塔吉克	تاجىك
麻扎托喀依	مازارتوقاي
琼麻扎	چوڭمازار
阔纳托喀依	كونا توقاي
其格勒克艾格勒	چىگلىكئېغىل
科克吉格代	كۆكجىگدە
阔什喀尔苏拉格	قوچقار سۇلاق
克亚克恰克玛	قىياقچاقما
尤勒滚恰克玛	يۇلغۇنچاقما
怕坦勒	پەتەل
伊斯克乌塔格	ئىسسىق ئوتاغ
托格拉克艾格勒	توغراقئېغىل
恰特克勒	چاتقال
其格提阔依干	چىگىتقويغان
兰帕吐孜	لەمپە تۇز
阿提拉什	ئاتلاش
科代克艾格勒	كۇتەكئېغىل
叶音	يېيىن
色格孜萨特玛	سېغىز ساتما
库木阿格孜	قۇم ئاغىز
塔喀克	تاقاق
阔什喀尔艾格勒	قوچقار ئېغىل
巴斯热克艾格勒	باسرىقئېغىل
喀斯坎艾格勒	قاسقانئېغىل
阿德让库勒	غادىراڭكۆل
台吐尔库勒	تەتۇركۆل
却格奥塔木	چوغۇتام
墩拜勒	دۇمبەل
托格拉苏	توغراسۇ

吐鲁木阿斯坎	تۇلۇمئاسقان
央塔克艾格勒	يانتاقئېغىل
介子科依干	جەزىقويغان
托万吐鲁木阿斯干	تۆۋەنتۇلۇم ئاسقان
恰拉艾格勒	چالا ئېغىل
其坦拉格	چىتلاق
夏勒迪勒克	شالدىلىق
斯孜玛	سىزما
伊勒墩	ئىلىدۆڭ
米萨来	مىسالەي
博孜尤勒滚	بوز يۇلغۇن
克格勒克	قىغلىق
其坦	چىتەن
康托喀依	كەڭتوقاي
色日克吐孜	سېرىقتۇز
库木布尔瓦提	قۇم بىرۋات
恰克麻	چاقما
比兰干	بىلەنگەن
介孜阔依干库勒	جەزىقويغان كۆل
色日克布依仑塔	سېرىق بويىنىڭتا
墩阿热勒其	دۆڭ ئارالچە
托盖塔依迪	تۆگە تايدى
依格孜拜勒迪	ئېگىزبەلدە
托盖曲希干	تۆگەچۇشكەن
央塔克苏拉克	يانتاقسۇلاق
苏克玛	سوقما
协西肯阿尔喀尼	شەشكىن ئارقان
恰瓦勒	چاۋال
阿尔喀恰瓦勒	ئارقا چاۋال
依来克	ئىلەك

喀拉墩	قارادۆڭ
玛亚克勒克	مایاقلىق
尧干库木	يۇغانقۇم
库木巴斯坎	قۇمباسقان
喀勒塔布央	كالتەبۇيان
色日克布雅	سېرىقبۇيان
通古孜巴斯特	توڭگۇزباستى
库都克艾格勒	قۇدۇقئېغىل
尤喀克康吐孜	يۇقىرىقەڭتۇز
巴斯喀克布隆	باسقاقبۇلۇڭ
亚曼喀克夏勒克	يامانقاقشاللىق
哈尼喀	خانىقا
其格勒克	چىغلىق
塔勒克	تاللىق
喀勒塔布央恰克玛	كالتابويان چاقما
阿不拉洪仑达玛	ئابدۇللائاخۇنىڭ دېشى
欧特克提干	ئوت كەتكەن
阿拉托克拉克勒克	ئاراتوغراقلىق
拜肯	بېقىن
克亚克勒克	قىياقلىق
吾夏克吉格代	ئۇششاق جىگدە
库如克恰瓦勒	قۇرۇق چاۋال
夏甫勒克吐孜	شاپلىق تۇز
阔纳巴格	كونا باغ
乌堂托喀依	ئۆتەڭ قوقاي
库康勒	كەڭكۆل
尤喀克托里达玛	يۇقاقتولداما
亚曲坎	ياچۇشكەن
尤喀克乌堂	يۇقاقئۆتەڭ
帕尔切	پارچە

乌斯玛塔勒克	ئۇسما تاللىق
阿尔托喀依	ئارتوقاي
巴格托喀依	باغ توقاي
尤喀克尤勒滚萨特玛	يۇقاققىر يۇلغان ساتما
拉依旦	لايداك
央塔克布央	يانتاقبۇيان
托万托里达玛	تۆۋەنتولداما
再勒克	زەيلىك
琼库勒	چوڭكۆل
克其克库勒	كىچىككۆل
协格勒	شېغىل
夏合萨特玛	شاخساتما
桥合坦勒克	چوغتاللىق
康吐孜	كەڭتۇز
库勒	كۆل
康吐孜恰瓦勒	كەڭتۇزچاۋال
阿德让帕尔切	غادىراڭپارچە
都尤勒尕	دويۇلغا
库木扎	كۇمسزا
喀拉阿斯特	كالاڭاستى
喀拉央塔克	قارايانتاق
喀拉阿斯特库木	كالاڭاستىقۇم
喀拉阿斯特阿亚尕	كالا ئاستىئاياغ
吐提玛克	تۇتماق
亚曼江尕勒	يامانجاڭگال
却勒艾格勒	چۆلئېغىل
库孜勒克吾塔尕	كۇزلۇكئوتاغ
阿尔喀吐孜	ئارقاتۇز
拜德克宁库勒	بېدەكنىڭ كۆلى
喀克夏勒克	قاقشاللىق

尕孜阿特坎	غاز ئاتقان
塔勒克恰特	تاللىقچات
托万乌堂	تۆۋەنئۆتەڭ
依来克	ئىلەك
墩木切克	دومچەك
巴斯喀克喀什	باسقانقاش
斯孜玛库勒曼	سىزما كۆلمەن
台吐尔依来克	تەتۇر ئىلەك
却格勒提买克	چۈگلۈتمەك
夏勒德让	شالدىراڭ
尧干吉格代	يوغانجىگدە
阿提吐提干	ئاتتۇتقان
巴郎乌力干	بالائۆلگەن
托万尤勒滚萨特玛	تۆۋەن يۇلغۇن ساتما
色日克坎西曼	سېرىق كەشمە
色日克勒克	سېرىقلىق
阔什喀尔巴斯提	قوچقارباستى
喀塔克	كاتاك
托巴克乌力干	توپاقئۆلگەن
达塘萨提玛	داتاڭساتما
艾勒维喀勒德	غەلۋىقالدى
乌什开乌力干	ئۆچكەئۆلگەن
夏普勒克	شاپلىق
喀帕库木其勒克	كاپاقومۇشلۇق
西日旁	شىرپاڭ
阔什拉西	قوشلاش
皮羌勒克	پىچانلىق
克依克央塔克	كېيىكيانتاق
乌依宁阿勒德	ئۇيىنىڭ ئالدى
阔什喀尔苏力干	قوچقارسولغان
喀勒玛克切	قالماقچە

كۇكۇنلۇق	库昆勒克
قازانسىنغان	喀赞森干
سېرىقجاڭگال	色日克江尕勒
دىمىن ئاچقان	迪明阿其坎
قارچۇغا ئۇچقان	喀尔曲尕吾其干
شامالئالغان	夏玛勒阿勒干
تايلاقئۆلگەن	塔依拉克乌力干
ئابلاۋاي	阿不拉巴依
تۇزئالغاق	吐孜阿勒尕克
ئوتتىكبېشى	欧特宁巴什
مەدەكئاسقان	买代克阿斯坎
جىگدە كۇتىكى	吉格代库提克
سۇڭەكلىك	宋艾克勒克

كېرىيە قوي خوجلىق فېرمىسى 于田县羊场

قوي خوجلىق فېرمىسى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ غەربىگە جايلاشقان بولۇپ، فېرما شتابى باغتوغراق كەنتىگە جايلاشقان، ناھىيە مەركىزى بىلەن بولغان تۇز سىزىق ئارىلىقى 32 كىلومېتىر. شەرقى توغراغاز يېزىسى بىلەن، شىمالى شۆۋل يېزىسى بىلەن، غەربى قاراقىر يېزىسى ۋە لايسۇ ئۇرۇقچىلىق مەيدانى بىلەن، جەنۇبى قازناق بوزىيەر تەرەققىيات رايونى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. 315 - دۆلەت تاشيولى بۇ فېرمىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. خەرىتىدىكى ئورنى شىمالىي كەڭلىك 36°51′ — 37°11′، شەرقىي مېرىدىئان 81°20′ — 81°37′ ئارىلىقىدا. شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 20 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 38 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر مەيدانى 68 . 530 كۋادرات كىلومېتىر، 5092 مو تېرىلغۇ كۆلەمگە ئىگە. ئاتچان يېزىسىنىڭ پولو كەنتى تەۋەسىدە مەخسۇس يايلىقى بار بولۇپ، شتابىنىڭ خەرىتىدىكى ئورنى شىمالىي كەڭلىك 36°13′، شەرقىي مېرىدىئان 81°30′. كۆلەمى 10 كۋادرات كىلومېتىر. بۇلاق سۇلىرى يىغىلىپ ئاقىدىغان «داۋزا يا» دىن شەكىللەنگەن كىچىك تەبىئىي بوستانلىق. زېمىنى

شورلۇق قۇم تۇپراق، جەنۇبتىن شىمالغا يانتۇ بولۇپ، يانتۇلۇق دەرىجىسى 1/898، جەنۇبىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1429 مېتىر، شىمالىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1332 مېتىر، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1389 مېتىر. كىلىماتى تىپىك مۆتىدىل قۇرغاق رايون، تۆت پەسىل روشەن ئايرىلىدۇ. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.8℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 5.7℃-، ئوتتۇرىچە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 24.9℃، ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 39.7 مىللىمېتىر، ئوتتۇرىچە شامال كۈچى 1.85 بال. پۈتۈن يىللىق قىروسىز مەزگىلى 211 كۈن. قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش مەزگىلى ئۇزاق، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ.

بۇ ناھىيە 1952 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى قۇرۇلغان، شتاب ناھىيە مەركىزىدە بولغان، «دۆلەت ئىگىلىكىدىكى 2 - چارۋا مەيدان» دەپ ئاتالغان. 1955 - يىلى «كېرىيە ناھىيىسىنىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى يەرلىك قوي خوجلىق فېرمىسى» قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن، كېيىن يەنە «كېرىيە ناھىيىلىك قوي خوجلىق فېرمىسى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1959 - يىلى شۇ ئول يېزىسىغا يۆتكىلىپ، داشكۆل كەنتىدە تۇرۇشلۇق بولغان ۋە شۇ ئول تەۋەسىدىكى ئوچ كەنتنى ۋاكالىتەن باشقۇرغان. قاتناش قۇلايسىز بولغاچقا، شتابى 1970 - يىلى باغتوغراق كەنتىگە يۆتكەلگەن. 1984 - يىلى شۇ ئول يېزىسى قوي خوجلىق فېرمىسىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، قوي خوجلىق فېرمىسى پارتكومىغا قاراشلىق يېزا بولغان. 1995 - يىلى مۇستەقىل يېزا بولۇپ، قوي خوجلىق فېرمىسى ئايرىم قىلىپ تەشكىللەنگەن. بۇ ناھىيە ئىككى كەنت كومىتېتى 10 كەنت - مەھەللىگە ئايرىلغان بولۇپ 302 ئائىلە — 1682 كىشى بار.

لايسۇ ئۇرۇقچىلىق مەيدانى
拉依苏良种场

لايسۇ ئۇرۇقچىلىق مەيدانى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ غەربىگە جايلاشقان بولۇپ، مەيدان شتابى خەدەك كەنتىگە جايلاشقان، ناھىيە مەركە-

زى بىلەن بولغان تۇز سىزىق ئارىلىقى 36.5 كىلومېتىر. جەنۇبى ۋە غەربى قاراقىر يېزىسى بىلەن، شىمالى ۋە شەرقى شۆۋل يېزىسى ۋە قوي خوجىلىق فېرمىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. 315 - دۆلەت تاشيولى بۇ مەيداننىڭ شىمالىدىن توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. خەرىتىدىكى ئورنى شىمالىي كەڭلىك 36°58′ — 36°53′، شەرقىي مېرىدىئان 81°19′ — 81°17′ ئارىلىقىدا. شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 40 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى سەككىز كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر مەيدانى 33.17 كۋادرات كىلومېتىر. بۇلاق سۇلىرى يىغىلىپ ئاقىدىغان تارقاق ئېقىنلاردىن شەكىللەنگەن كىچىك تەبىئىي بوستانلىق. زېمىنى شورلۇق تۇپراق، جەنۇبتىن شىمالغا يانتۇ بولۇپ، يانتۇلۇق دەرىجىسى 1/235، جەنۇبىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1411 مېتىر، شىمالىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1377 مېتىر، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1394 مېتىر. كىلىماتى تىپىك مۆتىدىل قۇرغاق رايون، تۆت پەسىل روشەن ئايرىلىدۇ. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.8℃، ئوتتۇرىچە ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا 5.7℃-، ئوتتۇرىچە ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 24.9℃، ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 39.7 مىللىمېتىر، ئوتتۇرىچە شامال كۈچى 1.85 بال. پۈتۈن يىللىق قىروسىز مەزگىلى 211 كۈن. قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش مەزگىلى ئۇزاق، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ.

«لايسۇ» ئۇيغۇرچە ئىسىم بولۇپ، بۇ نامنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا مۇنداق ئىككى خىل رىۋايەت بار: (1) بۇرۇنقى زاماندا، بۇ يەر ئوتلىرى مول ياخشى يايلاق بولۇپ، كىشىلەر مال - چارۋىلىرىنى باقىدىكەن. رۇستەم ئىسىملىك چوڭ چارۋىدارنىڭ بەرزو ئىسىملىك ئوغلى بۇ يەرگە بىر چوڭ كۆل كولىتىپ، بۇ يايلاقتا بېقىلىدىغان مال ـ چارۋىلارنىڭ ئىچىملىك سۇيىنى ھەل قىلغان ئىكەن (بۇ كۆل 90 - يىللارنىڭ بېشىغىچە ساقلانغان). شۇڭا بۇ كۆل «باينىڭ سۇيى» دېگەن مەنىدە «بايسۇ» دەپ ئاتىلىپ، كېيىنچە «لايسۇ» بولۇپ قالغا-

نىكەن.

(2) بۇرۇنقى زاماندا، بۇ يەرگە ھەمىشە كەلكۇن سۈيى كېلىپ تۇرىدىكەن. كەلكۇن سۈيى ھاسىل قىلغان ئېقىنلاردا كەلكۇن ئېقىتىپ كەلگەن لاي ـ لاتقىلار ئاقىدىكەن. شۇڭا بۇ كەنت «لايسۇ» دەپ ئاتالغانىكەن.

بۇ يەرلەر مىنگونىڭ 27 ـ يىلى (1938 ـ يىلى) قاراقىر يېزىسى بىلەن كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 5 ـ رايونى قىلىنغان. مىنگونىڭ 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى) يۈز بېشىلىق تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا، كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 6 ـ رايونى قىلىنىپ، يوڭچاڭ يېزىسى (永昌乡) غا قاراشلىق بولغان. 1951 ـ يىلى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 6 ـ رايونى قىلىنىپ قۇرۇلغان ئۇچ يېزىنىڭ بىرى بولغان. 1958ـ يىلى 10 ـ ئايدا خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلۇپ، «ئۆكتەبىر كوممۇنىسى» غا قوشۇۋېتىلىپ، 12 ـ چوڭ ئەترەت بولغان. 1969 ـ يىلى ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى بۇ كەنتكە يۆتكىلىپ، لايسۇ چوڭ ئەترىتى (دادۇي) قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق بولغان ۋە ئەلا سورتلۇق ئۇرۇقچىلىق مەيدانىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان. 1980 ـ يىلى «لايسۇ ئۇرۇقچىلىق مەيدانى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن.

بۇ مەيدان بىر مەۋرىي كەنتكە، سەككىز مەھەللە گۇرۇپپىغا ئايرىلغان بولۇپ، 583 ئائىلە — 6434 نوپۇس بار. ئاھالىسى 4631 مو يەرگە ئاشلىق زىرائىتى تېرىپ ئەلا سورتلۇق ئۇرۇق يېتىشتۇرۇشنى ئاساس، دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىقنى قوشۇمچە قىلىدۇ. باغۋەنچىلىك ياخشى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئالمىسى داڭلىق. «لايسۇ سۇ ئامبىرى» سايامەت رايونى بار. بۇ كەنت «ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش يۇرتى» بولۇپ، بىر قىسىم ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چولپانلىرى بۇ كەنتتىن چىقىدۇ. ھازىرقى زامان تارىخىدا بۇ كەنتتە ئەڭ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگۈچى ئىمىن ھاجى بولۇپ، 1982 ـ يىلى 140 يېشىدا ۋاپات بولغان. ھازىر ھايات كىشىلەردىن 100 ياشتىن ئاشقانلاردىن تۆت

كىشى بار.

لايسۇ ئۇرۇقچىلىق مەيدانى تەۋەلىكىدىكى بىر قىسىم تەبىئىي مەھەللىلەرنىڭ نامى
于田县拉依苏良种场部分自然村名称

يانتاقتۇغ	央塔克吐格
خەندەك	罕代克
ئاراباغ	阿热巴格
سۆكەتبەرىم	苏克铁日木
قازناق	喀孜纳克

كونا شەھەر ئىش بېجىرىش باشقارمىسى
于田县老城区办事处

كونا شەھەر ئىش بېجىرىش باشقارمىسى كېرىيە ناھىيە مەركىزىگە جايلاشقان بولۇپ، ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىدە. غەربى ۋە شىمالى مۇغاللا بازىرى بىلەن، شەرقى ۋە جەنۇبى ئارال يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ناھىيە مەركىزى بىلەن قارلۇق ئۆستەڭ ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدىغان ناھىيە بازىرى ئاھالىلار ئولتۇراق رايونى بولۇپ، تېرىلغۇ يېرى ئىنتايىن ئاز.

بۇ جايلار مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 2 - رايونى بولغان، مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يۇز بېشىلىق تۇزۇمى يولغا قويۇلغاندا، مەركىزىي بازار (中心镇) قىلىپ قۇرۇلغان. 1951 - يىلى مۇغاللا بازىرى قىلىپ قۇرۇلغان. 1953 - يىلى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ 3 - رايونى ۋە مۇغاللا بازىرى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن. 1958 - يىلى خەلق كوممۇنىسى قۇرۇلۇپ، بازار رايونى بىرلەشتۈرۈلۈپ، «يېڭى ئاۋاز كوممۇنىسى» دەپ نام

بېرىلگەن. 1980 - يىلى «قاچۇن كومموننسى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1992 - يىلى 7 - ئايدا كونا شەھەر رايونى ئىش بېجىرىش باشقارمىسى قۇرۇلۇپ، مۇغاللا بازىرىدىن ئايرىۋېتىلگەن.

كونا شەھەر ئىش بېجىرىش باشقارمىسى ئاھالىلىرى سودا - تىجارەت ۋە قول ھۈنەرۋەنچىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان ئاسار ئەتىقە ئورنى — 800 يىللىق تارىخقا ئىگە كېرىيە ھېيتگاھ جامەسى ۋە داڭلىق «شىلان» ، «ئاھادا» مازارلىرى بۇ رايون تەۋەسىدە. بۇ رايون 2003 - يىلى قوغدىلىدىغان ئۆرپ - ئادەت رايونى بولۇپ تەستىقلانغان. قارىمىقىدىكى دۆڭباغ كەنت كومىتېتى، ئۆستەڭبېشى، ھېيتگاھ، تاناييېشى قاتارلىق تۆت ئاھالە كومىتېتىدا 934 ئائىلە — 2816 كىشى بار. 1339 مو يەرگە ئاشلىق زىرائەتلىرى تېرىلىدۇ.

لەڭگەر بوزىەر دېھقانچىلىق مەيدانى
兰干农场

لەڭگەر بوزىەر دېھقانچىلىق مەيدانى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان. ناھىيە مەركىزى بىلەن بولغان مۇساپىسى 44 كىلومېتىر. شەرقى لەڭگەر، توغراغاز يېزىلىرى بىلەن، شىمالى قازناق بوزىەر تەرەققىيات رايونى بىلەن، غەربى قاراقىر يېزىسى بىلەن، جەنۇبى لەڭگەر يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. بۇ مەيدان ئىلگىرى چارۋىچىلىق نۇقتىسى بولۇپ، بىر نەچچە ئائىلىلىك چارۋىچى يەر ئېچىپ دېھقانچىلىق قىلغان. 1951 - يىلى «لەڭگەر بوزىەر» دەپ ئاتالغان. 1958 - يىلى كەنت تەسىس قىلىنىپ، لەڭگەر يېزىسىنىڭ كەنتىي بولغان ۋە «سەكرەپ ئىلگىرىلەش كەنتى» دەپ نام بېرىلگەن. 1980 - يىلى «لەڭگەر بوزىەر كەنتى» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1996 - يىلى دېھقانچىلىق مەيدانى قىلىپ قۇرۇلغان. ھازىر بۇ مەيداندا يۆجىن بوزىەر، ئىسلىغ بوزىەر، ئوتتۇرا بوزىەر،

توشقان دۆڭ قاتارلىق تۆت مەمۇرىي كەنت ـ 12 كەنت ـ مەھەللە بولۇپ، 602 ئائىلىدە 2421 كىشى ياشايدۇ.

قازناق ئاۋۇئاتسىيە كەنتى تەرەققىيات رايونى
喀孜那克阿航开发区

قازناق تەرەققىيات رايونى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ غەربىگە جايلاشقان بولۇپ، غەربى قاراقىر يېزىسى بىلەن، جەنۇبى لەڭگەر بوزىيەر دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن، شەرقى توغراغاز يېزىسى بىلەن، شىمالى شۆول يېزىسى ۋە لايسۇ ئۇرۇقچىلىق مەيدانى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. 315 - دۆلەت تاشيولى بۇ رايونىنىڭ شىمالىدىن توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. 1965 - يىلىدىن باشلاپ بۇ رايوندا كەڭ كۆلەمدە بوزىيەر ئېچىلىپ، «كادىرلار مەيدانى» قۇرۇلغان بولسىمۇ، 20 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىغا كەلگەندە سۇ يېتىشمەسلىك سەۋەبىدىن تاشلىنىپ قالغان. 1995 - يىلىدىن باشلاپ دۆلەت مەبلىغىگە تايىنىپ قايتىدىن ئېچىلىپ، شۇ يىلى 3200 مو بوز يەر ئېچىلىپ تېرىلغان. 1999 - يىلىدىن باشلاپ دۆلەتلىك ئاۋۇئاتسىيە شىركىتى بۇ مەيدانغا مەبلەغ بېرىپ، داۋاملىق كېڭەيتىپ ئېچىلغان ۋە ئاھالە كۆچۈرۈپ ئولتۇراقلاشتۇرۇلغان. 2000 - يىلى ئېچىلغان بوزىيەر كۆلىمى 19 مىڭ موغا يەتكەن ھەم شۇ يىلى «ئاۋۇئاتسىيە كەنتى» دەپ نام بېرىلگەن.

كېرىيە ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم قۇرۇلۇشلارنىڭ نامى
于田县部分人工建筑物名称

قاراقىر سۇ ئامبىرى	喀拉克尔水库
لايسۇ سۇ ئامبىرى	拉依苏水库
باشكۆل سۇ ئامبىرى	巴什库勒水库

希吾勒水库	شۈۋل سۇ ئامبىرى
兰干水库	لەڭگەر سۇ ئامبىرى
红旗水库	قىزىلبايراق سۇ ئامبىرى
萨依瓦克水库	سايباغ سۇ ئامبىرى
达希曼水库	داشمان سۇ ئامبىرى
喀赞库勒水库	قازانكۆل سۇ ئامبىرى
喀拉汗水库	قاراخان سۇ ئامبىرى
喀群水库	قاچۇن سۇ ئامبىرى
博斯坦水库	بوستان سۇ ئامبىرى
尾亚水库	ئۇيىار سۇ ئامبىرى
喀帕水库	كاپا سۇ ئامبىرى
艾斯尼提木盐池	ھەسىنتىم تۇزكۆل
阿日希盐池	ئارىش تۇزكۆل
昆仑总干渠	قاراقۇرۇم باش ئۆستىڭى
昆仑西干渠	قاراقۇرۇم غەربىي باش ئۆستىڭى
昆仑东干渠	قاراقۇرۇم شەرقىي باش ئۆستىڭى
中间引洪渠	ئوتتۇرا كەلكۇن ئۆستىڭى
昆仑西引洪渠	قاراقۇرۇم غەربىي كەلكۇن ئۆستىڭى
昆仑东引洪渠	قاراقۇرۇم شەرقىي كەلكۇن ئۆستىڭى
喀拉克尔引洪渠	قاراقىر كەلكۇن ئۆستىڭى
喀拉克尔干渠	قاراقىر ئۆستىڭى
兰干荒地干渠	لەڭگەر بوزيەر ئۆستىڭى
兰干干渠	لەڭگەر ئۆستىڭى
先拜巴扎荒地干渠	شەنبەبازار بوزيەرئۆستىڭى
先拜巴扎东干渠	شەنبەبازار شەرقىي ئۆستىڭى
先拜巴扎西干渠	شەنبەبازار غەربىي ئۆستىڭى
萨依瓦克干渠	سايباغ ئۆستىڭى
喀拉汗农场泉水干渠	قاراخان بۇلاق سۇيى ئۆستىڭى

博斯坦稻区引洪渠	بوستان كەلكۇن ئۆستىڭى
盆都拉干渠	پۇندۇرا ئۆستىڭى
阿热勒干渠	ئارال ئۆستىڭى
科克亚东干渠	كۆكيار شەرقىي ئۆستىڭى
喀鲁克干渠	قالۇق ئۆستىڭى
加依渠	جاي ئۆستىڭى
巴格艾日克渠	باغئېرىق ئۆستىڭى
恰喀渠	چاقار ئۆستىڭى
喀群渠	قاچۇن ئۆستىڭى
阔什尤勒滚渠	قوشيۇلغۇن ئۆستىڭى
喀拉汗农场干渠	قاراخان مەيدان ئۆستىڭى
解放渠	ئازادلىق ئۆستىڭى
皮什盖干渠	پىشكە ئۆستىڭى
团结渠	ئىتتىپاق ئۆستىڭى
喀拉库木渠	قاراقوم ئۆستىڭى
兰干渠	لەڭگەر ئۆستىڭى
阿热渠	ئارائۆستىڭى
奥依托格拉克干渠	ئويتوغراق ئۆستىڭى
也斯尤勒滚干渠	يېسىيۇلغۇن ئۆستىڭى
达吾孜吐格曼桥	داۋزاتۇگمەن كۆۋرۈكى
普鲁桥	پۇلۇ كۆۋرۈكى
阿拉娇依桥	ئالاجۇي كۆۋرۈكى
克里雅大桥	كېرىيە چوڭ كۆۋرۈكى
喀西巴什大桥	قاشباش كۆۋرۈكى
塔吾尕孜大桥	تاۋغاز كۆۋرۈكى
喀拉克尔闸口	قاراقىر ئېلىشبېشى
昆仑渠首	قاراقۇرۇم باش ئېلىشبېشى
中间闸口	ئوتتۇرا ئېلىشبېشى

托格拉克闸口	توغراق ئېلىشىبىشى
先拜巴扎分水闸	شەنبەبازار ئېلىشىبىشى
阿日希闸口	ئارىش ئېلىشىبىشى
喀拉汗农场渠首	قاراخان مەيدان باش ئېلىشىبىشى
塔什阿孜玛闸口	تاش ئازما ئېلىشىبىشى
乔拉克闸口	چۇلاق ئېلىشىبىشى
提力玛闸口	تىلما ئېلىشىبىشى
和民公路(于田境内段)(كېرىيە بۆلىكى)	خوتەن ـ نىيا تاشيولى
于普公路	كېرىيە ـ پولو يولى
于喀公路	كېرىيە ـ قاراخان يولى
于阿公路	كېرىيە ـ ئاتچان يولى

كېرىيە ناھىيىسىدىكى بىر قىسىم تەبىئىي جۇغراپىيىلىك گەۋدىلەرنىڭ نامى
于田县部分自然地理实体名称

玛江勒克	ماجانلىق
乌依勒克	ئۆيلەك
昆仑山脉	قاراقۇرۇم تاغ تىزمىسى
琼木孜塔格	چوڭ مۇزتاغ
喀什塔什塔格山	قاشتاش تاغ
库塔孜勒克山	قوتازلىق
马山	ماشەن تېغى
双山	قوشماق تېغى
硫黄达坂	ئىس داۋان
双羊达坂	جۈپ ئارقار داۋىنى
胜利达坂	غەلىبە داۋىنى

阿塔木达坂	ئاتام داۋىنى
阿塔木帕夏	ئاتام پاشىسا
克里雅山口	كېرىيە تاغ ئېغىزى
乌鲁克火山口	ئۇلۇغ يالقۇن تاغ ئېغىزى
达吾孜吐格曼沟	داۋزاتۇگمەنيار
萨依瓦克沟	سايباغيار
色日克奥依沟	سېرىق ئۆيىيار
马山沟	ماشەنجىلغىسى
龙门沟	ئەجدەرئىشكى جىلغىسى
台斯坎萨依	تەسكەن ساي
西平沟	شىپىك جىلغىسى
苏巴什	سۇباش
泉水沟	بۇلاق ئىلەك
叉叉沟	ساسا جىلغىسى
克孜勒萨依阿格孜	قىزىلساي ئېغىزى
伯力克	بېلىق
喀帕兰干	كاپالەڭگەر
喀勒玛	قالما
克里雅河	كېرىيە دەريا سى
库拉甫河	كۇراپ دەريا سى (پولو دەريا سى)
铁热克萨依河	تېرەكلىك ساي دەريا سى
乌什开布隆河	ئۇشكە بۇلۇك دەريا سى
博西喀提河	بوشقات دەريا سى
吾格也克河	ئۇگىيەك دەريا سى
喀什塔什河	قاشتاش دەريا سى
阿拉玛斯河	ئالماس دەريا سى
阿克塔萨依河	ئاقتاساي دەريا سى
阿塔木苏河	ئاتامسۇ دەريا سى

阿克苏河	ئاقسۇ دەرياسى
库塔斯吉勒尕河	قوتازجىلغا دەرياسى
克孜勒萨依河	قىزىلسايى دەرياسى
苏克塔亚克河	سوقتاياق دەرياسى
阿羌河	ئاتچان دەرياسى
皮什盖河	پىشكە دەرياسى
喀拉布拉克萨依河	قارابۇلاقسايى دەرياسى
克尔阿恰克萨依河	قىزغاقسايى دەرياسى
亚吾拉克河	يائۇلاق دەرياسى
吐米亚河	تۇمىيا دەرياسى
玛勒滚萨依河	مالغۇنسايى دەرياسى
散介萨依河	سەنجەسايى دەرياسى
玛特萨依河	ماتسايى دەرياسى
色格孜库勒湖	سېغىزكۆل
阿其克库勒湖	ئاچچىقكۆل
乌鲁克库勒湖	ئۇلۇغكۆل
乌拉音库勒湖	ئۇرايىمكۆل
喀拉克尔泉	قاراقىر بۇلىقى ئىلەك
拉依苏泉	لايسۇبۇلىقى
巴什库勒泉	باشكۆل بۇلىقى
博斯塘泉	بوستان بۇلىقى
托胡恰克泉	توقۇچاق بۇلىقى
喀拉硝	قاراشور
色色克依来克	سېسىق ئىلەك
乌鲁克奥依曼	ئۇلۇق ئويمان
乌拉音奥依曼	ئۇرايىم ئويمانلىقى
喀什托格拉吐孜	قاشتوغراق تۇز
阿日西吐孜	ئارىشتۇز

康克其克	كەڭكېچىك
吐孜鲁克	تۇزلۇق
吉格代库都克	جىگدە قۇدۇق
台克西都维勒克	تەكشىدۆڭلۈك
阿克依来克	ئاقئىلەك
阿克托巴克依来克	ئاقتوپاق ئىلەك
吐孜勒克喀希	تۇزلۇق قاش
尧勒阿日希	يولئاريش
阿克其库勒	ئاقچىكۆل
喀拉墩	قارادۆڭ
达西曼墩	داشماندۆڭ
艾格日喀希	ئەگرىقاش
阿德让库木	غادىراڭ
艾山玉送帕希依木	ھەسەنھۇسۇن پاششىيىم
库如克库木	قۇرۇققۇم
托格拉克库木	توغراققۇم
尧干库木	يوغانقۇم
也斯尤勒滚阿亚克	يېسىيۈلغۇن ئاياغ
尤木拉克库木	يۇمىلاققۇم
色格孜库勒	سېغىزكۆل
兰干萨依	لەڭگەرساي
吐孜鲁克萨依	تۇزلۇقساي
皮什盖萨依	پىشكە ساي
皮勒萨依	پىلە ساي
喀拉纳克却勒	قاراناقچۇل
喀拉亚	قارايا
托万奥乌拉孜	تۆۋەنئوۋراز
奥乌拉孜	ئوۋراز

奥乌拉孜巴什	ئوۋرازبەشى
无草滩	تاشلىقساي
下黄羊滩	تۆۋەنكىيىك ساي
上黄羊滩	ئۈستۈنكىيىك ساي
央塔克墩	يانتاقدۆڭ
托克拉艾肯	توغرائېقىن
央艾格勒	يانئېغىل
英亚	يېڭىيار
琼库勒	چوڭكۆل
其格勒克托喀依	چىگلىك توقاي
喀拉克其克	قاراكىچىك
博斯塘托喀依	بوستانتوقاي
青格勒克托格拉克	چىگلىك توغراق
泳巴斯坎布拉克	يۇڭ باسقان بۇلىقى
克其克布拉克巴什	كىچىك بۇلاقبەشى
琼布拉克巴什	چوڭ بۇلاقبەشى
其格勒克亚	چىگلىكيار
兰干墩	لەڭگەردۆڭ
巴格托格拉克	باغتوغراق
吉格代勒克巴格	جىگدىلىك باغ
希吾勒兰干	شىۋول لەڭگەر
喀拉墩	قارادۆڭ
巴什库勒	باشكۆل
达吾孜土格曼	داۋزاتۇگمەن
汗去西坎托格拉克	خان چۇشكەن توغراق
托格拉克土格曼	توغراق تۇگمەن
吉格代勒克达什	جىگدىلىك داش
喀孜纳克	قازناق

色日克吾拉克	سېرىقئۇلاق
喀拉阿提拉	قارائاتلا
甫玛斯	پۇماس
巴什康苏拉克	باشكەك سۇلاغ
尧干忙来	يوغانمەڭلەي
科克吐如克	كۆكتوروك
伯日勒克	بۇرۇلۇك
科台买	كۆتەمە
其曼于特	چىمەنيوت
乌尊阔勒	ئۇزۇنقول
修库甫阔勒	شۇقۇپقول
库如克阔勒布洋	قۇرۇققول بۇيان
色日克布拉克	سېرىق بۇلىقى
布拉克巴什	بۇلاقبېشى
喀相	كاشان
阿克曲如克	ئاقچۇروك
伊协克欧提	ئېشەك ئۆتتى
央都木勒克	ياندۇمۇلۇق
托特喀提亚克阿格孜	تۆت قاتىياق ئېغىزى
苏吾克	سۇۋۇك
通阿亚甫阿格孜	تۇڭياپ ئېغىزى
亚依拉克喀特拉西	ياياق قاتلاش
色日克库热木	سېرىق قۇرام
库苏克	قۇسۇق
奥格日尧勒	ئوغرى يول
塔米其阿格孜	تامچى ئېغىزى
大坂巴什	داۋانبېشى
铁日木	تېرىم

提吉克	تىجىك
苏盖提	سۇگەت
依格里希	ئىگىلىش
克日克阿其克	قىرغىز ئاچچىغ
乔拉克麻扎	چولاقمازار
色斯克库勒	سىسىق كۆل
古勒买提宁库木	گۈلئومەتنىڭ قۇمى
吐孜鲁克	تۇزلۇق
墩纳其	دۆڭناچى
阿特乌力干	ئات ئۆلگەن
托盖喀拉宁库木	تۆگەكاللىنىڭ قۇمى
依来克阿格孜	ئىلەك ئىغىزى
克孜勒克	قىزىللىق
都瓦克勒尕克	دۇۋاقىلغاق
克日克苦勒满	قىرىق كۆلمەن
布拉克巴什	بۇلاقبېشى
恰拉勒塔什	چالالتاش
干湖滩	قۇرۇقكۆل
买当吐孜	مەيدانتۇز
托格拉喀什	توغراقاش
喀拉都维	قارادۆۋە
亚兰干	يارلەڭگەر
吉格代库都克	جىگدە قۇدۇق
吐胡勒干	تۇغۇلغان
哈达墩	خادادۆڭ
伯依勒克喀什	بويلۇققاش
央塔克墩	يانتاقدۆڭ
阿达木乌力干	ئادەم ئۆلگەن

阿尔喀	ئارقا
依不拉音吾吐尔干	ئىبراھىم ئولتۇرغان
尤勒滚勒克	يۇلغۇنلۇق
晚台	ۋەنتەي
库勒艾格勒恰克玛	كۆلئېغىل چاقما
阿克恰克玛	ئاقچاقما
阿尔喀达里亚	ئارقادەريا
尤木拉克库都克	يۇمىلاق قۇدۇق
开提曼	كەتمەن

民丰县 نىيا ناھىيىسى

نىيا ناھىيىسى قاراقۇرۇم تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ جەنۇبىي گىرۋىكىگە جايلاشقان، جەنۇبتا شىزاڭ ئاپتونوم رايونى بىلەن، شىمالدا شايار ناھىيىسى بىلەن، شەرقتە چەرچەن ناھىيىسى بىلەن، غەربتە كېرىيە ناھىيىسى بىلەن چېگرالىنىدۇ، شەرقىي ئۇزۇنلۇق 82°22′～84°55′ ۋە شىمالىي كەڭلىك 35°20′～39°29′ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 451 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى تەخمىنەن 130 كىلومېتىر كېلىدۇ. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تۇرۇشلۇق جاينىڭ خوتەن بىلەن بولغان ئارىلىقى تاشيول مۇساپىسى بويىچە ھېسابلىغاندا 296 كىلومېتىر، ئۈرۈمچى بىلەن بولغان ئارىلىقى 1205 كىلومېتىر بولۇپ، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە چەت، يىراق ناھىيىلەرنىڭ بىرى، شۇنداقلا خوتەن ۋىلايىتىدىكى چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدىغان بىردىنبىر ناھىيە ھېسابلىنىدۇ.

ناھىيىنىڭ ئومۇمىي يەرمەيدانى 57 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، 86 مىليون 362 مىڭ مو كېلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە جەنۇبتىكى تاغلىق رايونلارنىڭ كۆلىمى 23 مىليون 822 مىڭ مو بولۇپ، پۈتۈن ناھىيە ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 42.5% نى، تۇزلەڭلىك ۋە قۇملۇقلار كۆلىمى 62 مىليون 540 مىڭ مو بولۇپ، ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ 57.5% نى تەشكىل قىلىدۇ.

بۇ زېمىندا بايقالغان قەدىمكى يېڭى تاش قورال تېپىندىلىرىدىن قارىغاندا، بۇنىڭدىن 7000 يىللار ئىلگىرى بۇ تەۋەلىكتە ئىنسانلار توپلىشىپ ئولتۇراقلىشىپ تىرىكچىلىك قىلغان ھەمدە مىلادىيىدىن ئىلگىرى ئىككى بەگلىك قۇرۇلغان. مىلادىيە 3 - ئەسىردە بۇ ئىككى بەگلىك ئۇدۇنغا قارىغان. مىلادىيە 11 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا قاراخانىيلارنىڭ بۇ رايونلارغا كىرىشى بىلەن ئۇدۇن بەگلىكىگە ئوخشاشلا

بۇ زېمىنمۇ قاراخانىيلارغا تەۋە بولغان. سۇڭ سۇلالىسى جىيەنيەن 3 - يىلى (مىلادىيە 1129 - يىلى) ياللۇغ تاشىن باشچىلىقىدىكى قاراقىتانلار ئۇدۇننى بېسىۋالغاندا، بۇ زېمىن يەنە غەربىي لياۋنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن. يۈەن سۇلالىسى دەۋردە نىيا چاغاتاي خانلىقىنىڭ زېمىنى بولۇپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا جۇڭغار ھاكىمىيىتىنىڭ بۆلۈپ باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن. چىەنلۇڭنىڭ 21 - يىلى (مىلادىيە1756 - يىلى) جۇڭغارلار توپلىڭى تىنجىتىلىپ، غەربىي يۇرتلار بىرلىككە كەلتۈرۈلگەندە، بۇ يەرلەرنىڭ نامى «نىيا قورۇقى» دەپ ئاتىلىپ، كېرىيە ھاكىمبەگلىكىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان. 1884 - يىلى شىنجاڭدا ئۆلكە تەسىس قىلىنغاندا كېرىيىدە ناھىيە قۇرۇلۇپ، «ئۇلۇغساي يېزىسى» دېگەن نام بىلەن كېرىيە ناھىيىسىگە قاراشلىق بولغان. 1943 - يىل 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى نىيا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تەسىس قىلىنغان. 1944 - يىل 4 - ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ تەستىقى بىلەن ناھىيە تەسىس قىلىنغان.

20 - ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدا نىيا ناھىيىسىدە 2380 ئائىلە، 10 مىڭ 129 نوپۇس بار ئىدى. 2003 - يىلى يىل ئاخىرىدا نوپۇسى 9508 ئائىلە — 34 مىڭ 284 كىشىگە يەتكەن. سەككىز مىللەتتىن تەركىب تاپقان ئاھالە ئىچىدە ئۇيغۇر قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر 30 مىڭ 671 نەپەر، خەنزۇلار 3613 نەپەر بولۇپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر كۋادرات كىلومېتىر زېمىنغا 6.0 دىن ئادەم توغرا كېلىدۇ. مەملىكەت بويىچە ئاھالىنىڭ زىچلىك دەرىجىسى ئەڭ تۆۋەن ناھىيىلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

ھازىر بۇ ناھىيىدە بەش يېزا، بىر بازار —30 مەمۇرىي كەنت — 104 كەنت (ئاھالە) گۇرۇپپىسى بار.

ھازىرقى «نىيا» دېگەن بۇ نام، مەشھۇر ئېكسپېدىتسىيىچى، ئارخېئولوگ ئاۋرىل ستەيىن 1901 - يىل 1 - ئايدا (ھازىرقى نىيا بازىرىدىن تۆز لىنىيە بويىچە ھېسابلىغاندا 120 كىلومېتىر كېلىدىغان شىمالدىكى قۇملۇقتىن) بايقاپ دۇنياغا جاكارلىغان قەدىمكى بەگلىك ئاستانىسىنىڭ نامى بولۇپ، بۇ نامنىڭ ئاتىلىشى ھەمدە يېزىلىشى

تارىختىن بۇيان ئوخشاش بولمىغان. مەسىلەن: بۇ قەدىمكى شەھەرنىڭ نامى شۇ يەردىن تېپىلغان كارۋشتىچە پۈتۈكلەردە «نىنا» (Nina)، ئۇدۇنچە پۈتۈكلەردە «نىنىيا» (Niniya) ۋە نىنىيانا (Niniyana)، خەنزۇچە يازما مەنبەلەردە «جىڭجۇ-گو» (精绝国)، «نىراڭ» (尼壤) ۋە ئۇنىڭ ئۇيغۇرچە تەقلىدىي «نىران»، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى تەرجىمە مەنبەلەردە «ئوغاي بالىق»، يەنە كارۋشتىچە پۈتۈكلەردە «چاد ئوتا»، يېقىنقى زامانداا «نىيا» ۋە «نىيە» دېگەندەك توققۇز خىلدىن ئىبارەت.

نىيا قەدىمكى شەھەر خارابىسىدىن تېپىلغان كارۋشتىچە ۋەسىقەلەر، كروران (پىشامشان) دىن ئۇدۇنغىچە بولغان كەڭ رايوندىكى بەگلىكلەر ئارىسىدا بۇ قەدىمكى بەگلىكنىڭ نامى ۋە ئۇنىڭ مەركىزى بولغان شەھەرنىڭ نامى «نىنا» دەپ ئاتالغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. ئالىم، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئېنىقلىشىچە، «نىنا» نىڭ مەنىسىنى «پراكرىت سۆزلۈكى» دىن پايدىلىنىپ يەشكەندە «ئويمانلىق» دېگەنلىك بولىدىكەن. نىيا قەدىمكى شەھىرى نىيا دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى نىسبەتەن ئويمانراق تەكشىلىككە جايلاشقان بولۇپ، ئەينى چاغدىكى بەگلىكنىڭ نامى ئۇنىڭ مەركىزي شەھىرى جايلاشقان يەر شەكلىگە ئاساسەن «نىنا» (ئويمانلىق) دەپ ئاتالغان بولۇشى مۇمكىن. بۇ بەگلىك تاڭ دەۋرى (مىلادىيە 618 — 907 - يىللار) دە ئۇدۇن (خوتەن) بەگلىكىگە قاراشلىق بولغان (لېكىن ئورنى يۆتكەلگەن دەپ قارالماقتا). ئەسلىدە «نىنا» (Nina) دەپ ئاتالغان بەگلىكنىڭ نامى ئۇدۇنچە پۈتۈكلەردە «نىنىيا» (Niniya) دەپ، سۇپەت ئىسىم شەكلىدە «نىنىيانا» (Niniyana) دەپ يېزىلغان. «نىيا» (Niya) نىڭ مەنىسى — پراكرىت سۆزلۈكىدە «قوۋۇق»، «قامال»، «ئۆتەڭ» دېگەنلىك بولىدىكەن. تارىخىي مەنبەلەردە كۆرسىتىلىشىچە، ئۇدۇن بەگلىكى بۇ بەگلىكنى ئۆزىنىڭ شەرقتىكى مۇداپىئە قوۋۇقى دەپ قارايدىكەن. ئۇدۇن بەگلىكى ئىلگىرىدىنلا «نىيا» بەگلىكىنى شەرقتىكى «قوۋۇق» دەپ قارىغاچقا، يەر شەكلىگە ئاساسەن ئاتالغان «نىنا» (ئويمانلىق) دېگەن نامنىڭ باش - ئايىغىنى ساقلاپ قېلىش ئاساسىدا «نىنىيا» (قوۋۇق) دەپ ئاتىغان بولسا كېرەك.

ئۇدۇنچىدىكى سۆيەت ئىسسىم شەكلى «نىنىيانا» ، شۇ دەۋردىكى «ماخايانا» ، «ھىنايانا» دېگەندەك بۇددا دىنىي مەزھەپلىرىنىڭ نامىغا تەڭكەش قىلىنىپ، يەر ناملىرىغا دىنىي تۈس بېرىپ سۆيەتلەيدىغان ئادەت تۇيەيلىدىن كېلىپ چىقىقان بولسا كېرەك، كروينا (كروران) ، چالمادانا (چەرچەن) ، قۇستانا (ئۇدۇن) دەپ ئاتىغانغا ئوخشاش «نىنىيانا» دەپ سۆيەتلىگەن. «نىنا» ، «نىنىيا» دەپ ئاتالغان بەگلىك نامىنى تاڭ شۇەنزاڭ «ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربىي يۇرت سايا‌ھەت خاتىرىسى» دېگەن ئەسىرىدە «نىراڭ» دەپ ئاتىغان. تاڭ شۇەنزاڭ خاتىرە قالدۇرغان «نىراڭ» دېگەن نام ئۇيغۇر تىلىدا «نىران» دەپ ئۆزلەشتۇرۇلدى. بىراق «نىراڭ» 尼壤 (نىران) دېگەن بۇ نام تاڭ شۇەنزاڭ خاتىرىسىدىن باشقا ھېچقانداق تارىخىي مەنبەلەردە يوق، ئارخېئولوگىيىلىك تېپىندىلارمۇ ئۇچرىمىدى. «نىراڭ» نامىنى مىلادىيە 10 - ئەسىردە ئۇتكەن تەرجىمەشۇناس سىڭقۇسەلى تۇتۇڭ «شۇەنزاڭنىڭ تەرجىمھالى» نى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلغاندا «ئوغاي بالىق» دەپ تەرجىمە قىلغان. ئەمما ئۇنداق ئاتاشنىڭ ھېچقانداق ئىلمىي ئاساسى يوق.

«ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن قىسقىچە سۆزلۈك» دە «نىيا» ئەرەبچە سۆز بولۇپ، مەنىسى «ئەجداد، ئاتا - بوۋا» ؛ «نىران» نىڭ مەنىسى «جەھەننەم، دوزاخ، تۇمۇغ» دەپ ئىزاھلىغان. بۇنىڭلىق بىلەن بۇ يۇرتنىڭ نامىنى ئەرەبچىدىن كەلگەن دېيىشكە بولمايدۇ. چۈنكى ئاشۇ يەر نامى دەسلەپ قوللىنىلغان ياكى خاتىرە قالدۇرۇلغان دەۋردە ئەرەب تىلىنىڭ تەسىرى بۇ زېمىنغا يېتىپ كەلگەن ياكى يېتىپ كېلەلىگەنلىك توغرىسىدا ھېچقانداق ئاساس يوق.

نىيا نامىنىڭ چاد ئوتا (Cadota) دەپ ئاتالغانلىقىغا كەلسەك، تەتقىقاتچىلار: «چاد ئوتا» — نىيا بىلەن كېرىيە ئارىلىقىدىكى بىر جاي بولۇپ، بۇ نام ھازىر ساقلىنىپ قالمىغان...«چاد ئوتا» — قەدىمكى نىيا شەھىرىگە قاراشلىق بىر مەمۇرىي رايونىنىڭ نامىنى بىلدۈرىدىغانلىقى ئېھتىمالغا يېقىن... بۇ نام تەلەپپۇز جەھەتتە «جىڭجۆ» دېگەن نامغا يېقىن بولغاچقا، ستەين «چاد ئوتا» — خەنزۇچە تارىخنامىلەردىكى «جىڭجۆ» غا توغرا كېلىدۇ دېگەن پەرەزنى ئوتتۇرىغا قويغان،

دەپ ھېسابلىدى.

نىيلىقلار قەدىمدىن بۇيان نەچچە قېتىم يۆتكىلىپ ماكانلاشقان بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، «نىيا» نامىنى ئىزچىل ساقلاپ كەلگەن. تاكى 1944 - يىلى 4 - ئايدا ناھىيە تەسىس قىلىنغانغا قەدەر ئۇيغۇرچە ۋە خەنزۇچىدا ئوخشاشلا «نىيا»، «尼雅» دەپ ئاتالغان ۋە شۇنداق يېزىلغان. پەقەت 1944 - يىلى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ يىغىنىدا «بۇ زېمىندا ئادەملەر ئاز بولغاچقا، كۆپىيىشنى تىلەش» ئۈچۈن خەنزۇچە يېزىلىشىنى «民丰» دەپ ئۆزگەرتىش ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، تەستىق ئارقىلىق مۇقىملاشقان. گەرچە خوتەن ۋىلايىتى تەۋەسىدىكى خەلق بۇ زېمىننىڭ نامىنى باشتىن ئاخىر «نىيا» دەپ ئاتاپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، دۇنيادىكى «يە» تاۋۇشى بىلەن ئاخىرلىشىدىغان دۆلەتلەر نامىغا تەقلىد قىلىنىپ ھەمدە «يىراق يەر» دېگەن مەنىگە ئىشارە قىلىنىپ، ھازىرمۇ بۇ نامنى «نىرىيە»، «نىيە» دەپ ئاتاش ۋە شۇنداق يېزىش ئۇچراۋاتىدۇ. بىزنىڭچە بۇ مۇۋاپىق ئەمەس①.

خۇلاسە شۇكى، ئۇدۇنچە «نىنىيا» دىن كەلگەن «نىيا» نامىنىڭ مەنىسى «قوۋۇق»، «قامال»، «ئۆتەڭ» دۇر.

نىيا ناھىيىسى زېمىننىڭ جەنۇب تەرىپى ئېگىزرەك، شىمال تەرىپى پەسرەك بولۇپ، جەنۇب تەرىپى قاراقۇرۇم تېغى ئېتىكىدىكى تاغلىق رايونلار، شىمال تەرىپى بولسا، كەڭ كەتكەن تۇزلەڭلىك ۋە پايانسىز قۇملۇقلاردىن ئىبارەت. قاراقۇرۇم تېغىنىڭ نىيا ناھىيىسى چېگرىسى ئىچىدىكى بۆلىكى شەرقىي قاراقۇرۇم ۋە ئوتتۇرا قارا قۇرۇم دەپ ئايرىلىدۇ. شەرقىي قىسمى غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا قاراپ سوزۇلۇپ تۇلانخوجا دەرياسى بىلەن تۇتىشىدۇ. غەربىي قىسمى بولسا، ئوتتۇرا قاراقۇرۇم ھېسابلىنىدۇ. تاغلارنىڭ ئەڭ ئېگىز جايلىرى دېگىز يۈزىدىن 6368 مېتىر ئېگىز. نىيا سۇغىرىش رايونى ۋە سالغۇزەك رايونىنىڭ زېمىنى دېگىز يۈزىدىن 1450 مېتىر ئېگىز بو-

① «نىيا» نامىنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە تارىخىي مەنبەلەردىكى ئۆزگىرىشى قاتارلىق بايانلار مەنقاسىم مەتنىيازنىڭ «نىيا تارىخ ماتېرىياللىرى» (3) دە ئېلان قىلىنغان ماقالىسىدىن پايدىلىنىپ يېزىلدى (ت)

لۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 1300 مېتىر ئېگىز جايلىرىنىڭ شىمال تەرىپى تەكلىماكان قۇملۇقىغا تۇتىشىپ تۇرىدۇ.

ناھىيە تەۋەسىدە نىيا دەريا سى، چىژغان دەريا سى، يېيىق دەريا سى، ياتوڭغۇز دەريا سى ۋە ئەندىرە دەريا سىدىن ئىبارەت بەش دەريا ئېقىن بار بولۇپ، بۇ دەريالارنىڭ يىللىق ئومۇمىي سۇ مىقدارى 574 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى قاراقۇرۇم تاغلىرى ئارىسىدا يىغىلىپ قالغان قار ـ مۇزلارنى مەنبە قىلىدۇ. بۇ دەريالار پەسىللىك دەريالار بولغاچقا، تومۇز كۈنلىرى تاغدىكى قار ـ مۇزلار ئېرىپ كەلگەن پەيدا قىلىدۇ. ئادەتتە ھەر يىلى 6 ـ ئايدىن 8 ـ ئايغىچە بولغان ئوچ ئاي ۋاقىت كەلگەن مەزگىلى بولۇپ، يىللىق ئوتتۇرچە سۇ مىقدارىنىڭ 73% نى ئىگىلەيدۇ. تۇزلەك رايونلاردىكى يەر ئاستى سۇ ئورنى بىر قەدەر تۆۋەن بولۇپ، ئادەتتە 8 مېتىردىن 30 مېتىرغىچە كېلىدۇ. سۇ ئورنى يۇقىرى بولغان جايلاردىكى سۇنىڭ سۈپىتى ناچار، مىنېرالىق دەرىجىسى يۇقىرى. ناھىيە تەۋەسىدە يىلىق كۆلى، شور كۆل ۋە ھاڭغىتلىق كۆلدىن ئىبارەت تۇرغۇن سۇ كۆلىدىن ئوچى بار. يىلىق كۆلى سالغۇزەك يېزىسى تەۋەسىدە بولۇپ، بۇ كۆل ناھىيىنىڭ ئاساسىي يىلىقچىلىق بازىسى ھېسابلىنىدۇ. قالغان ئىككى كۆل تاغ ئارىسىدىكى ئويمان جايلارغا يىغىلىپ قالغان سۇدىن تەبىئىي شەكىللەنگەن بولغاچقا، سۈيى چىقىپ كېتەلمەيدۇ. پايدىلىنىشقا قولايسىز. 1977 ـ يىلى نىيا «18 ـ ئاۋغۇست» تاغ تېشىپ سۇ باشلاش قۇرۇلۇشى پۈتكەندىن كېيىن، دەريا سۈيىدىن پايدىلىنىش ئىمكانىيىتى يارىتىلىپ، ئەتىياز ۋە كۈز پەسلىدە سۇ يوق بولۇش تارىخىغا خاتىمە بېرىلدى.

نىيا ناھىيىسىنىڭ كىلىماتى تىپىك مۆتىدىل بەلۋاغ، قۇرغاق ئىقلىم ھېسابلىنىدۇ. يىللىق ئوتتۇرچە تېمپېراتۇرىسى 11.1℃، كىلىماتىنىڭ ئالاھىدىلىكى جەھەتتىن ئالغاندا تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى، ھۆل ـ يېغىن مىقدارى ئاز (يىللىق ئوتتۇرچە يېغىن 30.5 مىللىمېتىر) . پارغا ئايلىنىش مىقدارى ئىنتايىن يۇقىرى (2756 مىللىمېتىر) . تارىختا ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 41.5℃قا، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى نۆلدىن تۆۋەن 28.3℃قا يەتكەن. قۇياش نۇرىنىڭ

يىللىق چۇشۇش ۋاقتى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2.844 سائەت، قىروسىز مەزگىلى 170 كۈن. كۈندۈز بىلەن كېچىنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، تۆت پەسىل ئېنىق ئايرىلىدۇ. بوران كۆپ چىقىدۇ. شامال كۈچى ئەڭ يۇقىرى بولغاندا سەككىز بالغا يېتىدۇ. ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر كۈنى ئۈچ بالدىن يۇقىرى شامال چىقىدۇ. بىر يىلدا سەككىز بالدىن يۇقىرى بوران چىقىدىغان كۈن سانى 16 كۈن ئەتراپىدا بولىدۇ.

تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان تەبىئىي بايلىق زاپىسى بىر قەدەر مول. ئاساسلىقى ئالتۇن، كۈمۈش، مىس، تۆمۈر، نېكىل، كۆمۈر، تاش-پاختا، نېفىت، چىرىمتال، قاشتېشى، چىننتاش، ئىسلاندىيە تېشى، تازىلانغان شور، تاشتۇز، گەچ، ھاك تېشى قاتارلىقلار بار. نىيا ناھىيىسىدە كېپەك ئالتۇن كانلىرى بىرقەدەر كەڭ تارقالغان بولۇپ، قاراقۇرۇم تاغ تىزمىسى ئېتىكىدىكى ئون نەچچە ئورۇنغا جايلاشقان. بۇنىڭ ئىچىدە سوغراق ئالتۇن كېنى بىر قەدەر داڭلىق.

نىيا ناھىيىسى 83 مىڭ 884 مو تېرىلغۇ كۆلەمگە ئىگە بولۇپ، دېھقانچىلىقتا بۇغداي، قوناق، پاختا ئاساس قىلىنىدۇ. قوغۇن، تاۋۇز، گازىر، قىچا، ئارپا، زاغۇن، كۈنجۈت، زاراڭزا، كۆكماش، تېرىق قاتارلىق زىرائەتلەرمۇ تېرىلىدۇ. تۈزلەڭلىكلەردە ۋە تاغ ئېتەكلىرىدە ياپچان، قامغاق، چاكاندا، قومۇش، سۆكسۆك، يانتاق قاتارلىق ئون نەچچە خىلدىن ئارتۇق ياۋا ئۆسۈملۈك ۋە ئوت - چۆپ تۈرلىرى بار بولۇپ، بۇلار نىيا ناھىيىسىدىكى كەڭرى كەتكەن يايلاق كۆلىمىنى شەكىللەندۈرگەن. ئۇنىڭدىن باشقا نىيا ناھىيىسىدىن يەنە توشقانزەدىكى (بۆرە سامسىقى)، چۇچۇكبۇيا قاتارلىق قىممەتلىك دورا ماتېرىيالىلىرىمۇ خېلى كۆپ چىقىدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان يۇلغۇن ئۆستۈرۈپ سۈنئىي ئۈسۈلدا توشقانزەدىكى ئۆستۈرۈش تەرەققىي قىلدۇ-رۇلماقتا. مېۋە - چېۋىلەردىن ئاساسلىقى ئۆرۈك، شاپتۇل، ئالما، نەشپۈت، ياڭاق، ئۈزۈم، ئانار، چىلان، جىگدە قاتارلىقلار بار. بولۇپ-مۇ، «ئەندىرە دەريا سى» مارىكىلىق قوغۇن بىر قەدەر مەشھۇر بولۇپ كەلمەكتە. توغراقلىق ۋە يۇلغۇنلۇقلارنى ئاساس قىلغان بىر مىليون 417 مىڭ 985 مو كۆلەمدىكى تەبىئىي ئورمان زاپىسىغا ئىگە. ئۇنىڭ-دىن باشقا كۆرۈك، ئازغان، بوغىنا، ئالقات قاتارلىق چاتقال ئۆسۈم-

لۇكلەرمۇ بار. بۇلارنىڭ بەزىلىرى مۇھىم دورىلىق قىممىتىگە ئىگە بولسا، يەنە بەزىلىرى تۇپراق ۋە يايلاقلارنى قۇم - بوراننىڭ ئاپىتىدىن قوغدايدۇ، چارۋا بېقىلىدۇ.

ياۋايى ھايۋانلاردىن ئاساسلىقى: جەرەن، كۆكمەت (تاغ تېكىسى)، تۇلكە، داۋغان، يىلپىز، ئارقار، چىپار بۆكەن، چوڭ باش بۆكەن، قوتاز، ياۋا ئات، ياۋا ئېشەك، سۇغۇر، بۆرە ھەمدە ياۋا كەپتەر (كۇشكەن)، ئۇلار، كەكلىك قاتارلىقلار بار.

20 - ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىغا قەدەر نىيا خەلقى يول يۇرۇشتە پۇتۇنلەي ئات - ئېشەك، تۆگە قاتارلىقلارغا تايىناتتى. 1968 - يىلى نىيا - چەرچەن تاشيولى ياسىلىپ قاتناش راۋانلاشتى. 1985 - يىلى تاشيول پۇتۇن ناھىيىنىڭ ھەرقايسى يېزا - كەنتلىرىگىچە تۇتاشتۇرۇلدى. 1995 - يىلى كۇزدە تەكلىماكان قۇملۇقىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتكەن تارىم قۇملۇق تاشيولىدا رەسمىي قاتناش باشلاندى. بۇنىڭ بىلەن بۇ ناھىيىنىڭ ئۇرۇمچى بىلەن بولغان ئارىلىقى ئەسلىدىكى 2317 كىلومېتىردىن، بىراقلا 1205 كىلومېتىرغا قىسقاردى.

نىيا ناھىيىسى خوتەن ۋىلايىتىنىڭ شەرقىي چوڭ دەرۋازىسى، 315 - دۆلەت تاشيولى بىلەن قۇملۇق تاشيولى مۇشۇ جايدا ئۇچرىشىپ، غەربتە خوتەنگە، شەرقتە چاقىلىق ئارقىلىق چىڭخەي ئۆلكىسىگە، شىمالدا قۇملۇق تاشيولى ئارقىلىق ئۆتۈپ ئۇرۇمچىگە يېتىپ بارىدۇ. ناھىيىنىڭ مىللىي ئۆرپ - ئادىتى قەدىمىي، مەنزىرىلىرى ئۆزگىچە بولۇپ، جۈڭگو ۋە چەت ئەللەرگە داڭلىق بولغان «نىيا قەدىمكى شەھەر خارابىسى»، «ئەندىرە قەدىمكى شەھەر خارابىسى»، «ئاق قوچقىراق قەدىمكى شەھەر خارابىسى» قاتارلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى بولۇپلا قالماستىن، يەنە قۇملۇقتىكى ئاجايىپ مەنزىرە — «نېفىت تاشيولى»، مۆجىزىلىك «18 - ئاۋغۇست سۇ قۇرۇلۇشى»، سەھەر مەنزىرىسى ئاجايىپ گۈزەل «قۇملۇقتىكى 1 - كەنت» — ياتوقغۇز كەنتى، بېلىق كۆلى، يېكەنلىك مەنزىرە رايونى، تۆت قەدىمىي دەرەخ قاتارلىق سايياھەت ئورۇنلىرى بار.

تۆۋەندە نىيا ناھىيىسى تەۋەلىكىدىكى يېزا (بازار) لارنىڭ مەمۇرىي ۋە جۇغراپىيىلىك ئەھۋاللىرى قىسقىچە تونۇشتۇرۇلىدۇ.

尼雅镇 نىيا بازىرى

نىيا بازىرى ئۇچ ئىجتىمائىي رايون، ئىككى ئاھالە كومىتېتى، 10 تەبىئىي كەنكە - مەھەللىگە ئايرىلغان بولۇپ، 3041 ئائىلە — 9955 كىشى بار. 3016 مو ئەتراپىدىكى ئاشلىق زىرائەتلىرى تېرىلىدۇ. غان كۆلەمگە ئىگە بۇ بازار نىيا ناھىيىسىنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت تۈگۈنى. ج ك پ نىيا ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق قۇرۇلتىيى نىيا ناھىيىلىك كومىتېتى، نىيا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى نىيا ناھىيىلىك كومىتېتى ۋە مەمۇرىي، كەسپىي ئورگانلار، كارخانا - شىركەتلەر، مەكتەپلەر مۇشۇ بازارغا جايلاشقان. بازارلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئورگىنى پۇپۇك كەنتىدە (نىيا بازىرىنىڭ تەبىئىي، جۇغراپىيىلىك ئەھۋاللىرى نىيا ناھىيىسىسىدۇق) .

نىيا بازىرى تەۋەلىكىدىكى ئىجتىمائىي رايون، مەمۇرىي كەنتلەرنىڭ نامى
民丰县尼雅镇社区和行政村名称

بوستان ئىجتىمائىي رايونى	博斯坦社区
مەدەنىيەت ئىجتىمائىي رايونى	买迪尼也提社区
سودا يولى ئىجتىمائىي رايونى	索达路社区
پۇپۇك كەنت كومىتېتى	甫甫克村委会
لەمپە كەنت كومىتېتى	兰帕村委会

尼雅乡 نىيا يېزىسى

نىيا يېزىسى نىيا بازىرى بىلەن قوشنا. بۇ يېزا نىيا ناھىيىسىنىڭ ئاساسلىق ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، تۈپرۇ-

قى مۇنبەت، تەبىئىي شارائىتى بىر قەدەر ياخشى. ئاساسلىقى بۇغداي، قوناق ۋە باشقا ئاشلىق زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ.

يېزا تەۋەلىكىدىكى سەككىز مەمۇرىي كەنت ـ 28 مەھەللە (گۇرۇپپا)، 1565 ئائىلە ـــ 5995 نوپۇس بار. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئورگىنى لەمپە يولىغا جايلاشقان.

نىيا يېزىسى تەۋەلىكىدىكى كەنت كومىتېتلىرىنىڭ نامى
民丰县尼雅乡行政村名称

توپمەھەللىسى كەنت كومىتېتى	托皮村委会
نەققاش كەنت كومىتېتى	纳喀西村委会
خەلچە مەھەللىسى كەنت كومىتېتى	合里其村委会
سايئۆستەڭ كەنت كومىتېتى	萨依吾斯塘村委会
چىملىق ئۆستەڭ كەنت كومىتېتى	奇木勒克吾斯塘村委会
قاپاقئاسقان كەنت كومىتېتى	喀帕克阿斯干村委会
ئاقدۆڭ كەنت كومىتېتى	阿克墩村委会
يايلاق پونكتى كەنت كومىتېتى	草原站村委会

روكىيا يېزىسى 茹克雅乡

قۇملۇقتىكى بوستانلىق روكىيا يېزىسى قاراقۇرۇم تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە جايلاشقان بولۇپ، خوتەن ۋىلايىتىنىڭ شەرقىي دەرۋازىسى بولغان نىيا بازىرىغا سەككىز كىلومېتىر كېلىدۇ. ئۇ خوتەن-نىڭ ئەڭ شەرقىدە بولۇشتەك جۇغراپىيىلىك ئورنى بىلەن «قۇياش كۆتۈرۈلگەن جاي» دېگەن گۈزەل نامغىمۇ ئىگە. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئورگىنى قالماققۇدۇق كەنتىدە.

روكىيا يېزىسىنىڭ شىمالى تەكلىماكان قۇملۇقى بىلەن، غەربى ئۇزۇن تاريخقا ئىگە سەيلىگاھ ـــ نىيا خارابىسى بىلەن، شەرقى

315 - دۆلەت تاشيولى بىلەن، جەنۇبى خوتەنگە ئۆتۈشتىكى مۇھىم يول بىلەن تۇتاش بولغاچقا، قاتنىشى قۇلاي، قەدىمدىن بۇيان يىپەك يولىنىڭ مۇھىم ئۆتكىلى بولۇپ كەلگەن. دۇنياغا مەشھۇر «تەكلىماكان قۇملۇق تاشيولى» مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ. بۇ يېزىنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 2360 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. 110 مىڭ مو كۆلەمگە ئىگە بۇلغانمىغان تەبىئىي يايلىقىدا 30 مىڭدىن ئارتۇق قوي، كالا پادىسى يايلايدۇ. بۇ جايدىن ئېقىپ ئۆتىدىغان ئانا دەريا — نىيا دەريا سى 35 مىڭ مو مۇنبەت تېرىلغۇ يەرنى سۇغىرىدۇ.

روكىيا يېزىسىنىڭ تۆت پەسىل پەرقى ئېنىق، ئىللىق باھاردا ھەممە مەۋجۇدات جۇشقۇن كەيپىياتتا ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ؛ يازلىقى ئوتتەك قۇياش بۇ زېمىننى قىزدۇرىدۇ. كۈزلىكى ھەممە ياقنى ئونقاش رەڭ مېۋە - چېۋە، مولچىلىق قاپلىسا؛ قىشلىقى كۈمۈشتىن لىباس كىيگەن دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلار، ئۈزۈن يىللىق قويۇق مىللىي مەدەنىيەت مۇجەسسەملىرىنى نامايان قىلغاندەك ئۆزگىچە تۇس ئالىدۇ.

يېزىدىكى يەتتە مەمۇرىي كەنت — 29 تەبىئىي كەنت - مەھەللە (گۇرۇپپا) دا 1686 ئائىلە — 6798 نوپۇس بار.

روكىيا يېزىسى تەۋەلىكىدىكى كەنت كومىتېتلىرىنىڭ نامى
民丰县若克雅乡行政村名称

دۇۋا ئاغزى كەنت كومىتېتى	都瓦阿格孜村委会
تەكدۆڭ كەنت كومىتېتى	特开墩村委会
بوستان كەنت كومىتېتى	博斯坦村委会
يېڭئۆستەڭ كەنت كومىتېتى	英吾斯塘村委会
ئاچما كەنت كومىتېتى	阿奇玛村委会
يايلاقبازىسى كەنت كومىتېتى	草原基地村委会

سالغۇزەك يېزىسى 萨勒吾则克乡

سالغۇزەك يېزىسى 21 مىڭ مودىن ئارتۇق تېرىلىدىغان كۆلەمگە ئىگە، 1078 ئائىلە — 4596 نوپۇس بار، يەتتە مەمۇرىي كەنت — 20 تەبىئىي مەھەللە (گۇرۇپپا) سى بار يېزىدۇر. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئورگىنى قارادۆڭ كەنتىگە جايلاشقان.

بۇ يېزىنىڭ تەبىئىي، جۇغراپىيىلىك ئەھۋالى نىيا يېزىسى، يېيىق ۋە روكىيا يېزىلىرى بىلەن ئوخشايدۇ.

سالغۇزەك يېزىسى تەۋەلىكىدىكى كەنت كومىتىلىرىنىڭ نامى
民丰县萨勒吾则克乡行政村名称

قارا دۆڭ كەنت كومىتېتى	喀拉墩村委会
چوڭئەگرى كەنت كومىتېتى	琼艾格勒村委会
باغچى كەنت كومىتېتى	巴格其村委会
ئوتانلىق كەنت كومىتېتى	乌堂力克村委会
گۈلباغ كەنت كومىتېتى	古勒巴格村委会
ساراي كەنت كومىتېتى	萨热依村委会
ياپلاقبازا كەنت كومىتېتى	草原基地村委会

يېيىق يېزىسى 叶亦克乡

يېيىق يېزىسى قاراقۇرۇم تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي گىرۋىكىگە، نىيا ناھىيە بازىرىدىن 45 كىلومېتىر يىراقلىققا جايلاشقان. يېزىدىكى ئالتە مەمۇرىي كەنت — 14 تەبىئىي كەنت (مەھەللە) ئالدىنقى تاغ تىنىدۇر-مىلىرىغا جايلاشقان. تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 27 مىڭ 354 مو كېلىدۇ. يېزا ئاھالىسى چارۋىچىلىق ۋە باقمىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ.

«يېيىق» — ئۇيغۇرچە سۆز. «يېيىلغان، تۇتاش كەتكەن،

كەك، پايانسىز» دېگەن مەنىلەرگە ئىگە.
بۇ يېزىدا 1168 ئائىلە — 3854 كىشى بار. يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى ئايتاغ كەنتىدە.

يېيىق يېزىسى تەۋەلىكىدىكى كەنت كومىتېتلىرىنىڭ نامى
民丰县叶亦克乡行政村名称

ئايتاغ كەنت كومىتېتى	阿依塔格村委会
يېيىق كەنت كومىتېتى	叶亦克村委会
كۇنئوتتۇز كەنت كومىتېتى	昆吾吐孜村委会
تالقانلىق كەنت كومىتېتى	塔勒坎勒克村委会
ئالتۇنبۇلاق كەنت كومىتېتى	阿勒吞布拉克村委会
ياپلاقبازىسى كەنت كومىتېتى	草原基地村委会

ئەندىر يېزىسى 安迪尔乡

ئوتتۇرا تارىم قۇملۇق تاشيولىنىڭ 475 كىلومېتىرلىق جايىدىن سولغا بۇرۇلۇپ قۇملۇققا قاراپ 18 كىلومېتىر يۇرگەندە، «قۇملۇقتىكى بىرىنچى كەنت» دەپ نام ئالغان نىيا ناھىيە ئەندىر يېزىسىنىڭ ياتۇقۇز كەنتىگە يېتىپ كەلگىلى بولىدۇ. نىيا ناھىيىسى ئەندىر يېزىسىنىڭ تەۋەلىكىدە بىر كەنت — يا تۇقۇز كەنتى (亚通古斯村委会) تەسىس قىلىنغان بولۇپ، پۈتۈن كەنتتە 132 ئائىلە — 448 نوپۇس بار. ئەمگەك كۈچى ھېسابلىنىدىغانلار يۇز ئادەمگىمۇ يەتمەيدۇ.
ئەندىر يېزىسى ئالاھىدە ھاۋا كىلىماتىنىڭ تەسىرىدە ئۇزۇنچە ئالاھىدىلىكنى شەكىللەندۈرگەن بولۇپ، ئىشلەپچىقارغان «ئەندىرە دەرياسى» ماركىلىق قوغۇن كۈن نۇرىغا قانغانلىقى، خىمىيىۋى ئوغۇت ئىشلىتىلمىگەن ساپ تەبىئىي (يېشىل) يېمەكلىك بولغانلىقى ئۈچۈن

پۈتۈن شىنجاڭدا نامى تەرىپلەنمەكتە. ئۇنىڭدىن باشقا يۇلغۇنغا توشقان-زەدىكى ئۇلاپ ئۆستۈرۈشمۇ يېقىنقى ئىككى يىلدىن بۇيان بۇ كەنتتىكى ئالاھىدە كەسىپ بولۇپ، سۈنئىي ئۇسۇلدا ئۆستۈرۈلگەن توشقانزەدىكى كۆلىمى 2004 - يىلى 300 موغا يەتتى.

يەنە نىيا ناھىيىسىدە تەكلىماكان چوڭ قۇملۇقىنىڭ گىرۋىكىگە جايلاشقان ئەندىر چارۋىچىلىق مەيدانى بولۇپ، نىيا ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 180 كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ يەردە 2638 كىشى ياشايدۇ. بۇ دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق بىرلەشتۈرۈلگەن، ئۇيغۇر - خەنزۇ ئارىلاش ئولتۇراقلاشقان رايون بولۇپ، تۆت مەۋرىي كەنت، بىر بۆاستە قاراشلىق رايون، بىر خەنزۇلار مەھەللىسى بار.

شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 14 ـ دېۋىزىيىسى①

گۇما قارىتاغىز دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى بىر قىسىم يەر ناملىرى

新疆生产建设兵团农十四师皮山喀热塔格孜农场部分地各

قۇرۇقئاچچىق دادۇي	库如克阿其克大队
ئوتتۇرا تۇگمەن	沃吐拉吐格曼
ئاياغتۇگمەن	阿亚格吐格曼
تۇگمەن دادۇي	吐格曼大队
تۇگمەن	吐格曼
تورغايمەھەللە	托杂依买里
لەڭگەر	兰干
بەدەشقانمەھەللىسى	拜代什康买里斯
يالمەھەللە دادۇي	帕勤买里大队
كىشىڭمەھەللە	克兴买里
شېيىخمەھەللە	协依合买里
كاللەكمەھەللە	喀来克买里
كۆنچمەھەللە دادۇي	昆其买里大队
كۆنچمەھەللە	昆其买里
تازمەھەللە	塔孜买里
چېقىرمەھەللە	其克尔买里

① بۇ سەھىپە ئەسلىدە باشقا سەھىپىلەرگە ئوخشاش بىرقەدەر كەڭرەك يېزىش پىلانلانغان بولسىمۇ، ماتېرىيال مەنبەيىمىنىڭ ئازلىقى ۋە تىرىشچانلىقىمىنىڭ نەتىجىسىزبولۇشى تۈپەيلىدىن پەقەت قىسقىچىلا ئۇچۇر بېرەلىگەنلىكىم ۋەجىدىن ئوقۇرمەنلەرگە ئۇزۇرلىكىمەن (ت).

美杂买里	چاڭگامەھەللە
夏哈勒克	ساخارلىق
阿亚克买里大队	ئاياقمەھەللە دادۇي
阿亚克买里	ئاياقمەھەللە
艾格勤买里	ئېغىلمەھەللە
喀肯买里	قاقىنمەھەللە
博格玛克买里	بوغماقمەھەللە
迪汗吐格	دىخانتوۋغ
美其特阿勤迪大队	مېچىتئالدى دادۇي
希音买里	شېيىنمەھەللە
巴什阿孜玛	باشئازما
黑也克买里	خىيەكمەھەللە
美其特阿勤迪	مېچىتئالدى
乃合瓦孜买里	نەخۋازمەھەللە
阿瓦提大队	ئاۋات دادۇي
阿瓦提	ئاۋات
乌普开买里	ئۆپكەمەھەللە
美杂墩买里	چاڭگادۆڭ مەھەللە
阿克苏库勤	ئاقسۇكۆل
吐格买里大队	تۇغمەھەللە دادۇي
吐格买里	تۇغمەھەللە
哈萨克买里	قازاقمەھەللە
加勒迪尔买里大队	جالدىرمەھەللە دادۇي
加勒迪尔买里	جالدىرمەھەللە
帕格尔买里	پاگىرمەھەللە
帕克乃克买里	پاكىنەكمەھەللە
克孜尔大队	قىزىر دادۇي
克孜尔	قىزىر
买买提麻扎	مەمەتمازار
艾肯博依	ئېقىنبويى

吉格代里克库勒	جىگدىلىككۆل
阔纳喀热塔格孜	كونا قاراتاغىز
乌遵托格拉克	ئۇزۇنتوغراق
铁提尔	تېتىر
喀杂阿斯提	قاغائاستى
喀热塔格孜水库	قاراتاغىز سۇ ئامبىرى
喀热塔格孜公路	قاراتاغىز تاشيولى
喀热塔格孜干渠	قاراتاغىز ئۆستەڭ
阿热亚大渠	ئارايار ئۆستەڭ
阿尔皮勒克托喀依机井群	ئارپىلىقتوقاي ماشىنىلىق قۇدۇقلىرى
恰其库木库都克井	چاچقۇمقۇدۇق
其克尔买里机井	چېقىرمەھەللە ماشىنىلىق قۇدۇق
昆其买里机井	كۆنچىمەھەللە ماشىنىلىق قۇدۇق
喀杂阿斯提库都克井	قاغائاستى قۇدۇق
阿瓦提艾肯沟	ئاۋاتئېقىن
库木什鲁克亚沟	قومۇشلۇقيار
阿尔皮勒克托喀依	ئارپىلىقوقاي
阿瓦提艾肯博依	ئاۋاتئېقىن بويى
依格孜艾格勒	ئېگىز ئېغىل
尧勒艾格孜墩	يولئېغىزى دۆڭ
铁日木阿其克	تېرىمئاچچىق
哈得勒克	خادىلىق
阔纳库勒	كوناكۆل
尧勒瓦斯其康塔尔	يولۇاسچىققان تار
喀木杂克勒克	قامغاقلىق
巴拉喀什	بالاقاش
帕夏艾肯	پاشائېقىن
库如克艾肯江杂勒	قۇرۇقئېقىن جاڭگال
库如克艾肯江杂勒贝希	قۇرۇقئېقىن جاڭگالبېشى
吐孜鲁克	تۇزلۇق

داۋانتۆپىسى 达坂吐皮斯
باشتۇگمەن 巴什吐格曼
كوچاسايام 阔恰萨亚木

نۇرى چارۋىچىلىق فېرمىسى
奴尔牧场

نۇرى چارۋىچىلىق فېرمىسى چىرا ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبى قىسمىدىكى 84 كىلومېتىر يىراقلىققا، نۇرى دەريا سىنىڭ شەرقىي جەنۇبى قىرغىقىغا جايلاشقان. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2410 مېتىر، جەنۇبى قارا قۇرۇم تېغى بىلەن تۇتىشىدۇ. يەر شەكلى جەنۇبى ئېگىز، شىمالى پەس، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 140 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 25 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 121 مىڭ 60 مو كېلىدۇ. تەۋەلىكىدە 738 ئائىلە — 2156 نوپۇس بار. مەيداننىڭ ئوچ تەرىپىنى تاغ قورشاپ تۇرىدۇ. تاغ تۆۋى ۋە تاغ ئاستىدىن ئىبارەت ئوخشىمىغان ئىككى تەبىئىي رايونغا بۆلۈنىدۇ. تاغ ئۈستىدە تۆت چارۋىچىلىق لېيەندۇيى بولۇپ، يۇقىرىسى قارلىق تاغقا قەدەر، تۆۋىنى چۆل ياقىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. شەرقىي تەرىپى كېرىيە ناھىيىسىنىڭ پولودىن باشلىنىپ، غەربىي چىرا ناھىيىسىنىڭ قارا تاشقا قەدەر سوزۇلىدۇ. يەر شەكلى ئېگىز-پەس. دەريا بويلىرىدىكى يالانغان جىلغىلار تىك ھالدا بىر-بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن. قىشلىق يايلاقلاردىكى جىلغىلارنىڭ چوڭقۇرلىقى 70 - 80 مېتىرغا قەدەر بولۇپ، يانتۇلۇقى 70 گرادۇستىن ئاشىدۇ. يازلىق يايلاقلار دېڭىز يۈزىدىن 1400 مېتىردىن 3600 مېتىرغا قەدەر بولغان جايلارغا جايلاشقان. ئەڭ ئېگىز بولغانلىرى 4000 مېتىردىن ئاشىدۇ. يايلاقلاردا پاسار، قىلقان قاتارلىق ئوت-چۆپلەر ئۆسىدۇ. ئوتنىڭ ئوتتۇرچە ئېگىزلىكى 10 - 15 سانتىمېتىر قەدەر كېلىدۇ. 3000 مېتىردىن تۆۋەن بولغان ئەتىيازلىق ۋە كوزلۇك يايلاقلاردىكى يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسى ۋە باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنى ئاساس قىلىدۇ. ئوتنىڭ ئېگىزلىكى 30 - 40

سانتىمېتىر قەدەر كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئازراق ساندا چىغ ۋە قوي ياۋىسىمۇ تېپىلىدۇ. قىشلىق ئوتلاقلاردا ئاساسلىقى ياپچان ئۆسىدۇ. لېكىن، قويۇقلۇق دەرىجىسى ناھايىتى ئاز. تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى قوي سىغىمچانلىقى 40 مىڭ تۇياققا يەتكەن.

تاغ ئاستىدا ئۇجمە دېھقانچىلىق ئەتىرىتى بولۇپ، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 4500 مو، ئەتراپىدا، ئۇجمە تەرىپىنى تاغ قورشاپ تۇرىدۇ، ئېدىرلىق بەلۋاغقا كىرىدۇ. قوناق، بۇغداي، پۇرچاق، بېدە، كۆكتات ۋە مېۋە قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقىرىدۇ.

فېرما تەشكىلىنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى باشتۇغ بازىرىدا بولۇپ، چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلغانلىقتىن ھەمدە نۇرى يېزىسى تەۋەسىگە جايلاشقانلىقتىن، ھازىرقى تولۇق نامى: شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش-قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى 14-دىۋىزىيە نۇرى چارۋىچىلىق فېرمىسى دەپ ئاتىلىدۇ.

چارۋىچىلىق فېرما 1951-يىلى قۇرۇلغان. ئەسلىدە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2-كورپۇس ئارقا سەپ تەمىنات بۆسىنىڭ خوتەندە تۇرۇشلۇق ئىش بېجىرىش باشقارمىسىغا قارايتتى. 1955-يىلى قىسىملارنى تەرتىپكە سالغاندا يېزا ئىگىلىك 14-دىۋىزىيىسىنىڭ قارمىقىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن.

چارۋىچىلىق فېرمىنىڭ ھاۋا كىلىماتىنىڭ ئۆزگىرىشى نورمال ئەمەس، تېمپېراتۇرىسى پەرقلىق، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 24℃—28℃ قا يېتىدۇ. ئادەتتە 20℃ ئەتراپىدا بولىدۇ. 1-ئايدىكى ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى 0 دىن تۆۋەن 25℃ - كە چۈشىدۇ. 7-ئايدىكى ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 30℃ غا يېتىدۇ. 3 - ئايدىن 5 - ئايغىچە شەرقىي شىمال شامىلى كۆپ چىقىدۇ. ئەڭ زور شامال كۈچى 5 — 6 بالغا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى تەخمىنەن 200 مىللىمېتىرغا يېتىپ، 7- ۋە 9- ئايغا قەدەر يېغىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 3200 مېتىردىن يۇقىرى بولغان جايلىرىدا ھۆل-يېغىن مىقدارى 300 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. بالدۇر قىرو 10-ئاينىڭ باشلىرىدا چۈشىدۇ. قىروسىز مەزگىلى 180 كۈن.

نۇرى چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكى يەر ناملىرى
新疆生产建设兵团农十四师奴尔牧场部分地名

巴什吐格	باش تۇغ
皮羌贝希	پىچان بېشى
阿克亚	ئاقيا
翁库尔克尔	ئۆڭكۇر قېر
吉木拉斯	جىملاس
其维克	چىۋىق
贝兰干	بىلەنگە
英艾格勒	يېڭى ئېغىل
依什曼来	يېسىمەڭلەي
杭格	ھاڭغى
吐孜艾格勒	تۇز ئېغىل
克孜勒尧勒	قىزىل يول
布谷	بۇگۇ
色日克羌	سىرىقچان
协尔克尔	شىر قىر
奴尔牧场农业队	نۇرى 1-چارۋىچىلىق فېرما دېھقانچىلىق ئەتىرىتى
萨尔龙干渠	سارلۇق ئوق ئۆستەڭى
奴尔一牧场公路	نۇرى 1-چارۋىچىلىق فېرما تاشيولى

47-تۇەن مەيدانى 四十七团场

شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى 14-دىۋىزىيە 47-تۇەن مەيدانى قاراقاش ناھىيە بازىرىغا تۇز سىزىق بويىچە ھېسابلىغاندا 28 كىلومېتىر كېلىدۇ. شەرقتە تۇۋەت يېزىسى، جەنۇبتا كويا، پۇچاقچى ۋە خويچى يېزىلىرى بىلەن قوشنا، غەربتە ئۇرچى ۋە قاراساي يېزىلىرىغا تۇتىشىدۇ. شىمالى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ جەنۇبىغا قەدەر سوزۇلغان، ئومۇمىي يەر مەيدانى 60 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ تۇەن مەيدانىدا 1392 ئائىلە ـ 4039 نوپۇس بار.

دېھقانچىلىق ئاساس قىلىنىدىغان بۇ تۇەن مەيدانىدا بۇغداي، قوناق ۋە ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن خۇاسىڭ، قۇلماق، زىغىر، زاغۇن تېرىلىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 2700～2400 مىللىمېتىر، يىللىق قىروسىز مەزگىلى 220～190 كۈن ئەتراپىدا، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 13℃～11℃ بولىدۇ.

47-تۇەن مەيدان ئەسلىي جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قۇرۇقلۇق قىسمى 5-دىۋىزىيىنىڭ 15-تۇەنى بولۇپ، 1949-يىل 10-ئايدا شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىپ، تەكلىماكان قۇملۇقىنى كېسىپ ئۆتۈپ خوتەنگە كەلگەن. 1953-يىلى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «بوز يەر ئېچىش، چېگرانى گۈللەندۇرۇش» چاقىرىقى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش قىسمىغا ئۆزگەرتىلىپ، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىنىڭ دېھقانچىلىق 1-دىۋىزىيە 3-تۇەن 3-لىيەنى بولغان. بىرقانچە قېتىملىق مەمۇرىي تەۋەلىك ئۆزگىرىشىدىن كېيىن 1982-يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى خوتەن دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولۇپ، «47-تۇەن مەيدان» دەپ ئاتالغان. ھازىرمۇ ئاشۇ نام بىلەن 14-دىۋىزىيىگە قارايدۇ.

خاتمه

خوتەن يەر ناملىرى تەڭرىتىپغىنىڭ جەنۇب ۋە شىمالىدىكى، بولۇپ-مۇ تارىم بوستانلىقىنى تەشكىل قىلغان ۋىلايەت (ئوبلاست)، ناھىيە (شەھەر) لەردىكى يېزا، كەنت-مەھەللىلەرنىڭ ۋە تەبىئىي جۇغراپىيە-لىك گەۋدىلەرنىڭ ناملىرى بىلەن ئوخشاشلىققا ئىگە. ئۇنىڭدىن باشقا خوتەن يەر ناملىرىدىكى ئالاھىدىلىكلەر ماكرو جەھەتتە رايون خاراكتېر-لىك مەدەنىيەت خاسلىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

نىشان-بەلگە بولغان بارلىق ناملارغا ئوخشاشلا، خوتەن يەر نامل-رى ھەققىدىكى ئىزدىنىشلەردە تارىخىي، ئىجتىمائىي، تىلشۇناسلىق نۇقتىسىدىكى تەھلىلىمىز بۇ ناملارنىڭ ئېتىمولوگىيىسىگە قارىتا چۇ-شەنچىمىزنى تېخىمۇ ئايدىڭلاشتۇرسا، جۇغراپىيىلىك تەھلىل يەر نام-لىرىنىڭ قويۇلۇشىدىكى سەۋەبلەرنى ئېنىقلاشقا ياردەم بېرىدۇ. ئوخ-شاشلا ئۇنى فولكلورشۇناسلىق نۇقتىسىدا تەھلىل قىلىشىمىزمۇ تارد-خىي، ئىجتىمائىي ۋە جۇغراپىيىلىك نۇقتىلاردىكى تەھلىلىمىز بىلەن ماسلىشىپ، بۇ ناملاردىكى مەدەنىيەت ئاممىللىرىنى كۆرسىتىپ بېرد-دۇ.

تەكرار قەيت قىلىمىزكى، بارلىق يەر ناملىرىغا ئوخشاشلا، خوتەن يەر ناملىرى ھەققىدىكى ئاشۇ نۇقتىلار بويىچە ئېلىپ بېرىلغان ئىلمىي تەتقىقاتنىڭ ئەھمىيىتى، ۋاستىلىك رولى تۆۋەندىكىچە:

1. يەر ناملىرى ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

2. مىللەت، ئۇرۇق-قەبىلىلەرنىڭ كۆچۈش جەريانلىرىنى ئېنىق-لاشقا ياردەم بېرىدۇ.

3. كۆپ مىللەتلىك رايونلاردا ھەرقايسى مىللەتلەر ئولتۇراقلاش-قان نۇقتىلارنى ئېنىقلاشقا ياردەم بېرىدۇ.

4. قەدىمكى شەھەر، كان خارابىلىرى، مۇھىم تارىخىي ۋەقەلەر

يۈز بەرگەن ئورۇنلارنى ئېنىقلاشقا ياردەم بېرىدۇ.

5. قەدىمكى قاتناش يوللىرى، سودا بازارلىرىنىڭ ئىزلىرىنى ئېنىقلاشقا ياردەم بېرىدۇ.

6. تارىخىي خەرىتىلەرنىڭ ئىشلىنىشىگە ئىلمىي ئاساس يارىتىپ بېرىدۇ①.

يەر نامى ئىلمى بىر قەدەر كەڭ مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەم بۇ مەزمۇنلار كۆپ خىل پەنلەرگە چېتىلىدىغان مۇرەككەپ بىر پەن بولۇپ، ئۇنىڭدا يەر بىلەن نام ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلىك باغلىنىش بولغاچقا، كونكرېت بىر نامنىڭ كېلىپ چىقىشى، مەنىسى، ئۆزگىرىشى ۋە تىل تەۋەلىكىنى ئېنىقلاش، ئىزاھلاپ چۈشەندۈرۈش خېلىلا قىيىن. شۇ ۋەجىدىن خوتەن يەر نامىلىرى ئۇستىدىكى بۇ تۈنجى ئىزدىنىشىمىزدە خام جايلار ۋە ئىلمىي جەھەتتە بەزى مەسىلىلەرنىڭ بولۇشى تەبىئىي. «دۇنيادا بىرلا خوتەن بار — يەر نامىلىرى» تومىنى تۈزۈش ۋە بۇ ماقالىنى يېزىش داۋامىدا شۇنى ھېس قىلدىمكى:

1. يەر نامىلىرىنى خاتىرىلەش ۋە يەر نامىلىرى بىلەن مەزمۇنداش بولغان يەرلىك تەزكىرە تۈزۈشنى ئەجدادلىرىمىز ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن. گەرچە بۇ يازمىلار مەخسۇس «يەر نامى تەزكىرىسى» دەپ ئاتالمىسىمۇ، ھۈنەرۋەنچىلىك رىسالىلىرى، كالېندارچىلىق، ئاستىرونومىيە، تېببابەتچىلىك قوليازمىلىرىدا، جۇملىدىن خوتەن رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى «مازار تەزكىرىسى» لىرىدە، قىسسە-ھېكايەتلەر سۆزلەنگەن قوليازمىلاردا مەلۇم دائىرىگە قويۇلغان نام ۋە ئۇنىڭ مەنىسى، كېلىپ چىقىشى ھەققىدىكى مەلۇماتلار ساقلانغان.

مۇھىمى، ھازىرغىچە بۇ خۇسۇستا ئىشلەنگەن كەسپىي خىزمەتلەر ۋە ئىلمىي تەتقىقاتلاردا باشقا جايلارغا ئوخشاشلا خوتەن رايونىدىكى قەدىمكى نامىلار ۋە ئۇنىڭ مەنىسىنى ئېنىقلاشتا كۆپرەك خەنزۇچە تارىخىي مەنبەلەرگە تايىنىلغان. خەنزۇچە تارىخىي كىتابلاردا خاتىرىلەنگەن نامىلار ئەينى زامانىدىكى خەنزۇ تىلىنىڭ تىرانسكرىپسىيە ۋە تەلەپپۇز قائىدىلىرى بويىچە ئوقۇلۇپ، بىر قىسىم نامىلارنىڭ ئەسلىي تەلەپپۇزى

① ئابدۇللا ئابدۇللا «يەر نامى ئىلمى ۋە ئۇنىڭ بەزى ساھەلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى»، «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى»، 1984-يىل 4-سانىغا قارالسۇن.

ئايدىڭلاشقان.

2. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى 11-نۆۋەتلىك 3-ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، باشقا جايلارغا ئوخشاشلا خوتەندىمۇ تەزكىرە كومىتېتى، يەر نامى ئىشخانىلىرى تەسىس قىلىنىپ، بۇ ئىلمىي خىزمەت چىڭ تۇتۇلغان. ئالاھىدە ئېيتىش لازىمكى، 1980-يىلى خوتەن رايونىدا يەر نامىلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش پائالىيىتى داغدۇغىلىق ئېلىپ بېرىلىپ، خوتەن شەھىرىدىكى «رېۋىزىيە-نىزمىغا قارشى تۇرۇش (فەنشيۇ) يولى»، «ئەلەمگە ماھىر (ياۋۇ) كوچىسى» قاتارلىق بىرقانچە كوچا، ئاممۋى مۇئەسسەسىلەرنىڭ ئەسلىي نامى يېزىلغان تاختايلار جامائەتچىلىك ئالدىدا شۇ ئورۇنلارغا ئورنىتىلغان. ئارقىدىنلا ھەرقايسى ناھىيىلەرمۇ بۇ جەھەتتە مۇناسىپ خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن. ۋىلايەت، ناھىيىلەردە قۇرۇلغان يەر نامىلىرى كومىتېتى خادىملىرى پىلانلىق، تەشكىللىك ھالدا ئۆز دائىرىسىدىكى بازار، كەنت-مەھەللە، تاغ-تۇرا، ساي-جىلغا، يايلاق-ئېدىرلارغا بېرىپ، ئاھالىلەر بىلەن كۆرۈشۈپ، مويىسپىتلار بىلەن ئەھۋاللىشىپ يەر نامىلىرىنى بىرمۇبىر دەلىللەپ چىققان. 20-ئەسىرنىڭ 80-يىللىرىدا بۇ جاپالىق ئىلمىي ئەمگەكنىڭ خۇلاسىسى سۈپىتىدە چىرا، لوپ، گۇما، قاراقاش قاتارلىق ناھىيىلەر مەخسۇس يەر نامىلىرى خەرىتىلىك تەزكىرىسى ئىشلەپ، ئۇيغۇرچە-خەنزۇچە ئىككى خىل يېزىقتا باستۇرغان. دېمەك ھازىرغىچە ۋىلايەت، ناھىيە (شەھەر) لەردە تەزكىرە ئىشخانىلىرىنىڭ بولۇشى، يەر نامىلىرى خاتىرىلىرى، يەر نامىلىرى تەزكىرىلىرىنىڭ ئەتىۋارلىنىپ ساقلىنىۋاتقانلىقى، بۇ ھەقتىكى كونكرېت خىزمەت ۋە تەتقىقاتنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك داۋاملىشىۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

بۇ ئىككى ھاسىلاتقا ئاساسەن شۇنى ئېيتىشقا بولىدۇكى، يەر نامىلىرىنى ھەرىكىم خالىغانچە قوللانسا، قانداق ئېيتسا ۋە قانداق يازسا بولۇۋېرىدىغان ئىش ئەمەس. ئۇنى قوللىنىش، ئۇنى قەدىرلەش ۋە قوغداش جەمئىيەت ئەخلاقى ۋە ئىلمىي ساپايىمىز بىلەن مۇناسىۋەتلىك، ئەلۋەتتە.

ئاخىرىدا «دۇنيادا بىرلا خوتەن بار — يەر نامىلىرى» تومىنىڭ

تۇزۇلۇشى توغرىسىدا تۆۋەندىكىلەرنى ئىزاھلايمەن.

بۇ كىتابقا كىرگۈزۈلگەن يەر ناملىرى (جۇغراپىيىلىك گەۋدىلەر، قۇرۇلۇشلار نامى) خوتەن ۋىلايىتى دائىرىسىدىكى يەر ناملىرىنىڭ ھەممىسى ئەمەس، بۇ كىتابمۇ خوتەن يەر ناملىرىنىڭ بېكىتىلگەن نۇسخىسىمۇ ئەمەس، كىتابتىكى سان-سىپىرلارمۇ شۇنداق.

بۇ كىتابقا كىرگۈزۈلگەن يەر ناملىرى ئىچىدە پەقەت ناھىيە (شەھەر)، يېزا (بازار) لارنىڭ ئوقۇرمەنلەرگە ئېنىقسىز بولغان ناملىرىلا قىسقىچە تەھلىل قىلىنىپ ئۆتۈلدى ھەمدە ئۇنىڭ تىل تەۋەلىكى، كېلىپ چىقىشى، مەنىسى توغرىسىدا ئوخشىمىغان دەلىل، قاراشلار بېرىلىپ، پەقەت بىرىنىلا مۇقىملاشتۇرۇشتىن ساقلىنىلدى. كىتابنىڭ ھەجىم ئېتىبارى بىلەن ئاساسلىق كەنت-مەھەللە ناملىرى ئۇيغۇرچە-خەنزۇچە بېرىلگەندىن باشقا، ئۇلارنىڭ نامى تەھلىل قىلىنمىدى.

بۇ كىتابتىكى يەر ناملىرىنىڭ قويۇلۇشى، تىل تەۋەلىكى، مەنىسى توغرىسىدىكى ئىزدىنىشلىرىمىدە يېڭى ئىلگىرىلەشنىڭ بولۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ئالىم-مۇتەخەسسىسلەر، كەسىپداشلار يېقىندىن ياردەمدە بولدى. ئۇلارغا رەھمەت ئېيتىمەن.

2005-يىل سېنتەبىر، خوتەن
2006-يىل 15-ئاپرىل، ئۈرۈمچى

پايدىلانمىلار

«چىرا يەر ناملىرى خەرىتىلىك تەزكىرىسى» ، چىرا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يەر ناملىرى ئىشخانىسى 1984 - يىل باسمىسى (ئۇيغۇرچە) .

«شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەمۇرىي رايونلىرى ۋە يەر ناملىرى ماتېرىيالى» ش ئۇ. ئا. ر خەلق ئىشلىرى نازارىتى، يەر ناملىرى كومىتېتى، 1987 - يىل 5 - ئاي باسمىسى.

«خەننامە. غەربىي رايون تەزكىرىسىدىكى يەر ناملىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىلىقلىرى توغرىسىدا سېلىشتۇرما ئىزاھات» . سېچەن جۇڭمىيەن.

«لوپ ناھىيىسىنىڭ يەر ناملىرى خەرىتىلىك تەزكىرىسى» ، لوپ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يەر ناملىرى ئىشخانىسى 1987 - يىل باسمىسى.

«قاراقاش ناھىيىسىنىڭ يەر ناملىرى خەرىتىلىك تەزكىرىسى» ، قاراقاش ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئىشخانىسى 1987 - يىل باسمىسى (خەنزۇچە) .

«قاراقاشنى چۈشىنەيلى» ، تۈزگۈچى: مەمتىمىن قۇربان، خوتەن ۋىلايەتلىك قەدىمكى ئەسەرلەر ئىشخانىسى بىلەن قاراقاش ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئىشخانىسى تەرىپىدىن 1996 - يىلى باستۇرۇلغان (ئۇيغۇرچە) .

«ئۇيغۇرلاردا ئەخلاق ۋە مەدەنىيەت ـــ بۇلاقتىن بىر ئوتلام» ، ئىمىن تۇرسۇن، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 2000 - يىل 6 - ئاي 1 - نەشرى.

«گۆھەر زېمىن ـــ خوتەن» ، شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت، فوتو - سۈرەت نەشرىياتى 1995 - يىلى 11 - ئاي نەشرى.

«خوتەن ئۇچۇر تورى» WWW.XJHT.GOR.CN/ خوتەن ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمە.

«خوتەن ستاتىستىكا يىلنامىسى» (2004) . خوتەن ستاتىستىكا يىلنامىسى كومىتېتى تەرىپىدىن تۈزۈلۈپ، 2004 - يىل 9 - ئايدا باستۇرۇلغان.

图书在版编目(CIP)数据

天下只有一个和田.卷2. 上,地名/阿布都拉·苏莱满编著. —乌鲁木齐:新疆大学出版社,2006.4
ISBN 7—5631—2039—4

Ⅰ. 天… Ⅱ. 阿… Ⅲ. ①和田地区—概况—维吾尔语(中国少数民族语言) ②地名—简介—和田地区—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ. K924. 52

中国版本图书馆CIP数据核字(2006)第039956号

责任编辑:帕力塔洪·艾吾拉洪
责任校对:克尤木·吐尔逊
封面设计:艾克拜尔·萨里

天下只有一个和田

—— 和田地名

阿布都拉·苏莱满 编著

新疆大学出版社出版
(乌鲁木齐市胜利路14号 邮编:830046)
新华书店经销
乌鲁木齐市翼百丰印务有限责任公司印刷
开本:880×1230毫米 1/32 15印张 插页2
2006年4月第1版 2006年4月第1次印刷
印数:0001—3050册

ISBN 7—5631—2039—4
定价:29.30元